Ana Politkovskaja

Tik tiesa, nieko daugiau

ANA POLITKOVSKAJA

TIK TIESA, NIEKO DAUGIAU

Rinktiniai skubūs pranešimai

Anna Politkovskaya *Nothing but the truth*
First published in UK by Harvill Secker 2010

Viršelio nuotrauka iš „Novaja gazeta“ / „Epsilon“

Iš anglų ir rusų kalbų vertė Donatas Stačiokas ir Vesta Adomaitienė
Redaktorė Lolita Petrašiūnaitė
Dizaineris Aurimas Lažinskas

Tiražas 1200 egz.

Išleido:
leidykla „Kitos knygos“
www.kitosknygos.lt

Spausdino:
„BALTO print“
www.baltoprint.lt

ISBN 978-609-427-072-7

TURINYS

Ji buvo Rusijos garbė ir sąžinė, ir niekas tikriausiai taip ir nesužinos, kur slypėjo jos fanatiškos narsos ir meilės savo darbui šaltinis.

Čečėnų dainininkė Liza Umarova

PRATARMĖ

Nukeliauk ten, kur tvyro tyla, ir pasakyk ką nors.

Amy Goodman, „Columbia Journalism Rewiew", 1994

2005-ųjų pradžioje PEN, organizacija, skatinanti literatūros raidą ir ginanti saviraiškos laisvę, paprašė įteikti apdovanojimą Anai Politkovskajai. Labai apsidžiaugiau galimybe susipažinti su Politkovskaja, nes skaičiau jos kūrybą ir labai žavėjausi jos narsa ir nuostatomis prieš Čečėnijos konfliktą ir prieš prezidento Putino autoritarinį režimą. Ji buvo itin drąsi grėsmingo pavojaus akivaizdoje, todėl tapo viena iš nedaugelio pasaulinio lygmens žurnalistų, kuriuos žmogaus teisių gynimo aktyvistai ir teisininkai tiesiog garbino.

Gerbiu Aną todėl, kad savo publikacijose be kompromisų aprašė Čečėnijos žmonių kančias. Ji pavaizdavo ir kankinimus bei klaikiai šlykščias patyčias, kurias jai teko patirti iš rusų kariaunos už tai, kad dokumentiškai pavaizdavo itin žiaurų civilių gyventojų kankinimą ir žudynes. Ji drąsiai aprašė Maskvos teatro apgultį ir jos kruviną atomazgą 2002 metais. Anos atsakas į grasinimus, sklidusius iš valstybės valdžios pareigūnų bei kitų Rusijos politinio elito šešėlinių veikėjų pusės, buvo tvirtas.

Mes skolingi jai, nes ji padėjo Vakarams geriau suprasti padėtį postsovietinėje Rusijoje ir parodė tikrąją Čečėnijos okupacijos prigimtį, aprašė brutalų konfliktą, sąmoningai griaudama mitą, esą tai Rusijos karas su terorizmu. Nė viena demokratija nėra verta tokio vardo, jeigu spaudos laisvė yra ribojama, o rašytojai ir žurnalistai sutrypiami. Vis dėlto atsirado rašytoja, kuri, nors ir labai rizikuodama, nepabūgo valstybės grasinimų ir nenustojo sakyti tiesą.

* * *

Ana priėmė apdovanojimą kukliai ir su jumoru. Kaip matyti iš šio kūrinių rinkinio, jos, kaip žurnalistės, kūrybos aprėptis yra žymiai didesnė už pavienių nelaimingų atsitikimų aprašymą. Ji ne kartą pakėlė paslapties šydą atskleisdama sistemos nežmoniškumą, kuris šiaip nekėlė tarptautinio susidomėjimo. Ji daug susirašinėjo ir dienų dienas praleisdavo teismų salėse. Jos straipsniai apie Kadeto bylą atskleidžia nepalaužiamą ryžtą kurti ilgus reportažus apie bylos nagrinėjimą teisme. Tai juk gali daryti įtaką ir teismo verdiktams. Sergejus Lapinas – Kadetas – buvo rusų kariuomenės kovotojas Čečėnijoje, manyta, kad būtent jis atsakingas už daugelio čečėnų, jėga išvilktų iš savo namų, „dingimą", nes niekas niekada jų daugiau nebematė. Jis buvo žinomas kaip kankintojas ir žudikas, kuris bauginimais ir slapta neoficialia įtaka sugebėjo daryti poveikį teismams. Ana manė, kad teismų nesėkmes mėginant įvykdyti teisingumą reikia dokumentuoti, ir tai padaryti turi spauda – dėl tų, kurie kentėjo nuo jo rankų, kad būtų įgyvendintas skaidrumo ir atsakomybės principas. Ana susitiko su Kadeto aukų žmonomis ir motinomis, išklausė jų pasakojimus ir žinojo, kad šis kareiva yra atsakingas už tą žvėriškumą. Jos kova, noras padėti aukoms nulėmė tai, kad nusikaltėlis galiausiai vis dėlto buvo nuteistas.

Po apdovanojimo ceremonijos mes abi sėdėjome gurkšnodamos vyną ir kalbėjomės apie politiką. Ana nupiešė grobuoniškos Putino Rusijos portretą, papasakojo apie šalį, kurią valdo administracija, pasižyminti daugeliu stalinizmo bruožų. Tai šalis, kurios slaptosios tarnybos riboja pilietines laisves. Čia baimė kausto universitetus, redakcijas ir bet kurią nišą, kurioje galėtų suvešėti demokratija.

Ana tuo metu gaudavo ypač daug grasinimų nužudyti – telefonu ir internetu. Spaudoje buvo skelbiami ją šmeižiantys straipsniai, iš jos buvo šaipomasi ir ji buvo pasmerkta tokiai visuomeninei izoliacijai, kad net kai kurie buvę draugai ir kolegos vengdavo bendrauti su ja bijodami, jog bus palaikyti Anos bendrininkais ir bendražygiais. Ana su liūdesiu kalbėjo, kad visais varpais skalambijama apie jos asmeninį gyvenimą, kaip visa tai veikia jos šeimą ir vaikus. Vis dėlto ta izoliacija ir vienatvė, užuot palaužusi, galiausiai tapo Anos ryžto ir jėgos šaltiniu, nes padėjo peržengti Rubikoną. Ana atsidūrė anapus įprastų baimės ar drąsos ribų.

Prieš pat apdovanojimą ją apnuodijo. Ji tada skrido į Rostovą prie Dono, norėdama nuvykti į Beslaną ir parašyti straipsnį apie įkaitus. Ginkluoti teroristai ten užgrobė mokyklą ir daugiau kaip tūkstantį mokinių

ir suaugusiųjų. Ta apsiaustis nusinešė daug gyvybių. Tačiau Ana taip ir nenuvyko į Beslaną. Mes sėdėjome per naktį, ir ji papasakojo visa tai – kraupiai vaizdingai. Kaip skambino savo kolegoms telefonu, o tie skambučiai, be abejo, buvo perimti. Kaip ji įsėdo į lėktuvą, kaip išgėrė pasiūlytą puodelį juodosios arbatos prieš pat pakylant lėktuvui ir kaip atsibudo jau ligoninėje. Abi mes, nepaisydamos savo patirties, puoselėjome trapią viltį, kad tie, kurie priešinasi, kurie gina saviraiškos laisvę, teisingumą, laisvę ir sulaukia tarptautinio pripažinimo ir apdovanojimų, įgis šiokią tokią apsaugą nuo persekiojimo, kad ir kokie galingi, neteisingi ar kerštingi būtų jų priešai. Anos atžvilgiu šitoks optimizmas buvo nepagrįstas.

Ją nušovė 2006 metų spalio 7 dieną – ši žinia atskriejo kaip smūgis. Ta stiprybė, kurią Ana įgavo, kad galėtų pasipriešinti valdančioms jėgoms, dabar liks su ja visada. Ji buvo tikrai išskirtinė moteris. Jos narsa priespaudos akivaizdoje tapo jos palikimu mūsų pasauliui ir yra įkvėpimo šaltinis mums visiems.

Prisimenu, kaip tą naktį po apdovanojimo įteikimo atsisveikinau su ja ir paklausiau, ar ji nepagalvoja, kad galėtų išvažiuoti iš Rusijos, bent laikinai. Ji šypsodamasi laikė mano ranką ir pasakė: „Tremtis ne man. Šitaip jie laimėtų.“

Helena Kennedy

Ana paskambino man į ligoninę ryte, prieš 10 valandą. Tą dieną ji turėjo ateiti manęs aplankyti, tai buvo jos lankymo diena, bet kažkas atsitiko namuose. Ana pasakė, kad vietoj jos ateis mano antroji duktė Lena, ir pažadėjo, jog mes tikrai pasimatysime sekmadienį. Sprendžiant iš balso, ji buvo gerai nusiteikusi, balsas buvo linksmas. Ana pasiteiravo, kaip aš jaučiuosi ir ar skaitau knygą. Ji žinojo, kad mėgstu istorinę literatūrą ir atnešė man Alexanderio Manko „The Most August Court under the Sign of Hymenaeus". Ji pati šios knygos dar nebuvo skaičiusi. Aš pasakiau: „Ania, man sunku skaityti. Kiekvieną puslapį turiu perskaityti po tris kartus, nes man prieš akis visą laiką stovi Tėvo vaizdas. [Raisos Mazepos vyras mirė visai prieš pat tuos įvykius.] Ji mėgino mane nuraminti: „Jis nesikankino. Viskas įvyko labai greitai. Jis ėjo tavęs aplankyti. Geriau pakalbėkime apie knygą." Aš pasakiau: „Ania, čia, 179 puslapyje, yra epigrafas, kuris mane tikrai jaudina. Jis toks būdingas mums, rusams." Perskaičiau jai: „Žmonių istorijoje būna girtų metų. Tu privalai juos išgyventi, bet niekada negali gyventi tuo metu iš tikrųjų."

„Ak, mama, – atsakė Ana, – pažymėk tą vietą, tik nepamiršk." Aš paklausiau savo dukters, kas šio epigrafo autorius, ir ji atsakė, kad Nadežda Teffi, žymi rusų poetė. Tada Ana pasakė: „Pasikalbėsime rytoj, mama." Ji buvo labai gerai nusiteikusi. O gal ji buvo labai blogai nusiteikusi ir, nenorėdama manęs liūdinti, tik apsimetė, kad viskas gerai.

Aš nuolat dėl jos jaudinausi. Pasikalbėjome prieš man atsigulant į ligoninę. Ji rengė straipsnį apie Čečėniją, ir aš tiesiog maldavau jos, kad būtų atsargi. Prisimenu, Ana pasakė: „Žinoma, juk žinau, koks Damoklo kardas virš manęs kybo. Aš tai žinau, bet nepasiduosiu."

Raisa Mazepa (Anos Politkovskajos motina), „Novaja gazeta", 2006 m. spalio 23 d.

TAI KUO AŠ KALTA?

[Šis straipsnis, skirtas užsienio skaitytojams, buvo rastas Anos Politkovskajos kompiuteryje po jos mirties.]

„Kavernyj“ – tai senų laikų Rusijos klounas, kuris privalėdavo juokinti publiką, kol cirko arenoje būdavo keičiamos dekoracijos. Jeigu jam nepavykdavo publikos prajuokinti, ponios ir ponai rėkdavo klykdavo, o valdytojas duodavo jam pylos.

Beveik visa šiuolaikinė Rusijos žurnalistų karta ir iki šių dienų išlikusios visuomenės informavimo priemonės yra tokio tipo klounai, aukščiausios rūšies „kavernyje“, kurių darbas – linksminti publiką, o jeigu jau tenka rašyti apie ką nors rimta, tai privalo visiems ir kiekvienam skyrium išaiškinti, kokia nuostabi yra Valdžios Piramidė visomis savo apraiškomis. Valdžios Piramidė yra kažkas tokio, ką prezidentas Putinas uoliai kūrė paskutiniuosius penkerius metus, o visi šios piramidės valdininkai – nuo pat viršūnės smaigalio iki biurokratinės hierarchijos apačios – yra paskirti jo paties arba jo statytinių. Tai valstybinė santvarka, užtikrinanti, kad bet kuris savarankiškai mąstantis individas artimiausio tiesioginio viršininko bus nedelsiant pašalintas iš tarnybos. Rusijoje tokie paskirtieji į pareigas vadinami Putino prezidentine administracija ir efektyviai valdo šalį kaip „saviškiai“. Bet kuris žmogus, nepriklausantis „saviškiams“, yra priešas. Dauguma tokių paskirtųjų į postus palaiko žiniasklaidos dualizmą. Jie savo straipsniuose smulkiai aiškina, kokie geri yra „saviškiai“, ir smerkia niekingą priešų prigimtį. Priešai – tai liberalių pažiūrų politikai, žmogaus teisių gynimo aktyvistai ir „priešiški“ demokratai, paprastai apibūdinami kaip Vakarams parsidavę politikai. „Saviškio“ demokrato pavyzdys yra,

savaime suprantama, pats prezidentas Putinas. Laikraščiai ir televizija labai uoliai ir detaliai „atskleidžia“, kokią tikslinę finansinę paramą tie „priešai“ už savo veiklą gauna iš Vakarų.

Žurnalistai ir televizijos laidų vedėjai entuziastingai ėmėsi jiems primesto naujo vaidmens cirko arenoje. Kova už teisę perteikti nešališką informaciją, o ne būti prezidentinės administracijos tarnais, jau praeity. Profesijoje, kuriai ir pati atstovauju, vyrauja intelektinės ir moralinės stagnacijos atmosfera, ir aš privalau pasakyti, kad daugumos mano draugų žurnalistų per daug nejaudina šis sugrįžimas iš žurnalistikos į valdančiųjų jėgų propagandą. Jie atvirai prisipažįsta, kad informaciją apie „priešus“ jiems pateikia Prezidento administracijos nariai ir nurodo, ką reikia aprašyti, o ką visiškai ištrinti.

Kas atsitinka žurnalistams, kurie nenori veikti kaip „kavernyje“ cirko arenoje? Jie tampa parijais. Aš neperdedu.

Paskutinė mano komandiruotė į Čečėniją, Ingušiją ir Dagestaną buvo 2006 m. rugpjūčio mėnesį. Aš norėjau susitikti su aukšto rango Čečėnijos pareigūnu. Interviu tema – pasipriešinimo kovotojų amnestija, kurią paskelbė FST [Federalinė saugumo tarnyba] vadovas.

Brūkštelėjau adresą Grozne: sugriautas privatus namas su apgadinta tvora miesto pakrašty, ir įbrukau tą raštelį jam nieko daugiau neaiškindama. Maskvoje mes tarėmės, kad atvyksiu interviu. Kitą dieną jis atsiuntė į tą vietą kažkokį žmogų, kuris paslaptingai pasakė:

– Manęs prašė pasakyti jums, kad viskas yra gerai.

Tai reiškė, kad tas pareigūnas susitiks su manimi arba, dar tiksliau, – užsuks nešinas regztuku – atrodydamas taip, lyg išėjo nusipirkti kepaliuką duonos.

Jo suteikta informacija buvo neįkainojama ir visiškai paneigė oficialias amnestijos ataskaitas. Kalbėjomės dviejų kvadratinių metrų ploto kambaryje su mažyčiu užuolaidomis užtrauktu langeliu. Prieš karą čia buvo pašiūrė, bet, kai namas buvo susprogdintas, pašiūrė tapo ir virtuve, ir miegamuoju, ir vonios kambariu. Šeimininkai, nors akivaizdžiai nerimaudami, leido ja pasinaudoti, nes buvo seni mano draugai. Apie tos šeimos nelaimes rašiau prieš kelerius metus, kai buvo pagrobtas jų sūnus.

Kodėl tas pareigūnas ir aš tam ryžomės? Gal mes išprotėjome arba mėginame šiek tiek paįvairinti savo gyvenimą jauduliu? Toli gražu ne. Atvira draugystė tarp manęs arba bet kurio kito mano kolegos iš „Novaja gazeta“

laikraščio, t. y. opoziciškai nusiteikusio informacijos rinkėjo, ir „saviškio" vyriausybės pareigūno galėjo blogai baigtis mums abiem.

Tas pat aukštas pareigūnas vėliau atvesdavo į tą buvusią pašiūrę pasipriešinimo kovotojų, kurie norėjo padėti ginklus, bet nenorėjo dalyvauti vyriausybės cirko vaidinime. Jie pateikė daug įdomios informacijos apie tai, kodėl niekas iš kovotojų nenori pasiduoti režimui: jie mano, kad Vyriausybei rūpi tik propaganda ir ja negalima tikėti.

„Niekas nenori pasiduoti!" „Žinovams" sunku tuo patikėti. Rusijos televizija keturias savaites rodė gudriaveidžius individus, teigiančius, kad jie noriai sutinka su amnestijos terminais, kad jie „tiki Ramzanu". Ramzanas Kadyrovas yra prezidento Putino favoritas Čečėnijoje, jį Putinas paskyrė ministru pirmininku neatsižvelgdamas į tą faktą, kad paskirtasis yra visiškas idiotas, neturi jokio išsilavinimo, smegenų ir jokių talentų, išskyrus polinkį į smurtą ir vagystes.

Į šias nelabas sueigas surinko pulkus klounų-žurnalistų (aš nebuvau pakviesta). Jie stropiai užsirašydavo viską į bloknotus, fotografuodavo, rašydavo ataskaitas visiškai iškreipdami realybę. Tačiau jų sukurtas vaizdas tenkino tuos, kurie paskelbė amnestiją.

Prie to negali priprasti, bet išmoksti gyventi to nepaisydamas. Taip aš dirbau per visą antrąjį karą Šiaurės Kaukaze. Pradėkim nuo to, kad slapsčiausi nuo Rusijos federalinių karinių pajėgų, bet galėjau slapta susisiekti su žmonėmis per patikimus tarpininkus, todėl generolai negalėjo demaskuoti mano informatorių. Kai Putino čečėnizacijos planas (priversti „gerus", Kremliui lojalius čečėnus žudyti „blogus", opoziciškai nusiteikusius čečėnus) pavyko, ta pati gudrybė buvo taikoma ir „geriems" čečėnų valdininkams skatinti. Tokia pat padėtis ir Maskvoje, Kabardoje-Balkarijoje arba Ingušijoje. Šis virusas plačiai pasklidęs.

Cirko vaidinimas netrunka ilgai, o režimas, kuris naudojasi žurnalistų-klounų paslaugomis, išgyvens ne ilgiau nei pūvantis grybas. Žinių valymas padėjo valdininkams režisuoti melą, skirtą reklamuoti „teisingam Putino valdomos Rusijos įvaizdžiui". Netgi dabar tai sukelia tragedijas, su kuriomis režimas negali susidoroti ir kurios gali paskandinti ir didžiausių aukštumų pasiekusias karjeras. Mažame Karelijos miestelyje Kondopogoje, prie Suomijos sienos, apgirtę nuo degtinės gyventojai sukėlė antikaukazietiškas riaušes, žuvo keli žmonės. Nacionalistiniai „patriotų" paradai ir rasistiniai užpuolimai yra tiesioginė režimo patologinio melavimo ir

realaus dialogo tarp valdžios ir rusų liaudies nebuvimo pasekmė. Valstybė nenori matyti, kad dauguma mūsų gyventojų gyvena skurde ir kad realus gyvenimo lygis už Maskvos ribų yra žymiai žemesnis nei teigiama. Korupcija Putino Valdžios Piramidėje viršija anksčiau pasiektas aukštumas, o jaunesnioji karta dėl skurdo auga ir prastai išsilavinusi, ir karinga.

Man šleikšti dabartinė ideologija, kuri skirsto žmones į „mūsiškių", „ne mūsiškių" arba netgi „neteisingųjų" grupes. Jeigu žurnalistas yra „mūsų" pusėje, jis gaus apdovanojimų bei garbės vardų ir, galimas daiktas, jam bus pasiūlyta tapti Dūmos deputatu. Ne galimybė būti išrinktam, atkreipkite į tai dėmesį, o tapti. Pas mus jau nebėra parlamentinių rinkimų tradicine šių žodžių prasme – su rinkimų kampanija, programų publikavimu, debatais. Rusijoje Kremlius sutelkia tuos, kurie yra neabejotinai reikiamoje pusėje, kurie saliutuoja reikiamu metu, yra „Vieningosios Rusijos" partijos gretose ir prie viso to ištakų.

Šiandien žurnalistas, kuris nėra „mūsiškis", yra atstumtasis. Niekada nesiekiau savo dabartinio parijaus statuso ir todėl jaučiuosi kaip į krantą išmestas delfinas. Aš nesu politinė kovotoja.

Aš daugiau nebenoriu nuodų, areštų, grasinimų paštu ir internetu, telefono skambučių su grasinimais nužudyti. Man svarbiausia tęsti savo darbą, atvaizduoti gyvenimą tokį, kokį jį matau, kiekvieną dieną priimti lankytojus, kuriems nėra daugiau kur kreiptis su savo bėdomis, nes, Kremliaus nuomone, jų istorijos yra neskelbtinos. Vienintelė vieta, kur jas gali paviešinti, yra mūsų laikraštis „Novaja gazeta".

Tai kuo aš kalta? Papasakojau tik tai, ką pati mačiau, tik tiesą ir nieko daugiau.

Publikuota specialiame „Sojuz žurnalistov" leidinyje 2006 m. spalio 26 d.

I. AR REIKIA GYVENIMĄ AUKOTI ŽURNALISTIKAI?

„VIEŠUMO TERITORIJOS“ PROJEKTO APKLAUSOS LAPAS

Išplatintas žurnalistams, leidėjams ir laikraščio „Novaja gazeta“ skyrių redaktoriams

1. *Vardas ir pavardė arba slapyvardis*: Ana Politkovskaja.
2. *Specializacija*: Viskas, kas domina mūsų skaitytojus.
3. *Jūsų profesinis kredo arba moto*: Svarbi yra informacija, o ne tai, ką apie tai galvojate.
4. *Koks yra Jūsų, kaip žurnalisto, prioritetas*? Pateikti kaip galima daugiau informacijos.
5. *Ką galvojate apie Jūsų išgyventus laikus, apie žmones, apie šalį?* Žmonės yra nuostabūs; šalis – Tarybų Sąjunga; laikai – dar vieni Bėdų Laikai.
6. *Apie ką, Jūsų manymu, rašyti yra sunkiausia (ir koks siužetas iliustruoja tai geriausiai)?* Mūsų laikai.
7. *Apie ką labiausiai patinka rašyti (kokius straipsnius)?* Apie žmones.
8. *Kodėl ir kam dirbate savo darbą?* Dėl žmonių ir žmonių labui.
9. *Kaip vertinate darbą tų šiandien esančiųjų valdžioje, kurie priima aukščiausio lygio sprendimus ir formuoja Rusijos įvaizdį ir šalies viduje, ir užsienyje (prezidentą, vyriausybę, teismo organų sistemą, parlamento deputatus ir verslo elitą)?* Valstybės valdymas yra ypač nevykęs.

10. *Kaip vertinate žmonių norus laikyti save pilietinės visuomenės atstovais ir pasiryžimą atviram dialogui su valstybės valdžia?* Neypatingai. Visuomenėje per daug baimės ir per mažai idealizmo.

11. *Kaip vertinate demokratijos ir spaudos laisvės lygį?Kaip vertinate žodžio laisvę Rusijoje ir ar Jūs pati asmeniškai gaunate patikimą informaciją (ne kaip profesionalė, o kaip vartotoja)?* Žodžio laisvė tupi ant užpakalinių kojyčių. Šimtu procentų informacija pasitikiu tik tuomet, jei pati ją išgavau.

12. *Kokius paskutinius įvykius laikote reikšmingomis gairėmis sau, šaliai ir visuomenei (pozityvius ar negatyvius)?* Šaliai – Ingušijos okupacija; visuomenei – tas pat; sau – tas pat.

13. *Kokia, Jūsų manymu, yra pagrindinė Rusijos visuomenės problema?* Tas faktas, kad daugelis žmonių mano, jog ta problema niekada jų nepalies.

14. *Kurios visuomenės veikėjų ir paprastų žmonių savybės daro Jums didžiausią įspūdį, o kurios labiausiai Jus nuvilia?(Jei galima, pateikite pavyzdžių.)* Man patinka atvirumas ir nuoširdumas. Man kelia šleikštulį melavimas ir žmonės, kurie mano, jog yra gudrūs.

15. *Kurie politikai, ekonomistai, meno ir kultūros žmonės, taip pat privatūs asmenys, Jūsų manymu, galėtų būti nominuoti titului Metų žmogus, Mūsų laikų didvyris arba laikomi kultiniais šių laikų Rusijos asmenimis?* Nematau jokių didvyrių. Jeigu tarp mūsų būtų nors vienas, mes galėtume nutraukti karą.

16. *Kaip vertinate gyvenimo lygį Rusijoje? Į kokius veiksnius reikėtų atsižvelgti?* Labai žemas. Skurdžiai gyvenančių žmonių yra labai daug, ir tai yra gėda.

17. *Ką gali ir turėtų žmonės (visuomenė), politikai, pareigūnai (valstybė) ir žurnalistai padaryti, kad pagerintų gyvenimo kokybę Rusijoje?* Žurnalistai turėtų rašyti; politikai turėtų sukrusti ir nesivolioti prabangoje, o pareigūnai – nevogti iš vargšų.

FST PAREIGŪNAI VYKDO DAR VIENĄ SPECIALIĄJĄ OPERACIJĄ PRIEŠ LAIKRAŠTĮ „NOVAJA GAZETA“

Laikraščio „Novaja gazeta“ redaktorių grupė
2002 m. vasario 28 d.

Specialioji operacija buvo apgailėtinas mėginimas. Už techninę kompetenciją čekistus įvertinome trejetui, o už artistiškumą, deja, parašėme nulį.*

FST atstovo Iljos Šabalkino pareiškime teigiama, kad laikraštis „Novaja gazeta“ ir jo specialioji korespondentė Ana Politkovskaja mėgina pasinaudoti komandiruotėmis į Čečėniją, kad „išspręstų savo finansines problemas ir nesutarimus su tam tikrais fondais“. Šabalkinas pareiškė, kad Politkovskajos komandiruotėms būdingas nepageidautinas sensacijų vaikymasis ir jos kenkia antiteroristinėms operacijoms Čečėnijoje. Be to, jis atvirai pareiškė, kad šios sensacijos yra dalis pastangų įkalbėti Soroso fondą nurašyti 14 tūkstančių dolerių, kuriuos laikraštis „Novaja gazeta“ gavo kaip paramą darbams karštuosiuose taškuose.

Šabalkinas tvirtina, kad mūsų laikraštis pavėlavo pateikti Atviros visuomenės fondo institutui ataskaitą ir todėl fondas raštiškai pranešė mums, jog nutraukia savo finansinę paramą. Čekistas Šabalkinas pakartotinai pabrėžia, jog Ana Politkovskaja neturi žurnalisto akreditacijos dirbti Čečėnijoje.

Štai visos nuorodos į baisingą sąmokslą: sąsaja su Amerikos pinigais, nepasitenkinimo tarp rusų kareivių skleidimas užatlantės riebių katinų įsakymu ir oficialių leidimų veikti Čečėnijos teritorijoje neturėjimas.

Šio sąmokslo prieš Rusijos Federaciją atskleidimas buvo parodytas visuose pagrindiniuose televizijos kanaluose, išplatintas per „Interfax“ ir piktdžiugiškai paskelbtas Efektyvios politikos fondo tinklalapiuose. Nuobodu teisintis, bet mes privalome atsakyti. Laikraštis „Novaja gazeta“, kaip ir šimtai kitų organizacijų, buvo Soroso fondo apdovanotas 55 tūkstančių dolerių tiksline parama duomenų bazei apie asmenis, kurie dingo be pėdsako Čečėnijoje, sukurti; padėti išlaisvinti kalinius bei įkaitus ir padėti steigti našlaičių namus ir senelių prieglaudas. Verta pabrėžti, kad,

* ČK – 1917 m. įkurta specialioji tarnyba, KGB, dabar FSB, pirmtakė.

nors ši parama buvo suteikta praeitais metais, visą tą darbą mes dirbome nuo 1994 metų.

Mūsų kolegai Viačeslavui Izmailovui pavyko išlaisvinti daugiau kaip 170 pagrobtų asmenų. Laikraščio „Novaja gazeta" ir mūsų darbuotojų, ypač tokių kaip mūsų straipsnių autorė Ana Politkovskaja, pastangomis dešimtys senų žmonių Grozne dvi žiemas pragyveno senelių prieglaudose. Su Vidaus reikalų ministerijos pagalba tuos senelius, kurie buvo jau praradę bet kokią viltį, nugabenome pas jų giminaičius. Soroso fondas įvertino šias pastangas ir pasiūlė finansinę pagalbą, kurią mielai priėmėme.

Iš 55 tūkstančių dolerių mums suteiktos tikslinės paramos gavome tik pirmąją įmoką, o tai – mažiau nei 14 tūkstančių dolerių. Labai paprasta paaiškinti, kodėl turėjome slėpti Aną Politkovskają už Rusijos ribų. Kai pasitvirtino įtarimai, jog į ją rengiamasi pasikėsinti, buvo pritaikytas Valstybinės apsaugos įstatymas. Jai buvo suteiktas specialus statusas, apie kurį mes neturime teisės rašyti.

Dėl šios priežasties mūsų ataskaita buvo pateikta šių metų vasario mėnesį. Soroso fondas neturėjo jokių pretenzijų mūsų laikraščiui, per ateinančius dvylika mėnesių mes gausime tuos likusius 44 tūkstančius dolerių ir toliau tęsime darbą.

Nepagrįstai apkalbėdamas Politkovskajos komandiruotes, čekistas Šabalkinas pranoko pats save. Ne mes, ir ne Politkovskaja, o Jungtinių karinių pajėgų vadovybės spaudos atstovybė vasario 9–10 dienomis padarė pareiškimą, kuriame kaltino Politkovskają, kad ji išvyko iš Šatojaus komendantūros nepranešusi apie tai kariškiams. Politkovskaja turėjo rimtą priežastį taip pasielgti. Faktai, kuriuos jai perdavė Karinė prokuratūra, buvo per daug svarbūs, kad ji to nepadarytų.

Kartojame: nedarėme jokių pareiškimų, nepateikėme jokių triukšmingų reikalavimų. Visa tai padarė FST, pasinaudojusi kariuomene kaip savo ruporu. Tai kas gi užvirė šią košę?

Atsakymą į klausimą, kodėl FST šitaip susidomėjo šiuo dalyku, galima rasti laikraščio „Novaja gazeta" publikacijose. Remdamasi liudijimais iš baudžiamosios bylos ir interviu su Karo prokuratūros darbuotojais medžiaga, faktais ir dokumentais, Politkovskaja įrodė, kad šešis civilius gyventojus, tarp jų ir nėščią moterį, sušaudė, o tada jų kūnus sudegino karinės žvalgybos specialiosios paskirties padaliniai. Tai unikali

byla. Kaltintojų drąsos ir viešo įtariamųjų įvardijimo dėka buvo areštuota dešimt kariškių.

FST savo pareiškime nė nemėgino paneigti šių faktų: FST juos paprasčiausiai ignoravo. FST nejaudina, kad šie nusikaltimai tik kursto ir skatina karą. FST jaudina tik tai, kad Politkovskaja neturi akreditacijos.

Iš tiesų ji turėjo tą akreditaciją, ir mes tai čia liudijame. Ei, čekistai! Kitą kartą, kai norėsite paskleisti dezinformaciją, geriau tam pasirenkite.

Norėdami sėkmingai įgyvendinti savo didžiai intelektualią kampaniją, čekistai kai kuriais mūsų kolegomis žurnalistais pasinaudojo kaip marionetėmis. Ultrarespektabilus laikraštis „Vedomosti" paskelbė straipsnį apie tai, kad nepateikėme ataskaitos Soroso fondui ir kad mums skirtos tikslinės finansinės paramos išmokos gali būti sustabdytos. Tai, kad rimtas verslo laikraštis staiga pradėjo skaičiuoti svetimos piniginės turinį, kuris pagal jų standartus yra tiktai smulkūs variokai, galėtų stebinti, jei ne Šabalkino pareiškimas.

Pareiškimai buvo išplatinti ir per „Interfax", tada jau su mūsų komentarais. Be reikalo mūsų kolegos išspausdino privatų mūsų redakcijos ir Soroso fondo susirašinėjimą. Galima pagalvoti, kad išeikvojome mokesčių mokėtojų arba valstybės biudžeto pinigus.

Beje, kaip informacija nutekėjo, – tai jau atskiras klausimas. Viena laiško kopija yra Soroso fonde, o originalą „Novaja gazeta" laikraščio redakcija gavo paštu.

Nereikia nė sakyti, kad nei fondas, nei „Novaja gazeta" redaktorius neperdavė laiško turinio spaudos atstovams, o tai reiškia, kad kažkas perėmė mūsų paštą, perskaitė mūsų korespondenciją, siekdamas kontroliuoti laikraščio, o gal ir fondo veiklą. Su pasitenkinimu pranešame, kad jie nerado nieko reikšmingesnio nei uždelstas ataskaitos pateikimo laikas.

Kaip matyti iš mūsų bylos, tiktai FST nesėkmės leidžia pamatyti, kam jie leidžia mokesčių mokėtojų pinigus. Kaip paprastai, jie mėgina susieti mūsų straipsnius apie Čečėnijos karą su užsienio žvalgybomis. Ir su Vakarų pinigais.

FST mėgsta pasigirti, kaip puikiai yra informuota apie kitų žmonių reikalus, ypač tais atvejais, kai tai yra ne jų reikalas ir ne jų kompetencijos dalykas. Jiems žymiai lengviau iškelti viešumon Rusijoje neegzistuojančias problemas, nei surasti tokius teroristus kaip Chatabas arba Basajevas. O gal būtent Politkovskaja ir mūsų pavėluotos ataskaitos trukdo jiems tai

padaryti. Galimas daiktas, kad taip jie mėgina pateisinti savo pareigūnų nekompetentingumą. Atsakymai į šiuos ir kitus klausimus, be jokios abejonės, bus gauti teisme. Mūsų teisininkai rengiasi iškelti bylą.

Pone Šabalkinai, neskubėkite gadinti savo švarko pradurdamas atlape skylutę medaliui, kurį tikitės gauti.

KAS TOLIAU?

2002 m. kovo 4 d.

Iš pradžių laikraščio „Novaja gazeta" redaktorius paprašė, kad aš, specialioji korespondentė Politkovskaja, parašyčiau Šabalkinui piktą atvirą laišką. Aš pagalvojau ir atsisakiau. Per daug nuobodu. Tada redaktorius pasakė, kad mes turėtume parašyti piktą atvirą laišką Šabalkino viršininkui ponui Patruševui, FST vadovui. Aš rimtai pagalvojau, bet ir vėl atsisakiau. Žmogus, vadovaujantis daugiatūkstantinei komandai ir negalintis sučiupti Basajevo su Chatabu, manęs nė kiek nedomina. Jis netgi nesugeba manęs supykdyti.

Tuomet parašykite Putinui! Bet vietoj to aš parašiau laišką majorui Nevmeržitskiui, Šatojaus apygardos karinės komendantūros žvalgybos viršininkui.

Majoras Nevmeržitskis buvo Šatojaus tragedijos liudininkas – 2002 m. sausio mėnesį ten karinės žvalgybos kariai nužudė šešis civilius gyventojus ir sudegino jų kūnus. Chankalos atstovai šį įvykį oficialiai pavadino sužeisto pasipriešinimo vado Chatabo arešto operacija. Būtent šį žvėrišką įvykį aš tyriau Čečėnijoje vasario mėnesį. Mano tyrimai taip suerzino FST, kad ši organizacija surengė aukščiau aprašytą dezinformacijos kampaniją. Kodėl aš nusiunčiau jam laišką? Todėl, kad jaučiau turinti tai padaryti.

Brangus Vitalijau,
matote, ką jie sumanė, kol mes klampojome Šatojaus takais! Jie sako, kad tai darėme dėl pinigų. Tą pat pasakė ir kariuomenės štabas Chankaloje. Tačiau visai nesvarbu, kieno balsais jie tai pareiškė. Jūs klajojote po kalnus, nuo uolos su siaubu žiūrėjote į apačioje vykstančią žudynių sceną ir stengėtės neapalpti;

keturias dienas diskutavote, kas ką nužudė ir kas sudegino kūnus; susitikote su 28 našlaičiais. Šitoks darbas, karininko Šabalkino nuomone, turi savo dolerinę kainą.

Žinoma, nieko negalime kitiems įrodyti ir dabar mums belieka tylėti. Bet Jūs iš tikrųjų matėte tai, kas įvyko Dajuje ir Nochči Kelojuje, o kelyje į Barzojų aptikote dviejų kareivių ir karininko, žmonių, kurie šio pasaulio šabalkinų nedomina, kūnus, išgulėjusius upėje ilgiau kaip du mėnesius. Jūs žinote, kad kalbama ne apie dolerius.

Iš pradžių labai pykau ir galvojau, kad Šabalkinas papasakotų kitokią pasakaitę, jeigu būtų mūsų vietoje. Tada nusiraminau ir net pradėjau gailėti to žmogaus. „Jų", tų iš Chankalos, gyvenimas sunkus: jie blaškosi kaip tarnai, kurių šeimininkai ryte atsikėlė blogos nuotaikos, nes batai blogai nuvalyti. Iš tikrųjų nelengva kalbėti apie vietas, kuriose tu niekada nebuvai, ir apie įvykius, kurių tu niekada nematei, ir apsimetinėti, jog dirbi rimtą darbą ir žinai viską, kas vyksta aplink. Mes su Jumis greičiau išsitaškytume smegenis, nei prisiverstume daryti tai, ką tokie vargšeliai kaip Šabalkinas uoliai daro. Tai reiškia, kad mums, kurie viską matėme savo akimis ir kuriems nereikia meluoti, labiau pasisekė. Bet mums ir nepasisekė – kai tik pradedame galvoti apie tai, ką matėme, ir ką visa tai reiškia.

Kaip klostosi reikalai Šatojuje? Ar iš Chankalos jie atsiuntė sraigtasparnių, kad sučiuptų sužeistus Chatabo kovotojus? Kaip laikosi Šatojaus karo komendantas Viktoras Malčiukovas, šimtaakis žmogus, seniai perpratęs jį supančią tikrovę? Jums tikriausiai sunku. Man čia, Maskvoje, atremiančiai idiotų atakas, yra žymiai lengviau. Palyginti su kalnais, tai tik menkniekis.

Ana Politkovskaja

Mano namiškių veidai niūrūs. Aš ir vėl išskrendu į Čečėniją, bet su Vitalijumi nepasimatysiu. Turiu kitų planų.

2002 m. vasario 14 d.

[2002 m. sausio 11 d. įvyko operacija, skirta, kaip kariuomenės štabas oficialiai pavadino, čečėnų opozicijos vadui Chatabui suimti. Armijos žvalgybos (GRU) kariai nužudė šešis civilius gyventojus ir sudegino jų kūnus. Ana ėmėsi tirti šį įvykį.]

Perklausiau paskutinės savo Čečėnijos komandiruotės garso įrašus, perskaičiau ir laikraščius bei naujienų agentūrų pranešimus.

Nagi nagi. Atrodo, kad mano kolegos varžosi vienas su kitu – kuris pateiks labiausiai nepagrįstą istoriją. Jeigu tikėtume mūsų didžiai gerbiama „Interfax" naujienų agentūra, vasario 9 dieną mane sulaikė Šatojaus apygardos karinė komendantūra, nes specialiosios operacijos metu išaiškėjo, jog neturėjau būtinų dokumentų. Atrodo, kad nieko nejaudino tas faktas, kad nei vasario 9 dieną, nei vėliau Šatojuje nevyko jokia specialioji operacija.

Kuo tolyn, tuo tonas kandesnis. Atrodė, kad aš pabėgau iš komendantūros ir išnykau, tuo diskredituodama... Mane reikėtų nubausti... Jungtinių karinių pajėgų Čečėnijoje vadovybės spaudos atstovai koneveikė mane už tai, kad mano neetiškas poelgis meta šešėlį visiems žurnalistams.

Iš tikrųjų buvo taip: vasario 8-ąją, antrąją mano komandiruotės dieną, vykau iš Grozno į Šatojų, nė nemėgindama slapstytis: pirmiausia nuvykau į Apygardos vidaus reikalų skyrių susitikti su jo direktoriumi Sultanu Mahomadovu ir pranešti jam savo atvykimo tikslą – ištirti vieną skandalingiausių ir tragiškiausių paskutinių įvykių Čečėnijoje, nes buvo įvykdytas neteisėtas susidorojimas, ir šešių civilių gyventojų, 2002 m. sausio 10 d. sugrįžusių į savo namus Nochči Kelojaus kaimelyje kalnuose, kūnai buvo sudeginti. Iš milicijos nuvykau į apygardos administracijos kontorą ir, kaip buvo reikalaujama, paprašiau, kad ten uždėtų antspaudą ant komandiruotės dokumentų, patvirtinančių mano atvykimą. Jie tvarkingai tą ir padarė.

Iš apygardos administracijos nuvykau į Apygardos karinio komendanto kontorą pasimatyti su komendantu pulkininku Viktoru Malčiukovu.

Kodėl norėjau pasimatyti būtent su juo? Tiesiog todėl, kad aš jį jau seniai pažįstu ir gerbiu už sugebėjimą kalbėtis su kaimų žmonėmis ir išspręsti begales konfliktų, kylančių tarp kariuomenės ir civilių gyventojų.

Mes atsisėdome ir sukūrėme planą, kaip galėčiau geriau atlikti redakcijos man patikėtą darbą. Pulkininkas pasakė, kad kitą rytą jis privalo skristi į susitikimą Chankaloje, todėl, deja, jo pagalba bus ribota.

Mano kolegos žurnalistai rašė, kad aš buvau „sulaikyta" ir „pabėgau". Tai buvo visiška nesąmonė, netgi kalbant apie vasario 8 dieną, dar prieš tai, kai pasirodė FST. Vasario 9 dieną jau buvo aišku, jog skerdynių, kurias įvykdė karinės žvalgybos elitinių specialiųjų padalinių kariai Šatojaus apygardos Dajaus kaime, pėdsakai vedė, pasak Čečėnijos gyventojų, į kariuomenės štabą Chankaloje.

Vasario 9 dieną 11 valandą priešpiet paėmiau interviu iš Šatojaus apygardos karinio prokuroro pulkininko Andrejaus Veršinino, šiuo metu vadovaujančio kriminalinės bylos tyrimui. Jo kontora buvo 291-ojo pulko štabe, netoli Barzojaus gyvenvietės, esančios už kelių kilometrų nuo Šatojaus. Karo prokuroras labai skrupulingai išstudijavo visus mano dokumentus, o tada davė ilgą interviu. Kol byla dar neatsidūrė teisme, jis kalbėjo tiek atvirai, kiek galima. Nuoširdžiai dėkoju pulkininkui Veršininui. Jis puikiai tinka šiam darbui. Atsisveikinome labai draugiškai.

Siurprizai prasidėjo iškart po šito. Kaip paaiškėjo, kol kalbėjausi su Veršininu, FST agentai mano apsaugos pareigūnus klausinėjo apie mane. Ko jiems reikėjo? Kodėl? Kas jiems leido? Prie manęs priėję nepažįstami pareigūnai pasakė, kad yra palankiai nusiteikę mano atžvilgiu, ir tyliai patarė skubiai pasišalinti iš dalinio, nes mane rengiamasi sulaikyti, kad FST griežtai nusiteikusi prieš tai, kad žurnalistai kištų savo nosis į šią bylą, į kurią įsipainioję aukščiausi kariuomenės vadai.

Štai kada aš „prapuoliau": keičiau automobilius, keliavau slaptais takais, miegojau ten, kur manęs niekas negalėjo surasti. Buvo daug požymių, kad visa tai toli gražu ne juokai, kad gyvybiškai būtina elgtis būtent šitaip. Medžiojama iki dantų ginkluotų vyrų pagiežingomis širdimis, labai norėjau išlikti gyva ir parvykti į namus. Štai todėl aš turėjau ištirpti erdvėje ir laike, o ne tam, kad sukelčiau sambrūzdį ir atkreipčiau į save dėmesį, kaip kad rašė mano kolegos ir Chankalos ideologai.

Vasario 10 dienos rytą pėsčia, užsimaskavusi, aplenkdama patikrinimo punktus ir saugumo zonas, jų buvo jau kaimyniniame kaime Čiri Jurte,

aš įsliuogiau į Senuosius Atagus. Judėdama labai tyliai, beveik ropodama žeme, rūpinausi tik tuo, kad manęs nepastebėtų ir nenužudytų. Pabėgimas iš Šatojaus ir nuo įsiutusių FST agentų buvo tik pusė problemos. Atvykimas į Senuosius Atagus, kuriuos dabar kontroliuoja vahabitai, buvo dar vienas išbandymas. Gatvėse nepamatysi jokių federalinių kareivių arba naujosios Čečėnijos vyriausybės atstovų. Jie labai labai bijo būti nužudyti. Tik žurnalistai, kaip aš, ir žmogaus teisių gynimo aktyvistai, slapta rinkdami informaciją, šitaip šliaužioja pažeme, nes neturi kito pasirinkimo – privalo slapstytis.

Gal mes taip žaidžiame šnipus ir ieškome pavojų jaudulio? Nieko panašaus. Aš nemėgstu tokio gyvenimo. Situacija, kurią Čečėnijoje sukūrė saugumo agentai, pirmiausia iš FST ir Gynybos ministerijos, yra tokia bjauri, kad net pykina. Teisėtas žurnalisto noras gauti išsamią informaciją apie įvykius kelia tiesioginę grėsmę jo gyvybei. Ką aš tas dienas veikiau Šatojuje? Dirbau savo darbą, dėl Dievo, nieko daugiau. Patikėkite, itin bjauru savo gimtojoje šalyje jaustis taikiniu, į kurį treniruodamiesi šaudo parazitai, gyvenantys, geriantys ir valgantys už mokesčių mokėtojų pinigus. Ir jie dar drįsta įžūliai šmeižti.

Žurnalistai paprastai nerašo, kaip jie gavo informaciją. Skaitytojo dėmesys turi būti sutelktas tik į pačius faktus. Visiškai teisingai. Atleiskite, kad dabar turiu nukrypti, nes prieš savo norą patyriau, kaip mane talžo melo ir prasimanymų kruša.

Smulki mano komandiruotės į Šatojų ataskaita pasirodys kitame numeryje. Tai bus brutalaus šešių civilių gyventojų nužudymo Šatojaus apygardoje tyrimo rezultatas, ir aš daugiau nieko nepasakysiu apie tai, kaip sužinojau tuos faktus. Tik šiandien, prieš nuleisdama uždangą, leisiu sau padaryti kelias išvadas apie tyrimo aplinkybes.

Visų pirma, sąlygos, kuriomis dirba žurnalistai Čečėnijoje, visiškai nepakenčiamos. Turiu galvoje galimybę surinkti visapusišką informaciją apie įvykį.

Antra, nepagrįstas, įžūlus melas, kariuomenės vadovybės skleidžiamas per daugelį visuomenės informavimo priemonių nė nemėginant patikrinti faktų, sudaro pasaulio, kuriame dabar gyvename, esmę. Vis labiau ir labiau leidžiame plauti mums smegenis. Tai yra pasaulis, kuriame Rusijos kariuomenė skatinama medžioti civilius gyventojus, tarp jų ir žurnalistus, bet ne teroristą Chatabą.

Ir trečia, daugelis mano kolegų žurnalistų, šokdami pagal valstybės valdžios atstovų ir aukščiausios karinės vadovybės dūdelę, yra pasirengę padaryti viską, ko iš jų reikalauja: publikuoti interviu nesirūpindami tiesa, rašyti apie skandalus net ir tada, kai tų skandalų nebuvo, ir visa tai daro, kad išvengtų akistatos su brolžudiška tragedija, vykstančia Čečėnijoje.

Štai kur priežastis tų nemalonumų, kurie ištiko mane paskutinės komandiruotės metu ir liovėsi vasario 12 dieną.

Ana Politkovskaja

REDAKCIJOS ŽODIS

Laikraštis „Novaja gazeta" dėkoja prezidento įgaliotajam atstovui Pietų federaliniame regione generolui Viktorui Kazancevui, taip pat daugeliui kitų žmonių, atsiliepusių į mūsų prašymą padėti surasti mūsų specialiąją korespondentę Aną Politkovskają.

Dėkojame Rusijos Federacijos vidaus reikalų ministerijos Asmens saugumo direktoratui, taip pat Prezidento sekretoriato vadovui Sergejui Jastržembskiui už pagalbą nustatant apytikrę mūsų specialiosios korespondentės buvimo vietą po incidento Čečėnijoje, Šatojaus apygardoje.

AR ŽURNALISTIKA VERTA GYVYBĖS?

2003 m. lapkričio 10 d.

Ar žurnalistika verta to, kad dėl jos prarastum gyvybę? Mes, žiniasklaidos darbuotojai ir jos vergai, to savęs klausiame kaskart, kai atsitinka kas nors panašaus į tai, kas nutiko lapkričio 3 dieną Riazanėje, – o Rusijoje pasikėsinimai į žurnalistus ne retenybė. Jeigu kaina yra tokia didelė – gal jau laikas sustoti? Ir susirasti užsiėmimą, kur mažiau galimybių „įsivelti į labai didelius nemalonumus"? Kaip į tai reaguos visuomenė, kuriai mes dirbame? Ir štai toliau – kiekvienas nusprendžia pats.

2003 m. lapkričio 3 d., apie 21 val., Riazanėje, prie gyvenamojo namo Nr. 26 laiptinės Zubkovos gatvėje, buvo pasikėsinta į 30-mečio Michailo Komarovo, laikraščio „Novaja gazeta“ Riazanės leidinio vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojo, gyvybę. Jis ėjo namo, iš už nugaros kažkas trenkė buku daiktu jam per galvą. Michailas Komarovas – Riazanėje žinomas žurnalistas, paskutiniais metais specializavosi tyrimų srityje, tyrė ir vietinių oligarchų komercinę veiklą.

Visi Rusijos miestų miegamieji rajonai vakarais panašūs vienas į kitą lyg broliai dvyniai, – juos suvienodina užliejanti tamsa. Čia galima nužudyti bet ką – nepastebimai ir nekliudomai, o tada išnykti. Niekas nė nepyptels.

Lapkričio 4 diena, dar nevėlus vakaras. Praėjus parai nuo pasikėsinimo priemiestiniame Riazanės Daškovo-Pesočnojės rajone, kaip įprasta, tamsu – nors į akį durk. Bet ir paties rajono lyg nėra – Zubkovos gatvė, „brodvėjus“, skendi tamsoje ir yra tik jaučiama. Kažkur netoliese gyvenamieji namai, bet nieko nematai. Visos sąlygos sėkmingai nužudyti. Judame apčiuopomis. Mūsų vedlė – sukrėsta to įvykio Valentina Komarova, Michailo mama. Ji turi du sūnus – jaunesnysis, dvidešimtmetis, daug vilčių teikiantis futbolininkas Dima. O vyresnysis... „Atsigimė į mūsų močiutę, – sako Valentina Dmitrijevna, jos balse ir pasididžiavimas, ir siaubas. – Ji taip pat teisybės mėgėja, karo veteranė, ligi šiol vis kovoja už tiesą, nors jau aštuoniasdešimties. Nenusileidžianti. Nepaperkama. Ir Miša toks pat... Kiek kartų jo prašiau: „Nereikia, sūneli, tegu jie gyvena savaip, o mes savaip.“ Ir darbe man visą laiką sakė: „Šitai baigsis blogai.“ Na štai, atėjome. Štai – mūsų 14-oji laiptinė.“

Kaip tik ant šių laiptelių Michailo laukė dviese megztomis juodomis kepuraitėmis ir juodomis odinėmis striukėmis – žudikų uniformomis. Kaimynai juos matė, bet, kaip pas mus įprasta, neteikė tam reikšmės: „Ne mano reikalas, ne mane muša, reiškia, viskas gerai.“ Štai ir laiptinė, kuria palikdamas kruviną pėdsaką vien tik valios pastangomis šliaužė žurnalistas, kad išsigelbėtų. Kaip ir vakar, visos durys aklinai uždarytos ir užrakintos – ir laiptinė pritaikyta žudikams: užkampiai, pats sau, žmogau, esi ir gelbėjimo tarnyba, ir valdžios vertikalė, ir prokuroras, ir milicija.

Beje, milicijos skyrius yra čia pat, už kampo. Riazanės miesto Spalio rajono Daškovo-Pesočnojės milicijos filialas. Beje, žinomas visame pasaulyje. Čia, visai netoliese – taip pat visiškoje tamsoje, kuri tapo ne tik

samdomų žudikų, bet ir FST draugė, – 1999 metų rudenį FST Riazanės valdyba vykdė heksogeno „cukraus“ mokymus. Prisimenate?*

– Girdėjote, kad jūsų rajone vakar buvo pasikėsinta į žurnalisto Michailo Komarovo gyvybę? – klausiu dviejų jaunučių milicininkų, bailiai žvelgiančių iš už durų.

– Taip. Ką tik matėme per televizorių.

– Pas jus čia tikriausiai dažnai taip atsitinka, jei jūs tokie ramūs?

– Ne, pirmą kartą, – nė nemirktelėjęs atsako skyriaus budėtojas Vitalijus Viazkovas.

Ankstyvas lapkričio 5-osios rytas. Trečiadieniais Spalio valdyboje vykdavo rikiuotės apžiūra. Kai kurie milicijos pareigūnai ten nėjo ir rūkydami prie durų aptarinėjo pasikėsinimą į Komarovą.

– Nereikia išsišokti, – košia pro dantis moteris su nuorūka. Kiti jai pritaria. Pasirodo viršininkai. Apygardos milicijos viršininko pareigas einantis Aleksandras Naidionovas ir jo pavaduotojas Jevgenijus Popkovas. „Nė žodžio neištarsim“, – toks jų bendras trumpas „komunikatas“.

– Pasakykite bent, ar jau iškelta baudžiamoji byla? Juk jau lapkričio 5-oji.

Pulkininkas Naidionovas, šmižinėdamas žvilgsniu kur pakliuvo, vos ne ristele bėga šalin.

Tai kur problema? Atrodytų, viskas labai paprasta: jei jau buvo užpuolimas, tai reiškia, kad byla turi būti iškelta. Gal keistą milicininkų elgesį lemia tas faktas, kad savo pareiškime Michailas Komarovas nurodė, jog pagrindiniu įtariamuoju pasikėsinimo užsakovu laiko Riazanės oligarchą iš pirmojo vietinių turtuolių dešimtuko – Sergejų Kuznecovą, didelio prekybos centro ir dar daugelio kitų objektų savininką, apie kurio neteisėtus verslo metodus Komarovas rašė labai dažnai?

Įdomu, bet būtent toks milicininkų elgesio aiškinimas vėliau pasitvirtins – per pirmą nukentėjusiojo apklausą rajono klinikinės ligoninės neurochirurgijos skyriuje tardytojas Michailas Zotovas, atėjęs su pulkininku Naidionovu, įkyriai domėsis būtent šiomis detalėmis: ko Komarovas prikibo prie Kuznecovo? Ar ne todėl, įkyriai spaus Zotovas, kad iš pradžių imdavo iš jo „juodus“ pinigus už „gerus“ straipsnius, o po to, kai

---

* Maskvoje, Buinakske ir Volgodonske buvo susprogdinti gyvenamųjų namų kvartalai, žuvo daug Rusijos žmonių. FST aiškiai su tuo susijusi. Buvo apkaltinti čečėnai. Šiais sprogimais buvo pasinaudota kaip pretekstu pradėti antrą Čečėnijos karą. Mėginimas padaryti tą patį Riazanėje buvo sutrukdytas ir vėliau pavadintas „pratybomis“.

Kuznecovas atsisakė mokėti, Komarovas pradėjo rašyti apie Kuznecovą „blogai" (Kuznecovo versija)? Kiekvienas, kaip žinoma, sprendžia pagal save. „Duodate – mes už jus, neduodate – prieš jus", – tokia mūsų milicijos šleikštulį kelianti logika.

Artėja pusiaudienis. Teisėsaugos darbuotojai draugiškai šalinasi bet kokio darbo, be to, aiškiai matyti, kad jie palaiko ne Komarovo pusę. Mes blaškomės po Riazanę, stengiamės iškelti baudžiamąją bylą: iš Spalio rajono prokuratūros – į Riazanės srities prokuratūrą, iš ten – į Spalio apygardos miliciją Jesenino gatvėje. Galų gale, įsibrovę į nepatenkinto pulkininko Naidionovo kabinetą, pamatome ten labai simpatišką gruziną. Vėliau jis save apibūdins taip: „Aš esu gruzinas, o tai reiškia, kad dar negimė toks žmogus, kuris mane nupirks."

Tai – apskrities kriminalinės paieškos viršininkas pulkininkas Džansugas Mžavadzė. Jis iškilmingai pareiškia, kad lapkričio 5 dieną 11.30 val. baudžiamoji byla iškelta.

– Kas daroma tiriant pagrindinę, su Kuznecovu susijusią versiją? Ar į bylą įtraukti Komarovo straipsniai? Dviejų savaičių senumo pareiškimas FST apie tai, kad jam buvo grasinama?

– Apie nusikaltimo tyrimo metodus ir būdus pasakoti negaliu.

Žinoma. Mes suprantame ir toliau lakstome po Riazanę tik su vienu tikslu – kad jie netaptų nusikaltimo nuslėpimo metodais ir būdais.

Kuznecovas – visiems tėvas. Oligarchas kvėpavo ramiai. Ir buvo labai demokratiškas. Toks ir turi būti finansinis gubernatoriaus donoras.

– Koks gi aš oligarchas? – koketiškai sušunka Sergejus Kuznecovas, kadais buvęs rajono komjaunimo komiteto sekretorius. Jis spinduliuoja civilizuotumu, geranoriškumu ir kuklumu. – Vakar pasiskolinau iš uošvės penkis tūkstančius dolerių. Juk viską iki paskutinio skatiko investuoju į verslą. Savo namo neturiu. Man jau seniai derėjo išvykti į Izraelį – juk mano mama yra Galina Abramovna, o aš čia kovoju už geresnį gyvenimą. Aš statybininkas. Iš esmės – kūrėjas. Buvusiame miesto šiukšlyne, kuriame veisėsi žiurkės, pastačiau prekybos centrą su 600 parduotuvių. Geriausią Riazanėje grožio saloną atidariau. Ten dirba nuostabus chirurgas Fomenka. Jis mano žmonai krūtinę nurėžė ir man apgamus naikino. Visi be išimčių patenkinti! Vienas Miška nepatenkintas. Be perstojo rašo, kad plastinės operacijos buvo daromos be licencijos. Jis paprasčiausiai suvedinėja su manimi asmenines sąskaitas. O aš at-

sakydamas mokau Mišką, nes jis jau įkyrėjo man savo straipsniais. Nusprendžiau jį pamokyti.

– Pamokyti? O ar žinote, kad lapkričio 3 dieną buvo pasikėsinta į jo gyvybę? Kaip tik po to, kai jis ėjo iš eilinio teismo su jumis posėdžio?

– Nepatikėsite – ką tik sužinojau. Prieš pat mūsų susitikimą, – oligarchas iškviečia savo saugos tarnybos viršininką – tvirtą vaikiną, vilkintį odine striuke. – Ar buvai ligoninėje?

Saugos tarnybos viršininkas smulkiai paaiškino, ką jam pasakė gydytoja apie Komarovo sveikatos būklę po pasikėsinimo.

– Ar nestebina tai, kad gydytoja visa tai išpasakojo jūsų Vadimui? Atskleidė medicininę paslaptį?

Kuznecovas, patenkintas tuo, kokį efektą sukėlė, šypsosi kaip šeimininkas:

– Kokios čia paslaptys. Aš pats gulėjau tame neurochirurginiame skyriuje, kai nukentėjau nuo granatos sprogimo. O Mišką reikia dar mokyti ir mokyti.

– Tai reiškia, kad auklėjate Komarovą? Bet kodėl jūs manote, kad galite elgtis su juo kaip tėvas?

– Aš čia visiems tėvas. Ir man atrodo, kad poveikis yra – Komarovas jau pradėjo galvoti, ką rašo, pradėjo rinkti žodžius. Aš pats labai mėgstu laikraštį „Novaja gazeta“, o dėl Miškos jūs nesijaudinkite – jį jau daug kartų daužė per galvą. Už tai, kad jis nemoka pasitraukti.

Išsiskiriame nieko nepasiekę.

Popiet srities prokuroro pavaduotojas, tyrimų valdybos viršininkas Viktoras Ognevas, praneša stulbinančią žinią: pasirodo, kad baudžiamoji byla iškelta dar išvakarėse, lapkričio 4 d. 19.10 val., o ne lapkričio 5 dieną 11.30, kaip vos prieš dvi valandas mus tikino pulkininkas Mžavadzė.

– Bet milicijoje sako ką kita. Kuo tikėti?

– Jie paprasčiausiai apie tai nežinojo, – Viktoras Ivanovičius neskubėdamas dėlioja popierius aplanke, ir net plika akimi matyti, kad jame yra du potvarkiai dėl vienos ir tos pačios bylos iškėlimo. – Mes operatyviai įsikišome, kad viskas vyktų efektyviau. Iš pradžių paskyrėme jauną tardytoją Skrynikovą, dabar, mano prašymu, bylą tirs labiau patyręs darbuotojas. (Tas pats Michailas Zotovas – Kuznecovo „gynėjas“ nuo Komarovo.) Štai

dabar bus išsiųstas specialus pranešimas į Maskvą. Sutikite, byla neeilinė. Mes telpame į laiko rėmus, nustatytus Baudžiamojo proceso kodekso.

– O kodėl pasirinktas Baudžiamojo kodekso straipsnis – paprasčiausias „chuliganizmas“?

– Todėl, kad jo nenužudė ir neapiplėšė. Todėl, kad ketinimo nužudyti nebuvo.

– O kodėl esate taip įsitikinęs? Žinote, kas turi tokių ketinimų?

– Mes žinome: jeigu būtų norėję, būtų nužudę. O čia tik pagąsdino. Kalba bus tik apie lengvus kūno sužalojimus, sukėlusius trumpalaikių sveikatos sutrikimų.

– Bet juk jis dar net nepasveiko!

– Atleiskite, bet Baudžiamajame kodekse nėra straipsnio „žurnalisto sumušimas“, – gudriai šypsosi Ognevas.

Vėl ateina vakaras. Ant skurdžios rusiškos ligoninės tipinės siauros lovos guli išbalęs Miša sutvarstyta galva. Mama atnešė visų reikiamų vaistų, tvarsčių ir švirkštų – neurochirurginiame skyriuje nieko nėra. Vėlai vakare nėra net ir gydytojų bei medicinos seselių, ačiū dievui, Valentina Komarova pati yra seselė. Komarovas garsiai pasakoja kaimynams apie demokratijos esmę, žiniasklaidos priemonių darbą ir apie būtinumą griežtai kovoti su korupcija, kuri trukdo mums gyventi, – kaimynai klausosi tylėdami, ir jų veidai atrodo niūrūs. Ar dėl jų pačių negalavimų, ar todėl, kad netiki demokratijos pergale ir visų pastangų, apie kurias kalba Miša, prasmingumu. Valentina Komarova, prisėdusi ant lovos krašto, įkalbinėja sūnų:

– Aš neprieštarauju, kad būtum žurnalistas, tik būk atsargesnis.

– Negalima pasiduoti, mama, – aistringai, kaip tikras kompromisų nepripažįstantis kovotojas už teisybę, atsako Michailas. Žinoma, dabar jam trauminė euforija, jis pasirengęs pačiam blogiausiam, jis nieko nebijo. – Tegu jie kiekvieną savaitę bijo to, ką apie juos parašysim. O ne mes jų.

– Ką toliau darysi, Miša? – klausiu atsisveikindama.

– Rašysiu straipsnius, – atsako užsispyrėlis Komarovas.

Tai ar žurnalistika verta gyvybės? Ir ką pasirenkame kiekvienas iš mūsų?

Kiekvienas eilinis šalyje įvykdytas pasikėsinimas į žurnalistą, – o jie įprastai lieka neatskleisti, – nuolatos mažina žmonių, užsiimančių žurnalistika kaip kovos už teisybę priemone, skaičių. Nes rizika labai didelė, ir ne kiekvienas gali ištverti didžiulę dėl tokios veiklos kylančią įtampą.

Proporcingai šiam mažėjimui daugėja tų, kurie pasirenka lengvesnio turinio žurnalizmą, nekišantį nosies ten, kur neprašo.

Lengvesnio turinio žiniasklaidos priemonės dirba lėkštesnei publikai, priimančiai viską, kas jai siūloma. Kuo daugiau tokių priemonių, tuo monolitiškesnis jos publikos klodas, – deja. Ir tuo mažiau galimybių visuomenei pastebėti negatyvius aplink vykstančius dalykus.

Dabar, paskutiniais mėnesiais, situacija staigiai blogėja. Atrodo, dar truputis – ir valdžia (oligarchai, FST, vykdomosios valdžios vertikalė) liausis kvėpavusi mums į pakaušį, nes bus pasiekusi savo: neliks norinčiųjų padėti ieškoti tiesos. Paklausos nebuvimas nekuria pasiūlos.

[Per daugiau kaip trejus metus nusikaltėliai (nei tie, kurie užpuolė Michailą Komarovą, nei tie, kurie užsakė šį nusikaltimą) taip ir nenustatyti.]

2. KARAS ČEČĖNIJOJE

[Čečėnijos karas buvo pradėtas iš naujo 1999 metais kaip atsakas į čečėnų įvykdytą kaimyninio Dagestano užpuolimą ir namų sprogdinimus Rusijos miestuose, per kuriuos žuvo daugiau kaip 300 žmonių. Plačiai paplitusi nuomonė, kad tai surežisavo pati Rusijos vyriausybė, vadinasi, ji yra atsakinga už savo piliečių žudynes dėl politinių motyvų. Buvęs FST direktorius Vladimiras Putinas, pasinaudodamas antičečėniškos isterijos banga, 2000 metais per prezidento rinkimus atėjo į valdžią kaip būsimas tautos gelbėtojas. Ana Politkovskaja be kompromisų rašo apie karą ir jo žiaurumus.]

I DALIS. PRANEŠIMAI IŠ FRONTO LINIJOS

LAISVĖ AR MIRTIS? KARTAIS TAI YRA VIENAS IR TAS PAT

2000 m. kovo 27 d.

Tai yra nežmoniški pasakojimai. Kalbama, kad patikimumo dėlei juos reikėtų padalyti iš kokio nors skaičiaus (10, 100, 200?). Kad ir kaip dalytum – vis tiek bus klaiku.

Ant nesuprantamos paskirties betoninių darinių, užtiestų pilkomis antklodėmis „nuo JTO“, susikūprinę ir susirietę sėdi vaikinas ir mergina. Mes mėginame kalbėti apie ateitį. Aš – apie perspektyvą, apie principinius dalykus, apie tai, kas svarbiausia: „Kas toliau? Ką rengiatės veikti gyvenime?“

Jie – tiktai apie konkrečius, šios dienos reikalus: „Rytoj eisime į kalnus *čeremšos**. Daugiau nėra ko valgyti.“

Aš vėl – apie geresnę dalią, apie svajones, apie žmogiškai suprantamus dalykus: „O gėlės kalnuose jau žydi?“

– Ten yra bombų. Nesusprogusių. Ir daugybė kareivių, – pasigirsta neskubus ir bejausmis atsakymas, o už šių žodžių lyg vėliava plazdena neapykanta.

Jie – brolis ir sesuo. Aštuoniolikos ir dvidešimties metų. Aslanbekas ir Rezeda. Pirmojo karo metu buvo paaugliai, per antrąjį – užsigrūdino. Rezeda dar kartais slapčia nusišypso, o Aslanbekas niūrus kaip purvinas betonas aplink. Abu prasėdėjo rūsiuose visus bombardavimus ir apšaudymus.

* Meškinis česnakas (red. past.).

Iki pat vasario 5 dienos – tą dieną įvyko jų asmeninės dramos finalas: tėvą, 1946 metais gimusį Salmaną Bišajevą, Grozno miesto Kislovodsko gatvės 3 namo kieme, Aldų kaimo (Černorečijės rajonas) „valymo“ metu žvėriškai nužudė federalai. Nužudė ir išvilko kūną. Tik po trylikos paieškų dienų vyresnioji Aslanbeko ir Rezedos sesuo 30-metė Larisa surado brangius palaikus. Ji nugramdė Salmano smegenis nuo sienos į ryšulėlį, kad galėtų palaidoti. Tada visi kartu išėjo į Ingušiją. Dabar jų būstas – vadinamasis „Karjeras“ Karabulako miesto pakraštyje. Čia savo dienas baigia statybinių medžiagų gamykla, iš jos ankstesnio klestėjimo liko tik daugybė pusiau sugriautų mūrinių ūkinės paskirties „maišų“. Viename iš šių betoninių džiunglių boksų ir apsigyveno Aslanbekas su Rezeda. Šalimais gyvena dar 30 žmonių, iš jų 23 – vaikai ir jaunimas. Dauguma – 22, 20, 17, 16, 15 metų amžiaus... Savo landynę jie vadina diskoteka, bet tai tik pokštas: ten nėra nei muzikos, nei šokių. Svečius pasitinka dviaukščiai gultai, o ant jų sėdintys jaunuoliai ir merginos – 23 poros jaunų, bet užgesusių akių ir nuleistų rankų. Pas Aslanbeką ir Rezedą visi nusigavo vedini tolimų giminystės ryšių ir bendro „intereso“ – išgyveno „valymus“, kurių metu buvo sušaudyti jų tėvai, seneliai, broliai, seserys, tetos...

– Apie ką jūs paprastai čia kalbatės?

– Kiauras dienas – apie tai, ką ir kaip nužudė, kur surastas kieno kapas. Siaubas, – atsako 17-metė Fatima Doldajeva, Grozno 2-osios gimnazijos 1999 metų laidos aukso medalininkė. Fatima sako gryną tiesą. Nuo šių kalbų į vakarą pradedi kraustytis iš proto: mirtis – pagrindinė pokalbių tema visose Čečėnijos ir Ingušijos pabėgėlių stovyklose.

Moters galva su raudona skarele

Sultanas Šuaipovas atvažiavo į Ingušijos „Mag“ oro uostą ankstyvą rytą, nors jam visi kartojo, kad pastangos bus bevaisės. Bet Sultanas patikėjo radiju, kuris pranešė, jog į Ingušiją trumpam užsuks eilinė Europos Sąjungos delegacija. Jis nusprendė: tiesiai prie trapo jis *privalo viską papasakoti* užjaučiantiems užsieniečiams.

Sultanas gyveno Grozne visą karą ir saugojo savo namus. Jis atrodo kaip sukriošęs senis, nors jam tik 45-eri. Žila galva nevalingai trūkčioja, nervinis tikas timpčioja akių vokus, kūnas periodiškai tampomas kon-

vulsijų. Sultanas labai serga – vasario 20 dieną jam teko keliose gatvėse (savojoje ir kaimyninėse) rasti 51 lavoną, 21 iš jų palaidoti (kiek pakako jėgų), prieš laidodamas jis užšifravo kiekvieną atskiru numeriu, o 30 kūnų, neturėdamas jėgų kitaip palaidoti, suguldė į automobilių serviso duobę Trečiojoje Linijoje.

Visus 51 žmogų Naujosios Katajamos mikrorajone žvėriškai nužudė operacijos, vadinamos „valymu", metu. Naktį iš 19-os į 20-ą. Dauguma žuvusiųjų – Sultano kaimynai ir draugai. Kalbama, kad ten siautėjo įžymioji 205-oji brigada. Keršijo už praeito karo aukas. Vasario 19 dieną į Penktąją Liniją, gimtąją Sultano gatvę, atėjo kareiviai ir pasakė iš rūsių išėjusiems gyventojams: „Greičiau dinkite iš čia. Tie, kurie ateina po mūsų, jus visus išpjaus."

– Kareiviai išvyko, – pasakoja Sultanas, – o mes, kaimynai, iš jų pasijuokėme: gudruoliai! Nori, kad mes pabėgtume ir jiems būtų patogiau plėšti mūsų namus! Po kareivių atėjo greitojo reagavimo padalinys – labai padorūs vaikinai, ir vėl nieko neįvyko. Mes atsipalaidavome. Košmaras prasidėjo artėjant nakčiai. Temstant į mūsų gatves atvyko dar kažkokių federalų. Vieną pirmųjų nušovė kaimyną Seitą Selimą iš Dunojaus skersgatvio, jam buvo maždaug 50 metų, – už tai, kad paklausė kareivio, kokiai kariuomenės rūšiai priklauso. Kai laidojome Seitą Selimą jo namo kieme, vėl atvyko tie patys federalai. Paklausė: „Nuo ko jis mirė?" Paklausė kaip tik tas, kuris nušovė. Mes atsakėme: „Skeveldra." Laidojome Seitą Selimą ryte ir jau žinojom: jeigu pasakysime tiesą, mus sušaudys. O tas, kuris nušovė Seitą Selimą, nusikvatojo išgirdęs mūsų melą, – jam, jaunam vaikinui, buvo malonu, kad mes, seniai, jo bijome.

Bet grįžkime į sutemų laiką. Iš namo Nr. 36 į Penktąją Liniją pasitikti federalų staiga išėjo 74 metų Saidas Zubajevas, o kareiviai privertė jį „šokti" – šaudė automatais į žemę prie kojų, taip versdami jį šokčioti vengiant kulkų. Senis pavargo – jį nušovė. Ir šlovė Alachui! Saidas nesužinojo, ką padarė jo šeimai.

Sultanas nutyla, vis aukščiau lošia galvą. Jis nenori, kad išdavikės ašaros nutekėtų per skruostus: niekas neturi pamatyti jo silpnumo. Sultanas kresteli galvą – sugena ašaras atgal, į raukšlėtus paakius, ir tęsia:

– Apie 9 valandą vakaro išlaužęs vartus į Zubajevų kiemą įsiveržė šarvuotis. Operatyviai ir be nereikalingų žodžių kareiviai išvedė iš namų ir išrikiavo prie laiptelių 64-erių Zainab, senuko žmoną. Jų dukrą, 45-erių

Maliką, rusų milicijos pulkininko žmoną. Mažąją aštuonmetę Malikos dukrelę Aminą. 40-metę Saido ir Zainab dukrą Mariet. 44 metų Saido sūnėną Saidachmedovą. 35 metų Saido ir Zainab sūnų Ruslaną. Jo nėščią žmoną Luizą. Jų aštuonmetę dukrą Elizą. Kelios kulkosvaidžių šūvių serijos – ir visi žuvę, guli prie tėvų namo. Štai taip šiame pasaulyje neliko nė vieno iš Zubajevų, išskyrus Inesą – keturiolikmetę Ruslano dukrelę. Ją, labai dailią mergaitę, prieš sušaudymą kariškiai įžvalgiai nuvedė į šalį, o paskui kažkur nusitempė.

– Mes labai uoliai ieškojome Inesos, bet ji tarsi išgaravo, – pasakoja Sultanas, – manome, kad ją išprievartavo ir užkasė. Kitaip būtų grįžusi laidoti savo artimųjų. Kartu su Zubajevais tą naktį žuvo ir 55-osios mokyklos direktorius Idrisas – jį iš pradžių ilgai mušė daužydami į sieną, sulaužė jam visus kaulus, o tada kontroliniu šūviu į galvą pribaigė. Kitame name radome greta gulinčias 84 metų rusę senučiukę ir jos 35-metę dukrą Larisą, Grozne žinomą advokatę, – abi išprievartautos ir nušautos. Kieme tįsojo 42 metų Čečėnijos valstybinio universiteto profesoriaus fiziko Adlano Akajevo lavonas su kankinimų žymėmis. 47 metų Damilchanui Achmadovui nukirto ne tik galvą, bet ir rankas. Skiriamasis baudžiamosios operacijos Naujosios Katajamos gyvenvietėje požymis – daugeliui nukirstos galvos. Aš mačiau kelias kruvinas trinkas malkoms kapoti. Pavyzdžiui, Šefskajos gatvėje stovėjo tokia trinka, į ją buvo įkirstas kirvis ir padėta – moters galva su raudona skarele, o šalimais, ant žemės, begalvis kūnas, bet vyro. Dar radau nukirsdintą begalvį man nepažįstamos moters kūną, jos pilvas buvo perpjautas ir į jį įkišta galva. Jos galva? Kieno nors kito galva?

Ką daro žmonės rytais po pogromų? Vasario 20 dieną išlikę gyvi vyrai atplėšė skiaučių nuo žuvusiųjų drabužių ir pririšo prie medžių, po kuriais juos palaidojo, šakų. Kodėl? Kad vėliau, kada nors po karo, žmonės galėtų rasti artimųjų kapus. Dabar Naujosios Katajamos gyvenvietėje, lyg pateisindami keistoką japonizuotą pavadinimą, auga daugybė skiautelėmis nukabinėtų medžių. Japonijoje pina įvairiaspalves juosteles ir jas kabina ant šakų – kaip ženklą, kad kažką myli ir prisimena.

– Na bet kodėl jūs laiku neišėjote iš Grozno? Nepersikėlėte į Ingušiją? Jūs? Taip pat ir Zubajevai? Ir profesorius Akajevas? Ir Idrisas? Ir advokatė Larisa? Visi kiti, kurių dabar jau nėra?

Sultano atsakymas pritrenkiantis: „Apšaudymų metu rūsiuose dažnai apie tai kalbėdavomės. Labai tikėjome, kad generolai sako tiesą: ateis ka-

riuomenė, gyvenimas susitvarkys. Todėl tikėjomės geresnės ateities, saugojome namus, norėjome pirmieji įsidarbinti po išlaisvinimo..."

Jie mumis tikėjo! Jie mumis pasitikėjo! Už tai mes juos nužudėme! Štai kaip išėjo.

Sultanas nuėjo sušilti į oro uosto pastatą – jokia Europos Sąjungos delegacija neatskrido, o iš lėktuvo išlipę svarbūs valdininkai iš Maskvos sėdo į prie pat trapo privažiavusius automobilius ir nurūko. Niekas Sultano neišklausė. „Tikriausiai reikėjo apsipilti benzinu, kad atkreiptų į mane dėmesį", – rimtai pasakė jis ir susikūprinęs nukiūtino šalin. Vienišas, senas čečėnas, palaidojęs 21 lavoną ir neįstengęs palaidoti dar trisdešimties. Jo galva vis labiau kretėjo ir nedavė ramybės rankoms – kas kelios minutės Sultanas gaudė krintančią kepurę.

Sušaudytas pasas

– Kaip aš dabar grįšiu per postus į Čečėniją?! Pamatę tokį pasą, federalai tikrai supras, kad mane kažkas pašovė ir būtinai areštuos. O jeigu papasakosiu tiesą, mane paprasčiausiai sušaudys, – pabėgėlė groznietė Chedi Machauri kalba vos ištardama žodžius ir su pertraukomis, bet kviečia visus, kurie ją girdi, pažvelgti į jos raudonąją knygelę. Vaizdelis iš tikrųjų neįprastas: jos pasas peršautas ir per dvi skylutes galima žiūrėti į pasaulį. Iš antrojo peršauto dokumento puslapio į jus žvelgia įdomi jauna gruzinė, tokių subtilių veido bruožų ir slėpiningų akių, kad nėra jėgų perkelti žvilgsnį nuo fotografijos į dabartinį originalą priešais.

Chedi verkia – ji viską supranta. Ji įsitikinusi, kad tai – galas, ji niekuomet nenusigaus iki Grozno. Ji bijo uniformuotų žmonių.

Chedi istorija paprasta ir baisi. Visą karą ji kartu su savo penkiais vaikais išgyveno po svetimu stogu Ingušijoje, Nesterovskajos kaime. Kai per televizorių pranešė, jog Groznas išlaisvintas, ji nusprendė nuvykti ten ir apžiūrėti savo namus Pugačiovo gatvėje. Norėjo išsiaiškinti, ar jau galima sugrįžti namo. Chedi išvyko kartu su drauge, savo kaimyne ir Grozne, ir Nesterovskajos kaime – ruse Larisa Džabrailova, keturių vaikų motina. Pakeliui prie jų prisidėjo ir pažįstama čečėnė Nura, keliaujanti į miestą tuo pačiu tikslu. Iki Chedi namo Nr. 201 nusigavo tik kitą dieną ir ten rado tiktai plikas sienas. Nuėjo apžiūrėti Larisos ikikarinio būsto. Čia atsitiko

tai, ko šiandien labiausiai bijo Čečėnijos gyventojai: trijulė užtiko marodieriaujančius kariškius. Kareiviai krovė ant šarvuočio čiužinius, kėdes, pledus. Netikėtai iš skersgatvio išnirusios moterys susidūrė su grobikais akis į akį.

Chedi, Larisą ir Nurą, žinoma, suėmė. Joms užrišo akis. Užlaipino ant šarvuočio, kažkur vežė. Paskui nulaipino ir įsakė eiti pirmyn susikibus rankomis. Netrukus liepė nusiimti raiščius nuo akių. Moterys pamatė, kad stovi kažkokio namo griuvėsių vidury priešais sieną – ir viską suprato. Pirmąją nušovė Larisą. Jai buvo 47, ji mirė iškart, nesikankindama. Prieš mirtį Larisa labai prašė kareivių pasigailėti, šaukė: „Aš esu rusė, kilusi iš pamaskvės! Mes nieko nematėme! Niekam nesakysime!“ Čečėnę Nurą nužudė antrą. Ji taip pat maldavo: „Vaikinai! Man tik 43 metai! Aš turiu tris sūnus! Tokius kaip jūs!“

– Aš buvau trečia, – baigia pasakoti savo istoriją Chedi. – Į mane nukreipė automatą, ir viskas pasibaigė. Atsipeikėjau nuo stipraus skausmo. Tik vėliau supratau, kas atsitiko. Į mane šaudė, likau gyva, bet netekau sąmonės, o kareiviai, matyt, nepatikrino, ar aš miriau. Mūsų kūnus jie suguldė kartu, užmetė šalimais besivoliojusį čiužinį ir jį padegė. Norėjo sudeginti kūnus ir taip paslėpti visus pėdsakus. Tada aš ir atsipeikėjau – nuo aštraus skausmo. Ugnis laižė mano koją. Kareivių jau nebuvo, iššliaužiau iš po čiužinio, ilgai gulėjau, o tada vis dėlto nutariau šliaužti. Mane, netekusią sąmonės gatvėje, paėmė dvi čečėnės, ėjusios melžti karvių. Atsipeikėjau rūsyje. Ten buvo ir daugiau sužeistųjų, kažkokie žmonės pasamdė autobusą ir išsiuntė mus į Ingušiją.

Su apšaudyta moterimi susitikome Sunžos rajono 1-ojoje ligoninėje (Ordžonikidzės kaime Čečėnijos ir Ingušijos pasienyje). Chedi dabar labai blogai jaučiasi. Ji iš dalies paralyžiuota – kulkos perskrodė visą kūną, ją kankina peršautos nugaros skausmas, kliudytos nervų galūnės, viršutinė kūno dalis nejudri, ji nejaučia rankų, medicininė prognozė kol kas neaiški.

– Už ką? – klausia motiną slauganti 13 metų vyresnioji Chedi dukrelė. – Ji juk tokia gera ir švelni. Ji tik labai norėjo grįžti į namus.

Įėjusi medicinos seselė pradėjo tvarstyti sužeistąją Chedi. Visas jos pilvas – sukrešusio kraujo triušenos. Tai ir yra „paso pėdsakai“. Chedi neprisimena, kaip visa įvyko, – po sušaudymo ji buvo be sąmonės, bet mano, kad pabaigoj kareiviai šaudė jai į pilvą. Būtent toje vietoje kabojo rankinė su pasu.

Pats laikas sugrįžti į „Karjerą", pas Aslanbeką ir Rezedą. Vėl sėdime kartu su jais ant betoninių liejinių, ir jaunuolis pasakoja, kaip Aldų kaime siautėjo kariškiai. Ne tik žudė, bet ir tyčiojosi. Jo tėvui išrovė visus auksinius dantis kartu su sveikaisiais, o jų kaimynei, senolei Rakjat, perplėšė burną iki ausų, nes nesugebėjo išplėšti protezo.

Rezeda pradeda piešti jų gatvės Alduose ir baudėjų judėjimo schemą. „Štai mūsų namas, – sako Rezeda, – o štai čia kaimyno pensininko Sultano Temirovo. Jam, dar gyvam, kontraktininkai nupjovė galvą ir ją išsivežė. Mums jie paaiškino: paprastai pasiima galvą, jeigu įtaria nukentėjusįjį turint giminystės ryšių su čečėnų smogikais. Mūsų Temirovo brolis buvo paskutinio, ikikarinio Čečėnijos parlamento pirmininkas. Todėl Sultano lavoną numetė šunims. Vėliau, kai federalai nuėjo į kitus namus, kaimynai atėmė iš sulaukėjusių šunų kairę koją ir paslėpsnius – juos ir palaidojo.

Liudininkai mano, kad per valymą Alduose žuvo daugiau kaip šimtas žmonių – kol kas tikslesnių duomenų nėra. Ypač nukentėjo tie, kurie buvo Voronežo ir Matašo Mazajevo gatvėse. (Mataša Mazajevas – šiame kaime gimęs ir užaugęs Antrojo pasaulinio karo Tarybų Sąjungos didvyris.) Toks pasirinkimas atsitiktinis: didvyrio vardo gatvė – pirmoji įvažiavus į Aldus.

Rezeda tęsia įsivaizduojamą kelionę po namus: „Praėjome mūsų namą. Bobutės Rakjat namus. Sultano Temirovo. Toliau – Chaidarovų namai. Ten sušaudė tėvą ir sūnų – Gulą ir Vachą. Seniui buvo daugiau kaip 80 metų. Su jais kartu gyveno nejaunas Avalu Sugaipovas, pas jį gyveno bėglių. Mes nespėjome įsiminti jų vardų, bet ten buvo du vyrai, moteris ir penkiametė dukrytė. Visus suaugusius sudegino ugniasvaidžiu, taip pat motiną dukros akivaizdoje. Prieš egzekuciją kareiviai davė mažylei kondensuoto pieno skardinę ir pasakė: „Eik, pasivaikščiok." Mergaitei tikriausiai pasimaišė protas. Voronežo gatvėje, 120 name, gyveno Musajevai. Sušaudė senąjį Jakubą, jo sūnų Umarą, sūnėnus Jusupą, Abdrachmaną ir Suleimaną. Gyvą paliko tiktai šeimininką – senį Chasaną. Jį laikė visos Černorečijės seniūnu. Vis dėlto senuką paliko gyvą ne šiaip sau: kojų spyriais federalai nužudytųjų Musajevų kūnus sugrūdo į krūvą, liepė seniui atsigulti skersai ant jų ir nesijudinti. Po to iš automato plykstelėjo į jį, sužeidė ir pasakė,

kad, jeigu atsistos, – bus nužudytas. Pastovėjo, parūkė – Chasanas nejudėjo. Nuėjo patenkinti. Aš negaliu daugiau pasakoti!"

Rezeda išbėga į gatvę. Aslanbekas nušliaužia per gultus į kampą, nusisuka, toliau kalba jų vyriausioji sesuo Larisa. Ji pasakoja apie dalykus, kurie psichiškai sveiko žmogaus protu nesuvokiami. Apie tai, kad medžiai jų gatvėje dabar „papuošti" beformėmis kruvinomis dėmėmis, nes prie jų šaudydavo žmones. „Bet kamienų nenuplausi! Aš pati niekuomet negalėsiu ten grįžti – negaliu gyventi greta tų medžių, prie kurių nužudė žmones, kuriuos pažinojau ir mylėjau. Kai mes išvažiavome iš Aldų, matėme: likę gyvi vyrai verkė kaip moterys, o jaunuolių barzdos pražilo. Ingušijoje per televizorių pamačiau reportažą apie valymą Alduose. Parodė snaiperę, lyg ir čečėnę, kuri šaudė į federalus iš Aldų namų, todėl ir valymas buvęs toks žiaurus. Aš net aiktelėjau: tai buvo Černorečijėje visiems žinoma alkoholikė Tania Rudoji. Beje, rusė. Jau dveji metai jos rankos taip drebėjo, jog vargiai šaukštą galėdavo išlaikyti – mes ją pamaitindavome karts nuo karto. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad Tania Rudoji – viso Aldų košmaro pateisinimas?"

Nuo gultų nušoko kokių septynerių metų berniukas. Jis atkišo iš medžio išdrožtą automatą ir riktelėjo: „Tu – rusė?" Suaugusieji jį sudraudė, bet jis šūktelėjo: „Tu fašistė!"

Kaukaze vykstantis karas nuo galvos iki kojų apdrėbė purvu visą tautą. Ar jau pradėjote svarstyti, kaip visa tai nusiprausime? Kiek prireiks laiko? Prisiminkite, Vokietija pusę amžiaus plėšė nuo savęs tautinės gėdos draiskanas. Visus tuos metus vaikai žaidė karą šaudydami į vokiečius, o suaugusieji juos tik skatindavo! Ir štai dabar mes tapome vokiečiais? Per kiek laiko čečėnų vaikai liausis žaisti karą, kuriame pats blogiausias berniukas vaidins rusą?

ČEČĖNIJA – RUSIJOS DALIS, BET ČEČĖNAI – NE

2000 m. sausio 31 d.

Ant pilkai rusvos valdiškos pagalvės blaškėsi skusta, sukrešusio kraujo žaizdomis papuošta apalpusios mergaitės galva. Nei aimanų, nei krenkšėjimo – tik nebylumas, būdingas sunkiai sergančiam žmogui.

– Galva nusėta labai smulkių skeveldrų. Bet tai niekis. Į ten net nežiūrėkite, – iš tamsaus palatos kampo atsklido beaistris nejaunos moters balsas. – Baisiausia, kad dabar ji yra našlaitė. Atverskite antklodę!

Skusta kaukolė įkyriai skleidžia sunkų kliedesį. Vaikelis – kokių penkerių metų mergaitė geltonu, patamsėjusiu veidu. Liana Šamsudinova. Retkarčiais ji atsimerkdavo, įdėmiai dairydavosi aplink, bet į nieką neįstengdavo sutelkti dėmesio. Iš po antklodės kyšanti kairė šlaunis baidė pūliuojančia žaizda.

– Ar jums atrodo, kad ji – taip pat smogikė? – nesiliauja monologas iš palatos kampo. – Dabar mergaitei būtinas specialus gydymas, nes kitaip jai gresia invalidumas. Bet čia nėra tokių galimybių. Mūsų niekas nesiunčia į Rusiją, į kliniką, nes mes – čečėnai.

Iš tamsiojo kampo kalbantis anonimas pasakė pačius svarbiausius dalykus. Įvykio vieta – 1-oji Sunžos ligoninė Ingušijos ir Čečėnijos pasienyje. Iki tam tikro laiko čion konvejeriu vežė pačius sunkiausius sužeistuosius iš kovų zonų, valymų teritorijų, pakartotinių kovinių reidų ir pakartotinių valymų. Šimtai žmonių amputuotomis galūnėmis – moterys, vaikai, seniai. Ingušai, čečėnai, rusai... Dauguma – su apleistomis pūliuojančiomis žaizdomis, nes tekdavo dvi–tris paras laukti rūsiuose, kol liausis bombardavimas ir bus galima išvykti iš kaimo, o dar tiek pat – kol kontroliniuose punktuose kareiviai suteiks malonę ir išleis juos į Ingušiją.

Viso to rezultatas – prakeiktas užkrėtimas, Sunžos ligoninėje žudantis likusių gyvųjų nervų galūnes. Tos ligoninės koridoriais lyg vaiduokliai slampinėjo apdriskusios jaunos merginos lyg virvės karančiomis galūnėmis: vienoms perrėžti nervai, kitos – gangrenos aukos. Kas apmokės jų gydymo išlaidas dar kelerius metus? Tas pats biudžetas, šiandien apmokantis karą, o tai reiškia, kad tas, kas jas ir sužalojo? Už kokius pinigus mūsų šaunioji valstybė, kariaujanti „pagal planą“, rengiasi pirkti protezus šimtams jos pačios pagamintų luošių? Kokiame „plane“ numatytos šios išlaidos? Kas atsakys už tūkstančių žmonių sužalojimą?

Tragedijos priežastis – Tūkstantmečio šventimas

Nekenčiu batalinės tapybos. Juk svarbiausia gyvenime – detalės. Tik jos yra mūsų žmogiškumo lakmuso popierėlis. Kaip pasižiūrėsi į vieno mažo

žmogaus tragediją – taip reaguosi ir į visos tautos likimą. Nuo kiekio mažai kas keičiasi. 1994 metais gimusios Urus Martano rajono Martan Ču kaimo mažylės Lianos Šamsudinovos gyvenimo istorijos detalės – labai būdingos šiuolaikinei Čečėnijai.

Iš pradžių, spalio–gruodžio mėnesiais, pabėgėlių šeima gyveno Asinovskajos kaime ir slėpėsi nuo bombardavimų. Nuo gruodžio vidurio pabėgėlius pradėjo spausti valdžia – migracijos tarnybų darbuotojai įtikinėjo juos nesikaupti vienoje vietoje ir sugrįžti į savo kaimus motyvuodami tuo, kad „ten jau viskas ramu, tai yra saugumo zona". Gruodžio 29 dieną Malika Šamsudinova, Lianos mama, paveikta melagingos agitacijos, su šeima grįžo į Martan Ču kaimą, o po keturių dienų Liana tapo našlaite: sausio 3 dieną 20.20 val. į jų namą pataikė tanko sviedinys.

Ne, Martan Ču kaime tuo metu nebuvo vykdomi kariniai veiksmai, bet tas, kas nuspaudė nuleistuką, vis dėlto žinojo, ką daro: išpūtė garą. Pagal šiuolaikines čečėniškas realijas 20.20 val. – labai vėlyvas vakaras. Federalinės vadovybės valia visiems be išimties liepta sėdėti namuose, draudžiama išeiti netgi į savo namo kiemą nusišlapinti – sušaudymas vietoje (tik vienas pavyzdys: Naujojo Šarojaus gyvenvietėje Magomadovas, bėglys iš Nauro, išėjo „į kiemą" vos prašvitus ir snaiperio buvo nukautas ant namo slenksčio).

Kad ir ką sakytum, į Lianos namą šovė kruopščiai taikydamiesi ir žinodami, kad ten yra žmonių. Beje, buvo ir atpažįstamas ženklas – ant palangės degė žibalinė lempa. Yra pagrindo įtarti, kad tuo sviediniu į namą bumtelėjo Martan Ču kaimo pakraštyje apsistoję įkaušę ir įsilinksminę tankistai. Daugiau šūvių tą naktį nebuvo – pykštelėjo, ir karių širdys nusiramino.

– Buvo Naujųjų metų dienos. Iššovė švenčių proga, – taip mano Lianos teta Raisa Davletmurzajeva. Ji sako, kad taip nusprendė visas kaimas.

To šūvio metu žuvo Lianos mama – 28 metų Malika, ji tuo metu krūtimi žindė jaunėlį sūnų Zelimchaną. Skeveldra perpus perskrodė Malikos galvą, į Šamsudinovų namus atbėgę kaimynai rado ją jau sustingusią, prie nuogos krūtinės priglaudusią sūnų Zelimchaną. Berniukas mirdamas nepakeitė kūno padėties – taip stipriai jį laikė mirusios Malikos rankos. Iš po stogo nuolaužų ištraukė vyresniąją Lianos seserį – 7-metę Dianą, greta gulėjo 18-metės Rozos Azizajevos, vaikų tėvo sesers, kūnas – ji apsilankė norėdama padėti namų ruošoje. Rėkiančią gyvą Lianą kaimynai išnešė ant

rankų. Daugiau namuose nebuvo nieko. Štai kodėl Liana dabar našlaitė: visi mirė (mergaitės tėvas pradingo praeitais metais išvykęs uždarbiauti kažkur į Ukrainą, į Belaja Kalita miestą).

Iki šiol Liana su niekuo nekalba, juo labiau rusiškai – nuo sausio 3 dienos ji yra šoko būsenos. Tik retkarčiais čečėniškai šaukiasi mamos. Jos palatos kaimynės, stengdamosi nutaikyti tas akimirkas, kada ji atgauna sąmonę, mėgina pasakyti, kad mamos ji jau neturi. Tokia tradicija – ne slėpti kančią, o mokyti ištvermės, netgi tada, kai tos ištvermės reikia mokyti visai mažą vaiką.

– Aš jos, žinoma, nepaliksiu, – sako Raisa Davletmurzajeva, – bet mano ištekliai baigiasi. Sunžos ligoninėje viską teko pirkti patiems. Švirkštus, preparatus, lašines. Toliau – ilgas gydymas. Kur gauti pinigų?

Mes su ja kalbamės jau kitoje, Galaškino, ligoninėje – mažoje, primityvioje, tik 40 lovų. Čionai visai neseniai pervežė beveik visus sužeistuosius iš Sunžos ligoninės, kurią uždarė sanitarinei dezinfekcijai – ten pavojingai išplito apleistų sužeistųjų pūlinių sukelta infekcija.

Liana – taip pat „piktybinė“ pūlinių infekcijos sukėlėja. Bet ar ji dėl to kalta? Žinoma, ne, bet Galaškino ligoninės sąlygos prastos, ir medicininės priežiūros kokybė labai pablogėjo – čia labai mažutės patalpos, trūksta įrangos, ligoninė perkrauta. Pragariškas šaltis – šildymas neveikia. Vargu ar Liana su savo gangreniniais lūžiais tokiomis sąlygomis pakils iš patalo. Ką daryti žmonėms, kad išgyventų? Kol viską savo kelyje šluojanti imperija šaltu žvilgsniu neužklius už tų, kurie atsitiktinai pasipainiojo jos kelyje.

Martan Ču kaime sausio 4 dieną vyko Šamsudinovų šeimos laidotuvės. Kaukazo saulutės šviesoje besišildančių tankistų akivaizdoje visus jų nužudytų moterų ir vaikų kūnus nunešė į kapines ir niekas (!) neatėjo atsiprašyti už naujametį siautėjimą.

Tokia pat šlykštynė, bet dar didesnė, įvyko Šalio rajone. Sausio 9 dieną administracija į centrinę gatvę sukvietė gyventojus, kad išmokėtų jiems pensijas ir pašalpas, kurias skyrė Nikolajaus Košmano vyriausybė. Ten pat, aikštėje, buvo ir mokykla. Jos direktoriaus pavaduotojas ir matematikos mokytoja Zarema Sadulajeva pakvietė ir vaikus, norėdami įteikti jiems šventines naujametes ir kurban bairamovines dovanas.

Kas galėjo žinoti, kad į kaimą iš kitos pusės kaip tik tuo metu įžengė smogikai (kaimas juk labai didelis)?! Ir štai, ne į priešų smogikų būrį, o

į aikštę, į patį taikių gyventojų minios vidurį, atskriejo taktinė raketa. Smogikai, savaime suprantama, paspruko, o susirinkę žmonės žuvo arba buvo sunkiai sužeisti. Kiek? Dešimtys? Šimtai? Dideli skaičių skirtumai nulemti objektyvių priežasčių: išgyvenę kaimynai nespėjo kasti kapaduobių, daugelį giminaičių laidojo kartu, kapų buvo mažiau nei žuvusių... Tikra gernika, siaubas, kurį galima palyginti tik su tuo jausmu, kurį patyrė žmonės, spalio mėnesį matę įžymųjį Grozno turgaus apšaudymą raketomis.

Sausio 10 dieną Šalio rajone raketų košmaras pasikartojo. Sunkiai sužeistos mokytojos Zaremos vyras Ali Bekas Kerijevas paėmė žmoną iš ligoninės bijodamas, kad raketa dabar smogs jau į šį taikinį. Žmonos slaugyti pasikvietė savo seserį Kisą, medikę. Bet pliūptelėjo granatsvaidžių ugnis, ir 40-metė Kisa žuvo. Nuo sausio 9 dienos Ali Bekas negali užmigti – visą laiką budi prie žmonos lovos. Sausio 13 dieną jis sugebėjo nuvežti savo mirštančią nėščią žmoną į Nazranės centrinę ligoninę. Vilties nedaug. Trūksta jėgų žiūrėti į baisias Zaremos žaizdas ir konvulsijas. Labai reikalingi stiprūs reanimavimo preparatai, bet, kaip visada, jų visiems neužtenka. Galuodamasis nemiga Ali Bekas rašo eiles. Tai jo asmeniškas kreipimasis į tą, kuris galbūt sėdi dausose. Juk Zarema išėjo viso labo tik išdalinti vaikams dovanų.

Nepaisant visokių žmogiškų maldų ir refleksijų, šalyje ta pati rūsti taikių gyventojų ir federalų santykių realybė kaip ir Martan Ču kaime. Ten įvykdyta žmogžudystė netiriama, neiškelta baudžiamoji byla. Nė vieno prokuroro nesudomino tai, kad Šamsudinovai į gimtąjį kaimą grįžo ne šiaip sau, o todėl, kad juos įžūliai apgavo. Naujametę tragediją pasiūlyta *de facto* laikyti tiktai asmeniniu nelaimingos mergaitės ir jos tetos Raisos, paėmusios Lianą auginti, reikalu. Apie ateitį Raisa galvoja su siaubu – reikia daug pinigų geriems vaistams, gerai klinikai, specialistams. Reikia labai daug dalykų, kurių nėra nei Martan Ču kaime, nei Čečėnijoje, nei Ingušijoje. Kad ir kaip ten būtų, imperija niekam nedaro išlygų – čečėnams vis dar draudžiama išvykti iš Ingušijos ir nėra nė vieno generolo, kuris sąžiningai pasakytų: „Lianos kančios – mano rankų darbas. Aš kaltas. Aš privalau padėti."

Šalio rajone vaizdas tas pats: joks kvailys tankistas neapkaltintas, baudžiamoji byla dėl taikių gyventojų žūties neiškelta. Niekas netgi neatsiprašė!

Madina ir Alichanas Avtorchanovai – pusbrolis ir pusseserė. Jų motinos Chava ir Aišat – tikros seserys. Chava gyveno Savaškuose, Aišat – Ačchoi Martano rajono Naujojo Šarojaus kaime. Šios abi vietos yra netoli viena nuo kitos, bet karas atskyrė jas švino lietumi lyg praraja.

Šeimos čia susitinka chirurgijos skyrių koridoriuose. Seserys susitiko prie Sunžos ligoninės procedūrinio kabineto durų. Chava slaugė savo 22 metų dukrą Madiną. Aišat gydė savo jaunėlį, 18-metį Alichaną (jos vyresnysis sūnus žuvo atsitiktinio apšaudymo metu per pirmąjį karą). Buvusi gražuolė Madina iškankinta skausmų ir operacijų, suvytusio veido ir visa pageltusi, ir mažai vilties, kad neliks raiša – spalio 27 dieną ji buvo sunkiai sužeista: sutrupinta dalis kaulo, reikia ieškoti, kur padaryti operaciją, kur po to gydytis, nes Chavos ir Madinos namai sugriauti.

Alichano liga taip pat rimta. Jau amputuota viena koja aukščiau kelio (prakeikta gangrena – kareiviai neleido išvežti iš kaimo sužeistųjų kelias paras!), o nuo kitos kol kas atpjautas nykštys, bet pūliavimo sustabdyti vis nepavyksta. Alichanas – reflektuojantis jaunuolis, įsitikinęs, kad spalio 23-iąją, sužeidimo dieną, Rusija atėmė iš jo ateitį. Jokių planų jis jau neturi. Visos jo dabartinio gyvenimo pramogos – kai koks nors užsukęs į ligoninę vyras pastveria jo sužalotą kūną ir nešioja, „vaikština" koridoriuje.

Alichanas pasakoja, kad jis jau neturi bendraklasių. Jų klasę baigė 8 vaikinai ir 8 merginos. Visi kartu su juo mokyklą baigę vaikinai nužudyti, jis pats liko gyvas, bet sužalotas. Atsitiko šitaip: Naujojo Šarojaus kaimas buvo nepaliaujamai apšaudomas, visi sėdėjo rūsiuose. Ryte, maždaug devintą valandą, viskas aprimo. Vaikinai – bendraklasiai susirinko prie Alichano namo Centralnaja gatvėje pasikalbėti, pasitarti, ką daryti toliau. Staiga juos apšaudė iš granatsvaidžių. Žuvo visi, tik Alichanas liko gyvas. O kas jam pagamins sudėtingus ir brangius protezus?

– Žinoma, kad niekas, – sako Alichanas. Aš juk čečėnas. Aš dabar iki mirties turėsiu šliaužioti.

– O kodėl tu taip dėl jo jaudiniesi? – klausinėjo manęs kariškiai, kai mėginau išsiaiškinti, kas už visas šias piktadarybes, padarytas taikiems gyventojams, atsakys – duos protezų ir gydys. – Jie juk ne žmonės, jie žvėriūkščiai. Žvėriūkščiai greitai prigimdys naujų.

Šiandienė komandiruotė į kariaujantį Kaukazą – tai murkdymasis liaudies skausme pakaitom su įžūliu fronto ir priefrontės cinizmu. Kalėjimo slengas visiškai aiškus. Daugmaž padorus žodis „čechai“ – tai vyrai čečėnai, gal net smogikai. Na o visus kitus čečėnus, dažniausiai paauglius, vaikus ir jaunimą vadina „žvėriūkščiais“. Kas juos taip vadina? Visa šiandien kariaujanti ir karą aptarnaujanti infrastruktūra. Netgi ligoninės gydytojams išsprūsta tas prakeiktas žodelis – „žvėriūkščiai“, o tai jau stipresnis įspūdis: inteligentijos, o ne pėstininkų majorų nuosmukis.

Kai 1999 rugsėjį prasidėjo visas šis košmaras, kažkur tolimame sąmonės kamputyje vis dėlto ruseno viltis: jie iš tikro išgaudys teroristus ir nekariaus prieš Čečėnijos gyventojus. Bet taip neįvyko. Nė iš tolo. Dabar jau akivaizdu: jie apskritai, be genocido, neturėjo kitų tikslų. O vienos tautos genocidas sukelia kitos tautos genocidą – tai aksioma, kurią patvirtina per amžius ir kartų kartas gyvuojanti užkariautojų ir užkariautųjų priešprieša. Totalitarinė imperija kuriasi mūsų akyse, o baudžiamosios ekspedicijos – jos gyvavimo esmė. Šiandien vieni patenka į giljotiną, rytoj – kiti, poryt – mergaitė Liana. Būtinai ateis ir mūsų eilė.

O gal genocidą gali pridengti totalinis banditų, grobusių įkaitus ir vykdžiusių nelegalų naftos verslą, išnaikinimas? Ne. Nieko panašaus neįvyko. Įkaitų grobimai vėl palaipsniui atsinaujina, tik įgauna kitokią formą. Į Ingušijos kaimą Plijevą iš Čečėnijos (iš jos išlaisvintų rajonų) vėl važiuoja benzinvežiai, intensyviai perdirbama nafta – čečėnų naftos nelegalai pergyveno kataklizmą ir vėl ėmėsi seno verslo.

O kaip vadinamieji vahabitai? Jūs manote, kad jie ištirpo ugniasvaidžių liepsnose arba sulindo į urvus kalnuose? Dar ko. Sausio 18 dieną Ingušijos Maiskojės kaime į bėglį iš čečėnų Alchan Jurto miesto, vietinės mokyklos direktorių Idrisą Satujevą, nežinomi asmenys šovė tik todėl, kad jis ryšėjo kaklaraištį. „Aš pasakiau, kad pripratęs prie jo per visus ilgus savo darbo mokykloje metus, mano gyvenimo stilius civilizuotas, europietiškas“, – sunkiai kalba direktorius, kuris išgyveno, tačiau sunkiai sužeistas guli Nazranės ligoninės traumatologijos skyriaus palatoje. Idrisas guli ir svajoja apie vieną vienintelę išeitį: visiems laikams išvykti iš vienos šeštosios sausumos dalies, pamiršti, kad yra čečėnas, kuriam reikia gyventi kažkur šalia mūsų.

KAIP SUBURTI MOTERIŠKĄ VIENKARTINIO NAUDOJIMO BRIGADĄ

2003 m. birželio 9 d.

[2003 m. birželio mėn. susprogdinus autobusą, kuris į Mozdoko karinį oro uostą vežė karinės bazės darbuotojus ir pareigūnus, žuvo 17 ir sužeista 16 žmonių. Sprogdinimą įvykdė moteris mirtininkė. 2003 m. rugpjūčio 1 d. dėl teroro akto Mozdoko ligoninėje žuvo 51 žmogus ir apie 100 žmonių sužeista.]

Ir vėl – žodžių srautas iš ekrano... „Šachidė, Basajevas – niekšas, Maschadovas žinojo, parengta už Rusijos ribų, tarptautinio terorizmo centrai..." Vietoj analizės – primityvūs ideologiniai štampai: „Tai politinio proceso priešininkai, besistengiantys jį sukliudyti; susidorosime su Basajevu – neliks ir šachidžių." Problema supaprastinama iki lygio, kuris tiktai trukdo priimti teisingą sprendimą, kaip toliau elgtis šiame naujame Rusijos čečėniškos tragedijos etape.

Tai kur vis dėlto šių įvykių esmė? Kas vyksta su čečėnų moterimis ketvirtaisiais antrojo Čečėnijos karo metais? Ar jas reikia paversti zombiais „tarptautinio terorizmo centruose"?

Ne, nereikia. Nereikia jokių užsieniečių pastangų paversti moteris vienkartinio naudojimo žmogžudėmis, nes tai jau padaryta. Čečėnų moteris šiandien iš tikro primena zombį – ją tokią padarė nuolatinis daugiametis visur lydintis skausmas. Ją zombiu pavertė jos šeimą supanti aplinka. Jos šachidiniai treneriai – tie metodai, kurių griebiasi Čečėnijoje kariaujančios šalys prieš taikius gyventojus. Noras savo rankomis žiauriai atkeršyti už dingusius be žinios sūnus, vyrus, ir brolius – tūkstančių motinų, žmonų ir seserų pagrindinis gyvenimo noras.

Ir ne todėl, kad šito reikalauja čečėnų islamas ir adatai (tradicinės gyvenimo taisyklės), o todėl, kad neviltis... Kovo 23 dieną referendume priimta Konstitucija tiktai paskatino norinčiųjų įsilieti į šią ypatingos paskirties moterų brigadą skaičių. Nes vilčių ji teikė labai daug, bet tapo tiktai nieko neginančia ir karinės anarchijos nestabdančia brošiūrėle.

Dėl šios priežasties federalų pagrobtų, be žinios dingusių žmonių ir žuvusių ne smogikų skaičius 2003-iųjų pavasarį žymiai viršijo tokius 2002 m. duomenis. Dar blogiau, kovo 23 d. išvakarėse politinio proceso

imitavimo autoriai žadėjo savo artimųjų ieškantiems žmonėms neįtikėtinus dalykus: „Jūs tik balsuokite! – ir dalis dingusiųjų be žinios sugrįš į namus – juos paleis iš kalėjimų.“ – „Kremlius davė sutikimą.“ – „Jūs tiktai balsuokite!“

Niekas nesugrįžo. Ir nereikia guostis iliuzijomis, kad po referendumo padidėjęs teroro aktų kiekis – atsitiktinumas, kuriuo gudriai pasinaudojo Basajevas. Viskas yra žymiai sudėtingiau.

Kas ji, šiuolaikinė čečėnų moteris? Tradicinis čečėnės auklėjimas yra itin asketiškas. Jos pareiga – viską iškentėti viduje, sieloje. Ji negali kalbėti apie savo išgyvenimus. Jos dorybė – paslaptingumas, mokėjimas kuo giliau slėpti jausmus ir nerodyti jų ne tik viešai, bet ir namuose savo giminaičiams vyriškiams, netgi patiems artimiausiems. Todėl visa audra šėlsta moters viduje. Bet ar tai gali amžinai tęstis?

Čečėnės sesers meilė ir atsidavimas broliams, o dar labiau – motinos sūnums ypač stiprūs ir iš tikrųjų beribiai. Jausmų jėga primena gelmėse kunkuliuojantį ugnikalnį, nes dauguma moterų įsitikinusios, kad, prapuolus broliui, sūnui, sutuoktiniui, pasibaigė ir jų pačių gyvenimas.

Pirmaisiais ir antraisiais karo metais šie naminiai ugnikalniai dar nesprogdavo – čečėnės manė, kad viskas štai tuoj susitvarkys. Galbūt čečėnės dar tikėjo, kad vyrai įvykdys savo tradicinę priedermę (čečėnų berniukai auklėjami taip, kad įsisąmonintų, jog pagrindinė jų pareiga – apginti moterį ir savo namus, todėl berniuką, priešingai nei mergaitę, galima lepinti, „nepamatyti“ daugelio jo prasižengimų, bet tik dėl vienos priežasties – už jo pasiryžimą ginti ir žūti, jeigu prireiks).

Bet taip neįvyko. Karas tęsėsi. Ir atėjo akimirka, kai tradicinis požiūris sutrupėjo – jį sutraiškė tas uoliai federalų diegiamas kariavimo stilius. Atsitiko taip, kad vyrą čečėną patį turėjo ginti moterys. Jos prekiaudavo turgavietėse, kad galėtų išmaitinti šeimas, jos puldavo po šarvuočių ratais, kad šie neišvežtų vyrų. O dauguma vyriškosios lyties atstovų sėdėjo rūsiuose, kad jų nepagrobtų, nelikviduotų, nesusprogdintų.

Šitaip čečėnų moteris išėjo į pirmąjį kovos planą. Ji radikalizavosi greičiau už vyrus – tie liko už moterų nugarų net ir tada, kai patys manydavo esantys nors vienu žingsniu, bet priekyje. Be to, čečėnė pajuto galinti galų gale išlieti savo stiprius jausmus. Ugnikalnis sukunkuliavo deginančia lava, turinčia tik tas ribas, kurias pati nusistatė. Asmeninis kerštas tapo vienintele veiksminga priemone kovoti su nežabotu nusikalstamumu – mo-

teris stojo gintis keršydama tiems, kuriuos ji pati laikė žudikais. Moteris pradėjo svajoti apie mirtį, kad tik nereikėtų gyventi taip, kaip dabar, – nesugebėjus apginti sūnų, brolių, sutuoktinių.

Aiškiai girdžiu savo oponentų balsus: „Bet juk pats Basajevas prisiėmė atsakomybę."

Taip, prisiėmė. Dabar jis viską sau prisiima – Radujevo laurai turi kažkam atitekti. Bet dabar mums daug labiau rūpi kas kita: ne kas prisiima atsakomybę, o kad yra kam įvykdyti tai, ką vėliau kas nors prisiskirs sau. Tai štai, Čečėnijoje moterų keršytojų netrūksta. Jų gretos auga kartu su karo siautuliu.

O ką sako vyrai? Čečėnai? Po teroristinių išpuolių Znamenkojėje ir Ilischan Jurte (gegužės 12 ir 14 dienomis) daugelis jų griežtai smerkė mirtininkes kalbėdami: „Jos mus pažemino. Jos parodė mums, kad esame niekas."

Tikrai, pažemino. Ir parodė, kad jie yra niekas. Įvyko tradicinių rolių kaita. Moterys savarankiškai padėjo visus taškus virš „i": jos daugiau jau nieko nesitiki iš vyrų, nesvarsto su jais savo planų, neprašo jų patarimo; jos viską sprendžia pačios, giliai viduje ir labai tyliai, pasauliui leisdamos pamatyti tik galutinį rezultatą.

Štai taip. Visi tik ir šaukia: „Al Qaeda" ir vėl „Al Qaeda". Nusičiupo šio gelbėjimosi rato, skirto politikams nevykėliams.

O ką daryti toliau? Iš tiesų neverta rimtai klausytis jėgos struktūrų atstovų pranešimų apie kontrolės postų sustiprinimą, apie Čečėnijos administracinių sienų uždarymą ir jų tikinimų, jog „viskas kontroliuojama".

Visų pirma, nieko jie nekontroliuoja, išskyrus pinigų srautus, srūvančius pro kontrolės postus. Antra – išorinių priemonių griežtinimas neduos jokio teigiamo rezultato – tokiu rezultatu aš laikau tik teroristinių išpuolių dalyvaujant moterims galą. Trečia – beprasmiška kreiptis ir į Maschadovą su reikalavimu, kad jis padarytų kažkokius pareiškimus, raginančius moteris liautis. Moterys, pasiekusios virimo tašką, taip pat ir dėl Maschadovo kaltės, ir puikiai tai suprasdamos, tiesiog jo neklausys.

Ketvirta ir visų svarbiausia: keršijantis žmogus mąsto itin virtuoziškai, niekuomet jo nepričiupsi ir niekada iš anksto nenumatysi, kur bus ta pati siauriausia vieta, kurią jis pasirinko mirčiai. Prieš sprogmenis ant

kūnų nešančias moteris bejėgiai ir kontrolės postai, ir totaliniai tikrinimai. „Pro jūsų kontrolės postus eisime „nėščios“, – pareiškia kai kurios iš jų. – Po sijonu jūsiškiai juk nelįs. O kiekviename kontrolės poste laikyti po ginekologą taip pat neišgalėsite.“

Kur išeitis? O išeitis tiktai viena – pakeisti santykių su Čečėnija politiką. Turi būti žengtas pirmasis žingsnis išgyvenimo link. Suprantama, tai reiškia karinės anarchijos pažabojimą be jokių kompromisų. Ir, be jokios abejonės, taikos derybas (sąlygiškai „Maschadovas“ (kalbatės juk su Arafatu – ir nieko!) ir sąlygiškai „Kremlius“), kurias kontroliuotų autoritetingos tarptautinės stebėtojų organizacijos, kad respublika būtų kuo greičiau demilitarizuota, sustabdyti kariniai veiksmai ir pradėti juridiniai veiksmai prieš karinius nusikaltėlius. Referendumas nedavė jokių rezultatų, išskyrus tai, kad Achmatui Chadži Kadyrovui prilipintas „einančio Čečėnijos Respublikos prezidento pareigas“ titulas. Ir visiškai akivaizdu, kad Kadyrovas turi būti pašalintas iš pareigų kaip nesugebantis nieko daugiau kaip tik gerinti savo paties gyvenimo sąlygas.

Koks turėtų būti būsimos Čečėnijos politinis statusas? Žinoma, visa tai bus, bet – vėliau, viskas vėliau. Iš pradžių – išgyvenkime.

Niekas nesiginčija – kad išnarpliotum visą šią raizgalynę, reikia būti didvyriu. O didvyrių mažoka. Bet mes privalome rasti tokį didvyrį. Todėl, kad kito kelio nėra – kitus išgyvenimo kelius mes jau atkirtome.

KEISTAS MŪŠIS DĖL PREZIDENTO ĮVAIZDŽIO

2004 m. vasario 16 d.

Oficialūs asmenys pažadėjo Putinui, kad iki kovo 1 dienos už Čečėnijos ribų neliks pabėgėlių stovyklų. O tiems, kurie užsispyrę atsisako vykti iš pabėgėlių stovyklos Ingušijoje į stovyklą Čečėnijoje, Garantas* garantuoja viską: prarasti vyriausybės garantuotą vandens davinį, jiems bus išjungta elektros energija ir dujos, jie neteks teisės į medicininę pagalbą ir švietimą. Šlovė mūsų Garantui! Šių masinių žmogaus teisių ir Konstitucijos pažeidimų prižiūrėtoja buvo paskirta Garanto kovos draugė, prezidentinės Žmogaus teisių gynimo komisijos pirmininkė Ela Pamfilova.

---

* Pašaipi V. Putino pravardė.

Sunku Okružnają pavadinti miesteliu, mikrorajonu ar net kaimu. Ji atrodo kaip paprasčiausia stovykla iš kelių skubiai sukaltų, apipjaustytais vamzdžiais apjuostų nedažytų lūšnelių. Čia nėra nei dujų, nei vandens, nei patogumų. Netgi kiemuose. Darbininkai žiūri į mane kaip į vilką. Tokio elgesio priežastis paaiškėja vėliau: vadinamoji Atstatymo direkcija, kuriai pavaldi ši vieta, nesugeba jiems mokėti už darbą, bet nuolatos lenda prie jų su ideologiniais įkalbinėjimais: įregistruokite kaimelį – ir viskas, Putinas taip nusprendė.

– O už kokį darbą? – klausiu Supjano Sambajevo, kuris prisistatė esąs statybų aikštelės brigadininkas.

Mes su juo žingsniuojame po tą kovos už prezidento, kaip Taikos Čečėnijoje architekto, įvaizdį lauką, kuriame regėti medinių statinių ir neveikiantis rūdijančių vamzdžių tinklas.

– Tai namai, – niūriai murma brigadininkas. – Mums už juos turi sumokėti.

– O už ką?

Supjanas nusisuka. Šios pusiau pabaigtos lūšnos Grozno priemiestyje turi savo istoriją. Jos buvo skubiai suręstos iškart po praeitų metų potvynio ir tapo materialiu įrodymu, kiek biudžeto lėšų buvo skirta padėti potvynio aukoms. Net išgyvendamos desperatišką situaciją, visos potvynio aukos atsisakė įsikelti į šį neįrengtą „niekur". Jie nusprendė – juk jokio skirtumo. Gal geriau sėdėkime savo sugriautų namų griuvėsiuose plikame lauke? Juk geriau likti savuosiuose namuose.

Tuomet Čečėnijos vyriausybė, Kadyrovo administracija, ministras Čečėnijos klausimais Stanislavas Iljasovas, Rusijos vidaus reikalų ministerijos Migracijos tarnyba, atsakinga už priverstinį pabėgėlių iš Ingušijos sugrąžinimą į zoną, kurioje vykstančius įvykius prezidentas vadina besitęsiančia „kova su tarptautiniu terorizmu", dvi Atstatymo tarybos – viena iš Grozno, o kita iš Maskvos, – jie susirinko ir Rusijos vyriausybei sukurpė pasiūlymą tą potvynio aukų atmestą stovyklą, Iljušino žodžiais tariant, paversti „puikia gyvenamąja vieta tiems pabėgėliams, kurie nuspręs sugrįžti iš Ingušijos". Tai buvo biurokratijos juodosios magijos akimirka. Tik niekas nepapasakojo, kaip tai pavyko padaryti. Iš sostinės ir Šiaurės federalinio regiono atvyko komisijų. Rimti ponai – valstybės veikėjai raukė antakius, spjaudė ant betoninių grindų, kurios pagal sąmatą jau turėjo būti padengtos linoleumu, vis tarsteldami: „Nors kokių lentų būtumėte pamėtėję."

Ir tada jie paskelbė tas lūšneles (kiekviena iš jų kainavo po 775 tūkst. rublių!) tinkamomis „patogiam gyvenimui“. Į Kremlių nuskriejo ataskaitos, kad „viskas jau paruošta“ ir tik „bjaurieji pabėgėliai“, paveikti Maschadovo propagandos, vis dar užsispyrę atsisako pasitikti savo laimę. Kremlius nustatė galutinį terminą, kovo 1 dieną, prieš pat rinkimus. Klausimas dėl karo padarinių prieš pirmus rinkimus „turi būti galutinai išspręstas“. Sausio mėnesį čia buvo atsiųsta Ela Pamfilova, kuri Putino administracijos vardu turėjo išreikšti be galo nuoširdžią savo nuomonę.

– Pamfilovai patiko. Kodėl norite viską sudrumsti? – niūriai murmėjo darbininkai.

– O ar jūs patys norėtumėte čia gyventi nuolatos?

– Ką norite tuo pasakyti – nuolatos? – paklausė brigadininkas. – Tik kurį laiką, kol bus atstatyti jų namai.

– Bet pats juk žinote, kaip čia viskas atstatoma! Ar kas nors jau sugrįžo į savo namus?

Brigada neatsako. Kol kas dar nė vienas žmogus nesugrįžo, ir visi tai žino.

Manoma, kad atstatymo darbus Čečėnijoje galima organizuoti dviem būdais. Pirmasis būdas – pervesti pinigus į asmenines sąskaitas bankuose ir leisti žmonėms patiems susitvarkyti. Antrasis – darbai vykdomi pagal sąmatą, tačiau į rankas nepatenka jokių pinigų.

Realybėje abu būdai susimaišo kaip vandenys upių santakoje. Nereikia toli eiti nuo Okružnajos, kad pamatytum įrodymą. Iš tikro tereikia pereiti į kitą kelio pusę. Transportnaja gatvės gyventojai nepriklauso tiems, kuriuos valdininkija mėgino perkelti į Okružnaja gatvės stovyklą, kai Sunžos upė praeitais metais išsiliejo iš krantų. Šie žmonės susidūrė su abiem „atstatymo“ būdais: buvo manoma, kad jiems sumokėjo Rusijos valstybės skirtą kompensaciją, ir atitinkamos pinigų sumos, jeigu spręstume iš dokumentų, buvo pervestos į žmonių bankų sąskaitas, kad jie galėtų susiremontuoti savo namus. Bet...

Ką mes matome? Vis tokios pat lūšnelės, tik per tą laiką išdžiūvo. Gyventojai sulopė jas patys. Šitaip atrodo visa Transportnaja gatvė. O „įmokos į asmenines bankų sąskaitas“ buvo padarytos štai kaip: iš Grozno direkcijos atvyko brigada ir pasakė: „Jūsų prašoma priimti darbus už 771 tūkstantį rublių (tikrasis Remonto komisijos atliktinų darbų įvertinimas,

skirtas šeimai, kurios pavardė laikraščio „Novaja gazeta" redakcijai yra žinoma), bet mes privalome dalintis su Kadyrovo administracija ir Maskvos direkcija, todėl mums patiems liko tik 30 procentų nuo jums skirtos sumos, už kurią galėsime tik uždengti naują stogą.

Ir tikrai, tą jie ir padarė. Šeima pasirašė gavusi 771 tūkstantį rublių.

Ne geresni ir būstų iš Ingušijos grįžtantiems pabėgėliams atstatymo reikalai. Niekas neabejojo, kad laikinos lūšnos Okružnaja gatvėje taps nuolatiniu būstu nuo tos akimirkos, kai pabėgėliai peržengs jų slenkstį.

Brigadininkas tęsia:

– Nesijaudinkite. Jie atvyks ir viską padarys patys. Mūsų žmonės labai darbštūs. Visą gyvenimą jie praleido kur nors Rusijoje dirbdami atsitiktinius statybos darbus. Mes paskubomis sulipdėme šiuos namus, o jie pasirūpins likusiais dalykais. Kas čia bloga? Kiekviena šeima nori viską padaryti pagal savo skonį. Argi ne tiesa?

– Visiškai teisingai, bet čia pagal planą virtuvė? Kodėl ji nepažymėta? Viryklė...

Brigadininkas atsako klausimu į klausimą:

– O jeigu plane yra tualetas, ar tai reiškia, kad mes turime pažymėti unitazą? Net ir tuo atveju, jei čia nėra vandens?

Girdžiu ritmingus plaktuko dūžių garsus. Kažkoks darbininkas atokiau daro „vištidę", kuri ateityje bus bendras pabėgėlių tualetas.

– Atleiskite, bet jūs pats sakėte, kad čia bus vanduo.

– Naa... – nutęsia brigadininkas. – Kas žino kada.

– O kur grindys? – klausiu aš, stovėdama viename iš „visiškai baigtų namų".

– Štai, – sako brigadininkas, rodydamas į pliką žemę. Arba betoną. Sunku suprasti po purvo sluoksniu.

– Bet juk tai žemė.

– O kas, jūsų manymu, jų palapinėse?

Skamba telefonas, ir aš žinau, kas skambina. Tai Vera, už čečėno ištekėjusi rusė pabėgėlė iš Grozno. Praradusi žemę po kojomis Grozne, jos šeima jau penktus (!) metus kankinasi palapinėje ingušų miesto Ordžonikidzevskaja priemiestyje.

– Mus išvarė iš vienos stovyklos, – šaukia Vera perrėkdama elektroninius „antiteroristinius" eterio trukdžius. – Dabar mes esame kitoje,

„Sacito“, stovykloje, bet ir čia vakar išjungė vandenį. Kaip mums gyventi? Ir tai vadinama „savanorišku sugrįžimu“? Kur mums eiti? Į naują stovyklą? Prašau, paveikite juos.

– Betgi Pamfilova jus aplankė, – atsakydama šaukiu į ragelį.

Mūsų pokalbis nutraukiamas, bet aš žinau, kad Putino Žmogaus teisių gynimo komisijos pirmininkė iš kelionių po Šiaurės Kaukazą į Maskvą parvežė tik vieną išvadą: buvo įteisintas nusikalstamas apgaudinėjimas, pirmosios mūsų valstybės galvos gavo galimybę pasakyti savo kolegoms vakariečiams: mes „kontroliuojame“ situaciją, nors tuo pat metu spjaudė į Konstituciją. Ponia Pamfilova yra geraširdė moteris, bet šiuo metu ji yra dalis valstybinės sistemos, kuri prieštaraudama bet kokiai logikai reikalauja išsiųsti pabėgėlius atgal į Čečėniją. Jokių logiškų protingo sprendimo argumentų valdininkai nesuvokia. Jie nori, kad visi išvyktų iki kovo 1 dienos, kad iki Rusijos prezidento rinkimų kovo 14 d. jiems pakaktų laiko pašalinti palapines, ir visos jų problemos būtų išspręstos. Kodėl viskas turi būti padaryta būtent šitaip?

Vienas iš nuolatinių antrojo Čečėnijos karo stereotipų – pabėgėliai yra Rusijos priešai. Į juos niekas nežiūri kaip į palapinėse gyvenančius žmones tik todėl, kad jų namai subombarduoti. Į juos niekas nežiūri kaip į žmones, kurių teisės nuolat pažeidinėjamos. Į juos nežiūrima kaip į neteisėtai apkaltintus žmones.

Jie yra priešai, kuriuos reikia sutraiškyti. Maschadovo struktūros dalis. „Tarptautinio terorizmo“, su kuriuo kovojo, kovoja ir toliau dar ketverius metus kovos Putinas, apraiška. Pasiklausęs kariuomenės atstovų ir valdininkų, galėtum pagalvoti, kad pabėgėlių atsisakymas sugrįžti į Čečėniją pagrįstas jų noru kenkti Putino politikai ir skirtas užsienio žurnalistams ir žmogaus teisių gynimo aktyvistams, kuriems lengviau patekti į Ingušiją nei į uždarą Čečėnijos zoną.

Šitaip kilo pabėgėlių problemos sprendimo ideologija, kurios apoteozę dabar stebime, – nugalėti bet kokia kaina. Jokių derybų ar supratimo. Nutraukite jiems dujų bei vandens tiekimą ir išsiųskite juos ten, kur valymai ir karas. Jeigu pabėgėliai nepadarys, kas jiems liepiama, – tegu kaltina patys save. Su priešais nesiterliojama.

Per visą Rusiją nusirito represijos, nušluodamos viską savo kelyje. Kita vertus, jos sukelia pasipriešinimą. Atrodo, kad viskas daroma prieš kažką, viskas nukreipta prieš kažką. Bet prieš ką? Ar tik prieš

pabėgėlius? Ne, jos nukreiptos ir prieš jus, ir prieš mane. Istorija moko, kad rezervacijų vaikai niekada neatleis vaikams iš jaukių namų už paniekintą vaikystę.

JELCINAS IR DUDAJEVAS DALIJASI PIRMĄJĮ PRIZĄ. SIDABRAS PUTINUI, BASAJEVUI IR LEONTJEVUI

2004 m. liepos 5 d.

Iš pradžių – kandidatai į Karo premiją, teikiamą už 1994–2004 metų Čečėnijos tragedijos kurstymą ir skatinimą. Šį prizą įsteigė „Čečenskojė obščestvo“, be abejonės, geriausias šiuo metu Čečėnijoje ir Ingušijoje leidžiamas, vis dinamiškiau besivystantis laikraštis (redaktorius Timūras Alijevas). Paskelbdamas Karo premiją, laikraštis „Čečenskojė obščestvo“ įrodė, kad jis subtiliau už kitus supranta Šiaurės Kaukazo visuomenės nuotaikas. „Kas kaltas dėl viso šio siaubo?“ – tai pats svarbiausias klausimas, kurį čionykščiai žmonės užduoda patys sau vos pabudę ir eidami gultis, kurį jie nuolatos užduoda vienas kitam.

Balsavimo rezultatai (iškelti kandidatūrą galėjo kiekvienas norintysis, balsuoti – taip pat, nugalėtojai išrenkami paprasta dauguma) viršijo visus lūkesčius – dėl kandidatūrų pasirinkimo tikslumo, o tai reiškia – dėl įvykių esmės suvokimo. Iš tikrųjų – kas daugiau, jei ne Jelcinas su Dudajevu? Ir kas daugiau, jeigu ne būtent šie „antrieji“ – pirmeivių vertas sekėjas Putinas, kraujo praliejimo ideologas Nr. 1 žurnalistas Michailas Leontjevas, valdžios ir didelių pinigų mėgėjas Achmatas Kadyrovas, taip pat Basajevas, visiems aukščiau išvardytiems padaręs neįkainojamą paslaugą padėdamas nuvertinti čečėnų pasipriešinimą iki „tarptautinio terorizmo jėgų“ – be jokių galimybių būti išgirstiems.

O kokie tie prizai? „Antriesiems, gaila, nieko, be antireitingo. Pirmiesiems – garbės diplomai (juos galima gauti adresu: Nazranė, Mutalijevo g. 52), nemokama metinė laikraščio „Čečenskojė obščestvo“ prenumerata (labai gera analitika, rekomenduojame) ir, svarbiausia, apmokėtas trijų dienų turas po kovinių veiksmų vietas Čečėnijoje. Kadangi Džoharo Dudajevo mūsų pasaulyje jau nėra, Borisui Jelcinui gali būti pasiūlytas šešių dienų ekstremalus memorialinis maršrutas, prie kurio sukūrimo jis yra tiesiogiai prisidėjęs.

KAREIVIŲ MOTINOS IŠVYKO PAGALVOTI APIE ČEČĖNIJOS PUSĖS PASIŪLYMUS. AR TAI SUSTABDYS TERORO AKTUS?

2005 m. vasario 28 d.

Eilinis mūsų naujausios istorijos kazusas: pirmasis rusų ir čečėnų dokumentas dėl ketinimų atkurti taiką Šiaurės Kaukaze šeštais antrojo Čečėnijos karo metais sukurtas Londone anglų kalba (rusų kalba tokio nėra) ir vadinamas Londono memorandumu „The Road to Piece in Chechnya" („Kelias taikos link Čečėnijoje"). Tai įvyko vasario 25 dieną po to, kai Kareivių motinos (Rusijos kareivių motinų komitetų sąjungos atstovės Marija Fedulova, Ida Kuklina, Natalja Žukova, Valentina Melnikova) po kelių nesėkmingų mėginimų rasti Europoje vietą pasikalbėti su Maschadovo įgaliotiniais apie taikų sureguliavimą (spalio 13 d. iniciatyvos klausimais) galiausiai pasirodė Londone – naujosios rusų emigracijos sostinėje – ir susitiko su žmonėmis, kuriuos iš čečėnų pasipriešinimo pusės Aslanas Maschadovas paskyrė kalbėtis su Motinomis (Aminat Sajeva – Ičkerijos užsienio reikalų ministro pavaduotoja, Achmedas Zakajevas – specialusis Maschadovo atstovas Europoje ir Jaragi Abdulajevas).

[Toliau pateikiama priešistorė iš Anos Politkovskajos straipsnio „Kova už taiką yra mirtinai pavojinga", „Novaja gazeta", 2004 m. spalio 25 d.]

Spalio 9 dieną, eilinį šeštadienį, kai ankštame Rusijos kareivių motinų komitetų sąjungos (RKMKS) kambarėlyje Maskvoje tapo šiek tiek tyliau ir buvo galima pagalvoti ne tik apie dabartinius reikalus (kareivių, šaukiamųjų ir jų tėvų priėmimą), RKMKS koordinacinės tarybos narė Valentina Melnikova susitiko su Žmogaus teisių komisijos prie Rusijos Federacijos prezidento nare Ida Kuklina. Jos kalbėjosi apie tai, ką dabar aptarinėjo visos žmogaus teisių organizacijos: apie akivaizdų valdžios negebėjimą susitvarkyti su Čečėnijos krize, apie nesiliaujančius teroristinius išpuolius ir apie tai, ką reikia padaryti kareivių motinų organizacijai. Buvo aišku, kad delsti negalima.

Taip kilo idėja parašyti laišką karo lauko vadams. Dar tris dienas formuluotės buvo „šlifuojamos" ir aptariamos su RKMKS nariais – ir spalio 13 d. šis trumpas tekstas buvo perduotas informacijos agentūroms:

Mes žinome, kokia yra karinės prievartos kaina Čečėnijoje. Tai – milžiniški ir neatitaisomi čečėnų tautos praradimai: šimtai tūkstančių nužudytųjų, dingusiųjų be žinios, pabėgėlių, griuvėsiai miestų ir kaimų vietose. Visa tai – tūkstančių mūsų sūnų žūtis – kareivių ir karininkų. Tai – šimtai nekaltų teroro aukų. Visa jaunų čečėnų ir rusų kariškių karta sužalota prievartos ir savivalės patirties. Tūkstančiai beturčių invalidų pasmerkti skurdui. Dešimties tūkstančių šeimų, praradusių savo artimuosius, skausmas – štai ta kaina, seniai jau viršijusi netektis Afganistano kare. Dešimt metų karo neatnešė geidžiamų rezultatų nei jums, nei federalinei valdžiai. Teroras sukelia antiterorą, ir atvirkščiai. Nei Čečėnijoje, nei Rusijoje žmonės nesijaučia saugūs.

Ponai čečėnų karinių formuočių vadai! Jūs žudysite ar Jus žudys – tai tęsis be galo. Jūs niekada nesugebėsite nieko pakeisti iki tol, kol Jūsų nepripažins derybų subjektais. Kareivių motinos kreipiasi į tuos iš Jūsų, kurie iš tikro nori gero čečėnų liaudžiai, siūlydamos suteikti taikos galimybę ir pradėti derybas dėl taikaus sprendimo. Mes pasirengusios vykti kur tik reikės, susitikti su Jūsų įgaliotiniais kur tik reikės, kad tik galėtume sustabdyti mirtinas lenktynes. Veikdamos kaip derybų iniciatorės, mes padarysime viską, kas įmanoma, kad įtrauktume į derybų procesą Čečėnijos Respublikos vadovybę ir Rusijos Federacijos prezidento administraciją, tarpvyriausybines ir taikos gynimo organizacijas, taip pat įtakingus ir gerbiamus visuomenės veikėjus. Laukiame jūsų atsakymo.

RKMKS Koordinacinės tarybos narės Valentina Melnikova,
Marija Fedulova, Natalija Žukova

Atsakymas atėjo greitai. Jau kitą dieną Aslanas Maschadovas perdavė per Achmedą Zakajevą, savo atstovą Europoje, kad ir jis pats, ir jo pasipriešinimo kovotojai teigiamai vertina kareivių motinų iniciatyvą: jie pasirengė tokiam susitikimui... Dar po dienos Zakajevas paskambino Melnikovai ir nuo to momento jie bendravo jau ne vien laiškais. „Susitarėme, kad susitikimas įvyks lapkričio mėnesį vienoje iš Europos sostinių“, – trumpai paaiškina Valentina.

* * *

Motinų sąjungos atstovės atskrido į Londoną vasario 24 dieną. Įsikūrė gana neprastai – „Waldorfe“, viename prašmatniausių Londono centro viešbučių, prie garsaus Vaterlo tilto per Temzę. Viešbučio hole jos pasirodė apie penktą valandą vakaro ir iš pradžių elgėsi taip, lyg būtų į priešo užnugarį pasiųsti nelegalai. Labai nervinosi. Su tokiom nuotaikom ir prasidėjo Kuklinos (būtent ji, „pamfilovietė“, Elos Pamfilovos pilietinės visuomenės kūrimo komiteto prie Rusijos Federacijos prezidento Putino narė, vadovavo Motinoms) grupės susitikimas su Zakajevo komanda. Posėdžiavo to paties viešbučio konferencijų salėje nuo penktos valandos vakaro iki pusiaunakčio. Septynias valandas. Iš pradžių Motinos pareikalavo slaptų derybų, taip jau atsitiko, kad mūsų pilietinės visuomenės atstovės turi didelių paslapčių nuo tos visuomenės, kurios interesus ir gina. Bet po dviejų valandų čečėnai užsispyrė. Ir septintą valandą į salę įleido stebėtojus – laikraščio „Novaja gazeta“ ir „Laisvės“ radijo atstovus. Principas buvo suprantamas: žurnalistai – ne politikai, jie suinteresuoti tik tuo, kad kas nors susitartų dėl taikos Čečėnijoje ir tuo užsiimtų. Gana greitai paaiškėjo, kodėl Motinos nusistačiusios prieš „pašalinius“ – jos atvyko į Londoną be jokių suformuluotų pasiūlymų, išskyrus vieną – idėją apie „daugiašalės darbo grupės, turinčios pradėti ruošti parengiamuosius derybų proceso žingsnius“ (Ida Kuklina) sukūrimą.

– Koks, jūsų nuomone, turėtų būti ugnies nutraukimo procesas? – paklausė čečėnai.

– Būtent ta darbo grupė ir parengtų tų taisyklių principus, – atsakė Motinos.

– Bet darbo grupė negali dirbti karo fone, – abejojo viena. – Mums reikia ugnies nutraukimo. Tai svarbiausia.

– Tai ne mūsų, tai darbo grupės reikalas.

– Mes siūlytume dvi tokias grupes, po vieną specialiąją grupę iš kiekvienos pusės, kad kiekviena parengtų savo ugnies nutraukimo tvarką, o paskui suderintų.

– Ne. Tiktai daugiašalė darbo grupė, į kurią įeitų visi. Joje turėtų dalyvauti ir trečioji pusė – stebėtojai.

Diskutuoti, tiesą sakant, buvo beprasmiška. Visa tai atrodė keistai – juk taip ilgai eita susitikimo link, rodos, ruoštasi jam.

Beje, labai konkrečiai rašyti apie tai, kas vyko „Waldorfe“, deja, negalima – to pareikalavo Motinos. Todėl galima perteikti tik pokalbių esmę –

ji yra svarbi, ypač tiems, kas su Motinų ir Maschadovo atstovų susitikimu siejo pernelyg dideles viltis.

Taigi, esmė – visi čečėnų pusės pasiūlymai buvo atmesti. Nė vienas nepateko į galutinį memorandumą. Kaip vėliau pareiškė Ida Kuklina, „mes juos pasiimsime ir pagalvosime“.

– O kaip jūs veiksite? – laikraščio „Novaja gazeta“ klausimas.

– Nežinau, – atsakė Ida Kuklina.

– Ko tu kimbi prie mūsų? – pridūrė Valentina Melnikova. – Mes esame ligotos pensininkės.

– Kad galėčiau apie tai parašyti.

– Rašyk tu ką tik nori.

Visa tai atrodė labai keistai. Visų pirma, kam tuomet reikėjo siekti šito susitikimo, jeigu nėra jokios intrigos, jeigu viskas atrodo taip nuobodu ir liūdna, vadinasi, atvykta čionai dėl kažko kita.

„Waldorfe“ pasyvumas kaitaliojosi su sprogimais. „Mes negalime laukti, kol Rusijos visuomenė pradės tartis tarpusavyje, – aiškino Kareivių motinų atstovės. – Mes esame priešakinėje linijoje jau 16 metų. Mes nelaukiame – mes veikiame pagal situaciją. Vienintelė vieta, kur žmonės gali ateiti pagalbos, – tai Kareivių motinų komitetai.“ Perlenkta, be abejo, – tokia vieta toli gražu ne vienintelė, netgi Maskvoje. O po perlenkimo prasideda visiškas nusikalbėjimas:

– Generolai padarys tai, ką mes jiems pasakysime.

Čečėnai nustebę: tai kodėl vis dar nepasakėte? O gal kalbėjote ne apie karo pabaigą?

Zakajevo grupė mėgino skubinti Motinas. Įkalbinėjo: reikėtų judėti į priekį, laikas eina ne mūsų naudai, aiškino, kad jų gretose stiprėja radikalizmas, kuris labai greitai jau gali būti nebesuvaldomas, kad dėl grėsmingai įtemptos bendros situacijos Šiaurės Kaukaze bet kurią akimirką gali įsiliepsnoti gaisras. Bet Motinų atstovės laikėsi savo: nėra reikalo nuvaryti arklių. „Iš mūsų laukia stebuklo, bet stebuklo nebus“, – ši frazė buvo kartojama daugybę kartų.

Lėtumą kaip Motinų liaudiškos diplomatijos principą parėmė europiečiai – pakviestieji stebėtojai iš europietiškų institutų. „Mes pasirengę suteikti vietą tolesniems tos pačios sudėties grupių susitikimams kur

nors Strasbūre arba Briuselyje ir tęsime dialogą." Europiečiams atstovavo specialiai į Londoną atskridę buvęs Lietuvos prezidentas, o dabar Europos parlamento deputatas Vytautas Landsbergis* ir jo kolega Bartas Staesas, eurodeputatas iš Belgijos. Vėliau, vasario 25 dieną, prie jų prisijungė PASE narys Andreasas Grossas, buvęs PASE pranešėjas Čečėnijos klausimu lordas Juddas ir Lordų rūmų narė, pagrindinė šių čečėnų ir rusų susitikimų Londone rengėja baronienė Sarah Ludford.

Galiausiai 24 dieną išsiskyrė – parengę bendrą Londono susitikimo memorandumą, kuriame pripažintos tūkstantinės aukos ir tai, kad karinėmis pastangomis konflikto negalima išspręsti.

Karalienės Onos Vartais vadinama Londono gatvė prie Šv. Jokūbo parko. Vasario 25 dienos rytą abi derybų šalys čia susitiko paskutinei dviejų valandų diskusijai dalyvaujant europiečių stebėtojams, o spaudos konferencija iš principo turėjo vykti „trečiojoje" teritorijoje, Europos Sąjungos būstinėje Britanijoje.

Pirmininkavo baronienė Ludford – griežtai ir konstruktyviai. Susitikimo tikslas buvo vis dėlto bendras pareiškimas – Londono memorandumas dėl ketinimų žengti į taiką Čečėnijoje. Nepaprastai didelių baronienės pastangų dėka jis buvo „pagimdytas". Pats didžiausias kazusas – kad Londono memorandumas parašytas anglų kalba, nes tai gimtoji baronienės kalba ir taip buvo patogiau, o tekstą išversti nebuvo laiko – ir būtent angliškas Londono memorandumas tapo XX ir XXI amžių rusų ir čečėnų karo istorijos dalimi.

Beje, apie „rusišką ir čečėnišką" Šiaurės Kaukazo įvykių pobūdį ir londoniškų susitikimų kurioziškumą bei prieštaringumą. Motinos išeikvojo daug jėgų, kad būtų sumažintas patosas ir karas nebūtų oficialiai vadinamas „rusų ir čečėnų karu", o tik paprastai ir nepavojingai – „šiuo konfliktu" ir „vidiniu kariniu konfliktu" pagal Kremliaus oficialiąją terminiją. Tai, kad memorandumas parašytas užsienio kalba, jau tiesiogiai rodo ne vien vidinį konflikto pobūdį.

Karalienės Onos Vartai užsivėrė 25-ą dieną 14.00 Grinvičo laiku. Didžiausias laimėjimas – kad šalys susitiko. Ir kol kas daugiau nieko. Motinos

* Vytautas Landsbergis 1990–1992 m. buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, pagal Laikinąją Konstituciją – aukščiausias valstybės pareigūnas, valstybės vadovas (red. past.).

pamatė, kad „ta" pusė – ne velniai su ragais, nesikandžioja, pakankamai protingi ir santūrūs. 24 dieną viskas prasidėjo nuo kraštutinumų ir nervingumo, bet 25 dieną pasibaigė bendromis nuotraukomis, kurias padaryti, beje, buvo ne taip ir paprasta. Yra vilties, kad šią naują patirtį jos perteiks ir Kremliui.

Pabaigoje – apie pinigus. Mūsų šalyje, Rusijoje, šis klausimas iškart visus sudomina, jei tik užsimenama apie Londoną. Ar tik ne Berezovskis moka už šį banketą? Šį kartą galite būti ramūs, patikrinau: visas išlaidas apmokėjo Europos parlamentas, Motinos jo atstovams kaip finansinę ataskaitą atidavė netgi savo skrydžių bilietus. Už tai labai ačiū Europos parlamentui – išgelbėjo nuo pražūtingų apkalbų.

Čečėnų derybininkai Kareivių motinoms pateikė šiuos pasiūlymus:

1 žingsnis. *Ugnies nutraukimas ir kova su teroru. Kariaujančiosios pusės per specialias atstovybes parengia ugnies nutraukimo tvarką be išankstinių sąlygų.*

2 žingsnis. *Demilitarizacija. Pasiekus paliaubas vienu metu vyksta Rusijos kariuomenės išvedimas iš Čečėnijos Respublikos ir liaudies savigynos būrių nusiginklavimas. Tuo metu saugumo užtikrinimo funkcijos perduodamos specialiam laikinajam JTO taikdarių kontingentui.*

3 žingsnis. *Pereinamasis laikotarpis. Tarp ugnies nutraukimo ir rinkimų valdžios funkcijas vykdo laikinoji koalicinė vyriausybė, sukurta kontroliuojant JTO, ES arba NVS. Saugumo palaikymo klausimu laikinoji vyriausybė remiasi JTO taikdarių kontingentu.* (Kosovo variantas – A. P.) *Čečėnijos Respublikos Ičkerijos laikinosios koalicinės vyriausybės sudarymo ir veiklos teisinis pagrindas yra 1997 m. gegužės 12 d. sutartis.* (Sutartis dėl taikos ir abipusių santykių principų tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos Ičkerijos sudaryta remiantis Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos Ičkerijos konstitucijomis. – A. P.).

4 žingsnis. *Rinkimai. Remdamasi 1997 m. gegužės 12 d. sutartimi, laikinoji vyriausybė parengia ir įvykdo tiesioginius demokratinius rinkimus, kuriuose stebint tarptautinėms institucijoms dalyvauja visos Čečėnijos Respublikos politinės jėgos.*

5 žingsnis. *Ekonominis atkūrimas. Europos Sąjunga galėtų suteikti plačią tiesioginę ekonominę paramą Čečėnijos atkūrimui.*

MASCHADOVO SUNAIKINIMO PASLAPTIS. KAIP IR KODĖL BUVO NUŽUDYTAS ANTRASIS ČEČĖNIJOS PREZIDENTAS

2005 m. rugsėjo 19 d.

Šią savaitę Grozne, Respublikos Aukščiausiajame Teisme, prasideda teismo procesas. Teisiami tie žmonės, kurie buvo greta Maschadovo jo likvidavimo metu.

Žmogžudystė? Savižudybė? Kūną pakišo? Suplanuota operacija? Atsitiktinai aptiko? Žmonės vis dar aptarinėja, kaip ir kodėl būtent 2005 m. kovo 8 d. ir būtent Tolstoj Jurto kaime su mirtimi susitiko Aslanas Maschadovas, Čečėnijos prezidentas, išrinktas 1997 ir 1999 metais, antrojo karo pradžioje vadovavęs pasipriešinimui federalinei kariuomenei, žmogus, kuris ilgainiui virto tiesiog asmeniniu Putino priešu.

Iki kovo 8 dienos bet kokios šnekos su kariškiais Čečėnijoje apie Maschadovą ir Basajevą baigdavosi tuo, jog jie visi esą žino, kur yra Maschadovas, bet tik nėra įsakymo jį sugauti, – ir tai vienintelė priežastis, kad nė vienas dar ne kalėjime.

Ar tai reiškia, kad kovo 8 d. toks įsakymas jau buvo? Bet po nužudymo federalai, beje, ir visi kiti, pradėjo kurti visokias versijas, vieną už kitą keistesnes. Kad jis nusišovė. Kad įsakė savo apsaugininkams jį nušauti. Kad nužudė kažkur kitur, o kūną paliko Tolstoj Jurte.

Laikraštis „Novaja gazeta“ turi baudžiamosios bylos Nr. 20/849 medžiagą. Ji apie Maschadovo sunaikinimo aplinkybes. Šią bylą tyrė ta pati Generalinės prokuratūros grupė, kuri nagrinėjo ir Beslano įvykius (iki šių laikų jai vadovavo Generalinės prokuratūros ypač svarbių bylų tyrėjas, justicijos patarėjas Konstantinas Krivorotovas). Toje byloje buvo keturi žmonės, nuo kovo iki rugsėjo mėnesio jie buvo kalinami Vladikaukazo tardymo izoliatoriuje ir davė parodymus Šiaurės Osetijos prokuratūroje. Dabar jie – ant teisiamųjų suolo Grozne.

Šie keturi kaltinamieji – Ilijasas Irischanovas (vienas iš Maschadovo apsaugos darbuotojų, įkurdinęs jį Tolstoj Jurte), Vachidas Murdaševas ir Vischanas Chadžimuratovas (Maschadovo apsaugos darbuotojai), Musa (pagal pasą Skandarbekas) Jusupovas (Tolstoj Jurto Suvorovo gatvės namo Nr. 2, kuriame Maschadovas, niekur neišvykdamas, gyveno nuo 2004 m. lapkričio 17 d. iki 2005 m. kovo 8 d., savininkas). Visi keturi

kaltinami pagal Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso šiuos straipsnius: 209 str. 2 d. („banditizmas – dalyvavimas pastovioje ginkluotoje grupėje“), 222 str. 3 d. („neteisėtas organizuotos grupės įvykdytas šaunamųjų ginklų, sprogstamųjų įtaisų, šaudmenų įsigijimas, saugojimas ir nešiojimas“).

Iš pradžių atsakykime į svarbiausią klausimą: kodėl Maschadovas buvo nužudytas būtent 2005 m. kovo mėnesį? Ne anksčiau ir ne vėliau? Visą paskutinę savo gyvenimo žiemą Maschadovas praleido laukdamas, kad štai tuoj prasidės taikūs kontaktai. Ir dabar tai jau ne spėlionės, o faktai.

Bylos liudininko parodymai: „Jis (Maschadovas) sakė man, kad netrukus turi prasidėti derybos su Putinu. Sausio 23 d. Aslanas Maschadovas man pasakė, kad jis sustabdė karą iš čečėnų pusės.“ Visoje byloje daugybė tokių liudijimų. Kuo paremtos Maschadovo viltys? Kas suteikė tų vilčių ir jas skatino iki pat paskutinės jo gyvenimo dienos?

Šių vilčių skatintojai gerai žinomi. Visų pirma tai – Andreasas Grossas, Šveicarijos parlamento narys ir buvęs Europos Sąjungos Parlamento Asamblėjos pranešėjas Čečėnijos klausimu. Jis aplankė Čečėniją atidžiai stebint ir kontroliuojant FST specialiosioms pajėgoms ir todėl 2004 m. žiemą įtikėjo, kad apie Čečėniją žino jau viską. Taip pat Achmedas Zakajevas, Didžiojoje Britanijoje gyvenantis specialusis Maschadovo atstovas. Dar ir Kareivių motinų komitetas.

Nuo lapkričio mėnesio (kaip tik tada, kai Maschadovas apsigyveno Tolstoj Jurte) ponas Grossas pradėjo labai dažnai važinėti iš Europos sostinių į Maskvą, rengdamas vadinamąjį apvalųjį stalą Čečėnijos klausimu. Jis susitikdavo su aukštais asmenimis – Prezidento administracijos darbuotojais, kurie tikino jį „esą subrendę taikai“. Deputatui Grossui buvo keliamas tik vienas reikalavimas: nušalinti nepageidaujamus kontaktuotojus, kad šaudyklinėje „taikioje“ diplomatijoje nedalyvautų nė vienas iš tų, kurie reikalavo taikos viso antrojo Čečėnijos karo metu. Nepageidaujamųjų sąraše atsidūrė dauguma žmogaus teisių gynėjų, šių eilučių autorė taip pat. Pageidaujamųjų tarpe – promaskvietiškos Čečėnijos valdžios oficialūs asmenys: Chalidas Jamadajevas, Alu Alchanovas, netgi Ramzanas Kadyrovas, Mahomedas Chambijevas, buvęs Ičkerijos gynybos ministras, tuo metu jau perbėgęs nuo Maschadovo pas Kadyrovą.

Deputatas Grossas buvo labai nuoširdžiai įsitraukęs į „taikių“ užduočių, kurias jam davė prezidento Putino administracija, vykdymą, į visą jam patikėtą šaudyklinės diplomatijos procesą, – jis pats man tai pasakojo tais žiemos mėnesiais Helsinkyje.

Svarbiausia Grosso kelionių grandis buvo Londonas – ten jis įtikinėjo, kad Achmedo Zakajevo, kuris buvo artimai susijęs su Maschadovu, siūlomas kelias yra pats teisingiausias. Būtent Zakajevas pranešdavo Maschadovui apie visas taikos viltis ir palaikė jo tikėjimą, kad taip seniai laukiamos derybos gali greitai prasidėti.

Beje, kaip tik tuo metu sužlugo vadinamosios Kareivių motinų derybos su kita kariaujančia puse – sužlugo anaiptol ne atsitiktinai ir ne stichiškai, o dėl netikėtos šiurkščios pozicijos, kurią Kareivių motinos atsivežė į Londoną. Jos lyg ir nepastebėjo, kad būtent tokio derybų žlugimo ir pozicijos šiurkštumo iš jų ir buvo tikimasi Maskvoje.

Būtent taip – realiu (o iš tikrųjų visiškai aklinu) Maschadovui tapo Grosso kelias. Maschadovas prarijo šį jauką. Užmigdytas Grosso pažadų, apie kuriuos žinojo iš Zakajevo ir interneto, Maschadovas prarado budrumą ir pradėjo aktyviai naudotis mobiliuoju telefonu. Ankstesniais karo metais mobiliuoju telefonu jis nesinaudojo; susekus telefoninius pokalbius, buvo nužudytas prezidentas Dudajevas. Ryšio priemonė dabar daugiausia buvo SMS pranešimai.

Bylos liudytojo parodymai: „Aslanas Maschadovas naudojosi mobiliuoju telefonu... žinutėms siųsti. Kai paklausiau, kodėl jis niekam neskambina, jis atsakė: „Mano balsą pažįsta visas pasaulis, mane iškart atskleis.“

Pagal mobiliųjų telefonų aktyvumą Maschadovą ir susekė. Tiksliau sakant, specialiosios tarnybos išsiaiškino, kad šio aktyvumo šaltinis yra būtent Tolstoj Jurte.

Jeigu pamėgintume įvertinti tai, kas vyko paskutiniais Maschadovo gyvenimo mėnesiais iki kovo 8 dienos, pamatytume tokį vaizdą: jis, pavargęs nuo karo ir nuolatinio gyvenimo pogrindyje, visomis jėgomis siekė sudaryti taiką itin kompromisinėmis sąlygomis, buvo pasirengęs žengti pačius radikaliausius žingsnius, žengė tuos žingsnius, norėdamas įrodyti savo ketinimų rimtumą, paskelbė vienašališką karinių veiksmų nutraukimą (sausio 14 d. ir pratęsė vasario 23 d.) – tai reiškia, kad 2004–2005 metų žiemą Maschadovas buvo įtrauktas į Kremliaus žaidimus, kita vertus, pradėjo akivaizdžiai lenkti Maskvą taikos vadyboje. Jeigu, žinoma,

galima taip apibūdinti: taikos vadyba – tiesiog pats tiksliausias iš gana netikslių apibūdinimų tos situacijos, kuri žiemą susiklostė ašyje Tolstoj Jurtas – Maskva – Helsinkis – Briuselis (Grosso apvaliojo stalo vieta) – Londonas...

Kovo mėnesį Maschadovo aktyvumas Maskvai tapo tiesiog nepakenčiamas. Grossas, nors ir stiprus žmogus, prarado proceso kontrolę. Kalbos apie taikias Maschadovo iniciatyvas tapo nuolatine Europos politinių svetainių tema (Europos parlamente, Europos Sąjungos Parlamento Asamblėjoje) – aš pati ten lankydavausi ir todėl žinau. Aukščiausių kontinento diplomatinių sluoksnių akyse Putinas pradėjo trauktis į antrą planą, jam prilipo „nenorinčio nusileisti, nors ir prieštaraujančio sveikam protui", „vedančio situaciją prie naujo Beslano" reputacija. Tapo aišku, jog Putinas dėl aktyvių Maschadovo taikos paieškų jaučia rimtą spaudimą iš vakariečių lyderių pusės.

Apie ką čia kalbama? Apie tai, kad Maschadovo likvidacija tapo tiesioginiu jo taikingų žiemos iniciatyvų rezultatu. Jis pasirašė sau nuosprendį, nes perėmė, nors ir trumpam, taikos ieškojimo iniciatyvą.

Iš visko sprendžiant, Maschadovas iš tikrųjų rimtai rengėsi paskelbti vienašališkas paliaubas, kurios, jo nuomone, turėjo paremti Achmedo Zakajevo kontaktus su Kareivių motinomis Londone, – kaip vienos kariaujančios pusės geros valios ženklas. O paliaubų pratęsimas turėjo vesti link Groso apvaliojo stalo Briuselyje.

Bet juk Maschadovui, siekiant realių paliaubų, reikėjo susitarti su pagrindiniu Čečėnijos karo veikiančiuoju asmeniu – su Basajevu. Būtent todėl lapkričio 13 d. Maschadovo kvietimu 2-ajame Suvorovo gatvės name pasirodė Basajevas. Ir gyveno ten šešias dienas. (Čia šiokia tokia painiava bylos dokumentuose: teigiama, kad Maschadovas apsigyveno Tolstoj Jurte lapkričio 17 d. ir ten pat teigiama, kad 13 d. pas jį atvyko Basajevas. Mūsų duomenimis, Basajevas apsistojo Tolstoj Jurte gruodžio 13 d.).

Jis praleido čia šešias dienas ir šis jų kartu praleistas laikotarpis labai svarbus. Visų pirma, tai paneigia gandus, kad Maschadovas ir Basajevas niekada negyveno vienoje vietoje, juo labiau taip ilgai – kad nebūtų abu sunaikinti vienu metu. Bet faktas akivaizdus: jie abu tada gyveno labai nedidelėje patalpoje.

Bylos liudytojo parodymai: „Sename name (šeimininko Musos Jusupovo 15 arų sklype buvo du namai – senas, plūkto molio, ir naujas, plytinis)

jis (Basajevas) išbuvo apie 6 dienas. Jis nuolatos buvo su Maschadovu, ilgai kalbėdavosi. Kai būdavo dviese, nieko neprisileisdavo."

Antra, šešios dienos pokalbiams – tai tikras įrodymas, kad Basajevas visiškai nenorėjo paliaubų. Vis dėlto Maschadovas Basajevo neišleido ir sugebėjo jį paveikti. Basajevas tada Maschadovui pakluso: paliaubų Basajevo žmonės šiaip ne taip laikėsi, sprogdinimus, kaip vėliau pripažino netgi oficialūs organai, 2005-ųjų žiemos pradžioje vykdė pavieniai sprogdintojai keršytojai, jau seniai tapę trečiąja ir gana rimta nei Maschadovui, nei Basajevui nepavaldžia jėga Čečėnijoje.

Maschadovas ir Basajevas dėl paliaubų susitarė. Ir čia iškyla tragiškas klausimas, į kurį kol kas nėra atsakymo: jeigu Maschadovas vis dėlto galėjo paveikti Basajevą, tai kodėl to nepadarė Beslane? Kodėl Maschadovas nepanaudojo visų savo svertų, kad sutrukdytų užgrobti vaikus?

Iš bylos liudininko parodymų: „Pokalbio metu Maschadovas man taip pat pasakė, kad Beslano užgrobimas buvo klaida, jis tuo labai nepatenkintas." „Klaida"? Ne katastrofa?

O dabar – apie antrinius dalykus, apie paskutinius Maschadovo gyvenimo mėnesius. Jie labai įdomūs ir daug ką gali pasakyti.

Ar buvo galima areštuoti Maschadovą arba Basajevą? Ar jie buvo pasiekiami? Spręskite patys. Pavyzdžiui, pagal tai, kaip abu šie žmonės praeitą žiemą keliavo po Čečėniją. Tą žiemą, kai viskas, atrodo, jau seniai buvo kontroliuojama ir netgi daugiau: lyg ir buvo vykdamos nuolatinės „operatyvinės priemonės siekiant suimti Beslano tragedijos kaltininkus".

Iš bylos liudininko parodymų:

„2004 m. lapkričio 17 d. naktį nuvažiavome į susitikimo vietą (su Maschadovu, prie Avtūrų gyvenvietės). Įvažiavę į 4-ąjį tarybinį ūkį apie 20 val. 30 min. ir maždaug 200 metrų neprivažiavę iki autobusų stotelės, sustabdėme savo automobilį, du ar tris kartus žybtelėjome lempomis, maždaug po dviejų minučių stotelėje stovėjęs automobilis nuvažiavo į Mozdoko miesto pusę, (stotelėje) stovėjo tolimi Aslano Maschadovo giminaičiai Vachidas ir Vischanas, taip pat ir pats Maschadovas. Prie jų buvo kokie penki dideli krepšiai. Jie turėjo ne mažiau kaip tris automatus, vieną juodos spalvos snaiperinį šautuvą storu vamzdžiu. Taip pat buvo trys pistoletai, Aslano Maschadovo pistoletas buvo žymiai ilgesnis už jo apsauginінkų. Visi trys buvo apsivilkę žaliomis kamufliažinėmis formomis. Iš vieno krepšio kyšojo karinė kamufliažinė uniforma."

Toliau pasakojama, kaip visą tą turtą Maschadovas ramiai sukrovė į automobilio saloną (kas netilpo į bagažinę) ir nuvažiavo į Tolstoj Jurtą. Per visus postus. Per vietovę, atkreipkite dėmesį, tiesiog nusėtą pasalų ir kontrolinių punktų, o ta Avtūrų gyvenvietė, kurios autobusų stotelėje ramiausiai stovėjo Maschadovas su dviem apsaugininkais, – zona, kontroliuojama vieno iš VRM pulkų. Be to, ten visą parą tiesiog knibždėte knibžda Kadyrovo žmonių. Bent jau taip tikina patys kadyrovininkai.

Šios detalės dar kartą patvirtina, nors ir netiesiogiai, teiginį, kad 2004 m. lapkričio mėnesį dar nebuvo įsakymo likviduoti arba bent areštuoti Maschadovą. O 2005-ųjų vasario pabaigoje toks įsakymas atsirado.

Dar labiau stulbina parodymai apie Basajevo kelionę į susitikimą su Maschadovu Tolstoj Jurte: „Pusiaukelėje iki 4-ojo kolūkio (tie patys „kontroliuojami“ Avtūrai) stovėjo automobilis, maždaug už 200 metrų. Automobilis nuvažiavo, mes privažiavome prie Šamilio Basajevo, jis buvo vienas. Šamilis Basajevas turėjo plastikinį maišą ir vieną didelį sportinį krepšį, buvo ginkluotas automatu. Kai paklausiau, kas yra jo maiše, jis atsakė: „Miegmaišis.“

Dar kartą pakartosiu esminę detalę: Maschadovo balsą atpažįsta gal ir ne visas pasaulis, bet Basajevo veidas mūsų planetoje dabar jau tikrai žinomas kiekvienam, o tas Basajevas stovėjo vienas autobusų stotelėje. Be kaukės. Su automatu ir miegmaišiu.

Ar priminti oficialiąją versiją, kodėl vis niekaip negali sučiupti Basajevo? Todėl, kad jis visą laiką tūno kalnų miškuose, slapstosi išsišakojusiuose urvuose, o jeigu ir vyksta kur nors, tai tik apsuptas minios, iki dantų ginkluotos minios, – tai reiškia, kad jo paėmimas į nelaisvę kainuotų pernelyg daug „mūsų“ gyvybių. Tai reiškia, kad nebuvo ir iki šiol nėra įsakymo areštuoti Basajevą? Tai vėl klausimas be atsakymo.

Maschadovas gyveno Tolstoj Jurte beveik keturis mėnesius. Beveik visą laiką išbuvo uždaroje erdvėje. Iš pradžių – sename plūktinio molio name, bet gruodžio pabaigoje kartu su apsaugininkais nusileido į rūsį. Baudžiamosios bylos duomenimis, jo dydis 2x2x2. Ankštas rūsys.

Bylos liudininko parodymai: „Iš rūsio jie pakildavo tiktai atlikti namazo ritualo, auštant ir vakare. Aslanas Maschadovas, Vachidas ir Vischanas (Murdaševas ir Chadžimuratovas) turėjo tris atsiverčiančius kaip knyga kompiuterius, taip pat dvi vaizdo kameras. Maschadovas beveik visą dieną praleisdavo prie kompiuterio. Kamera jie kartais filmuodavosi. Apytikriai

2005 m. vasario mėnesį į namus užsuko maždaug keturiasdešimties metų civiliniais drabužiais apsirengęs vyriškis su trumpa barzdele. Pokalbio su Maschadovu metu tą vyriškį vadino Abdulu Chalimu." (Maschadovo įpėdinis Sadulajevas atėjo pėsčias, paprasčiausiai, taip pat ir išėjo.)

Kovo 8 dieną apie devintą valandą ryto į Suvorovo gatvės 2-ojo namo kiemą „įbėgo ginkluoti žmonės šaukdami: „Išeikite po vieną pakeltomis rankomis!" Namo šeimininko Musos Jusupovo paklausė, ar name yra rūsių. „Aš parodžiau jiems rūsio patalpas po mano naujuoju namu. Tada mano namuose pradėjo kratą ir po senuoju namu surado įėjimą į rūsį, kuriame buvo Aslanas Maschadovas, Vachidas ir Vischanas. Paskui kariškiai susprogdino įėjimą į rūsį ir kažkuris iš jų šūktelėjo, kad mato lavoną. Į atsivėrusią angą pradėjo šaukti, klausė, ar liko rūsyje gyvųjų, o po kurio laiko... iš senojo namo išvedė Vachidą, paskui ir Vischaną."

Kaip aiškėja iš baudžiamosios bylos dokumentų, sprogimo metu Maschadovas buvo arčiausiai prie įėjimo ir pirmasis pasitiko sprogimo bangą. Todėl iš karto ir žuvo. Jo apsaugininkai liko gyvi tik todėl, kad žuvo Maschadovas.

Ar atsimenate tą televizijos paveiksliuką, kur Maschadovas guli ant betoninės dangos kieme iki juostos apnuogintas? Tai kaip tik Jusupovų kiemas – nežiūrint į visas oficialias pasakaites, kad tai vos ne Kadyrovo kiemas.

Jusupovų kiemo dabar jau nebėra. Plūkto molio namas subyrėjo per kovo 8 d. operaciją. O po keturių dienų atvyko federalai, apvyniojo naują Jusupovų namą sprogstamosiomis juostomis ir sunaikino visus įkalčius. Taip sunaikino galimybę padaryti kokius nors tyrimo eksperimentus ir nepriklausomus tyrimus. Svarbus klausimas: ar tikrai kariškiai buvo įsitikinę, kad rūsyje yra būtent Maschadovas?

Prieš tris dienas jie žinojo tik tiek, kad šioje Tolstoj Jurto dalyje yra kažkoks svarbus paukštis. Gal Basajevas, gal Umarovas, o gal ir Maschadovas. Ir ne daugiau. Bet kovo 7 dienos vakare iš užpelenguotų SMS žinučių tapo aišku, kad labai didelė tikimybė, jog Suvorovo gatvėje – Maschadovas. Informacija nuskriejo į Maskvą ir jau naktį iš Maskvos išskrido FST specialiųjų pajėgų būrys – tas padalinys, kuris pavaldus asmeniškai FST direktoriui. Priežastis, kodėl operacijos finalo nepatikėjo nuolatos Čečėnijoje esantiems FST SPC (Specialiosios paskirties centro) kovotojams, labai paprasta: jėgos struktūrų, netgi priklausančių vienai sistemai,

nepasitikėjimas vienas kita, ypač – nuolatos esančiomis Čečėnijoje. Parduotos informacijos problema – viena pačių svarbiausių.

Specialusis maskviečių skrydis ir tai, kad jų čia kelias valandas laukė nepradėdami paskutiniosios operacijos fazės, – dar vienas įrodymas, kad jos tikslas buvo būtent Maschadovas. Į Tolstoj Jurtą atskridę maskviečiai buvo pačių geriausių diversantų grupė, kurios darbas – žudyti. Štai ir nužudė. Todėl, kad šį kartą įsakymas jau buvo.

Kuo Maschadovas rengėsi gintis? Ir ar apskritai rengėsi tai daryti? Kas buvo rasta jo buveinėje?

Reikia pasakyti, kad ginklų buvo nedaug. Prie Maschadovo buvo rastas įprastinis antrojo Čečėnijos karo laikų čečėniškas ginklų rinkinys. Rūsyje buvo keturi automatai (penkiems vyrams). Trys – 5,45 mm kalibro ir vienas 7,62 mm. Trys savadarbės granatos, viena granata F-1 susisprogdinti. Dar ten turėjo būti įžymusis stečkinas – asmeninis vardinis karininko Maschadovo ginklas.

Bet stečkinas dingo. Kaltinamojoje byloje – daugybė tardytojų klausimų: kur dingo stečkinas? Ar jį kas matė? Bet tada tuo ginklu niekas nesirūpino.

Žinoma, mirtis negali būti šypsenos priežastis. Vis dėlto Čečėnijoje įsigalėję papročiai – ilgametis marodieriavimas – kelia tragikomišką sarkazmą. Šito neišvengė ir Maschadovo likvidavimo operacija. Kaip čia švelniau pasakius? Stečkiną nukniaukė tie, kurie likvidavo. Kol Maschadovas sėdėjo rūsyje, jis turėjo tą stečkiną, bet po operacijos ginklas išgaravo. Baigti šį paveikslą nesudėtinga: kabo dabar šitas stečkinas kažkurio FST specialiosios paskirties būrio kovotojo namuose ant sienos (arba guli seife), o naujasis ginklo šeimininkas, įmaukęs vieną kitą taurelę, demonstruoja jį kovos draugams, mylimoms merginoms ir, ką gali žinoti, gal net ir savo vaikams... Ir išnirs tas stečkinas po kokių penkiasdešimties metų kokiame nors aukcione. Šitaip istorijoje dažnai atsitinka.

Ką matome 2005 m. rugsėjo mėnesį? Pradėdami procesą, kurio metu bus nagrinėjamos paskutinių Maschadovo gyvenimo mėnesių, pilnų taikių iniciatyvų, interneto ir SMS žinučių pypsėjimo nuo ryto iki vakaro, aplinkybės?

Basajevas su Sadulajevu apie taiką net girdėti nieko nenorėjo. Jų atsakymas į Maschadovo likvidavimą – tiktai ilgas karas, paralelinė pogrindinė vyriausybė ir kiekviena diena nuo šiol – sprogdinimai, kariniai susidūrimai ir žmonių žūtys.

Šių nuotaikų fone – nuolatinis oficialiosios valdžios blefavimas apie tai, kaip dabar yra gerai čečėnizuotoje ir kadyrovinizuotoje Čečėnijoje. Mike'as Tysonas, pusnuogė panelė Sobčak, vandens parkas, laisvi parlamento rinkimai, Žirinovskis ir visa kita puikuojasi tariamai taikaus Grozno fone, bet iš tikrųjų visi jie yra saugomame miesto bunkeryje (vyriausybiniame komplekse, ten valdininkams netgi gyvenamieji namai jau pastatyti, kad jie iš šios tvirtovės niekada nė žingsnio nežengtų). Todėl, kad tikroji realybė – o ne politinė virtuali realybė – tai tas faktas, kad valdžia nė iš tolo, net elementariai nesugeba kontroliuoti teritorijos. Ir nesuteikia jokio saugumo žmonėms, kurie neturi kur bėgti ir stengiasi visais būdais išgyventi.

O ar buvo galimybė sulaukti taikos laimės?

ČEČĖNIJA. KOVO 8-OSIOS BYLA. PASKELBTAS NUOSPRENDIS TIEMS, KURIE BUVO SU MASCHADOVU JO LIKVIDAVIMO MOMENTU

2005 m. gruodžio 5 d.

Čečėnijos Respublikos Aukščiausiasis teismas nuteisė Vachidą Murdaševą 15 metų laisvės atėmimo bausme, Vischaną Chadžimuratovą – 7, Musą Jusupovą – 6, Ilijasą Irischanovą – 5 su puse metų kalėti. Šiuolaikiniais čečėniškais mastais vertinant, tokios bausmės laikytinos mažomis. Jauni vaikinai, kuriuos pačiumpa, kankina ir priverčia prisiimti atsakomybę už „teroro aktus", paprastai nuteisiami kalėti nuo 17 iki 24 metų.

Kodėl atsitiko būtent taip, galima tik spėlioti. „Apdovanodami" niekuo nekaltus jaunuolius aukščiausiomis „teroristinėmis" bausmėmis, teisėjai juk niekuo nerizikuoja, o tik mėgina įsiteikti valdžiai. Maschadovininkų atveju rizika akivaizdi. Čečėnijoje yra nemažai federalams lojalių valdininkų, kurie ir toliau moka Basajevui „įnašą už pasipriešinimą" – atsiperka, kad jų nesunaikintų už kolaboravimą.

Vis dėlto pagrindinė priežastis ne ta. Teismo proceso metu taip ir nepaaiškėjo, kas nužudė Maschadovą. Valstybės kaltintojas, nepristatęs nė vieno liudininko, paskelbė balistinės ekspertizės tekstą, iš kurio buvo aišku, jog mirtinas šūvis buvo padarytas iš Maschadovo apsaugininkui ir jo sūnėnui Chadžimuratovui priklausiusio Makarovo pistoleto.

Bet iš kur teismas žino, kad Maschadovas žuvo nuo kulkos? Juk taip ir nepaskelbti Maschadovo kūno skrodimo teismo medicinos ekspertizės duomenys. Tai reiškia, kad mirties priežastis – vis dar paslaptis. Tai reiškia, kad galima skelbti kokius tik nori balistinės ekspertizės duomenis. O Chadžimuratovas savo kaltę neigė, taip ir neprisipažino nužudęs dėdę. Todėl teismas atsisėdo tarp dviejų kėdžių: lyg ir įrodęs Chadžimuratovo kaltę dėl nužudymo, už tą žmogžudystę jo taip ir nenuteisė...

Tiesiog peršasi išvada: visas šitas teismo procesas, atrodo, atliko Maschadovo likvidavimo istorijos mitologizacijos funkciją. Dabar, jau po nuosprendžio, aišku, kokią legendą reikėjo sukurti visuomenei: federalai čia niekuo dėti, tai patys čečėnai nužudė savo lyderį, netgi dar daugiau – viskas vienoje šeimoje: Chadžimuratovas – Maschadovo sūnėnas ir, jeigu kas, pati šeima suves su juo sąskaitas.

Ar šito buvo laukiama iš Maschadovo nužudymo tyrimo proceso? Ne, žinoma. Laukta tiesos apie jo žūtį. Bet paslaptis liko neišaiškinta. Tai reiškia, kad priešaky – lavina paskalų, prasimanymų, gandų, legendų daugeliui metų. Kaip ir Dudajevo atveju.

JIS PERAUKLĖDAVO ŠACHIDES. OFICIALIAJAI ČEČĖNIJAI LABAI TRŪKSTA PRIEŠTARINGŲ ŽMONIŲ. ŽUVO VIENAS PASKUTINIŲJŲ – BUVADIS DACHIJEVAS

2006 m. rugsėjo 21 d.

Rugsėjo 13 d. čečėnų ir ingušų mūšyje prie pasienio kontrolės punkto į galvą buvo sužeistas ir mirė Čečėnijos Respublikos OMON grupuotės vado pavaduotojas Buvadis Dachijevas. Nepasakosiu apie to mūšio priežastis – jos yra žinomos, ištiražuotos ir įvertintos. Aš noriu papasakoti apie Buvadį tai, apie ko nebuvo galima kalbėti jam gyvam esant. Ir tai bus ne šiaip jo, žmogaus, ne kartą padėjusio dirbti karo metu, atminties pagerbimas. Ta pagalba būdavo suteikiama tokiomis akimirkomis, kai atsisakymas padėti galėdavo kainuoti gyvybę.

Buvadis – ypatinga asmenybė, jis visas buvo išaustas iš prieštaravimų ir sudėtas lyg iš dviejų pusių. Jeigu ir kildavo kokių asociacijų, tai su Chruščiovo antkapiu Novodevičės kapinėse Maskvoje: viena pusė juoda kaip smala, kita – balta kaip sniegas.

Iš vienos pusės pažvelgsi, Buvadis – tipiškiausias jėgos struktūrų atstovas, tokių Čečėnijoje yra labai daug, vadinamųjų promaskvietiškų čečėnų jėgos strūktūrų karininkas, bet ne naujosios bangos – kai Kadyrovo kvietimu toms struktūroms pradėjo vadovauti kriminaliniai nusikaltėliai ir buvę smogikai, o dar Dudajevo opozicijos dalyvis, nuo 1995 metų ištikimai tarnavęs čečėnų OMON, o tai reiškė principinę prorusišką orientaciją, kad Čečėnija – tik Rusijos dalis. Už tai buvo apdovanotas medaliais ir Didvyrio ordinu, tapo papulkininkiu. Kai valdžioje buvo Maschadovas ir Basajevas, Buvadis Čečėnijoje negyveno iš principo. Prasidėjo antrasis karas, pradėjo kariauti prieš Maschadovą ir Basajevą.

Kartais šiame kelyje buvo ypač žiaurus. Vadinkime viską tikrais vardais: čečėnų OMON būryje tarnauja ne maži patrakėliai berniukai, kurie pešasi dėl saldainių, – ten žmonės dirba, kad šaudytų, o šaudo, kad nužudytų, kol jų pačių nenužudė. Omonininkai ir žmones suiminėdavo, ir visiems laikams be pėdsakų pradangindavo, ir mušdavo juos, ir ko tik nedarydavo.

Rugpjūčio mėnesį, paskutinio mūsų susitikimo Grozne metu, jis, nepakeldamas akių, piktai leido dantis į arbūzą, lyg šis būtų kažkuo prasikaltęs, nervinosi ir todėl rijo raudoną minkštimą skubėdamas, lyg išbadėjęs, visaip stengdamasis nutraukti pokalbį apie vieną čečėnų studentą, kurį areštavo omonininkai ir jis buvo jų rankose, o tada galutinai prapuolė. Dabar šito studento, Alichano Kulojevo, motina pensininkė Aminat Kulojeva blaškosi po visą Čečėniją kartu su kitomis tokiomis motinomis ir meldžia visų sutiktųjų, kad šie užtartų žodelį Buvadžiui: gal šis pasakys, kur yra jos vienintelis sūnus.

Aš, tiesą sakant, ir užtariau žodelį. O Buvadis tylėjo: nėra ką atsakyti, buvo studentas – nėra studento. Buvadis: „Taigi kad niekuo jis nebuvo kaltas." – „Tuomet kodėl jo nepaleido?"

Buvadis tylėjo, graužė arbūzo žievę.

Kita vertus, Buvadis būdavo žiaurus taip pat dažnai, kaip ir malonus, o daugelis kitų apskritai nebūdavo malonūs. Visi čečėnų jėgos struktūrų atstovai pasiskirstę į dvi grupes: į tuos, kurie galvoja prieš nužudydami, ir į tuos, kurie galvoti jau seniai atpratę. Buvadis stengėsi suprasti tą, į kurį nusitaikė. Ir todėl labai daug žmonių išsaugojo savo gyvybes, be to, atrodo, išgyveno daug ir tų, kurie pagal čečėnų mėsmalės principus priklausė beviltiškiesiems.

Kai kuriems čečėnams Buvadis žinomas kaip žmogus, gelbėjęs emirų našles, kurias buvo reikalaujama sunaikinti kaip potencialias šachides.

Ką reiškė tas išgelbėjimas? Pagrobtąsias našles Buvadis pasiimdavo į savo namus, nors neturėjo teisės taip elgtis.

Ką jos veikė Buvadžio namuose? Sėdėjo uždarytos savotiškame karantine – jeigu tik, žinoma, galima šitaip pasakyti. Buvadis grįždavo iš tarnybos į namus ir kiauras naktis su jomis kalbėdavosi. Šiuose panašiuose į kareivines namuose Buvadis apgyvendindavo potencialias šachides – ir nė kiek neperdedu, – jos iš tikrųjų buvo visiškai pasirengusios sprogdintojos, nes patekdavo pas Buvadį jau treniruotos, savo vyrų ir jų draugų apmokytos sprogdinti ir vairuoti autobusą, kad galėtų įsirėžti tada, kai reikės, ir ten, kur lieps.

– O kam jums viso to reikėjo?

– Jos visos turėjo vaikų.

– Ir vaikai čia gyveno?

– Taip, čia jos buvo su vaikais. Aš norėjau suprasti: ar jos jau visiškai beviltiškos? Ar sugebės dar išauklėti savo vaikus, ar „jau viskas"?

Užbėgdama įvykiams už akių, pasakysiu: „beviltiška" iš jo namų neišėjo nė viena. Šio omonininko Buvadžio keisto auklėjamojo darbo pačioje nepalankiausioje, kokią tik galima įsivaizduoti, aplinkoje rezultatas buvo tas, kad motinos, kartais net nepilnametės motinos, buvo išgelbėtos dėl savo vaikų. Po smegenų plovimo pas Buvadį jos pradėdavo suprasti, kad visų pirma yra mamos.

– O pradėdavome nuo „tiktai leisk žūti už mano vyrą". Mano duonos kąsnelio į burną neimdavo, – pasakojo Buvadis. – Todėl, kad mano duona – kitatikių duona. Savo vaikų neliesdavo, lyg tų vaikų nė nebūtų. Sėdi apsigaubusios hidžabais kaip negyvėlės ir viskas.

– Ir kas toliau?

– Kalbėdavausi su jomis, po dviejų trijų dienų pradėdavo valgyti. Netgi hidžabus nusivilkdavo – tik skarele čečėniškai apsigaubdavo. Buvo tokia, kuri mus apvogė. Irgi man – vahabitė! Tiesa, tik viena tokia pasitaikė. Vėliau, kai jos šiek tiek atsigaudavo, aš jas kur nors apgyvendindavau. Ir užsienyje, ir čia, Rusijoje. Ieškojau giminaičių, kurie gyventų kur nors atokiau nuo didelių miestų, skambindavau, tardavausi.

Kalbame apie motyvaciją: o kam jam pačiam viso to reikia?

– O ką jos, tos mergaitės, matė gyvenime? – aiškina man Buvadis. – Jų

metų mes buvome pionieriai, važinėjome į pionierių stovyklas, vaikščiojome į kino teatrus, valgėme ledus. O jos nieko nematė. Štai taip viskas ir atsitiko. Aš jaučiausi kaltas.

– Jūsų išvados apie šachides? Beviltiškos?

– Ne, vahabitės – daugeliui jų tai anaiptol ne nuosprendis. Jų tuščias galveles tiesiog apkvailino.

Nevardinsiu Buvadžio išgelbėtų jaunų našlių pavardžių – nėra reikalo. Svarbiausia, kad jos pačios žino, apie ką kalbama, kam jos turi būti dėkingos už antrąjį gyvenimą. Jau išsiųstos Buvadžio kur nors toliau nuo Kaukazo, jos vis paskambindavo jam, klausdavo patarimų, ką daryti toje ar kitoje situacijoje. Taip buvo iki šių metų rugsėjo 13 dienos.

2002-ieji, o gal 2001-ųjų pabaiga. Žiema. Sunki žiema – šaudo, sprogdina, o Kadyrovo sūnus dar vis stovi kampe, kai šnekasi suaugę. Grozne daugybė pogrindinių džamaatų, juose daugiausiai paauglių – 14, 16 metų.

– Man jų taip gaila, – pasakojo Buvadis, ne kartą vadovavęs jų sunaikinimo operacijoms. – Apsupam – supranta, kad greitai numirs, o aš per radijo ryšį klausausi, apie ką jie kalba.

– Kodėl jų gailėjotės?

– Tas pat, kas ir su šachidėmis. Visiškai dar negyveno, taip nieko ir nepamatė. Aš tai suvokiu kaip savo kaltę, kad iš jų atėmė vaikystę. Kiek kartų manęs prašė, šaukė iš mūsų apsuptų namų: „Dėdule, leiskite numirti!“ Ir aš leisdavau jiems susisprogdinti, nes žinojau, kas bus, kai mes paimsime juos gyvus. Būdavo, kad ir tėvams perduodavau jų paskutinius žodžius.

Kažkodėl šį rugsėjį mes vėl ypač dažnai prisimindavome jo sunaikintus berniukus iš džamaatų. Buvadis džiaugėsi, kad tada dar nebuvo idiotiško įstatymo, draudžiančio grąžinti kūnus.

– Tada pats atiduodavau kūnus tėvams. O kaip dabar galėčiau atiduoti?

– Tais 2002 ar 2003-iaisiais svarstėme, kas tokie, jo manymu, vahabitai. Ir ką su jais daryti. Tuo metu prorusiški čečėnai apie vahabitus kalbėjo tik visokias šlykštynes ir nieko kita be šlykštynių ir žudė juos nė sekundės nedvejodami.

O Buvadis galėdavo garsiai išsakyti štai ką:

– Tarp jų buvo banditų. Buvo visiškai tyrų žmonių. O žudė visus.

Prieš akis – vaizdas, kur jis man tai sako. Grozno OMON pastato „baltoji dėžutė“, antras aukštas – tuomečio OMON vado, vėliau žuvusio Musos Gazimagomadovo kabinetas. Aplink šlaistosi kažkokie girti Rusijos spe-

cialiųjų pajėgų karininkai („rusai") tuščiomis žudikų akimis – iš „mirties eskadronų", iš FST specialiųjų pajėgų, iš GRU. Buvadžio kovos draugai. Buvadis pastato ant stalo butelį, užkandos – ir jiems taip pat kažką aiškina.

– Tyri žmonės? Kaipgi – tyri, jeigu, kaip pasakojama... – ir pakartoju kažką tokio baisaus, ką girdėjau iš vahabitų gyvenimo.

Buvadis mane nutraukia:

– Mano brolis buvo vahabitas. Jis buvo tikrai sąžiningas žmogus. Tokių tyrų žmonių aš daugiau nesutikau. Nei iki jo. Nei vėliau. Visame kame tyras žmogus – ir mintyse, ir buityje. Negėrė, nerūkė, nesikeikė, nedarė nieko blogo.

– Mėgino jus įtraukti?

– Niekada. Nieko man nepiršo.

– O kur jis dabar?

– Žuvo.

Palaukęs pusę minutės, labai išdidžiai, netgi džiugiai, su šypsena – lyg apie tai, kad jo brolis gavo Nobelio premiją, pareiškė:

– Žuvo mūšyje. Kaip ir turi būti.

Tie, kurie tą akimirką valgydavo ar gerdavo, – sustingdavo. Už šitokį didžiavimąsi vahabitu antivahabitiškos kovos citadelėje buvo galima greitai nusekti broliui įkandin.

Tada į valdžią atėjo jaunesnysis Kadyrovas. Ir kaip jis pradėjo nekęsti Buvadžio! Vis mėgino jį susieti su smogikais: „Padedi jiems!" Visą vasarą ginė Buvadį iš OMON, varė lauk iš Čečėnijos. Tuomet, kai prasidėjo jau visiškai šlykšti čečėnizacija ir niekšybė respublikoje tapo gerbtina kaip narsa, Buvadžiui, šiam kariui iki kaulų smegenų, vis prikišdavo jo brolio vahabito istoriją, o jį patį kaltino, kad su smogikais koketuoja, nes savo namuose atidarė šachidžių gelbėjimo kursus.

Tačiau Buvadis niekuomet nesiliovė didžiuotis savo broliu vahabitu ir vaikų motinų gelbėjimu. Jis niekuomet nenusileisdavo taip, kad bent apie tai patylėtų. Buvadis pats patyrė padėtį, kai du broliai atsiduria priešingose kariaujančiose pusėse; dabar tai būdinga daugeliui Čečėnijos šeimų. Pilietinis karas taip sumaitojo šeimas, taip sugriovė jų moralinius pagrindus, kad įprastu dalyku tapo visai priešinga pozicija: viešai atsisakyti brolių, jeigu tie nestoja po reikiama vėliava.

Yra dvi Buvadžio žūties versijos. Pirma, „juodoji". Atvyko į čečėnų ir ingušų milicininkų kivirčo vietą, tėškė antausį ingušų milicininkui ir čia

pat buvo nušautas. Aš netikiu šia versija: iššauti galėjo, trenkti į veidą – ne, ne jo stilius, jis pernelyg gerai žinojo, kas po ko seka Bainacho kivirčuose.

Antra versija: kai prasidėjo kivirčas, Buvadžio ten nebuvo, o buvo jis kažkur netoliese ir tuojau pat atlėkė visų raminti. Išlipo iš automobilio, pradėjo įkalbinėti liautis – ir jį nušovė automato serija.

Manau, kad taip ir buvo. Ir džiaugiuosi, kad Buvadis iki paskutinės akimirkos liko pats savimi: įkalbinėjo nešaudyti. Nors pats į gyvus taikinius puikiai mokėjo šaudyti. Vis dėlto paskutines gyvenimo valandas Buvadis praleido savo „baltojoje" pusėje.

– Karas nusibodo visiems, – sakė jis man prieš mėnesį iki žūties. – Visiems reikia taikytis.

Oficialiojoje Čečėnijoje labai trūksta tokių žmonių – ne angelų, bet besiblaškančių ir kenčiančių. Ten vis daugėja tiesmukų ir vienaląsčių. Jiems nužudyti – lyg arbatos gurkštelti. Suprasti žmogų – tą, iš anksto paskelbtą priešu už tai, kad gyvena kitaip, – vienaląsčiai negali.

Ką reiškia „suprasti" Čečėnijos sąlygomis? Suprasti – reiškia išsaugoti gyvybę. Tokia tolerantiškumo kaina, kitokios ten kol kas nėra. Be to, daugelis lig šiol mano, kad žaidimai su amnestija – tai istorija apie kažkokią Kadyrovo toleranciją, apie tai, kaip jis „gelbsti smogikus" ir visą tautą.

Tai melas. Visus dar labiau susieja krauju – ir kad šie antrankiai žmones dar labiau surakintų. Buvadis norėjo susieti žmones galimybe gyventi be jo – tai esminis dalykas. Dovanojo žmonėms antrąjį gyvenimą, nors jo pareigos reikalavo, kad nutrauktų ir pirmąjį. Dovanojo tiesiog šiaip sau – ir šioje srityje jo nėra kuo pakeisti.

Paskutinis mūsų atsisveikinimas kažkodėl buvo ilgas.

– Bent jau automatas yra tame name, kuriame tu nakvosi? – vis nenurimo Buvadis.

– Nėra ten automato. Aš nenoriu automato, – niurzgu. – Nusibodo automatai. Jau septynerius metus vien automatai. O tau ar nenusibodo?

Buvadis tyli, bet yra solidarus. Buvadžiui taip pat nusibodo automatai, amžina baimė. Jis mirtinai pavargo gyventi su ginklu, miegoti vilkėdamas kamufliažinę uniformą name, kuris panašus į kareivines. Sakoma, kad žūsta tie, kurie pavargo.

II DALIS. PROTAGONISTAI

JTO GENERALINIO SEKRETORIAUS POSTO KAINA – ČEČĖNIJA

2001 m. gegužės 21 d.

Praėjusi savaitė padovanojo mums ryškiausią įrodymą, iki kokio lygio mes įsijautėme restauruodami Brežnevo epochą.

Vos tik įtakinga tarptautinė teisės gynėjų organizacija „Human Rights Watch" (HRW) paskelbė ataskaitą tiktai apie vieną iš šimtų civilių gyventojų masinio laidojimo vietų, ir ataskaitos data sutapo su JTO generalinio sekretoriaus Kofi Annano atskridimu į Maskvą, vos tik pareikalavo, kad tarptautinė bendruomenė, visų pirma, be abejo, JTO, įvykdytų išsamų tyrimą, – tai ir kilo Kremliaus paneigimų, rūsčių atsiliepimų ir atsikalbinėjimų banga.

Ir kodėl valdžia staiga pradėjo taip muistytis ant kėdės, lyg kas jai po užpakaliu būtų smeigtuką pakišęs? Ir ar galima tokiu „smeigtuku" laikyti generalinio sekretoriaus Annano vizitą? Ir kodėl, galų gale, aukščiausias Jungtinių Tautų diplomatas tylėjo tada, kai tokį postą užimantis žmogus privalėjo išreikšti bent jau žmogišką užuojautą ir tarti porą nors ir protokolinių, bet vis dėlto žodžių apie būtinumą sutramdyti nusikalstamą karinį siautėjimą Čečėnijoje?

Jokių abejonių, mes buvome verslo sandėrio ant žmonių kaulų sudarymo liudininkai. Tai buvo visiems naudinga sutartis – abiem „aukštosioms pusėms". Kremliui ir pirmajam JTO asmeniui. Bet kuo čia dėtas nervingumas? Visas tas melagių dvariškių blaškymasis? Viskas gana logiška. Pirmoji nervinga reakcija susijusi su tuo, kad rusiškoji pusė, iki

galo nepasitikinti Jo Prakilnybe Prezidentu, be galo baiminosi, kad sandėris paskutinę akimirką, po HRW pareiškimo, sužlugs.

Vis dėlto kalbėkime nuosekliai. Iš pradžių – pagrindiniai teisės gynėjų teiginiai. Pranešimas yra labai detalus, beveik prokuroriškas tekstas, pasakojantis apie masines kapavietes, aptiktas šių metų sausio ir vasario mėnesiais netoli Grozno ir kitapus kelio prie Chankalos, pagrindinės karo bazės Čečėnijoje. Bendras ten rastų lavonų skaičius – 51. Būdingas principas: kaip pavyko rasti tas masines kapines? Informaciją apie pirmą lavoną – Adamo Čimajevo (dingusio 2000 m. gruodžio 3 d.) kūną – Čimajevų šeima gavo per komercinę sutartį: giminaičiai nusipirko kapo koordinates iš karininko, kuris buvo susiję̨s su Adamo apsauga tuo metu, kai tasai buvo karinėje bazėje, už 3000 dolerių (rubliniu ekvivalentu). Kai šeima pinigus sumokėjo, jai buvo leista pasiimti lavoną.

Garsas apie tai pasklido po Čečėniją ir į Dačnojės gyvenvietę pradėjo plūsti kiti be pėdsakų dingusių čečėnų giminaičiai. Buvo identifikuota 19 kūnų. Bet 34 – ne, ir 2001 m. kovo 10 d. iš anksto niekam nepranešę kariškiai palaidojo tuos kūnus, neišsaugoję tokiais atvejais privalomų biologinių mėginių. Savo pranešime HRW pateikia daugybę liudijimų apie prokuratūros, Rusijos vyriausybės ir prezidentinių struktūrų veiklą tuo metu ir pavadina jų veiksmus neadekvačiais.

Veiklos esmė – Rusijos valdžia nepageidauja jokių šių masinių kapaviečių tyrimų kategoriškai neigdama, kad tai yra kariškių rankų darbas. Bet teisės gynėjai „išrašo receptą" ir tarptautinei bendruomenei – ji taip pat pasirodė esanti kurčia Dačnojės tragedijai. Jungtinės Valstijos, Europos Sąjunga, Europos parlamentas ir ESBO faktiškai padarė viską, kad užtušuotų šią istoriją, o Alvaras Gil-Roblesas, pagrindinis Europos komisaras žmogaus teisėms ginti, nuskridęs į Čečėniją inspektuoti iškart po to, kai buvo aptikti kapai (vasario 27–29 d.), netgi neapsilankė Dačnojės gyvenvietėje ir nesusitiko su atpažintų žmonių palaikų giminaičiais.

Pranešimo reziumė – masinių kapaviečių Dačnojės gyvenvietėje tyrimas yra būtinas. Reikia skubiai sukurti specialią tarptautinę komisiją, kurios pirmoji pareiga – 34 skubiai palaidotų kūnų ekshumacija, kurią turi įvykdyti Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus, ESBO paramos grupės, Europos Sąjungos, JTO Žmogaus teisių komisijos atstovai.

Kad suprastume Kremliaus ir generalinio sekretoriaus Anano reakcijos mechanizmus, įsižiūrėkime į tai, kas vyksta pačioje JTO 2001 metų

pavasarį. Ir visų pirma į patį Kofi Annaną. Įsižiūrėkime į šį paveikslėlį vienu tikslu – ar iš principo galimas toks tarptautinis JTO protektoratas Čečėnijoje? Ką gali pats generalinis sekretorius?

Būtina pasakyti, kad tuo metu, kai HRW pareiškimo nė nebuvo, nebuvo ir su juo susijusio viešo skandalo, laikraštis jau mėgino rasti atsakymus Niujorke, be to – pačioje JTO būstinėje. Dar daugiau, tuose pačiuose diplomatiniuose kuluaruose – poilsio kambaryje, kuriame verda vadinamoji „humanitarinė" politika tarp Saugumo Tarybos posėdžių. Savaime suprantama, kad į šitas pašaliniams neprieinamas vietas „Novaja gazeta" laikraščio korespondentę nuvedė ir „kam reikia" pristatė nelegaliai. Tam žmogui, kuris man padėjo, esu be galo dėkinga, juo labiau, kad jis tai padarė todėl, kad suvokė mane dominusius klausimus, tikslus ir priežastis, dėl kurių aš nelegaliai patekau į Saugumo Tarybos kuluarus: ką gali padaryti JTO, kad būtų išspręsta sunkiausia Čečėnijos krizė?

Mano pozicija, paremta dešimtimis taikaus sprendimų variantų svarstymų su šimtais Čečėnijos gyventojų – ir paprastų, ir užimančių kokį nors postą, gyvenančių ir Grozne, ir lygumų ar kalnų kaimuose, – šiandien yra tokia: 2001 m. pavasarį susidarė situacija, kai be tarptautinio protektorato apsieiti jau nebegalima. Trečioji pusė reikalinga kaip oras – ji turi kuriam laikui atskirti abi kariaujančias puses (o šiandien tai anaiptol ne banditai ir federalai, kaip tikina valdžia, o federalai ir Čečėnijos gyventojai), apraminti aistras ir sušvelninti padėtį.

Bet grįžkime į Niujorką, į Manheteną. Daugelis apklaustų Saugumo Taryboje dirbančių diplomatų mano, kad „prastumti šį klausimą" Taryboje praktiškai neįmanoma. Kad į Čečėniją būtų nusiųsti taikdariai, turintys Saugumo Tarybos mandatą, būtinas abiejų kovojančių pusių sutikimas. Šiuo atveju civiliai gyventojai, kurių teisės kiekvieną dieną patiria smūgius, pagal JTO dokumentus negali būti pripažinti viena iš tokių „kovojančių pusių". O apie Rusijos vyriausybės „sutikimą", savaime suprantama, neverta ir kalbėti.

Vis dėlto yra ir kita galimybė gauti JTO protektorato mandatą: vadinamoji „jėgos operacija taikai įvesti", kurią numato septintas straipsnis. (Būtent pagal šį oficialų protokolą vystėsi įsimintini įvykiai Irake ir Jugoslavijoje, dėl kurių po tam tikro laiko Jungtinės Valstijos patyrė didelių nemalonumų ir prarado vietą JTO Žmogaus teisių gynimo komisijoje.)

Jeigu Čečėnijos krizę būtų galima spręsti remiantis septintuoju straipsniu, tikino Saugumo Tarybos diplomatai, tai „kariaujančių pusių“ sutikimas nereikalingas.

Bet Irakas ir Jugoslavija – tai ne Rusija. Irakas ir Jugoslavija – paprastos JTO narės, o Rusija – nuolatinė Saugumo Tarybos narė, turinti veto teisę. Sprendimus priima Saugumo Taryba, remdamasi septintuoju straipsniu. Tai reiškia: tokius pasiūlymus pateikti Saugumo Tarybai gali kas tik nori ir kiek tik nori, bet jų svarstymas tęsis amžinybę, o rezultatą nulems Rusijos vyriausybės požiūris. Daugelis Saugumo Taryboje dirbančių diplomatų sutartinai daro vieną vienintelę išvadą: JTO taikdariškos veiklos variantas Čečėnijoje negalimas, nereikia turėti iliuzijų. Vienintelis žmogus, galintis paveikti situaciją ir padėti išeiti iš akligatvio, – pats JTO generalinis sekretorius.

Dabar pakalbėkime apie Kofi Annaną. Ar galima juo pasikliauti? Būtent šį klausimą uždaviau Saugumo Tarybos diplomatams. Jau tada, birželio pabaigoje, jie kalbėjo apie scenarijų, kuris buvo įgyvendintas Maskvoje: Kofi Annanas yra visiškai kurčias žmogaus teisių Čečėnijoje klausimu (o tai reiškia, kad ir Pasaulinės žmogaus teisių gynimo organizacijos pranešimui). Beje, tai buvo ne šiaip trečios grandies diplomatai, o dirbantys vadovaujami tiesiogiai Kofi Annano, ir jie tvirtino, kad jam šiandien visiškai nerūpi, kas ir kaip kankinasi mažyčiame planetos lopinėlyje, jeigu tas lopinėlis yra Rusijos Federacijos teritorijoje. Jam rūpi kas kita: likti generaliniu sekretoriumi antrai kadencijai. Bet kokia kaina. Mūsų atveju kaina – Čečėnija. Ir generalinis sekretorius nebyliai „laimins“ karą Šiaurės Kaukaze tol, kol Rusija padės jam išsaugoti kėdę.

Ką visa tai reiškia? Gyvenime kartais atsitinka, kad nusisuka ir sunkiausiomis akimirkomis nusišalina net ir artimi draugai, o jau apie pakeleivius ir kalbėti nėra ko. Tai reiškia: tau reikia ištverti vienam. Su Čečėnija yra būtent taip: mums reikia patiems sustabdyti karą, niekas neskuba mums į pagalbą. Prisiminkite: juk taip jau buvo. Būtent nebylus tarptautinės bendruomenės pritarimas „parodomajam Černokozovui“, tyrimo izoliatoriui Čečėnijoje, palaipsniui paverstam potiomkinišku kaimu aukštiems svečiams iš užsienio, juos visiškai patenkinančiu, išprovokavo naują smurto bangą: dešimtys, o vėliau ir šimtai patekdavo ne į kalėjimą, o paprasčiausiai prapuldavo, jų kūnus, palaidotus taip, kad nė šuva nesuuostų, jeigu ir surasdavo, tai tik atsitiktinai.

Todėl akivaizdu, kad net ir tuo atveju, jei Maskva, spaudžiama Pasaulinės žmogaus teisių organizacijos, sutiks toliau tirti masines kapavietes Dačnojės gyvenvietėje, tai po kurio laiko Dačnoję ištiks Černokozovo kalėjimo likimas. Kad ir kaip šventvagiškai tai dabar skamba, bet Dačnojė pavirs pavyzdinėmis parodomosiomis kapinėmis – valdžia visaip išsisukinėja. Ir greitai, galite būti tikri, į Dačnoję gausiais pulkeliais bus vežiojami užsienio žurnalistai ir parlamentarai. Toks bus Pasaulinės žmonių teisių gynimo organizacijos pranešimo, parengto siekiant paveikti JTO generalinį sekretorių, rezultatas. Nors ir kaip būtų gaila.

O kas dabar vyksta Čečėnijoje, kurią Kofi Annanas iškeitė į savo kėdę? Viskas taip pat – siaubo, melo ir smurto banga. Kalbama, kad gegužės 13 d. Urus Martane buvo sulaikytas pats Arbi Barajevas, karo lauko vadas ir žiaurus budelis, bet tą pačią dieną Urus Martano rajono komendanto įsakymu paleistas. Komendantas paaiškino savo poelgį tuo, kad gavo įsakymą iš viršaus. O gegužės 14 d. tame pačiame Urus Martane prie Bardukajevų šeimos namo privažiavo šarvuotis be numerių. Per valymą sausio mėnesį iš šių namų išvežė šešis vyrus. Tris greitai paleido, o apie kitų likimą šeima beveik trejus metus nieko nežinojo. Nuo šarvuočio nušokęs karininkas, veikdamas tiksliai pagal Arbi Barajevo metodus (atsimenate nupjautas galvas ant sniego?), parodė giminaičiams brolių Bardukajevų palaikų nuotraukų (giminaičiai juos atpažino) ir pareikalavo 1500 dolerių už palaidojimo vietos parodymą... Viskas taip pat, kaip ir Dačnojės gyvenvietėje su Adamo Čimajevo palaikais. Tiktai lavonų čia mažiau ir todėl kaina ne 3000, o 1500.

BĖGANTIS NUO SAVĘS. KODĖL SPAUSDINAMAS SUTRUMPINTAS INTERVIU

2001 m. gegužės 21 d.

Žmogus, tiesiog toks, koks yra, mums retai tinka. Kaip ir gyvenimas. Visada norisi geidžiamybę paversti tikrove, pripaišius tikrovei arba „ragus“, arba „kaspinėlius“ – tai jau priklauso nuo nuostatų.

Šiandien Aslanas Maschadovas – virtualus žmogus. Lyg ir yra, o lyg ir ne. Visuomenė jau labai seniai jo nemato ir negirdi. Dėl šios priežasties daugumai nepatinka, kai nepriklausomos Ičkerijos prezidentas

staiga išnyra į paviršių ir kažką pradeda kalbėti. Šiandien, 2001 m. gegužės pabaigoje, Maschadovas mažai primena karo pradžios ir dar mažiau 1997–1998 metų prezidentavimo pavyzdžio Maschadovą. Dabar jis – beviltiškai išvargęs, iškankintas ir į kampą įspęstas nejaunas karininkas, kuris daug ką supranta, bet mažai ką gali. Jis gauna ribotą informaciją ir jo išvados apytikrės. Jis stengiasi, kad savo tautos istorijoje liktų orus, bet beviltiškai nežino, kaip to pasiekti. Jis – bėglys. Bėgantis nuo savęs.

Bet, kaip žinoma, bėgliai esame ir mes, visuomenė, kuri pageidauja retušuotos informacijos. Todėl vieni stengiasi tapti Maschadovo advokatais, kiti – prokurorais. Pirmieji kabina jam „kaspinėlius“. Kiti – bauginančius „ragus“. O juk galėtų tiesiog pasistengti išgirsti, ką jis sako, pasistengti sužinoti realią padėtį, suprasti, kas yra „kitoje barikadų pusėje“ ir koks prarajos gylis...

Kaip jūs tikriausiai supratote, redakcijoje buvo diskusija apie tai, ar galima spausdinti šį interviu, tai, kas pageidaujama, įveikė tikrovę, ir tekstą iškastravo. Vienas argumentų polius: Maschadovas nėra toks baisus, kaip pats apie save šneka. Argumentai: kad tik pačiam Maschadovui vėliau, po publikacijos, nebūtų blogiau...

Kita pozicija: interviu – visa aprėpianti provokacija (nukreipta ir prieš tą, kuris ima interviu, ir prieš tą, kuris duoda interviu), nes iškart po publikacijos valdžia griebsis sankcijų dėl nekorektiškų išpuolių prieš Rusijos vadovus. Ji, Rusijos valdžia, taip įsitraukė į informacinį karą, kad visai nenori suprasti realios padėties Čečėnijoje, nenori į ją gilintis, todėl raminasi patogiais „kaspinėliais“ ir „ragais“.

Galiausiai į paskelbtą interviu nepateko ši pastraipa. Mes pateikiame ją su komentarais, kurių tada paskelbti negalėjome.

Čečėnai, Čečėnijos vadovai niekada neduos įsakymo, kad ir kokią politinę naudą jie norėtų iš to gauti, sušaudyti savo piliečius. Tai prieštarauja mūsų mentalitetui. Juo labiau gimtajame kaime, juo labiau savo giminaičius. Tai įmanoma ten, pas jus. Pas mus – ne. Prieš pradėdami karinę agresiją, kad galėtų ką nors apšaukti teroristu, pas jus gali ramiai įsakyti: sprogdinkite daugiaaukščius namus arba renkite teroro aktus ten, kur susirenka daug žmonių. Datos – prieš Europos Tarybos Parlamentinę Asamblėją, prieš

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos sesijas ir t. t. Mūsų mentalitetui tai prieštarauja. Čečėnijos prezidentas nekariauja su savo tauta. Taip pat jis nekariauja su Rusijos moterimis ir vaikais. Tai gali sau leisti Rusijos Federacijos prezidentas – ir patirti malonumą. Taip, būtent malonumą. O mes kariaujame su agresoriais, su samdiniais, su kontraktininkais, su šamanovais, su budanovais – su jais mes kariaujame. Ir kariausime. Ir negailestingai juos naikinsime.

Kas tai? Tipiška karinė paranoja. Štai kas apsėdo Maschadovą. Galimas daiktas, kad daugiau ir niekas. Vis dėlto išbrauktos eilutės pabrėžia padėties tragiškumą: kita kariaujančioji pusė, federalai, todėl ir nori pripaišyti Maschadovui „ragus", kad kenčia nuo tokios pat paranojos. Ir kur dėtis žmonėms, besiblaškantiems tarp dviejų ugnių, – nežinia. Čečėnijos tragedija tęsiasi. Ir tol, kol nesiliausime melavę, visi dalyvaujame ir pasmerkiame kančioms ir mirčiai nekaltuosius.

[Pateikiame su Aslanu Maschadovu suderintą interviu tekstą:]

ASLANAS MASCHADOVAS: MES TAIP PAT SVARSTOME, KAIP IŠEITI IŠ AKLAVIETĖS

2001 m. gegužės 28 d.

Mūsų šalis įšliaužia į trečią iš eilės karo vasarą. Aukų – tūkstančiai iš abiejų pusių. Sužalotų sielų – apie milijoną... Tai kodėl karas tęsiasi taip ilgai? Ir didelė gerai ginkluota armija vis vaikosi po mažą Čečėniją dešimtį lauko vadų ir niekaip negali jų pagauti? Kiekvieną pavasarį mums siūlo televizinį smegenų praplovimą apie „žaliąją lapiją" kaip pagrindinį trukdį pergalingai baigti antrąjį Čečėnijos karą. Mūsų šalis akivaizdžiai susipainiojo.

Siūlome jums susipažinti su kitos pusės požiūriu – su Aslanu Maschadovu susitikome kaip tik tuo metu, kai Maskvoje neliko nė vieno aukšto rango valdininko, kuris nebūtų pareiškęs, jog su Maschadovu susitikti yra neįmanoma, ir kad susitikimas įvyks toje vietoje, kur „viskas kontroliuojama", – tarp įtvirtintų federalinės kariuomenės pozicijų.

– Ką, Jūsų nuomone, reikia daryti toliau? Kaip pabaigti šį karą?

– Mes taip pat tai svarstome. Kaip išeiti iš aklavietės? Juk ir pas mus visi supranta, kad tai aklavietė. Kad karas – beprasmiškas vienas kito žudymas. Žudymas su ypatingu žiaurumu, su ypatinga neapykanta.

Šiandien nereikia apsimetinėti, kad karinė operacija pasibaigė, be to, dar ir sėkmingai, o Petruševas toliau gaudys teroristus. Tai kelia juoką. Karinės operacijos rezultatas yra tas, kad gynybos ministras maršalas Sergejevas atleistas iš pareigų. O nugalėtojų neatleidžia iš pareigų, juos iškelia.

Tai reiškia, kad karas pralaimėtas. Visų pirma tai supranta Kremliaus „sakalai", Rusijos vadovybė. Trumpas pergalingas karas, kurį generolai žadėjo Putinui, nepavyko. Armija sustojo, armija demoralizuota, armija vietoje pūva.

Aš esu žmogus, kuris nešiojo mundurą 25 metus, tarnavau Tarybinėje armijoje, gerinau jos karinį pasirengimą, didžiavausi ja, atidaviau jai visą savo sielą ir taip pat svarstau: iš kur toje armijoje, kuria visi didžiavomės, kvašninai, budanovai? Iš kur joje kriminaliniai nusikaltėliai? Kaliniai? Kontraktininkai? Marodieriai?

– Tai iš kur jie?

– Didžiulė karinė mašina jau neklauso generolų. Ir ką daryti? Maskva dabar pradeda žaidimus tai su „gerais vadais", tai su „blogais vadais", garsiai kalba apie tai, su kuo galima vesti derybas, o su kuo negalima, kviečia į savo gretas tautos išdavikus, marionetes...

Iš to karo patirties žinoma, kad tai taip pat yra akligatvis. Prisiminkite buvusio valstybės saugumo ministro Gerischanovo pavyzdį. Bet kuris žmogus, nesvarbu, koks įžymus jis būtų, tapęs vyriausiu vadu, karininku, jei tik peržengia leidžiamą ribą – iškart tampa išdaviku. Šiandien peržengė ribą, o rytoj už jo jau nieko nėra. Jis lieka vienas, paliktas. Ir kai taip įvyksta, jis paliekamas pats sau, jis jau niekam nereikalingas. Nei mums, nei priešininkui.

– Kaip Jūs vertinate federalinės pusės derybų su karo lauko vadu Gelajevu galimybę? Tikriausiai žinote, kad paskutiniu metu federalinė pusė afišuoja būtent tokios sudėties derybas. Apie tai kalbėjo Rusijos prezidento atstovas Viktoras Kazancevas.

– Sakote, Gelajevas. Na ir ką Gelajevas? Visų, taip pat ir Gelajevo, jei tik peržengs leistinas ribas, laukia tokia pat dalia, kaip ir Gerischanovo. Čečėnų pusei akivaizdu: karą reikia sustabdyti, čečėnams karas nereikalingas – daugiausia žūsta taikių gyventojų. Nors mes žinome ir kita: kas laukia liaudies, jeigu mes neatsilaikysime, neištversime, jeigu atsiklaupsime ant kelių. Vienas rusų generolas – aš nežinau jo pavardės – štai ką pasakė: „Juos reikia visus sunaikinti, iki penkiamečių vaikų, tada aptverti spygliuota viela ir perauklėti." Girdėjau ir kitų pasisakymų: „Visus praleisti pro filtracijos punktus – nuo 10 iki 60 metų amžiaus." Tai reiškia – visiems sulaužyti šonkaulius ir visus paversti luošiais. Dar „protingesni" pasakė: „Reikia pastatyti Kinijos sieną išilgai Baku trasos." Štai koks likimas laukia mano tautos – jei pralaimėtume , neduok Dieve. Kad išgelbėtume savo liaudį nuo genocido mums telieka viena: gintis. Tiktai gintis. Ir mes ginsimės.

– Kas, Jūsų nuomone, šiandien yra pagrindinis taikos derybų tarp Jūsų ir federalinės pusės priešininkas? Ir ar tokios derybos yra apskritai galimos? Ką jos gali duoti?

– Mano atstovai nuolat kontaktuoja su Rusijos vadovybe, su aukšto rango valdininkais. Mano žmonės sako jiems: „Gana kariauti. Laikas sėstis prie derybų stalo." Ir iškart pasigirsta ambicingi šūksniai: „Kokios derybos?! Mums derybos – mirtis! Ką mes pasakysime savo liaudžiai!" Ir taip toliau. Tuomet mano atstovai paklausia: „Bet karą juk reikia sustabdyti, jūs tai žinote?" Tie atsako: „Taip, karą reikia sustabdyti." Ir čia pat paklausia: „O kaip jį sustabdyti?"

Mano manymu, visa bėda ta, kad šiandien Kremliuje nėra valdininko, su kuriuo būtų galima pasikalbėti blaiviai, protingai. Beje, net ir apie Rusijos interesus, visų pirma apie tai, kas naudinga pirmiausia pačiai Rusijai. Supraskite, nėra su kuo derėtis!

– Bet ar derybos vis dėlto galimos? Kokia Jūsų nuomonė? O gal traukinys jau seniai išvyko ir telieka žudyti vienas kitą iki visiško susinaikinimo?

– Derybos galimos. Ir neišvengiamos. Karai pasibaigia tiktai derybomis. Ir šitas karas tuo pasibaigs – aš tuo įsitikinęs. Mūsų pasiūlymai, kaip siekti taikos, suprantami visiems: sėsti prie derybų stalo be jokių išankstinių reikalavimų. O jau tada, sėdint prie derybų stalo, nuspręsti, ką daryti

toliau, kaip vystyti tarpusavio santykius. Mano nuomone, labai svarbu apsispręsti dėl mūsų santykių pobūdžio pritariant tam, kas parašyta fundamentaliame dokumente – 1997 m. gegužės 12 d. pasirašytoje Taikos sutartyje. Ten antrame punkte rašoma: „Tarpusavio santykiai tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos remsis visuotinai priimtinomis normomis ir tarptautinės teisės principais.“ Tai yra svarbiausia. Neaiškumas tarpusavio santykiuose – visų provokacijų ir karų priežastis.

Tuo paremtas ir požiūris į derybas, ir į kokius nors kontaktus su Nemcovu. Aš apie juos nieko nežinau. Aš tokių įgaliojimų niekam nesuteikiau. Dėl vienos priežasties: kaip galima derėtis su Nemcovu, jeigu jis rengiasi statyti Kinijos sieną išilgai Baku trasos?

– Ką žinote apie garsiosios neseniai Čečėnijoje, Avtūrų kaime, įvykdytos Adamo Denijevo žmogžudystės priežastis? Denijevas – tai žmogus, kuris nuo šių metų pavasario prisistatydavo respublikos administracijos vadovo Achmato Chadži Kadyrovo pavaduotoju, bet po jo mirties tokio paskyrimo įsakymo negalėjo rasti netgi administracijos kadrų valdybos darbuotojai.

– Nežinau, kieno pavaduotojas pas juos ten buvo Denijevas. Todėl, kad mums tai neturi visiškai jokios reikšmės. Pirma, kas topteli galvon: žinodamos, kad karas jau pralaimėtas, Rusijos specialiosios tarnybos pašalina nereikalingus liudininkus, kaip buvo ir tame kare. Prisiminkite Labazanovo istoriją.

Kitas variantas: Denijevas turėjo 11 kraujo priešų vien tik Avtūruose. Kraujo priešai galėjo su juo susidoroti bet kurią akimirką.

Čečėnų pusei nužudyti Denijevą ypatingo poreikio nebuvo. Nors jis ir įtrauktas į mūsų specialiųjų tarnybų sudarytus išdavikų sąrašus. Už tai jam bet kuriuo atveju būtų tekę stoti prieš šariato teismą pagal Čečėnijos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. Būtų tekę atsakyti jei ne šiandien, tai rytoj.

Todėl šaudyti iš už kampo arba organizuoti prieš juos teroro aktus aš nematau jokios prasmės. Jei kalbama apie finansinę problemos pusę, o būtent ją pabrėžia Kremlius, tai aš neturiu informacijos, kad Denijevas būtų trukdęs finansų srautui tekėti į mūsų šalį.

– Dar vienas nesenas kaltinimas Jūsų adresu: teigiama, kad esate susijęs su žvėrišku piemens ir trijų jo pagalbininkų paauglių nužudymu,

įvykdytu balandžio 17 dieną Alerojuje, jūsų gimtajame kaime Kurčialojaus rajone.

– Aš tikrai gavau specialų pranešimą apie tai, kad 2001 metų balandžio 17 dieną Alerojaus kaime Rusijos kariuomenės žvalgų grupė vidury baltos dienos žvėriškai nužudė piemenį ir tris jo padėjėjus. Žmogžudystė buvo įvykdyta tarp 12 ir 16 valandos prie tarpeklio, kur buvo rasti kūnai, o aplink buvo matyti daugybė kariškų ir guminių batų pėdsakų. Manoma, kad prieš sušaudymą juos suguldė veidais į žemę, o po sušaudymo šovė po vieną kontrolinį šūvį į smilkinį.

Žuvusiųjų pavardės: Alsultanovas Chožachmedas, piemuo, gimęs 1957 metais, – Alsultanovo Saidachmeto, Čečėnijos prezidento asmeninės apsaugos darbuotojo, žuvusio 1998 metais, brolis. Taip pat Alsultanovas Islamas – Chožachmedo sūnus ir du sūnėnai – Šamchanas ir Šachidas Umarchadžijevai.

Išankstinio tyrimo buvo nustatyta: balandžio 17 d. po pietų vyriausias Kadyrovo žentas Čerchigovas šventė įkurtuves. Atvažiavo ir Kadyrovas su gausia apsauga. Tada rusų žvalgų grupės buvo pastebėtos už kaimo pietryčių ir šiaurės rytų pusėje. Taigi žvalgai piemenis tikriausiai sušaudė būtent tada.

KALTINIMO LIUDININKAS TAMPA GYNYBOS LIUDININKU. ZAKAJEVO BYLA: DAR VIENA SENSACIJA LONDONO TEISME

2003 m. liepos 28 d.

Liepos 24 dienos rytą 3-ioje Londono magistrato teismo salėje Lenktojoje gatvėje* buvo mažai žmonių. Nors buvo atnaujintas bylos Rusijos Federacijos Vyriausybė prieš Achmedą Zakajevą svarstymas, bet Rusijos pusė tą dieną iš anksto paskelbė eiline ir neįdomia, o taip čia atsitinka visuomet, kai numatoma Zakajevo gynybos liudininko apklausa. Šį kartą nebuvo nė vieno mūsų Generalinės prokuratūros darbuotojo, nors jie paprastai noriai vykdavo į Londoną. Neatskrido Pietų federalinio regiono generalinio prokuroro pavaduotojas Sergejus Fridinskis, atsakingas už

* Bow Street (red. past.).

specialiojo įgaliotinio išdavimą. Zakajevo gynybos dieną ignoravo ir Igoris Mednikas, Pietų federalinio regiono generalinės prokuratūros tardytojas, svarbiausias Zakajevo byloje po Fridinskio.

Ir be reikalo. Ir Mednikas, ir Fridinskis, ir visa jų pagalbininkų grupė būtų labai nustebinti – kaip Zakajevo gynybos liudininkas priešais teisėją Timothy Workmaną stojo kaltinimo liudininkas. Taip sakant, „Zakajevo auka". Šio žmogaus vardas – Dukas Vacha Dušujevas. Iš Maskvos atsiųstos bylos dokumentuose (juos rengė tardytojas Mednikas), Dušujevas figūruoja kaip „asmeninis Zakajevo apsaugos darbuotojas", 2002 m. gruodžio mėn. davęs parodymus apie tai, kaip 1996 m. sausio mėn. ekstradijuojamas asmuo įsakė kitiems savo apsaugos darbuotojams pagrobti du stačiatikių šventikus, buvusius Čečėnijoje su taikdariška misija, siekdamas gauti išpirką – tėvą Anatolijų Čistousovą (vėliau žuvo nelaisvėje) ir tėvą Sergijų Žiguliną (vienuolyne – tėvą Filipą, jis buvo apklaustas Londono teisme vasario 10 d.).

Biografija

Achmedas Zakajevas 1959 metais gimė Kazachstane, baigė Grozno kultūros mokyklos choreografijos skyrių ir Voronežo valstybinį meno universitetą, 1981–1990 metais – Grozno Chanpaši Nuradilovo dramos teatro aktorius.

Nuo 1991 m. – Čečėnijos teatro veikėjų sąjungos pirmininkas ir Rusijos teatro veikėjų sąjungos valdybos narys.

Nuo 1994 m. – Čečėnijos kultūros ministras.

Nuo 1995 m. pirmojo Čečėnijos karo pradžios – Urus Martano fronto vadas. Vėliau – brigados generolas, Ičkerijos prezidento padėjėjas nacionalinio saugumo klausimais, delegacijos, rengusios Chasav Jurto susitarimus, narys.

1997 m. balotiravosi į Čečėnijos prezidento postą.

Nuo 1998 m. – vyriausybės vicepremjeras. Nuo antrojo Čečėnijos karo pradžios – specialiosios paskirties brigados vadas.

2000 m. kovo mėnesį buvo sužeistas ir išvežtas už Čečėnijos ribų.

Nuo 2001 m. – Aslano Maschadovo specialusis atstovas.

Rusijos generalinė prokuratūra per Interpolą pateikė užklausą dėl Zakajevo ekstradicijos. Pirmą kartą dėl šios užklausos jis buvo areštuotas

2002 m. spalio 30 d. Kopenhagoje, bet 2002 m. gruodžio 3 d. teismas atsisakė jį išsiųsti iš šalies ir teismo sprendimu dėl įkalčių stokos Zakajevas buvo paleistas. 2002 m. gruodžio 5 d. atvyko į Londoną, čia tiesiai oro uoste vėl buvo areštuotas, bet po trijų valandų vėl paleistas už užstatą iki teismo. Po techninių posėdžių 2003 m. vasario 9 d. Londono magistrato teisme Lenktojoje gatvėje prasidėjo šios bylos nagrinėjimas.

Į liudininko vietą teisėjo dešinėje, žengdamas nenatūraliai tiesiomis kojomis, išmesdamas į priekį neklusnias pėdas, eina neaukštas čečėnas, stengdamasis į nieką nežiūrėti, ir labai stengiasi nuslėpti, kad eiti jam nelengva. Tai ir yra Dukas Vacha Dušujevas. Čia Londonas, bet per antrą Čečėnijos karą ištreniruota akis iškart atspės, ką tai reiškia: Dukas Vacha žingsniuoja taip, kaip daug Čečėnijos vyrų. Tie, kurie išgyveno „antiteroristines operacijas", bet sunkokai vaikšto, nes jų kaulai buvo sulaužyti ir blogai suaugo.

– Kaip reikia prisiekti? – priėjęs prie tribūnos klausia liudininkas vertėjo. Jo šypsena taip pat nevietinė. Kaip kaukė. – Prie Biblijos? Ar Korano?

– Jūsų pasirinkimu.

Priesaika nuskambėjo, ir Dukas Vacha pareiškė, kad yra gimęs 1968 metais, ir tai reiškia, kad jam tik 35-eri. O atrodo kaip penkiasdešimtmetis.

Advokatas Edwardas Fitzgeraldas (Achmedo Zakajevo gynybos grupės vadovas) pradeda apklausą:

– Ar jūs liudijote prieš poną Zakajevą 2002 metų gruodžio 2 dieną?

– Taip.

– Tai šitie parodymai?

Dukui Vachai parodo bylos medžiagą, kurią Rusijos Federacijos generalinė prokuratūra atsiuntė į Londoną. Teismo akivaizdoje jis turi patvirtinti savo paties kvotos protokolą, kurį Grozne surašė Čečėnijos Respublikos prokuratūros ypatingai svarbių bylų tardytojas, jaunesnysis justicijos patarėjas K. Krivorotovas:

> *Apytikriai 1996 m. spalio mėnesį išgirdau, kad galima įsidarbinti apsaugininku Čečėnijos Respublikos kultūros ministerijoje. Maždaug keturis mėnesius aš savo pamainų metu saugojau Kultūros ministerijos pastatą. Apytikriai 1997 m. vasario mėnesį* (vardas ištrintas) *pasiūlė man pereiti į kitą darbą – dirbti asmeniniu Zakajevo apsaugininku. Aš sutikau ir nuo 1997 m. vasario iki 2000 m. vasario praktiškai nuolatos buvau šalia*

Zakajevo. Vienos Zakajevo kelionės į Urus Martaną metu aš lydėjau jį kartu su (vardas ištrintas). *Dar anksčiau buvau atkreipęs dėmesį į baltos spalvos metalo grandinėlę, kabėjusią ant* (vardas ištrintas) *kelnių. Aš pasidomėjau, iš kur ši grandinėlė ir (vardas ištrintas) atsakė, kad grandinėlę jis atėmė iš stačiatikių šventiko, kuris anksčiau ant šios grandinėlės nešiojo stačiatikių kryžių.* (vardas ištrintas) *papasakojo, kad 1995 m. į Urus Martaną buvo atvažiavę du šventikai, norėdami susitarti dėl dviejų rusų kariškių išlaisvinimo. Zakajevas įsakė pagrobti šventikus, kad vėliau galėtų gauti už juos 500 tūkstančių JAV dolerių išpirką. Už tuos pinigus jis norėjo ginklų ir ekipiruotės smogikams. Vykdydamas Zakajevo įsakymą, jis pagrobimui įvykdyti pasikvietė dar 5–6 žmones iš asmeninės Zakajevo apsaugos. Kad viskas vyktų sklandžiai,* (vardas ištrintas) *persirengė pats ir perrengė savo žmones milicininkų uniformomis. Aš pasidomėjau* (vardas ištrintas), *kas galėjo sumokėti tokią didelę sumą už šventikų išlaisvinimą, į tai man buvo atsakyta, kad vieną milijoną JAV dolerių žadėjo sumokėti Romos Popiežius, dar 500 tūkstančių žadėjo Patriarchas Aleksijus Antrasis. Kaip supratau iš pasakojimo, Zakajevui taip ir nepavyko gauti išpirkos. Nuo antiteroristinės operacijos pradžios, t. y. nuo 1999 m., Zakajevas vadovavo vadinamajam Černorečijės frontui, kuris vykdė ginkluotą pasipriešinimą Rusijos Federacijos federalinėms pajėgoms Grozno prieigose. Tuo metu aš visą laiką buvau greta Zakajevo. Mes priešinomės rusų pajėgoms iki 2000 m. vasario mėnesio, kol pasitraukėme iš Grozno. Tuo metu Zakajevas buvo paralyžiuotas. Jį tada mačiau paskutinį kartą.*

– Taip, tai mano parodymai.

– Ar jūs tada sakėte, kad ponas Zakajevas liepė pagrobti du šventikus?

– Taip, sakiau.

– Tai yra tiesa?

– Ne, tai netiesa.

– Kodėl jūs tai pasakėte?

– Mane privertė.

– O kodėl? Kas įvyko prieš tai?

– Aš gyvenau Grozne. Kažkurią 2002-ųjų lapkričio mėnesio dieną mane su draugu sustabdė kontroliniame poste. Mes parodėme dokumentus. Šalia stovėjo du kariniai šarvuočiai. Iš jų iššoko ginkluoti žmonės su kaukėmis, užlaužė mums rankas, nieko nepaaiškinę užsegė antrankius ir užmovė maišus ant galvų, įmetė į automobilius, ant manęs atsisėdo vienas iš kariškių ir kažkur nuvežė. Važiavome 20–25 minutes.

– Kur jus atvežė?

– Tiksliai nežinau, bet manau, kad į Chankalą. Ten mane paėmė už parankių, nutempė kokius trisdešimt metrų į šalį, liepė kilstelėti kojas, įmetė į duobę ir uždengė metaliniu dangčiu. Laikė ten maždaug šešias dienas.

– Ar tuo metu jus tardė?

– Taip, kiekvieną dieną.

– Kas?

– Tiksliai nežinau, visą laiką man ant galvos buvo užmautas maišas. Tardė rusai. Vėliau sužinojau, kad jie buvo iš FST. Mane ištraukdavo iš duobės, įvesdavo į kažkokią patalpą. Jau pirmos apklausos metu pasakė, kad žodžių „nežinau" ir „ne" neturi būti. Kitaip iškart užmuš.

– Jie žinojo, kad jūs pažįstate Zakajevą?

– Taip. Liepė pasakoti, kaip mes su Zakajevu kariavome Dagestane. Taip pat – islamistų batalione „Džamaat", kuriam vadovavo Zakajevas. „Jūs nupjaudavote rusų kareiviams galvas!" Kada sakydavau, kad šito niekada nebuvo, jie atsakydavo: „O koks skirtumas?" Ir pradėdavo kankinti.

– Kaip jus kankindavo?

– Ir elektros srove, ir kojomis spardė, ir mušė, tikriausiai lazdomis – aš gi nemačiau kuo... Eilinio tardymo metu paklausė, ar aš žinau Zakajevo telefono numerį. Aš pasakiau „ne", Zakajevas tada jau buvo areštuotas Danijoje. Jie man atsakė, kad turi ir aparatą, ir telefono numerį. Pririšo prie kėdės, kažką prijungė prie kojos. Vienas surinko numerį sakydamas, kad tai skambutis draugui į Kopenhagą, ir mane pradėjo krėsti elektra. Taip kiekvieną dieną. Kai ši procedūra baigdavosi, mane vėl įmesdavo į duobę. Aš išbuvau ten visą laiką.

– Lapkričio mėnesį?

– Taip, buvo jau žiema. Šalta. Duobė labai siaura, negalima atsistoti – galva remdavosi į metalinį liuką, negalima ir atsisėsti – dugne vanduo. Galų gale aš pasakiau jiems, kad padarysiu viską, ko jie nori. Aš daugiau negalėjau ištverti kankinimų – supraskite, aš juk žmogus. Supraskite...

Salėje – šoko sukelta tyla. Visi sustingo. Teisėjas jau nenaršo popierių prieš save ir taip pat, kaip ir visi, neatitraukdamas žvilgsnio žiūri į Duką Vachą. Netiki?

– Jie man pasakė: aš turiu pasirašyti parodymus, kad Zakajevas įsakė savo apsaugos darbuotojams pagrobti šventikus. Aš jiems pasakiau: „Bet juk tada dar nepažinojau Zakajevo ir nežinau, ką jis tada veikė.“ Jie atsakė: „Nieko, mes žinome. Tau reikia tiktai pasirašyti.“ Ir perspėjo: jeigu kada nors sugalvosiu pakeisti savo parodymus, „mes gyvam kailį nulupsim“. Tada mane nuvežė į FST būstinę Čečėnijoje, Grozno centre. Ten pirmą kartą nuėmė antrankius ir maišą nuo galvos. Aš pasirašiau tai, ką man pakišo.

– Ir apie Popiežių?

– Ir apie Popiežių.

– Tuo metu, kai jūs pasirašėte, ar jus filmavo?

– Iš pradžių man įsakė išmokti atmintinai tekstą, kurį turėjau pasirašyti. Perspėjo kad prieš kamerą nemikčiočiau, kai jie pradės manęs klausinėti, o aš lyg ir atsakinėti. Įvedė į kambarį, ten buvo 7–8 kariškiai ir du civiliai. Vienas iš jų prisistatė man, pasakė, kad yra iš NTV televizijos kanalo, iš laidos „Visiškai slaptai“.

– Visa tai vyko FST pastate Grozne?

– Taip.

– Kur nuvežė po įrašo?

– Į kalėjimą Grozne. Bet iš pradžių – į teismą, sutvarkė kažkokius dokumentus, aš jaučiausi labai blogai, visas sumuštas, nusėtas mėlynėmis, bet teisėjas nieko neklausinėjo, paskyrė dešimties parų areštą, kad užgytų sumušimų žymės. Paskui mane nuvežė į kalėjimą, bet ten manęs nepriėmė, pasakė, kad aš čia numirsiu, o jiems reikės atsakyti už tai. Vakare nuvežė dar į vieną kalėjimą – ten mane priėmė ir aš ten prasėdėjau du mėnesius.

– Ar žinojote, kad jūsų parodymus prieš Zakajevą parodė per televiziją?

– Taip, kalėjimo prižiūrėtojai man pasakė. Kad rodo per visus kanalus. Po dviejų mėnesių mane vėl nuvežė į teismą. Ten buvo FST darbuotojas, čečėnas – aš jį pažįstu, kartu lankėme mokyklą. Jis paklausė: „Tu žinai, kodėl tave dabar paleidžia? Kad nužudytų ir visą kaltę suverstų Zakajevui: žiūrėkite, jis naikina liudininkus prieš save. Jeigu nori gyventi, išvažiuok iš Grozno šiandien pat.“ Aš taip ir padariau.

Britų teisėjas – didis tylenis. Čia teisėjai neturi kalbėti – tiktai „taip“ arba „ne“, arba: „Misteri Zakajevai, kitas posėdis įvyks tada ir tada, jeigu

Jūsų nebus 10 valandą ryte, Jūsų laukia areštas." Bet ir tradicinę Britaniją paveikė mūsų tradicinė rusiška savivalė. Teisėjas neištvėrė: „Ekstraordinari situacija... Dramatiškas posūkis." Ir pareikalavo tuojau pat atsakyti į kelis esminius klausimus: kodėl Generalinė prokuratūra tikina, kad liudininkui Dušujevui grėsė pavojus iš Zakajevo pusės ir būtent todėl jo vardas buvo ištrintas iš Britanijai pateiktų dokumentų. Juk Dušujevas sėdėjo kalėjime, vadinasi, buvo saugomas tų, kurie tikina?.. Ar tik kaltinamoji pusė neklaidina teismo? Teisėjas įsiutęs.

Teismo klaidinimas – sunkiausias profesinis nusižengimas Britanijoje. Priminsiu struktūrą – kaip vykdomas teisingumas. Zakajevas turi advokatus ir Generalinė prokuratūra taip pat turi advokatus, palaikančius reikalavimą dėl ekstradicijos, ir juos pakvietė Karališkoji prokuratūra, kuri bendradarbiauja su mūsiške Generaline prokuratūra. Bet jeigu paaiškės, kad buvo mėginta suklaidinti teismą tyčia, o Karališkosios prokuratūros advokatai laiku šito neišsiaiškino ir pernelyg pasitikėjo savo kolegomis rusais, tai bus drausminis tyrimas ir bus paskirta bausmė; ir tai labai rimtas smūgis reputacijai, kurio korporacija neatleis – dėmė visai karjerai. Čia tokių žaidimų niekas nežaidžia.

Todėl Karališkosios prokuratūros advokatai taip pat sutrikę – jie priversti kovoti dėl savo reputacijos, kuri dabar pastatyta ant kortos. Salėje kalbama tik apie tai: apie šiuolaikinės „Kremliaus teisės" pavyzdį, apie tai, kad netgi stalininiuose procesuose to nebuvo. Advokatai nusižeminę prašo teisėjo duoti jiems laiko iki rugsėjo 8 dienos vis kartodami: „Labai rimti kaltinimai... Mes nepasirengę. Šiandien negalime to komentuoti." Bet teisėjas reikalauja atsakymo „šiandien pat" ir duoda tiktai dvi valandas susisiekti su Maskva (tikriausiai su Fridinskiu); ir kai jis, teisėjas, išgirs atsakymus, tada ir apsispręs, kaip apskritai turi toliau vykti šis procesas.

Deja, dvi valandos neišgelbsti. Teisėjas Workmanas sutinka gauti raštiškus Rusijos Federacijos generalinės prokuratūros pasiaiškinimus iki rugsėjo 1 dienos, bet tik todėl, kad rugsėjo 8 dieną bylos svarstymas teisme vėl būtų atnaujintas, ir griežtai perspėja, jog tai bus paskutinės 4–5 teismo posėdžių dienos, po kurių jis paskirs tam tikrą pertrauką, kad priimtų jau galutinį bylos sprendimą.

Kas čia vyksta? Mes įšliaužėme į Europą su savo pagedusiais teisiniais polinkiais, leidžiančiais fabrikuoti bylas bet kada ir kaip mums patinka, – ir, žinoma, skandalingai apsikvailinome.

Britanijoje šitas triukas nepavyko todėl, kad ir negalėjo pavykti: jiems čia nėra reikalo įsileisti mūsų viruso. Britus, žinoma, galima suprasti. Bet ką mums toliau daryti? Su mūsų teisėsaugos grupuote, veikiančia prieš mus? Britai po mūsų antplūdžio, žinoma, išgyvens – tik užfiksuos analuose, su kuo turėjo reikalų, ir Zakajevo, savaime suprantama, neišduos.

Bet kaip mes? Visuomenė privalo pasakyti savo žodį – nenutylėti. Nenorite ginti Zakajevo – tai ginkite save, nes valstybinė sistema tapo mirtinai pavojinga kiekvienam iš mūsų. Visi galime patirti kankinimų – teroristinių valdžios aktų.

ČEČĖNIJA – LONDONAS: DAR VIENAS TEISINIS STEBUKLAS ZAKAJEVO BYLOJE

2003 m. rugsėjo 11 d.

Londone, magistrato teisme Lenktojoje gatvėje, rugsėjo 8 d. vėl atnaujintuose posėdžiuose svarstant bylą dėl Achmedo Zakajevo išdavimo Rusijai, tęsėsi teisybės apie Čečėnijos karą sakymo teisiniu būdu stebuklai. Tokiais stebuklais, kaip gerai žinoma, tėvynėje mūsų beveik nelepina. Todėl ir domimasi procesu. Juo labiau, kad šį kartą teisėjo Timothy Workmano dėmesiui buvo pasiūlyta informacija apie pačią kebliausią vadinamosios antiteroristinės operacijos Šiaurės Kaukaze vietą – apie tai, kaip iš tikrųjų Čečėnijoje saugo įstatymą Rusijos prokuratūros ir kitų federalinių teisėsaugos organų darbuotojai, ir kodėl dėl šio „saugojimo“ rezultatų iškyla būtinybė pagalbos ieškoti Britanijos teismuose.

Priminsime: pagrindine paskutinės (vasario 24 d.) Zakajevo bylos teismo posėdžių porcijos intriga tapo buvusio grozniečio, 35-erių Duko Vachos Dušujevo, kuris, sprendžiant iš Rusijos Federacijos generalinės prokuratūros pateiktų dokumentų, nuo pat ekstradicijos bylos pradžios buvo kaltinimo liudininkas, apklausa. Bet teisme Londone jis prisiekė ir davė parodymus jau kaip gynybos liudininkas, papasakojo, kaip 2002 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais Čečėnijoje jį kankino FST darbuotojai, reikalaudami melagingai liudyti prieš Zakajevą, ir kaip jis sutiko. Būtent ši intriga rugsėjo 8–9 dienomis Londone suskambėjo naujai.

Tardytojas Krivorotovas pasirodė esąs mūsų Baudžiamojo proceso kodekso zombuotas žmogus. Iš jo žodžių matosi. Spręskite patys: nesvarbu,

apie ką jo, Čečėnijos Respublikos prokuratūros jaunesniojo justicijos patarėjo ypatingai svarbioms byloms, klausdavo Lenktosios gatvės teisme, nesvarbu, kas ir kokius klausimus jam pateikdavo, įskaitant pačius konkrečiausius, reikalaujančius atsakymo tik „taip“ arba „ne“, tardytojas Krivorotovas atsakydavo ilga lekcija apie Rusijos baudžiamojo proceso kodeksą: koks jis išmintingas ir geras, kiek gero jo dėka patiria areštuotieji, kokių plačių humanizmo galimybių jis suteikia tyrimą vykdančių organų atstovams.

Ir – nieko iš esmės. Be to, tomis tardytojo Krivorotovo visiško susiliejimo su Rusijos teisės teorija akimirkomis buvo beprasmiška mėginti jį sustabdyti. Jis pyko, reikalavo jo nepertraukti, netgi grasino pirštu mandagiems Britanijos juristams.

Kodėl taip? – paklausite. Viskas labai paprasta: tardytojas Konstantinas Krivorotovas turėjo kitą užduotį. Jį atvežė čion tam, kad jis iškankintų, užplepėtų, nukreiptų dėmesį nuo smulkmenų. Todėl, kad Duko Vachos Dušujevo istorijos smulkmenos – teisinė Zakajevo bylos mirtis.

Bet – iš eilės. Baudžiamojo proceso kodekso fanatikas Krivorotovas atsidūrė Londone tik dėl vienos priežasties – dėl Dušujevo parodymų. Priminsime: Dušujevas kažkada buvo Ičkerijos kultūros ministerijos apsaugos darbuotojas, o Zakajevas iki karo buvo kultūros ministras. 2002 m. lapkričio mėnesio pabaigoje, kai mūsų Generalinė prokuratūra, pareikalavusi Danijos išduoti Zakajevą, atsiuntė labai žemo juridinio lygio dokumentaciją, ir Zakajevą turėjo paleisti bet kurią minutę, Dušujevą sučiupo prie kontrolės posto Grozne ir su maišu ant galvos atvežė į Chankalą. Kankinamam Dušujevui pasiūlė gyvybę mainais už melagingus parodymus prieš Zakajevą. Dušujevą atvežė į Grozną, į FST pastatą Garažnaja gatvėje, prie prokuratūros. Tardytojas Krivorotovas surašė keletą protokolų. Dušujevui liepė juos pasirašyti. Į FST pakvietė televizininkus, tie įrašė ir parodė per NTV televizijos kanalą „Nuoširdų Zakajevo apsauginінко prisipažinimą“. Dušujevą porą mėnesių palaikė kalėjime pateikę įprastą Čečėnijos sąlygomis kaltinimą – „dalyvavimas nelegaliame kariniame junginyje“, o tada atšaukė kaltinimus, nes jis esą pats pasidavė, ir paleido. Dušujevas tą pačią dieną išvyko iš Grozno, slapstėsi įvairiose šalyse, kol nusprendė susisiekti su Zakajevo advokatais ir prisipažinti. Taip Dušujevas, o paskui ir Krivorotovas stojo prieš teisėją Workmaną.

– Pasakykite, pone Krivorotovai, ar galėjo Dušujevas pareikšti apie blogą elgesį su juo dar iki tyrimo? Iki teismo Londone? – užduoda klausimą,

kuris atrodo jam svarbus, advokatas Jamesas Lewisas, atstovaujantis lyg ir tardytojo Krivorotovo pusei, – ponas Lewisas teisme gina Karališkosios Didžiosios Britanijos prokuratūros, kuri palaiko (tokia jau čia tvarka) Rusijos generalinės prokuratūros reikalavimą dėl Achmedo Zakajevo ekstradicijos.

– Yra tam tikra procedūra, – Krivorotovas užsispyręs laikosi teorinių vėžių. – Dušujevas turėjo kelias galimybes pareikšti, kad jo atžvilgiu buvo panaudoti neleistini metodai. Visų pirma, parengtinio tardymo metu, man, Baudžiamojo proceso kodeksas...

Auditorija draugiškai susiraukia. Taip ir maga šūktelti: „Tai ar jis pareiškė? Ar ne?“ Panašu, kad savo pavaldiniu patenkintas tiktai Sergejus Fridinskis, Pietų federalinio regiono generalinio prokuroro pavaduotojas, atsakingas (viešai davė žodį sugrąžinti Zakajevą į Rusiją) už tarptautinį šios bylos vyksmą, – šį kartą jis yra Londone ir patenkintas šypsosi į ūsus, kai Krivorotovas vėl „sėda ant savo arkliuko“.

– Kuo buvo nusikaltęs Dušujevas, kad iškėlėte jam baudžiamąją bylą? – tai jau Edwardo Fitzgeraldo, Zakajevo advokato, klausimas. – Ar tai, kad jis buvo Zakajevo apsaugos darbuotojas, prieštaravo įstatymams? Juk tą vyriausybę, kurios narys buvo Zakajevas, pripažino prezidentas Jelcinas?

– Man tai tikras atradimas, kad Maschadovo vyriausybę pripažino prezidentas, – tardytojas Krivorotovas pirmą kartą atsako nuoširdžiai, jis tikrai apstulbintas, bet greitai susiima. – Rusijos Konstitucijoje neparašyta, kad savavališkai pasiskelbusios respublikos ministras gali turėti ginkluotą apsaugą. Dušujevas nešiojosi ginklą tada neteisėtai. Nuo 1999 metų Dušujevas buvo neteisėto ginkluoto junginio „Černorečijės frontas“ narys. Štai už tai ir iškėlėme bylą.

– Tai reiškia, kad kiekvienas, pasipriešinęs rusų kariuomenei 1999 metais, laikomas įvykdžiusiu teisės pažeidimą?

– Žinoma, – gūžteli pečiais, tuščiomis akimis žvilgteli į Fridinskį ir kapoja iškaltomis frazėmis. – Visi, kas priešinasi federalinei kariuomenei, vykdo visuomenei pavojingus veiksmus. Pagal Baudžiamąjį kodeksą.

Trumpa pastaba: būtent taip vyksta procesas Londono teisme, įvairiomis progomis vis sugrįžtant prie pagrindinio klausimo, į kurį ir Rusijoje nerandama atsakymo: o kas iš tiesų vyko ir vyksta Čečėnijoje? Teisiniu požiūriu? Kas kam ten priešinasi? Ir kodėl? Ir kaip išeiti iš šios padėties?

Šį kartą Fitzgeraldą pertraukia misteris Jamesas Lewisas, kuriam į nugarą kažką sako pasipiktinęs generalinio prokuroro pavaduotojas Fridinskis:

– Prokuratūros veiklos politinio aspekto aptarimas neleistinas.

– Gerai. Paaiškinkite, kaip atsirado Dušujevo advokatas.

Priminsiu: advokatas Aisa Tatajevas, Staropromyslovo rajono teisės konsultantas, pasirodė po daugelio dienų nuo to laiko, kai Dušujevas buvo laikomas duobėje su vandeniu Chankaloje ir ištraukiamas tardyti ir kankinti. Jis patarė šiam „pasakyti jiems viską, ko jie panorės".

– Pas mus yra gynyba pagal sutartį, o yra ir pagal įstatymą, – Krivorotovas pats nesupranta, ką šneka. – Aš žinojau, kur tuo metu buvo galima rasti Tatajevą, tai ir nuvažiavau pas jį. Tai reiškia, kad aš pats pakviečiau Tatajevą.

– Kaip jūs rašėte Dušujevo apklausos protokolą? Viską, ką jis sako, iš eilės?

– Aš turiu savo metodą. Iš pradžių išklausau viską, ką žmogus sako. O tada užrašau užduodamas papildomų klausimų. Dušujevas atėjo pasiduoti savo noru, aš klausiausi, paskui užrašiau.

Oficialioji versija, ką tik, dabartinių posėdžių išvakarėse, atsiųsta į Londoną su Fridinskio parašu: jokios Chankalos nebuvo, kankinimų – taip pat, Dušujevas viską sugalvojo, jis 2002 m. gruodžio 1 d. savo noru atėjo į Čečėnijos prokuratūrą prisipažinti, kad dalyvavo nelegaliuose ginkluotuose junginiuose, o Zakajevo tema apklausų metu iškilo atsitiktinai.

– Tai kodėl jūsų parašytame protokole visai nedaug žinių apie tai, kuo užsiėmė Dušujevas, ir visas puslapis – apie Zakajevo veiksmus, beje, nupasakotus kito žmogaus? Juk jums reikėjo, kaip pats sakėte, išaiškinti paties Dušujevo nusikaltimus. Tai atrodo keistai.

Tardytojas Krivorotovas išsisukinėja ir vėl įžengia į Baudžiamojo proceso kodekso džiungles.

– Gerai. Ar žinojote apie Zakajevo ekstradicijos procesą?

– Taip. Supratau, kad Dušujevo apklausos protokolas bus panaudotas Zakajevo baudžiamojoje byloje.

– Tuomet kodėl protokole nenurodyta, kad liudininkas pats yra kaltinamasis?

– O kokia prasmė nurodyti?

– Jūs žinojote, kad Dušujevą filmuos televizininkai? FST pastate?

– Nutuokiau. Toks prašymas buvo pateiktas FST spaudos tarnybos.

– Raštu?

– Žodžiu.

– Dušujevas buvo sulaikytas ir nuo jūsų priklausomas. Ir jūs atidavėte jį FST darbuotojams filmuoti. Taip?

– Taip, – Krivorotovo kantrybė baigėsi. Vėl grūmoja teismui pirštu. – Tai yra Dušujevo teisė – bendrauti su spauda ar ne.

– Jums neatėjo į galvą, kad šis filmavimas, kurio metu Dušujevas, perpasakodamas kažkieno žodžius, kaltina Zakajevą sunkiais nusikaltimais, neteisėta ginklų apyvarta, kad tai gali pakenkti Zakajevui?

– Nesupratau klausimo.

– Ar jums neatrodo keista, kad Dušujevas buvo jūsų įtariamasis, o FST darbuotojai galėjo prie jo prieiti kada tik panorėję? Iš kur FST apskritai sužinojo, kad Dušujevas yra pas jus? Ar tai jūs pranešėte FST? Kodėl?

– Ne. Nepranešiau, – Krivorotovas pirmą kartą atrodo nuoširdus. – Kai Dušujevas pasidavė prokuratūrai, jį lydėjo FST pareigūnai. Todėl aš atidaviau Dušujevą FST filmuoti.

Tai ir reikėjo įrodyti. Būtent šitaip tardytojas Krivorotovas prasitarė. Tai reiškė pernelyg daug: kad oficialūs dokumentai, įskaitant ir Fridinskio pasirašytuosius, – netiesa. Jais teismas nepasitikės, nes juose melas. Netgi daugiau: iš jų galima spręsti, kad teisus yra Dušujevas, tikinęs, kad prokuratūra Čečėnijoje dirba nesavarankiškai, sukurpia reikalingus procesinius dokumentus, tuo faktiškai suteikdama teisėtumo dangalą FST vykdomiems žmonių kankinimams.

– Aš nemanau, kad yra labai svarbu, kur iš pradžių pateko Dušujevas – į FST ar pas mus, – Krivorotovas susigriebia, sako, kad dauguma prisipažinti nusprendusių žmonių iš pradžių eina į FST, o jau paskui FST veda juos į prokuratūrą apiforminti savanoriško prisipažinimo, bet kuo ilgiau jis apie tai kalba, tuo akivaizdesnis Čečėnijoje vykdomas ir prokuratūros dangstomas neteisėtumas.

– Ar jūs nežinote, kad FST, norėdama išgauti reikiamus parodymus, kankina žmones? – advokatas Fitzgeraldas, nors ir ramus, bet matyti, kad jis jau supranta, kad šiandien nugalėjo. Juk retkarčiais, per pirmadienio ir antradienio posėdžius, atrodė, kad pateko į aklavietę: viena pusė sako viena, kita – visiškai priešinga. Kaip viską suvesti į viena? Kaip rasti susilietimo taškų, kurie tik ir tegalės būti suprantami teisėjui, o supranta-

mi – reiškia svarūs priimant sprendimą dėl ekstradicijos?.. Neatsargus tardytojo Krivorotovo prisipažinimas, kad būtent FST atitempė pas jį Dušujevą, – tai puikus advokato Fitzgeraldo darbas. Subtili ir virtuoziška pergalė prieš melą.

– Aš nieko nežinau apie kankinimus.

Krivorotovui siūloma susipažinti su Europos kankinimų komiteto išvadomis, kuriose būtent apie tai ir kalbama, – ir tai visiškai oficialios išvados. Tardytojas priverstas pripažinti, kad nemato to, kas yra greta jo. Bet praeina tiktai viena minutė – ir prieš mus vėl Baudžiamojo proceso kodekso zombuotas žmogus:

– Mes, prokuratūra, pastebėję tokius faktus privalome priimti teisinius sprendimus.

Žinoma, kad privalote, bet reikalas tas, kad jau keleri metai jų nė nepastebėdami praeinate pro šalį!

Būtent šitaip tardytojas Krivorotovas tapo liudininku gynybos naudai. Kitaip tariant, ekstradicijos uždraudimo naudai. Kodėl? Tai – tiesioginis įrodymas, kad Čečėnijos teritorijoje veikiančiose teisėsaugos institucijose karaliauja visiškas įstatymų nepaisymas. Būtent todėl Krivorotovas ir kalė į Londono teismo auditorijos galvas ilgus paaiškinimus „kaip turi būti". Jis žino tik tai, kaip „turi". Taip pat žino, kad tai, „kaip būti", visiškai nesutampa su „turi". Nelaimingasis. Viskas galima – ir jau niekas neatrodo nenormalu. Normalu yra tai, kas barbariška.

Lygiai 13.00 Grinvičo laiku teisėjas Workmanas nutraukia tardytojo Krivorotovo kalbą magiškais žodžiais: „Pietų valanda". Pagal angliškus kanonus nėra tokios jėgos, kuri galėtų atšaukti pietus. Pagal tas pačias taisykles liudininkas, kurio apklausa nepabaigta, neturi teisės su niekuo kalbėti temomis, artimomis apklausos turiniui. Taigi, kol visi pietavo, tardytojas Krivorotovas, vienišas lyg paminklas, stovėjo prie teismo slenksčio ir nervingai rūkė. Štai jau ir generalinio prokuroro pavaduotojas Fridinskis praėjo pro jį iš itališko restorano, esančio priešais teismą. Štai jau ir kiti proceso dalyviai patraukė į popietinį posėdį... Pagailo Krivorotovo. Ir vien tik humaniškumas pastūmėjo šių eilučių autorę prieiti ir pasiūlyti jam sumuštinį. Viešpatie, kaip jis pašoko! „Ne!" – papurtė galvą, lyg sumuštinis būtų apnuodytas. „Aš turiu du... Man per daug." –„Ne!" – tardytojas Krivorotovas paraudo ir nusisuko, lyg mes nebūtume pažįstami. Kažkas ne taip.

GENERALINĖ PROKURATŪRA PRALAIMĖJO: TEISMO IŠLAIDAS APMOKĖS RUSIJOS MOKESČIŲ MOKĖTOJAI

2003 m. lapkričio 17 d.

Mes galime būti visiškai skirtingi: mėgti Zakajevą arba jo nekęsti, palaikyti šiurkščią Kremliaus „politiką" Čečėnijoje arba kovoti su ja, galime džiaugtis tuo, kaip pasaulio lyderiai myli Putiną, arba šiurpti iš siaubo tai matydami, bet 2003 m. lapkričio 13 d., prieš pusiaudienį Grinvičo laiku, visa mūsų šalis gavo nuo Europos skambų, bet pelnytą antausį, kurio Generalinė prokuratūra jau seniai prašėsi. Teisėjas Timothy Workmanas Londono magistrato teisme Lenktojoje gatvėje paskelbė precedento neturintį griežtą bylos Rusijos Federacijos Vyriausybė prieš Achmedą Zakajevą nuosprendį, kurio nesitikėjo net patys didžiausi optimistai, tikinę, kad Zakajevas nebus išduotas.

Teisėjo Timothy Workmano atsisakymas išsiųsti Zakajevą buvo pagrįstas visų pirma tuo, kad mūsų šalyje nėra nepriklausomos teisėtvarkos, ir žmogus negali tikėtis nešališko teismo. Antra, todėl, kad šalyje klesti rasizmas. Trečia, kad Čečėnijoje – ne maištas, ne „antiteroristinė organizacija", o pats tikriausias pilietinis karas, kurį sukėlė šalies Vyriausybė, privalanti neleisti kilti karams, juos gesinti ir neįleisti į savo šalį.

Verdiktas buvo paskelbtas ne darbinėje magistrato teismo salėje, kurioje vyko visi eiliniai šios bylos teismo posėdžiai, o erdvioje iškilmingoje salėje su kažkuo panašiu į sostą, stovintį ant aukštokos pakylos. Ten ir atsisėdo teisėjas. Vertėją prisaikdino, kad nemeluos, ir misteris Workmanas pradėjo:

> *Rusijos Federacija reikalauja išduoti Achmedą Zakajevą kaltindama įvykdžius trylika veiksmų, kurie Didžiojoje Britanijoje būtų kvalifikuojami kaip raginimai nužudyti, tris žmogžudystes, du sunkius kūno sužalojimus, vieną pagrobimą ir neteisėtą laisvės atėmimą ir šešis nusikalstamus sąmokslus su kitais asmenimis siekiant įvykdyti žmogžudystę, sukelti sunkius kūno sužalojimus ir įkaitų pagrobimą.*

Teisėjas tęsia:

> *Aš negalėjau sutikti su vieno liudininko nuomone, kuris tvirtino, kad Rusijos Vyriausybė bombardavo Grozną neperžengdama*

antiteroristinės operacijos ribų... Aš visiškai įsitikinęs, kad 1995 ir 1996 metų įvykiai Čečėnijoje teisine prasme reiškė vidinį konfliktą. Dar daugiau – daugelis pavadintų juos pilietiniu karu. Tokią išvadą darau remdamasis karinių veiksmų mastu – intensyvūs Grozno bombardavimai, kurių metu žuvo ir buvo sužeista daugiau kaip 100 tūkstančių žmonių... Kadangi įsitikinau, kad kalbama apie vidinį ginkluotą konfliktą, kuriam galima taikyti Ženevos konvencijas, padariau išvadą, kad tie nusikalstami veiksmai, padaryti siekiant ginklu užgrobti dalį Čečėnijos teritorijos ir pasipriešinti valdžiai, nėra tokie nusikaltimai, už kuriuos asmuo galėtų būti pasmerktas ekstradicijai, nes veiksmai, tokiomis sąlygomis įvykdyti toje šalyje, nebūtų laikomi nusikalstamais. Tuo remdamasis aš atmetu kaltinimus pagal 7, 8, 9 ir 13 punktus.

Kitas skyrius pavadintas labai iškalbingai: „Procesinis piktnaudžiavimas". Tai jau apie mūsų Generalinės prokuratūros darbo metodus, kurios atstovų, tai krinta į akis, Karališkojoje salėje nėra. Išvakarėse sklandė gandai, kad generalinio prokuroro pavaduotojas Sergejus Fridinskis, kuravęs Zakajevo ekstradiciją ir davęs žodį prezidentui, jog Zakajevas bus išduotas, Karališkosios prokuratūros atstovų buvo perspėtas dėl tikėtino nepalankaus sprendimo. Todėl dauguma jų nusprendė nuo tokios gėdos pabėgti – visai nedalyvauti posėdyje.

Juos galima suprasti: pripažinta, kad visi kaltinamosios pusės liudininkai melavo teismui, todėl jų parodymai nepriimtini. Verta priminti, kas buvo šioje Fridinskio sudarytoje grupėje: Achmaras Zavgajevas, Čečėnijai atstovaujantis senatorius, šiuo metu taikantis į Dūmą; Jurijus Kalininas, teisingumo ministro pavaduotojas (atsakingas už penitencinę sistemą); Konstantinas Krivorotovas, Čečėnijos Respublikos tardytojas; Jurijus Besarabovas, teisės profesorius iš Generalinės prokuratūros MTI; Stanislavas Iljasovas, Rusijos Vyriausybės atstovas Čečėnijoje. Kaip po tokio skandalo šie žmonės galės ir toliau išlikti savo postuose, visiškai neaišku.

Užklausa dėl Zakajevo išdavimo paremta tvirtinimais dėl jo įvykdytų nusikaltimų 1995 ir 1996 metais. Valdžia turėjo dar tada žinoti apie įvykdytus nusikaltimus, ir du liudininkai užtikrino mane, kad

pateikė atitinkamus pareiškimus prokuratūrai iškart po to, kai šie nusikaltimai buvo įvykdyti. Sprendimas areštuoti misterį Zakajevą buvo priimtas maždaug po šešerių metų ir tik 2002 metų spalio 25 dieną Interpolas gavo Rusijos pareiškimą dėl jo sulaikymo... Visus 2001 ir 2002 metus misteris Zakajevas vykdė taikaus pasiuntinio funkcijas ir daug keliavo po pasaulį, bet visiškai akivaizdu, kad Rusijos valdžia žinojo jo buvimo vietą. Pavyzdžiui, 2001 metų lapkričio 18 dieną misteris Zakajevas atskrido į Maskvą ir vedė derybas, siekdamas šalių nusiginklavimo. Jis buvo susitikęs su aukščiausiais valstybės asmenimis, kuriuos kompetentingi organai užtikrino, kad misteris Zakajevas neįvykdė jokių kriminalinių nusikaltimų. Misteris Fridinskis, Rusijos prokuroras šioje byloje, paaiškino, kad jo žinybai nebuvo žinoma apie Zakajevo atvykimą į Maskvą. Aš, žinoma, galiu įsivaizduoti, kad misteris Fridinskis šito nežinojo, man kelia nuostabą tai, kad Rusijos migracijos tarnybos pražiopsojo tokio įžymaus asmens, be to, dar kaltinamo tokiais sunkiais nusikaltimais, arešto orderį.

Maža to, kad areštas buvo atidėliojamas, akivaizdu, kad buvo vilkinamas ir tyrimas bei kaltinamosios bylos rengimas. Nors du liudininkai pasakė man, kad pateikė pareiškimus iškart po tų įvykių, šie pareiškimai nebuvo paskelbti ir perduoti gynybai. Išskyrus vieną atvejį: neįvardintas liudininkas 2000 metų kovo 13 dieną pateikė pareiškimą, kiti vienuolika pateikė pareiškimus jau po to, kai misteris Zakajevas buvo areštuotas. Keturių liudininkų pareiškimai buvo priimti tik tada, kai Danija atmetė reikalavimą išduoti Zakajevą. Reikia pasakyti, kad užklausoje dėl ekstradicijos iš Danijos misteris Zakajevas buvo kaltinamas sąsajomis su Maskvos teatro apgultimi ir kad nužudė tėvą Sergijų (dabar žinomą kaip tėvas Filipas). Abu pareiškimai vėliau buvo paneigti, o tėvas Filipas liudijo mano akivaizdoje.

Taip pat pastebiu, kad Kremlius neigė, jog yra baudžiamoji byla prieš misterį Zakajevą esant arešto orderiui. Pastebiu, kad Rusijos Vyriausybė tęsė derybas su misteriu Zakajevu nepaisydama jo arešto orderio ir tai, kad, kol neprasidėjo Pasaulinis čečėnų kongresas ir neįvyko teroro aktas Dubrovkoje, nebuvo jokių mėginimų siekti Zakajevo ekstradicijos. Taip pat išskiriu Rusijos užsienio reikalų

ministro pasisakymą, kuriame jis viešai palygino misterį Zakajevą su Osama bin Ladenu.

Visų šių veiksnių derinys įtikina mane padaryti išvadą, kad būtų neteisinga ir žiauru išduoti misterį Zakajevą teisminiam tardymui Rusijoje.

Aš darau išvadą, kad liudytojų – pono de Waalio, pono Rybakovo ir pono Rybkino – parodymai yra teisingi ir tikslūs. Jie įtikina mane, jog tikrasis Rusijos Vyriausybės tikslas buvo ir yra noras eliminuoti misterį Zakajevą iš taikos proceso ir diskredituoti jį kaip nuosaikių pažiūrų atstovą, ir tai, labai tikėtina, atitinka tikrovę. Remdamasis tuo aš nustatau faktą, kad Rusijos Federacija siekia misterio Zakajevo ekstradicijos, ketindama jį teisiškai persekioti dėl jo tautybės ir politinių pažiūrų. Aš manau, kad misteris Zakajevas turi teisę į gynybą. Esu įsitikinęs, kad laisvės atėmimas bus tiesioginė jo tautybės ir politinių pažiūrų pasekmė. Aš manau, kad misteris Zakajevas neturi būti išduotas Rusijos Federacijos atliekamam teisminiam nagrinėjimui Rusijoje. Laikausi nuomonės, kad misteris Zakajevas turi teisę į apsaugą, numatytą Europos ekstradicijos konvencijos 6(i)(c) skyriuje.

Šiek tiek nenoriai turiu padaryti neišvengiamą išvadą, kad, jeigu valdžia yra pasirengusi taikyti smurtą ir kankinimus liudininkų atžvilgiu, tai ir misteriui Zakajevui gresia kankinimai. Aš įsitikinęs, kad šitokia bausmė ir įkalinimas jam gresia dėl jo tautybės ir politinių įsitikinimų. Esu įsitikinęs, kad misteris Zakajevas turi būti ginamas pagal 6(i)(c) skyrių ir jį sugrąžinti į Rusijos Federaciją nederėtų.

Taigi aš skelbiu kaltinamąjį esant laisvą.

Viskas – teisėjas nutyla, salė sujuda, kai kas jau mėgina sveikinti Zakajevą, bet reikalas dar nebaigtas – nuo kėdės pakyla Zakajevo gynėjas Edwardas Fitzgeraldas. Jį jaudina ne tik teisė, bet ir pinigai. Kas apmokės visas teismo išlaidas?

Teisėjas ramiai priima sąskaitas ir dokumentus – čia taip įprasta, ir tai reiškia, kad mokėtojas aiškus. Sumą, išleistą beveik metiniam procesui, apmokės pralaimėjusioji pusė – tai reiškia, kad apmokėsime mes, nes juk būtent mes išlaikome mūsų generalinius prokurorus, taip ir neišmokusius

dirbti pagal įstatymą, užtat puikiai įgudusius vykdyti politinius užsakymus, tai ir pasitvirtino Londono teisme.

Kiekvienas gavo pagal nuopelnus. Zakajevas laisvas, artimiausiu metu jam grąžins pasą, ir jis galės keliauti po pasaulį. Didžiosios Britanijos karališkosios prokuratūros tarnybos atstovai, kurie pagal Britanijos teisėsaugos sistemą buvo Rusijos generalinės prokuratūros pozicijos gynėjai teisme, įtaigiai patarė generalinio prokuroro pavaduotojui ponui Fridinskiui, atsakingam už Zakajevo pasodinimą į Rusijos kalėjimą, neteikti jokių apeliacijų, nes tai yra visiškai beprasmiška, ir rezultatas bus tik dar gėdingesnis nei dabar, nes visi kaltinimai atmesti kaip teisiškai nepagrįsti, ir tai reiškia, kad į naujus įrodymus niekas neatsižvelgs. Generalinė prokuratūra iki ausų purve.

Vis dėlto tai tik detalės. Lapkričio 13 dienos įvykių Londone esmė susideda iš trijų dalykų. Visų pirma, pirmą kartą per ilgus klaikaus karo Čečėnijoje metus federalinė valdžia ir čečėnai kalbėjo vienas su kitu teisės kalba, o ne ginklų, valymų, pasalų ir sprogdinimų žodžiais. Bylą nagrinėjo Britanijos teismas ir parodė, kad jį domina tiktai įrodymai, ir jam nesvarbu, kokia politinė konjunktūra šiuo metu vyrauja.

Antra, ne laikraščių puslapiuose ir televizorių ekranuose, ne aukštuomenės svetainėse ir konferencijose, o būtent teismo procese išaiškėjo, kas iš tikrųjų vyksta pas mus Čečėnijoje – karas ar antiteroristinė operacija? Ir po labai ilgo dokumentų nagrinėjimo, jų keli tomai, teismas pripažino tai, ką daugelis mūsų ir taip žinojome, bet niekam negalėjome įrodyti: Čečėnijoje vyksta karas, o ne antiteroristinė operacija.

Trečia, po Londono teismo sprendimo nelieka jokių galimybių teigti, kad mūsų šalis eina demokratijos keliu. Permainų nėra, bet yra autoritarizmas, priklausomi teismai, kankinimai laisvės atėmimo vietose, rasinė priespauda. Griūva pasaulinių santykių karkasas, net teisme įrodyta, kad sistema, apie kurią kalba mūsų valdžia, paprasčiausiai neegzistuoja. Rusija – visai kitokia šalis nei ta, kokią ją mėgina pavaizduoti politikai. Pas mus – žiaurus karas, rasizmas ir jėga kaip visų uždavinių sprendimo metodas.

Štai ir visa istorija apie Achmedo Zakajevo teismo procesą Londone. Norėjome pademonstruoti, kokie esame kieti ir kaip kovojame už teisybę, o parodėme, kokie esame iš tikrųjų. Iš mūsų valdžios juokiasi visoje Europoje. Todėl, kad ji neturi turinio, o tik pretenzijas.

* * *

Tai, kad teismo sprendimas bus nepalankus Rusijos generalinei prokuratūrai, tapo aišku dar sostinės tarptautiniame Šeremetjevo-2 oro uoste, iš ten aš skridau į Londoną išgirsti skelbiant nuosprendį.

Paduodu pasą. Jaunas pasienietis ilgai knaisiojasi kompiuteryje ir galiausiai sako:

– Jūs turite problemų...

– Kokių?

– Jūs pati žinote.

– Ne, nežinau.

Jo kompiuterio ekrane iššoko tekstas, kuriame parašyta, kad šio paso savininką reikia sulaikyti, sukelti jam nemalonumų ir visokių papildomų ir žeminančių patikrinimų.

– Už ką?

– Karinė paslaptis, – atsako pasienietis. Šaiposi, tikriausiai. Bet nesišypso.

Ateina pamainos viršininkė – graži mergina Julija Diomina. Ji paima viską, ko paimti neturi teisės, – pasą, bilietą. Įsako stovėti konkrečioje vietoje ir nejudėti. Ir – pasišalina. Jos nėra labai ilgai, lėktuvas turi tuoj išskristi, iš kabinos išeina jaunasis pasienietis ir vėl kažką pliauškia apie „problemas“, kurias „jūs juk žinote“.

– Ar turėsite problemų grįždama atgal?

– Dėl ko?

– Pavyzdžiui, neįleis į šalį.

Įprastinis antrojo Čečėnijos karo laikmečio požiūris: tu gali tapti niekuo bet kurią akimirką. Ypač jeigu esi kokio nors įvykio liudininkas. Ir jokių įstatymų, kad virstum „niekuo“, nereikia. Tai ir buvo įrodyta Londone, į kurį vykti mane išleido pačią paskutinę akimirką.

III DALIS. KADYROVAI

PREKYBOS CENTRAS „KARAS“. ČEČĖNŲ NAIKINIMO PROCESAS PALIKTAS SAVIEIGAI

2000 m. birželio 26 d.

Kremlius tęsia mičiurinišką darbą sėdamas ir puoselėdamas pilietinio karo daigus Čečėnijoje. Paskutinis „skiepas“ padarytas sausio 8 dieną: prezidentas pasirašė įsaką dėl 49-erių Achmato Chadži Kadyrovo paskyrimo „Čečėnijos viršininku“ (Laikinosios administracijos vadovu). Šį vardą daugelis gyventojų siejo išskirtinai su konfliktu ir susiskaidymu, vadino šį žmogų „tarpininkavimo muftijumi“. Tarpininkavimo – tarp banditų ir tų aukštas pareigas einančių piliečių Maskvoje, kurie visais būdais siekia, kad Šiaurės Kaukaze būtų tęsiama bauginimo akcija.

Per tris po sausio 8 d. praėjusias savaites pasitvirtino pačios blogiausios su pono Kadyrovo paskyrimu susijusios prognozės – čečėniškas gaisras suliepsnojo dar smarkiau, „kino filmavimas“ tęsėsi pagal tadžikišką scenarijų.

Rezultatas: per šias tris „tarpininkavimo muftijaus“ vadovaujamas savaites su juo sutiko dirbti tik trys rajonų administracijų vadovai iš aštuoniolikos. Dvylika kreipėsi į prezidentą Putiną su griežtu pareiškimu („Dvylikos laiškas“): pakeisti įsaką, kitu atveju – sabotažas. Maskva praleido šį pareiškimą pro ausis, sausio 18 dieną administracijų vadovų pasitarime Gudermese buvo pasiūlyta įkalbėti Centrą bent jau porai mėnesių atidėti Kadyrovo pasodinimą į sostą – kol bus nuimtas derlius. Esmė štai kur: žmonės prašo, kad jiems būtų suteikta galimybė nuimti taip laukiamą, išvargtą 85 tūkstančių hektarų žemės derlių, nes yra įsitikinę, kad

atėjus į valdžią Kadyrovui labai greitai bus atnaujinti kariniai veiksmai, arba Kadyrovo „gauja“ (o jis dabar nuo nieko ir neslepia, kad ji yra) pradės įžūliai grobti 2000-ųjų derlių, o juk kiekvienas hektaras tiesiogine prasme aplaistytas krauju ir ašaromis.

Be to, iš Čečėnijos išvyksta Respublikos laikinosios administracijos darbuotojai, vadovaujami dabar jau buvusio Administracijos vadovo Jakubo Denijevo. Jie taip pat išsiuntė į Kremlių gana griežto turinio peticiją („44-ių laiškas“) – kad dėl moralinių ir dorovinių priežasčių negali dirbti vadovaujami žmogaus, kuris paskelbė Maskvai džihadą ir tuo pat metu gauna iš jos rankų Čečėnijos sostą ir dar reikalauja savo nuožiūron biudžeto lėšų.

Buvo pralietas kraujas – nužudytas garsus Urus Martano imamas Umaras Idrisovas ir tuoj pat pradėti propagandiniai žaidimai. Lyg pagal komandą daugelyje laikraščių imamas Idrisovas buvo paskelbtas Kadyrovo šalininku, bet toks jis niekada nebuvo. Dar daugiau, Idrisovas buvo tiesioginis jo priešininkas, jis nepripažino Kadyrovo muftijumi ir realiai pretendavo į dvasinius Čečėnijos lyderius. Todėl žmonės tuoj pat susiejo imamo nužudymą ir visuomenės informavimo priemonių melą: Maskva dirbtinai išpučia Kadyrovo figūrą nesustodama prieš nieką – nužudė tik todėl, kad pareikštų: štai, kankiniai, štai, bendraminčius naikina.

Tai koks tas čečėnų pretenzijų „tarpininkavimo muftijui“ sąrašas?

Visų pirma, pinigai. 1992 metais Kadyrovas buvo masinės piligrimų kelionės iš Čečėnijos į Meką iždininkas. Iš kiekvieno keliautojo tada surinko nuo 300 iki 500 dolerių. Pinigus iš tikinčiųjų Kadyrovas paėmė, bet vėliau Saudo Arabijos karalius sumokėjo už visus čečėnų piligrimus, o surinktų 200 tūkstančių dolerių Kadyrovas negrąžino. Liaudis pasipiktino, buvo iškelta baudžiamoji byla, Kadyrovas šešis mėnesius praleido tardymo izoliatoriuje, o tada byla „dingo“ tiesiai nuo prokuroro stalo. Dudajevo įsakymu Kadyrovą paleido.

Kita portreto detalė – šiuometinė, siejama su viena iš pirmųjų Kadyrovo bylų po paskyrimo, ji taip pat apie dorovinį pradą. Pasakoja Budrudinas Džamalchanovas, dabar jau buvęs Laikinosios administracijos darbo su jėgos struktūromis skyriaus viršininkas: „Mano uošvis yra Nasucha Chadži Achmadovas. 1989 metais jis Kurčialojaus kaime pastatė mečetę, kurią vėliau pavertė medrese. Uošvis pats, kaip sugebėdamas, ją išlaikė. Bet pavasarį atėjo į administraciją ir paprašė Košmano pagalbos.

Tas sutiko – geriau ar blogiau, bet ten vaikus kažko moko. Ir kaip tik tada paskiriamas Kadyrovas. Savaime suprantama, visi dokumentai su sąmatomis, darbuotojų sąrašais, lentelėmis pateko jau į jo rankas. Pirmiausia jis įrašė savo pavardę: „Kadyrovas – trys tūkstančiai rublių." Ir pareikalavo įtraukti į darbuotojų sąrašus grupę fiktyvių mokytojų – savo giminaičių. Uošvis nusispjovė ir išėjo."

Antra, jis ne muftijus. Juk yra muftijus – Mahomedas Baširas Chadži Arsanukajevas, išrinktas 1992 metais, kaip įprasta Čečėnijoje, ulemų (visų rajonų) delegatų tarybos. Arsanukajevas, vienas iš žymiausių respublikos teologų, pateko į Dudajevo nemalonę, nes prakeikė jo vykdomą čečėnų liaudies skaldymą. Kadyrovo iškėlimo aukščiau už Arsanukajevą istorija tokia: 1995 m. rugpjūtį Vedeno gyvenvietėje įvyko žymusis svarbiausių karo vadų suvažiavimas, kuriame Dudajevas paskelbė naujos valstybės – Ičkerijos Islamo Respublikos – įkūrimą. Kaip tik tada „muftijumi" jis paskyrė Kadyrovą, ligi tol mažai žinomą ir nepopuliarų mulą, kuris betgi sutiko paskelbti Rusijai džihadą. Tokie paskyrimai prieštarauja čečėnų tradicijoms, todėl vėliau gyventojai laikė Kadyrovą kažkuo panašiu į kapelioną – karo vadų muftijumi, ne daugiau. Nuo 1996 m. vasario, vadovaujant Kadyrovui, vyko visų Arsanukajevo muftijato narių persekiojimas. Mulas pagrobdavo, negailestingai žudydavo. Taigi išrinktas muftijatas buvo sunaikintas, o Dudajevas, Jandarbijevas ir vėliau Maschadovas kelis kartus be alimų pritarimo vis iš naujo Kadyrovą paskirdavo muftijumi.

Be to, Maschadovas jam padovanojo kelias naftos autocisternas ir jos gręžinius Nožai Jurto ir Grozno žemdirbystės rajonuose. Kadyrovas staigiai praturtėjo ir išlaikė didelį gerai ginkluotų samdinių būrį. 1999-ųjų pavasarį Čečėnijos valdantysis elitas pradėjo eilines įtakos sferų dalybas, ir Kadyrovas susipyko su Basajevu, pasikėsinusiu į jo naftos verslo interesus. Būtent čia slypi tikroji priežastis, dėl kurios Kadyrovas pasmerkė Basajevo žygį į Dagestaną. Jų santykiai vis blogėjo, ir 1999 m. rugpjūtį pasirodė Maschadovo įsakas, kuriuo jis atleido Kadyrovą iš muftijaus pareigų. Šio įsako Kadyrovas nepripažino ir, toliau laikydamas save Čečėnijos muftijumi, perėjo į federalinio centro, tų, kuriems pats paskelbė džihadą, pusę.

Jakubas Denijevas, iki sausio 20 d. ėjęs Laikinosios administracijos vadovo pareigas, išdirbęs joje aštuonis karo mėnesius, kalba šitaip: „Ka-

dyrovas – pats blogiausias variantas Čečėnijai iš visų galimų. Jo figūra – daugumos čečėnų įžeidimas ir pažeminimas, antausis dvasininkijai. Be visa kita, jis yra ginkluotos konflikto stadijos tęsimo garantija. Jis – banditas, ir niekur nuo šio fakto nepasidėsi. Galima pasakyti dar daugiau: Kadyrovo paskyrimas – signalas, kad karinė konflikto fazė bus pratęsta ir išplėsta, Maskvoje šiuo metu taikos link nejudama. Kadyrovo terpė – tai konfliktas, jis vykdo savo politiką gilindamas Čečėnijos visuomenės skilimą. Žinoma, būna prieštaringų asmenybių, bet šita – iš tų, kurios sumušė visus rekordus.“

Kam visa tai reikalinga Kremliui? Kur jis nori nueiti darydamas tokias provokacijas? Panašu, kad kalbama apie naują „antiteroristinės operacijos“ etapą, kuris reiškia štai ką: kadangi partizaninis karas neleidžia atsikvėpti ir nėra jokių galimybių išrauti didįjį čečėnišką dantį karinėmis priemonėmis, sunaikinkime Čečėniją istoriškai patikrintu būdu – įžiebkime rietynes viduje.

Ir Vakarai tylės: juk „jie patys vienas su kitu pešasi“. Ir šalyje nieko labai nesujaudins brolžudiškos skerdynės, nors ir išprovokuotos iš viršaus.

ACHMATO CHADŽI KADYROVO PORTRETO METMENYS

2002 m. rugsėjo 16 d.

„Čečėnijos viršininkas“ Achmatas Chadži Kadyrovas turi neteisėtą ginkluotą gaują. Ji verčiasi žmonių grobimu, taip pat turi nuosavą „vidinį“ kalėjimą Centorojaus gyvenvietėje.

Kaip viskas vyksta? Visų pirma, išgyvenusio liudininko pasakojimas. Pasakojimas – kaip buvo įrašytas. Visi paaiškinimai – vėliau.

Priešais namą, kuriame Centorojuje gyvena Kadyrovas, maždaug už dvidešimties–trisdešimties metrų, prie kelio ir vandens čiaupo stovi nedidelis vienaukštis pastatas. Patys kadyrovininkai vadina jį „štabu“. Jame paprastai ilsisi respublikos vadovo apsauga.

Pastate – penki kambariai. Vienas iš jų paprastai naudojamas kaip kalinimo kamera.

Už „štabo“ pristatyta stoginė. Po ja – dar trys kameros, kuriose taip pat nuolat būna areštuotųjų.

Kas tie žmonės? Visų pirma, tie, kuriuos pagavo minuojant. Antra, tie, kurie buvo susiję su vahabitų džamaatais. Trečia, atsitiktinai įkliuvę. Teisia juos Ramzanas, jaunesnysis Kadyrovo sūnus. Kaip tikrame teisme. Pirmininkauja Ramzanas.

Tuos žmones, kurie, Ramzano nuomone, nusikaltę nelabai sunkiai, palieka kamerose įvairiam laikui. Bausmės trukmę nustato Ramzanas ir Ruslanas, Kadyrovo apsaugos vadas. Tuos, kurie „nusikalto" sunkiai, išsiunčia į 15-ąjį jaunimo tarybinį ūkį. Jis yra už 15–20 kilometrų į vakarus nuo Grozno. Ten areštuotuosius taip pat prižiūri Kadyrovo apsauga. Kas toliau atsitinka suimtiesiems – nežinia. 15-asis jaunimo tarybinis ūkis garsėja kaip žmonių grobikų valdos. Šiame kaime ir Maschadovo laikais buvo labai daug žmonių grobikų ir jų aukų. Ten, pavyzdžiui, metus ir aštuonis mėnesius praleido Zavgajevų sesuo. Šiandien tie banditai yra ten pat. Tik jau „įteisinti", globojami Kadyrovo."

Prieš pateikdama smulkius paaiškinimus, apie ką čia, tiesą sakant, kalbama, pasakysiu tik vieną svarbią detalę: šį pasakojimą, remdamasi tipiškumo principu, išrinkau iš daugybės panašių. Panašiai aplinkybes aprašo ir kiti žmonės, savo nelaimei, susidūrę su Kadyrovo apsauga, bet sugebėję iš ten ištrūkti ir netgi sutikę būti liudininkais su sąlyga, kad bus išsaugotas anonimiškumas.

Kas šiandien vyksta Čečėnijoje? Mano tvirtu įsitikinimu, čia vyksta tikras pilietinis karas, kurį išprovokavo trimetė vadinamoji „antiteroristinė operacija". Kai brolis eina prieš brolį, šeima – prieš šeimą.

Zona užtvindyta įvairiausių būrių. Viena pusė yra kariuomenė – specialiosios paskirties būriai, greitojo reagavimo padaliniai, OMONas ir t. t. Kita pusė – tai vadinamosios „pasipriešinimo pajėgos", neteisėti ginkluoti kariniai junginiai – labai nevienalytė kovotojų, nepavaldžių niekam, dažniausiai klausančių tik savo širdies šauksmo, masė.

Tačiau pastarąjį pusmetį ėmė aktyviai reikštis dar viena baudžiamoji jėga – ją galima pavadinti čečėniška pirmųjų ir antrųjų tarpine. Nes nepriklauso nei vienai, nei kitai pusei, nors ideologiškai labiau linksta prie federalų.

Šituos baudėjus kaip tik ir vadina kadyrovininkais. Pagal jų vado – respublikos vadovo Achmato Chadži Kadyrovo, prieš dvejus su puse metų Rusijos prezidento paskirto į šį postą, pavardę.

Kadyrovininkai – taip pat neteisėti ginkluoti junginiai, nors paprastai juos vadina „Kadyrovo apsauga“ ir taip lyg suteikia jiems galimybę pretenduoti į mažą teisėtumo dalelytę, nors tas jų teisėtumas – fikcija. Kaip patvirtino Čečėnijos teisingumo ministerija, „Kadyrovo apsauga“ niekur neįregistruota, ir tai reiškia, kad neturi teisės veikti lygiai taip pat, kaip Basajevo brigada, Chatabo ar Barajevo būrių likučiai.

Vis dėlto veikia. Ir puikiai jaučiasi pilietinio karo sąlygomis. Ir visai nesvajoja, kad įsigalėtų „įstatymo diktatūra“, – greičiau atvirkščiai.

Iš pradžių, reikia pripažinti, viskas atrodė neblogai: Kadyrovo asmeninės apsaugos būrys buvo sudarytas daugiausia iš jo giminaičių. Viskas laikui bėgant pasikeitė, išsigimė, pavirto pavojingu carinės slaptosios policijos ir tarybinio NKVD-KGB mišiniu. Velniai žino, į ką tai išsigimė.

Kalėjimai ir kankinimai, savaime suprantama, yra įslaptintas reikalas, juo labiau, kad kadyrovininkai taip pat nėra kvailiai ir stengiasi nepalikti liudininkų. Bet prieš juos atsisuko pats šiuolaikinės Čečėnijos gyvenimas.

Kaip žinoma, viena iš pačių baisiausių čionykščių tragedijų – masiškai dingstantys žmonės. Šiandien dingusiųjų be žinios beveik trys tūkstančiai, ir tikslaus jų skaičiaus niekas nežino. Giminės ieško dingusiųjų patys – ant žemės ir po žeme, pas „savus“ ir pas „svetimus“... Galima drąsiai pasakyti: kai karas baigsis, šalyje nebus geresnių detektyvų už pagrobtųjų giminaičius.

Būtent kadyrovininkus ir „išryškino“ dingusiųjų giminaičiai – sekliais juos padarė nelaimės. Nuo tam tikro laiko pagrobtų žmonių pėdsakai įkyriai vis atveda į Kurčialojaus rajono Centorojaus gyvenvietę, įžymią tuo, kad čia gyvena Kadyrovas. Dar daugiau, pėdsakai baigiasi pastatuose, stovinčiuose visai prie pat vadinamojo Kadyrovo namo, o jeigu kalbėtume visai aiškiai – prie gana prabangaus Kadyrovo dvarelio. Šiuose pastatuose gyveno jo asmeninė apsauga.

O kiti pėdsakai taip pat įkyriai atveda į vadinamąjį 15-ąjį jaunimo tarybinį ūkį, kaimelį pakeliui į Grozną.

Beje, buvo pastebėtas dėsningumas: iš Centorojaus kalėjimo kai kurie kaliniai vis dėlto išeidavo į laisvę, o nuo 15-ojo jaunimo tarybinio ūkio dvelkdavo tik kapų šalčiu. Tik kartais atsitiktinai kažkur surasdavo numestus, šiek tiek nuo šunų dantų užkastus kaulus tų žmonių, kurių pėdsakai atvesdavo į „tarybinį ūkį“.

Vėliau sužinojome: Kadyrovas stengiasi Centorojuje supirkti sklypus, jam nereikalingas šeimas perkelti į kitus kaimus, o tose vietose apgyvendina savo apsaugos darbuotojų šeimas. Drakula stato uždarą pilį, kurios gyventojai susiję vienas su kitu kruvinų darbų saitais.

Daugybė pokalbių su pradingusių be žinios žmonių giminaičiais, aptikusiais Centorojaus ir „tarybinio ūkio" pėdsakus, įrodė, kad iš pradžių žmonės paprasčiausiai nenorėjo tikėti, kad kadyrovininkai išdrįso imtis seno amato. Įkaitų grobimo, kuriuo garsėjo Maschadovo valdymo laikais. Tada Kadyrovas dar nebuvo pavirtęs įstatymams ir Kremliui paklusniu ponu.

Galiausiai nuo faktų jau nėra kur pasislėpti. Ir prasidėjo teroro aktai – į kitą pasaulį išskrido tie, kuriuos laikė kaltais. Pagal kraujo keršto tradicijas. Prisiminkite gausius pranešimus apie Kadyrovo kolonų apšaudymus ir sprogdinimus, kurių metu jis pats nė karto nenukentėjo, bet buvo nužudyti jo sūnėnai ir pusbroliai – jo apsauginінkai.

Toks požiūris į gyvybę ir mirtį gali patikti, gali nepatikti, bet mūsų nuomonė nieko nekeičia. Nes kyla klausimas: o kaip kitaip su tuo kovoti? Jeigu visos šiandieninės Čečėnijos teisėsaugos struktūros, puikiai informuotos apie Kadyrovo apsaugos darbelius, nė piršto nepajudina, kad jį sustabdytų? Ir – plačiau: kaip apskritai iki to prieita? Kaip specialiosios tarnybos, kuriomis užtvindyta Čečėnija, leido tam vykti?

Yra du atsakymai į šį klausimą. Vienas – logiškas. Kitas – iracionalus. Pradėsiu nuo antrojo. Specialiųjų tarnybų, esančių „antiteroristinės operacijos" zonoje, ideologija labai paprasta. Ji skelbia: „Tegu jie perkanda vieni kitiems gerkles! Kuo daugiau, tuo geriau." Suprantama, jeigu remiesi tokiomis nuostatomis, kadyrovininkų savivalė – kaip tik tai, ko reikia.

Loginis atsakymas paremtas tuo, kad visiems – ir Kadyrovui, ir specialiosioms tarnyboms – reikia sunaikinti Maschadovą ir jo žmones. Vienaip ar kitaip. Šiuo klausimu jie kol kas yra sąjungininkai, todėl jų interesai sutampa tiek, kad kiekvienas „nepastebi", kad bendros kameros kaimynas yra banditas. Ir dar dvi svarbios pastabos šiuo klausimu.

Pirma pastaba. Dalis Kadyrovo kalėjimuose atsidūrusių žmonių – tai tie, kurie kariavo arba simpatizavo Ičkerijai, arba buvo socialiai aktyvūs Ičkerijos laikais. Būtent jų šalia savęs, vienoje šalyje, Kadyrovas niekada nepakęs, ne kartą jau įrodė. Išskyrus, žinoma, ypatingus ponus – atgailaujančius „pasipriešinimo dalyvius", suspėjusius prisiekti ir Kadyrovui: pa-

vyzdžiui, Suleimanas Jamadajevas, žmonių grobikas iš Gudermeso, kuris perėjo tarnauti Kadyrovui ir gavo „ožio darže“ rolę – paskirtas dirbti Čečėnijos karo komisaro pavaduotoju. Beje, jo veiklos pėdsakai aptinkami Centorojaus kamerose – Jamadajevas labai mėgsta pasityčioti iš buvusių bendražygių.

Kita pastaba: nuo šių metų pradžios žmonių grobimo pėdsakai veda į Centorojų ir 15-ąjį tarybinį ūkį, o liudininkų pasakojimai prasideda vienodu vaizdu: „Į mūsų namą labai tyliai įėjo kamufliažine uniforma, liemenėmis, kaukėmis ir šalmais su pritaisytais mikrofonais vilkintys nepažįstami žmonės, tarpusavyje jie kalbėjo pašnibždomis.“ Todėl žmonės pradėjo juos vadinti „tyliaisiais“. Jie taip tyliai „dirbdavo“ savo veiksmus koordinuodami per mikrofonus ir taip tyliai judėdavo avėdami batus storais spyruokliuojančiais padais, jog pasitaikydavo, kad kituose kambariuose miegantys artimieji net neprabusdavo tol, kol „tyliesiems“ išeinant trinktelėdavo durys, ir motinos neberasdavo sūnų kambariuose, kuriuose jie miegojo.

Šitas „tylumas“ – labai svarbi kadyrovininkų verslo detalė. Todėl, kad „su mikrofonais“ – tai ne kadyrovininkai, o tikriausiai kariuomenės Vyriausiosios žvalgybos valdybos kovotojai. Iš to daroma gana nemaloni išvada: žvalgai veikia arba vykdydami tiesioginius kadyrovininkų užsakymus ir pristato jiems „užsakymus“, arba, per klaidą pagrobę ką nors ir išsiaiškinę, kad žmogus jiems nereikalingas, atiduoda jį sudraskyti respublikos vadovo apsaugai.

Apie Kadyrovo gaują ne kartą ir ne du teko kalbėtis su Čečėnijos prokuratūros darbuotojais. Jie buvo puikiai informuoti ir, žinoma, mėgino priešintis šiam neteisėtam siautėjimui. Bet ten pat, prokuratūroje, man patvirtino: respublikos vadovo apsauga veikia taip įžūliai tik todėl, kad Kadyrovas šiandien nepasiekiamas įstatymui dėl savo labai artimų ryšių su Rusijos valdžia.

Akivaizdu, kad taip visada nebus – jų interesai neišvengiamai išsiskirs. Ir tuomet Kadyrovą ir kadyrovininkus bus galima tiktai užjausti: sunku įsivaizduoti vietą planetoje, kurioje jiems pavyktų rasti prieglobstį.

PIKTNAUDŽIAVIMAS ADMINISTRACINIAIS IR KARINIAIS IŠTEKLIAIS. NUSIKALSTAMOS PAKRAIPOS AMBICIJŲ SUVEŠĖJIMAS, TIK RINKIMAI DABAR VYKSTA NE RUSIJOJE, O ČEČĖNIJOJE

2002 m. rugsėjo 23 d.

Tęsiame Achmato Chadži Kadyrovo, Čečėnijos Respublikos vadovo, paskirto į šį postą prezidento Putino prieš dvejus metus, portreto studijas.

Šioje istorijoje daugiau klausimų, o ne atsakymų. Svarbiausias klausimas: kodėl? Kodėl Kadyrovui viskas leidžiama? Kodėl jis drįsta elgtis būtent taip, o ne kitaip? Kur žiūri specialiosios tarnybos, kuriomis užtvindyta „antiteroristinės operacijos“ zona? Visi sudėtingi klausimai, kaip žinoma, turi labai paprastus paaiškinimus. Šis atvejis – ne išskirtis: atsakymai į iškeltus klausimus primityvūs ir ciniški. Žmonės, kurių pėdsakai dingsta Centorojuje, kankinasi ir pradingsta tik dėl Kadyrovo elektoratinio silpnumo. Čia – tragedijos šaknys.

Reikalas tas, kad buvusį muftijų pagavo aistra būti „visaliaudiškai išrinktam“, – jis bet kokia kaina nori prilygti Maschadovui, gauti tokias pat teises. Gal dabar Kadyrovas ir yra respublikos vadovas, bet nevisavertis – viso labo tik paskirtas. Ir valdžios jis iš esmės turi labai mažai. O juk norisi turėti ją visą. Ir tas noras yra toks stiprus, kad pavirtęs manija išstūmė sveiko proto likučius.

Taigi, neteisėtas ginkluotas junginys, liaudyje vadinamas „Kadyrovo apsauga“, persekioja Kadyrovo priešus. Tuos, kurie bus Kadyrovo priešai, kai karinis ir politinis procesas Čečėnijoje vis dėlto pasieks rinkimų ribą.

Visų pirma, priešai – tai vadinamieji „ičkeriečiai“ (tie, kurie tarnavo ir rėmė Čečėnijos Respubliką Ičkeriją ir prezidentą Maschadovą), vahabitai, vahabitų džamaatų nariai, sprogdintojai, prijaučiantieji visiems čia išvardintiems, taip pat pernelyg uolūs Dudajevo šalininkai, kažkada palaikę Čečėnijos atsiskyrimą nuo Rusijos.

Būtent čia yra „Kadyrovo apsaugos“, niekur neregistruotos, teisinio statuso neturinčios ginkluotos brigados, pagrindinio smūgio kryptis. Suprantama, šitokiam požiūriui visiškai pritarė jungtinė kariuomenės grupuotė ir „atsakingi už antiteroristinę operaciją Šiaurės Kaukaze“ FST darbuotojai. Kadangi apie kovos su terorizmu metodus ir perdėtą jėgos

naudojimą jau seniai niekas net nekalba, tai Kadyrovo polinkis į „mirties eskadronus“ bendrame fone niekuo ypatingai neišsiskiria.

Bet situacija, kai viskas leidžiama, suteikia nežabotas galimybes atkeršyti visiems gyvenime sutiktiems skriaudėjams. Nebūtina būti asmeniniu „šefo“ priešu, kad patektum po „Kadyrovo apsaugos“ volu. Antra žmonių, prieš kuriuos veikia „kadyrovininkai“, kategorija – tai visiškai atsitiktiniai asmenys. Iš pirmo žvilgsnio, be abejo. Daugelis iš jų – tie, kurie kažkada, jaunystėje, paprasčiausiai kažkuo pakenkė asmeniškai Kadyrovui arba buvo nedraugiški jo religinės karjeros metais.

Trečia, ypatinga, į „Kadyrovo apsaugos“ akiratį patekusių ir vėliau dingusių žmonių kategorija – tai neformalūs čečėnų kaimų lyderiai. Tie, kurie dėl karo meto aplinkybių – dėl nevilties, dėl to, kad nėra kur ieškoti užtarimo, buvo labai aktyvūs savo rajonuose ar kaimuose ir turėjo ryškią charizmą. Jų populiarumas vis didėjo, todėl respublikos šefas įžiūrėjo grėsmę sau per ateinančius rinkimus. Ir ne todėl, kad juos gali išrinkti. Žinoma, ne. Turko Dikajevas, pavyzdžiui, niekur nesirengė balotiruotis. Jie tiesiog įrodė, kad sugeba sėkmingai agituoti savo kaimuose, ir ta agitacija būtų ne už Kadyrovą.

Turko Dikajevas buvo vienas iš Kadyrovo draugų, be to, dar nuo senų laikų. Vis dėlto tai jo neišgelbėjo. Turko nenoromis tapo tipišku neformaliu liaudies lyderiu – dėl jį supusios valdininkiškos erdvės nejautrumo, nes kas nors juk turi daryti tai, kas būtina, kai visi iš baimės išsislapstę krūmuose.

Tai štai, šių metų rugpjūčio mėnesį labai keistomis aplinkybėmis, kurios leido dėl žmogžudystės įtarti „Kadyrovo apsaugą“, Turko Dikajevas žuvo. Tuo metu jis, ryški ir atsakinga asmenybė, jau vadovavo Kurčialojaus rajono Cocan Jurto gyvenvietės administracijai. Kaip žinoma, Cocan Jurtas – kaimas, kurio šių laikų istorija sunkiausia. Naujieji 2002 metai jo gyventojams prasidėjo vienu iš žiauriausių „valymų“, kokį tik matė Čečėnija. Sausio 1 dieną kareiviai įeidavo į namus sakydami: „Su naujom nelaimėm!“ Tuometis administracijos vadovas paprasčiausiai pabėgo iš kaimo, o kareiviai, nors su jais buvo norima kalbėtis tiktai apie lavonų grąžinimą, reikalavo būtent administracijos vadovo. Ir štai tada Turko, vienas iš Cocan Jurto senolių tarybos narių, prisiėmė atsakomybę.

Mes susitikome kovo pradžioje. Centrinėje Cocan Jurto aikštėje visą parą vyko gedulingas mitingas „valymo“ aukoms atminti. Turko nemiegojo

jau kelias paras – jis nebegalėjo užmigti ir tiesiog vos laikėsi gyvas, kamuojamas aukšto kraujospūdžio. Begalinius kariškių antpuolius išvargintame kaime pavasarį pakeitė nauja kankynė: kažkas kaimo pakrašty palikdavo sumaitotų lavonų, beveik kiekvieną dieną, metodiškai. Žmonės gyveno ištikti šoko ir kankinami panikos, jie skundėsi Turko, o jis negalėjo išsikviesti į kaimą nors kokio valdžios atstovo iš Grozno. Blaškėsi stengdamasis palengvinti savo kaimo gyventojų likimą. Mėgino susitarti su federalais, važinėjo į Grozną, stengėsi gauti audienciją pas seną draugą – Kadyrovą.

Bet tas jo nepriėmė ir netgi neįsileido per slenkstį, į priimamąjį. Kadyrovo apsaugos viršininkas, vaikščiodamas vyriausybinio komplekso koridoriais, įtikinėjo visus, kad tik taip griežtai ir reikia elgtis, nes Cocan Jurtas – banditizmo tvirtovė ir simbolis.

Siūlau išskirti svarbiausią dalyką: Kadyrovas pasiūlė kaimui išgyventi, gyventi kaip patys išmano, visiškai skyrium nuo jo. Tai reiškia, kad Kadyrovas atsisakė savo valdžios Cocan Jurte ir ją perdavė, o Turko neišduodamas savo žmonių paprasčiausiai tą valdžią priėmė. Ir padarė viską, ką galėjo, dėl kaimo gyventojų pačiu sunkiausiu jiems metu. Būtent todėl užsitarnavo didžiulį autoritetą, beje, niekuomet neslėpdamas, kad nusivylė moralinėmis Kadyrovo savybėmis. Ir?.. Ir – viskas. Nužudytas.

Turko nujautė tokį galą ir man pats sakė, kur mato didžiausią pavojų: tai – Kadyrovas, jis lyg garvežys veržiasi link savo rinkimų ir traiško tuos, kurie gali jam pakenkti. Netgi žodžiu. Kaip Turko.

Štai ir atsakymas į svarbiausią klausimą: kodėl gyvuoja Kadyrovo režimas ir kodėl jis toks, koks yra dabar? Gauja ruošia lauką šefo rinkimams, ir tas laukas turi būti lygus. Kadyrovininkai pagrobia ir kankina žmones, o Kadyrovo sūnelis juos teisia kartu su „apsaugos“ viršininku. Galiausiai žmonės dingsta. Todėl, kad Kadyrovui „niežti“ tik dėl elektorato klausimo. Jis laukia įteisinimo. Kadyrovas jau dveji metai valdžioje, bet sėdi ant taburetės, o ne soste. Jis, tiesą sakant, ir kalbėti apie nieką daugiau nesugeba, tik apie būsimą galutinę pergalę prieš Maschadovą; kad ir kokį klausimą jam užduotum – viskas susiveda į viena.

Kadyrovas supranta: tiktai rinkimai reikš jam galutinę pergalę prieš seną draugą, dvasinį mokinį ir kartu priešą Nr. 1. Dėl šios pergalės Kadyrovas netgi parašė naują Čečėnijos Konstituciją – pritaikytą sau. Todėl,

kad rinkimus reikia rengti pagal Konstituciją, o ji Čečėnijoje buvo dudajeviška-maschadoviška, ir pagal ją prezidentas jau išrinktas. Kadyrovas netgi susitarė su Kremliumi, kad lapkritis – geriausias metas referendumui dėl naujos Konstitucijos. Juk reikia skubėti, kol Čečėnijoje pilna kariuomenės, galinčios „teisingais“ balsais išvalyti kelią į sostą.

Atrodo, viską numatė, išskyrus vieną dalyką. Šioje šlykščioje žmoniškųjų aistrų istorijoje su mirtina pabaiga yra viena esminė aplinkybė, kurią užsispyręs Kremlius ignoruoja, nuolatos remdamas tokią asmenybę kaip Kadyrovas, o ta parama ir atriša Kadyrovui rankas.

Reikalas tas, kad Kadyrovas gali šiandien puoselėti kokius tik nori planus dėl Čečėnijos sosto ir, galimas daiktas, netgi būti karūnuotas „rinkimų keliu“, bet tik su sąlyga, kad „laisvo balsavimo“ zonoje bus išsaugotas daugiatūkstantinis balsuojantis jėgos kontingentas.

O kaip autoritetas? Kurio katastrofiškai nebuvo ir nėra. Ir dveji paskirtojo gubernatoriavimo metai vėl buvo panaudoti ne liaudies meilei pelnyti, o tolesniam autoriteto smukimui. Juk savųjų prezidento rinkimų išvakarėse Putinas buvo „pyragėlis be nieko“, ir įdaru buvo galima manipuliuoti, o su Kadyrovu toks triukas nepavyks. Jis – vyniotinis su nuodais, tai žino visa Čečėnija.

Tai kaip galima kurti šalies kadrų politiką remiantis aklinais kaip kalėjimo siena antireitingais, tokiais kaip Kadyrovo, verčiančiais jį imtis drastiškų priemonių? Ar tai ne nusikaltimas? Prieš liaudį, be galo pavargusią laukti išlaisvinimo nuo karo, nelaimių, laidotuvių, lavonų, kankinimų? Jeigu nežinote garbingų Čečėnijos žmonių pavardžių, pasiklauskite tų, kurie žino. Juk viskas taip paprasta. Ir tuomet bus išgelbėta kažkieno gyvybė.

P. S. Redakcijoje kilo ginčas. Kaip rašyti: apsauga ar „apsauga“? Antiteroristinė operacija ar „antiteroristinė operacija“?

Nuomonės išsiskyrė. Iš gramatinės pusės žiūrint, atrodo, lyg ir aišku, be kabučių. Bet šiuolaikinė čečėniška realybė yra tokia melaginga, kad politika neleidžia laikytis gramatikos taisyklių. Čečėnijoje viskas – su kabutėmis. Todėl, kad ten neteisėtas karas neteisėtai egzistuojančioje zonoje. Neteisėta valdžia veisia neteisėtus kovotojus. Mazgas suveržtas taip stipriai, kad dabar jau sunku įsivaizduoti, kaip reikės jį atrišti, netgi jeigu staiga praregėtų visi tie, kurių rankose yra valdžia ir, galimas daiktas, sąmoningas atsakingumas.

EINANČIOJO ČEČĖNIJOS PREZIDENTO PAREIGAS ŠEIMAI PASKELBTAS KRAUJO KERŠTAS

2003 m. birželio 16 d.

Bači Jurte, atokioje čečėnų prieškalnių gyvenvietėje „nežinomi kaukėti ir kamufliažinėmis uniformomis“ dėvintys asmenys, kalbantys gryna čečėnų kalba, nužudė keturis vienos šeimos – Ablajevų ir Dautchadžijevų – žmones. Buvo sušaudyti trys 45–55 metų vyriškiai ir 27-erių moteris, turėjusi dviejų mėnesių krūtimi maitinamą mažylį ir du sūnelius, ketverių ir penkerių metų. Budeliai atėjo žudyti naktį ir pasakė, kad tai yra kraujo kerštas „už gegužės 14 dieną“; tądien prie Ilaschan Jurto gyvenvietės mirtininkės įvykdė pasikėsinimą į „einantį prezidento pareigas“ Achmatą Chadži Kadyrovą, ir ten žuvo penki jo apsaugos darbuotojai. Už juos budeliai ir atėję „paimti kraujo“, nes jie esą buvę jų draugai.

Šiandien ant nužudytųjų kapų nėra paminklų – jų niekas nepastatė. Šeimos, kurioje žuvo tie keturi žmonės, vyrai nevaikšto į kapines. Tai reiškia: dabar jau ir jiems paskelbtas kraujo kerštas. Šį kartą – Ramzanui Kadyrovui, „einančio Čečėnijos prezidento pareigas“ jaunesniajam sūnui, kuris, naudodamasis visišku tėvo pasitikėjimu ir jo dvare eidamas kažkokio mitinio „VRM specialiojo būrio“ vado pareigas, su šia savo brigada užsiima apiplėšimais, žudymais, susidoroja su tais, kuriuos laiko priešais.

– Na negali nei Šachidat, nei Aimani būti kaltos, – linguoja galvą Zina Dautchadžijeva, ji nebešluosto ašarų nuo ištinusių akių vokų.

Zina – nejauna moteris, jau senelė. Gegužės mėnesį žuvo šeši jos šeimos žmonės.

– Už ką mirė mano dukrelė? Jie nutempė ją štai čia, į rūsį, kur mūsų virtuvė. Aš šaukiau: „Mane paimkite, ji turi krūtimi žindomą kūdikį!“ O jie atsakė: „Tu – ne šio kraujo. Tu mums nereikalinga.“ Name šaukė jos vaikai. Kaukėti žmonės pakėlė visus iš lovų, klausinėjo: „Kas tu?“ arba „Kieno tu?“ Atrinko tuos, kuriuos norėjo, nuvedė į rūsį ir greitai sušaudė. Mano Lizą – iškart... Už ką? Šachidat ir Aimani nekaltos dėl sprogimo – tai juk akivaizdu.

Mus apstojusios moterys verkia kaip kačiukai: tyliai, aimanuodamos. Senas Lizos tėvas negali susiturėti. Nepakeliama. Nes visiems aišku, koks bus tęsinys.

Vis dėlto reikia chronologiškai papasakoti apie šią dar vieną didelę Bači Jurto tragediją ir kodėl atsitiko tai, kas atsitiko.

Gegužės 14 dieną Gudermeso rajono Ilaschan Jurto gyvenvietėje per valdančiosios partijos „Vieningoji Rusija" rinkimų kampanijos mitingą, priderintą prie pranašo gimimo dienos, buvo įvykdytas teroristinis aktas, žuvo daug žmonių. Čečėnijos televizija iš anksto aktyviai ragino žmones atvykti į tą mitingą lauke prie Ilaschan Jurto, žadėdama susitikimą su Kadyrovu ir aukojimą jo garbei „Vieningosios Rusijos" partijos vardu. Jau vėliau, po teroristinio akto, Kadyrovas per tą pačią televiziją pareikš, kad prie Ilaschan Jurto buvo tiktai religinė šventė, bet iki gegužės 14 dienos Čečėnijos žiniasklaida kimšo žmonėms į galvas visai kitokią informaciją – „Vieningosios Rusijos" pakištą ir administracijos paremtą rinkimų agitaciją. Kaimų administracijų vadovai gavo aplinkraštį, reikalaujantį skirti autobusų ir organizuotai suvežti žmones į Ilaschan Jurtą, kad renginys būtų masiškas.

Žmonės ėjo ir važiavo... Kelias dienas iš vietinės televizijos ekranų sklido kalbos, kad Kadyrovas pasakys kalbą ir mielaširdingai pasikalbės su motinomis, kurių vaikai be pėdsakų dingo „valymų" metu. Į kvietimą atsiliepė tūkstančiai. Lemtingą vaidmenį suvaidino tai, kad žmonėms užsiminta, jog Kadyrovas, esą, paskelbs apie kai kurių dingusiųjų be žinios likimą. O tokių Čečėnijoje – tūkstančiai, ir daugumos jų giminaičiai naršo po visą Čečėniją tikėdamiesi rasti dingusių artimųjų pėdsakus.

Toje minioje buvo ir Šachidat Baimuradova, ir jos sesuo Aimani Visajeva, vienuolikos vaikų motina ir seniai jau pensininkė, ir dar Zulai Abdurzakova. Jos ten buvo ne atsitiktinai: šios moterys – įprastinė šiuolaikinio Čečėnijos peizažo dalis; jos iš tų moterų, kurios nesėkmingai ieško savo sūnų ir, tikėdamosi, kad kur nors sutiks kokį nors atsakingą teisėsaugininką, visada nešiojasi šūsnis dokumentų.

Išvakarėse, gegužės 13 dieną, Šachidat ir Aimani atėjo į Kadyrovo tėvo namus Centorojaus kaime prašydamos pagalbos – surengti susitikimą su „einančiuoju prezidento pareigas", kad galėtų jam perduoti tuos laiškus ir dokumentus. Bet tėvas nusiuntė jas į Ilaschan Jurtą pasakęs, kad ten bus patogiausia tą padaryti. Jos taip ir padarė. O gegužės 14 dieną įvyko tai, kas įvyko, ir jau vakare prokuratūra paskelbė būtent šias tris nejaunas moteris buvus savižudėmis sprogdintojomis. Teismo medicinos ekspertai apžiūrėjo Šachidat ir Aimani kūnus Dagestano Chasav Jurto

morge. Gegužės 16 dieną palaikus atidavė giminaičiams. Gegužės 17 dieną abiejų Ilaschan Jurte žuvusių seserų kūnus palaidojo Bači Jurte, nes ten buvo jų tėvų namai.

Įsiveržę naktį banditai šaukė: „Kodėl palaidojote čia?"

– O kodėl būtent čia? – klausiu aš, – jos juk gyveno kituose kaimuose.

– Kad atgultų prie motinos kapo. Ten, kur jos gyveno, jau neliko nieko iš saviškių, – atsako giminaičiai, įsitikinę, kad Šachidat ir Aimani negalėjo tapti kamikadzėmis.

– Kodėl jūs tokie įsitikinę?

– Jos turėjo per daug rūpesčių... Be to, jos visai ne tokios moterys.

Tos pačios dienos pavakarę į Dautchadžijevų namus (Dautchadžijevai – Šachidat ir Aimani brolio šeimos pavardė, o jų mergautinė – Ablajevos. Pavardės skirtingos, nes jų tėvas turėjo ne vieną žmoną, ir kai kurie vaikai gavo motinos pavardę, šiandien Ablajevų ir Dautchadžijevų namai Bači Jurte stovi greta), taigi į Ablajevų ir Dautchadžijevų namus atėjo dviese – Romanas Edilovas ir Arbi Salmanijevas. Namuose po laidotuvių vyko gedulinga vakarienė, Šachidat ir Aimani laidojimo ritualo dalis.

Edilovas ir Salmanijevas – įžymūs Bači Jurte žmonės. Edilovas – Kurčialojaus rajono vidaus reikalų skyriaus (Bači Jurtas yra Kurčialojaus rajone) viršininkas, tapęs juo ne taip seniai, anksčiau yra buvęs Kadyrovo apsaugos būrio kovotoju, kaip čia sakoma, iš „Ramzano gaujos". Edilovas garsėjo kaip valdančiosios šeimos interesų gynėjas Kurčialojaus rajone. Salmanijevas – jo pavaduotojas ir Kadyrovo kovotojas, Bači Jurto gyventojas.

Salmanijevas ir Edilovas pareiškė: jūsų šeimos kaltos, kad Šachidat ir Aimani įvykdė teroristinį aktą, ir dabar turės užmokėti krauju už pasikėsinimą į Kadyrovą ir padalinio, kuriam vadovauja Ramzanas, kovotojų mirtį.

– Jūs žinojote, kad tai rengiama? – klausiu Achmato Temirsultanovo, Kurčialojaus rajono kadžio (musulmonų teisėjo) ir Bači Jurto imamo.

Ir šitas senis – ligotas, susikūprinęs, gerbiamas – apsimeta esąs kurčias, kad tik negirdėtų klausimo. Ir atsakinėja senis ne tą ir ne apie tai. Aš kartoju klausimą, bet tai nepadeda: kadis ir imamas, netgi jis bijo užsitraukti Kadyrovų nemalonę. Štai kokia baimė šiandien pasklidusi po Čečėniją – baimė, kokios čia nebuvo prieš metus ar dvejus. Žmonės

išauklėti pralietu krauju ir tik drąsesnieji tyliai šnabžda: „Bijom Kadyrovo..."

– O ar kas nors dar – kitų žuvusiųjų lauke prie Ilaschan Jurto šeimos – turi jums tokių pretenzijų? Ar pranešė apie tai? – klausiu Zinos Dautchadžijevos. Klausiu, nes kraujo keršto paskelbimo ritualas yra griežtas, ir lengvabūdiškai, į kairę ir į dešinę, tokiais dalykais čia nesitaškoma – neatsakingais žodžiais ir poelgiais galima užsitraukti kraujo kerštą ir savo šeimai, o procedūroje turi dalyvauti kadis arba imamas.

– Ne, daugiau niekas neturi mums pretenzijų. Todėl, kad žino: Šachidat ir Aimani nekaltos. Net ir prokuratūra paneigė savo pačios išvadas.

Ir tai tiesa – kruopšti Šachidat ir Aimani kūnų apžiūra, atlikta prokuratūros, tiriančios Ilaschan Jurto teroro akto aplinkybes, reikalavimu, parodė, kad nėra prasmės atlikti netgi teismo medicinos ekspertizę – abiejų moterų kūnų sužeidimų pobūdis liudija, kad tai „ne jos". Mirties nuosprendis padarytas per klaidą.

Ivanas Nikitinas, aukštas jaunuolis su basutėmis ir ant peties tabaluojančiu automatu, vadovauja operatyvinei grupei, tiriančiai diversinį teroristinį aktą Ilaschan Jurte, baudžiamoji byla Nr. 32046. Grupė, kuriai vadovauja Nikitinas, sukurta respublikos prokuratūros ir bazuojasi Gudermese, arčiau Ilaschan Jurto, kad būtų patogiau apklausti liudininkus.

– Šitos moterys – Baimuradova, Visajeva, Abdurzakova – ne tos, ant kurių buvo sprogstamieji įtaisai, – patvirtina Nikitinas. – Abi paprasčiausiai stovėjo už dviejų metrų nuo epicentro. Taip ir pasakiau kadžiui Temirsultanovui, kai jis atėjo paklausti: kaltos ar ne? Aš supratau, kad jam šito reikėjo norint sustabdyti kraujo kerštą.

– Pasakykite, o kodėl prokuratūra paskubėjo paskelbti, kad būtent jos yra kamikadzės? Štai dabar – žuvo jau keturi niekuo nekalti žmonės. Viena žuvusioji paliko dviejų mėnesių žindomą kūdikį.

Nikitinas viską supranta, sunkiai atsidūsta ir atkerta, kad „tai vis tos visuomenės informavimo priemonės"... Bet „moterų-bombų" pavardes, nieko neišsiaiškinęs, paskelbė ne kas kitas, o Rusijos generalinio prokuroro Pietiniame regione pavaduotojas Sergejus Fridinskis, tiesioginis Nikitino viršininkas. Šia tema Nikitinas kalbėti atsisako ir siunčia mane „aukščiau". Na, o ten, kur ir yra tas „aukščiau", – Čečėnijos

prokuratūroje, savo neatsakingus pareiškimus, dėl kurių žuvo tiek žmonių, komentuoti atsisakė.

Grįžtame į Bači Jurtą. Zina Dautchadžijeva, nužudytosios Lizos mama, šiandien taip pat kalba nedaug – ji paniškai bijo ištarti nereikalingą žodį. Jo kaina gali būti galutinė – dar kurio nors jos vaiko gyvybė.

– Supraskite, kadyrovininkai visur. O šiandien paskelbti kraujo kerštą Kadyrovui – tai... – Bači Jurto gyventojai mėgina paaiškinti esamą padėtį – ir negali.

– Tai kas gi tas „tai"?

– „Tai" – per daug. Tai jau nuosprendis. Toks jau mūsų gyvenimas.

Ir niekas tame gyvenime negali jų apginti – nei prokuratūra, nei prezidentas Putinas, nei JTO.

Edilovas ir Salmanijevas tada pasišalino. Jų kaltinimai atrodė tokie laukiniai, taip neatitiko taisyklių ir buvo tokie nepamatuoti, kad vyrai liko namuose, niekas niekur neskubėjo slėptis, nors tradiciškai būna taip: jeigu kažkas kažkam paskelbia kraujo kerštą arba rengiasi tai padaryti, tai vyrai namuose nebenakvoja. Taigi visi liko namuose. Ir gegužės 17 naktį buvo nužudyti: du Aimani sūnūs – Chanpašas ir Movsaras Visajevai, Aimani ir Šachidat brolis Saidas Mahomedas Ablajevas, jų dukterėčia...

Kodėl? Todėl, kad čia dabar jau taip įprasta – kadyrovininkams leistina viskas, netgi tai, kas neleistina pagal tradicijas. Jie gyvena taip, lyg rytoj nieko nebebus. Niekindami rašytus ir nerašytus įstatymus. Užsimano Ramzanas žemės, pavyzdžiui, Gudermese, savo degalinei – pasiima tą žemę. Netgi nesiteikia apie tai pranešti Švietimo ministerijai, kuriai tame žemės sklype priklauso pedagoginės mokyklos pastatas.

Ir pedagoginės mokyklos Gudermese nebėra, o yra Ramzano degalinė „Lyderis". Vis dėlto tai biznis, pinigai. Bet tas pat ir su krauju – daugybe kraujo, besiliejančio nuo kadyrovininkų rankų. Jie tiesiog organizuoja kraujo liejimą. Čečėnijoje dabar tai žino visi: jeigu tau reikia rasti kraujo priešą ir jam atkeršyti, būtina įsidarbinti Ramzano padalinyje; tave priims, duos ginklą ir palaimins kraujo kerštui – Kadyrovai užsiėmę tuo, kad kiršina visus su visais. Kodėl? Kad sutvirtintų savo valdžią – kai nėra autoriteto, lieka tik baimė ir kraujas, kaip sosto pamato cementas.

BALSAVIMO AR LAIDOJIMO URNOS?

2003 m. rugpjūčio 25 d.

Kova už valdžią niekur ir niekada nebuvo kilni ir graži, bet kova už valdžią karo, besitęsiančio Čečėnijoje penktus metus, fone yra šlykšti kaip daugkartinio panaudojimo išdavikas.

Ibrahimas panašus į piratą. Po plaukais – gyjančios žaizdos. Akis slepia juodi akiniai. Ibrahimą mušė labai smarkiai. Dar jis sunkiai vaikšto – sunkiai sunkiai velka kojas. Taip atsitinka tiems, kuriuos pliekė per inkstus. Ibrahimas Garsijevas, 36-erių metų šeimos tėvas iš Tangi Ču gyvenvietės, dirba Rustamo Saidulajevo, Maliko Saidulajevo brolio, apsaugininku.

Rugpjūčio 7 dieną jis važiavo žiguliais iš savo namų Urus Martano rajone. Jį sustabdė „nežinomi kamufliažine uniforma apsivilkę kaukėti asmenys" – įprastas čečėniškas vaizdelis, – nuginklavo, nuvedė į rajono milicijos skyrių ir pradėjo tardyti.

– Jie norėjo, kad prisiimčiau kaltę dėl karinio vandenvežio susprogdinimo Tanfi Ču gyvenvietėje ir rajono kovos su organizuotu nusikalstamumu valdybos viršininko Batalovo nužudymo, – vardija Ibrahimas. – Bet tai buvo tik šiaip sau, dėl akių. Kriminalinės paieškos viršininkas, padorus žmogus, sakė: „Prisiimk kaltę nors dėl granatos laikymo, tau tik pačiam bus geriau, pateksi į kalėjimą metams, kitaip tave kadyrovininkai nužudys, tai jie tavęs reikalauja."

Ibrahimas užsispyrė ir netrukus jį, jau su maišu ant galvos, įgrūdo į automobilį ir kažkur ilgai vežė.

Kadyrovininkais Čečėnijoje vadina būrius, pavaldžius Achmato Chadži Kadyrovo sūnui Ramzanui. Ramzanas užima savo tėtušio apsaugos viršininko postą ir viskas, kuo jis užsiima, primena Aleksandro Koržakovo epochą Maskvoje. Koržakovas, kaip žinoma, prezidento Jelcino apsaugą suvokė taip plačiai, kad tai iš esmės reiškė būti antru žmogumi valstybėje.

Pateiksiu pavyzdį dėl aiškumo – kaip renkamos lėšos į Achmato Chadži rinkimų fondą. Kiekvienam Čečėnijos Vyriausybės ministrui Ramzanas (tai tvirtina visi ministrai) nustato pinigų sumą, kurią ta ministerija privalo atiduoti. Kalbama ne apie tūkstančius rublių, o apie tūkstančius dolerių. Ministras sudaro sąrašą, kuriame paskirsto tą sumą darbuotojams

pagal jų užimamą padėtį. Iki penkių tūkstančių dolerių turi įmokėti pavaduotojai, skyrių ir poskyrių vadovai – po 1–2 tūkstančius. Valdininkams pranešama, kad, jeigu nesumokės Ramzano nustatytos pinigų sumos, bus atleisti iš darbo. Savaime suprantama, žmonės paniškai bijo prarasti darbą, nes biudžetiniai darbo užmokesčio pinigai – vieninteliai stabilūs Čečėnijoje. Rezultatas – šiandien viena Čečėnijos pusė faktiškai yra įsiskolinusi kitai pusei. Visi prasiskolinę ir persiskolinę, kad tik nesusidėtų su Kadyrovų šeima.

Be valdininkijos, Čečėnijoje yra turgūs – tai antras pelningas pinigų srautas. Turguose stovi nelaimingos čečėnų moterys – mokytojos, gydytojos, namų šeimininkės, medicinos seselės, žurnalistės. Būtent taip viso karo metu maitinasi dauguma šeimų: čečėnų vyrai namuose slepiasi nuo valymų ir blokavimo postų, o čečėnų moterys prekiauja. Tai štai, kiekvienai turgaus prekiautojai taip pat nustatyta duoklė Achmato Chadži labui. Pagal tą pačią schemą: Ramzanas pasakė sumą turgaus direktoriui, o tas paskirstė ją visiems.

Valdininkai, savaime suprantama, neprotestavo, o štai moterys streikavo: atseit, neisime prekiauti į turgų, kol nesumažinsite sumos iki protingos, – joms kiekvienai paskyrė po 500 dolerių. Politinių paslaugų kainos Čečėnijoje, prašau atkreipti dėmesį, tikrai nemažos. Bet streikas sužlugo. „Kadyrovininkai“ pagrasino vienai ar dviem aktyvistėms išpjauti jų šeimas, ir pinigai buvo sumokėti. Patys juk turėtumėte suprasti – prieš pat nosį be galo sąžiningi ir demokratiški rinkimai.

Vienu žodžiu, „kadyrovininkais“ Čečėnijoje vadina didelį skaičių visų rūšių ginklais (įskaitant ir Rusijos Federacijos teritorijoje uždraustus Izraelio gamybos greitašaudžius automatus ir beretas) iki dantų ginkluotus Machno gaujų tipo būrius.

Oficialiai Achmato Chadži apsaugos būryje yra 61 žmogus. Jeigu žiūrėtume plačiau, su visais papildomais padaliniais – dalimi komendantūros šaulių kuopų ir visokiais specialiosios paskirties padaliniais, kurių dabar Čečėnijoje daugybė ir į kuriuos Kadyrovui pavyko įtraukti savo žmones, – tai oficialus skaičius sieks 1200.

Bet iš tikrųjų respublikoje kadyrovininkų yra keli tūkstančiai. Jie patys sako, kad jų tai trys tūkstančiai, tai penki. Iš kur tiek daug? Į pa-

dalinius, pavaldžius Ramzanui Kadyrovui, dabar priima visus, kurie nori ir toliau kariauti. Pavyzdžiui, amnestuotuosius. Faktiškai Dūmos paskelbtos amnestijos sąlyga yra įsipareigojimas įsilieti į Kadyrovo būrius. Dabar legalizuoti buvę pasipriešinimo būriai sudaro „kadyrovininkų" pagrindą, yra jų stuburas. Šią vasarą jie įėjo į visus rajonų centrus ir daugumą kaimų. Tie smogikai ir buvę pasipriešinimo dalyviai, kuriems nepriimtinas toks kadyroviškas amnestavimo kelias, liudija, kad pasidavė daugiausia tie, kurie net savo pačių aplinkoje garsėjo kaip žvėrys ir banditai.

Beje, kadyrovininkai patys sako, kad valo iš Čečėnijos „vahabus", bet iš tikrųjų jie valo iš krašto visus, ką tik nori. Šiuo metu – „valo" politinius Achmato Chadži priešininkus.

Pateiksiu pavyzdį. Viename iš kaimų netoli Grozno, vadinamajame 15-ajame tarybiniame ūkyje, dislokuotas Movladžio Baisarovo būrys. Šie žmonės iš separatistų gretų (anksčiau šis būrys buvo pavaldus Vachai Arsanovui, Maschadovo „vice-") perėjo tiesiai į kadyrovininkų struktūrą.

Tai štai, baisarovininkai neseniai pagrobė tris FST karininkus ir pareikalavo iškeisti juos į vieną iš savo draugų-banditų (susijusį su Jelenos Masiuk ir generolo Špiguno pagrobimu). Ir baisarovininkai išvengė bausmės už tai. Nes dabar jie jau kadyrovininkai.

Urus Martano rajono milicijos skyriuje Ibrahimas Garsijevas pakliuvo būtent tokiems persivertėliams. Pateko į kelių garsių pagrobimų Maschadovo laikais dalyvio rankas. Tada buvo paskelbta federalinė jo paieška, o dabar tas buvęs ieškomasis yra Urus Martano rajono milicijos skyriaus viršininko pavaduotojas.

Būtent šitas banditas organizavo Garsijevo pagrobimą: žinodamas, kad šis dirba Saidulajevo apsaugininku, pasikvietė „kamufliažine uniforma vilkinčius kelis nežinomus kaukėtus čečėnus". Ibrahimą įsodino į automobilį, ir netrukus jis jau stovėjo priešais Ramzaną Kadyrovą jo name-tvirtovėje Kurčialojaus rajono Centorojaus gyvenvietėje.

– Jus tardė pats Ramzanas?

– Taip. Klausinėjo, kokiu automobiliu važinėja Saidulajevas, kiek žmonių apsaugos. Aš neatsakinėjau. Mane visą daužė kastuvo rankena. Ir pats Ramzanas asmeniškai mušė. Pakabindavo surištomis rankomis ant medžio ir mušė. Vadovavo ne tik Ramzanas, bet ir antrasis – vėliau jis man

pasakė, kad buvo Basajevo štabo viršininkas, o dabar perėjo pas Ramzaną dirbti žvalgybos viršininku. Ramzanas pasakė, kad atiduos savo auksinį laikrodį tam, kuris sugalvos man pačią baisiausią mirtį.

– Kiek jų ten buvo?

– 60–70 žmonių.

– Kas laimėjo laikrodį?

– Basajevo štabo viršininkas. Jis pasakė: mane reikia pakabinti už rankų ir ant odos padaryti tūkstantį įpjovų. Aš rengiausi mirčiai, galvojau, kad nužudys. Jie nuėjo šalin, pradėjo tartis. Galvojau, kad sprendžia, kaip žudys. Tada sugrįžo ir pradėjo mušti, su pertraukomis. Muša, paskui klausia: „Ar padarysi tai?“ Trečią kartą pasakiau, kad negaliu daugiau ištverti, padarysiu, ką lieps.

– Tai ko gi jie norėjo?

– Kad nuneščiau į Rustamo namus fugasą ir jį susprogdinčiau, kai ten ateis Malikas Saidulajevas. Aš sutikau. Ramzanas šaukė: „Galvojate, kad aš jums atiduosiu prezidento postą! Net jeigu Malikas bus išrinktas, aš jus visus iššaudysiu.“

– Tai reiškia, kad buvo kalbama apie Maliko Saidulajevo nužudymo organizavimą? Ramzanas – užsakovas? Jūs – vykdytojas? Jums turėjo perduoti fugasą?

– Taip.

– Panašu į kiną. O jeigu nebūtumėte sutikęs?

– Mane būtų nužudę.

– Kas buvo tada, kai Jūs sutikote?

– Liovėsi mušę. Iš kamerų atitempė kitus. Tame Ramzano kieme buvo kamerų žmonėms. Tų kamerų durys tiesiog į kiemą. Aš pats mačiau tris kalinius. Nežinau, už ką juos... Mano akivaizdoje dviem peršovė kojas. Trečiąjį, kuriam kojos jau buvo peršautos, paguldė į automobilį ir išvežė. Tada man davė arbatos – aš tapau lyg ir „savas“ jiems – ir pavalgydino. Atvedė merginų. Jos dainavo, šoko. Kitą dieną mane paleido. Dabar aš turiu

pranešti, kada Malikas atvažiuos pas brolį, ir tada gausiu fugasą. Dabar aš slapstausi, išvežiau šeimą. Ramzanas perspėjo, kad, jeigu nepadarysiu to, ką pažadėjau, ir mane nužudys, ir šeimą išskers. Aš parašiau pareiškimą generaliniam prokurorui. Jeigu Kadyrovas taps prezidentu, man teliks eiti į gaują kariauti prieš jį. O ką daryti? Gyvensime tik tam, kad išgyventume. Antrą kartą jiems gyvas jau nepasiduosiu.

Paslėpęs akis po tamsiais akiniais Ibrahimas sliūkina šalin. Viską, kas nutiko jam šį rugpjūtį, čia papasakojau tik todėl, kad tai ir yra tipiškas gyvenimo prieš rinkimus Čečėnijoje paveikslėlis, o Ibrahimas – tipiškas jo atstovas. Galima tiktai keisti vardus tų, kuriuos kankino toje pačioje vietoje ir tuo pačiu tikslu. Įvykių esmė yra tokia: tikroji Kadyrovo emisarų rinkimų „agitacija" – tai visų ir kiekvieno bauginimas remiantis lozungu: „Arba su Kadyrovu, arba mirtis."

Todėl šiandien horizonte ryškėja rinkimai be vilties. Kremlius pagimdė monstrą, kuris yra blogesnis už ankstesnius, ir dabar jau taip paprastai jo neatsikratysi. Jeigu laimės Kadyrovas, tai neišvengiami jo susidorojimai su priešininkais, jų atsakomieji smūgiai, vėl liesis kraujas, siaubas, niekuo netikėjimo chaosas ir tikėjimo radikalizmas. Tai reiškia karą – vadinkite jį kad ir pilietiniu, kad ir trečiuoju Čečėnijos karu.

KODĖL KADYROVAS NEMĖGSTA SENELIO BALU: KAIP ATRODO PREZIDENTO VALDŽIA VADINAMOSIOS „ANTITERORISTINĖS OPERACIJOS" ZONOJE

2003 m. lapkričio 20 d.

O ar nori Kadyrovas, tiesą sakant, būti tikras prezidentas? Atitikti spalio 5 dieną paskelbtus rinkimų rezultatus – ir pagal Konstituciją gelbėti žmones nuo karo, pagrobimų, bado, pažeminimų? Kuo jis užsiėmęs? Kokia iš jo nauda liaudžiai?

Daugiau kaip penkis mėnesius Maratas Isakovas visur ieško savo 77-erių tėvo Saido Mahomedo Chadži Isakovo, Dyšnė Vedeno gyvenvietės seniūno, Vedeno rajone žinomo ir gerbiamo žmogaus – autoritetingo, teisingo, religingo. Kitaip žodžiais tariant, „tyro lyg auksas" – taip apie jį kalba Vedeno rajono gyventojai. Dešimt kelionių į Meką, pasipriešinimas

vahabizmui, ir nerasi rajone namo, kur senelis Balu (taip Saidą Mahomedą vadina namiškiai) nebūtų laidojęs mirusių, nebūtų taikęs priešų, auklėjęs jaunųjų.

Bet kažkuriuo laiku senis Isakovas stojo skersai kelio Kadyrovui – neparemdavo jo, pasisakė prieš jo metodus, ir šių metų sausio 21 dieną (laikas tarp kovo 23 ir spalio 5 d. – kaip tik pats sunkiausias tarp referendumo iki rinkimų, tada Kadyrovas valė iš Čečėnijos „nekadyroviškai mąstančius“) Saidą Mahomedą Chadži, einantį į šermenis, nežinomi kariškiai pagrobė – tiesiai iš gatvės, iš Dyšnė Vedeno, visai netoli gimtosios Dinajevo gatvės. Šeima neabejoja, kad tai buvo kadyrovininkų darbas.

Zeinap, 75-erių Saido Mahomedo žmona, išgyvenusi su juo 60 metų ir pagimdžiusi 10 vaikų, – senelė Zeinap parašė daugybę laiškų. Ir Vedeno rajono prokurorui, ir prezidentui Putinui, ir Patriarchui Aleksijui. Prie kiekvieno laiško ji pridėdavo jo darbo knygelės kopiją – Vedeno miškų ūkio darbuotojo ir kalvio, jo apdovanojimų raštų, padėkų už daugybę pergalių socialistinėse lenktynėse kopijas... Ir viskas veltui – „žinių apie S. Ch. Isakovo sulaikymo aplinkybes ir dabartinę buvimo vietą nė viena Rusijos Federacijos žinyba Čečėnijos Respublikos teritorijoje neturi“. Dabartinėje Čečėnijoje tai pats baisiausias atsirašinėjimas – beviltiškas. Šiame atsakyme buvo 20116 karinio dalinio karinio prokuroro justicijos pulkininko I. Cholmskio parašas.

Kaip skradžiai žemę prasmego Balu – „žmogus, turintis neginčytiną autoritetą visuose gyventojų sluoksniuose“ (citata iš Vedeno rajono gyventojų sueigos kolektyvinio laiško prezidentui Putinui su reikalavimu sugrąžinti pagrobtą senį).

– Keistas dalykas: žmonės, kurie netgi sutikdavo padėti, žmonės, galintys patekti į kariuomenės dalinių dislokavimo vietas, į Chankalą, po dviejų–trijų dienų ryškiai pasikeisdavo, – pasakoja Maratas, vienas iš septynių Saido Mahomedo sūnų. – Pavyzdžiui, vakar žadėjo: „Taip, mačiau... Jį būtinai paleis“, o šiandien jau girdžiu: „Ne. Nieko nežinau.“

– Kodėl taip, kaip jūs manote?

– Lyg būtų kažką sužinoję – ir atkirto...

Zeinap tęsia:

– Jis ligotas, gyvena palaikomas vaistų: spaudimas, skrandis... Aš jaučiu, kad jo jau nėra gyvo – jis negalėtų ištverti šitiek laiko kalėjime. Atiduokite bent jau kaulus. Buvome nuėjusios pas Kadyrovo tėvą. Prašėme...

Aš nuėjau pas patį Kadyrovą. Bet sargybinis mane išvarė: „Eik iš čia!“ Jeigu smogikas kariavo, o smogikas juk kaltas, tai kariškiai atiduoda jo kūną už 15 tūkstančių. O čia – nekaltas, niekas iš sūnų niekur nebuvo įsipainiojęs – ir netgi kūno nėra. Aš nuėjau pas Vedeno karinį komendantą ir pasakiau: „Jeigu kaltas – teisia, o jeigu nekaltas – dingsta be žinios?“ Komendantas man nieko neatsakė...

Senelis Balu – ir legendinė, ir nepalenkiama asmenybė. Jis garsus tuo, kad niekada nei prieš nieką nelenkė galvos. Jis nekvietė savo kaimo gyventojų balsuoti už naująją Konstituciją kovo 23 d. referendume, kaip to reikalavo Kadyrovas iš visų mulų ir autoritetų, ir tie, nors ir stenėdami, bet kvietė balsuoti. Be to, Saidas Mahomedas kategoriškai nepripažino Čečėnijos valdymo Kadyrovo metodais. Pavyzdžiui, tokių: kad išsiaiškintų, kurie iš mulų sugeba jam pasipriešinti, Kadyrovas paskelbė, jog įsako laikytis musulmoniško pasninko ne pagal musulmonišką kalendorių, o savaite vėliau. Dauguma Čečėnijos mulų išsigando ir, nors ir be entuziazmo, paklusо – ką čia padarysi, juk visi nori gyventi. O Saidas Mahomedas – ne, pasakė viešai: „Reikia bijoti Aukščiausiojo, o ne Kadyrovo.“ Kadyrovui, žinoma, apie tai pranešė – Čečėnijoje tai ilgai netrunka.

– Žinoma, Kadyrovas tiesiog tikrino, kas iš mulų jį palaiko, – sako senio Isakovo kaimynai. Mes labai bijojome dėl Saido Mahomedo, prašėme, kad išvažiuotų į Maskvą pas sūnų, Kadyrovas kaip tik šalino iš kelio visus, kas turėjo autoritetą ir nėjo paskui jį, bet Saidas Mahomedas atsisakė. Kalbėjo: „Amžius nebe tas, kad bėgiočiau.“

Senelis Balu buvo nuvažiavęs į Ilaschan Jurtą. Kartą per metus ten vyksta čečėnams labai svarbi religinė šventė, ir žmonės kartu meldžiasi. Privažiavęs Ilaschan Jurtą senis pamatė, kad religinės šventės vietoje vyksta „Vieningosios Rusijos“ partijos rinkimų agitacija, ir pats Kadyrovas, žinoma, taip pat ten dalyvauja. Senis Isakovas, neslėpdamas pasipiktinimo, tuoj pat pasišalino iš tos vietos. Kadyrovui vėl pranešė.

Stiprūs žmonės paprastai gerbia kitus stiprius žmones. Silpnieji – keršija. Praėjo visai nedaug laiko. Ir atėjo senuko – visa šarvuotos technikos kolona. Iš jos pasipylė apie du šimtus žmonių. Suimti ligoto senio?

Saidas Mahomedas išėjo pro vartus. Zeinap mėgino jį sustabdyti, bet jis atsakė, kad jo nepalies – senis jau, be to, šimtus kartų patikrintas. Išėjo – ir

daugiau niekas jo nematė. Šarvuočių kolona apsisuko ir nuvažiavo – Zeinap girdėjo, kaip suriaumojo varikliai. Zeinap ir sūnūs parašė šimtus laiškų į visas instancijas. Kaimo gyventojų sueiga pareikalavo, kad kariškiai sugrąžintų gerbiamiausią jų seniūną. Prokuratūra netgi iškėlė baudžiamąją bylą Nr. 24049, bet pasipylę oficialūs atsakymai buvo atsirašinėjimas: „Jokių specialių operacijų („valymų“) Dyšnė Vedeno gyvenvietėje nuo sausio 20 iki 23 d. federalinių pajėgų kariškiai nevykdė.“

– Viskas buvo tiktai tyrimo ir paieškos imitacija, – sako Saido Mahomedo sūnus Maratas Isakovas. – Pašalino jį kadyrovininkai. Kadyrovas verčia mulas būti parsidavėliais, o tėvas – visiškai kitoks. Visus tikrai religingus žmones, kurie atskirdavo religiją ir pinigus, kaip visada būdavo mūsų šeimoje, ir nelindo į politiką, vengė bičiuliautis su bet kokia valdžia, Kadyrovas pašalina.

Dabar Čečėnijoje sunaikinti beveik visi mulos, neperėmę Kadyrovo pažiūrų ir apie tai atvirai kalbėję su žmonėmis. Sunaikinti beveik visi Čečėnijos kaimų administracijų vadovai (Čečėnijos struktūros pagrindas – tai didžiuliai, iki 15–20 tūkstančių gyventojų turintys kaimai), kurie priešinosi Kadyrovo metodams. O pats „Čečėnijos Respublikos prezidentas“?

Paskelbtas prezidentu, Achmatas Chadži retai būna savo darbo vietoje, ir sunku jo veiklą pavadinti „vadovavimu respublikai“. Kadyrovo gyvenimas bėga tarp jo namo-tvirtovės Centorojaus gyvenvietėje ir Maskvos. Beje, Maskvoje jis praleidžia žymiai daugiau laiko nei gimtajame Centorojuje. Ir tai suprantama: Kadyrovas vis dar negali atsikratyti praeities manydamas, kad svarbiausias dalykas jam prezidentaujant – Kremlius, o ne liaudis, dėl kurios jis dabar turėtų kalnus versti, ir liaudis atsakytų jam tuo pačiu. Maskvietiškas Kadyrovo „darbas“ paskutiniu metu buvo susijęs, be abejo, su Putino administracijos vadovo Vološino atsistatydinimu. Kadyrovas tikrąja to žodžio prasme neišėjo iš Kremliaus, kol viskas neišaiškėjo. Todėl, kad Kadyrovas – tai Vološino „gulbės giesmė“, ir Kadyrovas be Vološino yra kaip be galvos. Štai ir susinervino, kai pasodino Chodorkovskį. Tuojau pat nuskriejo į Maskvą, kad neliktų be naujo ir tokio pat galingo globėjo.

Beje, kai Kadyrovas būna šalyje, jis čia atrodo ne mažiau šlykščiai. Jo išvykos iš Centorojaus į Grozną, į darbą, jeigu galima taip pasakyti, įspūdingumu vis dažniau lenkia Putino keliones po Maskvą. Užtverti visi keliai ir takeliai – ypatingoji padėtis ir automobiliams, ir pėstiesiems. Baimė... O jeigu liaudis staiga susprogdins savo geriausią dalią?

Pamažu aiškėja ir Kadyrovo prezidentiniai idealai. Jis ne kartą užsiminė, kad būtent Turkmenbaši, visų turkmėnų tėvas, padovanojo savo tautai pačią atlaidžiausią iš visų rytietiškų despotijų postsovietinėje erdvėje. Verta prisiminti Turkmenbaši. Visų pirma, jis paniškai bijo savo tautos ir naikina bet kokią kitokios nuomonės užuomazgą. Antra, leidžia valdininkams vogti ir patiems kontroliuoti korupciją. Trečia, turi visą armiją žiaurių samdinių ir galingų globėjų už savo šalies ribų.

Kas gali ginčytis – visi pasaulio diktatoriai panašūs vienas į kitą. Pirmąjį ir trečiąjį Turkmenbaši požymius Kadyrovas atitinka: Kremlius, Putinas, senis Isakovas, mulos, karališkai pompastiški eskortai, visuomenės obliavimas nukertant iškiliausias galvas. Lieka tiktai vienas – valdininkija ir korupcija. Ir pažymėtina, kad šiandieninės Čečėnijos korupcijos lygis – tiesiog anarchijos prerijos.

Kaip sekasi mokėti kompensacijas? Tai svarbiausias dalykas. Pažadai išmokėti kompensacijas tapo pagrindiniu Kadyrovo politiniu lozungu ir nuolatinių Putino ir Kadyrovo telefoninių pokalbių tema. Jau ir lapkričio sulaukėme, o jokių kompensacijų nėra. Viskas organizuota šitaip: Kadyrovas visur pristeigė specialių išmokas kontroliuojančių komisijų (staigiai išaugo valdininkų skaičius), joms vadovauti paskyrė daugybę neaiškių asmenybių – ir prasidėjo valdininkų ir liaudies, praradusios stogą ir nuosavybę, karas dėl kompensacijų. Šio karo tikslas – marodieriavimas. Kadyrovas paprasčiausiai atidavė valdininkams kompensacijų kanalą (naftos kanalą kontroliuoja pats, kaip Turkmenbaši kontroliuoja dujų tekėjimą).

Ir valdininkija pasistengė – panaudojo žinomą „dantų tūbelės“ principą. Kompensacijas skirstantys valdininkai puikiausiai perprato, kaip išsunkti procentėlių. Iš pradžių buvo padaryta taip, kad niekas tiesiog negalėtų pateikti dokumentų pinigams gauti. Tada žmones daugybę kartų skaičiavo, tikrino ir „derino“. Galiausiai dalis jų buvo „išdžiovinta“ – išbraukta iš kompensacijų sąrašų, ir tekdavo labai labai pasistengti, kad vėl įtrauktų į tuos sąrašus. Tos pastangos buvo matuojamos procentais. Savaime suprantama, nuo kompensacijos sumos.

Su viskuo sutikti priversta liaudis, turime pripažinti, neprieštarauja. Avtūrų gyventoja, vienintelė taip gavusi 175 tūkstančius rublių vietoj jai priklausiusių 350 tūkstančių, yra laiminga, dėkoja Kadyrovui. Na, o Grozne man taip ir nepasisekė rasti laimingojo, kuris galėtų pasakyti: „Taip, aš gavau kompensaciją. Statausi namą.“

Jūs manote, kad Kadyrovas viso šito nežino? Kvailystės. Ten, kur sukasi pinigai, Kadyrovas tradiciškai pačiam sūkuryje. Tai reiškia, kad Putinas – plepys? Viena iš dviejų.

Ką gi, atkreipiame jūsų dėmesį: Achmatas Chadži Kadyrovas – žmogus, kurį rusų televizija rodo greta Putino dažniau nei ministrą pirmininką Kasjanovą. Jis yra tas, kurį prezidentas Putinas įkyriai siūlo Vakarams ir Rytams kaip „naują Čečėnijos veidą". Senelis Balu iš Dyšnė Vedeno dingo, ir nėra kam pasakyti, kad Kadyrovas neteisus. Čečėniškas Putino vardo akligatvis. Kadyrovo vardo neviltis. 2003-iųjų pabaiga – „taika" po „rinkimų".

ĮKALINIMO DUOBĖ NAUDOJAMA KAIP BALSAVIMO URNA: ČEČĖNIJA GRĮŽTA Į VIDURAMŽIUS

2005 m. lapkričio 17 d.

Per paskutiniuosius šešerius karo metus žmonės Čečėnijoje taip priprato prie dažnų ir negarbingų rinkimų, kad ažiotažo dėl artėjančio parlamentarizmo nepastebima. Visuotinę liaudies apatiją šalyje stiprina tvirtai įsišaknijęs reketas. Viskas sukasi tik apie „užmokėjai ar neužmokėjai" dilemą. Valdininkija ir vietos jėgos struktūrų atstovai arba moka duoklę, arba gauna ją iš kitų. Žmonės ir toliau grobiami kiekvieną dieną – šiuo klausimu niekas nepasikeitė, tačiau beveik visų pagrobimų priežastys tik dvi. Arba nesumokėjai (valdininkų variantas). Arba neatsipirkai (smogikų-perbėgėlių variantas).

Mano senas pažįstamas Mahometas iš Gudermeso – žymus respublikoje. Švelnus išsilavinęs žmogus, kažkada parašęs gerą knygą apie čečėnų dailininką Pavlą Zacharovą. Dabar jau susprogdintas vyresnysis Kadyrovas iš pradžių paskyrė Mahometą, kuriam tais laikais labai reikėjo lėšų (namuose buvo daug našlaičių), darbo ir socialinės plėtros ministru, o vėliau ir ministro pirmininko pavaduotoju socialiniais klausimais. Ar Mahometas vogė?

Neseniai kadyrovininkai pagrobė Mahometą, nutempė į Centorojaus gyvenvietę (Kadyrovų klano kaimas-tvirtovė, kurioje dabar yra pagrindinė „auklėjimo" bazė šalyje. Tuo tikslu Centorojuje iškasta daug *zindanų* – kalinimo duobių), smarkiai aptalžė ir pateikė sąskaitą. Jei nenori dingti be

žinios ir papildyti teisėsaugininkų sąrašų kaip neperspektyvus pradingėlis, privalai sumokėti 200 tūkstančių dolerių – taip sakant, skolą su procentais. Lig šiol nesumokėtą sumą.

Ir Mahometas paklojo pinigus grynaisiais tą pačią minutę. Jo kostiumą išvalė, išlygino ir sugrąžino socialiai neapsaugotų gyventojų sluoksnių gynimo specialistą į darbo vietą. Taigi, vieni valstybės tarnautojai nureketavo kitą valstybės tarnautoją, bet jis jau turėjo atsidėjęs 200 tūkstančių dolerių.

Čečėnijoje buvo dar vienas žmogus – jaunas perspektyvus Šalio rajono vadovas Achmedas. Tas pats tėtušis Kadyrovas pakvietė Achmedą iš Toljačio miesto dirbti administracijos vadovu. Neseniai Achmedą pagrobę nuvežė į tą patį Centorojų, primušė ir pareikalavo 100 tūkstančių dolerių. Atidavė. Tiesa, šį kartą jis neteko ir pareigų, nes kadyroviška reketo kontrolė nusprendė, jog Achmedas nuslėpė per daug pinigų ir nėra perspektyvų su juo susitarti. Tas iškart pabėgo į užsienį. Dabar Šalio rajonui vadovauja jau visiškai „savas“ – kažkoks Eduardas Zakajevas, ne tėvo, o jaunesniojo Kadyrovo draugas.

Vis dėlto iš kur šios skolos? Šitokios didelės? Kaip iš principo jos galėjo susidaryti santykiuose tarp valstybės tarnautojų?

Dar prieš metus, pirmaisiais jaunojo Kadyrovo viešpatavimo mėnesiais, „savaisiais“ Čečėnijoje buvo laikomi patikimi žmonės. Kitas reikalas, kad „patikimais“ visų pirma buvo laikomi susijusieji kruvinais darbais, bet vis dėlto patikimi. Dabar „savas“ yra tas, kuris vagia ir sugeba mokėti duoklę. Čečėnijoje visi valdininkai ir visi jėgos struktūrų atstovai moka viršininkams – Kadyrovų klanui, ir kuo aukščiau stovi valdininkas, tuo didesnė suma. Moka ir jėgos struktūrų, ir civilis valdininkas. Ir moka nuolatos. Vienam rajono milicijos skyriui priklausanti mokėti suma – realiai dirbančių darbuotojų skaičius, padaugintas iš tūkstančio. 150 darbuotojų – 150 tūkstančių kiekvieną mėnesį perduoti Centorojui.

Neduok Dieve, nuslėpsi – kadyrovininkai turi savą, puikiai dirbančią reketo kontrolės tarnybą. Žymiai efektyvesnę už tą, kuri, Putino nuomone, gainiojasi Basajevą. Neatidavei duoklės, kažką nuslėpei – per makaulę, ir suma padidėja viena bauda. Dar kartą nesumokėjai – arba reikia bėgti, arba tavęs laukia „galutinis pagrobimas“ ir mirtina baigtis.

Tai yra rinka, ir kontroliuoja ją „berniukai“. Nustatytu metu apeina taškus ir surenka duoklę. „Berniukai“, savaime suprantama, privačiai besiverčianti gauja. O Čečėnijoje ji – saugoma aukščiausios Rusijos valdžios.

Ir todėl jai leidžiama absoliučiai viskas. Ir plėšimai, ir ištvirkimas. Ir ekonomika, ir politika. Ir paskyrimas kandidatais į deputatus. Jau nepadeda ir narystė „Vieningosios Rusijos“ partijoje – reikia mokėti ir žadėti mokėti ateityje.

Dar vienas pavyzdys: prie Kadyrovų buvo vienas personažas. Tausas – ištikimiausias iš ištikimiausiųjų, tikras siundomasis čečėnizacijos šuo. Tausas ilgai gyveno Kadyrovų šeimoje. Gerbė Achmatą Chadži. Tarnavo jam ir paveldėjimo teisėmis perėjo tarnauti Ramzanui, kurį pažinojo nuo kūdikystės. Tausas svajojo tapti didžiu politiku – tai jis rengė sutartį dėl įgaliojimų atskyrimo, važinėjo į priėmimus pas Surkovą. Svajojo tapti parlamento galva ir iki tam tikro laiko gyveno turėdamas Čečėnijos Respublikos Valstybės Tarybos, tokio tariamo parlamentinio organo, štampuojančio politinius Achmatui Chadži ir Ramzanui naudingus sprendimus, pirmininko rangą.

Ir štai susipyko. Netgi ištikimiausias iš ištikimiausių neištvėrė kadyrovinės gaujos superįžūlumo ir superduoklių, kuriomis prislėgta visa šalis. Naudodamasis seno draugo teise, išdrįso kažką pasakyti visai nuo vadžių nutrūkusiam Ramzanui. Ir Ramzanas jį prilupo kaip šunį. Viešai. Taip, kaip įprato mušti tuos, kurie jam nepatiko. Bumt į snukį – ir lauk iš čia.

Ir išėjo lauk. Parlamento vadovu dar iki rinkimų Ramzanas paskyrė kitą – Duką Vachą. Iš Žemės ūkio ministerijos tiesiai į vicepremjerus. Beje, ta Žemės ūkio ministerija moka Centorojui daugiau už visas kitas ministerijas, nes taip nusprendė Dukas Vacha, kad sviestu suteptų savo karjeros laiptus.

Kur aš lenkiu? Eilinių „Europos tipo“ rinkimų išvakarėse Čečėnija galutinai pavirto dideliu bėjų turgumi. Kuriame bėjus – vienintelis oligarchas, važinėjantis hameriais, su auksiniais unitazais, žiauriausiu represiniu aparatu, nesugebančiu prieš nieką sustoti, ir kitais turkmenbašizmo požymiais.

Ar žinote, ką veikia parlamentas Turkmėnistane? Jis štampuoja Turkmenbaši sprendimus. Štai šitaip ir Čečėnijoje šiuo metu statoma tvorelė, kuri eurostiliumi dekoruos visiško turkmenbašizmo režimą. Kuria mechanizmą, kuris štampuos tai, ko užsigeis kairysis Ramzano kulnas.

Žinoma, gaila žmonių, kurie lenktyniaudami bėga neša pinigus už teisę būti niekuo, tuščia vieta, panašia į tą, kokia per pastaruosius metus pavirto „visaliaudiškai išrinktas“ Čečėnijos Respublikos prezidentas Alchanovas.

Bet juk kiekvienas sprendžia pats: nori – bėga, neša. Nors yra ir kitokių žmonių: juos taip pat tempė „į kandidatus“ – atsisakė kategoriškai.

Nepakanka jėgų suvokti tik viena: už ką nuo pat 1999 m. gyvybes paaukojo tūkstančių tūkstančiai žmonių? Ar už „šitai“? Ir už ką taip baisiai kankinasi išlikę gyvi žmonės, Čečėnijos griuvėsiuose egzistuojantys be jokių XXI amžiui būdingų patogumų?

Sunku, bet tenka pripažinti: visas aukas naujasis režimas nurašė, aukos buvo beprasmiškos. 2005 m. lapkričio 27 d. išvakarėse Čečėnijoje tokia pati padėtis kaip 1997-aisiais basajeviškais metais, tada Maschadovas buvo silpnas, o visur vyravo lygiai toks pat banditizmas, pakeltas iki valstybinės politikos lygio.

Buvo 1997-ieji, buvo 1999-ieji. Ir tokia padėtis ilgai tęstis negali. Karas šioje ir taip visas akis išverkusioje žemėje labai tikėtinas. Trumpiau šnekant, rinkimai po dešimties dienų.

VIDEOPREMJERA ČEČĖNIJOJE

2006 m. kovo 20 d.

Praeitą savaitę žingeidžiąją šalies dalį suintrigavo internete pasirodžiusios fotografijos, kuriose pagrindinis veikėjas buvo Kažkas Panašus Į Ramzaną Kadyrovą (PRK – patogumo dėlei toliau šį asmenį vadinsime būtent šitaip). Nuotraukos buvo mobiliojo telefono vaizdo įrašo kadrai, o tą įrašą, tikino internetas, saugojo kažkokia kanadiečių čečėnų svetainė. Nuotraukoje šitas PRK laikė glėbyje simpatišką tamsiaplaukę panelę su raudona liemenėle, neslėpdamas, koks jis tą akimirką grynai žmogiškai laimingas.

Kilo skandalas, sujudo kovotojai už moralę, primirštą aktyvumą pasauliui pademonstravo Čečėnijos prokuratūra ir dar tą patį vakarą internete paskelbė, kad iškelta baudžiamoji byla. Savaime suprantama, ne tam, kad būtų nustatyta PRK asmenybė.

Vis dėlto šios dvi nuotraukos – tik vaikų žaidimai. „Pirties vaizdelių įrašai“ (taip juos pavadino) – niekai palyginti su kitais mobiliaisiais telefonais nufilmuotais ir į mūsų redakciją patekusiais vaizdo įrašais, kuriuose dalyvauja tas pats RPK ir jo žmonės.

* * *

Taigi, paveikslas Nr. 1, jis chronologiškai pirmas, patekęs į redakciją anksčiau už kitus. Tipinė Grozno gatvė 2005 metų vėlyvą rudenį – greičiausiai lapkričio mėnuo. Privatus sektorius. Banali vietinė scena: eismo įvykis su federaliniu šarvuočiu (nefederalinių ten nėra) ir automobiliu, priklausančiu kažkokiam Čečėnijos jėgos struktūrų darbuotojui. Matyti daug žmonių, vilkinčių Kadyrovo saugumo tarnybų uniformas – jie įbėga iš už kadro. Minioje yra ir Kelių patruliavimo tarnybos žmonių. Minia bėga prie vienos vietos – ten ant žemės guli rusų kareiviai, tikriausiai iš eismo įvykyje dalyvavusio šarvuočio.

Vieną federalą, kuris dar stovi ant kojų, kadyrovininkai smūgiais verčia ten, kur guli kiti. Kadyrovininkai plūstasi, spardo kojomis, mojuoja kumščiais, ginklų buožėmis, o akylas mobilusis telefonas viską filmuoja.

Kelių patruliavimo tarnybos darbuotojas šaukia čečėniškai: „Nemuškite! Atsitraukite! Aslanbekai!“ Filmuojantieji mobiliuoju telefonu: „Mažai muša.“ Ir rusiškai priduria: „Velniai.“ Ir vėl čečėniškai: „Ramzaną reikėjo spardyti!“

Galiausiai minia išsiskirsto. Kareivių kūnai lieka gulėti purvinoje molinoje pakelėje veidais į žemę ir nejuda. Kažkas spiria vienam kareiviui į galvą – jis nereaguoja. Arba negyvi, arba netekę sąmonės. Aišku viena – sudaužyti.

Paveikslas Nr. 2 – tikriausiai šių metų sausio mėnuo, bet gali būti ir praeitų metų gruodis. Prie turgaus, tikriausiai Grozne, o gal ir Gudermese, susibūrusi įvairiausio plauko „kamufliažų“ minia. Iš prekiautojų palapinių garsiakalbių liejasi rusiška popmuzika: „Pasaulyje harmonija yra...“ Minios centre pastebimas PRK.

Filmuojama pro automobilio langą. Girdimi tylūs dviejų filmuojančių čečėniškai kalbančių žmonių balsai. „Jis ką, į bagažinę jį kiša?“ – „Taip, į bagažinę.“ – „Antrąjį taip pat kiša.“ – „Taip, du.“ – „Žiūrėk, „dešimtukas.“ – „Ramzanas sėda į „dešimtuką“?“ – „Ką jis ten šneka, tu trukdai man klausytis!“

Minioje žmonės maišosi lyg Brauno dalelės. „Kamufliažai“ įgrūda kažkokį žmogų į balto „dešimtuko“ bagažinę – šis nesipriešina. Tada ten pradeda grūsti antrąjį – tas nenori. Vienas „kamufliažas“ sunkiai darbuojasi. Galų gale bagažinės dangtis užsitrenkia. Automobiliai ruošiasi išvažiuoti.

PRK jau įkėlė koją į automobilį – jis, apimtas žmonių pagrobimo operacijos vadovavimo įkarščio, ištiesia ranką kaip Leninas ant šarvuočio. Filmuojantieji (ir vėl): „Kodėl jis su „dešimtuku“?“ Iš tikrųjų, dideli žmonės Čečėnijoje važinėja šarvuotais visureigiais. Antrosios serijos pabaiga.

Paveikslas Nr. 3, tiesą sakant, ir yra minėti „pirties vaizdelių įrašai“, kurių du kadrai pasirodė praeitą savaitę. Šiame klipe svarbiausia yra tai, kas neparodyta. Po PRK glėbio, į kurį patenka dama su raudona liemenėle, įrašas pavirsta kažkokiu nesuprantamu šmėkščiojimu. PRK tai paleidžia panelę su raudonu liemenuku, tai vėl prisitraukia ją prie savęs, juokiasi, panelė mėgina šokti. PRK bendrauja su ja laužyta rusų kalba, bet kažkam, esančiam už kadro, čečėniškai šaukia: „Nagi, maukis kelnes!“ Ir dar: „Duokite jam šampūno, kad galėtų kelnes nusimauti!“ Visa tai jis sako kvatodamas, džiaugsmingai, atsipalaidavęs, toks nekompleksuotas.

Galų gale mizanscena tampa suprantamesnė. PRK nori, kad panelė iki valiai prisižiūrėtų į tą, kuris už kadro jo įsakymu maunasi kelnes. Tada mes matome jauną vyriškį su juoda beisbolo kepuraite. Jis maunasi kelnes. Vyriškis atrodo arba sumuštas, arba psichiškai nesveikas, arba apsvaigęs nuo narkotikų – judesiai lėti, bet komandas vykdo.

Užtat PRK atsipalaidavęs. Džiugiai šūktelėjęs, jis palieka panelę ir prišoka prie vyriškio su juoda kepuraite. Išsitraukęs mobilųjį telefoną, pradeda filmuoti nelaimingojo su nuleistomis kelnėmis apatinę kūno dalį. Panelės kadre jau nėra, „operatorius“ sutelkia dėmesį į PRK, kuris azartiškai fiksuoja žmogaus nuleistomis kelnėmis kūno detales ir spygauja – jis absoliučiai laimingas. Kodėl? Jį linksmina žmogaus ypatingo pažeminimo vaizdelis. Taigi jis įsakė, o tas kelnes ir nusimovė, ir net veido neslepia. Geriau jau būtų šiek tiek sekso, ar ką. Tfu, šlykštynė.

O dabar apie tai, kas svarbiausia. Kas ir kodėl visa tai išsiuntinėjo? Kodėl tai atsitiko būtent dabar? Kam skirti šie įrašai?

Be jokios abejonės – tai žmonės iš artimiausios PRK aplinkos. Iš visai arti. Ištikimi kariūnai-apsauginінkai. „Broliai“. Todėl, kad niekas kitas šito padaryti negalėtų. Teisingiau būtų pasakyti – galėtų, bet būtų sunaikintas, vos tik paaiškėtų, jog įrašai išplaukė iš „savos“ aplinkos.

Kadyrovininkai, kaip žinoma, visi turi labai gerus mobiliuosius telefonus. Ypač tie, kurie hierarchijoje užima aukštesnes pareigas ir yra arčiau

pirmojo kūno. Pinigų daug, pinigai lengvai gaunami – štai ir linksminasi. Jie filmuoja visus ir viską. Save, savo mylimuosius – visų pirma. Pati tai mačiau ir jie patys gyrėsi: žiūrėk žiūrėk, kokie „kieti" mūsų mobiliukai, tu tokio neturi.

Vis dėlto nusikalstamų veiksmų – „bagažinės" ir „šarvuočio" – filmavimas, toks užsiėmimas visai netinka tiems, kurie tikisi prie šeimininko išlikti gyvi. Tai kas galėjo taip pasielgti?

Neseniai Čečėnijos Vedeno rajone į smogikų pusę perėjo kelios dešimtys kadyrovininkų. Apie šį faktą beveik niekas ir beveik niekur nekalbėjo, nors paties fakto neneigia netgi Chankalos regioninio operatyvinio štabo, vadovaujančio visam šiam siaubui Šiaurės Kaukaze, generolai.

Galima daryti prielaidą, kad perėjusieji „į tą pusę" ir išsiuntinėjo iš anksto parengtą „kompromatą". Ar tai buvo padaryta, kad perbėgėliai būtų priimti atgal, juo labiau, kad dauguma kadyrovininkų buvę sukilėlių smogikai? Žinoma, ne. Įrašai – tik papildoma smulkmena. Todėl lieka klausimas: kodėl buvusių smogikų, kurį laiką ištupėjusių po Kadyrovų sparnu, nenužudė, kai jie grįžo į buvusios dislokacijos vietą? Atsakymą į šį klausimą, reikia manyti, greitai išgirsime.

Kam skirtas šis įrašas? Atsakymas į šį klausimą yra pats svarbiausias. Kas yra numanomas vaizdo įrašo apie PRK žiūrėtojas? Rusijos visuomenė? Iliuzijos jau seniai prarastos. Dauguma, netgi Kremliuje, suvokė, kad prezidentas padarė labai didelę klaidą į savo komandą Čečėnijoje pasirinkdamas Kadyrovų šeimą.

Čečėnijos rinkėjai? Čečėnų elektoratas nieko daugiau jau nedomina – išrinktas parlamentas, kuris, kai reikės, paskirs Ramzaną Kadyrovą prezidentu. Deputatai ten visi iki vieno teisingi – dievina premjerą drebindami kelius ir jiems tas vaizdo įrašas neįdomus.

Esu įsitikinusi, kad šis vaizdo įrašas iššoko tik dėl vieno žmogaus mūsų šalyje – Putino. Tai – peržiūra salėje, kurioje tiktai vienas žiūrovas, užsispyrėliškai nenorintis net apsimesti, jog suvokia šlykščią realybę, kurią jis sulipdė iš to, kas pasipainiojo po ranka.

P. S. Prašome šią publikaciją laikyti kreipimusi į Generalinę prokuratūrą. Turimais redakcijos įrašais esame pasirengę pasidalinti, vos tik bus pareikalauta.

* * *

[Atsakyme buvo pranešta, kad 2006 m. balandžio 24 d. Čečėnijos prokuratūra iškėlė baudžiamąją bylą dėl federalinių kareivių užpuolimo 2005 m. spalio 7 d. Grozne. Kiti vaizdo įrašai bus nagrinėjami kartu su tiriama baudžiamąja byla.]

GALVA ANT DUJŲ VAMZDŽIO. KADYROVIŠKI VIDURAMŽIAI – 2006 METŲ LIEPOS MĖNUO

2006 m. rugpjūčio 3 d.

Kaip pranešė žmogaus teisių gynimo centras „Memorialas", liepos 28 dieną rajono centre Kurčialojuje kažkokie ginkluoti žmonės iš kadyrovininkų grupuočių ant dujų vamzdžio kaimo vidury uždėjo nupjautą žmogaus galvą. Tai buvo naktinių įvykių Kurčialojuje rezultatas: apie vidurnaktį vakariniame kaimo pakraštyje du smogikai pakliuvo į pasalą, užvirė mūšis, vienas smogikas, Kurčialojaus gyventojas Chožas Achmedas Dušajevas, buvo nukautas, antrasis, Adamas Badajevas, paimtas į nelaisvę.

Auštant į kaimo centrą prie VRM rajoninio skyriaus pastato atvažiavo maždaug dvidešimt lengvųjų automobilių su ginkluotais žmonėmis ir ant dujų vamzdžio uždėjo nupjautą Dušajevo galvą. Po galva pakabino sukruvintas jo kelnes. (Dušajevą atpažino artimiausių namų gyventojai.)

Viskam vadovavo premjero Kadyrovo padėjėjas, buvęs Kurčialojaus rajono administracijos viršininkas Idrisas Gaibovas. Žmonės iš artimiausių namų girdėjo, kaip Gaibovas skambino premjerui Kadyrovui ir raportavo, kad jie nukovė „velnią Nr. 1" iš Kurčialojaus ir pakabino jo galvą (velniais kadyrovininkai vadina vahabitus). Tada kadyrovininkai nukirstą galvą dvi valandas filmavo vaizdo kameromis ir mobiliaisiais telefonais.

Liepos 29 dieną Kurčialojaus rajono milicininkai galvą nuėmė, o kelnes paliko kabėti. Ginkluoto susirėmimo vietoje pradėjo dirbti VRM operatyvininkai ir prokuratūros darbuotojai. Vietiniai gyventojai girdėjo, kaip vienas iš VRM karininkų klausė savo pavaldinio: „Ar jau prisiuvo galvą?" Netrukus Dušajevo kūną su prisiūta galva atvežė į mūšio vietą.

„Memorialo" organizacijos nuomone, Dušajevo kūno išniekinimas buvo asmeninis Idriso Gaibovo kerštas. Kaime visi mano, kad būtent Dušajevas nužudė Idriso Gaibovo sūnėną Adamą Gaibovą, bataliono „Pietūs" kovotoją, ir nupjovė jo galvą.

Išsiaiškinkime, kas gi čia atsitiko. Vienas valstybės tarnautojas – Federacijos subjekto Vyriausybės pirmininko padėjėjas, civilis asmuo – įsako nepavaldiems jam kariškiams nupjauti galvą. Kitas valstybės valdininkas – Federacijos subjekto Vyriausybės pirmininkas – yra informuotas, bent jau žino, kas čia vyksta. Ir netrukdo. Dar viena valstybės tarnautojų grupė (visi kadyrovininkai – atestuoti Rusijos Federacijos VRM darbuotojai) įvykdo įsakymą – nupjauna galvą. Kita valstybės tarnautojų grupė – teisės priežiūros institucija (prokuratūros darbuotojai) – puikiai žinodama, kas čia vyksta, viso labo tiktai skubina įsakymo vykdytojus prisiūti nupjautą galvą prie kūno. Galiausiai paskutinis akcentas: visi šie veiksmai vyksta Kurčialojuje gyvenančių ir suaugusių žmonių, ir vaikų akyse.

Klausimas: ar tai yra neišvengiamas susikūrusios „suverenios demokratijos" požymis ir jos sudėtinė dalis? Ar jos šalutinis efektas?

Laukiame atsakymo iš Vyriausiosios karo prokuratūros (S. Fridinskio, jis prižiūri ir Rusijos Federacijos VRM aukščiausiosios kategorijos darbuotojų, ir žemesniųjų prokuratūros darbuotojų veiksmus).

Čečėnijos Respublikos prokuratūra patvirtino abu paminėtus faktus: ir galvos nupjovimą, ir prisiuvimą liepos 28–29 dienomis Kurčialojuje. Patvirtinusi šiuos faktus, Čečėnijos prokuratūra nepranešė, ar dėl šių faktų iškėlė baudžiamąją bylą.

Kaip „Novaja gazeta" laikraščiui pranešė Rusijos Federacijos VRM spaudos tarnybos viršininkas pulkininkas Vasilijus Pančenko, „rugpjūčio 2 d. rytą jokių prokuratūros pareiškimų ir kreipimųsi nei į Vyriausiąją vidaus kariuomenės valdybą, nei į Jungtinių karinių pajėgų grupuotės Šiaurės Kaukaze vadą nebuvo. Dėl šios priežasties komentuoti mes negalime, bet esame pasirengę atsakyti į prokuratūros užklausą, susijusią su Vidaus kariuomene."

Čečėnijos Respublikos prezidento Alu Alchanovo spaudos tarnyba atsisakė komentuoti.

GINKLAI PADĖTI, ATSIKRATOMA KADYROVO

2006 m. rugpjūčio 14 d.

Amnestija – labai gerai: galimybė visada geriau už akligatvį. Bet kaip vyksta „Ginklų padėjimas 2006" Šiaurės Kaukaze? Kodėl pasidavusieji

(oficialiai jų apie 80) pasielgė būtent šitaip? Kas jie? Ką ypač svarbu numatyti amnestijos įstatyme, kurį labai greitai, jau rugsėjo mėnesį, pradės svarstyti Dūma, kad ir kiti pasektų jų pavyzdžiu? Kokios sąlygos ir kieno garantijos reikalingos tiems, kurie norėtų pasiduoti?

Ieškodama atsakymų į šiuos klausimus, apkeliavau Ingušiją, Dagestaną ir, žinoma, Čečėniją. Ir padėtis pasirodė visiškai ne tokia, kaip specialiųjų tarnybų raportuose.

Atradimas Nr. 1 – svarbiausias: padėjusiųjų ginklus, kaip juos vaizduoja oficialioji propaganda, paprasčiausiai nėra. Nėra tokių, kurie iš tikrųjų vakar buvo miškuose, kalnuose, rūsiuose, o šiandien, prokuratūroje pasirašę pasižadėjimą neišvykti, sėdi namuose. Kodėl? Ir kas čia yra?

Iš pradžių – apie Dagestaną ir Ingušiją. Tai, kas vyksta Čečėnijoje, iš esmės skiriasi nuo situacijos šiose respublikose. Dagestanas šiandien – vieta, kur veikia daugiausia džamaatų (pagal antiteroristinę specialiųjų tarnybų terminiją džamaatai – neteisėti ginkluoti padaliniai) Šiaurės Kaukaze. Yra kam pasiduoti.

Vis dėlto dagestanietiškas „pasidavimas" – labai savotiškas dalykas. Tai pabrėžtinai finansinio pobūdžio dalykas. Jau net ir įkainiai nusistovėjo. Užmokėjo 60 tūkstančių prokurorui – jis apiformins prisipažinimą savo valia. Nėra 60 tūkstančių – bus įgyvendintas Putino pareiškimas dėl „aktyvesnių veiksmų nenusiginklavusių asmenų atžvilgiu". Kaip sakoma Dagestane, pagal paskelbtą „norinčiųjų amnestuotis" skaičių galima spręsti tik apie prokurorų – paprastai rajonų ir miesto grandies – gerovės pakilimo lygį.

Būtina pasakyti: rugpjūčio 8 d., kaip žinoma, įvyko eilinis teroristinis aktas. Buvo susprogdintas Bitaras Bitarovas, Buinaksko rajono prokuroras, pats kruviniausias (teroro aktai, specialiosios operacijos, maži karai ir ginkluoti susidūrimai) per visus trejus antrojo Čečėnijos karo metus Dagestane. Bitarovas miręs, bet jo susprogdinimas vargu ar turės kokią nors įtaką naujos „įkainių amnestijos" politikai. Smogikai puikiai žino (apie tai jau kalbėjome): 60 tūkstančių už „pasidavimą savo noru" korupcija kiaurai persmelktame Dagestane teks mokėti bet kam, kas tik atsisės į susprogdinto prokuroro kėdę.

Kita stotelė – Ingušija. Čia veikia patys įžūliausi ir karingiausi džamaatai. Bet „pasidavusiais" čia laiko tris žmones – jų pareiškimus rodė per respublikinę televiziją. Visi trys – iš anksčiau pagrobtųjų tarpo. Beje,

seniai – prieš kelis mėnesius. Pagal vieną ir tą patį Ingušijai įprastą scenarijų: pagrobė „neišaiškintų jėgos struktūrų“ atstovai, kurie vėliau surasti vietiniame tardymo izoliatoriuje Vladikaukaze, apkaltinti kaip dalyvavę neteisėtuose ginkluotuose daliniuose.

Visus tris vienija viena detalė – jie buvo areštuoti prieš pareiškimą „amnestuotis“ ir areštuoti yra iki šiol. Nieko neišleido namo. Visų bylas tiria Generalinės prokuratūros grupė, kuriai vadovauja Konstantinas Krivorotovas, laikomas geriausiu ypač svarbių bylų tardytoju Pietų Rusijoje. Jo veikla, siekiant sunaikinti priežastis, kurios privedė iki Beslano tragedijos, kaip buvo manoma, turėjo praktiškai likviduoti terorizmo siautėjimą Šiaurės Kaukaze, bet viskas įvyko atvirkščiai. Tyrimo praktika jau beveik dvejus metus pasižymi tuo, kad žmonės priskiriami prie teroristų, o tikri banditai bastosi po miškus ir kalnus, sprogdina ką nori ir kur tik nori.

Žinoma, kad visi trys ingušų „pasidavusieji“ (tai pareiškė jų giminaičiai ir advokatai gerokai prieš Patruševo pasiūlymus) tyrimo metu patyrė kankinimų ir pasirašė „prisipažinimus“. Advokatai, ginantys ne šiuos tris, o kitus panašius į juos asmenis, kurių bylų tyrimui vadovauja Krivorotovas, sako, kad jų ginamiesiems tardytojai nepateikė tokių pasiūlymų (būti amnestuotiems). Šie advokatai „pasidavimo aktą“ komentuoja šitaip: šių trijų pareiškimai – giminaičių susitarimas su tardytojais dėl įkalinimo laiko sumažinimo. Ne daugiau.

Tai reiškia, kad ir ingušiška amnestija iš esmės yra sutartinė, o ne taikinamojo pobūdžio, ir tikrai nedidina skaičiaus tų, kurie „susiprato“ ir „nori grįžti į taikų gyvenimą“. „Ingušų pasidavėliai“ ir taip būtų sugrįžę į „taikų gyvenimą“ griežto režimo kolonijose.

– Ar norintieji amnestuotis kreipiasi, pavyzdžiui, į Jus, į parlamentą? Kad tarpininkautumėte? – klausiu Ingušijos Liaudies susirinkimo deputato, neseniai sukurtos parlamentinės piliečių teisių komisijos nario Mahometo Sali Auševo.

– Ne..

– Ar, Jūsų manymu, amnestija pagerins situaciją Ingušijoje – turiu galvoje sprogdinimus, apšaudymus, karinius susirėmimus?

– Tai ne amnestija, tai paprasčiausias kreipimasis, kad būtų sudėti ginklai. Į miškus išėjo įvairių žmonių. Yra tokių, kurie niekada neišsuks iš pasirinkto kelio. Yra, žinoma, sąlygiškai, „romantikų“ – svyruojantiems

labai svarbus būtent toks pasiūlymas. Bet dauguma, apie devyniasdešimt procentų, yra nepriklausomi nuo amnestijos. Kažką iš jų artimųjų nužudė. Jie keršija. Jie neturi dėl ko atgailauti. Jie patys laukia atgailos. Bet man atrodo, kad amnestija paskelbta ne mums. Daugiausia – Čečėnijai.

Taigi, Čečėnija, kurios vaidmuo regione yra lemiamas. Kalbama, kad amnestijos jau paprašė 70 žmonių. Bet visi jie – nekariaujantys. Tai žmonės, dėl įvairiausių priežasčių paskelbę arba ketinantys paskelbti, kad nori pasinaudoti Patruševo pasiūlymu. Vienas kepė duoną Dudajevui, kitas pasakė, kad prijautė Maschadovui, trečias nešiojo į mišką maisto. Pats „karingiausias" – jį dažnai rodo televizija – umarovininkas (iš Doku Umarovo būrio) iš tikrųjų pasirodė esąs žmogus, kuris kelerius metus nuo nieko nesislėpdamas prekiavo Urus Martano turguje. Jam užsiminė, kad būtų neblogai papildyti statistiką, tai jis ir papildė.

– Ko reikia, kad amnestija būtų tikra, reali? – šį klausimą pateikiau visiems. Net ir tiems, kurie nė negalvoja legalizuotis – smogikams. Ir tiems, kurie prašo artimųjų susisiekti su teisėsaugos struktūromis, kol yra tokia galimybė. Ir promaskvietiškų čečėnų jėgos struktūrų vadams – daugelis iš jų patys kažkada buvo sukilėlių smogikai, amnestuoti garantuojant tėtušiui Kadyrovui. Būtent šie vadai ilgą laiką buvo laikomi jaunesniojo Kadyrovo valdžios laidininkais.

Vienodi atsakymai nustebino.

– Vargu ar pasiduos „po Kadyrovo padu".

Še tau kad nori. Ir tai respublikoje, kuri, esą, kraustosi iš proto dėl meilės Kadyrovui. Čia visur, kiekviename žingsnyje, garbinimo ženklai. Visur plakatai: tai jis su tėtušiu, tai su Putinu, tai pats vienas susimąstęs, ir „Tu – mūsų didvyris", ir „Mes didžiuojamės tavimi"... Visi keliai, visi įvažiavimai į kaimus, net ir pačius mažiausius, visos mokyklos, įstaigos, tvoros, durys, žibintų stulpai, buvusių kontrolės punktų betoniniai blokai. Štai toks visaliaudinis čečėnų numylėtinis. Kodėl prieš jį nesudėjus ginklų?

Toliau bus mažai pavardžių: visi pokalbiai vyko visiško ir nediskutuotino anonimiškumo sąlygomis.

– Kodėl jūs manote, jog tam, kad žmonės išeitų iš miško, reikia pašalinti Ramzaną? – klausiu vieno įtakingų promaskvietiškų jėgos struktūrų vadų. Mes pažįstami labai seniai ir pasitikime vienas kitu. Dėl priežasčių, buvusių blogesniais laikais.

– Jie neišeis, kad patektų į vergovę, o Ramzanas – tai vergovės pratęsimas. Jie išeis pasiduoti įstatymui. Tiktai įstatymui. Antra sąlyga: kad būtų garantuotos darbo vietos be automatų. Kad nebūtų jokių būrių, į kuriuos kalbins stoti vietoj miško.

– Ką jūs turite galvoje? Kad jiems būtų paruoštos darbo vietos? Tai neįmanoma. Nedarbas – visų bėda.

– Ne, aš turiu galvoje ką kita. Šiandien Čečėnijoje nė vienas žmogus – bet kuris, paprastas, kuris niekada ir niekur nekariavo, nėra užtikrintas, kad rytoj liks darbe, jeigu kuo nors nepatiks Ramzanui. Ir negali būti tikras, kad liks gyvas, jeigu kuo nors jam nepatiks.

Toliau kalbamės apie Ješijevą – mano pašnekovas nejaučia jam nė mažiausio gailesčio. Vis dėlto to, kas atsitiko, negalima neaptarti. Mairebekas Ješijevas, pravarde Mula (radijo šaukinys), įžymus karo vadas iš kalnuoto Vedeno rajono, pasidavė po Maschadovo žūties gavęs Ramzano Kadyrovo garantijas. Kartu su savo būriu. Ješijevas – religinis fanatikas, kad nebūtų iliuzijų.

Kadyrovas iškart paskyrė jį Vedeno rajono ATC vadu. ATC – tai Antiteroristinis centras, turintis savo padalinius Čečėnijos miestuose ir kaimuose. ATC buvo suformuotas iš buvusio A. Kadyrovo pulko kovotojų – buvusių pasipriešinimo smogikų. Visi buvo pavaldūs R. Kadyrovui. ATC – jėgos struktūra, kuri ilgą laiką buvo R. Kadyrovo valdžios pagrindas. Šių metų pavasarį ATC išformavo – manoma, kad taip federalinis centras pirmąkart pamėgino sumažinti R. Kadyrovo apetitą. Iš didžiosios ATC kovotojų dalies buvo suformuoti batalionai „Šiaurė“ ir „Pietūs“, priklausantys Rusijos Federacijos VRM vidaus kariuomenei, – birželio 1 dieną jie prisiekė Rusijai.

Beje, šis federalinis planas, skirtas sudrausminti Kadyrovui, buvo tikrai sėkmingas. Daugelis buvusių kadyrovininkų – buvusių smogikų nusisuko nuo Ramzano ir pamėgino pakeisti savo kelią, o Kadyrovas, į tai reaguodamas pradėjo aktyviai veikti, kad gautų savo žinion eilinę naujų amnestuotųjų partiją. Iš dalies dėl šio Kadyrovo noro padidinti savo jėgos struktūrų išteklius ir kilo dabartinės amnestijos idėja, kurią po Basajevo žūties paskelbė Patruševas.

Bet grįžkime prie Ješijevo. Kadyrovo siūlymu, praeitų metų lapkričio 10 d., Milicijos dieną, iškilmingoje aplinkoje VRM generolai Ješijevui įteikė medalį – daugelis čečėnų milicininkų tada atsisakė net į salę įeiti. Bet netrukus, žiemą, dalis pasidavusio Ješijevo būrio kovotojų paliko Kadyro-

vą ir vėl išėjo į kalnus, buvo pastebėti keli jų ir smogikų broliavimosi atvejai. Ramzanas apkaltino Ješijevą išdavyste: esą jis vykdydamas Basajevo įsakymą specialiai pasidavė, siekdamas užsitarnauti pasitikėjimą ir jį patį sunaikinti.

Rezultatas toks: iš pradžių buvo pagrobti, o tada nuo žemės paviršiaus dingo visi Vedeno ir Gudermeso rajonų Ješijevai. 24 žmonės, įskaitant moteris ir trejų metų vaiką. Gyvą paliko tik vieną seną šeimos narį. Pagal principą: pernelyg senas, kad turėtų vaikų.

Ješijevų šeimos istorija žinoma Čečėnijoje. Savaime suprantama, ir tarp smogikų. Kas gali pasiduoti, kai Ramzano garantijos štai tokios?

– O ar Ješijevas iš tikrųjų išdavė Ramzaną? – klausiu žinančių žmonių.

– Taip, – atsako man.

Kaip sako promaskvietiškų Čečėnijos jėgos struktūrų vadai, lojalumas – tai visiška priklausomybė nuo Kadyrovo. O tai nelabai patrauklus dalykas. Laikas bėga ir viskas keičiasi. Anksčiau tokį paplitusį išorinį lojalumo Ramzanui demonstravimą keičia ryžtingas pasipriešinimas jam jėga. Iki šios vasaros to nebuvo.

Liepos 25 dieną į Grozną atskrido Germanas Grefas ir Aleksejus Kudrinas, ekonominės plėtros ir finansų ministrai. Įvyko partinis susirinkimas – svarstė Čečėnijos atstatymo finansavimą. Kadyrovas savo įprastine chamiška maniera pareikalavo beveik dviejų milijardų – už tai, kas jau pastatyta. Kudrinas su Grefu lig šiol nematyta maniera pareikalavo pristatyti projektų sąmatinę dokumentaciją.

Su šia dokumentacija tikras jovalas. Stato, o dokumentų nėra. Jau keturi milijardai neparemti dokumentais. Grefas, kreipdamasis į Ramzaną, buvo lakoniškas, bet tikslus: „Še tau, kad nori.“ Su intonacija, kaip tvirtino liudininkai, „še, iškąsk“. Kudrinas netgi pasakė, kad dėl Ramzano nesirengia sėsti į kalėjimą: pinigai bus skirti tik remiantis sąmatine projektų dokumentacija. Kadyrovas pasipiktino: mes rytoj lagaminais tą dokumentaciją jums atsiųsime. Kudrinas nesiliovė: prašau, bet vertinimo komisiją, kuri paskaičiuos, kiek verti pastatyti objektai, jis atsiųsiąs iš Maskvos, savą. Kadyrovas pradėjo psichuoti, bet „nurijo“.

Pasitarime dalyvavo labai daug žmonių, ir tie žmonės negalėjo nepastebėti naujo tono, kokiu federaliniai ministrai kalbėjo su Kadyrovu. Ministrai

prisiminė dar ir pinigus, skirtus „potvyniui“ – tuos pinigus, kurie taip pat išnyko. Atsakyti nebuvo kaip. Dukas Vacha Abdurachmanovas, Čečėnijos parlamento pirmininkas, pamėgino užtraukti savo mėgiamą dainelę: „Maskva mums nė kapeikos.“ Bet jį nutraukė.

Taip dar nebuvo. Anksčiau tie patys federaliniai ministrai su „Kadyrovo komanda“ kalbėdavosi viską suprantančių tėvų tonu. Pro liudininkų akis nepraslydo ir faktas, kad ministrai atsisakė iki pasitarimo vietos važiuoti juodais Kadyrovo landkruizeriais su maskvietiškais numeriais – pasirinko prezidentinius Alchanovo automobilius.

To paties pasitarimo kuluaruose federaliniams ministrams buvo paaiškinta, kad pusė gyventojų išvažiuos iš Čečėnijos, jeigu Kadyrovas taps prezidentu. Be to, informavo, kad vargu ar kas pasiduos Kadyrovui.

Po Čečėniją pasklido gandai. Jų esmė: „Maskva“ atsisako Ramzano. Po šio pasitarimo, suvaidinusio nuleistuko rolę, ir įvyko maištas laive.

Iš pradžių neramumai apėmė vadinamąjį naftos padalinį: jį saugojo nežinybinė apsauga. „Naftos apsaugininkai“ atsisakė mokėti Kadyrovui duoklę – vadinamajam Kadyrovo fondui. Ir pagrasino: mūsų nesiundyk prieš saviškius, į savuosius mes nešaudysime, gaujų tarpusavio vaiduose daugiau nedalyvausime, padėsime ginklus ir išeisime. Po jų maištauti pradėjo Ypatingų situacijų ministerijos kovotojai, taip pat atsisakę mokėti duoklę – 3–4 tūkstančius rublių nuo kiekvienos algos. Parašė oficialų pareiškimą prokuratūrai dėl duoklės rinkėjų. Prie maišto prisijungė ir baisarovininkai – Movladžio Baisarovo būrys. Jų, žinoma, išliko nedaug, bet jie, kaip ir anksčiau, yra įtakingi: prie jų iškart prisidėjo batalionas „Vakarai“, kuris žinybiškai priklauso Generalinio štabo vyriausiajai žvalgybos valdybai.

Galiausiai buvo prieita iki karo atvirame lauke. Muslimas Iljasovas – vieno iš Rusijos Federacijos VRM vidaus kariuomenės batalionų vadas, pats buvęs smogikas, pasidavęs tėvui Kadyrovui, ir Ramzano draugas, surengė jam pasalą – tiesiogine šio žodžio prasme. Į pasalos vietą patraukė ir kiti būriai (batalionai „Vakarai“, „Rytai“, „Šiaurė“, „Pietūs“, OMONas). Būriuose įvyko skilimas: vieni kovotojai už Ramzaną, kiti – prieš. Jėgos persvara buvo ne Ramzano naudai. Maišto iniciatorius Iljasovas paskelbė Ramzaną priešu ir paaiškino kodėl: už pažeminimus, įžeidimus ir pasityčiojimus. Už „vergiją“. Ramzanas siautėjo. Ir atsitraukė dėl jėgų stokos.

– Tai neilgam, – sako vienas iš vadų, tų įvykių dalyvis. – Manau, kad po dviejų mėnesių viskas bus baigta.

Kitas jo kolega, kuriam taip pat nelemta išvengti susidūrimo, pasakė: „Trys mėnesiai“. Visi tie, kuriems yra pavaldūs būriai, vadinamosios promaskvietiškos čečėnų jėgos struktūros, sutaria, kad Ramzano pašalinimas – tik laiko klausimas. Nors čia pat priduria: „Visko gali atsitikti.“

– Kas tas viskas?

– Jeigu Maskva nuspręs jį išsaugoti – ji Ramzaną išsaugos.

– O Maskva – tai kas, jūsų manymu?

– Putinas. Štai Ramzanas ir pradėjo per Surkovą prašyti asmeninio susitikimo.

Tas susitikimas tikrai įvyko – rugpjūčio 9 dieną Kremliuje. Bet nedaug ką jis davė Ramzanui. Telepaveikslėlį. Bet ne pinigų.

Grįžkime prie to, kas įvyko po maišto. Rugpjūčio 3 diena. Priesaikos diena – eilinė ištikimybės Ramzanui priesaika. Prie Korano. Vargšas Koranas.

– Mus visus sukvietė į Chosi Jurtą (kitas Centorojaus pavadinimas), – pasakoja vienas iš dalyvių. Tą dieną Achmatui Chadži sukako kažkiek metų (55 metai). Ten nuvedė į sporto salę ir pranešė, kad bus duodama ištikimybės Ramzanui priesaika prie Korano. Sporto salėje buvo visi batalionų vadai. Mula skaitė, visi turėjo kartoti. Viskas buvo filmuojama. Paskui kelias dienas per televiziją rodė, kaip mes judiname lūpas. Aš prisiekiau tėvui.

Kitas vadas juokiasi:

– Aš – žmonai.

Visiems dalyvavusiems ši priesaika buvo toli gražu ne pirma. Žmonės šypsosi: mes matėme tuos, kurie Koranu prisiekė įvairiems lyderiams jau penktą kartą, ir tas priesaikas sulaužė – ir šią sulaužys pirmai progai pasitaikius.

Ir tai tiesa: organizuota priesaika, panašu, sukėlė dar didesnį pasipriešinimą tų, kurie dabar nusiteikę prieš Ramzaną.

– Ši priesaika – panika, – įsitikinęs dar vienas būrio vadas, kuris, beje, rugpjūčio 3 dieną į Centorojų nenuvyko. Ramzanas demonstravo Maskvai, kad kontroliuoja situaciją, kad yra stiprus. O Čečėnijai parodė, jog panikuoja.

– Kiek žmonių, jūsų manymu, liks su Ramzanu lemtingą akimirką?

– Nuo 50 iki 100.

– Pats artimiausias ratas?

– Ne, tie, kurių be jo laukia kelias tiktai į kalėjimą. Ir atgalios į mišką nė vieno iš jų jau nepriims. O pats artimiausias draugas parduos jį pirmas. Tokius jau žmones jis prisiviliojo.

Taigi kuo pasireiškia permainos Čečėnijoje šios vasaros pabaigoje? Paskelbta amnestija ir Abdulo Chalimo Sadulajevo bei Basajevo žūtys staiga panaikino inerciją. Visa tai privertė žmones susimąstyti apie tai, kur jie yra, kokia yra Čečėnijos vidaus situacija, kur ji gali nuvesti ir kas yra kas.

Permainos pasireiškė dar ir tuo, kad anksčiau Čečėnijoje beveik visi buvo įsitikinę, kad laikui bėgant Ramzaną pašalins tie, kurie jį iškėlė, – „rusai". Dabar visi susijusieji su jėgos struktūromis – pabrėžiu, čečėniškomis promaskvietiškomis – sako, kad išlaisvinti Čečėniją iš Ramzano rankų teks jiems patiems. Remiamasi tuo, kad Čečėnijos problema dabar yra ne džamaatai, o Ramzanas, kadyrovininkai ir su jais susijęs šliaužiantis konfliktas.

– Kodėl?

– Todėl, kad kadyrovininkai – pati geriausia išrasta čečėnų naikinimo mašina. Tą dabar suvokia dauguma.

Taip man šiuolaikinę čečėnų ir rusų politinę abėcėlę aiškino vienas išmintingas žmogus, pažįstamas groznietis, Maschadovo valdymo metu gyvenęs Maskvoje (jis buvo prieš vahabitus), Košmano laikais sugrįžęs, o dabar beveik neišgalintis tverti prie Ramzano.

– Problema yra ta, kad Maskvoje negali apsispręsti: ar vers jie Čečėnijoje laikytis įstatymų, ar ne. Kol Maskva neapsispręs, Ramzanas liks. Ramzanas – beteisiškumo simbolis. Tie, kurie nori išeiti iš miškų, laukia įstatymo. Žmonės nori įstatymo.

– Bet Maskva negali apsispręsti ne šiaip sau, o todėl, kad čečėnai vis demonstruoja, jog nenori gyventi pagal įstatymą. Kaip Maskvai apsispręsti, jeigu vos tik kas, čia išgirsti: „Chjo nochči vac?" (tai galima išversti: „Tu – ne čečėnas, ką?"). Kokia išvada? Kaip priversti čečėnus gyventi pagal įstatymą? Net jeigu jie nori paklusti įstatymui, o ne Ramzano primestam beteisiškumui, ar jie sugebės gyventi pagal įstatymą? Štai kur kabliukas. Beje, tuos pačius uždavinius Maschadovas sprendė dešimto dešimtmečio pabaigoje. 1989 metais, girdint kitiems žurnalistams, jis man sakė, kad vienintelis būdas priversti čečėnus laikytis įstatymo – įdiegti islamą.

– Maschadovas buvo neteisus. Ne islamą, o adatus, mūsų čečėniškas gyvenimo taisykles. Jose daug išminties. Kad ir kaip paradoksalu, pasitelkus adatus, čečėnus galima priversti gyventi pagal Rusijos įstatymus.

– Jeigu grįžtume prie amnestijos, kieno žodis gali būti priimtas kaip garantas? Putino žodis?

– Prisiminkite Chambijevo misiją Azerbaidžane: šis buvęs Maschadovo gynybos ministras, dabar parlamento deputatas, Ramzano įsakymu nuvyko į Baku įkalbinėti ten gyvenančių smogikų sugrįžti ir priimti amnestiją. Niekas nesugrįžo, išskyrus du jo paties giminaičius, kuriuos suėmė prie sienos. Taigi atsakymo į klausimą nežinau. Manau, kad garantiją turi suteikti ne Ramzanas, ne Putinas, ne Alchanovas – tiktai įstatymas.

Aslanui 31 metai. Mokyklą jis baigė, kai byrėjo TSRS, o Čečėnija blaškėsi, nežinodama, kokiam įstatymui paklusti. Jis, kaip ir dauguma čečėnų, su ginklu jau daugelį metų. Kaip ir daugelis Čečėnijoje, gyvena svetima pavarde. Kaip ir daugelis Čečėnijoje, nori pasiduoti, bet negali to padaryti. Aslanas – jau ne Čečėnijos ateitis, jis pernelyg išvargęs ir viskuo nusivylęs. Bet nuo to, kaip su juo bus pasiegta, jos ateitis gali priklausyti. Todėl toliau – interviu beveik be kupiūrų, galvokite patys: kalbamės likus parai iki jo „pasidavimo" prokuratūrai.

– Kariavau nuo 2000-ųjų iki 2002-ųjų, ne nuo pačios karo pradžios. Išėjau kariauti, nes brolį neteisingai pasodino. O jaunesnysis buvo sunkiai sužeistas bombų skeveldrų. Į mūsų namus dažnai ateidavo iš įvairių struktūrų veikėjų, terorizuodavo. Nebenorėjau kęsti – nebegalėjau sėdėti namuose ir laukti pažeminimų. Kariavau būryje, kuris buvo pavaldus Maschadovui. Būryje buvo 12 žmonių.

– Kodėl palikote Maschadovą?

– Ilgai kariauti buvo sunku. Sąlygos sunkios. Vaikinai įkalbėjo, ir mes visi kartu pasidavėme Achmatui Chadži, tapau kadyrovininku. Man sakė: dirbk ramiai – prieš tave nieko nėra.

– Koks darbas buvo pas Kadyrovą?

– Taip pat kovinis.

– Kur buvo sudėtingiau dirbti? Pas Kadyrovą ar pas Maschadovą?

– Vienodai. Paskui ATC išformavo, kad sudarytų batalionus „Šiaurė" ir „Pietūs". Aš supratau, kad man viskas atsibodo, nenoriu daugiau lakstyti

su automatu. Atidaviau ginklą ir transporto priemonę. Vėliau sužinojau, kad anoji amnestija buvo neteisėta, ir prasidėjo persekiojimas pagal 205 str. 3 dalį (teroristinis aktas).

– Ar jūs skirtingai vertinate Achmatą Chadži ir Ramzaną?

– Taip. Achmatas Chadži buvo supratingas – žinojo, ką reikia daryt.

– Bijote Ramzano?

– Ne, aš jo nebijau, aš jo nemėgstu.

– Po Achmato Chadži žūties buvo daug kalbų apie tai, kad, jeigu jūs visi, kadyrovininkai ir buvę smogikai, nebūsite ištikimi Ramzanui, kurį vertėtų pastatyti į jo tėvo vietą, tai vėl išeisite į miškus.

– Netiesa. Tada niekas į miškus išeiti nesirengė. Netgi nesinervino dėl šios priežasties.

– Kiek dar tokių kaip jūs – iš išformuotų kadyrovininkų – nori amnestuotis?

– Aš pažįstu maždaug dvidešimt žmonių. Nori, bet nėra garantijų. Visi palikusieji Ramzaną išsiaiškino, kad vis dar yra federalinės valdžios ieškomi.

– O dar į kokį nors būrį esate pasirengęs įstoti – pagal amnestiją?

– Ne. Koks skirtumas – į kalėjimą ar į eilinį būrį?

– Ko jūs tikitės? Ko tikisi tie dvidešimt buvusių kadyrovininkų?

– Tikiu įstatymu. Laukiame įstatymo. O tie, kurie nusileis tiesiai nuo kalnų, – jie šiandien apskritai neturi jokių šansų. Ir jie tai žino.

– Ką jums reiškė Basajevo mirtis?

– Nieko.

– Kuo jūs save laikote?

– Aš – smogikas.

– Kuo skiriasi smogikas nuo visų kitų? Noru kariauti?

– Turi būti vidinis noras keršyti. Paprasčiausio noro kariauti nepakanka.

– Kuo jūs šiandien tikite? Kuo pasitikite?

– Niekuo. Šiek tiek Alchanovu, todėl, kad jis nieko nežadėjo. Aš netikiu, kai labai daug žadama.

– Patruševu? Putinu?

– Aš jų nepažįstu. Kad tikėčiau, turėčiau su jais pasikalbėti.

– Jūs vis dėlto rengiatės eiti į prokuratūrą. Kiek procentų duodate, kad pasodins?

– 80.

– Ir vis tiek einate?

– Nusibodo kariauti.

RAMZANAS KADYROVAS – ČEČĖNIJOS PASIDIDŽIAVIMAS: NAUJASIS MINISTRAS PIRMININKAS ŠVENČIA NAUJŲ PAREIGŲ ŠIMTADIENĮ

2006 m. birželio 5 d.

Po kelių dienų šalis ir visas pasaulis švęs Kadyrovo pirmininkavimo Vyriausybei šimtadienį – bent jau pats Čečėnijos Respublikos ministras pirmininkas mano, kad bus švenčiama. Ir tam ruošiasi.

Kas dar nežino, kad Ramzanas Kadyrovas yra Ramzanas statytojas? Grąžina sugriautai Čečėnijai ikikarinį veidą naikindamas mūšių, su nedidelėmis pertraukomis vykstančių čia nuo 1994 metų, pėdsakus.

Žino – visi. Žino, kad štai jau beveik 100 dienų jis rankų nesudeda: kur tik pasirodo jaunojo Kadyrovo kortežas, ten tuoj pat pasipila įsakymai spartinti visų objektų, kurie tik patenka į jo akiratį, statybą. Ir išauga prekybos paviljonai, degalinės, nauju asfaltu užpilamos kelių duobės, dažomos pakelės tvoros, griaunami pabėgėlių laikinojo gyvenimo punktai, ligoninėse pradėta virti sriubas ligoniams, o žemėje žymimos būsimų dujotiekio atšakų linijos. Ir vaikai dainuoja: „Dieve, saugok Ramzaną!“ (tai ne hiperbolė, beveik kasdien per respublikinę televiziją skamba dainos apie dabar gyvenantį Aukščiausiojo ir čečėnų liaudies tarpininką).

Nerimą kelia tik vienas klausimas: o už kokius, tiesą sakant, pinigus viską reikės atstatyti? Juk tai – pagrįstas klausimas. Oficialus į Čečėnijos gyventojų galvas kalamas atsakymas yra toks: už Ramzano pinigus, taip, jis moka išsunkti pinigėlį, bet juk ne sau ir ne dėl savęs, o tik liaudies labui.

Gerai? Tiesiog puiku! Čečėnija, savaime suprantama, tiesiog skęsta ganduose apie šio „pinigų sunkimo“ mechanizmus. Iš lūpų į lūpas perduodama, kiek konkrečiai kiekvienas dirbantysis atiduoda valdančiajai šeimai. Pavyzdžiui, paskutinės žinios (apie „šimtadienio“ šventimo paruošiamuosius renginius): Vidaus reikalų ministerijos Nežinybinės apsaugos, pavaldžios VRM ministrui R. Alchanovui, Kadyrovo giminaičiui, buvusiam

vyresniojo Kadyrovo sargybiniui, vadai tiesiog rikiuotėje pareigūnams paskelbė naujas įmokų į „Čečėnijos atstatymą" sumas: karininkai – po tūkstantį dolerių (?!), o eiliniai – po dešimt tūkstančių rublių (taip pat neblogai, nieko sau – eiliniai). Kas neįgali arba nenori, tiems pasiūlyta išeiti iš darbo.

Nebuvo jokių raportų dėl išėjimo iš darbo: nežinybinė apsauga ėmė „šukuoti" saugomus asmenis. Ir dauguma saugomųjų šitam „šukavimui" pritarė: juk dėl liaudies, viskas dėl liaudies.

Ką jau tikrai turi jaunasis Kadyrovas, tai talentą būti nuovokiu vyresniųjų maskviškių draugų, įskaitant ir Rusijos Federacijos prezidentą, mokiniu. Svarbu yra ne daryti, svarbu sakyti, kad tai tu padarei, – štai pagrindinė jo įsisąmoninta pamoka. Atverčiame R. Kadyrovo 2006 m. balandžio 25 d. pasirašytą Čečėnijos Respublikos Vyriausybės potvarkį Nr. 184-r, kuriame išvardinti „2006 metais kapitalinėmis investicijomis finansuojami objektai".

Ir ką mes matome? Iš 27 planuotų sąrašo objektų tik 6 numatoma iš dalies finansuoti „iš papildomų pajamų", kurios leidžia bent jau numanyti Ramzano statytojo dalyvavimą per vadinamąjį A. Kadyrovo vardo regioninį fondą – tą pačią įžymiąją skrynelę, į kurią suplaukia „savanoriškos piliečių aukos". 18 objektų finansuoja vien tik federalinis biudžetas – mes, šalies mokesčių mokėtojai. Tai vis tie patys mokyklų ir internatų pastatų remontai, būsimieji dujotiekiai į kaimus, ambulatorijų statyba, netgi Valstybinio Achmato Chadži Kadyrovo muziejaus atstatymas. Dar du objektai finansuojami iš biudžeto ir Federalinio regioninės plėtros fondo lėšų. Vadinasi, 19 atvejų iš 27 jaunasis Kadyrovas visiškai niekuo dėtas. Jis tik gali sekti, kad lėšos nebūtų išgrobstytos. Arba?..

Galima ir „arba". Jam galima. Kaip vienintelis senojo Kadyrovo reikalo paveldėtojas, jis juk geriau už liaudį žino, kaip išleisti pinigus. Šita ideologinė platforma remiasi žmonių tikėjimu, jog vyresnysis Kadyrovas buvo Aukščiausiojo ir liaudies tarpininkas, ir šiuo tarpininkavimu apdovanojo savo sūnų.

Legendą apie Geriausiąjį iš Geriausiųjų reikia, be abejonės, nuolat kosmetiškai palaikyti, leisti jai pačiai sklisti – begalinė kvailybė. Būtent todėl jaunojo Kadyrovo „šimtadienis" natūraliai susiliejo su vadinamuoju „pasiruošimu ir respublikinių renginių, skirtų pirmojo Čečėnijos prezidento, Rusijos Didvyrio A. A. Kadyrovo 55-ajam gimtadieniui" (iš Vy-

riausybės 2006 m. gegužės 24 d. potvarkio Nr. 241, pasirašyto R. A. Kadyrovo). 55-ųjų metinių minėjimo planas ne tik stebina – jis labai patogus. Atmeta daugelį dalykų, trukdančių sutelkti dėmesį į tai, kas svarbiausia. Pavyzdžiui, Čečėnijos Respublikoje nereikia švęsti Pergalės dienos, nes neetiška džiaugtis, – juk gegužės 9 dieną buvo nužudytas Kadyrovas, o tai yra žymiai svarbiau už pergalę prieš fašizmą.

Be to, atšaukiama ir bet kokia kūrybinė iniciatyva. Geriausiasis iš Geriausiųjų viską jau patvirtino:

1) A. Kadyrovo citatos, kurios turi būti panaudotos televizijos laidose (iš „pasiruošimo ir šventimo“ plano: „Mano tikslas ne sustabdyti karą, o jį baigti vienąkart ir visiems laikams“, „Mano ginklas – tiesa, ir prieš šį ginklą bejėgė bet kokia armija“).
2) Sąrašas asmenų, iš kurių reikia imti interviu apie Achmatą Chadži. Kas jie?
   Pirmuoju šiame sąraše sūnus patvirtino save: R. Kadyrovo interviu „Tėvas mane išvedė į gyvenimo kelią“. Toliau: Chožo Achmedo Kadyrovo (dėdės) prisiminimai „Jis augo mano akyse“, Čečėnijos Respublikos Liaudies susirinkimo pirmininko D. B. Abdurachmanovo pranešimas „A. A. Kadyrovas – taikos statybos Čečėnijoje architektas“.
3) Publikacijų antraštės ir jų turinys:
   1. Publikacija laikraštyje „Vesti“ – „A. A. Kadyrovas – lyderis, pašauktas laikmečio“. Istorinis A. Kadyrovo pasirodymo Čečėnijos ir Rusijos politinėje scenoje dėsningumas. [...]
   3. Publikacija laikraštyje „Molodiožnaja smena“ – „A. Kadyrovas – taikdarys“ [...].
   17. Televizijos laidos per „Vainach“, „Groznyj“ kanalus – „V. V. Putinas ir A. A. Kadyrovas – naujų rusų ir čečėnų santykių kūrimo architektai“ [...] „A. Kadyrovas – diplomatas“.
   18. Radijo stočių „Vainach“, „Groznyj“ laidos – „Jis suvienijo visus Čečėnijos musulmonus“ [...].
   34. Televizijos serialas „A. Kadyrovas: gyvenimo kelias (kiekvieną savaitę)“.
   35. Jumoristinė programa „Besišypsantis Kadyrovas“. Linksmųjų ir išradingųjų klubo komanda „Čečėniškas pėdsakas“ [...].

38. Sveikinimo telegramos ir linkėjimai. A. Kadyrovo nuopelnų pripažinimas [...].

42. Afišų stendai, transparantai „R. Kadyrovas: „Aš tęsiu tėvo reikalą iki pergalingo galo“ [...] .

Šiame retame netgi mūsų laikams plane yra specialus sąrašas. Ten yra išvardintos publikacijos, kurios turi pasirodyti birželio mėnesį, t. y. būtent tada, kai bus baigiamas švęsti „Ramzano šimtadienis“.

[...] 5. Publikacija žurnale „Nana“ – „A. A. Kadyrovas bendražygių, giminių ir artimųjų prisiminimuose“.

6. Publikacija žurnale „Arga“ (rašytojų žurnalas – A. P.) – „Kūrybinis A. A. Kadyrovo portretas“.

7. Publikacija žurnale „Vainach“ – A. A. Kadyrovui skirti įvairių autorių eilėraščiai [...]

10. Valstybinės radijo ir televizijos kanalo „Groznyj“ laida. Pokalbių šou „Aš – pilietis“. „A. Kadyrovas – žmogus, grąžinęs čečėnams gerą vardą“.

4) Renginiai:

[...] 23. Mokslinis simpoziumas „A. A. Kadyrovo rolė ir reikšmė naujausioje istorijoje“.

24. Geriausių skaitovų konkursas. A. A. Kadyrovui skirti eilėraščiai.

25. Vaikų piešinių paroda „Achmatas Chadži Kadyrovas – žmogus, atnešęs taiką į mūsų namus“.

R. Alchanovas, vidaus reikalų ministras, atsakingas už ištikimybės A. Kadyrovo reikalui priesaiką ir vėliavos su A. Kadyrovo portretu įteikimą geriausiam milicijos padaliniui.

Ramzanas Kadyrovas – deja, vis dėlto dar labai jaunas žmogus ir, matyt, istorinės literatūros kol kas perskaitęs labai nedaug, na, o ką pasakytų tie, kurie jau seniai subrendo? Ir labai gerai prisimena tuos planus, kuriuos sudarydavo centro komitetai, miesto komitetai, rajono komitetai ir t. t. – Lenino 100 metų jubiliejaus proga, Brežnevo 70 metų jubiliejaus proga ir pan.

Teisingumo dėlei reikia pasakyti, kad „55-erių metų jubiliejų“ finansuoja būtent A. Kadyrovo fondas – iš reketuojant gautų čečėnų liaudies lėšų.

Ryškus pavyzdys to, kaip vyksta šis finansavimas, be jokios abejonės, yra neseniai įvykusio pirmojo Čečėnijos gražuolių konkurso organizavimas – ten už viską buvo sumokėta iš šio fondo „šimtadienio" šventimo proga. „Šimtadienio" šventimo metu jaunasis Kadyrovas, kaip žinoma, pažadėjo padaryti viską, kad jį supanti liaudis būtų kuo laimingesnė.

Ir pats Kadyrovas, ir jo, kaip dabar sakoma Čečėnijoje, „komanda", visaip pabrėžia, kad pirmasis grožio konkursas – tai Ramzano rankų ir proto veiklos rezultatas. Šiandien jis yra toks turtingas, koks niekada nebuvo jo tėvas. Jis oligarchas – maudosi piniguose ir mėgsta juos demonstruoti.

Tą atskleidė konkursas. Po to, kai žiuri paskelbė pirmosios gražuolės vardą ir daugelis merginų gavo dovanų po automobilį, Gudermeso restorane įvyko iškilminga vakarienė. Atvažiavo ir jaunasis Kadyrovas su keliomis dešimtimis sargybinių. Nugalėtojoms buvo liepta šokti prieš jį su jo apsaugininkais. Vykstant šokiams, tie apsaugos darbuotojai, kurie nešoko, Kadyrovo įsakymu svaidė į paneles kupiūras. Šimtadolerines ir tūkstantrublines.

Laikraščio „Čečenskoje obščestvo" korespondentas suskaičiavo, kad ant restorano „Olimp" marmurinių grindų šitaip nukrito maždaug 30 tūkstančių dolerių įskaitant ir rublinį ekvivalentą. Ir panelės ganėtinai uoliai tuos pinigus nuo grindų rankiojo. O kai viena iš konkursančių staiga apsiverkė, Ramzanas liepė įteikti jai laikrodį „Chopard" su briliantais. Ir laikrodis „Chopard" su briliantais tuojau pat materializavosi čia, Gudermese. Ir ašaros išdžiūvo, ir niekas „Chopard" laikrodžio, nupirkto už pinigus, surinktus iš vienos liaudies dalies, kad būtų nusviestas po kojomis kitai, neatsisakė.

Praeis metai – viskas pranyks, ir atmintyje neliks nė pėdsako visų šitų „šimtadienių" ir „ištikimybės reikalui priesaikų". Bet kaip gyvens šitos mergaitės, 2006 m. gegužį šliaužiojusios po restorano grindis? Jauni žurnalistai, siūlę savo parašus po publikacijomis „Kadyrovas – taikdarys"? Kai Centorojuje buvo nukankinti šimtai žmonių. Negaliu įsivaizduoti.

P. S. Gegužės 31 d. rytą kadyrovininkai, kurių iš tikrųjų nėra (buvo perkelti į VRM), Ingušijoje, Nesterovskajos kaime, gaudė smogikus. Kaip pranešė Rusijos Federacijos VRM vidaus kariuomenės spaudos tarnyba, „milicijos darbuotojų persekiojami banditai [...] perėjo Čečėnijos ir Ingušijos sieną ir pasislėpė gyvenamajame name Nr. 91, paėmę to namo gyventojus įkaitais" (šią informaciją patvirtino ir ministras pirmininkas Kadyrovas).

Name, kurį apsupo kadyrovininkai, gyvena Chaicharojevai – karo vado Ruslano Chaicharojevo, grobusio žmones ir žuvusio 1999 metais, šeima. Tarp šeimos narių buvo 19-metis Ruslano sūnus Rizvanas, kaip sakė kaimynai, ne kariškis. Po to, kai smogikai sužeidė milicininką, kadyrovininkai atsitraukė pasiėmę Rizvaną Chaicharojevą. Jį įkišo į automobilio bagažinę, atsuko ją priešais namą, pasislėpė už automobilio ir tada pradėjo mūšį, tai tęsėsi dvi valandas. Kai viskas buvo baigta, Rizvaną ištraukė iš bagažinės ir vienas kadyrovininkų pistoletu šovė jam į pakaušį, kitas pribaigė automato šūviais. Žmogžudystė buvo įvykdyta Nesterovskajos kaimo gyventojų akivaizdoje. Tai buvo egzekucija be teismo, kurią įvykdė tie, kurie formaliai buvo Rusijos Federacijos VRM vidaus kariuomenės pareigūnai.

KADYROVININKUS MUŠ: KOL KAS TIK INGUŠIJOJE

2006 m. rugsėjo 11 d.

Rugsėjo 7 dieną Čečėnijos ir Ingušijos pasienio kontrolės punkte prie gyvenvietės Alchastai įvyko masinės muštynės. „Kamufliažai“, atvykę iš Čečėnijos pusės ir prisistatę kaip ministro pirmininko Ramzano Kadyrovo apsauga, neištvėrė posto apsaugininkų (Ingušijos Respublikos VRM operatyvinio pulko administracinių sienų apsaugos karių) „įžūlumo“, nes šie pareikalavo parodyti dokumentus, kovinius nurodymus ir kitokius popierius, kurie reikalingi norint kirsti sieną vežiniems ginklais, ir pradėjo energingai mojuoti rankomis bei šaudyti į orą.

Rezultatas: trys ingušų milicininkai sužeisti (du paguldyti į ligoninę), o kadyrovininkai kirtę sieną nuvažiavo sau. Postų patrulinės tarnybos ingušų milicininkai savo teritorijoje paskelbė kadyrovininkų paiešką ir pažadėjo tuos piliečius, kai sučiups Ingušijoje, mušti. Kadyrovo aplinka išplatino pareiškimą, kad visa tai yra melas todėl, kad „mūsiškiai“ į užsienį šarvuočiais nevažinėja.

Kad ir kas rugsėjo 7 dieną šarvuočiais atvažiavo prie Alchastų gyvenvietės – gryni kadyrovininkai ar Rusijos Federacijos VRM vidaus kariuomenės batalionų, neseniai suformuotų iš buvusių kadyrovininkų, kovotojai, kurie formaliai jau nebuvo kadyrovininkai, o gal dar kokie nors banditai, – vis tiek minėtas atsitikimas yra Čečėnijoje įsigalėjusio „kadyrovinio“ sindromo apraiška.

Pagrindiniai būdingieji požymiai – įžūlumas, chamizmas ir žiaurumas, pateikiami kaip narsumas ir vyriškumas. Čečėnijoje „kadyrovininkai" muša vyrus ir moteris bet kada, kai tik jiems atrodo, jog taip reikia. Muša būtent taip, kaip Maschadovo laikais Ičkerijoje mušdavo vahabitai. Priešams nupjauna galvas lygiai taip pat, kaip pjaustė galvas vahabitai. Ir visa tai atitinkami organai leidžia ir netgi oficialiai vadina tokius poelgius sustiprėjusios nacionalinės savimonės ypatumais, čečėnų liaudžiai galutinai pasirinkus Rusijos pusę.

Pačioje Čečėnijoje šios infekcijos niekas nestabdė. Kartais paragindavo: nagi nagi, mes esame kieti, mes įrodysime, mes ne drebantys sutvėrimai, mes turime teisę! Galų gale „kadyroviškas" sindromas išpopuliarėjo tarp jaunimo. Juos ten vadina „naujaisiais vahabitais" arba R. Kadyrovo fanų klubu. Tie gerbėjai užauga ir išeina į žmones ir į gyvenimą.

Reikia pasakyti, kad porą metų visa tai virė beveik tik pačioje Čečėnijoje, retkarčiais Dagestane – daugiausia su Čečėnija besiribojančiame Chasav Jurto rajone. Bet atėjo akimirka, kai „kadyroviškas" sindromas prasismelkė už šios teritorijos ribų. Dabar daug čečėnų (gyvenančių už Čečėnijos ir netgi už Rusijos sienų) vis labiau užsikrečia šiuo virusu.

Bet aplink Čečėniją gyvenantys kaimynai juk taip pat brendo ir toli gražu ne visi tikėjo televizinėmis pasakaitėmis, kad R. Kadyrovas – Rusijos Didvyris. Labai jau įkyrėjo „kadyroviško" sindromo nešėjai – tikrai labai įkyrėjo. Atsirado atsakomoji reakcija, kuri vadinasi: „Mušim..." Ne visi juk sugeba taip nusižeminti, kaip daugelis čečėnų prieš kadyrovininkus. Štai ir įvyko Kondopoga. O paskui ir Alchastai.

3. KADETAS

[Rusijos vadovų nesugebėjimas paremti teisėtą valdžią, nors parama ir deklaruojama viešuose pareiškimuose, leido Čečėnijoje klestėti karo nusikaltėliams. Iš kelių Anos Politkovskajos aprašytų bylų matyti, kiek drąsos ir narsumo reikia turėti norint pasipriešinti jėgoms, siekiančioms tas bylas vilkinti ir iškreipti jų esmę. Dėl didelės narsos jai vis dėlto pavyko nusikaltėlius perduoti teismui.]

KADETO ISTORIJA: DINGĘ ŽMONĖS

2001 m. rugsėjo 10 d.

Įsivaizduokite, kad į jūsų namus įsiveržė grupė nepažįstamų karine uniforma apsirengusių žmonių, sučiupo jums artimą žmogų ir...

Ir viskas, tiesą sakant. Tai ir finalas: buvo žmogus – ir nėra žmogaus. Visiškai nėra. Lyg būtų nuvalę „žmogeliuką-agurkėlį“ nuo mokyklinės rašymo lentos. Jūs blaškotės, kraustotės iš proto, meldžiate nors kokios nors informacijos – nieko. O tas, kuris privalo ieškoti, paprasčiausiai pataria: užmirškite, ir viskas.

Pati baisiausia dabartinės Čečėnijos tragedija – be pėdsakų dingstantys žmonės. Oficialus skaičius – apie tūkstantį. Neoficialus – dingo beveik du tūkstančiai. Žmonės dingdavo visą karo laiką ir dingsta iki pat šių dienų skirtingose gyvenvietėse įvairiomis aplinkybėmis. Vis dėlto yra du bendri bruožai. Pirma – dingusius žmones paskutinį kartą matė tada, kai

juos sučiupo kariškiai. Antra – didelė Čečėnijos teisėsaugos sistema nieko nesugeba surasti.

Kiekvieną mėnesį Vyriausybės namuose Grozne vyksta specialus pasitarimas, skirtas žmonių grobimo problemai – „paukštelis“ renginių sąraše. Paprastai tiems pasitarimams vadovauja Vladimiras Kalamanovas – specialusis prezidento atstovas žmonių teisių ir laisvių apsaugos klausimais Čečėnijoje.

Pagrindinis pranešėjas – respublikos prokuroras Vsevolodas Černovas, nes būtent jis labiau nei kas kitas turi ieškoti dingusiųjų. Žinoma, čia dalyvauja ir Chankalos, pagrindinės karinės bazės, atstovai nuolatinės skeptiškos išraiškos veidais. Čia pat ir Vyriausiosios karo prokuratūros darbuotojai – nebylūs lyg antkapiai. Pasitarimas tęsiasi lyg kramtomoji guma. Ponai kažką aptarinėja ir jiems sunku nuslėpti, kaip visa tai jiems neįdomu ir netgi bjauru.

Neištvėrusi iš vietos pašoka Taisa Musajeva. Drebančiu balsu ji surinka:

– Ką jūs čia svarstote? Aš linkiu jums vieno – atsidurti mano vietoje. Mano vyro niekas neieško. Ir nenori ieškoti.

Taisai – 25 metai, ir ji ne visai supranta, kuo save laikyti: žmona ar jau našle.

Liepos 2 dieną, masinių ir žiaurių valymų Asinovskajos ir Sernovodsko gyvenvietėse metu, Taisos vyrą Zelimchaną Umchanovą visos šeimos akivaizdoje išvežė nežinoma kryptimi iš jo namų Sernovodske, Kutalovo gatvėje. Apie šiuos valymus dabar išgirdo visas pasaulis, savo žodį tarė prezidentas: pirmą kartą per kelis karo mėnesius pasipiktino įvykdytų specialiųjų operacijų beprasmiškumu, o generalinis prokuroras viešai patikino visuomenę, kad tiriama labai kruopščiai.

– Tai – melas. Nevyksta joks tyrimas, – kerta iš peties Taisa. Jau du mėnesius dviejų Sernovodsko gyventojų – 28 metų Zelimchano Umchanovo ir 22-jų Apti Isigovo, kuriuos pagrobė kariškiai, – šeimos negali Čečėnijos prokuratūros išreikalauti netgi to, kad juos apklaustų dėl įvykių, kurių liudininkai jie buvo. Giminaičiai laksto po respubliką paskui Čečėnijos prokurorą Vsevolodą Černovą ir prašo, kad išklausytų jų informaciją. Laksto nesėkmingai.

Tai ko nepanoro sužinoti Čečėnijos prokurorai? Gal tuo susidomės jų viršininkai – Generalinė prokuratūra? Taigi, jų nesudomino šarvuočio,

kuriuo atvykę kaukėti žmonės pagrobė Umchanovą su Isigovu, net nepažvelgę į jų pasus, numeris – 4025. Taip pat ir šarvuočio šaukinys – „88“. Ir atsakomasis šaukinys – grobikų vado – „12“. Be to, nesudomino ir karinio sunkvežimio „Ural“ numeris – O 1003 KШ; sunkvežimis stovėjo Asinovskajos gyvenvietėje, o pagrobtieji, užkloti brezentu, gulėjo kėbule. Gyvi. Išgirdę balsus, jie paprašė vandens. Yra liudininkų, kuriems nelaimingieji pasakė, jog juos jau ilgiau kaip parą laiko po brezentu ir neleidžia išlįsti.

„Dingusiųjų paiešką, mūsų manymu, galima baigti per kelias valandas“. Tai citata iš dingusiųjų Sernovodsko gyventojų motinų laiško prezidentui Putinui. Praradusios viltį, kad ras pagalbą Čečėnijoje, rugpjūčio 28 dieną jos išsiuntė laišką į Maskvą. „Tereikia, – pataria motinos prezidentui, – sušaukti tos specialiosios operacijos vadovybę (ji juk žinoma), apklausti keletą kareivių ir karininkų (jie taip pat žinomi) ir, jei reikės, surengti akistatą, – Sernovodske yra liudininkų.“

Tos motinos – paprastos moterys, nesimokė paieškos meno, bet rašo akivaizdžius dalykus. Jos nežino, kad jų keliu ėjo jau šimtai Čečėnijos šeimų. Beveik visos rašė prezidentui ir laiškuose pateikė joms žinomą informaciją, kuria remiantis galima surasti pradingusius žmones tiesiog per kelias dienas. Reikia, žinoma, tik norėti. Štai kur visa bėda.

Šių metų sausio 2 d. 26 metų groznietis Zelimchanas Murdalovas ėjo gatve. Netikėtai jį užpuolė šeši kamufliažine uniforma apsirengę žmonės, išrengė ir atsitiktinai šalia sustojusio autobuso keleivių akivaizdoje įgrūdo į automobilį. Vėliau oficialiomis pagrobimo liudininkėmis tapo dvi tuo autobusu važiavusios moterys – septyniasdešimt trejų ir keturiasdešimties metų motina ir duktė. Jos stengėsi padėti Zelimchanui, už tai ir nukentėjo – „kariai“ smūgiu į žandikaulį septyniasdešimt trejų metų moteriai sulaužė dantų protezą, abi moteris partrenkė ant žemės ir paleido šūvių seriją virš jų galvų. Vis dėlto vėliau jos nepabijojo atpažinti užpuolikų – Spalio rajono laikinojo vidaus reikalų skyriaus darbuotojų iš Chantų-Mansių apygardos jungtinio milicijos būrio.

Murdalovui labai nepasisekė: Grozne Chanty Mansijsko milicija yra liūdnai pagarsėjusi. Rajono skyriuje Zelimchanu užsiėmė kriminalinės milicijos viršininkas majoras Aleksandras Prilepinas, labiau žinomas kaip Aleksas. Taip pat tardytojas Žuravliovas ir karininkas Sergejus Lapi-

nas pravarde Kadetas – šį žodį jis išsiskutęs ant pakaušio. Vėliau tyrimas įrodė: būtent jie vadovavo Zelimchano kankinimui ir patys jį kankino.

Vėlai naktį, iš vasario 2-os į 3-iąją, Kadetas atitempė Murdalovą į laikinojo sulaikymo izoliatoriaus kamerą. Ten jį ir pamatė kiti įkalintieji.

Kameros kaimynai išvydo sadistinės bakchanalijos finalą. Iš dešinio Zelimchano peties kyšojo sulaužytos rankos kaulas. Dešinė ausis buvo nupjauta. Krūtinės ląstos kaulai sudaužyti. Jaunuolis buvo be sąmonės. Įkalintieji pradėjo skaityti prie jo maldas lyg prie mirštančiojo. Pareikalavo gydytojo, tas, apžiūrėjęs jaunuolį, pasakė, kad būtina skubi chirurginė operacija, bet karininkai nesutiko, pasakę, kad jaunuolis pasirodė esąs tikras čečėnas, stiprus ir nepasiduodantis, todėl išgyvens.

Sausio 3 dienos rytą sulaikytieji išgirdo, kaip per radijo ryšį kažkas pasakė: „Prie sienos prokuroras.“ Ir atsakymas: „Tegu palaukia.“ („Siena“ čia vadina kontrolinį įėjimo postą.) Pas Zelimchaną atėjo gydytojas, ilgai leido jam kažkokius vaistus. Vėliau pareigūnai vaikiną už parankių kažkur išvilko. Vakare sulaikytiesiems pranešė, kad Murdalovą išvežė į ligoninę, o iš ten jis pabėgo. Niekas, žinoma, tuo nepatikėjo ir suprato situaciją taip: kadangi Zelimchanas nei bėgti, nei eiti pats nebegalėjo, tai, matyt, ten ryte jis vis dėlto numirė, o lavoną budeliai, kad išvengtų nemalonumų, paslėpė – juk aplink rajono skyrių vieni griuvėsiai, kuriuos nežinia kas ir nežinia kodėl vis sprogdindavo, ir šie griuvėsiai, kaip visi Grozne žino, skleidžia lavonų dvoką.

Ir štai, vos tik Murdalovas buvo išvilktas, į laikinojo sulaikymo izoliatorių įleido prokurorą. Jis ir užfiksavo, kad žmogaus pavarde Murdalovas kamerose nėra, ir netgi neišreiškė noro sužinoti, kodėl jo, prokuroro, taip ilgai neįleido į izoliatorių.

Prokuroro apsilankymas Spalio rajono skyriuje buvo neatsitiktinis. Jį privertė ten nuvykti Zelimchano tėvai – Rukijat ir Astemiras Murdalovai, tam tikslui pasitelkę visus savo ryšius. Grozne jie žinomi žmonės. Vėliau būtent tėvai – ne teisininkai ir ne sekliai – nuo pat pradžių ir iki paskutinės dienos atliko tikrąjį tyrimą, aiškinosi aplinkybes, kaip Chanty Mansijsko milicininkai pagrobė jų sūnų, jie tiesiog privertė dirbti Grozno prokuratūrą, privertė iškelti baudžiamąją bylą Nr. 15004 dėl pagrobimo, kankinimo ir vėlesnio dingimo be pėdsakų.

Vienas štrichas: Chanty Mansijsko milicininkai laikė savo kumštyje įbauginę ne tik Grozno gyventojus, bet ir... Grozno prokuratūrą. Pavyzdžiui,

kai tardytojai iškviesdavo į apklausą kurį nors su Zelimchano Murdalovo byla susijusį karininką, ten nuvykdavo iki dantų ginkluota visa milicijos brigada, ir, kol tęsdavosi kvota, koridoriuose laužydavo baldus, laikydavo apsupusi pastatą, atsukusi į jį granatsvaidžių vamzdžius ir grasindama sulyginti su žeme, jeigu jų „bratanas“* nebus paleistas. Įdomu štai kas: Chankala į tai nereagavo niekaip. Lyg taip ir turėtų elgtis Jungtinės karinės grupuotės Šiaurės Kaukaze kariai.

Sausio 7 dieną tyrėjai, nustatę, kad būtent jis kankino Zelimchaną, nusprendė sulaikyti rajono skyriaus tardytoją Žuravliovą. Bet skyriaus viršininkas pulkininkas Valerijus Kondakovas skubiai išsiuntė jį namo į Nižnevartovską, išleidęs įsakymą atbuline data – sausio 5 dieną. Pasak liudininkų, pulkininkas ir pats buvo prikišęs nagus prie Zelimchano istorijos ir visai nenorėjo, kad kas nors prokuratūroje pravertų burną. Sausio 18 dieną istorija pasikartojo: kai buvo pamėginta sulaikyti kitą karininką – Lapiną (Kadetą), Kondakovas ir jį skubiai išsiuntė namo. O jau vasario 7 dieną ir visa ši Chanty Mansijsko milicininkų pamaina, atšventusi 90 parų „dembelį“, išvyko namo į Nižnevartovską.

Ir tuojau pat visa pamaina tapo nebepasiekiama! Nepavyksta nei gauti informacijos, nei areštuoti. Lyg Nižnevartovskas būtų tolimoji Lotynų Amerika, kurioje mėgo slėptis karo nusikaltėliai. Pavyzdžiui, kovo 12 dieną Grozno prokuratūra pasiunčia į Nižnevartovską du pareigūnus, kad sulaikytų ir atgabentų į Grozną, į nusikaltimo vietą, Kadetą. Balandžio 2 dieną jie sugrįžta tik „gavę“ draudimą Lapinui išvykti. O jau balandžio 20 dieną tyrimo grupė informuojama, kad Nižnevartovsko miesto teismo sprendimu tas draudimas išvykti Kadetui atšauktas. Taip pat pranešama ir apie Nižnevartovsko miesto prokuroro pavaduotojo pareiškimą: kadangi į jų miestą atvyko pareigūnų dingusio čečėno klausimu, tai byla turi būti baigta, ir nieko iš Nižnevartovsko jis neatiduosiąs. Ir neatidavė. Byla pakibo. Štai jau aštuonis mėnesius visa teisėsaugos galia nieko negali padaryti.

Pasirodo, visa Murdalovo kaltė yra ta, kad pasipainiojo po ranka, – sausio 2 dieną milicininkams skubiai prireikė informatoriaus čečėno, kad jis ką nors išduotų ir būtų galima raportuoti viršininkams. Chanty Mansijsko milicininkai sučiupo pirmą pasitaikiusį ir mėgino priversti jį bendradarbiauti – tais metodais, kuriais buvo įpratę. Tai, tiesą sakant, ir viskas.

---

* Nuo žodžio „brat“ (rus.) – brolis (red. past.).

„Kodėl?“ – vienintelis klausimas, kurį užduoda Rukijat Murdalova, motina, praradusi vienintelį sūnų. Zelimchano tėvas Astemiras, per tuos mėnesius sulysęs 20 kilogramų, prisipažįsta, kad už sūnų niekada negalės atleisti.

Groznietis Abdulkasimas Zaurbekovas iš Novosadovajos gatvės viso labo tik laikinai įsidarbino kranininku tame pačiame Spalio rajono skyriuje. Praeitų metų spalio 17 d. 9 val. ryto jis atėjo pasiimti atlyginimo, įėjo į pastatą, pasirašė algalapyje gavęs 2400 rublių – ir daugiau niekas niekada jo nematė. Iki vakaro prie kontrolinio įėjimo punkto tėvo laukė aštuoniolikmetis sūnus Aindi – tėvas iš rajono skyriaus neišėjo. Jo niekur nėra.

Praeitų metų rugpjūčio 27 d. auštant nežinomi kaukėti kamufliažines uniformas vilkintys žmonės iš namų Grozne, Staropromyslovo rajono Kliučevajos gatvėje, išvežė Mahomedą Umarovą. 9-tą tos pačios dienos ryto valandą Mahomedo tėvai – Ruslanas ir Leila – iš būdingų požymių sugebėjo atpažinti kelis sūnaus grobikus: jie tarnavo Staropromyslovo rajono komendantūroje. Tėvai sugebėjo pasiekti, kad prokuratūra iškeltų baudžiamąją bylą, bet kaip tik tuo metu ta pamaina išvyko namo. Ir viskas.

Netgi ypač atsargi Eva Chubalkova, Europos Sąjungos ekspertė, šiuo metu dirbanti ES misijoje čečėnų Znamenskojės gyvenvietėje, buvo priversta paskelbti skaičių: į 55 procentus pareiškimų apie pagrobimus, kuriuos į prokuratūrą ir kitas teisėsaugos instancijas nusiunčia specialiojo prezidento atstovo Vladimiro Kalamanovo biuras, negauta jokio atsakymo. Teisėsaugos vertikalės neveiklumas „karinių“ pagrobimų srityje itin akivaizdus, nes didžiausia gautų atsakymų dalis – tai šalti, nieko nereiškiantys atsiprašinėjimai.

Buvo žmogus – ir nėra žmogaus. Šiandienė mūsų dalia – tai užminuotų santykių šalis: kiekvienas susitikimas su milicininku gali tapti lemtingas – o gal tai Kadetas? Mūsų laikai – gėdingo karinio siautėjimo laikai, dabar leidžiama daryti viską, ko negalima. Kol kas tiktai Čečėnijoje. Aukščiausiajai valdžiai tylint. O kas toliau?

REDAKCIJOS ŽODIS

2001 m. rugsėjo 24 d.

Jau kažkaip pripratome prie grasinimų mums patiems – pačių įvairiausių: nuo viršininkiškų kumščio trankymų į stalą iki nekantrių šnabždesių iš telefono ragelio, anonimiškai perspėjančių apie vienos ar kitos publikacijos

„netikslingumą“. Pripratome todėl, kad radome priešnuodį – visas intrigas ir neaiškias užuominas paverčiame spausdintu žodžiu, nes nenorime būti viso to dalyviais – mūsų kita profesija. Taip pasielgsime ir dabar.

Laikraščio „Novaja gazeta“ 65-ajame numeryje buvo išspausdintas Anos Politkovskajos žurnalistinis tyrimas, paremtas prokuratūros medžiaga ir liudytojų parodymais, – „Dingstantys žmonės“. Ten buvo ir eilutės, skirtos kai kuriems Chanty Mansijsko jungtinio milicijos būrio karininkams, pavyzdžiui, Sergejui Lapinui pravarde Kadetas. Cituojame: „Vėliau tyrimas įrodė: būtent jie (t. y., Kadetas ir kiti karininkai) ir vadovavo Zelimchano kankinimams, ir patys jį kankino.“ Iškelta baudžiamoji byla Kadetui-Lapinui proto neįkrėtė. Nižnevartovsko miesto teismas netgi atšaukė draudimą išvykti. Būtent šia aplinkybe jis tikriausiai ir nusprendė pasinaudoti.

Praeitą savaitę laikraščio „Novaja gazeta“ tyrimų skyriaus elektroninio pašto adresu atėjo laiškas:

Yra patikimų žinių apie tai, kad Čečėnijoje tarnavęs kriminalinės paieškos operatyvinis darbuotojas, turintis asmeninį šaukinį „Kadetas“ (ne pravardė), buvo rengiamas specialiosiose Federalinės saugumo tarnybos stovyklose kaip sprogdintojas, snaiperis, taip pat turi išgyvenimo ekstremaliose situacijose karinių veiksmų sąlygomis įgūdžių. Kur jis yra šiuo metu, nežinoma. Bet yra faktų, rodančių, jog jis turi šaunamąjį ginklą ir kad ketina aplankyti Maskvą. Ar jums nėra žinoma, kokiu tikslu buvęs Vidaus reikalų skyriaus darbuotojas atvyksta į Maskvą?

Elektronino laiško viršuje nurodyta tema – „dingstantys žmonės“. Ir parašas – kadet@email.ru.

Nesiaiškinsim, ar tai piktas pokštas, ar provokacija, rimtas įspėjimas ar iššūkis – tai ne žurnalistų funkcija. Mes privalome tiktai informuoti skaitytojus ir valdžią apie tai, kas mums žinoma. Tikimės adekvačių teisėsaugos organų veiksmų. Surasti autorių ir išsiaiškinti motyvus, paskatinusius jį parašyti redakcijai, – jų profesinė pareiga.

Mes toliau dirbame savo darbą. Pristatome eilinį Anos Politkovskajos reportažą iš Grozno.

[Kai 2001 m. rugsėjo mėn. pasirodė šis straipsnis, į redakciją pradėjo plaukti Anai Politkovskajai adresuoti grasinamieji laiškai.]

PANEIGIMO NEBUS

2001 m. spalio 15 d., „Novaja gazeta“

Tai antras laiškas, kurį mes gavome elektroniu paštu (kalba netaisyta).

Atliaiskite už sutrukdymą, bet Jūs turite 10 parų paskelbti paneigimo straipsnį pagal medžiagą „Dingstantys žmonės“, kitaip Jūsų apsaugai pasamdytas milicijos darbuotojas Jums nepadės.

Su pagarba
Kadetas

Mes nedelsdami nusiuntėme užklausą į Chantų-Mansių vidaus reikalų valdybą, kurioje tarnavo galimas šių grasinimų autorius, kad išsiaiškintume, ar specialiosios paskirties pajėgų kovotojas pravarde Kadetas turi ką nors bendra su šiais laiškais. (Vis dar neatmetame galimybės, kad visa ši istorija – paprasčiausia provokacija). Kol šį numerį rengėme spaudai, atsakymo dar nebuvo.

Norime dar kartą patikinti visus abejojančius, kad imsimės visų reikiamų priemonių, kad apgintume savo bendradarbę.

Ir dar. Ultimatumų kalbos laikraštis „Novaja gazeta“ nesupranta.

Rusijos Federacijos vidaus reikalų ministrui B. V. Gryzlovui

Gerbiamas Borisai Viačeslavovičiau!
Laikraščio „Novaja gazeta“ 65-ajame numeryje buvo išspausdintas Anos Politkovskajos straipsnis „Dingstantys žmonės“, kuriame aprašomi žvėriški nusikaltimai, kuriuos vykdo kai kurie milicijos darbuotojai Čečėnijoje. Po šios publikacijos į laikraščio „Novaja gazeta“ elektroninį paštą pradėjo eiti grasinamieji laiškai, pasirašyti vieno straipsnio veikėjo vardu.

Laikraščio „Novaja gazeta“ darbuotojai vis dažniau tampa nusikalstamų pasikėsinimų objektais (2000 m. gegužės mėn. buvo

nužudytas I. Domnikovas, 2000 m. gruodžio mėn. žvėriškai sumuštas O. Lurje), šie nusikaltimai iki šiol neatskleisti. Tai įtikina, kad grasinimai yra visai realūs ir gali būti įvykdyti. Mano nuomone, A. Politkovskajos gyvybei ir sveikatai gresia realus pavojus.

Prašau Jus imtis visų įstatyme numatytų priemonių, kad būtų rasti ir sulaikyti kalti asmenys, ir neleisti įvykdyti nusikaltimo prieš žurnalistę.

Pagarbiai

Valstybės Dūmos Saugumo komiteto pirmininko pavaduotojas

J. P. Ščekočichinas

2001 m. spalio 15 d.

Priedas: 5 puslapiai.

NUŽUDYTI IR SUNAIKINTI LIUDININKUS. KODĖL Į ČEČĖNIJĄ SUGRĮŽTA JUNGTINIS CHANTŲ-MANSIŲ APYGARDOS MILICIJOS BŪRYS

2002 m. kovo 11 d.

Šiame laikraščio „Novaja gazeta“ numeryje turėjo būti išspausdinta visai kita medžiaga iš Čečėnijos – vieno pačių baisiausių 2002 m. „valymų“ Senųjų Atagų gyvenvietėje kronikos tęsinys. Vis dėlto esame priversti medžiagą perkelti į kito pirmadienio numerį, kad šiandien galėtume papasakoti apie paskutinius tragiškus įvykius Čečėnijoje, juos nutylėti galbūt būtų tolygu mirčiai.

Kuo toliau, tuo aiškiau matyti, kad mūsų valstybėje vienu metu funkcionuoja iškart kelios valstybės. Ir jos – priešės. Dar daugiau, netgi vienoje jėgos žinyboje sugyvena skirtingos valstybės, kurių ne tik tikslai ir užduotys skiriasi, bet ir konstitucijos nepanašios. Todėl viena tragedija seka kitą: kai viena „valstybė“ paima žmogų savo globon, kita keršydama užpuola jį represijomis.

Taigi, priešistorė. Daugiau kaip prieš metus Grozne siautėjo „chantai“. Taip čia visi vadino Chantų-Mansių apygardos jungtinio milicijos būrio kovotojus. Didžioji jų dalis tarnavo vadinamajame Grozno miesto Spalio rajono Vidaus reikalų skyriuje. Visi šie rajoniniai ir laikinieji vidaus reikalų skyriai – tikra Čečėnijos bėda. Rajoniniuose vidaus reikalų sky-

riuose tarnauja vietiniai milicininkai. Laikinuosiuose – tie, kurie atvyksta Čečėnijon į komandiruotes (paprastai 90 parų) iš visų šalies regionų pagal Maskvoje patvirtintą planą.

Ilgą laiką Spalio rajono Laikinasis vidaus reikalų skyrius buvo viena pačių baisiausių vietų Grozne. Mūsų laikraštis ne kartą rašė apie tai. „Chantai" garsėjo begaliniu žiaurumu susidorojant su taikiais vietos gyventojais. Jie nesirinkdami čiupdavo žmones, atsiveždavo į savo teritoriją, kankindavo juos ir... Ir daugelis jų dingdavo be pėdsakų. Tačiau „chantai" buvo ir labai gudrūs – dokumentai apie sulaikytųjų apsilankymą teritorijoje, laikinai okupuotoje „chantų" su antpečiais, visuomet būdavo tvarkingi. Laikinojo vidaus reikalų skyriaus dingusių be žinios žmonių registracijos knygoje parašyta: „buvo – išvyko", viskas tvarkinga, su parašais ir antspaudais. Tik tas žmogus daugiau niekur ir niekada nepasirodydavo. Išgaruodavo lyg vanduo. Tik lavonų smarvė niekuomet neišsivėdindavo iš namų griuvėsių, esančių netoli to skyriaus. O naktį, tiesiog komendanto valandą, kartkartėmis kažkas metodiškai sprogdindavo tuos „lavoninius" griuvėsius: Grozne visi įsitikinę, kad „chantai" taip slėpdavo pėdsakus. Svarbus klausimas: ar buvo Vidaus reikalų ministerijos grupuotės Čečėnijoje vadovybėje drąsuolių, bandžiusių pasipriešinti kriminalinei „chantų" savivalei? Kalbame apie tėvukus – vadukus, sėdinčius Chankaloje ir vadovaujančius „respublikos teisėsaugos atkūrimo procesui", kurio dalis pagal patvirtintą planą buvo ir Spalio rajono Laikinasis vidaus reikalų skyrius?

Ne, nebuvo. Generolų – buvo, drąsuolių – neatsirado. Ką jau ten generolai, be ypatingo reikalo į Spalio rajono skyrių net prokurorai nosies nekišdavo, nes bijojo „chantų" ne mažiau už vietinius Čečėnijos gyventojus.

2002 m. kovo 6 d. Groznas. Neįprastai šilti pavasariniai orai: netgi alyvų pumpurai jau išsiskleidė ir šypsosi per žiemą sužvarbusiems Grozno gyventojams. Rukijat Murdalova verkia tyliai ir beviltiškai – šiuo metu mes važiuojame pro „Minutką" – aikštę sugriauto miesto centre. Būtent čia įvyko pats baisiausias įvykis jos gyvenime: 2001 m. sausio 2 d. susikirto „chantų" ir Zelimchano Murdalovo, 26 metų Rukijat sūnaus, keliai. „Chantai" jį čia sučiupo, įgrūdo į automobilį, čia pat žvėriškai sumušė dvi moteris (viena jų – 73 metų močiutė), mėginusias užstoti paprasčiausiai

gatve ėjusį jaunuolį (dabar abi moterys – liudininkės prieš „chantus", ir tai yra svarbiausia mūsų pasakojimo detalė).

Zelimchaną atvežė į Spalio rajono Laikinąjį vidaus reikalų skyrių. Kaip dabar jau įrodė tyrimas, vaikino kankinimui vadovavo, taip pat ir patys kankino majoras Prilepinas (Aleksas), majoras Lapinas (Kadetas), tardytojas Žuravliovas. Kankinimai buvo tiesiog inkvizitoriški, neapsakomai žvėriški ir patologiški. Patylėsiu, nors pati žinau, iki kokio šlykštaus žvėriškumo lygio nusileido minėtieji Vidaus reikalų ministerijos karininkai 2001 m. sausio naktį, iš antros į trečią dieną.

O liudininkai? Ar jų buvo? Taip, ir, pasikartosiu, kaip tik jie dabar visko esmė – tai, kad išgyveno ir davė parodymus apie Zelimchano būklę, kai Kadetas atvilko jį į izoliatoriaus kamerą. Ir kaip, ir kas ištempė mirštantį jaunuolį iš kameros. Tada Zelimchanas dingo be pėdsakų.

Rukijat verkia: „Kur Zelimas? Kur mano sūnelis? Ar Lapinas prakalbo? Pasakykite..." Šitai vyko jau 2002 m. kovo 7 d., po metų ir dviejų mėnesių nuo tų įvykių. Stovime prie Čečėnijos Respublikos prokuratūros tvoros Grozno Garažnaja gatvėje. Mūsų neleidžia į vidų, o apsauga tyčiojasi iš mūsų kaip tik nori: apsaugininkai neslepia – jiems tokį nurodymą davė „iš viršaus". Stovime tiesiai priešais Čečėnijos prokuroro Vsevolodo Černovo langus – šviesiai kreminės kabineto langų užuolaidos kartkartėmis šiek tiek trukteli į šoną: prokuroras dirsčioja. Kas čia, tiesą sakant, vyksta?

Taigi, baudžiamoji byla Nr. 15004, kurią iškėlė Grozno miesto prokuratūra, yra dviejų žmonių – Rukijat ir Astemiro Murdalovų, motinos ir tėvo, – nuopelnas. Jie pasiekė nepasiekiama, turint galvoje Čečėnijos kasdienybę, juk čia teisėsaugos struktūros, įskaitant ir prokuratūrą, praktiškai nieko neveikia, kai tik pokalbis pakrypsta į „karinius nusikaltimus", nes paniškai bijo siautėjančių kariškių rūstybės. Rukijat ir Astemiras, nors jie nėra nei teisininkai, nei tardytojai, šiuo atveju atstojo visą respublikos teisėsaugos sistemą, atliko savo tyrimą, pardavė viską, ką turėjo, ir aplankė visus Šiaurės Kaukazo kalėjimus ir tardymo izoliatorius.

Visų pirma, jie ieškojo sūnaus, gyvo ar mirusio. Antra, siekė, kad tie, kas atėmė jį 2001-ųjų sausio 2 dieną, atsakytų pagal įstatymą. O ko jūs jų vietoje norėtumėte? Deja, kaip tik dėl įstatymo kilo didelių nesusipratimų. Tiesioginis „chantų" vadovas – jungtinio būrio vadas pulkininkas Valerijus Kondakovas – padarė viską, kad tie iš jo „kolegų", kuriems buvo iškelta baudžiamoji byla Nr. 15004, galėtų be kliūčių išvažiuoti iš Čečėnijos

į namus, į Sibirą. Ir kas? Ir viskas. Ir nors prokuratūros tardytojai vėliau nuvyko į Nižnevartovską areštuoti tų veikėjų, bet ir ten „chantai“ parodė jiems didelę „špygą“. Kadeto ir į jį panašių stojo ginti Nižnevartovsko prokuratūra, milicijos vadovai, o jie, apspjauti tardytojai, tuo ir pasitenkino. Taigi išėjo taip, kad sunkiausius nusikaltimus įvykdę žmonės ne tik toliau vaikštinėjo laisvi, bet ir liko dirbti VRM karininkais, t. y. valstybės sąskaita toliau „gynė įstatymą“. Ir tai tęsėsi mėnesį, antrą, trečią, pusmetį... Kilo logiškas klausimas: ar šalyje apskritai yra ne virtuali, o realiai veikianti VRM? Generalinė prokuratūra? Prezidentas? O gal jų visų užtenka tiktai griežtai pasisakyti per televiziją? Ir ne daugiau.

2001 m. rugsėjo 10 d. mūsų laikraštis paskelbia straipsnį „Dingstantys žmonės“ – apie pagrindinę šiuolaikinės Čečėnijos problemą, apie tuos tūkstančius, kurie išvežti federalų dingo be žinios... Papasakojome ir Zelimchano Murdalovo istoriją – atsakas atėjo nedelsiant. Jis atitiko mūsų valstybės stilių, valstybės, kurioje yra daug valstybių. Atsakas atėjo ne iš VRM, Generalinės prokuratūros ar prezidento, o iš Kadeto, iš to, kuris laiko save šio gyvenimo valdovu. Kadetą taip papiktino straipsnio turinys, kad atsiuntė redakcijai grasinimą. Vieną kartą, tada antrą, davė mums 10 parų paskelbti paneigimą, nes kitaip... Kitaip – mirtis to straipsnio autorei, kuri yra ir šio straipsnio autorė. Tada buvo rašomi oficialūs redakcijos laiškai vidaus reikalų ministrui Borisui Gryzlovui, viso pasaulio spaudoje skelbiamos dešimtys publikacijų apie tai, kas mūsų šalyje darosi karininkams, pabuvusiems Čečėnijoje. Rezultatas – šių metų sausio pabaigoje Kadetas buvo areštuotas ir nuvežtas į Grozną. Kaip ir priklauso – į nusikaltimo įvykdymo vietą.

Galų gale įvyko tai, kas Čečėnijoje kol kas tikra retenybė, nes dauguma kariškių, naudodamiesi „viršūnių“ aplaidumu, čia susikūrė tikrą Machno stiliaus laisvę, todėl bailiai pro šalį sliūkinantis prokuroras – čia įprastas vaizdas.

Mums atrodė: kadangi Kadetas jau kalėjimo kameroje, į kurią pakliuvo dėl nuoseklios mūsų laikraščio pozicijos, tai dabar jau viskas vyks pagal įstatymą – juk reikalas kontroliuojamas, aukščiau už įstatymą nieko nėra.

Bet mes apsirikome. Vasario 28 dieną šių eilučių autorę iškvietė į Grozną, Čečėnijos Respublikos prokuratūrą, „atlikti tyrimo veiksmų“ – apklausti kaip nukentėjusiąją, byla Nr. 15004. Redakcija, žinoma, nusprendė, kad reikia paklusti prokuratūros reikalavimams, nes buvo absoliučiai įsitikinusi, kad padėjo prokuratūrai įvesti tvarką ir ateityje privalo elgtis taip pat.

Bet jau nuo pat pirmųjų žingsnių Čečėnijoje prasidėjo keistenybės. Vladimiras Ignatenka, mane iškvietusios prokuratūros tardytojas, elgėsi taip neadekvačiai, kad kartais atrodė, jog svarbiausia jam – ne visomis galimomis priemonėmis išsaugoti šios bylos liudininkus, o juos sunaikinti, bent jau morališkai, priversti juos atsisakyti parodymų ir kartu sugriauti visą bylą. Tai jis, Ignatenka, liepdavo prokuratūros apsaugai išvesti mane už prokuratūros ribų vėlai naktį, specialiai užtęsęs apklausą iki tamsiausios groznietiškos nakties, o tai reiškia – ir iki komendanto valandos, o tai vietos sąlygomis prilygsta... Na, patys suprantate, kam prilygsta – tam, kuo rugsėjo mėnesį grasino Kadetas. Tai jis reikalavo daug valandų „stovėti prie kioskų“ – lopinėlio netoli prokuratūros, matomas iš prokuratūros, bet ne jos teritorijoje, o tai reiškia – būti kontroliuojamai, bet kankinamai šalčiu ir badu. Buvo uždrausta naudotis tualetu, vandeniu – tiktai retkarčiais, stebint apsaugai. Negalėjau naudotis ir telefonu – uždrausta susisiekti su redakcija, pavyzdžiui, kad galėčiau pranešti apie čia vykstančius dalykus. Užjaučiantys prokuratūros darbuotojai juokavo: „Manykite, kad esate administraciškai sulaikyta.“ Dėkoju, žinoma.

Praleidžiu kitas buitines daugiadienio tyčiojimosi detales: jos tokios nevyriškos, kad neleidžia jausti nė lašelio pagarbos kamufliažine uniforma vilkintiems žmonėms, kuriuos vadina civiliniais Čečėnijos prokurorais. Visi mėginimai nusigauti iki Čečėnijos prokuroro Černovo, kad galėčiau išsiaiškinti situaciją, nepavyko: Černovas nepriėmė – tai pirtyje maudėsi, tai pietavo, tai vakarieniavo. Bent jau taip sakė apsaugininkai.

Nors svarbiausia – ne tai. Svarbiausia – šios bylos liudininkai, be kurių byla teisme subyrės į gabalus, ir Kadetas išeis į laisvę lyg niekur nieko, dar ir su kankinio aureole tokių kaip jis pats akyse.

Ignatenka, pavyzdžiui, pranešė, kad teisinės pagalbos centro „Memorialas“ atstovai, gerai pažįstantys Zelimchano Murdalovo bylos liudininkus, atsisako padėti tirti bylą prieš „chantus“ ir nori „gauti kapeiką“ už tokią pagalbą. Pareiškimas priminė kliedesį. Gerai ir seniai asmeniškai pažinodama tuos žmones, viso antrojo Čečėnijos karo metu rizikuojančius gyvybėmis dėl teisingos informacijos apie tai, kas čia vyksta, nesavanaudiškai dirbančius savo darbą, taip pat ir prokuratūroje, aš nepatikėjau Ignatenka ir, žinoma, pradėjau tikrinti jo žodžius.

Štai kas paaiškėjo. Liudininkai iš tikrųjų paniškai bijo liudyti. Jie blaškosi po miestą mėgindami išgyventi ir išsaugoti savo šeimas. Tokių

galimybių jie turi vis mažiau dėl štai kokios priežasties: į Grozną, į Spalio rajono Laikinąjį vidaus reikalų skyrių, vėl sugrįžta „chantai“, Chanty Mansijsko jungtinis milicijos būrys atvyksta į eilinę komandiruotę – VRM centrinio aparato sprendimu.

Tai reiškia, kad viena VRM „ranka“ – ir ji priklauso ministrui Gryzlovui – daro viską, kad šio būrio nusikaltimai būtų svarstomi teisme. Kita „ranka“ – tuo pat metu – irgi daro viską, bet siekdama tiesiog priešingų tikslų: padėti susidoroti su tais, kas išdrįso pakelti balsą prieš karinį kriminalą Čečėnijoje.

O prokuratūra? Ignatenka? Dreba iš baimės.

Esminė detalė: niekas – nei liudininkai, nei prokuratūros darbuotojai, tiriantys Kadeto bylą, – nė minutės neabejoja, kodėl „chantai“ taip veržiasi į Grozną. Be abejo, jie atvyksta keršyti ir padėti Kadetui. O padėti jam dabar galima tik vienu būdu: sunaikinant liudininkus ir sušaudant tardytojus. Tokie dalykai Čečėnijoje vyko jau ne kartą, ir visi gerai žino, kad šalies teisėsaugos sistemai nė karto nepakako jėgų nei apsaugoti karinių nusikaltimų Čečėnijoje liudininkų, nei iki galo išnarplioti savo kolegų, prokuratūros darbuotojų, nužudymo bylų.

Ir kai liudininkai kreipdavosi į Ignatenką klausdami, kur jiems išsiųsti vaikus ir kaip patiems apsisaugoti, kiekvieną kart jis tik kvailai atsikalbinėdavo, laidydamas juokelius, žinoma, todėl, kad pats paniškai bijo padarinių. Čečėnijoje šitą baimę vadina „čečėniška“, ir visi supranta, kad turima galvoje kariškių baimė. Ir ji neleis Ignatenkai nė piršto pajudinti, kad padėtų ir sau, ir žmonėms, ne savo valia patekusiems į didžiausią bėdą, bet vis dėlto turintiems narsos priešintis.

Kartu su informacija apie ateinančią savaitę Grozną pasieksiančią „chantų“ grėsmę prasidėjo ir stiprus Maskvos spaudimas Čečėnijos prokuratūrai. Spaudė jau Generalinė prokuratūra! Paprastais sutapimais ir atsitiktinumais aš netikiu. Tardytoją Ignatenką prispaudė kaip niekad anksčiau – jis pats prisipažino. Ir jis... Jis sugniužo, išsigando ir nusileido, tą spaudimą perduodamas liudininkams, dabar jau visiškai bejėgiams žmonėms. Na, ir man, kartu su visais kitais.

Tai gal tas Ignatenka – visai ne narsus kovotojas, nors ir nešioja ant krūtinės ordiną už drąsą pirmajame Čečėnijos kare? Nors ir yra papulkininkis? Gaila, jis ne kovotojas. Ir tą, deja, patvirtina kai kurie kiti jo darbo epizodai – tai, kaip jis tyrė bylas tik atvykęs dirbti į Čečėnijos prokuratūrą.

Pavyzdžiui, vadinamąją Ypatingųjų situacijų ministerijos sanitarijos gydytojų žuvimo bylą – būtent Ignatenka sugriovė tą bylą nenorėdamas įsigilinti į reikalo esmę, todėl alibi turintis žmogus dabar sėdi įkalintas, o žudikai vaikštinėja laisvėje. Kam Ignatenkai to reikėjo? Kad išsilaikytų savo poste, kad neturėtų problemų. Riktelėjo kažkas „iš viršaus“, pareikalavo šito jo viršininkai – ir jis pateisino lūkesčius. Čečėnų žmogaus teisių gynėjai jį ir vadina „bylų prieš kariškius griovimo meistru“.

Tai argi gali šitoks aiškiai valdomas tardytojas sėkmingai baigti tokią sudėtingą ir daug drąsos reikalaujančią bylą – „chantų“ bylą? Ar mes galime tikėtis, kad šį kartą, kai Kadetas galų gale areštuotas, išvysime nors vieną teisingumo pergalę? Geriau savęs neapgaudinėkime.

Mes reikalaujame: Chanty Mansijsko būrys turi būtų nedelsiant atšauktas. Mūsų akimis žiūrint, būtent šito visų pirma turėjo siekti ir tardytojas Ignatenka, ir Čečėnijos prokuroras Černovas. Jeigu tik, žinoma, jie bent jau svajoja apie įstatymų pergalę prieš stipriųjų vykdomus susidorojimus.

Mes įsitikinę: „chantai“ neturi teisės rodytis Čečėnijoje. Jie čia – *personae non gratae* amžiams. Mes neabejojame: Kadeto bylos liudininkus privalo apginti valstybės institucijos. Priešingu atveju galima konstatuoti: valstybės nėra, ji pakelia galvą tik tada, kai reikia paskatinti karinį banditizmą.

Mes reikalaujame imtis veiksmų prieš tuos centrinio VRM aparato generolus, kurie nusprendė į Čečėniją sugrąžinti „chantus“. Mažų mažiausiai reikia pradėti tarnybinį tyrimą. Šie generolai skatina karinius nusikaltimus Čečėnijoje ir savo sprendimais kenkia teisingumui. Sakysite, kad tai tik kažkieno aplaidumas? Numanome, kad išgirsime būtent tokius atitinkamų instancijų, planuojančių komandiruotes į Čečėniją, pasiaiškinimus: atseit, neatkreipėme dėmesio, gerai nepagalvojome. Tai žinokite, kad šitoks aplaidumas – nusikalstamas. Tas, kas leido taip atsitikti – jokio skirtumo, sąmoningai ar nesąmoningai, – dangsto Chanty Mansijsko jungtinio milicijos būrio nusikaltimus.

DAIKTINIAI ĮRODYMAI SAUGIOSE ĮTARIAMŲJŲ RANKOSE

2002 m. balandžio 8 d.

Kovo 11 dieną buvo paskelbtas straipsnis „Nužudyti ir sunaikinti liudininkus“ – apie dviprasmišką situaciją, kuri klostosi baudžiamojoje byloje

Nr. 15004 (ją narpliojo Čečėnijos prokuratūra), kurioje vienas iš „chantų“ – majoras Lapinas, pravarde Kadetas, kaltinamas, kad 2001 metais kankino 26 metų groznietį Zelimchaną Murdalovą ir jį nužudė.

Kovo 11 dieną pareikalavome, kad VRM nedelsdama atšauktų iš Grozno jungtinį Chanty Mansijsko milicijos būrį. Mes reikalavome, kad Kadeto bylos liudininkams būtų suteikta valstybės apsauga. Galiausiai paprašėme pradėti tirti veiksmus tų aukštų VRM aparato pareigūnų, kurie planuoja tarnybines komandiruotes į Čečėniją.

Kovo 19 dieną, nelabai tikėdamasi, kad centrinis VRM aparatas skaito reikiamus mūsų laikraščio numerius, redakcija šiuo klausimu kreipėsi tiesiogiai į Rusijos vidaus reikalų ministrą Borisą Gryzlovą (oficialus laiškas perduotas tiesiai į rankas). Su atitinkamais reikalavimais į aukščiausius šalies vadovus kreipėsi ir teisinės paramos centras „Memorialas“.

Deja, nuo Maskvos iki Grozno toli ir kaip tik tą pačią savaitę – 11–19 dienomis – dalis Chanty Mansijsko milicininkų sėkmingai įsikūrė Grozne. Ir jie pasirodė greitesni už mus visus. Kol rašinėjome vieni kitiems ašaringus pareiškimus, gaudėme ministrus, norėdami įteikti pasipiktinimo laiškus, ir ilgai laukėme kokios nors reakcijos, tikėdamiesi, kad kitas telefono skambutis jau tikrai bus iš Boriso Gryzlovo priimamojo, kovo 15 dieną „chantai“ apsilankė toje palaikėje bakūžėje Grozne, kurioje gyvena dingusio be žinios Zelimchano Murdalovo tėvai.

Namie buvo tiktai Rukijat, Zelimchano mama. Kaukėti žmonės atvyko automobiliu be numerių (vis dar įprastas čečėniškas vaizdelis – kad ir ką sako jungtinių pajėgų vadas generolas Moltenskojus, kad ir kaip dažnai kartoja) ir perspėjo Rukijat: „reikia būti atsargesnei – „chantai“ aplink“. Ir išvažiavo. O Rukijat? Patys įsivaizduokite, kaip jautėsi Rukijat, gyvenanti griuvėsiuose tokiais laikais, kai nėra jokios teisybės, kai kviesk nekvietęs į pagalbą – nieko neprisišauksi.

Kovo 15 dienos vizitas buvo neatsitiktinis. Prieš jį buvo daug kitų įvykių. Pavyzdžiui, į Spalio rajono Laikinąjį vidaus reikalų skyrių atvykę „chantai“ pamatė, kaip jų kolega Kadetas, areštuotas ir pasodintas Grozne, pradėjo „išdavinėti savus“.

Visų pirma, jis pareikalavo, kad būtų areštuotas tas karininkas, kuris „įkvėpdavo“ jį „žygdarbiams“ – Aleksas (pagal pravardę-šaukinį Čečėnijoje), gyvenime – ponas majoras Aleksandras Prilepinas.

Antra, kai jį nuvežė į nusikaltimo vietą – į Spalio rajoną, galų gale parodė tą duobę, į kurią „chantai“ sumesdavo jų nukankintų ir nužudytų žmonių kūnus.

O paskui keistenybių vežimas nudardėjo... Duobių Čečėnijos prokuratūra nekasinėjo – atseit, prasidėjo liūtys. Taip, paprastai palaikų ekshumacija Čečėnijoje savo noru užsiimdavo giminaičiai, ieškantys dingusių be žinios žmonių, ieškantys jų visur, bet šiuo atveju to padaryti niekaip negalėjo, nes kapavietė – griežtai saugomoje teritorijoje. Taigi duobė, kurios turinys galėjo tapti „chantų“ padarytų nusikaltimų „pagrindiniu liudininku“, atsidūrė pačių „chantų“ apsaugos zonoje. Kaip jūs galvojate, ar jie turėjo pakankamai laiko sunaikinti daiktinius įrodymus – savo aukų kaulus?

Grozne aidi moterų aimanos. Čia rauda Chanty Mansijsko siaubūnų aukų motinos, seserys, ir žmonos. Ir todėl:

Mes reikalaujame, kad Rusijos VRM atsakytų į klausimą: kiek laiko „chantai“ dar bus Čečėnijoje?
Mes reikalaujame, kad į šią užsitęsusią tragediją nedelsiant įsikištų vidaus reikalų ministras Borisas Gryzlovas.
Mes prašome atiduoti šeimoms jų artimųjų kaulus.
Mes maldaujame aukščiausių Rusijos valdininkų – būkite žmonės.

Aūū, Generaline prokuratūra, ar yra kas nors? Kaip juda baudžiamoji byla Nr. 15004, kuri, redakcijos žiniomis, skubiai išvežta iš Čečėnijos? Kur ji? Iš jos plėšomi lapai? O gal vis dėlto pridedama naujų? Ar galite garantuoti, kad ši byla atsidurs ant teisėjo stalo?

Garantuokite visuomenei, pagaliau!

LIUDININKUS – Į KALĖJIMĄ? IŠ KALĖJIMO IŠLEIDO VIENĄ IŠ PAČIŲ ŽIAURIAUSIŲ ANTROJO ČEČĖNIJOS KARO NUSIKALTĖLIŲ

2002 m. liepos 8 d.

Sergejus Lapinas iš Piatigorsko tardymo izoliatoriaus išleistas į laisvę. Taip nusprendė Piatigorsko miesto teismas, gavęs savanorių Lapino „gynėjų“ iš Šiaurės Kaukazo generalinės prokuratūros nurodymus. Išlaisvini-

mo motyvai paprasti: Kadetas socialiai nepavojingas ir gali laukti teismo kaip laisvas paukštis.

Lapinas buvo areštuotas 2002 m. vasario mėnesį. Iš pradžių viskas vyko lyg ir taip, kaip turėtų: Lapinas buvo nugabentas į tardymo izoliatorių Grozne – į jo padaryto nusikaltimo vietą, vyko tyrimas. Bet vėliau bylos Nr. 15004 situacija pradėjo keistis: Kadetą pervežė į Piatigorsko kalėjimą, tardytojai keitėsi lyg kaleidoskope ir visi jie buvo jau ne Čečėnijoje, o Jesentukuose, ten niekas nieko nebeskubino tirti masinių kapaviečių prie Spalio rajono skyriaus.

Galiausiai paaiškėjo tai, kas ir turėjo paaiškėti: tyrimo medžiagą akivaizdžiai kastravo – „išplovė“ kai kuriuos dokumentus: iš kaltinamosios išvados iškrito esminiai epizodai, kurie leido patraukti baudžiamojon atsakomybėn tuos, su kuriais kartu ir dažnai jiems tiesiogiai vadovaujant, Lapinas vykdė nusikaltimus. Buvo prieita iki komiškų dalykų: karininkus, kuriuos uoliai stengtasi apsaugoti nuo atsakomybės, prokurorai baudžiamosios bylos dokumentuose pradėjo vadinti „nenustatyta asmenų grupe“ – ir tai vyko tyrimo pabaigoje, tada, kai ne tik iš liudininkų parodymų, bet ir iš pateiktų dokumentų buvo matyti, kas, kurią dieną ir kurią valandą budėjo ir tuo metu buvo Laikinajame vidaus reikalų skyriuje.

Bet vėliau juokai baigėsi, nes vėl pakvipo mirtimi. Į Grozną buvo sugrąžintas „chantų“ būrys (kaip oficialiai mums pranešė Rusijos Federacijos vidaus reikalų ministro pavaduotojas Ivanas Golubevas, prezidento Putino įsakymu), ir bylos liudininkai, kurie gyveno jiems nesaugiame Grozne, jau nebenakvodavo du kartus iš eilės tuose pačiuose namuose.

O dabar štai girdime, kad Lapinas buvo paleistas iki teismo.

Belieka pridurti esminį dalyką: mūsų šalyje – aukštyn kojomis apverstas gyvenimas, o teisė virtuali. Visa paslaugų sritis tarnauja tik nusikaltėliui: advokatai, prokurorai, teismai. Netgi visuomenės nuomonė. Aukos pusėje – nedaugelis. Ypač jei aukos – čečėnai. Todėl nukentėjusioji pusė – Murdalovų šeimos nariai – net advokato neturi. Nei apmokamo, nei neapmokamo, privalomo pagal įstatymą. Ir apsaugos nuo prokuratūros – jokios. Todėl, kad nėra pinigų, nes visos santaupos ir už parduotą nuosavybę gauti pinigai buvo išeikvoti ieškant Zelimchano Šiaurės Kaukazo kalėjimuose ir tardymo izoliatoriuose, į kuriuos Lapinas ir „nenustatyti darbuotojai“ galbūt nuvežė jų sūnų.

Užtat visa tai turi Lapinas. Ir prokuratūros užuojautą, ir supratingus teismus, ir advokatą, ir dėkingus kolegas. Rezultatas – laisvė.

Mes laukiame skubaus generalinio prokuroro Vladimiro Ustinovo atsakymo: ar prokuratūros darbuotojų veiksmai atitinka įstatymo reikalavimus? Kodėl būtent – „skubaus“? Todėl, kad bet kurią minutę gali būti jau per vėlu. Juk šaliai gresia labai didelė bėda, susijusi su karininkais, pabuvojusiais Čečėnijoje. Rusijoje jau beveik pusė milijono Kadeto bendražygių. Didelis kadetų miestas.

Redakcijos žodis.

Būtent Kadetas kelis kartus grasino nužudyti mūsų apžvalgininkę Aną Politkovskają, todėl ji iš pradžių buvo saugoma VRM darbuotojų, o paskui buvo priversta išvažiuoti į užsienį. Kadetas, nė kiek neatgailaudamas, pripažino šį faktą. Mes reikalaujame [...] nedelsiant pakeisti kardomąją priemonę – areštuoti poną Lapiną, nes esame įsitikinę: liudininkų ir mūsų apžvalgininkų gyvybei vėl gresia pavojus.

SKYLĖS PROKURORŲ SEIFUOSE. IŠ „KADETO BYLOS“ DINGO SVARBŪS DOKUMENTAI

2002 m. rugpjūčio 8 d.

Baudžiamojoje byloje Nr. 15004 (vadinamojoje „Kadeto byloje“) pastebėtas rimtas stygius – išgaravo svarbiausi dokumentai. Nors visi jie buvo įtraukti į baudžiamąją bylą, pagal visas taisykles sunumeruoti, užprotokoluoti ir saugomi Generalinės prokuratūros Šiaurės Kaukaze valdybos tardytojo Ivantejevo seife, pats užrakintas seifas buvo Jesentukuose, o jo raktą saugojo tas pats Ivantejevas. Ir vis dėlto.

Daugeliu atžvilgių dokumentų dingimas iš bylos Nr. 15004 – dėsningas. Taip byla tirta jau kelis mėnesius ir, rodos, buvo pasmerkta į teismą patekti kastruota ir labiausiai palanki Lapinui. Tuo buvo įsitikinę Jesentukų prokuratūroje .

Nieko panašaus. Tai, ko dabar nėra byloje, turime mes. Mūsų kabinetai – ne prokurorų, juose nėra seifų su skylutėmis, pro kurias gali išskristi popieriaus lapai, už kuriuos kai kurie nusikaltėliai, kaip mėgo sakyti nepakartojamasis Glebas Žeglovas, „atiduotų viską“. Tai, kas dingo iš proku-

ratūros, turėjome ir mes. Išsaugojome kopijas kritiniam atvejui – o jis štai ėmė ir nutiko. Juk ne visi Nižnevartovsko milicininkai yra Lapino draugai. Neklauskite, iš kur gavome tas kopijas. Kol kas, iki teismo, galime pasakyti, jog iš po žemių.

Taigi, siūlome skaitytojų dėmesiui Chanty Mansijsko milicininkų nuotraukas, kuriose jie būtent tokie, kokie siautėjo Grozne. Šios fotografijos buvo ir baudžiamojoje byloje Nr. 15004: kad būtų galima atpažinti Kadeto bendrininkus.

Įdėmiai įsižiūrėkite į šituos veidus. Nieko ypatingo. Jie atrodo kaip visi. Jie panašūs į mus. Vis dėlto šie veidai tų, kurie kankino žmones. Kurie žudė. Taip pat ir tų, kurie turėjo visokių gebėjimų: ir kankino, ir žudė, ir sprogdino nužudytųjų kūnus.

Kodėl jie visa tai darė? Neieškokite ypatingų priežasčių – šiaip sau. Todėl, kad nekentė. Neapykanta – „chantų" malda. Pačių viršūnių leista malda. Dėl šios maldos tie žmonės pavertė dulkėmis (ne perkeltine, o tiesiogine prasme) dešimtis kitų žmonių. Mes tikriausiai niekuomet nebūtume spausdinę „chantų" nuotraukų. Bent jau dėl tos priežasties, jog yra baudžiamosios bylos dalis ir negali būti paviešintos. Bet prokuratūra nepaliko mums galimybės pasielgti kitaip.

Be fotografijų, iš baudžiamosios bylos dingo ir liudininko Dalajevo tardymo protokolai – siekdamas melagingo prisipažinimo, Lapinas dilde trupino jam dantis. Dalajevas yra itin svarbus asmuo ir Zelimchano Murdalovo dingimo istorijoje. Dalajevas paskutinis matė Murdalovą izoliatoriaus kameroje, kai po kankinimų jį ten atvilko pats Lapinas – rusų milicininkas su ant pakaušio išskusta pravarde Kadetas. Neslėpsime, šiuo metu mes ieškome ir protokolų. Dėl Konstitucijos pergalės prieš tuos, kurie privalo ją „ginti": kad būsimas teismas turėtų visą būtiną informaciją.

Prieš uždangą tarsim keletą žodžių apie įsigalėjusį Rusijos Federacijos generalinės prokuratūros Šiaurės Kaukaze, kurion suteka kone visos bylos apie karo nusikaltimus Čečėnijoje, darbo stilių. Kodėl tokie dalykai apskritai galimi? Kodėl prokuratūra taip uoliai stengiasi pavirsti į skalbyklą, „išprausiančią" karo nusikaltėlius? Kaip galėjo atsitikti, kad ši įstaiga itin ribotos atsakomybės valstybine bendrove „Jesentukai"?

Nuo pat antrojo Čečėnijos karo pradžios prokuratūra pasirodė kaip nuo Kremliaus priklausomas tvarinys ir todėl prisiėmė gurguolės, besivelkančios tolimame kariuomenės užnugaryje, rolę – visuomet, jei tai susiję su

karo nusikaltimais. Dabar skiname karčius tokios padėties vaisius: kad kariškiui būtų iškelta baudžiamoji byla už marodieriavimą, vagystę, žmonių grobimą, prekybą nužudytųjų kūnais, kankinimus ir žmogžudystes (tai tiesiog įprastas karo nusikaltimų sąrašas Čečėnijoje), būtina, kad byla taptų, kaip mėgsta sakyti mūsų prokurorai, nuo rajoninio iki generalinio, „rezonansine". Tas „rezonansas" – tai visuomenės spyris iš laikraščių puslapių ir televizijos ekranų. Paprastos žmogžudystės, pagrobimai, marodierių siautėjimas ir kita mūsų prokurorų nedomina.

Tokia padėtis tęsiasi jau trejus metus, tiek pat, kiek ir pats karas. Per visą šį laiką dešimtys prokuratūros darbuotojų už darbo profanaciją gavo valstybinių apdovanojimų, garbės vardų ir laipsnių, užtai reti garbingi aktyvistai, mėginę sąžiningai daryti tai, ką privalo, iš darnių gretų negailestingai išvyti. Patys geriausieji netgi žuvo paslaptingomis aplinkybėmis. Bebaimis Aleksandras Leušinas, pirmasis „Kadeto bylos" tardytojas, kuris pasistengė bylą baigti arešto orderiu, netrukus buvo „nežinomų asmenų" nušautas.

Savaime suprantama, Čečėnijoje ir Jesentukuose dirbantiems prokurorams refleksas „nelįsk" tapo tikru, nuolat seiles išskiriančiu pavlovišku refleksu, o mes dėl šio reflekso vis dar turime zoną, kurioje faktiškai neveikia Rusijos Federacijos įstatymai, – ji vadinama Čečėnija. Ten kariškiai gali daryti viską, ko nori jų kairysis kulnas. Jiems iškeltos baudžiamosios bylos kastruojamos Jesentukuose. Ten palankiai žiūrima į budelius ir itin žiauriai vertinamos jų aukos.

KADETO BYLA. IŠKELTA BAUDŽIAMOJI BYLA DĖL GRASINIMŲ NUŽUDYTI LAIKRAŠČIO „NOVAJA GAZETA" APŽVALGININKĘ ANĄ POLITKOVSKAJĄ

2002 m. rugsėjo 5 d.

Atliaiskite už sutrukdymą, bet Jūs turite 10 parų paskelbti paneigimo straipsnį pagal medžiagą „Dingstantys žmonės", kitaip Jūsų apsaugai pasamdytas milicijos darbuotojas Jums nepadės.

Su pagarba –
Kadetas

Tai buvo antras į redakcijos elektroninį paštą atėjęs laiškas su tuo pačiu parašu (2001 m. rugsėjo 15 ir spalio 17 d.). Buvome priversti imtis papildomų saugumo priemonių, o Ana Politkovskaja pagal Žurnalistų apsaugos programą išvyko iš Rusijos.

Praėjo beveik metai. Lapinui-Kadetui ir grupei kitų karininkų iškeltos baudžiamosios bylos, jie kaltinami žmonių grobimu, žiauriomis žmogžudystėmis, kankinimais ir kitais sunkiais nusikaltimais.

O paskui prasidėjo keisti dalykai. Iš baudžiamosios bylos pradėjo dingti dokumentai, liudininkai bijojo duoti parodymus, o sprendimas pripažinti Aną Politkovskają nukentėjusiąja (vis dėlto grasinimai nužudyti) faktiškai buvo atšauktas. Ir absurdiškumo viršūnė – sulaikytąjį Lapiną paleidžia, gavę jo pasižadėjimą neišvykti.

Laikraštis „Novaja gazeta" ne kartą rašė apie šią skandalingą bylą, kurioje kovoja įstatymas ir anarchiška savivalė. Štai dar vienas į mūsų redakciją atsiųstas dokumentas.

Pranešimas

Pranešu, kad pagal Jūsų 2001 m. spalio 26 d. Chantų-Mansių autonominės apygardos Vidaus reikalų valdybos viršininkui pateiktą pareiškimą dėl to, kad laikraščio „Novaja gazeta" redakcija 2001 m. rugsėjo 15 d. elektroniniu paštu gavo laiškų apie tai, kad į Maskvos miestą išvyko ginkluotas operatyvinis darbuotojas (asmeninis šaukinys „Kadetas"), specialiai mokytas kaip snaiperis ir sprogdintojas, buvo atliktas patikrinimas, ir 2001 m. gruodžio 14 d. buvo priimtas sprendimas baudžiamosios bylos nekelti.

2002 m. liepos 29 d. Chantų-Mansių autonominės apygardos prokuroro sprendimu potvarkis dėl atsisakymo iškelti baudžiamąją bylą buvo panaikintas ir iškelta baudžiamoji byla dėl nusikaltimo, numatyto Rusijos Federacijos BK 119 straipsnyje, – dėl grasinimo nužudyti arba sunkių sveikatos sutrikimų sukėlimo.

Nižnevartovsko prokuratūros tardytojas
V. A. Čiurikovas

Tai dar vienas sunkus nusikaltimas, ir Kadetą vėl tikrina dėl sąsajų su juo. Galima džiaugtis eiline įstatymo pergale. Bet iškyla klausimas: ar Anai Politkovskajai kelia pavojų „socialiai nepavojingas" ir laisvėje esantis

Lapinas-Kadetas, kuris grasino jai mirtimi? O kitiems liudininkams ir nukentėjusiesiems?

Mes šiuo klausimu neturime jokių abejonių: taip, kelia. Norėtume sužinoti prokuratūros poziciją.

„Novaja gazeta" redakcija

„GYVENK RAMIAI...": KADETAS PRIPAŽINO SAVO KALTĘ IR PAMĖGINO ATSIPRAŠYTI

2002 m. gruodžio 5 d.

Negalima teistis su ligoniu, ligoto žmogaus gaila. Jis turi gydytis. Galimas daiktas, kad kažkas galvoja kitaip, bet aš galvoju būtent šitaip.

Sergejus Lapinas, kurį mūsų laikraščio skaitytojai geriau žino pagal jo „čečėnišką" pravardę-šaukinį Kadetas, atsiuntė į mūsų redakciją laišką.

Maskva

A. Politkovskajai

Sveika, Ana. Perskaičiau paskutiniame laikraščio „Novaja gazeta" Nr. 36 žinutę apie save. Tą, kuri prokurorui. „Laikraščio „Novaja gazeta" žurnalistų gyvybėms gresia pavojus kaip ir anksčiau." Ir visa tai dėl mano laiškų iš Piatigorsko izoliatoriaus. Aš dabar atsisakau savo ankstesnio sprendimo. T. y. atsisakiau minties šauti į tave snaiperio šautuvu. Tuo labiau, kad aš jo ir neturiu, o dėl tavęs vienos nematau prasmės išmesti pinigus jį įsigyti. Gyvenk ramiai. Tu man nereikalinga. Tai pasakiau ir teisme, todėl mane paleido. Kaip socialiai nepavojingą. O tau rašiau iš neturėjimo ką veikti ir dėl juoko. Aš gi nesu toks visiškas kvailys, kad rašyčiau tau grasinančius laiškus kartu pranešdamas visas savo koordinates. Apie tai, kad aš juokavau, galiu parašyti tau dar vieną eilinį laišką. Tu netgi gali išspausdinti jį ir panaudoti apžvalginiam straipsniui. Ir mano literatūrinio talento įvertinimui. Tai bus antra mano laiškų tau dalis. Man atrodo, kad ji kažką primena. Bet gal tik taip atrodo. Nes man pačiam atrodo, jog visa tai yra būtent mano, o ne kieno nors ten kito literatūrinis kūrinys. Taigi. Kadetas rašo:

ATGAILA

Aš jums rašau,
Ko dar norėt,
Ką aš galiu dar pasakyti?
Dabar žinau, jūsų valia
Nubausti panieka mane.
...Iš pradžių aš tylėti norėjau,
Patikėkite, mano sprendimo
Jūs nesužinotumėte niekada.
Bet žinodamas jūsų geidavimus
Šį tikslų tekstą aš sukūriau.
Kaip sunku buvo išdėstyt
Ant popieriaus lapo savo eiles
Ir jus kankint, ir šaudyti į jus,
Ir pjaustyti, ir smaugti prisigėrus...

Kadetas

Jūs patys viską matote. Komentarų čia nereikia. Buvęs milicijos karininkas labai nesveikas. Tai įprasta antrojo Čečėnijos karo, vadovaujamo vyriausiojo kariuomenės vado Putino, istorija. Daugumai Čečėnijoje pabuvusių kariškių reikėjo rimtos reabilitacijos, bet jie negavo jos, o valstybinė mašina, įtraukusi juos į tragediją pavadinimu „Čečėnija", spjauna į tuos kariškius iš Kremliaus bokštų aukštumų. Taip pat kaip ir į mus visus.

Mes nesiteisime su ligotu žmogumi: aš atleidžiu jam ir priimu jo „atgailą".

Beje, vienas patikslinimas: Sergejus Lapinas, mūsų nuomone, privalo būti nuteistas už savo „puokštę" – už nusikaltimuś, kuriuos jis įvykdė Grozne, ir redakcija padarys viską, kas tik priklausys nuo laikraščio, nušviesdama kaltinamosios bylos Nr. 15004 procesą ir neleis iš rafinuoto budelio ir žmogžudžio gimti „naujam", po Budanovo, „Rusijos didvyriui".

SERGEJAUS LAPINO KADETŲ KORPUSAS. KIEK PROKURATŪRŲ YRA RUSIJOJE?

2003 m. rugpjūčio 7 d.

Keisti dalykai: prokuratūros, veikiančios įvairiuose mūsų šalies miestuose, rajonuose ir apygardose, palaipsniui pasisavina tiek suvereniteto, kiek

nori. Jokios valdžios vertikalės ten nėra. Jokių bendrų tikslų ir užduočių. Jokios, galų gale, įstatymo diktatūros. Kiekviena prokuratūra paklūsta saviems įstatymams. Visų keisčiausia tai, kad visų tų miestų, rajonų, apskričių prokuratūrų ir Generalinės prokuratūros kova už nepriklausomybę viena nuo kitos įgavo tokį mastą, kad jos įrodinėja savo argumentus remdamosi vienos ir tos pačios bylos medžiaga. Šiuo atveju – „Kadeto byla" Nr. 200201389/46.

Mūsų laikraštis rašė apie šitą istoriją daugybę kartų. Piktinosi, kad po visų tų įvykių Kadetas ir toliau dirba operatyviniu įgaliotiniu Nižnevartovske. Rašė, kad Kadetui pateikė kaltinimą ir pasodino į Piatigorsko kalėjimą. Prieš tai, tiesa, jis suspėjo su mumis atsiskaityti – atsiuntė į redakciją grasinimų: atseit, esu labai jumis nepatenkintas, nužudysiu ir sunaikinsiu, o kai jį netikėtai paleido į laisvę kaip „socialiai nepavojingą", raštiškai atšaukė ankstesnius grasinimus remdamasis tuo, jog neturi pakankamai lėšų snaiperio šautuvui.

Šiuo metu Kadetas vis dar laukia teismo – ir papildo prokuratūrų tarpusavio kovą. Maskvos Basmanajos rajono prokuratūrai nespėjus iškviesti šių eilučių autorės (kuriai Kadetas ir adresavo laiškus su grasinimais ir jų atšaukimu) į eilinę apklausą (paskutinį kartą tai vyko liepos 30 d.) ir tardytojui G. Radionovui parašius protokolą su reikalavimu surasti to Lapino grasinimus atšaukiančio laiško originalą (kuris jau seniai atiduotas Nižnevartovsko prokuratūrai), rugpjūčio 2 dieną gaunu oficialų laišką Nr. 104402 iš Nižnevartovsko prokuratūros, datuotą 2003 m. liepos 24 d.:

Pranešu, kad, remdamasis bylos Nr. 200201389/46 ikiteisminio tyrimo duomenimis, aš nutariu nutraukti baudžiamąją bylą (persekiojimą) dėl S. V. Lapino, kaltinamo įvykdžius nusikaltimą, numatytą Rusijos Federacijos BK 109 str., nekaltumo.

Vyresnysis Nižnevartovsko miesto prokuratūros tardytojas
E. N. Ščinovas

Atkreipkite dėmesį į laiško datą – prieš savaitę iki apklausos Maskvos miesto Basmanajos rajono prokuratūroje, kur gana oficialūs asmenys mane tikino, kad byla tęsiama ir reikalingi „tyrimo veiksmai" (pavyzdžiui, grafologinė ekspertizė), kitas, taip pat gana oficialus asmuo, – vyresnysis tardytojas Ščinovas tą pačią bylą nutraukė.

Kuo tikėti? Kuria iš mūsų suverenių prokuratūrų? Kam padėti ant krūtinės galvą ir paprašyti apsaugos? Rimtas klausimas. Ir tai dar ne viskas. Yra dar ir miesto, ir rajono, taip pat ir S. Fridinskio vadovaujama Generalinė Pietų federalinio regiono prokuratūra, iš kurios taip pat ateina su Kadeto byla susijusių, nuo Nižnevartovsko ir Basmanajos prokuratūrų besiskiriančių „įsakymėlių". O Generalinė? Pavaldi generaliniam prokurorui V. Ustinovui? Iš šios organizacijos gelmių mes gauname ketvirtą galimą įvykių eigos variantą.

Taigi – jau beveik metai. Per visą šį laiką įvairios prokuratūros jau ketvirtą ar net penktą kartą bylą nutraukia ir ją vėl pradeda! Generalinė prokuratūra pradeda bylą ir reikalauja – Nižnevartovsko prokuratūra bylą nutraukia ir nieko nenori. Apygardos (Pietų federalinio rajono) prokuratūra vėl pradeda tirti bylą – Basmanajos rajono prokuratūra „praranda" ir „pamiršta".

Būtų galima visa tai ir praryti – na, tas amžinas mūsų nesusikalbėjimas... Telefonas blogai veikia... Faksą išjungė, liūtys nulijo, artėja audra, popierinių srautų taifūnas... Bet ką daryti žmogui, jeigu jam iš tikrųjų reikalinga valstybės apsauga nuo subjekto, nusprendusio su juo susidoroti? Visi prieš tai išdėstyti dalykai – prokuratūrų tarpusavio rietenos – nesuteikia nė mažiausios galimybės gauti tokią apsaugą.

Visus šiuos įvykius galima apibūdinti vienu žodžiu – „užkankino" – padarė viską, kad Kadetas, kaltinamas karo nusikaltimais, įvykdytais antrojo Čečėnijos karo metu, turėtų visas galimybes išvengti atsakomybės.

Žmonės, būkite budrūs. Jeigu jūsų žudikai dar neįgyvendino savo užmačių, – saugokitės prokuratūrų. Štai jis, tikrasis Kadetų korpusas, – visos Rusijos prokurorų pagalbos kaltinamajam organizacija. Koks nors dar savęs nerealizavęs jūsų žudikas būtinai bus suprastas kurioje nors prokuratūroje – jei ne vienoje, tai kitoje. Laimei, mūsuose jos darbuojasi skyrium ir viena nuo kitos nepriklauso.

AREŠTUOTI KADETĄ UŽ PRAVAIKŠTĄ?

2003 m. spalio 23 d.

Dabar Kadetas – tai Sergejus Lapinas, dar visai neseniai jis buvo Nižnevartovsko milicininkas, vienas iš daugiau kaip milijono federalinių kariškių, pabuvojusių tarnybinėje komandiruotėje Čečėnijoje. Pelnęs liūdną

budelio ir grobiko šlovę. Tai štai, Kadetas-Lapinas pasirodė esąs bailys. Spalio 14 dieną nei jis, nei jo advokatas į Grozną, į teismo procesą Lapino garbei, neatvyko.

Priminsime reikalo esmę. 2001 m. sausio mėnesį Grozne nebuvo baisesnės vietos už Pavlo Musorovo gatvę – ten buvo dislokuoti „chantai“. Taip vadinami Chanty Mansijsko jungtinio milicijos būrio kariai. Sausio 2 dieną grupė draugų ir Lapinas, kurio pakaušyje išskustas jo šaukinys „Kadetas“, gatvėje pagrobė 26 metų groznietį Zelimchaną Murdalovą. Jį nusitempė į „chantų“ teritoriją, ten žvėriškai kankino, o paskui žmogus dingo be pėdsakų. Tipiška šiuolaikinė čečėniška tragedija, netipiškas tik tęsinys: pavyko ne tik iškelti baudžiamąją bylą Lapinui, bet ir pasiekti teismo stadiją.

Negana to, teismas vyko pačiame Grozne: Čečėnijos Aukščiausiasis Teismas mėgino atsikratyti šios bylos – pirmojo proceso prieš federalinį kariškį. Tik Rusijos Aukščiausiojo Teismo atkaklumo dėka Lapino procesas vis dėlto prasidėjo Grozno miesto Spalio rajono teisme pirmininkaujant Majerbekui Mežidovui – patyrusiam teisėjui, turinčiam daugiametį stažą prie visų valdžių. Žilo teisėjo balsas tariant įprastus žodžius „Procesas dėl bylos...“ akivaizdžiai dreba. Lyg paauglio per egzaminus. „Jis labai bijo“, – supratingai šnabždasi salėje susirinkę žmonės. Baimė – jausmas, kuris niekada neapleidžia Grozno. Ir nieko neapleidžia. Baimė nukeliauti Zelimchano Murdalovo pėdomis lemia visus daugelį metų gyvenančių kare ir tarp mirčių žmonių poelgius ir žodžius. Teisėjai, formaliai ginami paties prezidento, – ne išimtis. Bet prezidentas sėdi Kremliuje, o „chantai“, kolegos Lapino teismo išvakarėse suspėję „nuteisti“ visus, susijusius su šia byla, – yra čia, pašonėje. Ir Groznas atsikratyti jų niekaip negali.

– Kaltinamasis Lapinas į teismo posėdį neatvyko, – Mežidovo balsas dreba. – Mes negavome jokių pasiaiškinimų. Kokia jūsų nuomonė?

Iš baimės teisėjas supainioja proceso tvarką ir pirmą žodį suteikia advokatui, nors ši teisė priklauso valstybės kaltintojui. Murdalovų šeimos interesų gynėjas – maskvietis advokatas Stanislavas Markelovas, beje, pirmasis maskvietis advokatas, kuris šio karo metais ryžosi atvažiuoti į Čečėniją ir atstovauti ieškančiai savo sūnaus čečėnų šeimai. Markelovas kalba trumpai, bet tiksliai. Jis reikalauja, kad Lapinas būtų areštuotas ir pastatytas priešais Mežidovą.

– Kaltinamasis ir anksčiau be pateisinamų priežasčių trukdė atlikti tyrimo veiksmus, – sako Markelovas. – Tai yra šiurkštus Rusijos įstatymų ignoravimas. Teismas privalo imtis priemonių.

Teisėjo veidą iškreipia siaubas. Sostinės advokatas negrozniškai radikalus. Bet nuo realybės taip pat niekur nepasislėpsi. Iš kur toks įžūlumas? Lapinui uždrausta išvykti (daugiau kaip prieš metus Piatigorsko teismas pripažino jį „socialiai nepavojingu" grobiku ir budeliu ir paleido iš kalėjimo), o „draudimas išvykti" reiškia, jog jis privalo atvykti į teismą, kai tik pareikalaujama.

– O jūs, Murdalovai? – klausia teisėjas.

– Aš ne šiaip palaikau advokatą. Aš reikalauju, – šiurkščiai atsako pagrobtojo tėvas Astemiras Murdalovas. Jis didvyris. Jo titaniškomis pastangomis buvo atlikti tiriamieji šios bylos veiksmai. Nors jis tik tėvas, o ne tardytojas.

– Žodis suteikiamas prokuratūros atstovui, – dreba teisėjo balsas.

Kaltintojo vaidmenį atlieka vyresnioji justicijos patarėja prokurorė Antonina Žuravliova:

– Aš turėčiau sutikti su šiuo požiūriu, bet, susipažinusi su dokumentais...

Žuravliova išaiškino, kad, į nieką neatsižvelgdamas (o gal ir specialiai?), Spalio rajono teismas tyliai padėjo Kadetui. Keista, ar ne? Teisėjas Mežidovas paprasčiausiai nepasirūpino būtinomis procedūrinėmis priemonėmis, kad kaltinamasis atvyktų į teismą. Nejaugi tokie dalykai galimi tokioje svarbioje byloje? Juk sprendimų laukia dešimtys tūkstančių žmonių, kurių giminaičius pagrobė federalai Čečėnijoje. Dabar atsirado galimybė taikant teisines procedūras surasti bent vieną dingusįjį.

Prokurorė Žuravliova reikalauja, kad teismas griežtai laikytųsi įstatymų:

– Teismas privalo paskelbti „įpareigojimą atvykti" per teismo antstolių sistemą. Per Stavropolio krašto advokatų kolegiją įspėti advokatą Derdą [Lapino gynėjas]. Ir iškelti klausimą dėl bausmės advokatui.

– Teismas eina pasitarti, – greitai ir tyliai atsako Mežidovas ir išbėga.

Laukiame neilgai. Tyliai šnekučiuojamės su žmonėmis salėje. Šamchanas Chaisumovas, kurio akys pavargusios nuo kančių, atėjo į šį teismą todėl, kad trejus metus (!) nesėkmingai ieško brolio Šaripo, kurį pagrobė tie patys „chantai" tiesiai iš namų, esančių priešais jų dislokacijos vietą.

– Jūs juk žinote, kaip vadino tą teritoriją, kurioje jie bazavosi. Buchenvaldu. Iš ten sklisdavo tokios aimanos. Aš pats pažįstu su brolio pagrobimu

susijusius „chantus“ – tai Raufas Baibekovas, Andrejus Karpenka ir Rašidas Jagofarovas. Pasikeitė keli šios bylos tyrėjai. Dabar ją tiria Konstantinas Krivorotovas iš Čečėnijos prokuratūros. Aš prašiau jo išklausyti liudininką, galintį parodyti vietą, kur „chantai“ pagrobtuosius gyvus įmūrijo į sieną. Gal surastume mano brolio kaulus? Prašiau nuvažiuoti į vietą, apžiūrėti tą plytų mūrą. O Krivorotovas pareiškė, kad jiems „uždrausta vykti į nusikaltimo vietas“, nes tai pavojinga. Nejaugi? Rašiau Putinui, Gryzlovui, Patruševui...

Salėje yra ir Alaudinas Sadykovas, 53 metų buvęs kūno kultūros mokytojas. 2000 m. kovo 25 d. „chantai“ pagrobė jį tiesiog gatvėje, kankino, nupjovė kairę ausį. Vienas iš „chantų“ – Spalio rajono Laikinojo įkalinimo izoliatoriaus viršininkas Igoris Vaninas (jis – Sorokinas, Soroka) – nešiojosi išdžiovintą Alaudino ausį ant krūtinės – kaip kokį amuletą. Alaudinas per stebuklą išliko gyvas, ir dabar jo bylą tiria tas pats tardytojas Krivorotovas.

– Aš jo prašiau: „Suraskite juos“, o jis man: „Tau viso labo tiktai nupjovė nereikalingą mėsgalį. Be to, man rangas neleidžia apklausti to, kas nupjovė tavo ausį. Suprask.“ O juk aš negirdžiu. Invalidas.

Į salę įlekia teisėjas Mežidovas. Greitakalbe perskaito nutarimą: „...įpareigoti atvykti“. Nė pusės žodžio apie priemones, kurių pareikalavo prokurorė Žuravliova. Ir, žinoma, jokios reakcijos į advokato poziciją. Mežidovas kalba tokiu tonu, lyg bartų prasikaltusį penktoką.

Virš Grozno, paralyžiuodama socialinį aktyvumą ir keldama apatiją, sklando baimė. Kitas posėdis, kurio metu bus svarstoma Lapino byla, – spalio 24 d. Gal nors čečėnų žurnalistai, kurių didžioji dalis (teismo posėdyje pasirodė tik vienas) pabijojo atvykti į „tokį precedentą“, atsikratys savo baimės? O po jų, žiūrėk, ir teismų valdžia gal prakalbės. Kad suteiktų Čečėnijos žmonėms viltį. Kad ne viskas dar prarasta ir teisybę rasti galima.

PROKURORŲ KADETOFILIJA

2003 m. lapkričio 3 d.

Spalio 30 dieną Grozne prokuratūros reikalavimu neapibrėžtam laikui pristabdytas Kadeto teismo procesas.

Proceso pradžia buvo numatyta 10 valandą ryto. Bet teisėjas Mežidovas teismo salėje vis nesirodė. Po pusiaudienio publika pradėjo nerimau-

ti – gal netikėtai susirgo? Tada apsaugininkai išdavė paslaptį – pasakė, kad teisėjas... išvažiavo.

Kaip tai – „išvažiavo"? Žinantieji paaiškino, kad nuo pat ryto teismo pastate Popovičiaus gatvėje, lyg tyčia, išjungtas telefono ryšys, ir teisėjas liko vienas – be „telefoninės teisės". Čia prokuratūra kaip tik pradėjo eilinę maskvietišką intrigą. Į Mežidovo kabinetą 10 val. 10 min. įžengė Antonina Žuravliova – dailiu kostiumėliu vilkinti įspūdinga blondinė iš Stavropolio, prokurorė ir valstybės kaltintoja Kadeto byloje. Įėjusi ji pranešė Mežidovui, kad prokuratūra pasipiktinusi jo elgesiu ir Čečėnijos Aukščiausiajam Teismui pateikė priežiūros skundą. Už drąsą praeitame teismo posėdyje – Mežidovas išdrįso nepatenkinti kaltinamojo Kadeto reikalavimo perkelti procesą kur nors toliau nuo Čečėnijos, į tą šalies vietą, kuri jam, Kadetui, atrodo pati saugiausia. Ir tai dar ne viskas – ponia Žuravliova teisėją morališkai terorizavo: leido jam suprasti, kad nė nemėgintų šiandien nuspręsti areštuoti Kadetą, kuriam uždrausta išvykti (o tai savo ruožtu reiškia, kad jis privalo pareikalavus iškart atvykti į teismą, tačiau teismo posėdžiuose įžūliai nesirodo). Ir kad teisėjas nenuspręstų priverstinai jį pristatyti į Grozną... Nieko nepasakysi, ponia Žuravliova žvelgė į priekį – spalio 30 dieną turėjo būti priimtas būtent toks sprendimas.

Taip, Mežidovas galutinai sutriko ir labai nuliūdo. O čia dar telefonas tyli. Todėl teisėjas skubiai ir išvyko pasitarti su viršininkais, Aukščiausiuoju Čečėnijos Teismu: ką gi jam, tiesą sakant, daryti su Kadeto byla? Jeigu prokuratūra jau visai suįžūlėjo.

Tiktai 12.30 val. koridoriais nuvilnijo šnibždesys: „Parvažiavo!" Ir po kelių minučių Mežidovas pradėjo posėdį. Maskvos advokatas Stanislavas Markelovas, ginantis nukentėjusios Murdalovų šeimos interesus (jų sūnų pagrobė Kadetas), iš karto pareikalavo areštuoti suįžūlėjusį kaltinamąjį. Markelovas pateikė teismui Rusijos nepriklausomos psichiatrijos asociacijos prezidento išvadas ir aukščiausios kvalifikacinės kategorijos gydytojo Jurijaus Savenkos, turinčio 42 metų stažą, paaiškinimus, ar gali Kadetas dalyvauti teisme, ir ką reiškia adaptacijos problemos, kuriomis rėmėsi Kadetas, teisindamas savo nedalyvavimą teismo posėdžiuose:

Remiantis šiuolaikiniais vertinimais, užfiksuotais, beje, Tarptautinėje ligų klasifikacijoje, adaptacijos sutrikimai – tai lokalaus arba ilgalaikio streso sukelta ilgalaikė vidinio

diskomforto būklė, kuriai būdingas tam tikras įprasto aktyvumo sumažėjimas ir kuri vertinama kaip normalios reakcijos į stresą ir psichinį skausmą perėjimo į lengvą psichikos sutrikimą riba. Tai yra vienas iš lengviausių psichikos sutrikimų, kuris nesukelia kokio nors pavojaus. Minėta diagnozė negali būti priežastis neatvykti į teismą ir nedalyvauti teismo posėdyje. Ši diagnozė paprastai nėra vertinama kaip pakankama priežastis nedarbingumo lapeliui išduoti. Dar daugiau, viena labiausiai paplitusių adaptacijos sutrikimo priežasčių yra situacijos neapibrėžtumas, kokių nors nemalonių įvykių, pavyzdžiui, teismo proceso, laukimas. Psichoterapinės taktikos požiūriu tokiais atvejais rekomenduotina būsimus įvykius spartinti, o ne jų vengti.

Teisėjas prideda šias išvadas prie bylos, ir žodžio paprašo ponia Žuravliova. Jos kalba nenuosekli, nelogiška – oratorė ji nevykusi, bet esmė labai aiški – tai tipiškas advokato pasisakymas. Ji ieško bet kokių kabliukų, kad tik nenuliūdintų Kadeto areštu, tyčia nepastebėdama, kad šis itin ciniškai ignoruoja šalies įstatymus:

– Taip, žinoma, kaltinamojo čia nėra. Bet ar tas gydytojas, kuris davė Lapinui pažymą, perspėtas dėl atsakomybės už melagingus parodymus? (O kas turėjo jį perspėti? Kadetas? Argi tai ne prokuroro darbas?) Aš turiu kitą prašymą. Jūs atmetėte Lapino prašymą dėl kolegialaus tyrimo. (Būtent šito reikalavo Kadetas spalio 24 dieną – kad bylą tirtų ne vienas teisėjas.) O prieš tai liepos mėnesį priėmėte priešingą sprendimą. Prokuratūra pareiškė protestą. Reikia atidėti procesą, kol bus baigtas patikrinimas.

Tiktai nepagalvokite, kad procesą reikalavo atidėti iki tol, kol bus baigta aiškintis, kodėl Kadetas atvirai niekina teismą. Viskas atvirkščiai – reikalaujama atidėti iki teisėjo Mežidovo, išdrįsusio pareikalauti „būtino S. V. Lapino dalyvavimo teismo posėdyje spalio 30 dieną“, veiksmų patikrinimo pabaigos. Aukštyn kojomis apversta kreivų Rusijos prokuroriškų veidrodžių karalystė. Kaltintojai reikalauja nubausti teisėją už niekuo neparemtų ir neteisėtų kaltinamojo reikalavimų nevykdymą. Tai jau tikrai – gyvename absoliučios prokurorinės nepriklausomybės laikais. Nepriklausomybė ir nuo įstatymo, ir nuo logikos, ir nuo garbės, ir nuo sąžinės. Užtat – visiška prokuroriška priklausomybė nuo partinės ir vyriausybinės linijos, kuriamos Kremliaus kalvose. Palengvinti budelio ir grobiko dalią šį kartą

stengiasi Pietų federalinio regiono prokuratūra (kontoros galva – Rusijos generalinio prokuroro pavaduotojas Sergejus Fridinskis), pagal įstatymą privalanti rūpintis priešingais dalykais – pirmiausia įstatymų laikymusi ir aukų interesų gynimu.

Teisėjas Mežidovas išbėga iš salės. Į Astemirą Murdalovą, Kadeto pagrobto Zelimchano tėvą, skaudu žiūrėti – jis sugriebia rankomis galvą, lyg ją kas plėšytų iš vidaus. Ponia Žuravliova demonstratyviai atsiverčia Marininos detektyvą. Teisėjas greitai sugrįžta: „Bylos svarstymą sustabdyti neapibrėžtam laikui..." Tai reiškia, kad Mežidovą sutraiškė prokuroriškas volas, o Respublikos Aukščiausiasis Teismas patarė jam su tuo susitaikyti. Patenkinta jėgos pergale, prokurorė tuojau pat išeina iš salės išdidžia ir dalykiška eisena: Kadetas ir vėl atkovotas. Apimtas nevilties Astemiras Murdalovas kažką garsiai surinka. Publika stovi ir tyli – kaip apspjauta. Arba nubausta. Iš tikrųjų, kaip Čečėnijoje įtvirtinti teisingumą, kaip sustabdyti grobimus ir susidorojimus be teismo, jeigu ir teismas, ir prokuratūra – pagrindiniai teisės gynėjai šioje gaujų okupuotoje teritorijoje – stoja prieš teisingumą?

„Džihado vilkai!" – puikuojasi naujutėlis grafitis ant apšaudyto Spalio rajono teismo pastato sienų. Teisingoje vietoje, taip sakant, puikuojasi. Tai, ką daro prokuratūra ir teismai Čečėnijoje, – tiesiog naudinga tiems, kas tai rašo. Prokurorai – kaip ir visa supuvusi vadinamosios „kovos su terorizmu Šiaurės Kaukaze" sistema – ir yra tikroji terorizmo palaikymo grupė.

TEISMAS APSUPTAS. TAI SUORGANIZAVO ASMENINĖ KALTINAMOJO APSAUGA

2004 m. lapkričio 29 d.

Grozne vykstantis teismo procesas „antiteroristinės operacijos" istorijoje yra pirmasis, kuriame nagrinėjama federalo – Nižnevartovsko milicininko Sergejaus Lapino – byla.

Byla jau pusantrų metų nagrinėjama Grozno miesto Spalio rajono teisme pirmininkaujant Majerbekui Mežidovui, bet tiktai dabar, per 2004 m. pabaigoje įvykusius posėdžius, procesą pavyko pajudinti iš mirties taško: pradėti ją nagrinėti pagal esminius Kadetui iškeltus kaltinimus (3 d. str. –

„Tarnybinių įgaliojimų viršijimas“, laisvės atėmimo bausmė iki septynerių metų; 111 str. – „Tyčinis sunkus sveikatos sužalojimas“; 292 str. – „Tarnybinis klastojimas“).

Iki tol „kovotojas prieš terorizmą“ atvirai vengė teismo ir gyveno savo gyvenimą: gimtoji sistema, Rusijos Federacijos VRM, nekreipdama dėmesio į ypač sunkius Kadetui iškeltus kaltinimus dėl nusikaltimų prieš asmenį, tyliai, neatkreipdama dėmesio, sugrąžino įtariamąjį į tarnybos vietą. Ir dabar jis, pasirašęs pasižadėjimą neišvykti, vėl dirba Nižnevartovsko miesto Vidaus reikalų valdybos kriminalinės paieškos operatyviniu įgaliotiniu.

Vis dėlto per teismo posėdžius lapkričio mėnesį Kadetas elgėsi kaip senas recidyvistas – įžūliai, akiplėšiškai, grubiai, jis šeštą kartą pakeitė parodymus, visiškai neigė savo kaltę ir viską suvertė tiems savo „antiteroristinės operacijos“ draugams, kurie tuo metu buvo jau žuvę. Labai vyriška. Ar ne?

Majerbekas Mežidovas – Grozno miesto Spalio rajono teismo pirmininkas – dirba pusiau sugriautame buvusio Ičkerijos valstybės saugumo departamento pastate Popovičiaus gatvėje. Jeigu pažvelgtume į šią dėžutę iš priekio – paprasčiausias namas. Iš kiemo pusės – vienas karkasas. Teisingumui vykdyti šiek tiek suremontuota mažiau kaip pusė pirmo aukšto. Čia šalta kaip šaldytuve, o kelios „Iljičiaus lemputės“ skleidžia tokią menką šviesą, kad teisėjas Mežidovas, nebejaunas žmogus, galima sakyti, atlieka žygdarbį vien skaitydamas būtinus dokumentus – ekspertų išvadas ir apklausos protokolus.

Kitas žygdarbis – „laisvo“ teisingumo įgyvendinimas apsuptame pastate. Kur dar pamatysi šitokį dalyką? Šarvuočiais atvykę plikai skusti, automatais apsikarstę nežinomi asmenys nužvelgia kiekvieną, peržengiantį teismo slenkstį. Kai kuriuos dar ir pakomentuoja, o replikos viena už kitą „puošnesnės“.

Tai – Kadeto, kaltinamojo, apsaugos brigada. Jis su ja atvyksta, su ja ir išvažiuoja. Netgi tuomet, kai Kadetas per pertraukas rūko, jį kūnais užstoja tos brigados nariai. Banditiškos išvaizdos Olegas (taip prisistatė „VRM operatyvinės grupės vadas“), lyg kūdikį prie krūtinės glaudžiantis milžinišką lyg ir automatą, lyg ir granatsvaidį, pasakė gavęs „žodinį vy-

riausiojo vado (VRM grupuotės „antiteroristinės operacijos“ zonoje vado) įsakymą“ saugoti Lapiną.

– Nuo ko?

– Patys žinote, – piktai atkerta jis.

Nuo čečėnų, reikia manyti, saugo.

Saugo nuo nelaimingos Aletos, Kadeto nukankinto Zelimchano Murdalovo tetos. Jai pasidarė bloga, kai tik teisme pradėjo skaityti, ką ir kaip padarė „chantai“ jos sūnėnui Spalio rajono Laikinajame vidaus reikalų skyriuje 2001 m. sausio 3-iosios naktį. Nuo Astemiro Murdalovo, vis gniaužiančio žilus smilkinius. Jis – Zelimchano tėvas. Nuo „chantų“ kankinimų aukų – tų, kurie per stebuklą išgyveno ir ištrūko iš Spalio rajono Laikinojo vidaus reikalų skyriaus kalėjimo. Nuo „chantų“ pagrobtų vyrų žmonų ir motinų, kurios dabar gaudė kiekvieną ir teisėjo, ir Kadeto žodį – su viltimi, gal išsprūs kokia nors žinia ir apie jų vyro, sūnaus, brolio likimą.

Visi šie čečėnai, vyrai ir moterys, spaudžiasi nuošaly. „Asmeninė brigada“ atvirai patenkinta šypsosi, papildydama kraupų nusikaltėlių su antpečiais skatinimo paveikslą.

Galų gale posėdžiai prasideda. Žmonės sėdi šaltoje salėje ir savo kvėpavimu ją šildo. Bet kol kas visi dar dreba nuo drėgmės. Kadetas prašo žodžio – jo kalba prisodrinta kriminalinio slengo intonacijų, ir jis atsisako visiškai visko, ką sakė anksčiau.

Teisėjas: O kodėl jūs visa tai sakėte?

Kadetas: Aš bijojau. Mane kankino. Visą mėnesį mane kankino Čečėnijos kovos su organizuotu nusikalstamumu valdyboje.

Teisėjas: Kas kankino?

Kadetas: Tardytojas Baitajevas. Aš būčiau prisipažinęs dėl prezidento Kennedy'o nužudymo. Aš neturėjau išeities – man reikėjo ką nors sakyti.

Kadetas pereina į verksmingas intonacijas. Tai, kad jį kankino ikiteisminio tyrimo metu, jis sakys dar daug daug kartų. Susiklosto toks vaizdas. Kad ir kas jį tardė bylos klausimu – ar Baitajevas iš Kovos su organizuotu nusikalstamumu valdybos, ar tuo metu laikinai einantis Grozno miesto prokuroro pareigas V. Morozas, ar respublikos prokuratūros tardytojas V. Ignatenka, – Kadetas kiekvieną kartą patyrė nepaprastą psichologinį arba fizinį spaudimą. Atseit, prisipažink, kitaip įgrūsime į kalėjimą.

– Aš nenorėjau patekti į tardymo izoliatorių, todėl ir prisipažinau, – aiškina Kadetas.

– Bet juk visa tai vyko dalyvaujant advokatui? – stengiasi priminti teisėjas.

– Kokio advokato? Abalajeva man sakė, kad tokius kaip aš reikia pjauti.

Vladimiras Rozetovas, Grozno miesto Spalio rajono prokuroras (jis procese atstovauja valstybiniam kaltinimui): Ar jūs patyrėte kūno sužalojimų, kai kalėjote Kovos su organizuotu nusikalstamumu skyriaus tardymo izoliatoriuje?

Kadetas: Taip. Man nedavė dantų pastos ir dantų šepetėlio. Įsivaizduojate?

Advokatas Stanislavas Markelovas (Maskvos advokatas, ginantis nukentėjusiojo Astemiro Murdalovo interesus): Kodėl byloje nėra jūsų pareiškimo dėl fizinio poveikio jūsų atžvilgiu?

Advokatas Grigorijus Degtiariovas (Nižnevartovsko advokatas, ginantis Kadetą) tuojau pat pakelia balsą ir vos nerėkia (tokia jo keista maniera, jis taip kreipiasi ir į teisėją): Mano ginamasis patyrė psichinio pobūdžio traumą. Postresinio sutrikimo požymiai! Jūs neturite teisės!

Bet tai tik dar vienas blefas. Ankstesniuose teismo posėdžiuose jau buvo įrodyta, kad nieko panašaus Kadetas nepatyrė.

Teisėjas: Bet anksčiau jūs sakėte, kad išvedėte Murdalovą už Laikinojo vidaus reikalų skyriaus ribų, o tada jis dingo. Kodėl dabar tai neigiate?

Kadetas: Sakiau, nes mane psichologiškai spaudė prokuroro padėjėjas Morozas.

Prokuroras Rozetovas, karčiai ir labai tyliai: Morozas nužudytas...

Teisėjas Mežidovas: Jūs apskundėte Morozo veiksmus?

Kadetas: Nusprendžiau, kad neverta.

Pasakaitė apie Morozo spaudimą – dar vienas blefas. Privalome trumpai papasakoti – 2001-ųjų vaizdelis: kai Grozno miesto prokuratūra Kadetą iškviesdavo į apklausą, „chantai“ atvykdavo dideliu būriu ir apsupdavo prokuratūros pastatą. Į langus nukreipdavo automatus ir granatsvaidžius. Kol Kadetas būdavo pas Morozą, jie daužydavo viską, kas pasipainiodavo po ranka, – ten, pačioje prokuratūroje. Jie grasino susidoroti su dirbuoto-

jais. Tai reiškia, kad psichologinis spaudimas tikrai buvo, bet tai darė ne prokurorai. Psichologiškai spaudė juos pačius.

Teisėjas Mežidovas: O kas jums darė spaudimą Nižnevartovske? Jūs juk buvote jau ne Čečėnijoje?

Kadetas: Prokurorai Dinas ir Leušinas, atvykę manęs tardyti iš Čečėnijos. (Leušinas taip pat žuvo...)

Kadetas iššaukiamai, vėl keisdamas vimdomai verksmingą toną į chamišką ir karts nuo karto grasindamas teisėjui pirštu, pareiškia:

– Aš manau, kad Murdalovą mušė Taimaschanovas [Salimas Taimaschanovas – to paties Spalio rajono Laikinojo vidaus reikalų skyriaus operatyvinis įgaliotinis]. Būtent jis ir išvežė Murdalovą iš izoliatoriaus.

Teisėjas: Jūs neliudijote nei prieš Morozą, nei prieš Taimaschanovą, kol jie buvo gyvi. Ir tuojau pat pakeitėte parodymus, vos tik sužinojote, kad jie žuvo. Kaip tai paaiškintumėte?

Kadetas: Jeigu jus kankintų visą parą, jūs pasirašytumėte absoliučiai viską. Aš neturėjau pasirinkimo laisvės.

Astemiras Murdalovas ramiai ir karčiai tarė:

– O ar mūsiškiai turėjo tą laisvę?

Galiausiai įstatymo saugotojų kantrybei ateina galas. Prokuroras Rozetovas prašo teisėjų paskelbti ankstesnius Lapino parodymus – priminti jam jo paties žodžius, nes neatitikimai yra esminiai. Teisėjas Mežidovas pradeda skaityti ankstesnių S. V. Lapino apklausų protokolus, surašytus Nižnevartovske, jo gyvenamojoje vietoje, Piatigorske, Grozne – pačiose įvairiausiose vietose ir įvairių tardytojų: „Advokato paslaugų atsisakau.“ – „Pats galiu save apginti.“ – „Dėl iškeltų kaltinimų kaltas neprisipažįstu.“ – „Parodymus daviau laisva valia. Pasirengęs juos patvirtinti akistatų metu.“

Kadetas šveičia ant stalo Baudžiamąjį kodeksą ir Baudžiamojo proceso kodeksą. Jis susierzinęs ir nė nemėgina šito slėpti. Teisėjas tęsia: „*Tardytojo klausimas*: Kas jums daro įtaką? Kodėl vis keičiate parodymus? *Atsakymas*: Man niekas nedaro įtakos. Pirmą kartą keičiu parodymus, nes anksčiau neteikiau jiems reikšmės.“

Tai – esminė ir daug ką paaiškinanti frazė. Iš tikrųjų, didžioji dalis federalų Čečėnijoje niekada net ir nepagalvoja, kad juos gali patraukti atsakomybėn pagal įstatymą už civilių gyventojų pagrobimą ir nužudymą. Federalų akyse didvyris yra tas, kuris sunaikino čečėną. O bailys – tas, kuris pabūgo. Šitaip yra jau penkerius metus, o staiga patrauktas atsakomybėn Kadetas – beveik vienintelė išimtis. Per spalio mėnesio teismo posėdžius Kadetas neatsitiktinai kelis kartus pakartojo šiuos žodžius: „Aš negalvojau, kad visa tai bus taip rimta.“ Todėl ir melavo išsijuosęs. Todėl ir kalbėjo meluodamas, ką tik norėjo.

Kitas Kadeto bylos svarstymo posėdis įvyks gruodžio 15 dieną – bus apklausti kaltinimo liudininkai.

KADETAS GAVO DAUGIAU UŽ BUDANOVĄ. GROZNE PASIBAIGĖ PIRMASIS KARO NUSIKALTĖLIO TEISMO PROCESAS

2005 m. kovo 31 d.

Kovo 29 dieną Grozne Spalio rajono teismo pirmininkas Majerbekas Mežidovas galų gale vis dėlto paskelbė nuosprendį buvusiam Nižnevartovsko kriminalinės paieškos operatyviniam įgaliotiniui Sergejui Lapinui (Kadetui). Procesas tęsėsi pusantrų metų ir periodiškai strigdavo.

Ir pati byla, ir nuosprendis, ir nuosprendžio paskelbimo aplinkybės neturi precedento. Tai pirmoji per antrąjį Čečėnijos karą baudžiamoji byla (civilio asmens pagrobimas ir jo kankinimas), Čečėnijos teritorijoje iškelta federaliniam karininkui.

Šitai pasiekti buvo be galo sunku, ir tik tvirta Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo pozicija padėjo atlaikyti milžinišką VRM spaudimą. Milicijos žinyba iš pradžių darė viską, kad Lapiną teistų ne Čečėnijoje, bet Aukščiausiasis Teismas nenusileido, todėl gąsdino Grozno proceso dalyvius.

Vis dėlto ir teisėjas Mežidovas, ir prokuroras Rozetovas atsilaikė. Rezultatas: 11 metų griežtojo režimo kolonijoje ir trejiems metams atimta teisė dirbti teisėsaugos organuose. Be to, teismas apibūdino Chantų-Mansių autonominės apygardos vidaus reikalų valdybos, trukdžiusios teisminį nagrinėjimą ir slėpusios žiaurius nusikaltimus, veiklą.

PATYRĘS BUDELIS LAPINAS NUTEISTAS, BET TAIP IR NEIŠDAVĖ SAVO BENDRININKŲ

2005 m. balandžio 4 d.

Kaip jau žinoma, kovo 29 dieną Grozne Spalio rajono teismas (teismo pirmininkas Majerbekas Mežidovas) paskelbė VRM pareigūno Sergejaus Lapino (pravarde Kadetas) bylos nuosprendį. Budeliui buvo paskirta 11 metų bausmė griežtojo režimo įstaigoje. Pirmiausia – nuosprendžio medžiaga:

Lapinas, perėmęs iš tardytojo Žuravliovo Murdalovą, nusivedė jį į savo kabinetą, kuriame kartu su tyrimo nenustatytais bendradarbiais kelias valandas iš eilės mušė Murdalovą rankomis ir kojomis, taip pat specialiomis priemonėmis – gumine lazda PR 73 – smūgiuodamas į įvairias kūno vietas, tuo sukeldamas kūno sužalojimus – kaukolės ir smegenų traumą, kuri sukėlė pavojingą gyvybei būklę: ilgalaikį sąmonės praradimą, traukulius, kvėpavimo sutrikimą. Kai laikinojo sulaikymo izoliatoriaus darbuotojai, pamatę Murdalovo kūno sužalojimus, atsisakė priimti jį į kamerą, Lapinas Murdalovo vardu parašė pasiaiškinimą, kad tuos kūno sužalojimus jis patyrė krisdamas iš savo kūno aukščio.

Liudininkas N. G. Maliukinas (tuo metu Laikinojo vidaus reikalų skyriaus gydytojas) paliudijo, kad 2001 m. sausio 2 d. apie 9 val. vakaro, atėjęs į laikinojo sulaikymo izoliatorių, apžiūrėjo Murdalovą. Kameroje su Murdalovu jis išbuvo iki 24 valandos, per tą laiką Murdalovas patyrė kelis priepuolius, ne daugiau kaip dešimt: staigiai susitraukdavo viso kūno raumenys, dantys susispausdavo, akys užvirsdavo aukštyn, tada jis nekvėpuodavo ir būdavo be sąmonės. Maliukinas suleido Murdalovui keturias injekcijas. Apie vidurnaktį jis išėjo iš laikinojo sulaikymo izoliatoriaus.

Liudininkas Ch. D. Chadajevas (kameros kaimynas) papasakojo teismui, kad sausio 2 d. pavakarę Lapinas ir dar trys–keturi žmonės atvedė Murdalovą į laikinojo sulaikymo izoliatorių. Murdalovas negalėjo stovėti. Dešinė Murdalovo ausis buvo sudraskyta, kabėjo ant odos, ranka sulaužyta, visi drabužiai sutepti. Murdalovą apžiūrėjo gydytojas, ir jis girdėjo, kaip šis pasakė vyresniam pagal rangą Prilepinui, kad Murdalovas patyrė atvirą rankos

lūžį, kaukolės ir smegenų traumą, jo sėklidės sudaužytos, kad būtina skubi chirurginė operacija, nes taip sužalotas Murdalovas neišgyvens. Gydytojas išėjo. Po pusvalandžio kameros kaimynai pakvietė budėtoją ir pranešė jam, kad Murdalovas miršta. Jis pasakė, kad kaimynai pagal musulmoniškus papročius perskaitytų prie jo maldą. Tokios priešmirtinės būsenos Murdalovas išbuvo iki ryto. Sausio 3 d. Lapinas, Prilepinas ir dar keli darbuotojai Murdalovą išvedė, pats stovėti jis negalėjo. Jis įsitikinęs, kad Murdalovas dėl tokių sužalojimų mirė, o milicijos darbuotojai paslėpė jo lavoną. Sulaikytojo kankinimų metu Lapinas išsiskyrė ypatingu žiaurumu. Sulaikytieji Dalajevas ir Gažajevas pasakojo jam, kad juos elektros srove, lazdomis, plaktukais kankino darbuotojas pravarde Kadetas. Dalajevui žnyplėmis rovė mėsą nuo krūtinės, pjudė šunimis, į raktikaulį įkalė vinį. Kankinimų metu klausinėjo, kur yra smogikai.

Liudininkas S. Ch. A. Batalovas papasakojo teismui, kad tuo metu, kai buvo tikrinamas nukentėjusio Astemiro Murdalovo skundas, pateiktas 2001 m. sausio mėn., prokuratūros darbuotojai Spalio rajono Laikinojo vidaus reikalų skyriaus teritorijoje aptiko trijų paauglių, kurie prieš tai ten važinėjosi dviračiais, lavonus. Lavonai buvo sumaitoti, akys išdurtos, nuimti skalpai. Dėl šiems nenustatytiems asmenims įvykdyto nusikaltimo pagal išankstinį susitarimą su Lapinu buvo iškelta atskira baudžiamoji byla.

Sausio 3 d. rytą Lapinas, baimindamasis, kad viešumon iškils faktas dėl jo Murdalovui padarytų kūno sužalojimų, veikdamas iš anksto susitaręs su tyrimo nenustatytais bendradarbiais, suklastojo Murdalovo parašus nutarime dėl paleidimo iš izoliatoriaus grafoje „išleidžiamojo parašas", asmeninės apžiūros protokolo grafoje „paimtus daiktus gavau". Tada tyrimo nenustatyti Spalio rajono Laikinojo vidaus reikalų skyriaus darbuotojai, veikdami iš anksto susitarę su Lapinu ir jam žinant, išvedė Murdalovą iš izoliatoriaus ir išvežė nežinoma kryptimi.

Situacija aiški. Liudininkų parodymai, kuriuos teismas priėmė kaip įrodymus, nepalieka jokių abejonių. Bet kur auka? Štai pagrindinis klausimas. Zelimchano Murdalovo kaip nebuvo, taip ir nėra lig šiol – teismas nė kiek

neišaiškino šio klausimo. Taip, daugiau kaip ketverius metus daugybė žmonių darė viską, kad būtų paskelbtas šitoks nuosprendis. Ieškojo Lapino, kai jis slapstėsi. Paneigė medicinines pažymas, kai jis mėgino apsimesti invalidu ir neatvykti į teismą. Kentė jo ir jo kolegų iš Chantų-Mansių apygardos vidaus reikalų valdybos chamizmą teismo posėdžiuose. Ir visa tai dėl vienuolikos metų „griežtojo režimo“?

Žinoma, ne. Murdalovų šeima pradėjo beveik beviltišką kovą su sistema, o iki tol nė viena iš tūkstančių panašių Čečėnijos šeimų tam nesiryžo, nesiryžta ir dabar, tik dėl vienos priežasties: tik ieškodami Zelimchano. Atsakymo į šį klausimą Murdalovai laukė iš valstybės, nes Lapinas – valstybės pareigūnas.

Atsakymo nėra. Tik kartas nuo karto Lapinas, kreipdamasis į Astemirą, Zelimchano tėvą, kartojo: „Aš jo nežudžiau. Aš jo nežudžiau.“ Arba: „Aš čia esu tik todėl, kad įrodyčiau tėvui, jog nežudžiau jo sūnaus.“ Ir – tyla. Taip, teisėjas Mežidovas mėgino klausti: „Jį nužudė? Kada jį nužudė? O jeigu ne, tai kur jis?“ – bet jokio atsakymo nebuvo. Teisėjas nieko daugiau negalėjo. Toks jau dabartinis mūsų Baudžiamojo proceso kodeksas: teisėjas neturi teisės domėtis niekuo, kas neįtraukta į prokuratūros iškeltą kaltinimą, o prokuratūra (Čečėnijos Respublikos ir Pietų federalinio regiono) ne tik neiškėlė šių klausimų, bet ir Kadeto bylą tyrė taip, kad sadistai (aiškiai ribotoje erdvėje, Spalio rajono Laikinajame vidaus reikalų skyriuje, kur visi kaip ant delno), padėję Lapinui ir kankinti, ir naikinti šių kankinimų pėdsakus, liko „nenustatyti“. Kai liudininkų parodymuose šmėsteldavo tiesioginių Lapino vadovų pavardės – Prilepino (Laikinojo vidaus reikalų skyriaus kriminalinės milicijos vadovas) arba Kondakovo (Laikinojo vidaus reikalų skyriaus vadovas), abu buvę toje vietoje, kurioje buvo įvykdyti Lapino nusikaltimai, – prokuratūros pastangomis šios pavardės tuoj pat išnykdavo. Jie nebuvo įtraukti į bylą – atvirkščiai, prokuratūra uoliai šalindavo jų pavardes iš bylos medžiagos. O teismas jau nieko nebegalėjo padaryti: įstatymas buvo budelių pusėje.

Tai reiškia: priimtas sprendimas – vis tiek kompromisas su federalais iš jėgos struktūrų. Jis kompromisinis ir ne iki galo sąžiningas. Tai reiškia, kad jis išsprendžia tik pusę problemos. Bylą bus galima laikyti baigta tik tada, kai bus surastas arba pats Zelimchanas Murdalovas, arba jo kūnas, o tai reiškia, kad prieš teismą turi stoti Kondakovas, Prilepinas, o gal ir dar kas nors iš aukštesnių nurodymus tada davusių pareigūnų.

Grozno procesas dar kartą parodė: didžiausia mūsų šalies gėda – valstybės pareigūnų įvykdyti žmonių grobimai ir susidorojimas su jais be teismo sprendimo (mūsų „Abu Graibas“) – tęsiasi todėl, kad valstybė (prokuratūra) užstoja budelius priklausomai nuo žvaigždučių skaičiaus ant jų antpečių, valstybė neieško pagrobtųjų, ir jų šeimos pasmerktos veikti savarankiškai.

Apie pinigus. Kaip pavyko pasiekti teisminę stadiją ir teismo sprendimą? Todėl, kad Murdalovai turėjo gerą advokatą. Procesas truko pusantrų metų, o iki tol ilgai ir sunkiai vyko tyrimas. Geram advokatui reikia daug ir mokėti, tuo labiau, kad didelę darbo dalį reikėjo atlikti Aukščiausiajame Teisme Maskvoje, o tai reiškia, kad ir advokatas turėjo būti maskvietis. Tai štai, pirmą kartą „antiteroristinės operacijos“ metu sostinės ir, tai svarbu, rusas advokatas Stanislavas Markelovas atstovavo čečėnų Murdalovų interesams. Iki Markelovo nė vienas Maskvos advokatas šioje zonoje nedirbo, Markelovas – pirmoji kregždė. Visi, matę Markelovą Grozne, negalėjo neįvertinti jo narsos labai sudėtingose situacijose, jo savitvardos ir profesionalumo.*

Kas sumokėjo Markelovui? Juk jis turėjo dažnai skristi į Šiaurės Kaukazą. Kartais – kiekvieną savaitę. Antrojo Čečėnijos karo istorijoje išliks šis faktas: visą proceso prieš Lapiną finansinę naštą prisiėmė „Amnesty International“, garsioji tarptautinė žmogaus teisių organizacija (Londono skyrius). Prisiėmė – nes niekas kitas to nepadarė. Nė viena Rusijos organizacija. Visas Čečėnijos verslo pasaulis visiškai ignoravo galimybę padėti įvykdyti procesą, pirmą ir nepaprastai svarbų tūkstančiams kitų Čečėnijos šeimų, kurios patyrė tą patį, ką ir Murdalovai. Deja. Dar daugiau, akivaizdi priešinga tendencija: turtingi čečėnai mielai padeda, kai federalai reikalauja išpirkos už pagrobtąjį, – jie sumoka tą išpirką materialiai paremdami federalų banditizmą ir valstybinio terorizmo vertikalę. Dar kartą – deja.

Be finansinės pagalbos, „Amnesty International“ visame pasaulyje organizavo parašų rinkimą reikalaudama, kad Kadetas būtų teisiamas sąžiningai. Atėjo tūkstančiai laiškų, adresuotų Putinui, ir jie tapo Grozno by-

* Stanislavas Markelovas 2009 m. sausio mėn. buvo nušautas Maskvos centre kartu su politikos žurnaliste Anastasija Baburova, dirbusia laikraštyje „Novaja gazeta“, kai išėjo iš spaudos konferencijos, skirtos protestuoti prieš prievartautojo ir žudiko, buvusio pulkininko Jurijaus Budanovo išankstinį paleidimą. Budanovas buvo nuteistas Anos Politkovskajos pastangomis. Nei prezidentas Medvedevas, nei ministras pirmininkas Putinas šių žmogžudysčių nepakomentavo.

los dalimi. Štai nuo jų teisėjas Mežidovas niekaip negalėjo išsisukti – pats taip sakė. Kita vertus, tie laiškai pasitarnavo ir jam pačiam – teisėjas, reikia pripažinti, taip pat padarė žygdarbį: visus proceso metus jis vaikščiojo skustuvo ašmenimis. Nes jis vaikščiojo Grozno gatvėmis.

Ar šių žmonių pastangos neprapuls? O gal federalai galų gale supras, kad negalima nebaudžiamiems grobti ir žudyti žmones? O Čečėnijos žmonės – kad būtina nuosekliai priešintis karo nusikaltėliams, nebijoti, kaip tai padarė Murdalovų šeima? Dieve, padėk. Kol kas nėra kitų priemonių sumažinti susidorojimų skaičių Čečėnijoje.

IEŠKOMI DAR DU „CHANTAI“. KADETO BENDRININKAI SLAPSTOSI

2006 m. vasario 9 d.

Ilgo „kadetinio“ teismo proceso, vykusio Grozne, – tik tokiomis sąlygomis liudininkai sutiko kalbėti, – metu atsirado žinių apie Kadeto viršininką vaidmenį nusikaltime. Praeitų metų lapkričio 18 d. Čečėnijos prokuratūra pagal Rusijos Federacijos BK 286 ir 111 straipsnius pradėjo naują baudžiamąją bylą – prieš Aleksandrą Prilepiną („čečėniška“ pravardė Aleksas) ir V. Mininą.

Tačiau mėginimai apklausti Kadeto viršininkus ir išsiaiškinti, kas atsitiko Zelimchanui, susidūrė su stipriu jų kolegų iš Chanty Mansijsko ir Nižnevartovsko vidaus reikalų skyrių pasipriešinimu. Prilepinas ir Mininas atsisakė susitikti su tardytojais.

Dabar Čečėnijos Respublikos prokuratūros sprendimu paskelbta jų federalinė paieška.*

* 2006 m. rudenį Generalinės prokuratūros tardytojai, nuvykę į Chanty Mansijską patikrinti vienos iš Anos Politkovskajos nužudymo versijos, išsiaiškino, kad visus tuos metus Prilepinas ir Mininas gyveno savo namuose, dirbo, niekas jų neieškojo.

4. „NORD-OST"

[2002 m. spalio 23 d. pasaulio spaudoje sumirgėjo antraštės, skelbiančios, kad čečėnų teroristai Maskvoje užgrobė teatrą ir paėmė įkaitais miuziklo „Nord-Ost" žiūrovus. Ana mėgino pasikalbėti su teroristais teatro viduje, ji, remdamasi FST demaskuotojo Aleksandro Litvinenkos prieš pat jo žūtį pateikta informacija, buvo tikra, kad šis įvykis ir jo padariniai buvo dar vienas Rusijoje viešpataujančio režimo darbas.]

ANA POLITKOVSKAJA SUSIDURIA SU SUNKUMAIS, KAI NORI GRĮŽTI Į MASKVĄ IR PADĖTI DERĖTIS SU TERORISTAIS

2002 m. spalio 24 d.*

Laikraščio „Novaja gazeta" redakcijos žodis

12.30

Laikraščio „Novaja gazeta" apžvalgininkė Ana Politkovskaja yra pasirengusi pradėti derybas su įkaitus Maskvoje pagrobusiais žmonėmis. Ji užjaučia tuos žmones ir pritaria jų reikalavimui baigti Čečėnijos karą, bet nepritaria tiems metodams, kurių jie griebiasi. Taikūs gyventojai neturėtų kentėti dėl valdžios padarytų klaidų.

* Straipsnio publikacijos data „Novaja gazeta" laikraščio tinklalapyje.

Ana Politkovskaja šiuo metu yra Jungtinių Valstijų sostinėje Vašingtone. Ji dalyvavo derybose su aukštais Valstybės departamento ir Baltųjų rūmų pareigūnais dėl Čečėnijos klausimo sprendimo taikių derybų būdu. Šiame aukšto lygio pokalbyje dalyvavo Ilijasas Achmadovas, Čečėnijoje gerbiamas politikas; daktaras Zbigniewas Brzezinskis, buvęs Jungtinių Valstijų užsienio reikalų ministras; lordas Juddas, kelis kartus pabuvojęs Čečėnijoje kaip Europos Sąjungos atstovas. Taigi, net ir būdama toli nuo Rusijos, Ana Politkovskaja iš esmės buvo užsiėmusi tuo, ko reikalavo įkaitus Maskvoje pagrobę žmonės.

Kai tik parskris į Maskvą – tai gali atsitikti po 13 valandų (pats pirmasis lėktuvas į Maskvą iš Vašingtono išskrenda 4.30), ji iškart atvyks į įvykio vietą ir susisieks su įkaitus pagrobusiais žmonėmis. Bet yra problema: Amerikos ambasados atstovai prašo mūsų palaukti iki 9 valandos ryto jų laiku (dabar Vašingtone penkta valanda ryto), tada jie išspręsią šį klausimą. Mums atrodo, kad prašome labai mažos paslaugos: įsodinti žmogų į patį artimiausią lėktuvą, skrendantį iš Vašingtono į Maskvą. Nuo šito priklausys žmonių gyvybės – ir tų Amerikos piliečių, kurie šiuo metu yra tapę įkaitais. Ana Politkovskaja – vienintelis žmogus, kuriam buvo pareikštas pasitikėjimas ir kurio paprašė tarpininkauti derybose.

Mes prašome amerikietiškąją pusę parskraidinti Aną Politkovskają į Maskvą kaip galima greičiau.

13.30

Lig šiol neišspręstas klausimas dėl skubaus laikraščio „Novaja gazeta" apžvalgininkės Anos Politkovskajos skrydžio iš Vašingtono į Maskvą. Maskvoje įkaitus pagrobę žmonės išreiškė pageidavimą derėtis tik per ją.

Kadangi Ana Politkovskaja šiuo metu yra Amerikoje, kreipėmės pagalbos į Amerikos ambasadą. Į mūsų skambutį atsiliepė Paulas Carteris, pasiuntinybės juridinio skyriaus darbuotojas. Jis pasakė, kad pasirengęs mums padėti, bet reikia Rusijos VRM patvirtinimo, jog valdžia pasirengusi vesti derybas ir neketina spręsti problemos jėgos metodais.

Vargais negalais prisiskambinome į Rusijos užsienio reikalų ministerijos Šiaurės Amerikos departamentą, ir mums buvo pasakyta, kad Paulo Carterio skambutis – „šis klausimas – ne mūsų jurisdikcijos reikalas", jie

negali nieko spręsti ir skubaus Anos Politkovskajos išskridimo į Rusiją klausimu jokių priemonių nesiims. Mums parekomendavo kreiptis į Užsienio reikalų ministerijos Operatyvinės informacijos skyrių. Prisiskambinome šio skyriaus viršininkui Vladimirui Ošurkovui, jis pareiškė, kad „visuomenės informavimo priemonėms informacijos neturi“. Paklausėme: ar tai reiškia, kad vis dėlto kreipsis į amerikiečius pagalbos? Į tai ponas Ošurkovas pasakė: „O kuo čia dėta Užsienio reikalų ministerija? Kodėl URM turi rūpintis Anos Politkovskajos pristatymu į Rusiją? Yra jėgos struktūrų štabas. Jeigu ten bus nuspręsta, kad Ana Politkovskaja privalo dalyvauti derybose su teroristais, reiškia, ji parskris. URM neturi su tuo nieko bendra.“

Kad galėtų perregistruoti bilietą, Anai Politkovskajai reikia daugiau kaip tūkstančio JAV dolerių. Jeigu mūsų Užsienio reikalų ministerija (atstovaujanti oficialiajai Rusijai) nenori spręsti šios problemos ir taip elgdamasi kelia grėsmę galimoms deryboms su įkaitus užgrobusiais žmonėmis ir įkaitų gyvybėms, mes sumokėsime tuos pinigus.

14.30

Paskutiniais duomenimis, Ana Politkovskaja išskrenda į Rusiją pačiu pirmuoju reisu.

„NORD-OST“: POKALBIŲ KAINA

2002 m. spalio 28 d.

Svarbiausi šioje dramoje man tekę dalykai prasidėjo 25 dieną – apie keturioliktą valandą popiet. Pusę dvyliktos aš pirmą kartą mobiliuoju telefonu kalbėjausi su įkaitus pagrobusiais žmonėmis – jie sutiko susitikti. Pusę antros atvykau į operacijos vykdymo štabą. Dar pusvalandį teko skirti visokiems derinimams: kažkoks man nepažįstamas žmogus trankydamas durimis kažką sprendė.

Pagaliau privedė prie užkardos iš sunkvežimių ir pasakė: „Eik, pamėgink. Gal tau pavyks?“ Kartu su manimi ėjo Nelaimingų atsitikimų medicinos centro vadovas daktaras Leonidas Rošalis. Neprisimenu, kaip nužingsniavome iki durų: buvo baisu. Labai baisu.

Ir štai įeiname į pastatą. Šaukiame: „Ei! Ar yra kas nors?!“

Atsakymas – tyla. Apėmė toks jausmas, kad visame šiame pastate nėra nė gyvos dvasios.

Aš šaukiu: „Aš – Politkovskaja! Aš – Politkovskaja!“ Lėtai kylu dešiniaisiais laiptais – daktaras sako, kad žino, kur reikia eiti. Antro aukšto fojė mus vėl pasitinka tyla, tamsa ir šaltis. Nė gyvos dvasios. Vėl šaukiu: „Aš – Politkovskaja!“ Galų gale nuo buvusio baro atšlyja žmogaus figūra.

Per ploną juodą kaukę beveik galima įžiūrėti veido bruožus. Mano atžvilgiu jis neagresyvus, bet daktaras jį suerzina. Kodėl? Aš nesuprantu, bet dėl viso pikto stengiuosi gesinti beįsiplieskiančias emocijas. „Ką, daktare, darai karjerą?“ – dudena „kaukė“. O juk daktarui Rošaliui – 70 metų, jis yra akademikas ir savo gyvenime tiek daug reikšmingo padaręs, kad galvoti apie karjerą nėra jokios prasmės – ji jau seniai padaryta.

Apie tai aš ir kalbu. Prasideda nedidelis ginčas. Suprantu, kad reikia sumažinti įtampą, kitaip... Žodžiu – aišku, kad gali būti ir „kitaip“.

„Plona kaukė“ į tamsaus vestibiulio gilumą eina vis dar bumbėdama: „Kodėl tu, daktare, sakei, kad gydei čečėnų vaikus?“ Šūkčiojo dar kažkokius nemalonius žodžius, bet gana neaiškiai, todėl perteikiu esmę: „Tu, daktare, išskiri čečėnų vaikus, tai reiškia, kad čečėnų vaikai yra ne tokie, kaip kiti. Ar mes, čečėnai, nesam žmonės, ką?“

Žinoma dainelė. Įsiterpiu, bet ne todėl, kad reikia įsiterpti, o todėl, kad nebegaliu ilgiau šito tverti. Sakau: „Visi žmonės yra vienodi. Jie turi vienodą odą, vienodus kaulus, vienodą kraują.“ Ši ne tokia ir originali mintis netikėtai paveikia raminamai. Paprašau leidimo atsisėsti ant vienintelės vestibiulyje kėdės už penkių metrų nuo baro, nes kojos jau kaip vatinės.

Leidžia iškart. Batelių padai slidinėja po kažkokią ant grindų išlietą raudoną bjaurastį. Atsargiai įsižiūriu į šią klaikybę, atsargiai, nes labai bijau pasirodyti pernelyg smalsi, bet dar labiau bijau minti sustingusį kraujo klaną. Ačiū Dievui, tai kažkoks saldumynas. Gal vaisių ledai. Kadangi tai ne kraujas, drebulys šiek tiek atslūgsta.

Laukiame kokias dvidešimt minučių – nuėjo pakviesti „vyresniojo“. Kol kas jo nėra, o viršuje iš balkono vis kyščioja kaukėtos galvos. Kai kurios kaukės dengia visą veidą ir veido bruožų įžiūrėti negalima. Kitos – plonos, kaip ir prie baro stovinčio žmogaus.

– Ar tai tu buvai Chotūnų kaime? Užtarei žmones prieš desantininkus? – klausia galvos.

– Aš.

„Galvos“ patenkintos. Tie Chotūnai, kaimas Vedeno rajone, pasirodo, buvo mano leidimas čia atvykti: buvai – reiškia, su tavimi galima pasikalbėti.

– O tu iš kur? – klausiu stovinčio prie baro vyro.

– Aš iš Tovzenio, – atsako. – Čia daugelis iš Tovzenio ir apskritai iš Vedeno rajono.

Paskui vyksta kažkoks nesuprantamas sujudimas: vienos „kaukės“ įeina, kitos išeina – nuplaukiantis į niekur laikas spaudžia širdį kvailomis nuojautomis. O „vyresniojo“ vis nėra. Gal mus tuoj paprasčiausiai sušaudys?

Galų gale ateina kamufliažine uniforma vilkintis ir visą veidą po kauke slepiantis žmogus. Kresnas, neliesas, pasitempęs, kaip ir mūsų specialiųjų pajėgų karininkai, daug dėmesio skiriantis fizinėms pratyboms. Sako: „Paskui mane.“ Kojos linksta, bet einu. Pasirodo, jis ir yra „vyresnysis“.

Atsiduriame purviname sugriauto bufeto sandėliuke. Už nugaros – čiaupas su vandeniu. Kažkas vaikšto už nugaros, atsigręžiu; suprantu, kad tai veikia erzinamai, bet... Ką daryti? Ar galvojate, jog turiu bendravimo su teroristais ekstremaliose situacijose patirties? Į protą atveda pats „vyresnysis“:

– Atgal nežiūrėkit! Su manimi kalbatės, tai į mane ir žiūrėkite.

– Kas jūs? Kaip man jus vadinti? – klausiu nelabai tikėdamasi atsakymo.

– Bakaras. Abubakaras.

Kaukę jis jau atsmaukė ant kaktos. Veidas – atviras, plačiais skruostikauliais, toks kariško tipo. Ant kelių automatas. Tik pačioje pokalbio pabaigoje jis pasidės ginklą už nugaros ir netgi atsiprašys: „Aš taip pripratau prie jo, kad jau net nejaučiu. Ir miegu su juo, ir valgau su juo, visada su juo.“ Aš ir be paaiškinimų matau: jis yra iš tos čečėnų kartos, kuri kariauja visą savo gyvenimą.

– Kiek jums metų?

– Dvidešimt devyneri.

– Kariavai abiejuose karuose?

– Taip.

– Slapsteisi Gruzijoje?

– Ne. Iš Čečėnijos aš neišvykau.

Yra tokia šiuolaikinių čečėnų karta: Bakaras buvo iš tų čečėnų, kurie paskutinius dešimt metų nepatyrė nieko, išskyrus automatą ir mišką, prieš tai suspėjo tik mokyklą pabaigti; taip palaipsniui gyvenimas miške jiems tapo vienintele žinoma gyvenimo forma. Likimas be variantų.

– Pakalbėkim apie reikalus?

– Gerai.

– Iš pradžių – apie vyresniojo amžiaus vaikus. Reikia juos paleisti, jie dar vaikai, – apie tai kalbėtis su „jais“ prašė Rusijos prezidento padėjėjas Sergejus Jastržembskis. Vaikai – svarbiausia.

– Vaikai? Čia nėra vaikų. Per karinius valymus jūs paimate mūsų vaikus nuo 12 metų amžiaus, mes laikysime jūsiškius.

– Kad atkeršytumėte?

– Kad jūs pajustumėte, ką tai reiškia.

Prie vaikų klausimo dar sugrįšiu daug kartų – prašysiu, kad jiems būtų padaryta bent jau nuolaidų. Kad nors leistų atnešti jiems maisto. Bet atsakymai bus kategoriški:

– Mūsų vaikų nemaitino valymų metu, tegu jūsiškiai taip pat pakenčia.

Mano sąraše – penki prašymo punktai: maistas įkaitams, asmeninės higienos priemonės moterims, vanduo, antklodės. Užbėgdama į priekį turiu pasakyti, kad pavyko susitarti tiktai dėl vandens ir sulčių. Kad aš juos nešiosiu, šauksiu iš apačios, kad atnešiau, ir tada mane įleis į vidų.

– Ar galėsiu ateiti kelis kartus? Per vieną kartą nepajėgsiu daug atnešti. Žmonių labai daug. Gal leisite, kad su manimi būtų koks nors vyras?

– Gerai.

– Gali būti žurnalistas iš mūsų laikraščio?

– Ne. Dar kas nors iš Raudonojo Kryžiaus.

– Ačiū.

Pradedu klausinėti: ko jie nori? Deja, politikoje Bakaras visiškai „plaukioja“. Jis – tiesiog karys ir daugiau nieko. Kam ir kodėl jam viso šito reikia, jis pasakojo man ilgai ir neaiškiai. Remiantis jo išsakytomis mintimis, galima išskirti keturis punktus. Pirmas: Putinas privalo „tarti žodį“ – paskelbti karo pabaigą. Antra: per vieną parą įrodyti, kad jo žodžiai – ne tušti, pavyzdžiui, išvesti kariuomenę iš vieno rajono.

– Iš kokio rajono? Iš jūsiškio? Vedeno rajono?

– Tu ką, GRU* agentė? Tardai kaip žvalgybos agentė. Viskas, išeik!

Išeiti, aš tai suprantu, negalima, nors ir labai labai norėčiau. Todėl girdžiu save pačią beveik atsiprašinėjant, – kvailė, žinoma:

– Supraskite, mes juk turime žinoti, ko jūs norite. Be to, tiksliai žinoti. Kitaip... – vis klumpu, užkliuvusi už savęs pačios. Mano smegenys dirba

* GRU – Rusijos Federacijos centrinė žvalgybos valdyba (vert. past.).

norėdamos išspręsti neįveikiamą problemą: kaip kuo labiau palengvinti įkaitų dalią, jei jau teroristai sutiko su manimi kalbėtis, bet ir neprarasti orumo, o tai man kaip tik ir nepavyksta. Vis nežinau, ką sakyti toliau, ir lemenu visokias nesąmones, kad tik Bakaras nepasakytų: „Viskas!" – ir aš išeičiau nieko nepešusi, nieko neišsiderėjusi. Šitaip prieiname iki „jų" plano trečiojo punkto. Tą akimirką Bakarui į mobilųjį telefoną paskambina Borisas Nemcovas [Dešiniųjų jėgų politinės koalicijos vadovas]. Šį aparatą teroristai paėmė iš vieno įkaito, šio teatro muzikanto, ir dabar per jį veda visas derybas.

Kalbėdamasis su Nemcovu Bakaras pradeda labai nervintis. Vėliau jis mane įtikinės, kad Nemcovas, esą, vedžioja jį už nosies. Vakar pasakė, kad karas Čečėnijoje gali liautis, o šiandien, spalio 25 dieną, vėl atnaujinti kariniai valymai. Ir tada aš jo klausiu:

– O kuo jūs patikėsite? Kieno žodžiu jūs patikėsite, kai jums praneš apie kariuomenės išvedimą?

Pasirodo, jie patikės tik lordu Juddu, Europos Tarybos specialiuoju pranešėju Čečėnijos klausimais.

Pereiname prie „jų" trečiojo punkto. Jis labai paprastas: jeigu bus įvykdyti pirmi du, įkaitus paleis.

– O patys?

– Liksime kariauti. Stosime į kovą ir žūsime mūšyje.

– O kas jūs, tiesą sakant, iš tikrųjų esate? – pasakiau ir išsigandau: „Viešpatie, ir ko aš čia taip įsidrąsinau!"

– Žvalgybinis diversinis batalionas.

– Jis čia visas?

– Ne. Tik dalis. Šiai operacijai atlikti darėme atranką. Atrinkome pačius geriausius. Mums žuvus bus kam tęsti mūsų reikalą.

– Esate pavaldūs Maschadovui?

Pastebiu, kad jis sutrinka. Paskui vėl – didžiausias nepasitenkinimas. Padriki paaiškinimai, kuriuos galima suvesti į formulę: „Taip, Maschadovas yra mūsų prezidentas, bet mes kariaujam patys."

Šiais žodžiais jis patvirtina pačius blogiausius nuogąstavimus: būrys – iš tų, kurie Čečėnijoje pavaldūs tik patys sau. Jie kariauja savo pačių autonomišką karą, ir tas karas yra labai radikalus. Jiems nusispjauti ant Maschadovo, nes jis – ne radikalus. Aš tęsiu:

– Bet juk žinote, kad taikos derybas Ilijasas Achmadovas veda Amerikoje ir Achmedas Zakajevas – Europoje, o jie yra Maschadovo atstovai.

Gal jūs su jais dabar susisiektumėte? Arba leiskite man jiems paskambinti. Jūsų bendras tikslas.

– Kam to reikia? Jie mūsų netenkina. Derybas veda lėtai, nes jiems ant galvų nelyja, o mes tuo metu mirštame miškuose. Jie mums nusibodo.

Daugiau punktų „jų" plane nėra. Bakaras priduria dar keletą stiprių frazių: „Pusantrų metų žmonės prašėsi, kad jiems būtų leista tapti kamikadzėmis ir ateiti čia" ir „Mes atėjome mirti"... Tiesą sakant, aš ir neabejoju, kad čia susirinko pasmerktieji ir pasirengusieji mirti, nusinešiantys tiek gyvybių, kiek tik patys panorės.

Suskamba mobilusis telefonas, Bakaras klausosi, pradeda šaukti ir griaudėti: „Niekada daugiau čionai neskambinkite. Tai yra biuras. Jūs trukdote mano verslui."

– Ar galima pasikalbėti su įkaitais?

– Ne, – bet po penkių minučių sako savo „broliui", sėdinčiam man už nugaros. – Tiek to, atvesk.

Tas atveda iš salės išsigandusią merginą – Mašą. Ji nieko negali pasakyti iš baimės ir dėl išsekimo – įkaitai nieko nevalgę.

Bakarą erzina jos lemenimas, liepia merginą išvesti. „Tempk čionai kitą, vyresnę." Kol „brolis" eina į salę ir atgal, Bakaras aiškina, kokie jie čia kilnūs. Žiūrėkit, štai kiek čia daug gražių moterų – o Maša iš tiesų labai graži mergina, – bet jie nejaučią jokio potraukio, nes visos jėgos atiduotos kovai už savo žemės išlaisvinimą. Jei teisingai supratau jo žodžius, turėčiau būti dar ir dėkinga Bakarui už tai, kad Mašos neišprievartavo.

Šiek tiek pakalbėjome apie moralę ir dorovę, galėčiau sakyti.

– Nepatikėsite, bet moraliai mes čia jaučiamės geriau nei visus trejus karo metus. Galų gale, mes darome rimtą darbą. Čia jaučiamės savo ratuose. Mums yra geriau, nei buvo kada nors anksčiau. Mums bus gera numirti. Tai, kad mes įėjome į istoriją, – didelė garbė. Netikite? Matau, kad netikite.

O aš netgi labai tikiu. Jau metai, kaip tokios kalbos sklinda tarp čečėnų kariškių. Dėl Maschadovo neveiklumo daugelis kovos būrių visą žiemą prasėdėjo miškuose, ir žmonės vos nepasiuto: ir išeiti iš miškų negalima, ir kariauti negalima, reikia kažką daryti, o vyriausiojo kariuomenės vado įsakymo vis nėra. Tos nuotaikos plito, ir galiausiai daugelis būrių arba iširo, arba radikalizavosi, pradėjo savo maištingą karą, ir čia Maschadovas neturi visiškai jokio autoriteto.

„Brolis" atveda dar vieną nerviškai visiškai išsekusią gražią merginą.

– Aš esu Ana Andrijanova, laikraščio „Moskovskaja pravda“ korespondentė. Jūs ten, kurie esate lauke, supraskite: mes jau pasirengę mirti. Mes supratome: valstybė mus apleido. Mes – naujasis „Kurskas“. Jeigu norite mus išgelbėti, išeikite į gatves. Jeigu Putino paprašys pusė Maskvos, mes liksime gyvi. Mes suprantame: jeigu šiandien mirsime, rytoj Čečėnijoje prasidės naujos skerdynės, kurios vėliau vėl sugrįš čionai, bus naujų aukų.

Ania kalba nesustodama. Bakaras pradeda nervintis, bet Ania to nepastebi. Vėl apima stipri baimė, kad Bakaras pradės demonstruoti jėgą. Galiausiai Anią išveda. Susitariame, kad dabar pradėsiu nešioti į pastatą vandenį. Netikėtai Bakaras priduria: „Ir sulčių galite atnešti.“

– Jums?

– Ne, mes rengiamės mirčiai, nieko negeriame, nevalgom. Jiems.

– O gal dar maisto? Bent jau vaikams.

– Ne. Mūsiškiai badauja, todėl lai ir jie pabadauja.

Išeinu į gatvę. Daktaras Rošalis, pasirodo, jau išėjo. Pradeda lyti. Velnias, kaip ne laiku. Galvoju: „Skėčio neturiu, esu panaši į šlapią vištą.“ Juk reikia apie ką nors galvoti.

Iš kišenių ir piniginių renkam pinigus, kas kiek turi, – tie, kurie stovi arčiausiai. Pirmieji kišenes išverčia žurnalistai, paskui gaisrininkai. Kažkas bėga į artimiausias parduotuves pirkti sulčių. Pasirodo, jokių sulčių „valstybės vardu“ šią akimirką valstybės atstovai neturi. Tai keista, bet galvoti nėra kada. Galvoje tik viena mintis: greičiau! Greičiau! Kol „tie“ neuždraudė! Kol „tie“ leidžia!

Atgabenamos sultys. Mes su kolega, laikraščio „Novaja gazeta“ skyriaus vadovu Romanu Šleinovu, paimame po dvi pakuotes ir mėginame eiti. Iš dešinės – VRM karininkas, iš kairės – FST. Jie kivirčijasi. VRM atstovas turi įsakymą leisti mums eiti, jeigu tai pagalba įkaitams ir galimybė kiek galima ilgiau kontaktuoti su banditais. FST atstovas turi įsakymą neleisti.

Jie keiksnoja vienas kitą. Pila lietus, stovim kaip kvailiai tarp snaiperių ir laukiam. Man atrodo, kad kas nors pradės šaudyti. Galiausiai FST leidžia mums eiti.

Po to dar vienas ėjimas, ir dar vienas. Jau tamsu. Banditai pasakė: „Suspėk iki tamsos.“ Kol atvežė kitą porciją sulčių – „valstybės vardu“, prabėgo nusikalstamai daug laiko.

Einant trečią kartą tiesiai priešais mus išvedė grupelę įkaitų vyrų. Bijau net žodį ištarti, kad tik nepradėtų šaudyti. Paprasčiausiai: „Sveiki." Jie atsako į pasveikinimą. Juos leidžia žemyn vorele. Pro šalį eina jaunas vaikinas juodu koncertiniu kostiumu ir baltais marškiniais. Tikriausiai orkestro muzikantas. Jis sušnibžda: „Mums pasakė, kad pradės žudyti dešimtą valandą vakaro. Perduokite."

Kai ėjome kitą kartą, aš, sutikusi jo žvilgsnį, paprasčiausiai linkteliu jam: žinią perdaviau. Vėl veda įkaitus žemyn pasitikti mūsų. Pavyzdinis elgesys su įkaitais. Paėmęs pakelius sulčių, grįždamas atgal „mano artistas" sušnibždėjo: „Supratau."

Staiga banditai pradeda labai nervintis. Šūkalioja, blaškosi. Iš viršaus įkaitas šaukia: „Atneškite dezinfekcijos priemonių. Mes juk prašėme." Jį nuveja. Aš prašau leidimo atnešti tų priemonių, bet gaunu kategorišką draudimą jau viskam.

– Na bent maisto? Tik truputį? Vaikams? Prašau...

– Mes dvesiame iš bado, štai tegul ir jie dvesia iš bado. Išeikite.

Ši diena ėjo į pabaigą. Paskui buvo šturmas. Dabar vis galvoju: ar tikrai mes padarėme viską, kad būtų išvengta aukų? Ar tai didelė „pergalė" – 67 aukos (iki ligoninių)? Ir ar aš pati buvau kam nors reikalinga su tomis sultimis ir mėginimais ant bedugnės krašto? Mano atsakymas: reikalinga. Bet mes padarėme ne viską.

Labai daug laukia mūsų ateity, nors tiek daug jau patirta. „Nord-Ost" tragedija, prasidėjusi ne iš niekur, – dar ne pabaiga. Dabar, išlydėdami iš namų savo vaikus ir senelius, mes vis jausime baimę. Ar dar pasimatysime? Būtent taip tada gyveno Čečėnijos žmonės.

Turime tik dvi išeitis. Pirma: galiausiai suvoksime: kuo daugiau ten jėgos priemonių, kuo daugiau ten kraujo, aukų, pagrobtųjų ir pažemintųjų, tuo daugiau žmonių norės už tai atkeršyti. Tuo daugiau bus naujų rekrutų, pasirengusių mirti iš keršto.

Kadangi šis karas vyks ne mūšio lauke, o greta mūsų, kadangi kentės žmonės, kurie su visais tais žiaurumais neturi nieko bendra, – vadinasi, mes pasmerkti naujiems „nordostams", ir niekas niekur nesijaus saugus – nei išėjęs į gatvę, nei sėdėdamas savo bute. Į kampą užspeistas žmogus sugalvos vis gudresnių keršto būdų.

Antras variantas – sunkus, įtemptas, bet vis dėlto vedantis į geresnę situaciją: reikia pradėti kalbėtis su tuo, kuris laikosi ant paskutinio savo

valdžios plaukelio, – su Maschadovu. Kitaip mes pasmerkti tiktai nordostiško tipo deryboms pagal nevilties lekalus. Kai ant kortos nekaltų žmonių gyvybės.

57 VALANDOS

2002 m. lapkričio 29 d.

Paskutinės paros prabėga lyg kokiam kliedesy. Maskva laidoja įkaitus. Šiandien, vakar, rytoj. Nepakeliama... Mirusiųjų veidas ramūs ir neperkreipti, lyg jie būtų paprasčiausiai užmigę. Jie tikrai užmigo – šalis neapskaičiavo dozės.

Niekada nerašau reportažų iš laidotuvių. Bet dabar padarysiu išimtį. Mano sena sena draugė Lena laidoja savo sūnų Andriušą ir vyrą Sergejų. Spalio 23 dieną jie visi kartu nuėjo į teatrą, kartu sėdėjo, kartu laukė pagalbos, bet išgyveno tiktai Lena.

Andriušos ir Sergejaus karstai cerkvėje, žinoma, stovėjo šalimais, juos skyrė tik siauras praėjimas. Žmonių – minios. Niekas nieko nekalbėjo. Jokių politinių mitingų. Tiktai Lena vis ėjo tuo praėjimu kartas nuo karto kažką ištardama. Kai ji sustodavo, atrodydavo šitaip: viena ranka atsiremdavo į vieną karstą, kita – į kitą, kad išsilaikytų ant kojų, nuleisdavo galvą ir tapdavo panaši į paukštį išskėstais sparnais arba į sužeistą žmogų, sunkiai mėginantį atsistoti.

Aš taip pat labai kalta. Ir tik aš viena žinau, kuo nusikaltau Lenai. Ir tos kaltės jau neišpirksiu.

Po laidotuvių kelioms valandoms nuskridau į Paryžių ir labai greit pasigailėjau tą padariusi. Televizijos kanalas „France 2“ pakvietė mane dalyvauti šeštadienio vakarinėje ir pagrindinėje Prancūzijos programoje. Sutikau tik todėl, kad vis girdžiu kalbų, kaip blogai Vakaruose supranta, kas pas mus, „Rytuose“, vyksta.

Tame šou, kurį veda prancūzų televizijos žvaigždė Thiérry Ardissonas, prieš mano pasisakymą suplanuotas žinomo prancūzų dainininko (užmiršau užsirašyti, o dabar nebeprisimenu, kuo jis vardu) pasisakymas, kalbės ir Maschadovo valdymo laikų sveikatos apsaugos ministras Umaras (jo pavardę taip pat užmiršau). Pasilieja žodžių srautas apie čečėnus, taip ilgai ir nenuilstamai kovojančius už savo laisvę (dainininkas žavisi jais, vedėjas

taip pat), mano pasisakymui telieka truputis laiko, kurio metu... Tiesą sakant, o apie ką kalbėti? Nors turiu puikiausią progą kalbėti.

Kalbu netinkamai, trumpai ir visiškai ne tai, ką reikia sakyti. Gėda, žinoma. Gavęs progą pasisakyti, privalai, žmogau, būti tam pasirengęs. Bet, kad ir kaip stengiuosi, nejaučiu mane supančios aplinkos, nepritampu prie jos, esame skirtinguose poliuose – niekas auditorijoje nenori išgirsti to, kas mane jaudina – aukos, baisios tų įvykių pasekmės. Aplink Ičkerijos sveikatos ministrą (beje, jis su visu šiuo šou neturi nieko bendra, pats yra šiek tiek šokiruotas) plazdena emocijos – tai susižavėjusios egzaltuotos prancūzės – mano, jau nebejaunyvo, amžiaus. Nuo jų romantiško paviršutiniškumo jau po penkių minučių pradeda šiek tiek pykinti, nes šios prancūzaitės taip pat nutolusios nuo realybės, kaip... kaip mes. Tik su kitu ženklu.

Grįžtu į Maskvą. Lapkričio pirmoji. Pasaulinis čečėnų kongresas įvyko Kopenhagoje iškart po šturmo ir sukėlė dar nematytą Kremliaus protestų bangą su vizitų, aukščiausio lygio susitikimų atšaukimu, o danai kaip kokį atsiprašymo prizą Rusijai netgi įteikė Achmedo Zakajevo arešto orderį. Taigi to renginio dalyviai, maskviečiai, vykdydami kongreso valią, lapkričio 1 dieną padėjo vainiką prie teatrų komplekso Dubrovkoje.

Mane taip pat kvietė dalyvauti ceremonijoje, bet nėjau. Dėl dviejų priežasčių. Pirmoji – paprasta: iš principo nemėgstu žingsniuoti kolonose ir niekada nieko prie nieko nesu padėjusi kartu su minia. Antra priežastis dar paprastesnė – nebuvo kada, buvau lėktuve. Bet yra ir trečia priežastis, ji – pati svarbiausia. Net nežinau, kaip ir pasakyti. Apie tą trečią priežastį labai sunku kalbėti. Vis dėlto man atrodo, kad reikia paaiškinti.

Kažkas dėl to vainiko dėjimo buvo ne taip. Ir ne todėl, kad, kaip dabar daugelis galvoja, „dėl visko kalti čečėnai“. Ir ne todėl, kad esu nusistačiusi prieš juos – tikrai nejaučiu jiems priešiškumo.

Bet man labai nepatiko, kaip elgėsi dauguma mano pažįstamų čečėnų tas 57 valandas, kai viskas kybojo ant plauko, kai bet kurią akimirką pastatas galėjo išlėkti į orą, kai čečėnų žodis, skirtas Barajevo jaunesniojo vadovaujamiems čečėnams, svėrė daugiau nei bet kieno žodis. Bent jau taip man atrodė. Bet to žodžio nebuvo, jie nieko nepasakė. Ir ši tyla dabar jau yra istorinis faktas. Dar ir todėl mane taip erzino šleikščios prancūzaitės.

Gal vien tik Aslambekas Aslachanovas, čečėnas, Rusijos Dūmos deputatas, – tik jis buvo nuėjęs tiesiai pas teroristus, nors jam asmeniškai tai galėjo labai blogai baigtis: juk jis – VRM generolas ir akyse tų, kurie

užgrobė „Nord-Ost“, – tikras „federalas“. Bet Aslachanovas buvo nuėjęs, nors namuose jo laukė vaikai. Jis ten nuėjo, ir viskas. Ir tai faktas.

O kur buvo kiti? Malikas Saidulajevas? Kur buvo Umarai? (Taip pat užmiršau jų pavardes ir nesiruošiu gaišti laiko, kad jas prisiminčiau.) Turiu galvoje tą patį turtuolį Umarą, kuriam lyg ir priklauso viešbutis prie Kijevo stoties Maskvoje... Kur Bislanas Gantamirovas, buvęs Grozno meras? Ir Salambekas Chadžijevas? Ir kur visi kiti?

Kur buvo visi visi iki paties Kadyrovo, aplink kurį, kai jis atvažiuoja iš Grozno į Maskvą, sukasi tiek daug maskviečių čečėnų, jog į galvą ateina nemalonių minčių apie abipusį suinteresuotumą. Kadyrovo, į senatvę užsitraukusio nenuplaunamą gėdą, įvertinusio savo paties gyvybę penkiasdešimties niekuo nekaltų „Nord-Ost“ žiūrovų gyvybėmis. Teroristai pakvietė jį kaip Putino paskirtą Čečėnijos vadovą, pasiūlė iškeisti jį į 50 įkaitų, bet jis nėjo, o vėliau pareiškė, kad „nieko apie tai nežinojo“.

Tas 57 valandas Maskvos čečėnai šnibždėjosi išsislapstę pakampiais. Ir viskas. Šito buvo nusikalstamai maža. Netgi nepasmerkė Kadyrovo, neįtikino jo žengti į istoriją – tapti penkiasdešimties moterų ir vaikų išgelbėtoju. Vadinamoji diaspora visas tas 57 valandas tūnojo pogrindyje ir dalis jos išniro tik Kopenhagoje.

Mano asmeniniu vertinimu, visa tai atrodė bjauriai. Nežmoniškai. Nors, galimas daiktas, man paprieštaraus, jog čečėnai, esą, ir tada, ir dabar paniškai bijo pasekmių, kad jie susirūpinę išgyvenimu dar priešiškesnėje jiems visuomenėje ir t. t., ir pan.

Taip, tai tiesa. Bet čia kažkoks baimės preiskurantas. Ar tai reiškia, kad panikos kaina gali būti didesnė? Arba mažesnė? Tai reiškia, kad diaspora tada negalvojo, kad dar labiau savo beveik neišvengiamos mirties bijo įkaitai, ir kad daugiau kaip šimtui (mes taip ir nežinome, kiek yra tas „daugiau“) žmonių tos 57 pasiruošimo kiekvieną minutę mirti valandos buvo paskutinės valandos jų gyvenime, ir būtent todėl šiandien dalyvaujame beglinėse laidotuvėse, net šventikų balsai užkimsta, nes netgi treniruotos šventųjų tėvų balso stygos negali atlaikyti tiek gedulingų pamaldų.

Tai ar prasminga užjausti čečėnų diasporą? Atsakymas aiškus: nėra prasmės. Taigi atleiskite, bet aš atmetu tokį dalyką kaip baimė. Bijojo visi be išimties. Įskaitant tuos, kurie šturmavo, ir tuos, kuriuos šturmavo. Todėl grįžtame prie mūsų pirmojo klausimo: kodėl tas 57 valandas čečėnai elgėsi būtent taip, o ne kitaip?

Todėl, kad pasielgė kaip bailiai. Visi išsigando savo jaunosios kartos, radikalios ir nepripažįstančios jokių kompromisų. Nušliaužė atgal. O gal nusprendė, kad jie už visa tai yra aukščiau. Tapo „aukštesni“. O paaiškėjo, kad puolė žemiau.

Tai – irgi mūsų istorijos faktas. Mitas apie didingą bebaimę čečėnų tautą liko praeitame gyvenime, iki 2002 m. spalio 23 dienos.

Čečėnijoje nepaliaujamai vyksta kariniai valymai. Žmonės kankinasi, žmonėms blogai kaip ir anksčiau. Kaimai blokuoti. Zona už šlagbaumo „Čečėnija“ vėl pavirto poligonu. Šioje pusėje nors ir geriau, bet nedaug.

VIENAS „NORD-OST“ GROBIKŲ GYVAS: MES JĮ RADOME

2003 m. balandžio 28 d.

Prieš šešis mėnesius buvo įvykdytas teroro aktas Dubrovkos teatre, užgrobti miuziklo „Nord-Ost“ žiūrovai. Nuo tada dažnai sukame galvas, mėgindami suprasti, kaip šitoks dalykas galėjo įvykti. Kaip jie pateko į Maskvą? Ar jiems kas nors leido? Kodėl? Dabar mes radome liudininką, tos teroristinės grupės narį.

Iš pradžių buvo tik skurdi informacija: vienas iš teroristų grupės, užgrobusios „Nord-Ost“ žiūrovus, gyvas.

Mes tikrinome šią informaciją, daugybę kartų analizavome spaudoje paskelbtą Barajevo grupės narių sąrašą, domėjomės ir jį radome. Žmogų, kurio pavardė oficialiai paskelbta teroristų, užgrobusių įkaitus, sąraše.

– *Ar jūs buvote Barajevo grupės narys „Nord-Ost“ užgrobimo metu?*
– Taip, buvau.

– *Jūs įėjote kartu su jais?*
– Taip.

Skaitau pažymėjimą, ant kurio viršelio didžiosiomis raidėmis tamsiame fone parašyta „SPAUDA“. Pažymėjime parašyta: „Chanpašas Nurdyjevičius Terkibajevas. „Rossijskaja gazeta“. Specialusis korespondentas. Pažymėjimo numeris Nr. 1165. Parašas – Gorbenka. Iš tiesų – tame laikraštyje dirba toks direktorius.

– Kokiomis temomis jūs rašote? Apie Čečėniją?

Jokio atsakymo.

– O į darbą vaikštote? Kuriame skyriuje dirbate? Kas yra jūsų redaktorius?

Vėl tyli. Apsimeta, kad blogai supranta rusų kalbą. Bet ar gali pagrindinio vyriausybinio laikraščio specialusis korespondentas nesuprasti rusiškai? Mongoloidinės formos siauros, nelabai panašios į čečėniškas Chanpašo akys žvelgia paikai. Ir jis neapsimetinėja, jis tikrai nesupranta, apie ką kalbama, – labai nepanašus į žurnalistą.

– Tai pažymėjimą jums kažkas davė tik kaip „stogą"?

Gudriai šypsosi:

– Aš neatsisakyčiau ir rašyti... Tiesiog dar nesuspėjau gerai susigaudyti. Šį pažymėjimą gavau neseniai – balandžio 7 dieną. Matote datą? Man tenai vaikščioti nereikia. Aš juk dirbu Prezidento informacijos valdyboje.

– Pas Poršnevą? Kuo?

(Igoris Poršnevas vadovauja Prezidento administracijos informacijos valdybai ir yra tiesioginis Chanpašo viršininkas. Tačiau laikraščio „Rossijskaja gazeta" „specialusis korespondentas" nežino šios pavardės ir nė nenutuokia, kas jis toks.)

– Kai būtina, susitinku su prezidento patarėju Jastržembskiu. Aš dirbu jam. Štai čia nuotraukoje mes kartu.

Iš tikrųjų, tai būtent Sergejus Jastržembskis. Sergejus Jastržembskis žiūri kažkur pro šalį ir atrodo nepatenkintas. Chanpašas – tas, kuris sėdi dabar prieš mane „Sputnik" viešbutyje Lenino prospekte Maskvoje, – atvirkščiai, žiūri tiesiai į objektyvą: štai, žiūrėkite, mes čia kartu. Nuotrauka su nuotaika – akivaizdu, koks nereikalingas buvo Sergejui Jastržembskiui šis kadras ir kaip, sprendžiant iš visko, norėjo nusifotografuoti tas, kuris dabar pasakoja man apie savo sunkų gyvenimo kelią, pasakojimą ilius-

truodamas daugybe nuotraukų, kurias traukia iš portfelio. „Aš ir Maschadovas, aš ir Jastrebas, dar kartą – aš ir Maschadovas, aš ir Arsanovas, aš Kremliuje, aš ir Saidulajevas, aš ir Gil-Roblesas (Europos Sąjungos žmogaus teisių komisaras)..."

Įsižiūriu atidžiau – pasirodo, kad gera nuotraukų dalis yra grubokas fotomontažas. (Vėliau jas patikrino specialistai – taip ir yra.) Kuriems galams? Chanpašas vėl apsimeta, kad nesupranta, pasirausia portfelyje ir ištraukia „save su Margareta Thatcher ir Maschadovu" – įrodymas, kad pažįstamas ir su Londonu. 1998-ieji metai, Maschadovas su papacha, viduryje – Thatcher, šalia kitoje pusėje – Chanpašas; Maschadovas atrodo taip, kaip atrodė prieš karą, o Chanpašas – taip, kaip atrodo dabar. Kam visa tai? Bet jis jau rodo naują nuotrauką. Chanpašas ir Maschadovas dabartinio karo laikais. Maschadovas apsirengęs kamufliažine uniforma, barzda jau gerokai žilstelėjusi, atrodo baisiai, pats Chanpašas – ne ką geriau. Ši nuotrauka – tikra.

– Ar jūs nebijote vaikštinėti po Maskvą su tokiomis nuotraukomis? Čečėnijoje už „Maschadovą" sušaudo vietoje, o čia – pakiša šaunamąjį ginklą ir įkiša į kalėjimą ilgiems metams.

– Dar aš bendrauju su Surkovu, – Chanpašo tonas tampa pagyrūniškas: – Po „Nord-Ost" buvau pas Surkovą. Du kartus. (Vladislavas Surkovas – įtakingas Rusijos Prezidento administracijos vadovo pavaduotojas.)

– O ko?

– Padėjau rengti Putino politiką Čečėnijoje. Po „Nord-Osto".

– Na, ir kaip? Padėjote?

– Reikia taikos.

– Šviežia mintis.

– Dabar Jastržembskio ir Surkovo įsakymu užsiimu taikos derybomis. Idėja: vesti derybas su tais, kurie yra kalnuose.

– Jūsų ar Kremliaus idėja?

– Mano idėja, kurią palaiko Kremlius.

– Derybos – su Maschadovu?

– Ne. Su Maschadovu Kremlius nesutaria.

– Tai su kuo?

– Su Vacha Arsanovu (buvęs Iškerijos Respublikos prezidento pavaduotojas). Ką tik buvau su juo susitikęs.

– Kur?

– Ten.

– O kur dėti Maschadovą?

– Jį reikia įkalbėti atsisakyti įgaliojimų iki prezidento rinkimų Čečėnijoje.

– Jūs ir tuo užsiimate?

– Taip, bet tam aš neturiu jokių įgaliojimų. Čia aš – pats. Nors rinkimų gali ir nebūti.

– O jeigu vis dėlto išgyvensime iki rinkimų, tai jūs asmeniškai už ką statytumėte?

– Už Chazbulatovą arba Saidulajevą. Jie – trečioji jėga. Nei su Maschadovu, nei su Kadyrovu. Aš taip pat toks. Po „Nord-Ost“ būtent aš organizavau Čečėnijos parlamento deputatų derybas su administracija, su Jastržembskiu.

– Taip, tada šis faktas daugelį nustebino, – sakau. *– Kai Isa Temirovas kartu su kitais deputatais atvirai pasirodė Maskvoje, pasisakė garsiojoje spaudos konferencijoje „Interfaks“ agentūroje ir paragino balsuoti referendume, ir tai reiškia, kad pasisakyti prieš Maschadovą, nors anksčiau buvo jo pusėje. Ar tai jūsų darbas?*

– Taip, – išdidžiai atsako.

– O jūs pats balsavote referendume?

– Aš? Ne, – juokiasi. – Aš esu iš Čartų teipo*, Čečėnijoje mus vadina žydais.

---

* Teipai – Čečėnijos istorinės bendruomenės (red. past.).

– Ar galima sakyti, kad „Nord-Ost" tragedijai buvo taikomas Budionovsko ligoninės įkaitų scenarijus [1995-ieji, tai buvo tarsi posūkio taškas, padėjo nutraukti pirmąjį Čečėnijos karą] *siekiant nutraukti antrąjį Čečėnijos karą?*

Klausimas neatsitiktinis – mes prie lemiamos ribos. Chanpašas – absoliučiai visų įvykių dalyvis. Vyrukas visiems mūsų politikos atvejams. Su visais pažįstamas, gali patekti bet kur, su jo pagalba galima įveikti visus politikos Šiaurės Kaukaze posūkius. Jei reikės pažaisti su Maschadovu – jis suves su Maschadovu. Norite pašalinti Maschadovą – jis ir tuo pasirūpins. Bent jau pats taip tikina. Pagal profesiją, jo tvirtinimu, jis aktorius, baigė Grozno universiteto aktorinį fakultetą. Nesvarbu, kad tokio fakulteto ten niekada nebuvo, kad jis taip ir nesugeba prisiminti, kas buvo jo aktorinio meistriškumo pedagogas, svarbiausia tai, kad pareiškia: su Achmedu Zakajevu „mes esame draugai, kartu dirbome teatre". Pirmojo Čečėnijos karo metu paėmė į rankas vaizdo kamerą ir pradėjo dirbti televizijoje. Kartu su Basajevu ėjo į Budionovsko reidą, bet už dalyvavimą jame nebuvo nuteistas, greičiau atvirkščiai – 2000 m. balandžio mėnesį buvo amnestuotas.

– Kur gavote amnestijos dokumentus?
– Čečėnijos FST Argūno miesto skyriuje.

Tai yra labai rimta detalė. Argūno FST skyrius – vienas iš pačių baisiausių. Būtent tuo metu, kai Chanpašas buvo amnestuotas, žmonės beveik visuomet iš ten patekdavo tik į kitą pasaulį. Chanpašas – pirmasis mano sutiktas gyvasis, negana to, dar ir su amnestavimo už Budionovską pažyma.

Tarp dviejų karų Chanpašas, kaip „Budionovsko didvyris", tampa prezidento Maschadovo spaudos tarnybos pagrindiniu specialistu. Maschadovo kanale jis turėjo autorinę programą „Prezidento širdis", kuri vėliau buvo pavadinta „Prezidento keliu". Tiesa, vėliau, dar iki antrojo Čečėnijos karo, jį nušalino, ir Chanpašas buvo priverstas pasitraukti iš Maschadovo aplinkos, bet kai prasidėjo kariniai veiksmai, jis sugrįžo ir vėl tapo „aršiu džihado šalininku". Stebėtina, bet tiesiai po federalinės kariuomenės ir visokių visokiausių specialiųjų tarnybų nosimis, vykstant sunkioms kautynėms, kai visi bėgo kur tik akys mato, Chanpašas įsigudrino reng-

ti televizijos programą, kurios pavadinimą iš čečėnų kalbos būtų galima apytikriai išversti taip: „Mano tėvynė ten, kur džihadas."

Tiesa, aš ir tada, ir dabar taip nemanau.

– Ką turite galvoje? Jūsų tėvynė ne ten, kur džihadas?

– Tiesiog tokia tada buvo mano programa.

– Atrodo, kad Maschadovas neseniai vėl Jus atstūmė?

– Ne Maschadovas, o jo atstovai užsienyje. Bet aš jais netikiu. Rachmanas Dušujevas Turkijoje man pasakė, kad gavo kasetę iš Maschadovo, ir prezidentas daugiau jau nenori, kad būčiau jo atstovas, bet aš pats nemačiau tos kasetės ir su Maschadovu nesikalbėjau. O neseniai Dubajuje buvau ramių ramiausiai susitikęs su Kusama ir Anzoru (Maschadovo žmona ir sūnus). Jie priėmė mane. Miegojau pas juos, valgiau.

– Dubajus, Turkija, Jordanija, Strasbūras. Visą laiką keliaujate? Jums išduoda vizas?

– Aš pažįstu visus čečėnus. Todėl keliauju po šalis ir visus kviečiu siekti taikos ir vienybės.

– Į Dubajų nuvykote iš Baku?

– Taip.

– O ten pasirodėte po spalio mėnesio Maskvos teroro akto? Ir paprašėte ten gyvenančių čečėnų, kad jie padėtų jums, pasakodamas, jog esate vienas iš „Nord-Ost" miuzikle užgrobusių žmones teroristų, kuris išsigelbėjo, ir dabar jums skubiai reikalingi kontaktai arabų pasaulyje, kad išvengtumėte persekiojimo?

– Iš kur jūs žinote?

– Čečėnai iš Baku pasakojo. Ir iš laikraščių. Juk jūsų pavardė paskelbta „Nord-Ost" teroristų sąraše. Beje, ar patraukėte juos į teismą už šią publikaciją?

– Ne. Kodėl turėčiau? Aš paprasčiausiai paklausiau Jastržembskio: „Kaip galėjo taip atsitikti?"

– *Ir ką gi jis atsakė?*
– „Nekreipk dėmesio“.

Paskutinis Chanpašo Terkibajevo politinės karjeros pakilimas tikrai susijęs su 2002 m. spalio 23–26 dienomis – su visų mūsų skausmu. Su teroristiniu aktu, nusinešusiu daugelio žmonių gyvybes, kai Barajevo sūnėno vadovaujamas būrys užgrobė beveik 800 žmonių Melnikovo gatvėje esančiuose Kultūros namuose, ir visa šalis nežinojo, kaip juos išgelbėti, blaškėsi, raudojo, kiekvieną sekundę laukė sprogimo.

– *Beje, ar jūs seniai su juo pažįstami? Su jaunesniuoju Barajevu?*
– Seniai. Čečėnijoje aš visus pažįstu.

– *Tai ar buvo ten sprogmenų?*
– Nebuvo. Tikrai nebuvo.

Būtent po „Nord-Ost“ Chanpašo karjera staigiai šoktelėjo į viršų. Jis iš tikrųjų tapo prezidento Putino administracijos „bendražygiu“. Buvo aprūpintas visais būtinais dokumentais, suteikiančiais galimybę nekliudomam keliauti visur, kur tik prireiks, manevruojant nuo Maschadovo iki Jastržembskio. Vedė derybas Putino administracijos vardu su čečėnų parlamento deputatais – tų derybų prireikė referendumui paremti. Išreikalavo tiems deputatams neliečiamybę, jei jie atvyktų į Maskvą. Išreikalavo. Ne kas kitas, o Chanpašas vežė juos, beje, kaip jų grupės vadovas, į Strasbūrą, į aukštus Europos Sąjungos ir Parlamentinės Asamblėjos kabinetus, ir ten deputatai elgėsi išskirtinai teisingai – vadovaujami Rogozino, Dūmos Tarptautinių reikalų komiteto pirmininko.

Žinoma, kyla klausimas: kodėl? Kodėl būtent Chanpašas? Už kokius nuopelnus? Kuo įrodė savo lojalumą? Juk nesant tokių įrodymų nieko panašaus atsitikti paprasčiausiai negalėjo. Dabar – svarbiausias dalykas. Mūsų ilgo pokalbio atpasakojimas.

Sprendžiant iš visko, Chanpašas ir yra tas žmogus, kurio visi, susiję su „Nord-Ost“ tragedija, taip uoliai ieškojo. Žmogus, iš vidaus aprūpinęs teroro aktą. Kiek galima spręsti iš duomenų, kuriuos turi redakcija (o ir jis pats to neneigia, pagyrūnas!), Chanpašas – specialiųjų tarnybų įdiegtas agentas.

Jis įėjo į pastatą kartu su teroristais kaip jų padalinio narys. Jis sako, kad jo dėka teroristai slapta judėjo Maskvoje ir pateko į pastatą, kuriame rodomas „Nord-Ost“ miuziklas. Būtent jis įtikinėjo teroristus, kad „viskas kontroliuojama“, kad korumpuotų žmonių pilna, kad rusai vėl paėmė pinigus, kaip ir tada, kai išėjo iš apsupto Grozno ir Komsomolsko, kad reikia paprasčiausiai „patriukšmauti“ – ir sulauksime „antro Budionovsko“, ir taip pasieksime taiką, o tada, kai užduotis bus įvykdyta, „mums leis išeiti“ – ne visiems, bet leis. Tais „ne visais“ tapo jis pats.

Jis išėjo iš pastato dar prieš šturmą. Dar daugiau, jis turėjo Dubrovkos pastatų planą, kurio neturėjo teroristų vadas – Barajevo sūnėnas. Iš pradžių jo neturėjo ir atakai besirengiantis specialiosios paskirties būrys.

Kodėl? Todėl, kad priklausė toms jėgoms, kurios jėgos struktūrų hierarchijoje yra žymiai aukščiau už mirtin einančius būrius „Vitiaz“ ir „Alfa“.

Beje, ar buvo tas planas, ar nebuvo – iš esmės jokio skirtumo, tai tik detalės. Pats Chanpašas sumeluos už grašį nė nemirktelėjęs, falsifikuotos nuotraukos tą liudija. O tie, kurie galėtų patvirtinti arba paneigti kai kurias detales, pasakyti, pavyzdžiui, kur buvo jo ugnies pozicija, matyt, žuvo. Arba yra ne tokie plepūs. Ar aš galiu įsivaizduoti, kad infiltruotas buvo ne vienas agentas? Galiu kuo puikiausiai įsivaizduoti. Jeigu buvo vienas, tai kodėl negalėjo būti du?

Esmė kitur. Jeigu tarp „Nord-Ost“ grobikų buvo įdiegtas agentas, tai akivaizdu, kad valdžia žinojo apie rengiamą teroro aktą. Dalyvavo jį rengiant. Netgi nesvarbu, kokiu tikslu. Svarbiausia, kad valdžia (kuris jos padalinys?) žinojo apie tai, kas vyksta, žymiai anksčiau už mus visus, ir tai reiškia, kad pasmerkė savo liaudį pačiam skaudžiausiam smūgiui. Žinodama, kad tas smūgis bus, suvokė, kad nukentės tūkstančiai, o šimtai žus arba bus sužeisti. Valdžia rengė dar vieną „Kurską“. (Prisimenate, kokias žinutes siuntė nelaimingieji iš užgrobtos salės? „Mes – kaip antrasis „Kurskas“. – „Šalis mus pamiršo.“ – „Mes šaliai nereikalingi.“ – „Šalis nori, kad mes žūtume.“ Daugelis už tos salės ribų tada piktinosi – na, čia jie jau perlenkė lazdą... Vis dėlto būtent taip viskas ir įvyko.)

Tai reiškia, kad lieka neatsakytas klausimas: už ką? Už ką jie prieš pusmetį žuvo?

Mėginant atsakyti į šį klausimą būtina išsiaiškinti: o kas ta mūsų valdžia, kuri žinojo? Kremlius? Putinas? FST? – klasikinė šių dienų triada?

Mūsų valdžia – ne monolitas. Specialiosios tarnybos – taip pat. Ir netiesa, kad dauguma tomis dienomis štabe prie Dubrovkos pastato dirbusių karininkų tik imitavo kovą su ta tragedija žinodami, kad visa tai tik mistifikacija. Dauguma jų buvo nuoširdūs. Kaip „Alfos“ ir „Vitiaz“ būriai. Kaip ir mes.

Bet! Jeigu Chanpašas buvo viduje, niekaip nenuneigsime to fakto, kad kažkuri valdžios dalis tas tris beprotybės dienas iš tikrųjų tik vaidino užuojautą.

Tai kurios specialiosios tarnybos žinojo? Žinoma, kad ne šturmą vykdę specialiosios paskirties būrių kariai. Jeigu šių būrių kovotojai būtų žinoję, su kokia didžia mistifikacija jie susidūrė, galimas daiktas, kad būtų pasikartojusi 1993 metų istorija: tada pareigūnai atsisakė šturmuoti [Jelcino Baltuosius rūmus, gavę įsakymą iš antigorbačiovinio pučo vadovų], ir šiandien istorija būtų visai kitokia.

Ne FST ir VRM karininkai, rimtai planavę išlaisvinimo operaciją. Ne jie infiltravo Chanpašą, o paskui jį įdarbino. Tai kas?

Pats Chanpašas į šį klausimą nesirengia atsakyti, bet akivaizdu, kad FST ir VRM veikė tik įgyvendindamos kažkieno scenarijų.

Antrojo Čečėnijos karo metu tokius metodus sėkmingai išmėgino būtent karinė žvalgyba. Vadinamiesiems mirties eskadronams vadovavo būtent GRU karininkai. Mūsų piliečių egzekucijos be teismo – jų amatas. Ir šiam kruvinam vadovavimui nieko negali padaryti nei FST, nei VRM, nei prokuratūra, nei teismai. Įprastinė GRU būrių praktika – panaudoti čečėnų banditus, taip pat buvusias savo aukas (našles, tapusias našlėmis dėl mirties eskadronų veiklos) kaip labai patogias Rusijos visuomenės bauginimo priemones.

Taigi, ar tai jie, GRU? Ar dar kas nors, kol kas mums nežinomas? Aš nežinau atsakymo, bet jį sužinoti būtina gyvybiškai.

Tai už ką žuvo žmonės? Už ką buvo sumokėta tokia beprotiška kaina – 129 gyvybės?

Štai kas paaiškėjo, vos tik šiek tiek kilstelėjome paslapties šydą, išgirdę dvigubo agento, mūsų dienų provokatoriaus, šiurpaus lyg Jevnas Azefas*, istoriją.

---

* Carinės policijos šnipas, organizavęs teroro aktus, netgi pasikėsinimą į caro dėdės gyvybę, siekdamas įvilioti į spąstus savo bendražygius iš Socialistų revoliucionierių partijos.

Žmonės žuvo, o štai provokatorius gyvena visai neblogai. Jis yra savas žmogus politinėje virtuvėje. Prileistas prie lovio, gerai atrodo ir, svarbiausia, vis dar dalyvauja veikloje. Po kelių dienų išvyksta į Čečėniją. Ką jis rengia šį kartą?

– Man reikia vienos paros, kad susitikčiau su Maschadovu, – giriasi jis.

– Tik vienos?

– Na, tiek to, dviejų dienų.

Chanpašas pakantus tokiems naiviems žmonėms kaip mes.

APSAUGOS NUO LIUDININKŲ PROGRAMA: VALDOMI TERORO AKTAI VALDOMOS DEMOKRATIJOS ŠALYJE?

2003 m. gruodžio 22 d.

Naujienų agentūros išstukseno: Čečėnijoje autokatastrofoje žuvo 31-erių Chanpašas Terkibajevas, gimęs Čečėnijos gyvenvietėje Mesker Jurte. Žinoma, kad per savo trumpą gyvenimą jis vaidino įvairiausius vaidmenis, o svarbiausias – bendrininkavimas užgrobiant „Nord-Ost“ įkaitus 2002 metais.

Kas jis toks, tas Terkibajevas? Sprendžiant iš visko, jis vienintelis likęs gyvas teatro grobikas. Oficialiai įtrauktas į teroristų sąrašą; pats teigė, kad praeitų metų spalio 23 dieną kartu su Barajevo būriu įėjo į pastatą. Iš tikrųjų, kaip pats man sakė ir ką netiesiogiai patvirtina kiti liudijimai, Terkibajevas buvo persimetėlis, informatorius, kuris teikė specialiosioms tarnyboms informaciją. Jis išėjo iš pastato prieš pat šturmą.

Praeity Terkibajevas buvo Maschadovo žurnalistas, tarp dviejų karų prezidento televizijos kanale vedė programą. Vėliau, jau po „Nord-Ost“, dirbo prezidento Putino administracijoje, kurios vardu vadovavo čečėnų deputatų delegacijai, vykusiai į Europos Parlamentą 2003 metais. Jis mėgo demonstruoti laikraščio „Rossijskaja gazeta“ specialiojo korespondento pažymėjimą. Trumpai tariant, buvo daugelio ponų tarnas.

Be abejonės, Terkibajevo karjeros viršūne tapo „Nord-Ost“ įkaitų užgrobimas. Tai klaiki istorija. Jeigu Chanpašas tikrai veikė taip ir tiek, kaip pats nupasakojo, tai reiškia, kad pats teroro aktas buvo valdomas. Bent jau vienos iš Rusijos slaptųjų tarnybų. Tuo pat metu kita slaptoji ir kelios specialiosios tarnybos kovojo su šiuo kontroliuojamu teroro aktu, kuris pasibaigė cheminio ginklo panaudojimu prieš savo piliečius.

Šių metų gegužės mėnesį mūsų laikraštis išspausdino interviu su Terkibajevu, kuris tuo metu tvirtai laikėsi balne. Iš jo atviravimo galima padaryti išvadą, kad „Nord-Ost“ tragedija buvo ypač naudinga be galo originaliam režimui, vadinamam „valdoma Rusijos demokratija“.

Kas įvyko po interviu publikavimo? Mes pareikalavome, kad tyrimo grupė, tirianti „Nord-Ost“ tragediją, apklaustų Terkibajevą ir šių eilučių autorę apie tą Terkibajevą. Kartą tardytojas ir atėjo į redakciją. Jis, kaip dabar įprasta, rašė į protokolą, ką norėjo tuo vadinamuoju laisvu dėstymu. Terkibajevas jį domino tik tiek, kad po mūsų publikacijos Basajevas grasino jam kaip išdavikui.

Iš tikrųjų, Terkibajevas šiais metais gana ilgai gyveno Baku, ir gyvenimas ten tapo jam toks nepakenčiamas, kad nebeliko kitos išeities kaip tik bėgti. Basajevo žmonės būtų jį anksčiau ar vėliau sunaikinę, todėl jis išvyko į Čečėniją. Tai buvo žingsnis iš nevilties, jis įkišo galvą tigrui į nasrus. Federalai su juo draugauti jau nebenorėjo, o kitos paramos jis neturėjo. Tada – avarija kelyje.

Kas šiuo atveju svarbiausia? Kaip žinoma iš istorijos, dvigubi ir trigubi agentai visuomet nužudomi. Bet mums dėl to tik blogiau: Terkibajevas nebuvo apklaustas, ir tai reiškia, kad dar viena plona grandinėlė, vedanti prie „Nord-Ost“ tragedijos paslapčių, galutinai nutraukta. Jis nusinešė informaciją, kurią turėtų žinoti visi Rusijoje. Atsakymų į esminius „Nord-Ost“ tragedijos klausimus niekada negausime dėl politinės piramidės viršūnėlių kaltės. Kas parėmė Barajevo būrį Maskvoje? (Kalbame ne apie korumpuotus pasų ir vizų punktus – likimo ironija, kad jų veikėjai stojo prieš teismą taip pat šią savaitę.)

Kaip Barajevo būrys apskritai atsidūrė Maskvoje? Kaip Maskvoje vyko pasirengimas teroro aktui? Kas buvo Terkibajevo ryšininkas specialiosiose tarnybose ir kurioje specialiojoje tarnyboje? Kodėl buvo šturmas? Kodėl nutrūko derybos, iš kurių buvo galima bent tikėtis, kad įkaitai bus paleisti? Kas dalyvavo priimant tokius nusikalstamus sprendimus?

Jeigu visus šiuos klausimus apibendrintume, pamatytume, kad jie liudija tai, ką visi įtariame, bet negalime įrodyti: teroro aktas buvo surežisuotas, Barajevas buvo marionetė, o jam talkinusios juodai apsirengusios šachidės – apskritai tik apkvailintos bombų nešiotojos.

Beje, tikslumo dėlei, viena svarbi detalė: Terkibajevo neapklausė ne tik „Nord-Ost“ tragedijos tyrimo grupė, bet ir Visuomeninės teroro akto

tyrimo komisijos nariai. (Yra tokia organizacija, bet tokia neaktyvi, kad geriau jos visai nebūtų.)

Avarijos, kurioje žuvo Terkibajevas, laikas taip pat daug ką pasako: atrodo, kad jis galėjo prasižioti – juo susidomėjo Jungtinių Valstijų CŽV. Tiesiog CŽV darbuotojai vykdė savo nepriklausomą tyrimą dėl JAV piliečio, miuziklo žiūrovo, žūties (tokia tvarka), ir jie susidomėjo Terkibajevu kaip informatoriumi. (Beje, tai gali būti ir viena iš priežasčių, kodėl Terkibajevas persikėlė iš Baku į Čečėniją; Baku jis buvo pasiekiamas CŽV darbuotojams, o Čečėnijoje – vargiai.)

Ką matome šiandien? Agentas neturėjo prabilti, ir Terkibajevas buvo patikimai nutildytas.

Štai kokia pagrindinė išvada peršasi dėl automobilių avarijos Čečėnijoje. Niekas niekada jau nebegalės įrodyti, kad ji – paprasčiausias atsitiktinumas. Net jeigu taip ir iš tiesų buvo, niekas tuo nepatikės.

Žvelgiant plačiau, dabar, kai neapklaustas Terkibijevas jau likviduotas, niekada negalėsiu patikėti, kad specialiosios tarnybos nėra susijusios su teroro aktų organizavimu – specialiosios tarnybos padarė viską, kad aš kankinčiausi tikėdama jų kaltumu. Ir jeigu kada nors vėl bus užgrobti įkaitai, pirma, kas ateis man į galvą, tai mintis, – kas už to slepiasi? Kas iš mūsų gynėjų vadovauja teroristams?

IKI „NORD-OST“ BYLOS TYRIMO PABAIGOS LIKO VIENAS MĖNUO. VALDŽIA PASIRENGUSI PALAIDOTI ATSAKYMUS Į PAGRINDINIUS KLAUSIMUS, O TIESĄ IŠSKLAIDYTI VĖJYJE

2004 m. sausio 19 d.

Dviejų valandų trukmės susitikimo pabaigoje [„Nord-Ost“ oficialios tyrimo grupės vadovo ir tragedijos aukų bei artimųjų] man teko įsiterpti ir priminti ponui Vladimirui Kalčiukui tiesą dėl Terkibajevo bylos.

Kalčiuko reakcija buvo neadekvati. Jis paprašė manęs nusiraminti ir daugiau nerašyti, antraip jis „užsimins“ „Nord-Ost“ aukoms, kad mano sūnaus mobiliojo telefono numeris, pavyzdžiui, buvo aptiktas telefono, kuriuo naudojosi teroristai, atmintyje ir „tada pažiūrėsime, ką jie jums padarys. Jie gali susidomėti, kokie ryšiai siejo jus su teroristais. Jus ir jūsų sūnų“.

Todėl esu priversta priminti ponui Kalčiukui kai kuriuos dalykus. Visų pirma, tomis dienomis reikėjo derėtis su teroristais, ir aš tai dariau. Antra, padėjėju iš tikrųjų pasirinkau savo sūnų – Ilją Politkovskį. Jis tai darė vyriškai, sąžiningai ir atvirai, mėgindamas, be visa kita, išgelbėti savo artimą draugą Ilją Lysaką, teatro muzikantą. Būdamas užgrobtoje salėje, Lysakas, pasinaudodamas asmeniniais ryšiais su mano šeima, taip pat narsiai, negalvodamas apie pasekmes, stengėsi padėti deryboms: būtent jis, dabar labai ligotas žmogus, atidavė savo mobilųjį telefoną teroristams, ir tie juo bendravo ir su manimi, ir su mano sūnumi tikslindami laiką, kada turėčiau įeiti į užimtą pastatą. Taip pat ir su prezidento padėjėju Sergejumi Jastržembskiu.

Šitaip tomis dienomis būtų pasielgę daugelis. Sprendžiant iš visko, žmogus, vadovaujantis „Nord-Ost“ tragedijos tyrimui, galvoja kitaip.

5. BESLANAS

[Vienas iš pačių baisiausių žvėriškumų antrojo Čečėnijos karo metu buvo įkaitų pagrobimas Šiaurės Osetijos mieste Beslane. 2004 m. rugsėjo 1 dieną, pirmąją mokslo metų dieną, nelaisvėn buvo paimta apie 1200 žmonių, iš jų 770 vaikai. Rugsėjo 3 dieną Rusijos Vyriausybės kariuomenė šturmavo mokyklą: žuvo 331 įkaitas, iš jų – 186 vaikai. Atrodo, kad ir čia svarbiausias režimo tikslas buvo manipuliuoti situacija dėl politinės naudos. Ana Politkovskaja plačiau aprašo šią tragediją knygoje „Rusiškas dienoraštis".]

KAS ATSITIKO POLITKOVSKAJAI?

2004 m. rugsėjo 6 d.

Dmitrijus Muratovas, Sergejus Sokolovas (laikraščio „Novaja gazeta" specialieji korespondentai Rostove prie Dono ir Maskvoje)

Beslano tragedijos dienomis šimtai mūsų kolegų, valstybės valdininkų, skaitytojų domėjosi, kas atsitiko laikraščio „Novaja gazeta" apžvalgininkei Anai Politkovskajai. Jie manė, kad Beslane ji gali būti naudinga, bet Politkovskaja į Beslaną taip ir neatvyko.

Rugsėjo 1 dieną Politkovskaja laikraščio „Novaja gazeta" automobiliu buvo nuvežta į Vnukovo oro uostą. Prieš tai ji susisiekė su kai kuriais Rusijos politikais ir Maschadovo atstovu Londone Achmedu Zakajevu. Jos

pasiūlymų esmė: visi, kas tik gali susisiekti su teroristais, privalo tai padaryti nedelsdami ir negalvodami apie galimas pasekmes, kad tik būtų išgelbėti vaikai. „Tegu Maschadovas nuvažiuoja ir susitaria su jais.“ Zakajevas pareiškė, kad be jokių sąlygų ir garantijų jis pasirengęs taip pasielgti.

Vnukovo oro uoste visi reisai į Vladikaukazą atšaukti. Atšaukiami ir į artimiausius miestus. Tris kartus Politkovskaja registruojasi ir tris kartus negali išskristi. Redakcija įsako jai skristi į Rostovą, o iš ten keliauti automobiliu. Aviakompanija „Karat“ įsodina Aną į lėktuvą.

Politkovskaja visą dieną neturėjo laiko pavalgyti. Lėktuve – o ji jau patyrusi – maisto atsisakė, turėjo pasiėmusi avižinį paplotėlį. Jautėsi puikiai. Stiuardesės paprašė tik arbatos. Išgėrusi tos arbatos po dešimties minučių prarado sąmonę, prieš tai dar spėjusi išsikviesti stiuardesę. Tolesnius įvykius ji prisimena tik iš dalies. Rostovo oro uosto medicinos punkto gydytojų pastangos ištraukti ją iš komos buvo didvyriškos. Jiems pavyko. Pirmosios Rostovo ligoninės 5-ojo infekcinio skyriaus gydytojų darbas buvo nepriekaištingas. Jie reanimavo Aną skurdžiomis sąlygomis, naudodamiesi parankinėmis priemonėmis, ją šildė – apdėliojo plastiko buteliais su karštu vandeniu. Lašinė, injekcijos – ryte Ana atgavo sąmonę.

Grigorijus Javlinskis, mūsų kolegos iš laikraščio „Izvestija“, draugai karininkai labai stengėsi padėdami medikams susidoroti su „beveik beviltišku“, gydytojų nuomone, uždaviniu. Jie susidorojo. Labai ačiū Jiems.

Rugsėjo trečiosios vakarą su mūsų draugų pagalba (ačiū, ponai bankininkai!) privačiu lėktuvu Ana buvo nuskraidinta į vieną Maskvos kliniką. Rostovo tyrimai dar nebaigti. O pirmieji mėginiai, paimti dar oro uoste, dėl nesuprantamų priežasčių buvo sunaikinti. Maskvos gydytojai tiesiai pareiškė: toksinas kol kas nežinomas, bet pateko į kūną iš išorės.

Kol nebus išaiškintos visos aplinkybės, „konspiracinių“ versijų kelti nenorime. Vis dėlto situacija su radijo „Laisvė“ žurnalistu Andrejumi Babickiu, tame pačiame Vnukovo oro uoste išlaipintu iš skrendančio į Šiaurės Kaukazą lėktuvo, įtarus jį vežant sprogmenis (!) (kurių, savaime suprantama, nebuvo), ir atsitikimas su Politkovskaja verčia daryti prielaidą, kad žurnalistams, turintiems autoritetą Čečėnijoje, buvo sutrukdyta rašyti apie Beslano tragediją.

Šiuo metu Politkovskaja yra namuose, prižiūrima gydytojų. Jų nuomone, nežinomu toksinu rimtai pažeisti inkstai, kepenys ir endokrininė sistema. Kiek laiko prireiks reabilitacijai, nežinia.

Kodėl tie pareigūnai, taip besidomintys Politkovskajos veikla, vis dėlto neužsiima savo darbais? Pavyzdžiui, galėtų užkirsti kelią teroro aktams.

TAIKOS REIKIA LŪŠNOMS, RŪMAMS REIKIA KARO

2004 m. rugsėjo 13 d.

Pirmosios trys rugsėjo dienos dar kartą parodė, kad moralinis ir intelektinis dabartinių Kremliaus gyventojų lygis neleidžia tikėtis, kad Beslanas daugiau nepasikartos. Dienos po tragedijos parodė dar daugiau: valdžia nė nesiruošia pasimokyti iš skerdynių mokykloje. Valdžia melavo ir išsisukinėjo, juoda vadino balta. Tai reiškia tik viena: pavojų mūsų vaikams ir anūkams.

Mūsų valstybės valdžios organai valdo nematomai ir nacionalinės tragedijos metu pasislepia. Mums reikia žmonių, kurie bent jau nesislėptų, mažų mažiausiai. Nesenų įvykių fone iškilo lemiamas klausimas: kaip valstybės valdžia atsakė į Beslano tragediją? Ką ji padarė siekdama pagerinti piliečių saugumą?

Pavyko pastebėti tik vieną atsaką: administracinės „antiteroristinės“ permainos Rusijos pietuose. Į kiekvieną regioną buvo paskirtas vyresnysis „antiteroristinis“ karininkas iš VRM vidaus kariuomenės pajėgų. Pagal rangą tie karininkai yra antri po regionų vadovų. Biurokratinėje struktūroje, kuri buvo ir prieš Beslano įvykius, kiekviename regione buvo įsteigtos antiteroristinės komisijos, vadovaujamos regionų prezidentų Ziazikovo, Alchanovo, Dzasochovo, Kokojevo ir kt., ant jų pečių – visa atsakomybė už teroro aktus jų regionuose. Be to, vyresniesiems „antiteroristiniams“ karininkams priskiriama po 70 specialiosios paskirties kovotojų. Pobeslaninis saugumo sustiprinimas Rusijos pietiniuose regionuose – papildomas 71-as antiteroristinis vienetas. Ir viskas? Taip. Tipiškas biurokratinis manevras pučiant dūmus į akis.

O kas Rusijos pietuose vadovauja „antiteroristinėms“ komisijoms? Pažiūrėkime. Kas tie ponai, privalėję padaryti viską, kad būtų užkirstas kelias Beslano tragedijai? O jeigu ta tragedija jau įvyko, – asmeniškai vadovauti kovai dėl įkaitų išlaisvinimo.

Kiekvienas laikas turi savitų bruožų. Brežnevo era pasižymėjo ciniška senatvine silpnaprotyste. Jelcino – griebk kuo daugiau. O štai Putino – bailumo epocha. Tik pažvelkite, kas jį supa.

Visų pirma, tai ponas Muratas Ziazikovas, Ingušijos prezidentas. Valdžioje jis kiek daugiau nei dveji metai, o prieš tai – KGB ir FST. Vienas iš Putino tarnybos bičiulių. Niekam nekyla abejonių, kad Ziazikovą į Ingušijos prezidento postą įkišo Putinas ir jo komanda. Jo prezidentavimas pasižymėjo antikonstituciniu slaptųjų tarnybų siautėjimu Ingušijoje. FST ir „mirties eskadronai" grobė žmones ir viso to padarinys – jauni žmonės patraukė į kalnus, kad prisijungtų prie kovotojų, ir tai sukėlė teroro aktų bangą. O ką daro Ziazikovas, šitas netikša Ingušijos antiteroristinės komisijos vadas? Sėdi sau savo krėsle ir sėdi – tipiškas FST stuobrys.

FST stuobrys – tai žmogus, žvelgiantis į pasaulį per petį, pasislėpęs už kitų nugaros. Tokia jau jų profesija. Nematomas kovotojas su nematoma grėsme. Problemos prasideda tada, kai problema tampa matoma ir reali, o prezidentui reikia išeiti į priekį ir organizuoti aktyvų pasipriešinimą banditams – tiems, kurie 2004 m. birželio 21 d. užėmė Ingušiją.*

Tą naktį, kai žuvo dešimtys žmonių, Ziazikovas sėdėjo pogrindyje laukdamas, kuo viskas baigsis, ir saugojo savo brangų kailį. Be jokios abejonės, prezidento gyvybė tikrai labai brangi ir svarbi, todėl tikriausiai jo vieta kaip tik rūsyje. Bet juk ne vertesnė nei bet kieno kito.

Tos nakties rezultatas – 92 nužudyti ingušai. Pasipriešinimo užpuolikams organizavimas buvo visiškai padrikas. Svarbiausia, kad banditai suvokė, jog ateity galima tokią akciją pakartoti.

Prisiminkime Grozno užgrobimą 2004 m. rugpjūčio 21 dieną. Banditai veikė tiksliai pagal Ingušijos scenarijų. Kur tą naktį buvo kiti Putino favoritai – Alu Alchanovas ir Ramzanas Kadyrovas? Taip mėgstantys iš televizijos ekranų pamalti liežuviais, kaip jie netrukus išgaudys visus banditus. Jie sėdėjo rūsiuose, o ne vadovavo pasipriešinimui smogikams. Jie gelbėjo savo brangius kailius ateities kovoms su tarptautiniu terorizmu. Rezultatas – daugiau kaip 50 gyvybių ir stiprėjantis smogikų įsitikinimas, kad ir ateity tokie dalykai galimi.

Galiausiai Beslanas. Žvėrys minuoja vaikus ir reikalauja nutraukti prakeiktą karą Čečėnijoje. Ziazikovas, Alchanovas ir nuožmus Ramzanas Kadyrovas, atsakingi už antiteroristinę veiklą savo teritorijose, Putinui garantavo, kad „priešas nepraeis", be jokios abejonės, jau rugsėjo 1

* 2004 m. birželio 21 dienos naktį apie 300 pasipriešinimo kovotojų užėmė Nazranės miestą; buvo nužudyti 98 žmonės ir daugiau kaip 100 sužeista. Pasipriešinimo kovotojai pagrobė 1056 ginklus ir sudegino kelis administracinius pastatus, taip pat ir Nazranės VRM skyrių.

dienos rytą privalėjo stovėti toje mokykloje (kaip ir Maschadovas, kurio vardu veikė žvėrys) ir visomis jiems prieinamomis priemonėmis, nesiderėdami dėl asmeninių saugumo garantijų, turėjo įkalbėti tuos žvėris, kuriuos užaugino savo rankomis, paleisti vaikus, o tik paskui jau aiškintis, kas yra teisus, o kas kaltas.

O kas buvo? Nei Ziazikovas, nei Alchanovas, nei Ramzanas Kadyrovas, nei Maschadovas toje mokykloje, net arti tos mokyklos nepasirodė. Jie išsigando, įvertinę savo gyvybes brangiau už šimtus vaikų gyvybių. Mano nuomone, banditai yra tolygūs bailiams, turint galvoje šių abiejų kategorijų piliečių veiklos rezultatus.

Protingi žmonės šiandien sako, kad lėkti į derybas Beslane iš jų pusės būtų kvaila. Kvaila, nes tai būtų tolygu nuosprendžiui – jie būtų sunaikinti. Galimas daiktas. Na ir kas? Kas kaltas, tas ir atsako. Galiausiai atsitiko taip, kad nekalti vaikai sumokėjo gyvybėmis už bailumą ir bukumą tų, kurie, tikriausiai prisimenate, choru suokė prieš rinkimus: „Mes prisiimame visą atsakomybę.“

Gal atsimenate, iki tol, iki šio įvykio, gyventi moterų ir vaikų gyvybių kaina naujausiais laikais leido sau tik vienas žmogus – vyresnysis Kadyrovas, žuvęs šių metų gegužės 9 dieną. 2002-ųjų spalio mėnesį „Nord-Ost“ žiūrovus ir artistus užgrobę teroristai pareiškė, kad yra pasirengę paleisti 50 moterų, jeigu pas juos ateis Achmatas Chadži, bet Achmatas Chadži nėjo, nusprendęs, kad jo gyvybė brangesnė už penkiasdešimties moterų gyvybes. Netrukus Putinas parodė, kad būtent Achmatas Chadži yra jo Čečėnijos favoritas.

Ziazikovas, jaunesnysis Kadyrovas, Alchanovas: visi trys – dabartiniai Putino favoritai, ir todėl jie pasielgė lygiai taip pat. Tik vienas žmogus išdrįso – buvęs Ingušijos prezidentas Ruslanas Auševas. Ir buvo išmestas iš Kremliaus. Dabartinės naujos „antiteroristinės iniciatyvos“ esmė yra ta, kad bailiams bus paskirti vyresnieji karininkai ir po septyniasdešimt specialiosios paskirties kovotojų. Ir jie užkirs kelią teroro aktams.

Bet juk bailiai negali užkirsti kelio teroro aktams. Ir bailumo politika bejėgė prieš teroro aktus. Tai akivaizdu. Kai išmuš eilinė kritinė valanda, vyresnieji Vidaus reikalų kariuomenės karininkai gali tik padėti išsaugoti šios trijulės gyvybes. Visiems kitiems, mums, – niekuo.

Išvada paprasta: nei Ziazikovas, nei Alchanovas, nei Ramzanas Kadyrovas negali toliau likti regionų „antiteroristinių operacijų“ vadovų

postuose. Tai mirtinai pavojinga – ne jiems, o mums. Ir tai tik pirmas klausimas. O koks antras? Kaip galima pasipriešinti terorizmui? Kokiu būdu nuslopinti teroro aktų bangą? Visų pirma būtina valdžios drąsa, pagrįsta visuomenei suprantamu antiteroristinės veiklos planu. Kas toliau? Ką Šiaurės Kaukaze reikia pakeisti, kad teroro aktų tikimybė ateityje būtų minimali?

Štai ką aš siūlau. Tai yra žurnalistės, gana kritiškai vertinančios daugelį mūsų šalyje vykstančių dalykų – ir pirmosios Putino kadencijos metu, ir dabar, planas. Tai apmąstymai to kelio, kuriuo einant būtų galima laipsniškai sureguliuoti čečėniškąją krizę, o tai, kad visos Beslano ir prieš tai įvykusių tragedijų šaknys slypi būtent ten, niekam, išskyrus Putiną, atrodo, abejonių nekelia.

Kalbame apie tai, ką daryti su Šiaurės Kaukazo šachidizmu, su Maschadovu. Apie tai, kad pasipriešinimo gretos šiais metais pagausėjo kaip nė vienais ankstesniais antrojo Čečėnijos karo metais. Kartu su ten ir kaimyniniuose rajonuose veikiančiais samdinių būriais. Apie didėjantį skaičių norinčiųjų atkeršyti už savo artimųjų žūtį ar dingimą be žinios. Apie dar nematytą ištvirkimą kariuomenėje. Apie federalinius „mirties eskadronus“, veikiančius už Konstitucijos ir įstatymų ribų, vykdančius bausmes be teismo ir persekiojančius žmones. Apie federalus, „kariaujančius“ tik dėl ataskaitos – dėl „kovinių“ premijų, dėl laipsnių, o ne kad surastų ir sunaikintų banditus. Apie visuotinę Kadyrovo režimo, palaikomo Kremliaus ir nekenčiamo gyventojų, korupciją. Ir viso to padarinys – visiškas nepasitikėjimas federaline valdžia, šiandien būdingas visiems Čečėnijos visuomenės sluoksniams.

Kas suteikė man teisę spręsti apie tai ir siūlyti savo planą? Tiktai ilgametė darbo Čečėnijoje patirtis. Suprantama, tai yra būtent žurnalistės, begalę kartų bendravusios su visų be išimties Čečėnijos visuomenės sluoksnių atstovais, patirtis. Su profederaline ir antifederaline aplinka, su pasipriešinimo dalyviais ir su pasipriešinimo dalyvių priešininkais, su vaikais ir jaunimu, su seniais, su moterimis, su smogikais-kadyrovininkais, milicininkais, omonininkais, su Kadyrovo valdininkija, su mulomis ir muftijais. Su visais.

Tai toks darbas: vaikščioti iš vieno kaimo į kitą, iš vieno miesto į kitą ir klausinėti, klausinėti, klausinėti. Stengtis suprasti, kuo žmonės gyvena. Su kuo susitaiko? Su kuo nesitaiksto?

Kitais žodžiais kalbant, žurnalistika – tai nuolatinės, nuo 1999 metų mėnesių mėnesius visose Čečėnijos gyvenvietėse atliekamos sociologinės apklausos. Pagrindinė šių apklausų tema: ką reikia daryti, kad Čečėnijoje įsivyrautų taika? Kas jūs esate šiame procese? Kokia yra Čečėnijos ateitis – su Rusija ar be jos? Jeigu su Rusija, tai kaip mums susitaikyti? Kaip susitaikyti dabar, jeigu Maschadovas iš esmės pašalintas iš akiračio, ir jį nustūmė tie, su kuriais derėtis praktiškai negalima?

PASIŪLYMAI: KAIP IŠSPRĘSTI ČEČĖNIJOS KRIZĘ

1. Būtina sukurti Federalinę tarybą Čečėnijos krizės sureguliavimo klausimu (kolegialus konsultacinis organas). Pagrindinė sąlyga: taryboje neturi būti jėgos struktūrų ir valdininkijos atstovų – jais nepasitikima. Tiktai pilietinės visuomenės atstovai, žmonės, dirbę Čečėnijoje kaip teisių gynėjai ir stebėtojai karo metais; būtent šie žmonės nusipelnė tikros pagarbos, nes nesislapstė už aukštų vyriausybinio komplekso sienų Grozne; taip pat atstovai tų visuomenės veikėjų, kurie visada, nepriklausomai nuo to, iš kur pučia vėjai, laikėsi antikarinės pozicijos, pasisakė už taikų krizės sureguliavimą ir realų politinį procesą (ne už tuos pseudorinkimus, kurie jau du kartus įvyko Čečėnijoje ir buvo beveik visiškai ignoruojami jos gyventojų).
2. Nuo tarybos sukūrimo momento nė vienas su Čečėnija susijęs politinis ar finansinis sprendimas negali būti priimtas be jos pritarimo.
3. Taryba turi sudaryti konkrečių ir suprantamų veiksmų planą: „pirma, antra, trečia...“ – ir viešai jį paskelbti. Plano punktai turi būti aiškūs ir suprantami kiekvienam Čečėnijos gyventojui: kas ir kada būtent bus padaryta Čečėnijoje konflikto sureguliavimo klausimu.
4. Politinės derybos su Maschadovu būtinos, nors dauguma Čečėnijos gyventojų nejaučia jam pagarbos. Vis dėlto šios derybos turi įvykti. Kodėl? Derybų tikslas – suteikti Maschadovui galimybę atsiprašyti savo tautos ir pasitraukti arba atsakyti pagal įstatymą už viską, kas įvyko. Beje, tai yra svarbu ne pačiam Maschadovui, o kažkada jį išrinkusiems žmonėms. Dauguma suvokia tai kaip realaus politinio reguliavimo išeities tašką.
5. Būtinas federalinio centro atgailos aktas dėl civilių gyventojų aukų karo veiksmų metu.

6. Kaip pirmoji politinio reguliavimo sąlyga būtina teritorijos demilitarizacija. Be kariuomenės išvedimo tai neįmanoma. Karinės pajėgos gali likti tiktai pastovios dislokacijos vietose ir griežtai nustatytam pereinamajam laikotarpiui. Tas terminas turi būti viešai paskelbtas. Taip pat ir sąlygos, pagal kurias kariuomenė bus išvedama (sankcijos už demilitarizacijos sąlygų pažeidimą).
7. Demilitarizacijos būdai abipusio visiško nepasitikėjimo sąlygomis (šalys: federalinė kariuomenė ir specialiosios tarnybos, civiliai gyventojai, kadyrovininkai) – tik dalyvaujant tarptautiniams stebėtojams, pelniusiems gyventojų pasitikėjimą (JTO, ES ir kt.). Tarptautiniai stebėtojai suvokiami kaip vieninteliai galimi teisingos demilitarizacijos garantai. Galima priverstinė demilitarizacija – gyventojai sutinka, kad ji vyktų dalyvaujant tarptautiniams stebėtojams, bet ne federalinių kariškių pajėgoms.
8. Tarptautinių stebėtojų dalyvavimas būtinas visu pereinamuoju laikotarpiu – abipusių aistrų atšalimo laikotarpiu. Federalinio centro prašymas tarptautinei bendruomenei dėl tokio atstovavimo suvokiamas ne kaip jo silpnumas, o kaip federalinio centro jėga.
9. Pereinamojo laikotarpio politinė vadovybė – „rusų vietininkas" (daugumos terminija), turintis Rusijos Federacijos prezidento atstovo Čečėnijos konflikto sureguliavimo klausimais rangą. Galimas daiktas, kad tai bus ypatingus įgaliojimus turintis vicepremjeras. Tam tikrą laikotarpį Alu Alchanovo buvimas tokioje konstrukcijoje turi šiokią tokią prasmę. Tačiau Ramzano Kadyrovo išsaugojimas kokiame nors poste absoliučiai negalimas – ši figūra vertinama absoliučiai neigiamai.
10. Svarbiausia „rusų vietininko" savybė – pilietinis veidas. Asmenybė privalo būti žinoma ir čečėnų visuomenės gerbiama – dėl asmens politinės pozicijos, kuriai būdingas antikarinis požiūris Čečėnijos atžvilgiu, nesvyruojantis dėl „partinės linijos" įtakos.
11. Būtina, kad Čečėnijoje (Grozne) būtų įsteigtas ir veiktų „rusų vietininko" biuras, kuriame dirbtų civilinės visuomenės atstovai (čečėnų ir rusų), puikiai žinantys padėtį ir žmonių poreikius Čečėnijoje visu karo laiku, dirbę ten pačiame įvykių sūkuryje kaip žmogaus teisių gynėjai ir pelnę gyventojų pagarbą. Jokios valdininkijos.
12. Ūkinės respublikos valdymo struktūros turi būti pavaldžios „rusų

vietininkui". Finansines įplaukas turi kontroliuoti civilinė visuomenė ir Federalinės tarybos nariai, turį neabejotiną, nesuteptą reputaciją.

13. Laipsniškas visaliaudinio aptarimo organizavimas: kokia turi būti Čečėnija? Parlamentinė ar prezidentinė respublika? Šis klausimas negali būti nuspręstas Maskvoje – Maskvos sprendimai nebus priimti ir nacionalinė santarvė bus sugriauta.
14. Visaliaudinio aptarimo organizavimas: pagal kurią Konstituciją gyventi? Būtina atvirai, viską apsvarsčius, baigti konstitucinę „dvivaldystę", nes viena gyventojų dalis nepripažįsta 1992 metų Konstitucijos, o kita – 2003 metų Konstitucijos. Šis aptarimas – situacijos normalizavimo, tikrai visaliaudinių vienos Konstitucijos rinkimų, kuriuose nuspręstų dalyvauti absoliučiai visi gyventojai, pagrindas.
15. Galiausiai, po kelių susitaikymo ir demilitarizavimo proceso metų – laisvi rinkimai pagal tą schemą (prezidentinė ar parlamentinė respublika), kurią pasirinks gyventojų dauguma.

Galbūt kiti šiuo metu turi kitokių planų. Ir jų argumentai skiriasi nuo manųjų. Tai yra labai gerai ir labai naudinga. Pas mus buvo Konstitucinis susirinkimas – tegu būna ir Čečėnijos susirinkimas. Kad būtų galima apsvarstyti visus variantus. Ginčams ir diskusijoms, net spartiems ginčams ir diskusijoms – laiko trūksta. Greita ir galinga smegenų ataka. Be ambicijų. Be pasipūtimo – ką pakvietė pirmąjį, o ką antrąjį. Be mūsų įprastinio politinio elito niekšiškumo.

Dabar reikia tiktai galvoti. Kad išgyventume. Dėl mūsų visų. Beslano vaikų atminimui.

Bailiams tegalima padėti išeiti. Jie jau viską padarė.

KYLA ABEJONIŲ

2005 m. gruodžio 1 d.

Viena parlamentinė komisija pateikė išvadas dėl Beslano įvykių. Jos paskelbtos Šiaurės Osetijos parlamento posėdyje. Uola pajudėjo iš vietos, o tai teikia vilties.

Vis dėlto kai kurios išvados kelia keistą įspūdį. Pavyzdžiui, komisijos pirmininkas ponas Kesajevas tikina, kad telefoniniai kontaktai su separatis-

tais prasidėjo po 28 valandų nuo teroro akto pradžios. Tai reiškia – rugsėjo antrą dieną apie vidurdienį. Tai netiesa. Kontaktai prasidėjo jau po dviejų valandų nuo teroro akto pradžios – rugsėjo pirmosios ryte. Ir visi besidomintys jau senų seniausiai tai žino. Kas pradėjo šiuos kontaktus? Taip jau atsitiko, kad pradėjau aš. Todėl ir žinau. Dar daugiau, vėliau šis faktas – kontaktų su maschadovininkais pradžia – buvo užfiksuotas Aleksandro Toršino „didžiosios parlamentinės komisijos" parodymuose. Aš pati ir daviau tuos parodymus Federacijos Tarybos pastate. Dar daugiau: vėliau ponas Toršinas pasinaudojo tais parodymais pasakodamas apie Beslano tragediją filme, kurį sukūrė „Pirmasis kanalas" Beslano įvykių metinių proga. Filmas buvo parodytas ir jį, manau, tikrai matė kas nors iš Kesajevo komisijos narių.

Pagal tos komisijos versiją, Šiaurės Osetijos Respublikos vadovybė (Dzasochovas, Mamsurovas) mėgino susisiekti su Maschadovu, bet nesėkmingai.

Ir tai netiesa. Ponas Dzasochovas rugsėjo 3 dieną kalbėjosi su tuomečiu specialiuoju Maschadovo atstovu Europoje ponu Zakajevu, ir ponas Zakajevas viso labo paprašė tik atsitraukimo „koridoriaus". Ponas Dzasochovas pažadėjo viską sutvarkyti dėl to „koridoriaus", bet vėliau į mobiliojo telefono skambučius nebeatsiliepė, o tada jau prasidėjo šturmas.

Dar viena išvada: tokie kontaktai tikriausiai net neturėjo prasmės, nes Maschadovas ir Zakajevas buvo susiję su teroro akto organizavimu. Išvada – derybos su teroro akto organizavimu susijusiais žmonėmis pagrįstai neįėjo į vadovybės planus.

Beslano įvykių tyrimai neatskleidė svarbiausių klausimų: gal visų tų priemonių (ar tam tikru metu tankai šaudė į mokyklą, ar virš jos skraidė sraigtasparniai) galėjo ir neprireikti. Jeigu tik viršininkai būtų pasiryžę deryboms. Bet aukštesnioji valdžia Maskvoje liepė atakuoti, o žemesnioji Vladikaukaze įsakymą įvykdė. Judėdami griežtų veiksmų trajektorija, jie šią tragediją pavertė stambaus masto kariniais veiksmais, sukėlusiais katastrofiškas pasekmes.

Iškyla klausimas: kam reikalingi visi šie tyrimai? Aukoms – visų pirma, kad sužinotų, kas yra jų artimųjų žūties kaltininkai. Visuomenei – kad tokie įvykiai daugiau nepasikartotų.

O tas „nepasikartotų" juk reiškia ne tai, kad kito teroro akto metu koks nors FST generolas pabijotų panaudoti tankus ar kokį nors itin slaptą bekvapį, bespalvį ir begarsį ginklą, kad nieko nebebūtų galima išsiaiškinti.

Ne, visai ne. „Nepasikartotų" – tai reiškia, kad valdžia kitą kartą iškart, nedelsdama nė minutės, turi pradėti derybas, kad yra parengtas jų scenarijus ir derybininkai, ir kad šis planas įvykdomas iki galo, visas, kad būtų išvengta šaudymo ir sprogimų.

„PREZIDENTAS PAPRASČIAUSIAI DINGO IŠ LIUDININKŲ SĄRAŠO"

2006 m. sausio 23 d.

Sausio 26 dieną paskirtas pirmasis šiais naujais metais „Toršino komisijos" – Federalinės parlamentinės komisijos Beslano klausimu – posėdis. Kaip žinoma, įvyko jos skilimas. Naujųjų metų išvakarėse, gruodžio 26 dieną, vietoj seniai žadėto pareiškimo buvo pateikta tik ataskaita apie per 16 mėnesių padarytus darbus. Paviršutiniška ir oficialiųjų įvykių tyrimo duomenis kartojanti ataskaita. Vis dėlto daugelis komisijos narių, kietai sučiaupę lūpas, neištarė nė žodžio, nes anksčiau pasirašė dokumentus, kad neskelbs nei tyrimo dokumentų, nei tyrimo eigos smulkmenų. Vienas iš tų, kurie turi ypatingąją nuomonę, – Rusijos Dūmos deputatas, Rusijos Federacijos Komunistų partijos atstovas Jurijus Ivanovas, – atsakė į mūsų laikraščio klausimus.

Jurijus Ivanovas – Valstybės Dūmos deputatas nuo 1994 metų, šiuo metu yra Valstybės dūmos Konstitucinės plėtros komiteto pirmininko pavaduotojas. Nepartinis, 61 metų amžiaus, teisininkas. Įžymus Rusijos advokatas. Gynė KGB šefą V. Kriučkovą valstybinio pučo byloje. A. Ruckojų – parlamento apšaudymo 1993 metais byloje, Komunistų partiją Konstituciniame teisme.

– Kodėl visi komisijos nariai pasirašė pasižadėjimus dėl paslapčių neatskleidimo? Kokią baisią paslaptį Jums visiems reikia saugoti?

– Aš nesuprantu. Esu įsitikinęs, kad visus valdininkus, su kuriais kalbėjosi komisija, reikėjo apklausti viešai, dalyvaujant spaudos atstovams. Tai principinis dalykas. Komisija dirbo vadovaudamasi reglamentu, kurį paprasčiausiai patvirtino Sergejus Mironovas (Rusijos Federacijos tarybos pirmininkas). Dūmoje šis reglamentas netgi nebuvo svarstytas. Man buvo pareikšta: matote, visi komisijos nariai pasirašė pasižadėjimus dėl paslapčių neatskleidimo ir dėl atsakomybės atskleidimo atveju. Noriu pasakyti,

kad neseniai priimtame įstatyme dėl parlamentinių tyrimų tokios normos nėra. Tačiau reglamente parašyta: visi posėdžiai Beslano klausimais yra uždari. Parlamentinių tyrimų įstatymas reikalauja priešingai: visi posėdžiai turi būti atviri. Išskyrus ypatingus atvejus, kai svarstomi su valstybės paslaptimi susiję klausimai.

– Kokia į komisiją patekusi medžiagos dalis vis dėlto buvo susijusi su valstybės paslaptimi?

– Nebuvo jokių slaptų klausimų, jokių valstybinių paslapčių. Pasiremsiu mūsų komisijos pirmininko Aleksandro Toršino žodžiais, jis po pusmečio komisijos darbo pasakė, kad paslaptingumas mūsų darbe prilygsta 1 procentui. Paslaptį sudarė, kiek aš suprantu, tik snaiperių išdėstymo schemos ir jų pavardės, taip pat ir į pastatą šaudžiusių tankistų pavardės. Ir tai viskas. Net ir be parašo niekas nebūtų viešai apie tai kalbėjęs.

– Tuomet kam reikėjo viso to komisijos darbo slaptumo?

– Viename mūsų komiteto posėdyje dalyvavo Dūmos pirmininkas Gryzlovas. Beje, būtent tame posėdyje, kuriame buvo atmesti visi mano pasiūlymai. Tarp jų buvo ir pasiūlymas komisijos posėdžio metu apklausti Jus ir Babickį bei išsiaiškinti, kodėl tada Jūs taip ir neatskridote į Beslaną ir kokios ten muštynės įvyko Vnukovo oro uoste, dėl kurių rugsėjo 2 dieną prieš skrydį į Beslaną buvo sulaikytas Babickis, ir t. t. Taip pat prašymas pateikti informaciją apie Aleksandro Pumanė bylą. Priminsiu: į Maskvos centrą, į milicijos skyrių, suvažiavo kelios dešimtys VRM ir FST generolų. Tada ten ne šiaip nužudė Pumanė, bet sumušė taip, kad nei jo motina, nei žmona neatpažino – tai buvo iš žmogaus padaryta košė, prireikė genetinės ekspertizės. Tuo metu gyvavo versija, kad Pumanė ketino Maskvoje Kutuzovo prospekte susprogdinti prezidento kortežą, ir šis klausimas buvo siejamas su terorizmu.

Ir štai tame posėdyje dalyvavęs Gryzlovas pasakė: viso to nereikia, su komisijos darbu tai nesusiję. Dėl pasiūlymų net nebuvo balsuojama. Situacija paradoksali tuo, kad posėdžiams turi vadovauti komisijos pirmininkas Toršinas, o Gryzlovas, kaip Dūmos pirmininkas, tiktai dalyvauja, bet neturi vadovauti ir vertinti mano pasiūlymų.

Mironovas, gerbiu jį už tai, elgėsi taktiškiau. Neretai lankėsi komisijos posėdžiuose, sėdėjo, klausėsi, prašė žodžio – jam leido pasisakyti. Bet

būtent Mironovas labai aiškiai apibrėžė, kuo turi užsiimti komisija: „Jūs privalote kasti, kasti ir kasti kanalus". Ir tuomet man viskas tapo aišku.

– Kokius kanalus kasti?

– Žmonių nuotaikas. Mes privalome nuraminti liaudį.

– Bet juk nuraminti galima tiktai tiesa.

– Manau, kad Beslano motinų kančių ir tiesa nepalengvins. Vis dėlto pabrėšiu: Federacijos Tarybos vadovas iš pat pradžių pagrindine komisijos darbo užduotimi laikė liaudies nuraminimą. Į komisijos narius jis žiūrėjo kaip į „kanalizatorius". O man atrodo, kad komisija privalo pasakyti visuomenei tiesą. Man buvo pavesta išaiškinti teroro akto priežastis ir aplinkybes, todėl aš privalau jas aiškiai išreikšti. Siekimas „nuraminti liaudį" pavirto netikėtomis, itin šlykščiomis valdžios ir liaudies sąveikos formomis. Pavyzdžiui, tyrimo pradžioje tardytojus privertė kalbėti nukentėjusiesiems Beslano klube ir padaryti grupinę ataskaitą. Mano manymu, Beslano klube nukentėjusiesiems ataskaitą turėjo pateikti Putinas ir jo administracija.

– Kokie svarbiausi faktai apie Beslaną, iš tų, kurie galėjo suvaidinti esminį vaidmenį įvertinant tragediją, buvo atmesti rengiant gruodžio 28 dienos ataskaitą?

– Aš visą Beslano įvykių tyrimą perskiriu į kriminalistinį teisinį ir parlamentinį. Komisija neturėjo ir neturi reikiamų priemonių, kad galėtų nustatyti visas faktines aplinkybes. Mes neturime teisės perspėti dėl atsakomybės už melagingus parodymus, rengti akistatas, daryti ekspertizes ir t. t. Dėl šios priežasties 75 procentai bet kurių mūsų išvadų bus paremtos tyrimo pateikta informacija, o ji gali būti apribota arba iškreipta. Mes juk privalėjome sutelkti dėmesį į kitą klausimą – į federalinės valdžios pareigūnų veiksmus. Regioninius klausimus galėjo išspręsti Šiaurės Osetijos parlamentinė komisija. Ir Stanislavo Kesajevo vadovaujama komisija, mano nuomone, su savo užduotimi susidorojo. Jos ataskaita atvira ir sąžininga – o tai svarbiausia.

Mums reikėjo pradėti nuo prezidento ir FST direktoriaus Patruševo veiksmų įvertinimo. Deja, per visus 16-ka darbo mėnesių komisija nesidomėjo prezidento atsakomybe už Beslano įvykius. Iš pradžių mes rengėmės

jį apklausti. Putinas visus metus figūravo sąraše asmenų, kuriuos komisija rengėsi apklausti, bet staiga iš to sąrašo dingo.

– Ar komisija svarstė klausimą, kad Putinas būtų išbrauktas iš to sąrašo?

– Ne. Nesvarstė, paprasčiausiai jo pavardė iš liudininkų sąrašo dingo.

Dar vienas labai svarbus klausimas, kurį aš kėliau daug kartų: kad būtų pakviesti Kaukazo dvasininkijos atstovai. Komisijoje niekas lyg ir neprieštaravo, kad išklausytume, kas tokie tie vahabitai. Aš pats visą laiką norėjau rasti kontaktų su jais, pakalbėti, suprasti – vahabizmas juk neuždraustas. Pradėjau jų ieškoti. Kai komisijoje apklausėme FST ir Užsienio žvalgybos vadovus, aš jų pasiteiravau: kas yra vahabizmo emisarai pas mus, Kaukaze? Tie vadovai arba nežinojo, ką atsakyti, arba nenorėjo to daryti. Bet aš esu įsitikinęs: reikia susėsti, pasikalbėti. Prisimenu, kaip nuėjau į Dūmos komitetą religijos klausimais ir paprašiau: įvardinkite man vahabitų lyderius, aš noriu su jais susitikti. Vienas iš komiteto vadovo pavaduotojų pasakė: „Štai tau svarbiausio vahabito telefonas, jis viską paaiškins". Skambinu, o tai pasirodo, Geidaro Džemalio, žinomo Maskvos filosofo ir politologo, telefonas. Štai toks pas mus problemos suvokimo lygis.

– Jeigu Putinas nebūtų dingęs iš liudininkų sąrašo, ko Jūs būtumėte jo paklausęs?

– Kesajevo komisija konstatavo: Zakajevas pareiškė, kad Maschadovas yra pasirengęs sėstis prie derybų stalo. Taip pat aišku, kad, Maschadovui pasirodžius Beslano mokykloje, viskas galėjo baigtis vaikų išlaisvinimu. Esu įsitikinęs, kad smogikai būtų jam paklusę: juk jie pareiškė, kad jiems vadovauja Basajevas, bet yra prezidentas – Maschadovas, ir derėtis reikia su juo. Bet Maschadovo pasirodymas Beslane Putinui buvo nereikalingas, nes pakilęs Maschadovo reitingas iškart sumenkintų Kadyrovo klano pozicijas.

Kai buvo paskelbta Kesajevo ataskaita, prezidentinė spauda pradėjo aptarinėti pagrindinį jos akcentą: taip, Auševas ir Dzasochovas skambino Zakajevui ir kvietė Maschadovą, bet šis neatsiliepė. Taip tyčia iškreipė problemą.

Mano manymu, viskas turėjo vykti kitaip: nutraukiamos visos televizijos laidos, prezidentas per visus ryšių kanalus pareiškia, kad atidaro

Maschadovui koridorių ir garantuoja neliečiamybę. Skubiai. Kad ir kur pastarasis būtų, jis turi pasirodyti Beslane ir liepti smogikams nutraukti akciją. Tada bus paleistas į visas keturias puses.

Bet šito Putinas padaryti nepanorėjo. Juk jis jau anksčiau pareiškė, kad Maschadovas yra banditas ir maschadovus reikia žudyti. Ir štai sulaukėme: baisių Beslano valandų metu prezidentas tapo savo „kietumo" įkaitu – atsisakyti savo žodžių jam neleido savimeilė, ir tūkstančių žmonių gyvybės tapo antraeilės palyginti su ta jo savimeile. Šitaip Putinas problemą nustūmė iš federalinio į regioninį lygį, o Dzasochovas neturi teisės suteikti atsitraukimo koridorių ir garantuoti neliečiamumą.

Toliau: Maschadovo sunaikinimas. Buvo galima daug ko jo paklausti, bet kažkas davė įsakymą neimti į nelaisvę gyvo, o užmėtyti granatomis. Putinas mėgsta papostringauti apie tarptautinį terorizmą, bet kas gi, jei ne Maschadovas, patekęs į nelaisvę, galėtų papasakoti, kas finansuoja teroristus, ar smogikai turi agentūrą ir kas Kremliuje gauna iš jų kyšius, iš kur gauti Beslane panaudoti ginklai. Akivaizdu, kad gyvas ir į nelaisvę paimtas Maschadovas Putinui buvo nereikalingas.

– Kelis kartus sakėte, kad Beslane nebuvo rasta tarptautinio terorizmo pėdsakų. Kuo remiatės?

– Komisija neturi jokių duomenų, kad su Beslano įvykiais yra susijęs tarptautinis terorizmas. Ginklai – mūsų, apie grupės finansavimą nieko nežinoma. Užsienio žvalgybos tarnybos šefas Lebedevas komisijoje daug kalbėjo apie tai, kad ir ten „užkirto kelią", ir čia „užkirto". Bet ką tai reiškia – „užkirto kelią"? Nužudė? Nuteisė? Pateikite tyrimo organų pareiškimus ir teismų nuosprendžius. Nieko nėra. Komisijai pateikta tik miglota pažyma. Jeigu man pateiks ką nors konkretaus, aš pakeisiu savo nuomonę. Šiuo metu – tik tuščios kalbos.

– Kiek procentų liudytojų komisijoje kėlė jums tokio pobūdžio abejonių? Kada jų teikiamos informacijos kokybė buvo abejotina?

– Aš neskaičiavau. Pateikiau jums Lebedevo pavyzdį. Prašau jo įvardinti vahabizmo emisarų Rusijoje pavardes, o jis atsako: tai ne mano klausimas.

Dėl arabų samdinių mums sakė: taip, Beslane jų buvo. Aš nuolat kreipiausi į prokuratūros atstovą: jeigu ten buvo samdinių iš Saudo Arabijos, tai kodėl jūs nesikreipiate į šios šalies ambasadą, kur jų patvirtinimas? Juk

kol jo nėra, kategoriškai šito teigti negalima. O jeigu Saudo Arabija tai patvirtins, tai ką tai turėtų reikšti? Mano akimis žiūrint, nieko. Pavieniai teroristai gali nuvykti pašaudyt – dėl pinigų arba iš religinio fanatizmo. Tokių personažų nemažai įvairiose pasaulio šalyse, bet tai dar nereiškia, kad jie yra tarptautinio teroristinio „Al Qaeda" tinklo nariai.

O ta paslaptinga kasetė, kurią A. P. Trošinas demonstravo viešos ataskaitos metu? Tardytojai jos nerado, o kažkokie paslaptingi vaikai „radę paėmė" ir „perdavė" amerikiečių žurnalistei. Kasetėje tariamai nufilmuotas arabas Abu Dzeitas. Bet jis tarška rusiškai taip, kad geriau nė nenorėk! Tai pateikite duomenis apie jį! Ir šiuo atveju nėra jokio patvirtinimo iš užsienio.

Konstatuoju: man, komisijos nariui, specialiosios tarnybos nepateikė nieko konkretaus. Dokumentų, iš kurių galėčiau įsitikinti, kad tai buvo būtent Abu Dzeitas, aš nemačiau. Paimu į rankas Amerikos Kongreso komisijos rugsėjo 11 dienos ataskaitos medžiagą ir randu ten smulkiausią informaciją apie kiekvieną iš mirtininkų: kur gimė, kur mokėsi, kur lankė lakūnų kursus, iš ko gyveno. O mums, komisijai, pateikė tik prokuratūros sąrašą. Ar jie buvo iš tikrųjų? Kodėl tapo smogikais? Kodėl ryžosi tokiam baisiam aktui? Visuomenė negaus atsakymo.

– Kaip Jūs manote, kodėl susidarė Beslano mokyklos užgrobikų grupė?

– Reikia ištirti grupės sudėtį. Aštuonių teroristų asmenybės apskritai nenustatytos, o apie kitus – tik bendri duomenys: pavardė, vardas, tėvavardis, tautybė. Ir tai, kad dalis šių žmonių anksčiau teisti. Kita dalis buvo narkomanai. Bet kaip jie, apsvaigę nuo narkotikų, įsigudrino kelias valandas nuožmiai priešintis? Yra vienas stulbinantis epizodas: Chučbarovas likvidavo dvi moteris ir vyrą, teroristus, už tai, kad šie atsisakė jam paklusti. Kai vaikai pradėjo gerti šlapimą ir labai kankintis, tai jie pradėjo šaukti Chučbarovui, kad šito negalima daryti, išleisk vaikus. Tai reiškia, kad jie sutiko dalyvauti užgrobime, bet paties užgrobimo metu atsisakė savo kėslų ir už tai buvo nužudyti. Kas tie trys? Gal reikėjo atiduoti jų kūnus giminaičiams? Ar jie yra nukentėjusieji, ar smogikai? Juk yra tokia sąvoka – savanoriškas atsisakymas vykdyti nusikaltimą. Savanoriškas atsisakymas neatleidžia nuo bausmės, bet į jį atsižvelgiama skiriant bausmę. Bet teroristų asmenybių tyrimu komisija nesidomėjo. Aš tikriausiai pateiksiu tokį pasiūlymą: išnagrinėti nusikaltėlių asmenybes.

Beslanas – čečėniškų skerdynių dalis. Vienas iš analogiškų epizodų. Jeigu manoma, kad komisija privalo išsiaiškinti mokyklos užgrobimo priežastis, tai akivaizdu: jos yra ne Osetijoje. Mane baugina tai – ir čia aš iš esmės nesutinku su Toršino ataskaita, – kad niekas nesirengia ištirti šių priežasčių. Pranešime neužsimenama, kodėl atsirado smogikai. Kodėl atsiranda juos remiančių? Kokią rolę čia vaidina masiniai žmogaus teisių pažeidimai Čečėnijoje?

– O ar komisija nagrinėjo bent jau 2004 metų birželio 21–22 dienų Ingušijos užpuolimą prieš pat Beslano įvykius?

– Ne. Kuo mano požiūris skiriasi nuo komisijos požiūrio? Pirma: Putinas, atsisakęs suteikti garantijas Maschadovui, išprovokavo šturmą. Antra: Patruševo ir Putino patarėjai [Anisimovas ir Proničevas, FST direktoriaus pavaduotojai] – pagrindinės figūros, bet be jokios atsakomybės. Trečia: žmogaus teisių pažeidimai Kaukaze, auginantys vis naujus smogikus, yra pagrindinė Beslano įvykių priežastis. Ketvirta: nenustatytos priežastys. Ingušijos užgrobimo ir kitų teroro aktų analize komisija apskritai nesidomėjo – buvo manoma, kad su Beslano įvykiais tai niekaip nėra susiję.

Reikalas tas, kad visa ši painiava, ta Maschadovo likvidacija kelia vieną baisią versiją, nuolat skambančią deputatų pokalbiuose. Kad neleistų Maschadovui atvykti į Beslaną, kažkas organizavo šį sprogimą, šturmą ir visa kita. Kaip aiškėja iš Kesajevo pranešimo, patarėjai Anisimovas ir Proničevas štabe turėjo atskirą skyrių. Kas ten vyko? Kokie sprendimai buvo priimami? Kas dabar patikės, kad sprogimai atsitiktiniai?! Juo labiau, kad jie įvyko ne ant grindų, ten nėra netgi duobės, o kažkur už lubų. Pagrindą šiai versijai suteikė pats prezidentas. Ši versija, kurios stengiamasi nepastebėti ir nesvarstyti, žinoma, diskredituoja valstybę. Todėl aš noriu gauti atsakymus iš Putino.

– Ar komisija oficialiai apklausė Anisimovą ir Proničevą? Ką jie pasakė?

– Jie paaiškino: mus atsiuntė Patruševas, kad padėtume kaip patarėjai, ir viskas. Toliau – daugybė spėlionių, ką jie ten veikė ir ko jie nedarė. Mano nuomone, prezidentas su Patruševu šią situaciją sujaukė iki nerealumo. Pagal kovos su terorizmu įstatymą jokių patarėjų negali būti: yra šta-

bas, jam suteikta visi įgaliojimai ir atsakomybė priimti sprendimus. Betgi Beslane, lygiagrečiai su štabo vadovybe, funkcionavo kažkokie įstatymo nenumatyti patarėjai. Jeigu kontrteroristinės operacijos vadovui Andrejevui [Valerijus Andrejevas – mokyklos užgrobimo metu buvo Šiaurės Osetijos FST skyriaus viršininkas] patarinėjo du jo viršininkai, tai kaip jis galėjo priimti sprendimus?

– Ar galėtumėte, remdamasis ta medžiaga, su kuria susipažinote dirbdamas komisijoje, įvertinti aukščiausio lygmens valdininkų, tų įvykių svarbiausių veikėjų, konkrečią veiklą tomis dienomis? Pavyzdžiui, Patruševo. Ar jis padarė viską, ką galėjo?

– Mums jis pasakė, kad buvo Maskvoje. Beslane jo nebuvo. Bet jam reikėtų pateikti kitokio pobūdžio pretenzijas: kodėl lig šiol nėra veiksmingų agentų teroristų pusėje? Kodėl FST nebuvo pasirengusi ne tik Beslane? O Ingušijoje, kur smogikai kelias valandas karaliavo ir žudė federalinės valdžios šalininkus? Juk tai ne mažiau gėdingas faktas.

Tą patį galima pasakyti ir apie ministrą Nurgalijevą. Pagrindinė pretenzija VRM – nesugebėjo organizuoti elementaraus apsupimo. Jie sako: Kaukazo gyventojai – žmonės karšti, nepaklusnūs. Tuomet į Beslaną ministras Nurgalijevas nusiuntė savo pavaduotoją Pankovą. Minia stovėjo aplink mokyklą, minia dalyvavo šturme, gaisrininkai negalėjo privažiuoti dėl gausybės trukdančių lengvųjų automobilių. O tai kur milicija? Nepasakysiu, kad dėl to kaltas Nurgalijevas, bet Pankovas – tikrai. Šia proga buvo pateiktas paaiškinimas: „Gerai, kad padėjo savanoriai civiliai, be jų pagalbos būtų žuvę žymiai daugiau žmonių, jie išnešė daug sužeistųjų." Tai ką, kitą kartą, įkaitų giminaičiai, griebkite kas po ranka pasitaikys – ir šturmuokite?

– Dzasochovas? Kaip vertinate jo veiklą?

– Ar turėjo jis eiti į mokyklą? Aš nežinau atsakymo į šį klausimą: ar eiti Dzasochovui į tikrą mirtį? Jūsų klausimas per daug sunkus. Visiškai aišku, kad Auševas, kuris įėjo į vidų, rizikavo mažiau nei Dzasochovas. Turint galvoje praeitį, grėsmė Auševui buvo žymiai mažesnė nei Ziazikovui arba Dzasochovui. Esu įsitikinęs, kad gyvi jie iš ten nebūtų išėję. Man visiškai aišku: respublikų prezidentus tokiomis situacijomis reikia tausoti, kontrteroristinių situacijų metu jie neprivalo atsakyti už viską. Ar Dzasochovas

padarė viską? O ką jis galėjo? Pradėjo derybų procesą su Zakajevu. Buvo ten, tarp žmonių, nesislapstė. Tikriausiai darė, ką galėjo.

– O Ziazikovas?

– Jeigu jis būtų ten nuėjęs, jie būtų jį pribaigę. Jų akimis, jis – išdavikas.

– Daktaras Rošalis? Ar jo veikla Beslane buvo reikšminga?

– Rošalį komisija apklausė, jis – padorus žmogus. Mano nuomone, jam nereikia eiti pas smogikus. Vienintelis pokalbis su jais baigėsi tuo, kad jam į veidą buvo išrėkta „žydiškas snuki“ – chamiškas, gyvuliškas įžeidimas. Iš kitos pusės, jie iš pat pradžių pareikalavo, kad ateitų būtent jis. Ir jis atvažiavo.

– Kaip vertinate Auševo veiklą?

– Man Auševas yra Jelcino epochos Kaukazo elito figūra. Pirmame tos epochos etape jie visi buvo prezidentai ir ministrai – Auševas, Maschadovas, Dudajevas, Basajevas, dažnai sėdėdavo prie vieno stalo. Kaukazas, brolystė... Po to čečėnai išėjo į pogrindį ir pradėjo žudyti. Prasidėjo karas su Rusija, o Auševas liko su Rusija. Beslane Auševas viską darė teisingai. Norėčiau paminėti Gucerijevą (verslininkas M. Gucerijevas) – jis atvažiavo, darė viską, buvo pasirengęs sumokėti savo pinigus, vėliau, liudydamas mūsų komisijoje, prisiminęs Beslano įvykius, vos neraudojo.

– O kaip vadinamieji patarėjai – Anisimovas? Proničevas?

– Pasiųsti patarėjus nusprendė Patruševas ir Putinas. Komisijoje Anisimovas ir Proničevas taip ir elgėsi: gavau įsakymą – atvykau – patarinėjau.

– Ką jūs atradote naujo dirbdamas komisijoje?

– Pačiu didžiausiu netikėtumu tapo teisių gynimo organizacijų darbas. Anksčiau aš žiūrėjau į jas kaip į „niekšelius“ – pagal žinomą Pavelo Gračiovo [buvęs Rusijos Federacijos gynybos ministras pirmojo Čečėnijos karo metu] pasisakymą. Mano nuomonė apie „niekšelius“ formavosi 1993–1995 metais, kuomet susitikdavau su bėgliais iš Čečėnijos ir supratau, kad Čečėnijoje – rusų genocidas, o žmogaus teisių saugotojai gynė ne juos, o čečėnus. Tai kėlė man įsiūtį ir norą priešintis. Bet šiandien esu priverstas pripažinti – teisių gynėjai atsikratė šio polinkio. Jie kovoja už žmonių teises

Kaukaze nepriklausomai nuo tautybės, gina eilinių žmonių, o ne nuvorišų teises. Rizikuoja, negaili savęs. Jiems gresia peilis arba kulka.

– *Paskutinis klausimas: sprendžiant iš jūsų žodžių, Gryzlovas kartą faktiškai vadovavo komisijos posėdžiui. Bet juk komisiją įkalbinėti buvo atvykusi ir pirmininko pavaduotoja Liubov Sliska. Kokiu pagrindu kišosi ji?*

– Lapkričio mėnesį į komisiją atėjo Sliska su Mironovu ir sako: vertėtų išvadas padaryti iki Naujųjų metų, esą, visuomenė sunerimusi, reikėtų paskubėti. Juos palaikė. Juk Liubov Sliska – be galo efektinga moteris, tą pripažino netgi žurnalai blizgančiais viršeliais, kaip jos nepaisysi. Žinoma, pagal reglamentą Gryzlovas neturėjo jokios teisės deleguoti Sliskos. Vis dėlto nepavadinčiau to kišimusi. Manysim, kad tai buvo ne komisijos posėdis, o susitikimas su žavia moterimi. Ji prašė, kad komisija baigtų darbą. Sutikome, nusprendėme. Vis dėlto vėliau apsigalvojome. Gruodžio 28 dieną vietoj galutinio pranešimo buvo paskelbta tik atlikto darbo ataskaita. Nei Gryzlovas, nei Mironovas, nei Sliska, beje, komisijos ataskaitos klausytis neatėjo.

Toršino paprašiau paskelbti, kad Ivanovas prieštarauja ataskaitos formai ir turiniui. Jis to nepadarė, todėl praktiškai privertė mane susisiekti su spauda. Štai dabar aš duodu interviu, kreipiuosi į visuomenę.

BASAJEVAS SUSPROGDINTAS Į SKUTELIUS. ČEČĖNIJA BE TERORISTO NR. 1

2006 m. liepos 13 d.

Šią savaitę įvyko tai, ko buvo taip ilgai laukta: oficialiai pranešta, kad žuvo teroristas Nr. 1 Šamilis Basajevas, kurio sąskaitoje – dešimtys teroro aktų ir šimtai pražudytų gyvybių. Jeigu tai buvo, kaip pranešama, sėkminga specialiųjų tarnybų operacija, tai specialiąsias tarnybas reikia pasveikinti. Kaip ir mus visus.

Nors klausimų apie sprogimą Jekaževo kaime pakanka. Šie klausimai, kaip ir nepasitikėjimas oficialiąja versija, pateisinami. Basajevą „žudė“ jau kelis kartus, tiesa, vėliau paaiškėdavo, kad informaciją teikti pasiskubinta. Dar daugiau kartų jis išsprūsdavo, rodės, iš šimtaprocentinių spąstų – kaip reido į Dagestaną metu 1999 metais, kai Basajevo gauja,

išsirikiavusi kolona, išžygiavo lydima sutrikusių specialiosios paskirties karių, žiūrinčių į šitą šou pro optinius taikiklius.

Kad ir kaip ten būtų – ar likvidavo Basajevą, ar jis pats likvidavosi, – politinėje ir teroristinėje arenoje šio niekšo daugiau nėra. Galima lengviau atsipūsti, tik ar visa krūtine?

Teroristo Basajevo karjera

1991 m. spalio 5 d. dalyvavo užgrobiant KGB pastatą Grozne. Tuomet dar vaidino antraeiles roles, pirmąsias – Labazanovas ir Gantamirovas.

1991 m. lapkričio 9 d. dalyvavo keleivinio lėktuvo TU-154 pagrobime Mineralnyje Vody oro uoste. Grobikų grupei vadovavo profesionalus civilinės aviacijos lakūnas Saidas Ali Satujevas.

1991 metai – Kaukazo tautų Konfederacijos sprendimu ir palaikant Rusijos jėgų struktūroms, ypač Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų Generalinio štabo žvalgybos valdybai, formuojami ginkluoti savanorių būriai kariniams veiksmams Abchazijos pusėje prieš Gruziją. Ypatingu aktyvumu ir žiaurumu taikių gyventojų atžvilgiu pagarsėjo būtent Šamilio Basajevo vadovaujamas būrys.

Po Abchazijos Basajevas su savo gauja pasirodė Azerbaidžano ir Armėnijos fronte. Kaip samdinys.

1995 m. birželio mėnuo – daugiau kaip 1600 įkaitų pagrobimas Budionovsko mieste, tarp jų – 150 vaikų. Nuo Basajevo ir jo banditų rankų žuvo 130 žmonių.

1999 m. rudenį – daugiabučių namų sprogdinimas Maskvoje, Buinakske ir Volgodonske. Operatyviniais duomenimis, teroristus kartu rengė Chatabas ir Basajevas.

2002 m. spalio mėnuo – įkaitų pagrobimas teatre Dubrovkoje.

2004 m. birželio 22 d. – Ingušijos užpuolimas, kurio metu buvo nužudyta apie 100 žmonių. Puolimą organizavo Basajevas kartu su dabartiniu Ičkerijos prezidentu Doku Umarovu.

2004 m rugpjūčio 25 d. – susprogdinti du keleiviniai lėktuvai.

Ir galiausiai, pats baisiausias teroro aktas – 2004 m. rugsėjo 1 diena, įkaitų pagrobimas Beslano mokykloje.

Basajevas, Rusijos bin Ladenas, liepos mėnesio naktį iš 9 į 10 dieną buvo „sudraskytas į smulkius skutelius" galingo sprogimo prie Jekaževo kaimo, Ingušijoje (iš Ingušijos Respublikos FST valdybos pranešimo spaudai). Antradienį, liepos 11 dieną, skuteliai materializavosi, jo galva buvo nugabenta į Nazranę vienokiam atpažinimui, o protezas – kažkokiam kitokiam į Vladikaukazą.

Štai tokie dabar mūsų oficialūs pranešimai. Jeigu nebūtų kalbama apie svarbų teroristą, kurį nesėkmingai mėgino pagauti dešimt metų, galėtume tik nusišypsoti. Jau trečiadienį, liepos 13 dieną, mūsų specialiosios tarnybos galutinai susipainiojo teroristo Nr. 1 žuvimo versijose. Jie apibūdino Basajevą itin prieštaringai: tai kaip idiotą diversantą, važiavusį iš užsienio sunkvežimių kolonoje su sprogmenimis ir jau parengtais detonatoriais, tai kaip kažkurio iš saviškių, susigundžiusių pusės milijono dolerių užmokesčiu, išdavystės auką.

Susipainiojo... ir taip suteikė pagrindą mitų kūrybai. Daug mitų prikurta ir apie Dudajevo mirtį. Kadangi joks pašalinis žmogus nežino, kur yra Dudajevo kapas ir niekas nematė jo mirusio, tai Čečėnijoje labai paplitę gandai: čia papasakos ir kad Džoharas gyvas ir dar sugrįš, „kai reikės", ir kad yra gyvas, bet pasitraukė susitaręs su specialiosiomis tarnybomis, ir kad žuvo visai ne nuo raketos, o...

Kitaip sakant, jei nėra tikslios informacijos – lauk mitų. Daugelis čečėnų taip tiesiai ir sako: jei nebus padėtas taškas, Basajevas taps legenda, – ir prasidės pasakojimai tų, kurie netikėtai pamatė jį, teroristą, kokioje nors tolimoje Indijos vandenyno saloje.

Kad ir kokiomis aplinkybėmis žuvo Basajevas, ar buvo likviduotas, ar pats save likvidavo, – svarbiausia, kad jo jau nėra. Ši kraupi figūra dingo iš akiračio. Ir kas dabar bus Čečėnijoje? Kokie smogikai, kur ir po kieno vėliavomis patrauks? Daliai smogikų, be jokios abejonės, Jekaževo sprogimas – į naudą. Yra ten žmonių, kurie aiškiai konfrontavo su Basajevu, nes manė, kad šis lyg krislas akyje, kad jis visiems užtraukė gėdą. Šiuo atveju verta prisiminti vieną istorinį faktą: Gelajevo, vėliau nužudyto Dagestane, būrys kažkada pasitraukė į Gruziją. Todėl, kad nenorėjo kariauti basajeviškais metodais. Buvo ryžtingo apsisprendimo akimirka: ar pasirinkti „Nord-Ost" ir Beslaną, ar pasitraukti šalin ir jokiu būdu nevykdyti teroro aktų prieš niekuo nekaltus žmones. Štai kada reikėjo specialiųjų tarnybų miklumo. Svarbiausias laikas buvo 2002-ųjų viduryje. Bet proga praleista.

Dabar 2006 metai, jau beveik ketveri praslinko po „Nord-Ost“ ir greitai bus dveji po Beslano. Čečėnų visuomenėje atsirado dar viena kategorija – tai daugiausia jaunimas, dvejojantis ir abejojantis. Laukti, kol naktį tavęs ateis Kadyrovo žmonės? Neužtenka jėgų. Eiti į smogikus – prasta išeitis: pateksi pas Basajevą, o Basajevas – tai Beslanas.

Todėl artimiausiu metu jėgų santykis gali susidaryti toks: Basajevo žmonės gali pasilikti su Doku Umarovu – jie vienodai įsivaizduoja tolesnio karo teroristinės veiklos charakterį. Kitų būrių likučiai vargu ar taip pasielgs, todėl labai tikėtinas naujų žmonių, kuriuos ligšiol sulaikydavo kruvinoji Basajevo figūra, antplūdis. Kyla klausimas – kokia bus galutinė separatistų konfigūracija?

Laikas parodys. Vis dėlto jau šiandien aišku viena: padėtis vargu ar nurims, kol aiškiai nesusiklostys santykiai tarp Maskvos ir Čečėnijos, priimtini ne Kadyrovui, o tautos daugumai. Ir Basajevo „sudraskymas“ nėra ta aplinkybė, kuri nulemia šį procesą. Tai tik šio proceso dalis.

6. RUSIJA: „TAIKI ŠALIS“

[Čia pateikiami straipsniai iliustruoja Anos Politkovskajos kūryboje nuolat pasikartojančią temą – kaip režimas valstybės išteklius naudoja valdžiai stiprinti vietoj to, kad spręstų milžiniškas ir sunkias problemas, iškilusias tautai, kurią jis valdo.]

TUNGUSKOS METEORITAS NUKRITO Į RUSIJOS VIDURĮ: TAIP PADARĖME IR MES

2000 m. gruodžio 25 d.

Norėdama naują šimtmetį pradėti kitaip nei visi kiti, mūsų laikraščio redakcija nusprendė palikti pėdsaką ten, kur dar niekas nėra palikęs. Išskyrus Tunguskos meteoritą.

Gruodžio 22 dieną, saulėgrįžos dieną, nuvykome ten, kur dabar, po SSRS subyrėjimo, yra geografinis Rusijos Federacijos centras – į Evenkų autonominę sritį. Ten, pagrindinėje Turos kaimo aikštėje, evenkų sostinėje, pastatėme maskviečio skulptoriaus Dmitrijaus Krymovo sukurtą paminklą.

Ši aikštė, beje, neturi pavadinimo, todėl jeigu kartais nuvyktumėte ten ir norėtumėte jį pamatyti, taip ir paklauskite bet kurio praeivio: „Kur yra paminklas Rusijos centrui?“ Ir jums kiekvienas parodys, nes paminklo atidengimo ceremonijoje dalyvavo visi Turos kaimo gyventojai, išskyrus ligonius ir kūdikius. Tiesa, nedalyvavo dar ir tie, kurie vietos kultūros

namuose klausėsi Dmitrijaus Charatiano ir Aleksejaus Buldakovo koncerto. Mūsų redakcijos kvietimu jie septynias valandas skrido iš Maskvos, su persėdimu, specialiai, kad Rusijos centro paminklo atidarymo šventė būtų visiškai kaip sostinėje. Atitinkanti įvykio svarbą.

Beje, kaip pasakė Evenkijos gubernatoriaus pavaduotojas Ivanas Bachtinas, net likus pusdieniui iki iškilmių niekas Turos kaime dar netikėjo, kad bus ir paminklas, ir iš Maskvos atvyks svečių, ir kad bus fejerverkai, ir koncertas, ir dovanos.

– Kodėl netikėjo?

– Todėl, kad dabar 48 laipsniai šalčio, nors mums tai gana šiltas oras.

O dabar apie tai, kas svarbiausia. Koks pasirodė mūsų šalies centras? O jeigu jos centras, tai ir jos simbolis – nieko nepadarysi. Gyvenimo čia prasmė – kova už gyvybę visomis galimomis, žmogaus fantazijai prieinamomis priemonėmis. Nori gyventi – mokėk išgyventi, o ne kombinuoti. Atsipalaiduoti negalima – mirsi. Labai nori valgyti? Sezono metu spėk prisimedžioti. Svajoji nusipirkti veltinius ir kailinius, kad nesušaltum? Sumedžiotų meškų, elnių ir sabalų kailius išsikeisk į drabužius. Ir niekuomet nebūk vienas. Jeigu esi vienas ir parkritai – žuvęs. Gyvensena primityvi, bet atsakinga ir griežta. Kaip ir dera simboliui.

Pasirodo, kad nuo Rusijos centro iki šalčio poliaus gali ranka pasiekti, todėl sniego čia ne šiaip daug. Tiesą sakant, be sniego, nieko čia daugiau ir nėra. Eglės ir pušys neužauga, ką ir kalbėt apie beržus, jų čia tik miniatiūrinių pasitaiko. Taigoje auga vien maumedžiai. Vadinasi, būtent maumedis, raudonas ir užsispyręs, turėtų būti Rusijos simbolis. O ne beržas – baltas ir lepus.

Turtingiausios žemės – su deimantais, nafta ir dujomis – apstu, bet pamėgink prisikast iki to.

Rusijos centre nėra nė vieno miesto. Tiktai kaimai, gyvenvietės ir gamybos taškai. Nėra nei dujų namuose (po žeme apstu), nei vandentiekio, kanalizacijos, prospektų ir krantinių. Nei palei Podkamenajos upę, nei prie Žemutinės Tunguskos – abi upės vingiuoja per visą Evenkiją. Kelių – civilizuotu supratimu – net ir nebuvo planuojama. Nei geležinių, nei asfaltuotų. Viso labo tik vienas 14 kilometrų ilgio žvyrkelis, jungiantis „Gornyj" oro uostą su Tura. Visos kitos „trasos" – žiemos keliai. Tai nulemia vietos valdžios gyvenimo stilių. Jį sudaro trys komponentai. Pirma – paruošti tuos žiemos kelius, antra – stebėti, kaip tuos žiemos kelius nuolat griauna motina

gamta, ir trečia – pradėt vėl viską iš naujo – taisyti tuos žiemos kelius. Jeigu leisi sau atsipalaiduoti ir liausiesi kasdien visą šį ūkį prižiūrėti, tai niekur ir nenuvyksi: pasaulis kaip mat susitraukia iki vienišos tavo sniego celės.

Dėsningas klausimas – kas gali visa tai ištverti? Pasirodo, tik 20 tūkstančių Rusijos piliečių. Telieka priminti, kad būtent čia, į Rusijos centrą, amžiaus pradžioje nukrito meteoritas, kurį vėliau pavadino Tunguskos vardu. O dabar dar ir mes.

BENAMĖS SENUTĖS

2004 m. lapkričio 11 d.

Jos sėdi išsirikiavusios prie valstybės įstaigos sienos – senutės, išvykusios iš Grozno skirtingais metais ir skirtingų karų metu. Apsiaustai – devintojo dešimtmečio, avalynė – tarybinių laikų. Viskas kažkieno anksčiau nešiota ir išmesta. Veiduose – visiška neviltis. Visiško vienišumo nuotaika, tokia būna ir savižudžių skyriuose ligoninėse. Vyksta visuomeninės grupelės „Mūsų namai“, kurią įsteigė 53 pabėgusios iš Čečėnijos „rusakalbių tikybos“ šeimos, posėdis. Visi žmonės pensinio amžiaus. Jų tikslas – kova su valstybe už savo teises: už statuso suteikimą, registraciją, gyvenamąją vietą, pensiją. Esame Maskvoje ir dabar 2004-ųjų spalis. Praėjo jau dešimt metų nuo išvykimo. Kokie rezultatai?

Taisijai Tolstovai aštuoniasdešimt vieneri. Ji girdi, mato, juda, ir netgi labai aktyviai. Per Antrąjį pasaulinį Taisija buvo sužeista. Moteris turi 58 metų darbo stažą, 34 metus buvo mokytoja – 30 metų dirbo Norilske. Paskui iš Tolimosios Šiaurės grįžo į Čečėnijos sostinę, į savo tėvynę, yra ketvirtos kartos rusė groznietė. Dabar ji triskart per savaitę plauna visus šešiolika namo aukštų Maskvos centre. Visas laiptines. Kitos išeities ji neturi.

Atlygis už darbą – tai, kas jai reikalingiausia. Benamė moteris dirba už nakvynę durininkų kamaraitėje. Durininkės naktį išeina namo, o kambarėlis lieka Taisijai. Suprantama, durininkės gauna atlyginimą už darbą visą parą. Kambarėlis labai ankštas, bet ten yra siaura sofa, ant kurios galima pamiegoti, nors ir pakaitom su sutrikusios psichikos sūnumi.

Taisija meldžiasi už to namo gyventojus – jie yra vienintelė jos viltis nenusiristi iki purvinų rūsių. Pagal mūsų neįtikėtinos šalies taisykles Taisija prarado teisę gauti legalų darbą: nėra statuso – nėra registracijos – nėra

darbo – nėra nieko, jokių teisių. Per dešimt metų, praėjusių nuo tada, kai pabėgo iš Grozno, prarado viską, ką buvo sukaupusi, o iš valstybės negavo nieko, kas galėtų nors kiek kompensuoti prarastą turtą, padėtų įsikurti ir gyventi su sūnumi Volodia.

Taisija turi dukterį – taip pat pensininkę, gyvenančią Norilske, bet ten senučių neįsileidžia, todėl Taisija iš Grozno pas dukterį važiuoti negalėjo. Be dukters, yra du seniai žuvusio vyro broliai – pamaskvėje ir Maskvoje. Pas juos Taisija ir atvyko iš Grozno prieš dešimt metų – patys pakvietė. Vienas brolis padarė Taisijos labui viską, ką galėjo: pabėgėlei iš Čečėnijos suteikė ilgalaikę registraciją savo gyvenamojoje vietoje. Bet mirusio vyro brolis jau labai senas. Galiausiai jo giminaičiams kilo klausimas: o kodėl tik mes privalome ja rūpintis? Juk senutė privalo pasirūpinti valstybė. Be abejo, privalo. Štai senutė ir plauna šešiolika aukštų. Tris kartus per savaitę. Visus savo daiktus ji saugo spintoje kartu su šluotomis.

– Kur tik kreipiamės, visi mums priekaištauja: ko atvažiavote į Maskvą? O kur man važiuoti? Čia juk gyveno artimieji.

– O kur jūs valgote? Čia nėra nei viryklės, nei vandens.

– Aš dar slaugau ligonius. Mūsų didelis namas, visada yra gulinčių ligonių. Ten ir pasigaminu.

– Kur prausiatės?

– Ten ir prausiuosi.

– O tualetas?

– Paprašau, kad kas nors įsileistų.

Atsakykite atvirai patys sau: kiek laiko sugebėtumėte ištverti tokiomis sąlygomis?

– Ar aš galėsiu numirti po savo stogu? – pati savęs klausia Taisija ir kreipiasi į pro šalį einantį namo gyventoją: – Pažiūrėkite, štai žurnalistė atėjo, ar galite apie mane ką bloga pasakyti? Ar aš nešvari? Ar esu vaidingo charakterio?

Namo gyventojai nelabai suvokia klausimo esmę: juk sulaukus 81 metų nebereikia įrodinėti, kad nesi pats blogiausias visuomenės narys. Kai sulauki 81-erių, reikia ilsėtis už visuomenės pinigus. Ir viskas.

„Mūsų namų“ bendruomenės posėdžio metu Vanda Voicechovskaja kelias valandas sėdėjo nekrustelėdama. Visi kalbėjo – ji tylėjo. Išdidžiai pakelta galva. Tvirtas gražių akių žvilgsnis. Nepalenkiama veislė. Bet kai likome dviese, Vanda susijaudino, sugniužo.

– Aš benamė. Atstumtoji ir elgeta. Negaliu miegoti. Negaliu gyventi. Negaliu pailsėti, – Vanda kalba labai sunkiai, ją kamuoja aukštas kraujospūdis. – Bet aš turėjau viską: namus, vilą, garažą, automobilį. Grozne. Ten gyvenau nuo 1950 metų. Atvykau pagal paskyrimą baigusi Kijevo statybos institutą. Išdirbau vienoje vietoje 38 metus inžiniere projektuotoja. Vyras buvo Antrojo pasaulinio karo invalidas. Duktė 1992 metais ištekėjo už labai gero žmogaus iš Maskvos. Ji turėjo kambarį AZLK gamyklos bendrabutyje. Dabar mes visi ten gyvename. Mano vyras mirė 1996 metais. Mane kaimynai sunkios būklės įsodino į traukinį ir išsiuntė pas dukrą. Aš galvojau, kad laikinai, kad greitai ką nors gausiu.

Vanda miega ant vienos sofos su dvylikamečiu anūku. Ant kitos sofutės šalimais miega jaunesnis anūkas. Mažame kambarėlyje galima arba miegoti, arba iš jo reikia išeiti. Sėdėti nėra kur. Senam ligotam žmogui tai nepakeliama. Dėl ilgalaikio nuolatinio nuovargio Vandai atrodo, kad ji „tik trukdo vaikams".

– Aš sunkiai sergu, man gresia visiškas nejudrumas. Kad galėčiau kuo ilgiau vaikščioti, kad niekam nebūčiau našta, rinkau tuščius butelius. Juk reikia vaistų. Kodėl valstybė savo problemas perkėlė ant mūsų vaikų pečių? Negaliu suprasti. Kodėl negaliu gauti savo kampo? Juk ne aš pati sugrioviau viską, ką turėjau Grozne.

Valentina Kuznecova – smulkutė ir graži. Ji nenusiriša skarelės, nenusimeta apsiausto, rankos ir lūpos kietai suspaustos – moteris tvardosi stengdamasi nepravirkti. Skruostus nusėjo ryškios raudonio dėmės. Ji visą laiką dreba ir krūpčioja, netgi tuomet, kai kitus tvankioje patalpoje pila prakaitas. Nuolatinė bloga mityba – pabėgėlio palydovė. Alkis kankina visus, nežiūri į praeities nuopelnus, o jų Valentina, Grozno inžinierė, turi tikrai nemažai. Dabar jai 78-eri, ją ir jos seserį Aleksandrą 1995 m. sausio mėnesį Ypatingųjų situacijų ministerijos kovotojai vos gyvas ištraukė iš rūsių Grozne, o sužinoję, kad jos turi giminių Maskvoje, abi išsiuntė į Maskvą. Ir tai suprantama.

Prabėgo beveik dešimtmetis. Visus šiuos metus Valentina kartu su iš patalo nesikeliančia aštuoniasdešimtmete seserimi, pirmos grupės invalide, gyveno 1142-osios mokyklos pagalbinėje patalpoje.

– Žinoma, sąlygos tiesiog košmariškos, – sako direktorius Josifas Protas. – Valentina iš pradžių dirbo mokyklos sarge, bet vėliau mums buvo įsakyta pasamdyti privačią apsaugos bendrovę. Bet negi jas tiesiog į gatvę

išvarysi. Negalėjau taip padaryti. Senutes ką tik pasiėmė sūnėnas – jis kažkur išvažiuoja, ir butas kurį laikas bus tuščias. Jos iš mūsų mokyklos išsikėlė, bet būsto klausimas vis dar neišspręstas. Nieko neduoda. Nesuprantu, kaip gali taip būti.

Gali taip būti – labai paprastai. Senų bėglių iš Čečėnijos juridinė problema tokia: pagal įstatymą jie – šalyje perkeltieji asmenys. Mūsų šalyje žmogus gauna šį statusą tik penkeriems metams. Dalis senučių šį statusą turėjo – išsireikalavo iš migracijos tarnybos, per šiuos metus jau kelis kartus reorganizuotos. Bėgliai „su statusu" kurį laiką bent galėjo Maskvoje laisvai judėti ir nemokamai gydytis. Bet dalis senučių statuso taip ir negavo – migracijos tarnybos valdininkai atkakliai atmesdavo be kaltės kaltųjų prašymus.

Prabėgo tie penkeri metai – senutės „su statusu" susilygino su jo neturėjusiomis, taigi prieš migracijos tarnybas visos tapo vienodai bejėgės. Reikalas tas, kad tie penkeri metai – tai terminas, per kurį valstybė pagal įstatymą turi įvykdyti įsipareigojimus piliečiui, kuris viską prarado dėl valstybės kaltės. Per tuos penkerius metus valstybė privalo patogiai įkurdinti „perkeltąjį asmenį" – suteikti būstą, pašalpą, draudimą. Kad žmogus galėtų pradėti naują gyvenimą, turėdamas šiokią tokią apsaugą vietoj prarastosios.

Mūsų valstybė paprasčiausiai apgavo „perkeltuosius šalyje asmenis" iš Čečėnijos. Pratempusi penkerius metus ir nieko nedavusi, migracijos tarnyba pareiškė, kad terminas pasibaigė, ir jie jau neatsakingi už pagalbą pabėgėliams, kad penkeri metai buvo duoti pabėgėliams patiems rasti būdą įsikurti.

Niekas ir neginčija – penkerių metų laikotarpis visai tinka jauniems ir brandaus amžiaus žmonėms, galintiems dirbti ir už save kovoti. O ką daryti septyniasdešimtmečiams ir aštuoniasdešimtmečiams? Ką daryti invalidams? Kaip jiems įsikurti savarankiškai?

Kodėl dabar akcentuoju būtent rusų tautybės pabėgėlius iš Grozno? Kodėl kalbu ne apie visus priverstuosius išvykti iš nesibaigiančios „antiteroristinės operacijos" zonos, kuri sutapo su jų brangiu miestu?

Todėl, kad čečėnų šeimos, net ir labai skurdžiai gyvenančios, bus paremtos savo giminaičių – tokios tradicijos, ir nepavyks pamatyti, kaip 81 metų senutė čečėnė plauna 16 aukštų pastato grindis. O rusų senučių būna. Tai ką daryti? Kaip išbristi iš tokios situacijos? Ir kuo skubiau ir efektyviau. Juk senutės laukti negali.

Organizacijoje „Mūsų namai“ yra 53 šeimos. Jos pačios neturtingiausios iš visų ir neturi jokių galimybių įsigyti būstą. Tikėtis nors trupinių iš itin proficitinio biudžeto beprasmiška – valdininkai greičiau jau pasikars, bet neliks be kyšių.

Todėl viena viltis – „socialiai orientuotas verslas“, tokio verslo vardu per televiziją neseniai pasisakė ponas Vladimiras Potaninas [proputiniškas oligarchas]. Tarpininkauti galėtų, pavyzdžiui, Žmogaus teisių gynimo komisija prie prezidento, kuris asmeniškai atsakingas už tai, kas vyksta Čečėnijoje ir susiję su ja. Tos komisijos nariai yra tokie žymūs pilietinės visuomenės atstovai kaip Svetlana Ganuškina, paties aktyviausio šalyje visuomeninio komiteto pabėgėlių klausimais („Pilietinė pagalba“) vadovė, Maskvos Helsinkio grupės vadovė Liudmila Aleksejeva. Taigi minėtos komisijos prašymu, pateiktu vadovės Elos Pamfilovos, žinoma, būtinai su prezidento pritarimu, 53 Maskvos verslo struktūros nuperka po vieną butą. Visos po vieną. Gal tai nebūtų joms per sunku.

„Mūsų namų“ nariai skirstosi. „Valstybė laukia, kol visi išmirsime. Kad nereikėtų dėl mūsų eikvoti lėšų. Aš tuo įsitikinusi“, – tarstelėjo išeidama Zoja Markarianc, šio karo pabėgėlė, „tame gyvenime“ buvusi pedagoge, jos namas Grozno centre buvo subombarduotas. Kartu su namu – ir visas gyvenimas.

RUSIJOS FEDERACIJOS ĮKAITAS

2005 m. rugsėjo 8 d.

Tai matė ir girdėjo visi, kas žiūri visuomeninius televizijos kanalus: atseit, ieškomas buvęs smogikas Adamas Čitajevas, kurio sąžinę slegia ir rusų kariškių, ir tarptautinių misijų atstovų pagrobimai, buvo rastas ir areštuotas Irkutsko srities miestelyje Ust Ilimske, ten ilgą laiką jam pavyko slėptis apsimetus anglų kalbos mokytoju.

Rusija prie tokių dalykų jau seniai pripratinta: jeigu areštuotas čečėnas, vadinasi, tai teisinga, o jeigu ir nėra visai teisinga, tai geriau jau persistengti, nei būti nepakankamai budriems. Niekam Čitajevas neužstrigo – visoje šalyje kurpiama šimtai baudžiamųjų bylų dėl vadinamojo „tarptautinio terorizmo“, lyg lipdytų koldūnus pagal principą „kuo daugiau, tuo geriau,

o kas teisus ir kas kaltas, vis tiek nesusigaudysi“. Taigi kažkokio Čitajevo areštas buvo priimtas kaip savaime suprantamas dalykas, tiesiog teisėsaugos organų programos dalis. Taip reagavo visi, kas nežino, kas yra Adamas Čitajevas, arba, kalbant plačiau, kas yra broliai Čitajevai. Bet vis daugiau apie juos sužino Strasbūre – būtent ten, tiesą sakant, ir atsakymas į klausimą: kodėl tolimajame Ust Ilimske staiga areštavo žmogų, kuris niekur nesislėpė, bet visai šaliai buvo pranešta, kad nuo visų slapstėsi.

Čitajevai Strasbūre iškėlė ieškinį „prieš Rusiją“. Dar daugiau – jau beveik nugalėjo.

Šią vasarą daugiametė bylos nagrinėjimo Europos teisme procedūra baigėsi tarpine pergale. Vadinamuoju „Sprendimu dėl skundo priimtinumo Nr. 59334/00“.

Mūsų laikraštis apie Čitajevų šeimą rašė ne vieną kartą. Jų istorija įprasta 2000 metų Čečėnijai. Toks likimas ištiko daugelį, bet tik keli nusprendė viską išsiaiškinti griežtai juridiniu keliu.

Arbi (gimęs 1964 m.) buvo inžinierius ir visada gyveno Čečėnijoje, Grozne. Adamas (gimęs 1967 m.) – mokyklos mokytojas, ilgą laiką, kaip daug kitų čečėnų, gyveno Kazachstane, 1999 metais, prieš pat karą, grįžo į Čečėniją ir apsigyveno pas savo brolį Grozne kartu su žmona ir dviem vaikais. „1999 metų rudenį Čečėnijoje prasidėjo kariniai susidūrimai tarp Rusijos kariuomenės ir čečėnų sukilėlių, – sakoma Europos Teismo sprendime, o sprendimas pagal Strasbūro taisykles turi būti paremtas kiekvieną žodį patvirtinančiais dokumentais. – Grozną ir jo apylinkes puolė didelės Rusijos kariuomenės pajėgos.“

Arbi butas Grozne buvo sunaikintas (tai patvirtina vienos Grozno namų valdybos pažyma, pridėta prie bylos medžiagos Strasbūre). Taip pat sakoma: „Ieškovai kartu su šeimomis ir jiems priklausančiu turtu persikėlė į jų tėvo namą Ačchoj Martano mieste. 2000 m. sausio 15 d. Laikinojo vidaus reikalų skyriaus darbuotojai (tada ten tarnavo iš Voronežo srities komandiruoti milicininkai) įvykdė Ieškovų namų kratą, pasiėmė naują, supakuotą belaidį telefoną.“

Vienas Čitajevas sausio 18 dieną nuėjo skųstis į Laikinąjį vidaus reikalų skyrių – atiduokite telefoną. Jį netgi atidavė. Bet balandžio 12 dieną atkeršijo – vėl buvo įvykdyta krata, vėl apiplėšimas, areštas ir dar vienas apiplėšimas. Reikalai pablogėjo. Iš namų išvilko viską, kas buvo nors kiek vertinga: vaizdo grotuvą, spausdintuvą, televizorius, kompiuterį, šildy-

tuvą, du aplankus su dokumentais. Įdomiausia, kad pasirašytą pagrobtų daiktų sąrašą Strasbūro teismui pateikė Ačchoj Martano Laikinojo vidaus reikalų skyriaus operatyvinis įgaliotinis Vlasenka.

Arbi ir Adamą Čitajevus areštavo. Balandžio 14 dieną jų tėvas Salaudi nuėjo į milicijos skyrių sužinoti apie sūnų likimą. Areštavo ir jį. Oficialiai – už komendanto valandos reikalavimų pažeidimą (paleido po penkių dienų). Brolius Ačchoj Martano Laikinojo vidaus reikalų skyriuje išlaikė 17 dienų.

Juos prirakindavo prie kėdės ir mušdavo per įvairias kūno dalis, įskaitant pirštų galiukus ir ausis, degindavo elektros šoku; jiems suko rankas, mušė lazdomis ir buteliais su vandeniu, smaugė lipnia juosta, polietileniniais maišais ir dujokaukėmis, ant jų sodino šunis ir replėmis išplėšdavo odos lopinėlius. Ieškovui Nr. 1 (Arbi Čitajevas) užmovė ant galvos dujokaukę ir pūtė į vidų cigarečių dūmus. Ieškovą Nr. 2 (Adamas Čitajevas) atvedė į kambarį ir liepė jam prisipažinti, kad yra smogikas ir dalyvavo žmonių pagrobimuose. Kai ieškovas Nr. 2 atsisakė pasirašyti prisipažinimą, jam lipnia juosta užklijavo burną ir pradėjo mušti per nugarą bei lyties organus, o kitas nukreipė į jį automatą ir pagrasino nušauti, jei sujudės.

Balandžio 28 dieną Čitajevus, kaip ir kitus Laikinojo vidaus reikalų skyriaus areštuotuosius, užrišę akis išvedė ir pasakė, kad sušaudys. Bet pasodino į Laikinojo įkalinimo izoliatorių Černokozove.

Juos vertė bėgti į tardymo kambarį pasilenkus ir sudėjus rankas už galvos, o prižiūrėtojai tuo metu mušė per nugarą. Tardymo kambaryje buvo geležinis stalas ir kėdė, sienoje buvo įmūrytas kablys. Juos spardė, mušė buožėmis ir plaktukais per įvairias kūno vietas, ypač per kelių girneles; aprengdavo tramdomaisiais marškiniais ir pririšę prie kablio taip, kad kybotų, mušdavo. Jų kojų ir rankų pirštus spausdavo plaktukais ir durimis. Jų rankas ir kojas surišdavo už nugaros („žvirblio" poza). Sulaikytiesiems grasino mirtimi ir neleido melstis.

Čitajevams pasisekė – iš Černokozovo izoliatoriaus jie išėjo 2000 m. spalio mėnesį. Perėjo visus ten įprastus kankinimus ir pragaro ratus, bet vis dėlto

išgyveno. Jie netgi pasipiktino neteisėtu sulaikymu ir kankinimais – mažai kas iš Černokozovo kalinių išdrįso. Tiktai tie, kas absoliučiai pasitikėjo savimi – kad valdžia neturi prie ko prikibti. Nebuvo, nedalyvavo. Reikšminga ir tai, kad visi Čitajevai – išsilavinę, rimti, socialiai aktyvūs ir daug pasiekę žmonės. Savaime suprantama, iš pradžių kreipėsi į Rusijos teisėsaugos organus: prokuratūrą ir teismą, o kai ten nerado jokio atsako – ir į Strasbūrą. Arbi ir Adamas Čitajevai pateikė oficialius skundus. Be to, Arbi priėmė sunkų sprendimą ir išvyko iš šalies, nes nematė galimybės gyventi ten, kur jį šitaip pažemino. Mes buvome susitikę su juo užsienyje. Jo gyvenimas labai sunkus, ta duona nėra saldi ir uždirbti ją nelengva. Bet gyventi ramu. Po ketverių metų prisimindamas Černokozovo izoliatoriaus košmarus ir pro langą žvelgdamas į europietišką gyvenimą, Arbi, pasakodamas tų mėnesių smulkmenas, drebėjo lyg sirgtų Parkinsono liga. O Adamas nusprendė pasilikti – išvažiavo į Sibirą, įsidarbino mokykloje, kaip ir anksčiau, pradėjo mokytojauti. Byla, Strasbūre stojusi į daugiatūkstantinę eilę, sudarytą nukentėjusių tėvynainių, kaip ir priklauso, lėtai artėjo nagrinėjimo link.

Broliai žinojo, kad Strasbūro ieškovai iš Čečėnijos yra ypatinga kategorija. Kiek jų jau žuvo nesulaukę sprendimo nuo „nežinomų jėgos struktūrų atstovų kamufliažine uniforma ir kaukėmis“ rankų, jau įprasta taip vadinti. Tačiau Čitajevai neatšaukė savo ieškinių, atvirkščiai, kruopščiai atsakinėjo į visas Europos Teismo užklausas, rašė papildomus paaiškinimus, buvo labai aktyvūs. Valdžia taip pat nepaliko jų ramybėje: grasino naujomis baudžiamosiomis bylomis, areštais, susidorojimais. Kuo aktyvesni buvo save ginantys Čitajevai, tuo didesnį spaudimą jautė.

Pagaliau birželio 30 dieną Strasbūre prasidėjo oficialus jų bylos nagrinėjimas. Skaitant nagrinėjimo protokolą, apima keistas jausmas, kad kažkas iki galo nepasakyta. Visi Čitajevų pateikti faktai paremti dokumentais. Viskas, kuo į Europos Teismo užklausas dėl Čitajevų kankinimų atsakė vyriausybė, – tiktai žodžiai, be jokių protokolų ar kitokių procesinių dokumentų. Tik beletristika, maždaug tokio tipo: „balandžio 12 dieną apžiūrint Ieškovų namus buvo rastos aštuonios kariškos milinės ir keturios kariškos striukės... juostų su Šamilio Basajevo interviu įrašais, vaizdo įrašas su dokumentiniu filmu „Nochčo Čečėnija: Laisvės diena“, Arbi Čitajevo nuotraukų su ginklu rankose.“

Suprask: smogikų ir kareivių užgrobikų lizdas. Ir visai nesvarbu, kad tos milinės priklausė patiems broliams Čitajevams, jų šeimoje yra keturi, kad ta karinė apranga yra seno pavyzdžio – broliai ją vilkėdami grįžo iš tarnybos Tarybinėje armijoje.

Tokio Rusijos požiūrio rezultatas ne pats geriausias: „Sprendimas dėl priimtinumo“ – tai iš esmės sprendimas dėl to, kurios šalies labui bus tas sprendimas. Būtent „Sprendimas dėl priimtinumo“ yra būsimo verdikto pagrindas ir ideologija. Čitajevų bylos atveju jis akivaizdus: Čitajevai laimės prieš Rusijos Federaciją todėl, kad ji niekuo nemotyvavo nei Arbi ir Adamo arešto, nei marodieriavimo jų namuose.

Ir kai rezultatas tapo akivaizdus (juk Čitajevų bylos nagrinėjimo etapai nebuvo joks netikėtumas mūsų valdžiai, nes visuose posėdžiuose – ir paskutiniame, įvykusiame birželio 30 dieną, – dalyvavo oficialus vyriausybės atstovas), bet iki galutinio verdikto dar liko laiko, baudžiamąją bylą prieš Adamą (prieš Arbi beprasmiška – jis toli) reanimavo. Toje byloje vėl figūravo tos pačios „aštuonios kariškos milinės ir vaizdo įrašas su Šamilio Basajevo interviu“. Buvo paskelbta Adamo paieška, ir jis, niekur nesislapstantis, gyvenantis oficialios registracijos adresu, taigi net ne šiaip paklusnus įstatymui, o uolus šiuo požiūriu žmogus, buvo sučiuptas. Ir su apsauga nugabentas į Čečėniją.

Tai įžūlus kerštas už kreipimąsi į Strasbūrą. Valstybės kerštas tam, kas nenori elgtis kaip bandos avelė.

CHODORKOVSKIUI, KALINIAMS IR KOLONIJOS 14/10 PERSONALUI GRESIA PAVOJUS

2006 m. balandžio 3 d.

Žmones galima suskirstyti į tikinčius sąmokslais ir jais netikinčius. Aš priklausau antrai kategorijai. Konspiraciniai siužetai man atrodo lėkšti. Ar būtų kalbama apie valdžios užgrobimą jėga, ar apie grafą Montekristą. Tūkstantį kartų įdomesnis gyvenimo painumas.

Ir štai prieš akis dokumentas, kuris į redakciją pateko vis dėlto neatsitiktinai – jį atnešė pats autorius, savimi pasitikintis kariškos laikysenos žmogus. Mums buvo parodyti jo dokumentai: pasas, karo mokyklos baigimo pažymėjimas ir paleidimo iš laisvės atėmimo vietos pažyma.

Šių metų vasario mėnesį sutikau dalyvauti vienoje operacijoje.
Vieta: Čitos srities Krasnokamensko miestas
Operacijos esmė:

Naktį šešių žmonių grupė dviem šarvuotomis transporto priemonėmis taranuoja objekto 14/10 užtvarą ir įsiveržia į zonos teritoriją. Išblokavusi grupės vyresniojo nurodytą sektorių, grupė užima gynybos pozicijas ir išlaiko jas 5 minutes. Tada išvyksta tuo pačiu maršrutu, už kelių kilometrų meta techniką ir dingsta.

Susitikimas paskirtas balandžio 20 dieną Chudžando mieste, Tadžikistane. Ten visi grupės nariai gaus tikrus Tadžikistano pasus ir vaizduodami sezoninius darbininkus sausumos transportu bus pristatyti į planuojamų įvykių vietą. Prisiregistruos ir įsidarbins maždaug 100–150 kilometrų atstumu nuo Krasnokamensko. Visą operacijai būtiną įrangą paruošia kita grupė, veikianti autonomiškai. Grupė pajudės pačią paskutinę minutę. Iš šešių žmonių apie tikrąjį tikslą žino tik du žmonės: aš ir grupės vadas. Kiti panaudojami aklai ir gaus už tai materialinį atlygį. Dabar apie priežastis, kodėl į Jus kreipiuosi. Mano principinė pozicija – teisė spręsti dėl savo likimo priklauso M. B. Ch. Vasario 10 dieną priimdamas sprendimą, buvau įsitikinęs, kad už viso to slepiasi jo komanda. Dabar šimtu procentų nesu įsitikinęs.

Suprantama, kad „M. B. Ch.“ – įkalintas eksoligarchas Chodorkovskis, o Krasnokamenskas – miestas, prie kurio yra kolonija 14/10, kurioje jis kali.

Tame popieriaus lape aprašytas, jeigu neklystu, prievartinio pabėgimo organizavimo scenarijus. Tokios išsiskyrimo su kolonija Chodorkovskio (ir ne tik jo) formos baigtis viena – kulka. Tai reikštų: „Nušautas mėginant pabėgti. Pabėgimą organizavo nusikalstama grupuotė „Jukos“. Ir viskas – serialas su „dekabrizmu“, nuolatiniais teismais bet kokia proga, nenurimstančiais advokatais, atviromis rusijomis, chemijomis ir gyvenimais, diskusija apie teisę užsiimti moksline veikla zonose, pasimatymais, plačiai nušviestais spaudoje, ir t. t. – šis serialas baigtųsi visiems laikams, o Chodorkovskio kolegą Leonidą Nevzliną Izraelis, be abejo, išduotų Rusijai. Tikėtina? Visai tikėtina.

O gal visa tai – visiška nesąmonė? Kažkokio pavienio piliečio beprotybė? Juk pasitaiko. O jeigu ne? Ir bus dar vienas įvykių raidos variantas:

atseit, įvyks maištas, o kas gi gali vadovauti maištui kolonijoje 14/10? Be abejo, tas, kuris norėjo pretenduoti, Kremliaus manymu, į dar didesnę valdžią. Ir teisingai, kad laikė pataisos darbų kolonijoje, o dabar maištininkas sunaikintas.

Būna istorijų, ir tai gerai žino kiekvienas žurnalistas, kurias geriau paskelbti, o ne laikyti paslapty. Negalima atmesti galimybės, kad tai kažkam išgelbės gyvybę. Kolonijos 14/10 kaliniams, Chodorkovskiui, su jais kartu ir kolonijos darbuotojams, jeigu patikėtume scenarijumi ir mūsų informatoriaus aiškinimais, – šiuo metu kyla pavojus.

Ar privalo laikraštis paskelbti apie kam nors gresiančią mirtiną bėdą? Be abejonės. Kad savo priemonėmis pamėgintų užkirsti kelią gresiančiai tragedijai. Prievartinis pabėgimas, nesvarbu, kas jį organizuoja ir kokiu tikslu, tikrai ne paties Chodorkovskio naudai. Pabėgimo organizavimas gali baigtis kitų kalinių ir kolonijos darbuotojų mirtimi. Juo labiau, kad „sezoniniai darbininkai“ iš „prasiveržimo grupės“, atidžiau įsižiūrėjus, pasirodo, yra buvę karininkai, taip pat ir buvę KGB karininkai, be to, nepaprastos reputacijos – nuteisti ir atlikę bausmę.

O jeigu aukščiau pateiktas tekstas yra viso labo tik peršamas scenarijus? Ir laikraštis – kaip šio scenarijaus, kurio realiai įgyvendinti niekas nesirengia, dalis? Tai reiškia, kad mumis pasinaudojo?

Ir ačiū Dievui, jeigu tik taip. Ramiai iškvėpkime. Ir pradėkime galvoti apie tai, kas ir taip akivaizdu: buvusios SSRS platybėse atstatydinti karininkai, turintys kriminalinę praeitį, panaudojami netgi ryšių su visuomene technologijoms. Na ir reikaliukai.

NUTEISTAS NUMANOMAS CHODORKOVSKIO KOLONIJOS UŽPUOLIMO DALYVIS

Maskvos Basmanajos teisme paskelbtas nuosprendis Vladimiro Zelenskio byloje. Jis pranešė laikraščio „Novaja gazeta“ apžvalgininkei Anai Politkovskajai apie neva rengiamą kolonijos, kurioje kali buvęs koncerno „Jukos“ vadovas Michailas Chodorkovskis, užpuolimą. Zelenskį nuteisė trejus metus kalėti griežtojo režimo pataisos kolonijoje už „melagingą pranešimą apie teroro aktą“.

Zelenskio advokatui ir kitiems proceso dalyviams ši beprecedentė istorija sukėlė nuostabą ir iškėlė daugybę klausimų. Pats Zelenskis atsisakė duoti parodymus, lengvai pripažino savo kaltę ir reikalavo tik vieno: kad procesas kaip galima greičiau pasibaigtų.

Tai, apie ką papasakojo Zelenskis dar laisvėje, aprašyta Anos Politkovskajos publikacijoje „Chodorkovskiui, kaliniams ir kolonijos 14/10 personalui gresia pavojus". Zelenskis paskambino Anai Politkovskajai šių metų pavasarį ir pasakė, kad pasitiki tiktai ja ir kad turi svarbių žinių, susijusių su Chodorkovskiu. Paskui perdavė jai raštelį. Buvo kalbama lyg ir apie priverstinį Chodorkovskio išlaisvinimą.

Organizatorius, Zelenskio žodžiais, buvo kažkoks buvęs Tadžikistano KGB darbuotojas Babakovas, jis vis prašė organizuoti jo (Zelenskio) susitikimą su Chodorkovskio giminėmis arba buvusiais jo kolegomis, pavyzdžiui, Leonidu Nevzlinu.

Vienu žodžiu, pasakojimas priminė provokaciją arba kliedesį. Bet vėliau psichiatrinė ekspertizė patvirtino, jog Zelenskis yra visiškai sveikas. Antra, per jo sulaikymą Čitoje iš tiesų rado padirbtą jo Tadžikistano piliečio pasą, kurį jis pateikdavo kirsdamas sieną. Taip pat ir kolonijos užpuolimo planą.

Krasnodaro krašte, Sočyje, gimęs Vladimiras Zelenskis – buvęs kariškis, baigęs Saratovo aukštąją karinę cheminės gynybos mokyklą. Anksčiau Novosibirske buvo nuteistas šešeriems metams už tyčinį sunkų sveikatos sužalojimą ir buvo lygtinai paleistas į laisvę 2004 m. rugpjūčio mėnesį. Lygtinio paleidimo laiką sudarė beveik treji metai, kuriuos jam dabar skyrė Basmanajos teismas, kai jis visiškai ir besąlygiškai pripažino savo kaltę dėl sąmoningai melagingo pranešimo apie teroro aktą.

Zelenskis atsisakė advokato, ir teismas paskyrė jam gynėją – Anatolijų Avilovą, buvusį Basmanajos teismo pirmininką (1992–1995 m.). Anatolijų Avilovą šis atsitikimas nustebino, jis mano, kad Zelenskio pasakojimas nuo pat pradžių atrodė fantastiškas ir todėl jame nėra nusikaltimo sudėties. Advokatas nesupranta, kodėl Zelenskis visiškai sutiko su kaltinimu, juk nebuvo surengta netgi akistata ir todėl neaišku, ar tai jis atėjo į „Novaja gazeta" redakciją, ar kas nors kitas su pasu Zelenskio pavarde.

„Visa tai atrodo keistokai, – sako Anatolijus Avilovas. – Žmogus, kuris daro sąmoningai melagingą pareiškimą apie teroro aktą, paprastai

stengiasi likti šešėlyje. O Zelenskis atsiskleidžia. Kokiu tikslu tai daro, žino tik jis. Bet aš manau, kad jo vardu galėjo veikti kas nors kitas.“

Mintį apie suplanuotą provokaciją paremia keli keisti sutapimai. Po to, kai Zelinskis atėjo į redakciją, buvo du vieši pasisakymai: pirmas kalbėjo Žirinovskio liberalų demokratų partijos atstovas ir pranešė žiniasklaidai, kad laikraštis „Novaja gazeta“ turi svarbios informacijos, bet nesidalija ja su teisėsaugos organais. Antrasis – žinomas politologas faktiškai taip pat apkaltino redakciją slepiant informaciją apie rengiamą nusikaltimą.

Kalbėjusieji šnekėjo kategoriškai ir tiesmukiškai, bet nežinojo, kad tuo metu visa mūsų turima informacija apie tariamai rengiamą kolonijos, kurioje atlieka bausmę Michailas Chodorkovskis, užpuolimą jau buvo perduota teisėsaugos organams.

Mums kilo keletas klausimų dėl Vladimirui Zelenskiui paskelbto nuosprendžio, dėl su tuo susijusių labai keistų aplinkybių:

1. Kodėl žmogus, kurio neatpažino ir kuris gali nepripažinti savo kaltės, visiškai sutiko su kaltinimu, atsisakė advokato ir geidžia sugrįžti į griežtojo režimo koloniją, iš kurios neseniai išėjo?
2. Iš kur buvęs kariškis, bedarbis ir neseniai dar kalinys turi lėšų daug važinėti po šalį ir kur gavo padirbtą Tadžikistano piliečio pasą, be to, dar tokios kokybės, kad gali nepatirdamas sunkumų pereiti pasienio kontrolę?
3. Ar tokia paprasta Zelenskio bylos („sąmoningai melagingas pranešimas apie teroro aktą“) pabaiga nėra taškas, padėtas tam, kad nebūtų tolesnio ir daug gilesnio tyrimo ir neleistų išaiškinti šios nepavykusios provokacijos ištakų?

[2006 m. spalio 11 d. Ana Politkovskaja turėjo duoti parodymus Zelenskio byloje ir atpažinti arba ne ant teisiamųjų suolo sėdintį žmogų.]

7. ŽEMĖS PLANETA: PASAULIS BE RUSIJOS

[Ana Politkovskaja kritikavo ne tik Putino režimą ir Rusijos „saugumo pajėgas“, bet ir kritiškai žvelgė į Vakarus. Vis dėlto ji žavėjosi civilizuotu ir šviesiu požiūriu, kurį ten pastebėdavo, ir tikėjosi, kad jis gali prigyti Rusijoje.]

DANŲ PRINCIPAS: KALĖJIMAS, KURIAME NEMUŠA NUTEISTŲJŲ, BET JUOS GERBIA

2001 m. vasario 1 d.

Kaip žinoma, mes, rusai, savų nelabai mėgstame. Ryškus pavyzdys – klaiki mūsų tardymo izoliatorių ir kalėjimų būklė. Antrus metus iš eilės Europos Sąjungos inspektoriai pripažįsta Rusijos įkalinimo įstaigas (iš viso 195) esant kankinimo vietomis. Bendras kalinamųjų skaičius yra per milijoną, 300 000 iš to milijono – laukia nuosprendžio kalėjime. Rusijos Federacijos įgaliotinio žmogaus teisių klausimais Olego Mironovo duomenimis, 85 tūkstančiai neturi miegamosios vietos (įkalinimo vietų užpildymas – 226,3 proc.), daugiau kaip 90 tūkstančių serga aktyvia tuberkuliozės forma ir daugiau kaip 5 tūkstančiai yra infekuoti ŽIV. Nelepina kalinių ir prižiūrėtojai: 1999 metais už įstatymo pažeidimą nubausti 3 583 penitencinės sistemos darbuotojai, 106 pareigūnams iškeltos bau-

džiamosios bylos už nusikaltimus tarnyboje. Jų „veikla“ tiesiogiai susijusi su beveik 2 milijonais žmonių – būtent tiek žmonių kiekvienais metais pereina per ikiteisminio tardymo izoliatorių sistemą Rusijoje, ir tai beveik du kartus viršija kalinamųjų pagal teismo nuosprendį skaičių. Pagrindinė priežastis – nepateisinamas arešto, tapusio pagrindiniu kovos su nusikalstamumu būdu, taikymas. Dėl šios priežasties kas penktas Rusijos vyras turi kalinimo patirties. 1999 m. prokuratūrai buvo pateikti 263 645 skundai dėl tyrimo ir tardymo metodų, kuriuos taikė VRM darbuotojai. Kiekvienas ketvirtas skundas patenkinamas. 70 nuošimčių skundų dėl teismų sprendimų, patenkančių įgaliotiniui žmogaus teisių klausimu, yra duomenų, kad, siekiant gauti parodymus tardymo ir ikiteisminio tyrimo metu, buvo naudota prievarta ir todėl buvo paskelbtas neteisingas nuosprendis.

„Novaja gazeta“ atrado pasaulyje kalėjimų, kuriuose mus, ne taip kaip Tėvynėje, myli, mūsų laukia ir pasirengę visokeriopai mums, rusams, padėti bėdoje. Tokie kalėjimai yra Danijoje, gana demokratiškoje šiuolaikinėje karalystėje. Europos Taryba ja patenkinta.

– Asmeniškai man rusai labai patinka, – prižiūrėtoja Ani, stambi danė su plačia kupeta šviesių baltiškų plaukų ant galvos, mielai pasakoja apie save ir savo pasaulį. Sudėjusi rankas už nugaros, ji iš įpročio žingsniuoja pirmyn ir atgal karišku, prie disciplinos pripratusio žmogaus žingsniu. – „Jūsiškiams“, pavyzdžiui, niekada nereikia nieko pakartoti antrą kartą. Jie iškart vykdo visus reikalavimus. Neišpučia savo teisių. Neriečia nosies dėl valgio. Mielai dirba.

Ani – pajūrio miestelio Esbjergo tardymo izoliatoriaus (čia jį senoviškai vadina arešto namais) antrojo aukšto „šeimininkė“. Ani entuziastingai pasakoja apie savo darbą – matyt, taip pat kaip daro viską. Ji aiškina, kad lytiniai klausimai Danijos kalėjimuose neužmiršti, Teisingumo ministerijos griežtai kontroliuojami kvotomis. Uždaruosiuose kalėjimuose ir tardymo izoliatoriuose ne mažiau kaip 45 procentai personalo turi būti moterys, atviruosiuose – iki 30 procentų. Manoma, kad tai turėtų sušvelninti elgseną ir sukurti jaukumą. Arešto namai Esbjerge – kaip tik uždarasis kalėjimas. Tai reiškia, kad čia sėdi teismo nuosprendžio laukiantys žmonės arba nuteistieji už nesunkius nusikaltimus ir atliekantys nedideles, iki šešių mėnesių, bausmes už aklinai užrakintų durų ir be teisės išeiti į miestą. Apie danų atviruosius kalėjimus – kiek vėliau. Ani tęsia pasakojimą:

– Kai tik pas mus atveda eilinį teismo sprendimu sulaikytą rusą, mes jam tuoj pat įteikiame rusų kalba parašytą knygą, kad prireikus galėtų pasinaudoti joje pateiktais patarimais. Knygos pavadinimas yra „Bausmės, susijusios su laisvės atėmimu, vadovas". Ten aprašytos gyvenimiškos smulkmenos, teisės ir pareigos. Kol mes kalbamės, kažkas atsiremia į sieną prie kameros Nr. 6 ir tuoj iš jos išeina kalinys su pasipiktinimo išraiška veide. Kažkas atsitiktinai atsirėmė į jungiklį ir išjungė šviesą kameroje. „Šeštasis" spragteli jungiklį ir grįžta atgal.

– Tikriausiai sutrukdė skaityti, – komentuoja Ani. – Daugelis čia esančiųjų yra nervingi žmonės, ir tai suprantama. O štai poilsiui – mūsų biliardinė. Štai sporto treniruoklių salė. Gaila, bet tas žmogus, kuris dabar ten treniruojasi, paprašė jam netrukdyti – negalėsim parodyti, kol nebaigs treniruotės. Štai pasivaikščiojimų kiemelis. Štai atskiras kambarys narkomanams, kenčiantiems nuo abstinencijos, ir šėlstantiems alkoholikams arba psichiniams ligoniams krizės metu. Čia lova su diržais. Kamerų duryse stebėjimo akučių nėra, stebėti slapta draudžiama. Ant visų lovų švari patalynė. Kiekvienas kalinys turi savo praustuvą. Į tualetą reikia prašytis. Šaldytuvas – prašau. Galima atsinešti televizorių, visur įrengtos antenos. Ar dar turite klausimų?

Nors Ani išoriškai širdinga, jos akys šaltos, „tipiškos prižiūrėtojos". Ji yra reikli ir tiesmuka: vis dėlto prižiūrėtoja. Tačiau pokalbio metu atsirado abejonių: kieno ji pusėje? Kieno teises ji gina? Ar tik ne „savų" kalinių? Iš čia kyla ir klausimas, pirmas ir svarbiausias, – akivaizdus, neišvengiamai nuslystantis nuo liežuvio bet kam, įpratusiam gyventi ne Danijoje, o, pavyzdžiui, Maskvoje:

– Bet juk tai, velniai griebtų, sanatorija, o ne kalėjimas.

– Aš nesutinku. Mūsų taisyklės griežtos, mes nesame atvirasis kalėjimas. Čia visi privalo kiekvieną dieną triūsti dirbtuvėse. Patekai į kalėjimą – dirbk, – Ani logika geležinė, daniška. Tokia ir bendravimo maniera. Tokie pustoniai kaip – laisvėje nėra darbo, ne taip kaip kalėjime, jai visiškai svetimi. – Personalo pareiga – surasti kalinamiesiems darbo. Mes sakome įmonėms: jums naudinga bendradarbiauti su mumis, kalinių darbo jėga vis tiek yra pigiausia.

Kartu su Ani verčiame „Bausmės vadovo" lapus. Jokios abejonės, ji didžiuojasi šiuo leidiniu kaip ir visa danų penitencine sistema. Skyrius „Laisvalaikis". Skyrius „Dantų gydymas". Tada „Laiškai". Ir štai perlas:

„Jeigu jums sunku rašyti, galite kreiptis į personalą, kad padėtų įrašyti jūsų laišką į garsajuostę.“ O ko vertas skyrius „Religija“! „Jeigu jūs išpažįstate religiją, kuri draudžia dirbti tam tikru metu, tuo laiku būsite atleisti nuo darbo.“ Arba „Pasimatymai“! „Jeigu neturite šeimos narių arba draugų, kurie galėtų jus aplankyti, galite paprašyti pasimatyti su kalinių draugų bendruomenės nariais. Jūs galite susitikti su spaudos atstovais.“

Pakaks. To jau per daug. Pribaigė. Visiškai suprantama, kodėl „mūsiškiai“ čia paklusnūs lyg vaikai iš geros šeimos ir niekas nė nemėgina bėgti. Maža to, kad iš lauko Esbjergo arešto namai atrodo taip, kad ne kiekviena Rusijos mokykla jiems gali prilygti, o viduje išdažyti linksmomis mėlynomis ir žydromis spalvomis, pietumis, biliardinėmis ir personalo dėmesiu pralenkia mūsiškius darželius. Čia, be visa kita, žmogui teigia svarbiausią dalyką: kad ir kas nutiktų, tu vis tiek esi žmogus ir privalai juo likti. Ar rusas gali likti abejingas, kai jam sako: mes žinome, tu nesi mėšlo gabalas!

Į pagalbą Ani, vis labiau nesuprantančiai mūsų stebėjimosi kalėjimo buitimi, ateina jos viršininkas. Pirmasis žmogus arešto namuose – apygardos policijos vadovas Jørgenas Ilumas, žmogus, kurio išvaizda – kaip didelę algą gaunančio advokato iš Plevako dinastijos. Tikrai ne provincialaus milicijos viršininko išvaizda. Jørgenas, ir tai yra malonu, niekuo nesistebi – vis dėlto profesionalas. Jis tik ilgam susimąsto, išgirdęs tipiškus rusiškus klausimus:

– Ar pas jus tardytojai kankina kaltinamuosius siekdami jų parodymų?

Sutrinka. Tada – ilga nesuprantama pono Ilumo diskusija danų kalba su pavaduotoju Stenu Bolundu, pagal rusišką analogiją – vidaus reikalų valdybos viršininko pavaduotoju. Stenas dėvi prašmatnų pilką, blizgų, karališkai elegantišką kostiumą ir ryši supermodernų kaklaraištį. Stenas ir Jørgenas, atrodo, nuoširdžiai nesupranta, kodėl apskritai kyla tokių klausimų, juk tardytojai gauna atlyginimą iš mokesčių mokėtojų. Galiausiai išgirstu atsakymą:

– Ne.

– O kada paskutinį kartą pas jus už žiaurų elgesį buvo nuteistas policininkas?

Ir vėl sutrikimas. Ir vėl ilga diskusija danų kalba, į kurią įtraukiamas Nilsas Hedeggeris, Esbjergo policininkų asociacijos (profesinės sąjungos) vadas (tokios asociacijos čia kiekvienoje nuovadoje privalomos).

Perpasakoju jų trigubą atsakymą: 1993 metais kaimyninėje apygardoje buvo pasiskųsta dėl dviejų policininkų. Situacija buvo tokia: bare vienas iš lankytojų (ieškovas) elgėsi agresyviai, kiti lankytojai paprašė jį išvesti, šeimininkas iškvietė policiją, ir agresyvusis lankytojas nusprendė, kad jį išvedė pernelyg efektingai. Pirmosios instancijos teismas – apygardos – nuteisė policininkus. Antrosios instancijos teismas – apeliacinis – išteisino, nes nusprendė, kad panaudota prievarta buvo pateisinama ginant kitų baro lankytojų interesus.

– O skundų dėl žiauraus elgesio tyrimo metu neprisimename visai, – pasakė visi trys. Būtina pastaba: Jørgenui ir Stenui – apie 50 metų. Nilsui – apie 40. Taigi profesinė atmintis siekia bent porą dešimtmečių.

– Pagal kokius rodiklius vertinamas jūsų darbas?

Policininkai su palengvėjimu išsišiepę pradeda aiškinti man dalykus, kurie aiškūs jiems kaip saulė ir jūra. Kas treji metai Danijoje atliekama viešosios nuomonės apklausa, ir piliečiams siūloma atsakyti į tokius klausimus: ar jie saugiai jaučiasi namuose? Ar jiems ramu gatvėse? Ar policininkai mandagūs? Tvarkingi? Išsilavinę?

Apklausos rezultatai ir yra darbo įvertinimas. Jei rezultatai blogi – pakeis policijos viršininką, vienus pasiųs į kvalifikacijos kėlimo kursus, kitus atleis iš darbo. Nereikia iš visų jėgų vaikytis jokių atskleistų nusikaltimų procentų – juk dėl to pas mus iki skausmo gerai žinomi judesiai ir žodžiai: „Prisipažink, niekše, kad tai tu nužudei... pavogei... pardavei... arba..."

Čia praktikuojama ir kitokia apklausa, netiesioginė: gyventojų klausiama, kurie iš biudžeto finansuojamų tarnautojų jiems labiausiai patinka. Gydytojai, mokytojai, municipalinių autobusų vairuotojai, policininkai?

– Paskutiniais metais, – išdidžiai pareiškia ponas Ilumas, – policininkai – pirmoje vietoje.

Policininkus baudžia už lėtą darbą. Štai pavyzdys. Šiuo metu danų visuomenė kovoja už smurto išgyvendinimą pagal principą: vogti, žinoma, yra negerai, bet muštynės – tiesiog baisu. Toks yra politinis Danijos parlamento sprendimas, todėl policijai įsakyta kuo greičiau ištirti būtent smurto atvejus. Bylą reikia ištirti taip, kad būtų galima perduoti teismui ne vėliau kaip po 30 dienų. Jeigu policija nesuspėjo, ir žmogaus kaltė vėliau vis tiek įrodoma, nusikaltėlis gauna mažesnę bausmę nei turėtų.

– Kaip taip daroma?

– Mes privalome dirbti labai greitai, kad visuomenė būtų mumis patenkinta, – priduria policijos viršininkas Ilumas.

– Ir dažnai dėl šios priežasties tenka paleisti į laisvę? Dėl įrodymų stokos?

– Kartais tenka... – skėsteli rankomis viršininko pavaduotojas Stenas Bolundas. – Bet tai mūsų problemos. Už tai mus baudžia, bet nekeičia demokratiškų įstatymų.

Jeigu važiuodami neužsuksite į Esbjergą, tai būtinai pateksite į Skerbeko kaimą. Įvažiavimas įprastinis, kaip ir visur, nors šis kaimas ir yra atvirasis 110 vietų apygardos kalėjimas „Renbek“. 62 darbuotojai. Kalėjimas – gatvės su kotedžais (kažkas panašaus į kalėjimo kameras), dirbtuvėmis, karvidėmis, futbolo aikšte, golfo aikštele ir autobusų stotele. Kas nori, tas atvažiuoja. Žmona? Mylimoji? Nors ir kiekvieną dieną, jeigu tik nereikia dirbti. Čia nėra jokių tvorų ir grotų. Vienintelis laisvės apribojimas: nameliai – įprastiniai skandinaviški jaukūs vagonėliai – užrakinami iš vidaus 22 valandą ir atrakinami kartu nakvojančio prižiūrėtojo 7 valandą ryto. Iki 22 valandos negrįžai – vadinasi, pabėgai. Bet niekas nebėgs tavęs ieškoti. Manoma, kad tai yra tavo paties atsakomybės prieš įstatymą zona, ne kitaip. Išėjai – tai reiškia, kad įkliuvęs pateksi į uždarojo tipo kalėjimą, iš kurio iki bausmės atlikimo pabaigos jau neišeisi, ir pasimatymai ten tik kartą per savaitę. Dar ir metelių pridės. Ir futbolo nebus, ir golfo, prarasi teisę gauti dienpinigius ir asmeninės atsakomybės privilegiją. Atvirajame kalėjime privalai maitintis pats; kiekvienam kaliniui išduodama 40 kronų dienpinigių – apie 320 rublių. Už juos turi nusipirkti produktų, pasigaminti, tvarkytis virtuvėje ir t. t. Danijos atvirųjų kalėjimų filosofija: jokios išmaldos. Logiška? Taip. Juk nesiųsi vagies į kurortą.

O štai ir „Renbek“ kalėjimo direktorius – raudonskruostis milžinas Ericas Pedersenas. Jį sunku atskirti nuo po kaimą vaikštinėjančių kalinamųjų. Nei Erikas, nei kaliniai nedėvi jokių specialių uniformų. Direktorius pakviečia į konferencijų salę, uždega žvakes ant stalo ir vaišina arbata bei kava. Pasakoja apie „savuosius“, kad neliktų iliuzijų: gatvelėmis vaikštinėjantys, futbolą ir tenisą žaidžiantys žmonės – patys tikriausi nusikaltėliai:

– Štai tas, kuris linksmai žaidė stalo tenisą, kai mes ėjome pro šalį, nužudė savo žmoną. 15 procentų čionykščių kalinių kali už seksualinius nusikaltimus, ketvirtadalis – už prievartą. Tiktai ketvirtadalis – už vagystes.

– Gal bausmė per švelni? Gal vis dėlto jie yra pavojingi visuomenei? Gal visuomenei vertėtų nuo jų atsiriboti?

– O kokia prasmė? Ir ką su jais daryti ? Po to, kai atliks bausmę? Privaloma mūsų gyvenimo dalis: kol atlieki bausmę – privalai dirbti. Arba mokytis, jei neturi vidurinio išsilavinimo. Mokymasis mokykloje prilyginamas darbui kalėjimo dirbtuvėse. Mes manome, kad tai ir yra mėginimas perauklėti.

Štai tau ir „Danija – kalėjimas", štai tau ir Hamletas. Viskas, kas tik nori, bet totalinės demokratijos spaudžiami net ir kalėjimai nepanašūs į kalėjimus – jau nekalbu apie visą karalystę.

Ir paskutinis dalykas: mes, rusai, labai norime į Europą. Ne geografine prasme, o tapti visaverte, strasbūriška valstybe. Tai nuostabus noras, mes apie tai daug šnekame, rašome ir netgi kartais fantazuojame, jog ten jau esame. Bet atėjo laikas siekti ne tik formos, bet ir turinio. Tai reiškia: teks pasitempti ir apriboti mūsų visišką teisinę netvarką, pavyzdžiui, pasiekti Danijos lygį. Pasitempti iki „Renbek" ir iki pono policijos viršininko, ir iki Esbjergo arešto namų, kuriuose visa širdimi myli rusus.

P. S. Straipsnio rėmėja – Tarptautinė Helsinkio žmogaus teisių gynimo federacija.

„CLARIDGE'S" VIEŠBUČIO PASLAPTIS. APIE KĄ KALBĖJOSI DIDŽIOSIOS BRITANIJOS MINISTRAS PIRMININKAS IR LAIKRAŠČIO „NOVAJA GAZETA" APŽVALGININKĖ PER PRIEŠPIEČIUS?

2001 m. gegužės 14 d.

Londonas, balandžio 30 diena. Miestas nesvetingas: pavasario išsiilgusius žmones vis dar kankina nesiliaujantys lietūs, žvarbus vėjas, amžina prieblanda – neįveikiamas ruduo, nors išilgai parkų alėjų žydi gegužio tulpės.

Iškelta užduotis atitiko orą lauke: kaip, atskridus į Britanijos sostinę, užduoti įtakingos salos karalystės ministrui pirmininkui Tony'ui Blairui vieną klausimą. Klausimas toks: dėl kokios priežasties jis neseniai tapo mūsų prezidento Putino draugu? Už kokias Putino savybes Blairas jį pamilo?

Kiekvienas rusų žurnalistas žino: kad galėtum paimti interviu iš valstybės vadovo, privalai išsiugdyti vienuolišką kantrybę. Maskvoje stebuklų nebūna – toks jau Kremlius. Bet Londone balandžio 30 dienos rytą aš gavau vardinį pakvietimą į kasmetį tradicinį Londono spaudos klubo (įsteigto 1882 metais) priešpiečių susitikimą su Didžiosios Britanijos ministru pirmininku. Pakartosiu: nesivaikiau to pakvietimo – jį, vardinį, man paprasčiausiai įteikė. Sename Londono viešbutyje „Claridge's", 12.30. Tai kodėl nenuėjus?

Stebuklai tuo nesibaigė. Bent jau mano maskvietiškomis rusiškomis akimis žiūrint. 12.20 prie pagrindinio „Claridge's" viešbučio įėjimo nebuvo nieko, be pagyvenusio šveicoriaus pilka vilnone uniforma ir aukščiausia dikensiška skrybėle (paprastai brangiausiuose Londono viešbučiuose šveicoriais dirba žilagalviai seniai, pas mus tokie seniai jau būtų pensijoje).

Šveicorius atidarė taksi duris ir pasakė, kad, jeigu atvykau į susitikimą su ministru pirmininku, man būsią patogiau pasinaudoti kitomis, gretimomis viešbučio durimis. Mintyse nusprendžiau: „Gudrauja senis. Organizuoja „koridorių". Ten tikriausiai mane šukuos saugos tarnyba – juk čia savi vietiniai airiai teroristai."

Įėjau pro pagrindinį įėjimą. Labai greitai supratau, kad be reikalo šakojausi: senis tenorėjo, kad mano kelias būtų trumpesnis ir patogesnis. Specialiai sugrįžau į pradinę poziciją ir įsitikinau. Dar ir apsidairiau: ant kurių stogų tupi snaiperiai?

Jų nebuvo. Nebuvo ir stambiaskruosčių skustagalvių apsauginինkų, jų sunkių žvilgsnių, spygaujančių metalo detektorių „rėmų", pro kuriuos pas mus reikia pereiti visiems, net jeigu atsiduri už kilometro nuo galimos prezidento buvimo vietos.

12.45 atvyko Tony Blairas. 12.50 suskambo gongas, kviečiantis priešpiečių. 13.00 operatyviai susėdome į vietas. Mano stalas stovėjo šalia ministro pirmininko stalo. Pradėjome valgyti antienos drebučius su pieniškų padažu. Nieko... Nors, tiesą sakant, nelabai skanu. Ir misteris Blairas krapštinėjo šakute didelėje lėkštėje. Kaip ir aš.

Visa salė buvo užsiėmusi užkandžiais ir ponai, visus juos Rusijoje vadintume „visuomenės informavimo priemonių vadovais", net ir nemėgino sutrikdyti ministro pirmininko ramybės. Niekas nepriėjo ir neklausinėjo, kol jis apsimetinėjo, jog mėgaujasi užkanda.

13.19 Londono spaudos klubo vadovas Dennisas Griffithsas pristatė Tony Blairą susirinkusiems ir suteikė žodį. Kalba buvo įdomaus turinio, bet didžiąją jos dalį sudarė meilės spaudai prisipažinimai ir pokštai apie tai, kad šiandien „aš pirmą kartą gyvenime naudojuosi akiniais“.

Žmonės prie stalų prajuko, paplojo Blairui.

13.35 Blairui dar kalbant prie mažos improvizuotos tribūnos, į salę įplaukė oficiantai, nešini didelėmis lėkštėmis. Tai buvo pagrindinis patiekalas. Visiems vienodas: nedidelis lyg ir troškintos, lyg ir virtos minkščiausios kuprės gabalėlis su trimis smulkutėmis bulvytėmis, pora bazilikų žiedelių ir nedidute pupų krūvele.

Blairas (kaip žinoma, neseniai jo šeimoje gimė ketvirtas vaikas) atsisėdo ir ėmė doroti kuprę lygiai taip, kaip pas mus tai darytų neturtingi keturių vaikų tėvai. Ministras pirmininkas nedidelį raudonos žuvies gabalėlį sušveitė spėriai ir džiugiai.

Jis buvo laisvas, ir aš puoliau į ataką. Kelias iki jo buvo vis dar tiesus ir atviras, jį užstojo tik pagrindinis patiekalas (jau suvalgytas) ir Blairo spaudos sekretorius misteris Alistairis Campbellas, buvęs populiarus vieno Londono laikraščio apžvalgininkas. Bet Alistairis taip pat valgė žuvį, ir viskas buvo paprasta.

Didžiosios Britanijos ministro pirmininko atsakymas į mano klausimą dėl jo meilės Putinui pobūdžio buvo trumpas ir išsamus: „Mylėti misterį Putiną – ministro pirmininko darbas.“ Ir viskas. Ką čia dar pridursi. Virėjo darbas – paruošti žuvų patiekalą. Gydytojo darbas – išpjauti apendiksą. Vienos valstybės vadovo darbas – demonstruoti, kad myli kitos valstybės vadovą. Ir nieko daugiau.

14.10 prasidėjo spaudos klubo narių kalbos – iki 14.45. Blairas mandagiai klausėsi. 14.50 jis tyliai išvyko, kaip ir buvo iš anksto paskelbta programėlėje, nebuvo jokio masinio atsistojimo ir palydų, – taip angliškai ir nepastebimai.

Tuojau pat pateikė desertą: kavos ir arbatos su torto gabalėliu, apipiltu angLišku kavos kremu. Ministras pirmininkas kaip tik ėjo pro duris ir paskutinį kartą atsisuko į stalų pusę, liūdnai žvilgtelėjo į jam jau nepasiekiamas lėkštes su tortu, kurias, lyg nematytų valstybės vadovo, pro šalį nešė oficiantai.

Kiekvienam – savas darbas. Vieni kitiems neturi trukdyti dirbti. Tai tikrai angliška. Jeigu oficiantas dalija pyragaičius, o tu stovi jo kelyje, būk malonus, net jei esi ministras pirmininkas, pasitrauk, trukdai.

KAS EUROPOJE ATSAKYS UŽ KARĄ EUROPOJE?

2001 m. rugpjūčio 16 d.

Štai ir jis, beveik pakraštys mūsų Senojo Pasaulio, to paties, kuriame ir mes mėginame gyventi. Labai aukštas, virš tamsaus iki juodumo norvegiško fiordo iškilęs krantas ir į kalną besiropščiantis miestelis. Nedidelis, jaukus, nuostabus. Ir, atrodo, šiek tiek nerūpestingas. Moldė. Prie Moldės – ne kokie ežerai ir jūros, čia karaliauja didis Atlanto vandenynas. Sėsk į laivą – ir nuplauksi į Ameriką, o tai reiškia: visa planeta atrodo arti ir čia pat po ranka. Rusijoje apie Moldę mažai kas žino.

Vis dėlto ne viskas taip paprasta. Būtent čia, Moldėje, yra žmonių, kurių likimas priklauso nuo Rusijos ir viso to, kas joje vyksta.

Aukštai krante yra miestelio kapinės. Tvarkingos, tylios, liūdnos. Šiek tiek baugu, kaip ir visose kapinėse. Čia susitinka gyvenimas ir mirtis, kažkada gyvavusiai blaškiajai žmogaus sielai atminti viso labo lieka tik antkapis. Į vandenyno pusę atsuktoje pačioje kapinių viršūnėje padedu raudonų rožių prie griežto pilko skandinaviško akmens. Į neaprėpiamą Atlantą žvelgia akmenyje iškalti žodžiai: „Død Tsjetsjenia. 17.12.1996“.

Tai reiškia: „Mirė Čečėnijoje“. Ingeborga Foss, 42-ejų norvegų medicinos seselė, gyvenusi Moldėje ir išvykusi iš tylaus prieatlantės miestelio 1996 m. gruodžio 4 d. Ji žuvo Čečėnijoje, Senuosiuose Ataguose, gruodžio 17-tą, dešimtą savo darbo dieną Raudonojo Kryžiaus misijos ligoninėje kartu su dar penkiomis medicinos seselėmis ir gydytojais, trys iš jų buvo norvegai.

– Ingeborga paskambino man iš Čečėnijos du kartus, – pasakoja 82-ejų metų Sigrida Foss, Ingeborgos motina. – Sakė, kad labai baisu.

– Ar prašėte jos sugrįžti? Jūs mėginote ją atkalbėti? Galų gale, ar jūs reikalavote šito kaip motina?

– Ne, – atsako Sigrida, – tai buvo jos kelias.

Trumpai, aiškiai, be nuoskaudos. Bet kokia jausmų gama šios raukšlėtos moters sieloje. Ir meilė dukrai, ir jos apraudojimas, ir vis dėlto pasididžiavimas, kad Ingeborga dėl svetimų, bet sergančių žmonių pasielgė taip drąsiai, ir, savaime suprantama, skausmas dėl nepataisomo praradimo.

Seniai iki kelionės į Čečėniją Ingeborga susiejo savo likimą su Raudonuoju Kryžiumi. Dirbo Nikaragvoje, Pakistane... Tiesa, kai Raudonasis Kryžius pasiūlė jai dirbti Bosnijoje, ji staiga atsisakė. Pasakė: „Aš turiu

seną motiną. Aš negaliu". O štai į Čečėniją apsisprendė ir išvyko – Raudonajame Kryžiuje ją kažkodėl įtikino, kad ne viskas yra taip baisu, kaip apie tai kalbama, ir kad viskas bus gerai.

Sigrida vis bando sutramdyti žilų plaukų sruogas, taršomas stipraus vėjo, netikėtai pakilusio virš fiordo viršūnės, kurioje yra kapinės, ir sunkiai tramdo ašaras. Jos akys rausta, vokai sunkėja. Ji atsitupia ir rankomis paliečia tamsiai rudą fiordo žemę prie Ingeborgos akmens. Palaiko porą minučių rankas ant žemės ir vėl kelia aukštyn, braukia žilus plaukus nuo akių, vėjo pykčiui. Atrodo, kad tik šis judesys ir padeda jai sutelkti paskutines jėgas. Nejaunos norvegės, taip čia sakoma, neverkia – nedera. Jos tvirtos, stiprios, pripratusios prie kančių, ir ašarų iš jų paprastai neišspausi. Jos pergyveno Antrąjį pasaulinį karą – Norvegijos okupacija buvo žiauri, su partizanais, pasipriešinimu, kovomis ir aukomis. Dauguma žmonių gyveno dideliame skurde ir alko, šalis praturtėjo ir aprūpino juos pakenčiamais senelių namais ir geromis pensijomis tik kai jie sulaukė senyvo amžiaus.

Sigrida – viena iš tokių norvegių. Ji, tai pastebima, labai stiprus žmogus, kaip ir bet kuris kitas, gyvenantis gairinamas vėjų ir jūros, pripratęs savo artimuosius į tą stichiją palydėti amžiams.

Sigrida supranta, apie ką gali pagalvoti šalia jos kapinėse stovintis žmogus.

– Taip, dukters praradimas pasendino mane dešimčia metų, – sako ji kinktelėdama galva, kad prarytų gumulą gerklėje ir galėtų tęsti negudrų pasakojimą apie savo šeimą. Visą gyvenimą Sigrida mokytojavo, mokyklose dėstė norvegų ir anglų kalbas. Augino vaikus. Vyras buvo gydytojas. Iš pradžių Sigrida prarado jį, o vėliau – dukrą, nusprendusią eiti tėvo keliu.

Sigrida paduoda man gražų popiergalį – tai prezidento Aslano Maschadovo 1997 m. gruodžio 11 d. įsakas Nr. 589 dėl Ingeborgos apdovanojimo aukščiausiu Čečėnijos Respublikos ordinu.

Ir tai viskas? Ir tai viskas, kas jai, senutei Sigridai, liko po dukters mirties. Įsakas ir kapas.

– Ar jūs pykstate ant Rusijos?

– Ne. Visos mano pretenzijos – Raudonajam Kryžiui.

Sigrida teigia, kad, jos manymu, organizacija, kurioje dirbdama žuvo jos duktė, turėjo pernelyg didelių ambicijų.

– Tuo metu, tarp dviejų Čečėnijos karų, Raudonasis Kryžius norėjo įrengti ligoninę neatsižvelgdamas į jokias realias aplinkybes: „Žiūrėkite!

Štai mes! Mes galime ten padaryti viską, nors niekas kitas padaryti nieko negali! Rusai bijo, čečėnai nesugeba." Dėl šių ambicijų ir Ingeborgą įtikinėjo, jog didelio pavojaus nėra. Tačiau pavojus buvo mirtinas. Vėliau tai patvirtino per stebuklą išlikęs gyvas norvegas gydytojas, iki pat Moldės atlydėjęs neštuvus su Ingeborgos kūnu.

– Neštuvus? Ne karstą?

– Būtent juos.

1997 ir 1998 metai buvo praradimo sukelto pirmojo šoko metai. Vėliau Sigrida panoro išsiaiškinti. Bet palaipsniui viskas pradėjo klostytis keistai, kažkaip nežmoniškai: maža to, kad Ingeborgą nužudė, pasirodo, kad dėl viso to, kas vyksta Rusijoje ir Čečėnijoje, Sigrida negali sužinoti, kas konkrečiai kaltas dėl jos dukters tragiškos mirties.

Kas lieka žmonėms po vaikų mirties? Kai nieko jau nebegalima sugrąžinti ir pakeisti, norisi bent jau žinoti, kas atsitiko. Sigrida Foss taip ir nežino, ar tiriamas jos dukters nužudymas Senųjų Atagų gyvenvietėje. Ar kas nors išaiškinta? Kiek išaiškinta?

Ją užmiršo visi. Rusija – todėl, kad Ingeborga padėjo čečėnų gyventojams, o tai šiandien Rusijoje nemadinga. Čečėnija – todėl, kad jai, Čečėnijai, dabar ne tas galvoje, kad tik pati sugebėtų išgyventi.

– Prieš dvejus metus man paskambino iš Norvegijos užsienio reikalų ministerijos. Pasakė, kad jie nieko nežino. Jie netgi nežino, ar Rusijoje vykdomas tyrimas. Ir kas vykdo tyrimą. Aš negalėjau suprasti, su kuo mūsų ministerija kontaktuoja Maskvoje žmogžudystės Senuosiuose Ataguose bylos klausimais. Vis tas pat – su Raudonuoju Kryžiumi. Prieš metus atsiuntė laišką, kad nieko naujo nesužinota. Jūs – pirmoji iš Rusijos, kuri prisiminė Ingeborgą per šiuos penkerius metus, atėjote prie jos kapo.

– O iš Norvegijos?

– Iš Norvegijos – taip pat.

„Død Tsjetsjenia". Norvegija, Moldė, Rusija. Mes atsisveikiname su Sigrida Foss. Ar vis dar manote, kad pasaulis yra didelis? Ir jeigu ugnis pleška vienoje vietoje, tai šitai neatsilieps kitoje, ir galima ramiai sėdėti savo verandoje apsikabinus kvailas petunijas ir niekuo nesirūpinti?

Mūsų dienų bėda yra ta, kad šią paprasčiausią ir seniausią tiesą tenka įrodinėti taip, lyg ji būtų atsiradusi va tik dabar. Nei kuklus kapas Moldėje, nei tūkstančiai kapų Čečėnijoje Europos nesujaudino. Europa vis dar

miega, lyg jos teritorijoje štai jau 23 mėnesius nevyktų karas. Lyg atstumas nuo Čečėnijos iki tos pačios Norvegijos būtų kaip iki Antarktidos.

O juk Čečėnija – tokia pat visavertė Senojo Pasaulio dalis, kaip ir visos kitos teritorijos. Ponas Kruse'as, Norvegijos valstybinės televizijos kompanijos korespondentas, ilgą laiką dirbęs mūsų šalyje, su nuostaba pasakė kažką panašaus: „Juk Rusija – ypatinga vieta Europoje. Čia negalima taikyti įprastų rėmų. Ir karo nusikaltėliai Rusijoje – tokie „nelabai" karo nusikaltėliai. Ir dabartinis Miloševićiaus likimas vargu ar tinka tiems, kas šiuo metu vadovauja Rusijai, – dėl jos dvasinės didybės ir fizinio masto."

Deja, tai yra labai būdinga vidutinio statistinio europiečio pozicija: šiandien Rusija laikoma kažkokia „ypatinga teritorija", kurioje, tyliai pritariant Europos valstybių vadovams, Europos Parlamentui, Europos Sąjungos Tarybai ir Europos saugumo organizacijai (ESBO) – visiems sutartinai, lyg ir leidžiama gyventi pagal įstatymus, pagal kuriuos visa kita Europos dalis negyvena ir netgi košmariškame sapne nesitiki su jais susidurti.

Todėl teko pademonstruoti ponui Kruse'ui savo iltis: kodėl, tiesą sakant, jūs galvojate, kad čečėnų moteris nusipelnė būti sunaikinta tiesiog šiaip sau, dėl to, kad pro šalį ėję kariškiai buvo blogai nusiteikę, bet, savaime suprantama, nepateikė jai jokių kaltinimų. O norvegė, švedė arba belgė – ne? Kuo prancūzė skiriasi nuo čečėnės? Arba nuo rusės, kurią vadina „didžiavalstybininke"?

Žinoma, niekuo, bet šitokie klausimai labai daugelį Norvegijoje netikėtai išmušė iš vėžių. Iš vienos pusės žiūrint, atsakymas lyg ir akivaizdus: niekuo. Iš kitos – kažkaip ne viskas sklandžiai susidėlioja. Ir su Putinu nesinori pyktis, ir civilizuotą fizionomiją reikia išsaugoti.

Visi pokalbiai, susitikimai, interviu – Norvegijos užsienio reikalų ministerijoje, su žurnalistais, Nobelio institute Osle, su būsimuoju ministru pirmininku ponu Kjelliu Magne Bondeviku, netgi Norvegijos Žmogaus teisių rūmuose (tai rūmai Osle, po kurių stogu susirinko dauguma veikiančių čia teisių gynimo organizacijų) – tiktai patvirtino tai, kas ir taip buvo aišku: Europa nenori kovoti su karu Čečėnijoje, Europa įklimpo dvigubų žmogaus teisių standartų liūne. Vienas standartas – distiliuotas, gražus, dailus, civilizuotas ir suprantamas – taikomas visai Europai. Kitas – nelabai švarus ir nelabai distiliuotas – Rusijai, kurioje demokratija gyvuoja viso labo tik dešimt metų. Ir tuštuma, kurioje nėra visiškai jokių standartų, – Čečėnijai,

maištingam anklavui. Europa faktiškai susitaikė su teritorijos, kurioje galima nevaržomai siautėti, egzistavimu. Ten vykstantis karas europiečių lyg ir nejaudina. Nėra ypatingų protestų, nėra kai kurių Rusijos oficialių asmenų boikoto. Nėra ir pasmerkimo tų dalykų, kurie absoliučiai nepriimtini Europai, – o juk ten žmogžudystės, nuosprendžiai be teismo, persekiojimai ir, dar daugiau, kolektyvinė tautos atsakomybė už kai kurių atstovų veiksmus, – pasirodo, visa tai kuo puikiausiai tinka Rusijai ir Čečėnijai.

Pavojingas, beje, žaidimas – tie dvigubi standartai. Ypač Europai. Juk taip jau buvo. Ir niekur nedingo. Buvo 1933-ieji, buvo teisėtai išrinktas „naujosios Vokietijos" fiureris. Buvo jo kalbų išgąsdinta, bet iki tam tikro laiko jų nepaisiusi Europa, nenorėjusi drumsti savo gerovės ir atsisakyti malonios rytinės kavos puodelio. Buvo dvi tautos, kurias tada, tai pačiai Europai nuolaidžiaujant, pavertė atsakingomis už jos narių veiksmus – žydai ir čigonai. Ir kas toliau? Toliau istorijoje buvo 1945 metai. Milijonai žuvo, milijonai sudeginti krematoriumuose ir griuvėsiais paversta Europa.

O viskas prasidėjo paprastai. Vienas asmeninių problemų turintis pilietis viso labo tik nusprendė, kad viena tauta yra didi, o kitos – nelabai, o dar kitas reikia išvis sunaikinti. Sakysite, kad dabar nėra visiškai taip pat? Kremlius kartais dovanoja čečėnams ordinų ir medalių ir netgi kartais kai kuriems leidžia vaidinti pagrindinius vaidmenis ir jiems šio bei to duoda?

Taip, ir Hitleris visa tai darė – demonstratyviai, visos Europos akyse. Buvo „gerų" žydų, laikas nuo laiko išdygdavo „sąžiningų" čigonų, atsirado „civilizuotų" slavų. Kad Europa nesijaudintų, iki tam tikro laiko nekrūpčiotų – ir Europa apsimetinėjo, jog tuo tiki. Visa tai vėliau neišgelbėjo daugybės vyrų, moterų ir vaikų nuo mirties iš „didžiųjų" rankų.

Grįžkime į dabartį. Europos Čečėnijai parinktas antrojo tipo standartas jau braunasi ir į pačios Europos gyvenimą. Už ką atidavė savo gyvenimą Ingeborga Foss? Kodėl ir Europoje, ir Norvegijoje, ir Europos saugumo organizacijoje, ir Europos Parlamente, ir visur kitur niekam nė kiek nerūpi, kad senutė motina norvegė nieko nežino apie tai, kaip žuvo jos duktė, kad šešių gydytojų ir medicinos seselių nužudymo Senuosiuose Ataguose tyrimas nejuda iš vietos? Visai nejuda? O ar tai patvirtino Rusijos generalinė prokuratūra?

Kas tai – šiuolaikinė europietiška moralė? Tų, kas nori, kad ta moralė būtų, saviapgaulė? Ir tam tikras gyvenimiškas patogumas tiems, kurie

nori, jog jos nebūtų, – kad netrukdytų visos Europos ir šio pasaulio galiūnams broliautis siekiant prispausti šio pasaulio silpnuosius?

Rusijoje – karo aistra. Europoje – glebios reakcijos. Štai ir rezultatas. Ingeborga Foss buvo jauna norvegė. Ir žuvo Čečėnijoje. Ir dabar Sigrida Foss, sena mama norvegė, yra vieniša šiame pasaulyje. Lygiai taip pat kaip ir Aišat Džabrailova iš Gudermeso, antrojo Čečėnijos karo mėsmalės metu praradusi vyrą ir savo sūnus. Kaip ir Liudmila Sysujeva iš Tiumenės, gavusi pranešimą savo vienintelio sūnaus žuvimą ir iš paskos – užlituotą cinkuotą karstą. Dabar moteris nebežino, kur jai dėtis. Mes – šalia, mes vis dar esame šalia. Iš Oslo iki Maskvos lėktuvu nusigausi per dvi valandas. Iš Maskvos iki Čečėnijos – dar dvi valandos. Europa tokia mažytė.

Bet šiuolaikinės kartos mūsų pačių išaukštinti politikai paliko mus. Dėl savo interesų. Ne dėl Europos.

Atsisveikindama Sigrida pasakė: „Tai, kad prisiminėte Ingeborgą, sugrąžino man kelerius gyvenimo metus.“ Ir už mūsų nugarų banguojantis Atlantas kažkodėl susigraudinęs pravirko žuvėdrų balsais. „Žmonėms reikia atsakymų į pagrindinius juos jaudinančius klausimus, kol yra gyvi, – pridūrė ji. – Tai, galimas daiktas, svarbiausias dalykas, kurį gali padaryti tie, nuo kurių priklauso šis atsakymas.“

SUPAPRASTINTAS JOSPINAS. LAIKRAŠČIO „NOVAJA GAZETA“ SPECIALIOJI KORESPONDENTĖ VIENĄ DIENĄ PRALEIDO SU PRANCŪZIJOS MINISTRU PIRMININKU

2002 m. balandžio 15 d.

2002 metų Prancūzijos prezidento rinkimų metu buvo užsiregistruota 17 kandidatų. Tai absoliutus šios šalies rekordas. Tarp pretendentų:

Lionelis Jospinas, dabartinis šalies ministras pirmininkas ir Socialistų partijos lyderis (nuosaikus kairysis, prognozė: 21 proc. pirmame ture, 52 proc. antrame);

Jacques'as Chiracas, dabartinis prezidentas respublikonas (dešinysis, liberalas, prognozė: 20 proc. pirmame ture, 48 proc. antrame);

Arlette Laguiller (kraštutinė kairioji, trockistinės „Darbininkų kovos“ partijos lyderė, prognozė: apie 10 proc.);

Jeanas-Marie Le Penas (kraštutinis dešinysis, archinacionalistas ir Žirinovskio draugas, prognozė: apie 11 proc.);

Alainas Madelinas (Liberaliosios demokratijos partijos lyderis, „jų" Javlinskis, prognozė: apie 4 proc.);

Noëlis Mamère'is (Žaliųjų partijos lyderis, prognozė: apie 4 proc.) ir kt.

Norime paaiškinti mūsų skaitytojams, ką laikraštis „Novaja gazeta" veikia Prancūzijoje, kai ir namuose reikalų iki kaklo. Mūsų idėja buvo paprasta: iki šiol ne visai aišku, ką apie antrojo Čečėnijos karo pabaigą galvoja prezidentas Putinas, todėl, nusprendėme pamėginti tai sužinoti per tarpininkus. Tai reiškia, kad šiuos daugelį žmonių jaudinančius klausimus pamėginsime pateikti tiems Europos lyderiams, su kuriais Putinas dėl savo užimamo posto palaiko artimus dalykinius santykius. Be to, Prancūzija pasirinkta dar ir todėl, kad tenykščiai intelektualai ir politikai, įskaitant ir patį ministrą pirmininką Lionelį Jospiną, tradiciškai buvo radikalesni Čečėnijos klausimu už kitų šalių elitą, demonstratyviai pabrėždavo antikarines nuotaikas ir padėjo įsikurti Prancūzijoje dideliam čečėnų pabėgėlių būriui.

Per pono Jospino spaudos tarnybą laikraščiui „Novaja gazeta" buvo paskirta diena, kurią Prancūzijos ministras pirmininkas savo kelionės į žvejų miestelį Atlanto pakrantėje metu atsakys į iš anksto atsiųstus klausimus. Tiesa, ne už „ačiū", o mainais į reportažą apie jo rinkimų kampanijos renginį Lorjane. Mes pasakėme: „O kodėl ne?"

Visos rinkimų kampanijos kelionės panašios viena į kitą kaip gamyklos konvejeryje štampuotos veržlės. Kaip pas mus, taip ir pas juos. Štai jis – kandidatas, kurio žvilgsnis klaidžioja virš liaudies galvų. Žvilgsnis pavargęs, bet, be abejo, „valstybiškai susirūpinęs". Apsimeta, kad supranta viską, kas jam sakoma. O štai ji, liaudis, sostinės viršininkų atvykimo proga apsirengusi naujais darbiniais drabužiais ir švariais šalmais. Čia pat ir viską fotografuojanti spauda ir visas merijos personalas.

Taip technologiškai viskas ir vyko Lorjano miestelio uoste, į kurį ponas Jospinas atvyko pirmiausia. Jam parodė naują žvejybinį barkasą sausame doke, klausydamas paaiškinimų ministras pirmininkas tylėdamas palinksėjo galva, paspaudė ranką pirmoje „liaudies" eilėje stovinčiam „jaunam inžinieriui", įgudusiai judėdamas sustingo nusifotografuoti atsiminimo nuotraukai su meru. Toliau jau mūsų eilė. Spaudos tarnybos darbuotojai už nugaros priminė: „Griežtai pagal pateiktus klausimus!"

– Ponas ministre pirmininke, ką jūs galvojate apie „antiteroristinę operaciją“ Rusijoje – apie karą Čečėnijoje? Apie masinius žmogaus teisių pažeidimus? Ar jūs kalbėjotės su Putinu apie karo pabaigą? Apie terminus?

Prancūzijos ministras pirmininkas akivaizdžiai sutrikęs. Pakimba nesuprantama, keista pauzė. Pro akinių stiklus žvelgiančios abejingos akys palaipsniui tampa piktos ir veriančios. Kas vyksta?

– O ne, tik ne tai. Viešpatie, tik ne tai... – nužvelgdamas jį supančią minią sako ponas Jospinas.

– O kodėl – „ne tai“?

– O kodėl čia, Lorjane, to klausiate?

– Aš esu žurnalistė iš Rusijos ir esu specialiai pakviesta jūsų spaudos tarnybos čionai, kad galėčiau šito paklausti.

Jospino veide atsispindi siaubas.

– Ne ne. Ir dar kartą – ne. Tai yra taip sudėtinga...

– Bet, ponas ministre pirmininke, bent jau pasakykite, kuo skirsis Jospino ir Putino santykiai nuo Chiraco ir Putino santykių, jeigu prezidentu tapsite jūs? Ko tokiu atveju Rusija gali tikėtis iš Prancūzijos?

– Na ir klausimai. Putinas... Viešpatie. Ne. Tik ne tai. Šiandien bus kalbama tik apie jūrą. Klauskite apie jūrą!

– Kodėl jis vengia atsakyti į klausimą? – su nuostaba klausiu šios keistos scenos liudininkų. – Bijo Putino?

Jie aiškina, kaip supranta ir sugeba, – žurnalistai iš ministro pirmininko aplinkos, uosto inžinieriai ir darbininkai. Putino baimė čia niekuo dėta. Pasirodo, kad vienas būdingų šiuolaikinių politikų bruožas – nekonkretumas. Reikia kalbėti taip, kad mintys būtų nekonkrečios ir neaiškios, kad vėliau nereikėtų už nieką atsakyti. Supaprastinti politikai su nevarginančia, nesudėtinga politika visuotiniam masiniam (ne specialiajam) vartojimui.

Ypač tai būdinga socialistams, kurių partijai šiandien vadovauja Jospinas. Kalbant būtent apie Prancūzijos socialistus, reikia pasakyti, kad jie yra savotiški. Reikalas tas, kad tarp prancūzų saikingai kairiųjų socialistų yra labai daug netradicinės seksualinės orientacijos žmonių. Tik nepagalvokite, kad socialistui tai politinis minusas. Jokiu būdu, Prancūzijoje – tai yra pliusas, suteikiantis galimybių pasiekti pergalę, žinoma, padedantis ir „supaprastintam“ Jospinui.

Pateiksiu ryškų politinį pavyzdį iš serijos „pasakyk man, kas yra tavo draugas ir bendražygis“. Viena iš pirmųjų personų kairiųjų stovykloje ir

idėjinis Jospino draugas yra Bertrandas Delanoë – dabartinis Paryžiaus meras. Jis garsus tuo, kad yra „atviras“ gėjus, todėl neseniai ir laimėjo rinkimus (rezultatas – Paryžiuje atsirado visas gyvenamasis gėjų kvartalas). Rinkimų metu Delanoë žengė atsargiai, bet dabar jo politika gana agresyvi ir radikali – atitinka jo paties gyvenimo suvokimą. Pavyzdžiui, Delanoë pradėjo laikyti save ekologu, todėl dabar Paryžiaus eismą perorganizuoja taip, kad automobilių vairuotojams būtų labai nepatogu važiuoti – ir jie turėtų „persėsti ant dviračių“. Nepagalvokite, kad tai pokštas. Kalbėti nekonkrečiai, bet reformuoti ir reguliuoti viską, kas tik pasipainios po ranka, – tai ir yra prancūzų dabartinių kairiųjų esmė.

Dėl šios priežasties mane perspėjo, kad neverta labai tikėti visais tais Jospino skystais „Ne ne... Viešpatie, tik ne tai“. Šiek tiek iškrypusiu šiuolaikiniu prancūzišku politiniu slengu kalbant tai reikštų: Jospinas šiandien pasisako už šiurkštų Putino radikalizmą Čečėnijoje. Tik pasakyti šito nenori, nes taip čia negalima.

Jospino politinė *alma mater* – kraštutinis trockizmas. Beveik dvidešimt brandaus amžiaus metų (nuo 30 iki 50) jis buvo pogrindinės ir nelegalios trockistinės sektos narys. Šios organizacijos pagrindinė idėja – amžina revoliucija, visus sulyginti, iš turtingųjų viską reikia atimti ir duoti neturtingiesiems, bet tik po truputį. Šiandien, rinkimų lenktynių metu, Jospinas stengiasi visais būdais atsiriboti nuo tos sektos ir, kai jam užduoda klausimų apie jo trockistinę praeitį, jis tiesiog sako netiesą, pavyzdžiui, teigia, kad toje sektoje nebuvo, ten dalyvavo ministro pirmininko brolis, todėl jos sąrašuose įrašyta tokia pavardė.

Gudrybė? O gal tikrai tai buvo ne jis? Kalbamės su André Glucksmannu, didžiausiu šių laikų prancūzų filosofu. Ilgus metus jis buvo vienas ryškiausių prancūzų kairiųjų, ir geresnio šio Prancūzijos politinio sparno žinovo paprasčiausiai nėra. Štai jo atsakymas:

– Be abejo, tai buvo Lionelis Jospinas, o ne jo brolis. Organizacija, apie kurią mes kalbame, gyvavo slapta, labai užkonspiruota, lyg sekta. Beje, šiandien niekas dorai negali pasakyti, ar ji iširo. Gali būti, kad nelegaliai egzistuoja iki šių dienų, o Jospinas – jos visateisis narys ir tiesiog vykdo atitinkamą programą.

– Ar tai kažkas panašaus į masonus?

– Taip. Organizacija, kurioje formavosi Jospino politinis veidas, – tai iš esmės masonai trockistai. Jų tikslas – įsilieti į valdžios struktūras ir

valdyti valstybę pagal Trockio principus. Niekas nežino, ar Jospinas lig šiol nėra tos organizacijos narys ir ar jo prezidentinės ambicijos – nėra trockistinės sektos planas.

– Bet ši sekta – bent jau ne teroristinė organizacija?

– Tikrai ne.

Laikas grįžti į Lorjaną. Į uostą, čia, gelbėdamasis nuo jam nereikalingų klausimų, į limuziną sėdasi Prancūzijos ministras pirmininkas Jospinas, kad netrukus pasirodytų miesto centre, prie vietos Nacijų rūmų, ir išdėstytų savo suplanuotas „mintis apie jūrą".

Kelią iki tribūnos Jospinui užtveria jo buvusių bendraminčių minia – komunistai ir pačios galingiausios Prancūzijoje komunistinės profesinės sąjungos (CGT) atstovai. Raudonos vėliavos, uniformos, skanduotės iš garsiakalbių, lozungai „Šalin rankas nuo „Alcatel" gamyklos". Jospinas vėl atrodo supykęs ir susierzinęs. Išlipęs iš limuzino jis dygiu žvilgsniu dirsteli į šią „kairiąją" minią ir tylėdamas sparčiai įbėga į Nacijų rūmus, kurių langai gana laidūs gatvės garsams. Salėje girdėti demonstrantų riaumojimas, riksmai, komunistinės dainos. Jospinas apsimeta, kad už langų nieko nevyksta. Prasideda „minčių apie jūrą" valanda. Štai jos:

„Jūra vienija ir suburia. Ji neša solidarumo vertybes... Jūra giliai įsismelkia į tą valią, kurią socialistai neša pasauliui dėl žmonijos suklestėjimo... Jūra neturi ribų, ji yra atvira paties tvirčiausio liberalizmo vėjams, pradedant nuo šiukšlių sąvartynų pakrantėse iki jūreivių, paliktų savo pačių valiai... Vykdyti jūrinę politiką – reiškia atsisakyti liberalių nukrypimų."

Galiausiai girdime frazę: „Mes norime išvengti perdėtos liberalizacijos povandeninių akmenų". Šią frazę Jospinas ištaria kaip svarbiausią savo „mintį apie jūrą". Savo politikos branduolį ir esmę. Jeigu egzistuotų politinės demagogijos Guinnesso rekordų knyga , ši, paskutinioji, frazė, be abejonės, būtų rekordininkė.

Būtina pridurti: o apie ką, tiesą sakant, Jospinas, jeigu išverstume prancūzišką žargoną į normalią, paprastesnę kalbą, šnekėjo? Ką turėjo galvoje sakydamas „išgelbėti nuo tvirto liberalizmo", „atsisakyti liberalių nukrypimų"? Šis savotiškas ir labai prancūziškas akmuo buvo mestas į prezidento liberalo, pagrindinio Jospino priešininko rinkimų lenktynėse, Jacques□o Chiraco daržą. Tokiu metaforišku būdu kritikuodamas Chiracą, Jospinas taip nė karto tiesiogiai ir nepaminėjo jo vardo, bet, kaip pa-

sirodo, pagal vietos normas tai buvo laikoma labai „kieta“ kritika! O mes norėjome pakalbėti apie Čečėniją...

Finalas buvo paprastas, pagal visų ankstesnių rinkimų finalų partitūrą. Paskutiniai iš tribūnos nuskambėję žodžiai apie „potvynius ir atoslūgius“ paskendo ovacijose. „Jos-pi-nas pre-zi-den-tas! Jos-pi-nas pre-zi-den-tas!“ – skandavo pirmosios eilės lyg futbolo sirgaliai savo skanduotę. Dar po minutės oratorių, kad jis išvengtų nemalonaus bendravimo „su liaudimi“, išvedė pro galines duris. Vėlai vakare grįžome į Paryžių. Jospino lėktuve, kurį jo dispozicijon suteikė kompanija „Darta“, vyravo pakili nuotaika, tokia paprastai būna po sėkmingos darbo dienos. Pasiūlė neblogo vyno, ir Jospino ryšių su visuomene specialistai su malonumu užtraukė mėgiamas dainas. Visų pirma daug kartų „Comandante Che Guevara“. Antra – Italijos partizanų daina. Trečia – prancūzų komunistų daina „Motivé“. „Motivé“ – išvertus „motyvuotas“: aš, atseit, esu žmogus su motyvacija... Būrio pagrindinis dainininkas buvo asmeninis Jospino spaudos sekretorius, jaunas mergaitiškų manierų žmogus. Visą skrydžio iki privataus oro uosto La Buržė, netoli Paryžiaus, valandą, jis vis grąžindavo komandą prie to paties: „Che Guevara“, „Bella Ciao“, „Motivé“, „Che Guevara“, „Bella Ciao“...

POLITINĖS EMIGRACIJOS IŠ RUSIJOS BANGOS

Po rūsčių maskvietiškų šiokiadienių tvarkingas Londono gyvenimas greitai paverčia tave normaliu žmogumi su laisvo piliečio įpročiais.

Manau, kad panašius jausmus patiria daugelis mūsų tėvynainių, laikinai ir ne savo valia atsidūrusių Didžiojoje Britanijoje. Galų gale jie čia susiduria su normalia, tėvynėje prarasta buitimi, liaujasi bijoti bet kokio šūvį primenančio garso ir pamiršę asmens sargybinius netgi važiuoja metro.

Londono oras atgaivina. Įrodymų nereikėjo ilgai laukti: nuėjau į teatrą paprastai, ne „tarybiškai“, pasiklausyti jau daug daug metų atliekamo miuziklo, o tai reiškia, kad čia yra vieta, kur nė vienas save gerbiantis naujasis rusas kojos nekels... tėvynėje. Bet Londone viskas kitaip: vos tik atsisėdau į krėslą prie Čečėnijos prezidento specialiojo atstovo Achmedo Zakajevo, laukiančio vietinio teismo sprendimo dėl ekstradicijos pagal grynai politinio pobūdžio Rusijos Federacijos reikalavimą, kaip tuojau pat

kažkas, sėdintis pirmoje eilėje, pasisuko ir bičiuliškai šūktelėjo: „Sveiki, bičiuliai!“ Pasirodo, kad tai Julijus Dubovas, daug triukšmo sukėlusio romano „Oligarchas“ autorius ir pats, žinoma, oligarchas, kurį taip pat persekiojo mūsų Generalinė prokuratūra dėl sukčiavimų su „Žiguliais“, bet labiausiai – už jo draugystę su kitu oligarchu pabėgėliu Borisu Berezovskiu, taip pat gyvenančiu čia. Toks mielas tame Londono teatre pasirodė tas Julijus Dubovas, prie kurio Maskvoje dėl jo oligarchiškos aukštybės niekaip neprisikasi. Jo žmona pasirodė tokia nuostabi moteris, o jis pats per pertrauką nė kiek nesididžiuodamas nubėgo į bufetą alaus, o gal vyno, ir net papasakojo, kiek metro stotelių nuo teatro iki jo namų, kad...

Širdis manoji atitirpo. Kaip smarkiai Londono paprastumas pagydo žmonių dvasią. Bet toliau – dar didesnis atradimas. Pasirodo, pats Borisas Berezovskis čia doroviškai gyja: mielutėliai vaikšto į tėvų susirinkimus mokykloje. Sutikite, tiesiog – paveiksliukas. Tai liudija, kad Britanijos klimatas padeda mūsų piliečiams įgauti normalų pavidalą, taip pat ir tai, kad šiandien nėra Europoje šalies, patrauklesnės už Britaniją tiems, kas priversti emigruoti iš Rusijos. Be Abramovičiaus, Dubovo, Zakajevo, čia gyvena dar ir Aleksandras Litvinenka, buvęs FST karininkas, mirtinai susipykęs su savo žinyba dėl to, kad be raštiško įsakymo atsisakė nužudyti Berezovskį, ir vėliau per Ukrainą pabėgo į Britaniją su padirbtu pasu.*

Visi jie, žinoma, savo rate yra svarbios personos ir grandai. Nors Generalinė prokuratūra juos persekioja kaip kriminalinius nusikaltėlius. Visi, žinoma, skirtingi, bet kai kas juos ir vienija. Pasirodo, kad visi draugauja ne tik vienas su kitu, bet ir su Vladimiru Bukovskiu, gyvu rusų disidentų ir politinių emigrantų patriarchu Didžiojoje Britanijoje. Jie laiko jį tikru savo stichiškai susikūrusio naujų priverstinių politinių persikėlėlių lizdo lyderiu.

PATRIARCHAS

Kai žmogus pradeda kalbėti nebe striukai, pavyzdžiui, „Bleir“ (ministras pirmininkas Blairas), o taria „Bleiii“ – ištęsdamas, britiškai, akcentuodamas paskutinę žodžio balsę, tai jis jau tikrai nebe mūsiškis. Ir Borisas Berezovskis, ir Zakajevas, ir Litvinenka kol kas taria trumpai „Bleir“, o

* A. Litvinenka 2006 m. lapkričio 23 d. mirė Londono ligoninėje, pagal vieną iš versijų – nunuodytas Rusijos specialiųjų tarnybų (red. past.).

štai Bukovskis – jau „Bleiiii“. Bet tai nekeičia esmės – tartis nesumažina milžiniško šios išskirtinės asmenybės patrauklumo, vidinės laisvės, tai į jį tiesiasi visos šiuolaikinės politinės emigracijos gijos.

Bukovskio namas – šaltas ir angliškai nedidelis būstas Kembridžo universitetiniame miestelyje. Už namuko savininko pečių tiek išgyvenimų, kiek mes ir nesapnavome – dešimt lagerių metų ir specialiųjų psichiatrinių ligoninių istorinėje tėvynėje, dešimtmečiai emigracijoje. Čia jis gyvena labai kukliai. Bet labai tiksliai. Kaip ir dera disidentui: be pastebimų prabangos požymių, būstą šildo vieninteliu kambaryje esančiu židiniu, dėl didesnės kaitros pakursto vyno kamščiais, kurių visas kalnas yra gretimais ir rodo, kad šeimininko asketizmas turi šiokių tokių suprantamų išimčių.

Aleksandro Litvinenkos aštuonmetis sūnus Tolia, jau painiojantis rusiškus žodžius su angliškais ir angliškai kuriantis eiles, pavargęs nuo suaugusiųjų kalbų bei dūsavimų, dabar tuo ir užsiėmęs – degina kamščius. Bukovskis jau nejaunas, sako „mūsų“, o tai reiškia – „britų“. Vis dėlto svečius sutinka pagal seną įprotį – mūvėdamas tradicines mėlynas tarybines triko kelnes ištampytais keliais ir, toliau painiodamas stilius, pasiūlo išgerti 1942-ųjų, tai reiškia savo gimimo metų, konjako „Courvoisier“. Apšilę nuo „Courvoisier“, kalbamės...

– Kodėl būtent Britanijoje renkasi žmonės, turintys problemų mūsų šalyje? Tai atsitiktinumas ar dėsningumas?

– Čia yra du komponentai. Žinoma, dažniausiai lemia atsitiktinumas. Achmedas įstrigo čia dėl tos paprastos priežasties, kad jį pakvietė Vanessa Redgrave, o pagal mūsų europietiškus įstatymus žmogus sugrįžta į tą šalį, iš kurios atvyko. (Turima galvoje, kad Zakajevas spalio mėnesį iš Britanijos išvyko į Daniją dalyvauti Pasauliniame čečėnų kongrese, kur ir buvo areštuotas pagal Rusijos reikalavimą jį išduoti, įvyko teismas, buvo paleistas gruodžio 3 dieną ir grįžo į Britaniją.)

Boriso atvejis ne toks atsitiktinis. Jis – finansininkas, o pati laisviausia finansinių operacijų požiūriu šalis – mes, tai pripažįsta visas pasaulis. Aš pasakiau Borisui: „Tu prašai politinio prieglobsčio, o Britanijoje jį jau gavo Saša Litvinenka. Tavo byla susijusi su juo tiesiogiai. Pagal mūsų precedentinę teisę Litvinenkos bylą privalo prijungti prie tavosios, o jam jau suteikė prieglaudą. Tai reiškia, kad tavo atveju kitokio sprendimo negali būti: jeigu jam suteikė prieglobstį todėl, kad jis atsisakė tave

nužudyti, tai reiškia, kad ir tau jį būtinai suteiks, nes valdžia norėjo tave nužudyti, tai jau faktas."

Tai reiškia ir atsitiktinai, ir neatsitiktinai. Iš Europos Sąjungos šalių narių (aš tai pabrėžiu, nes Norvegija ir Šveicarija nėra ES narės, jos yra dar laisvesnės) patogiausia veiklai šalis yra Britanija. Ji laikosi atstu nuo Europos Sąjungos ir dėl šios priežasties laisvės lygis čia labai aukštas.

– Ar dėl to, kad čia dabar susitelkė atsisakę sugrįžti žmonės ir politiniai bėgliai, gali rimtai pablogėti Britanijos ir Rusijos, Europos ir Rusijos santykiai?

– Britanijos požiūris, žinoma, ne. Bleiii ir toliau mylės Putiną, nežiūrėdamas į Zakajevą, dėl politinės konjunktūros. Nepriklausomai nuo to, kiek šalyje susirinko negrįžusių atgal bėglių, Britanija su niekuo nekeičia santykių: tokia tradicija. Pas mus tai ne politinis klausimas, o juridinis sprendimas, nepaisant sovietinės, atleiskite, Rusijos URM ir Kremliaus šutvės, nuomonės. Politinio prieglobsčio klausimus čia sprendžia ne vyriausybė, o teismai. Vyriausybė gali priimti tiktai pirminį sprendimą. Bet kuris žmogus turi teisę apskųsti tą sprendimą, ir skundas svarstomas teisme. Vyriausybė visada turi galvoje, kad jos sprendimas bus svarstomas teisme ir todėl stengiasi prisitaikyti prie to, koks gali būti teismo sprendimas. Tai ir yra mūsiškė teisminė garantija.

Mane prajuokino Rusijos užsienio reikalų ministro Ivanovo protestas dėl to, kad anglų policininkas penktadienio naktį išleido Zakajevą iš Hitrou oro uosto. (Galvoje turimos Achmedo Zakajevo atvykimo į Londoną aplinkybės.). Tai tik rodo, kokie ministerijos darbuotojai netinkami savo pareigoms. Užsienio reikalų ministerijoje nesupranta, kas ir kaip čia dirba. Britų policininkas nusprendė naktį ministro pirmininko nesiteirauti, ką jam daryti su Zakajevu. Jis pagalvojo, kad žalos bus mažiau, jeigu jis leis šiam žmogui įvažiuoti į Britaniją, nes pabėgti iš Britanijos šis negali (policininkas juk paėmė Zakajevo pasą), bet jeigu aukštesnioji valdžia užsigeis tai pakeisti, tai padarys tą rytoj ir be jo. Tai reiškia, kad jis, naktinis policininkas, jokios žalos Britanijai nepadarys, o tai yra svarbiausia. Štai tokį sprendimą jis ir priėmė, ir tas sprendimas buvo asmeniškai jo, o ne Britanijos vyriausybės. Taip kad ministras Ivanovas be reikalo šaudė iš pabūklų į Britanijos vyriausybę, tuo jis tik įžeidė britus ir sumažino galimybę Zakajevą sugrąžinti į Rusiją.

– Bet vis dėlto bendras Europos klimatas dėl „Zakajevo bylos" genda tiesiog akyse. Europos Parlamento delegacijos neįleido į Čečėniją, susieję tai su Zakajevu...

– Taip, bet anglų pozicijos tai niekaip nepaveiks. Bendrą europinę – taip. Ta prasme, kad viskas jau pradeda erzinti Europos žmones. Erzina ne tai, kad iš principo neišsprendžiama Čečėnijos problema, o su šia problema susijęs Rusijos elgesys. Paklausykite, juk mūsų Europos Parlamentas – labai neutrali organizacija, jeigu ne orveliška, tai jau tikrai pagal Huxley. Ir šitas Europos Parlamentas priėmė specialią Danijos veiksmams pritariančią rezoliuciją, kai ši šalis išlaisvino Zakajevą, kurį pavadino „įžymiu čečėnų politiku" ir suteikė jam vadinamąjį „laisvės pasą" Europoje. Tai labai svarbu.

– Priėmė – ir teko už tai užmokėti.

– Aš turiu daug draugų Europos Parlamente, jie paprasčiausiai juokiasi iš to. Europos parlamentarams nėra gyvybiškai būtina važinėti į Rusiją: tai reikalinga pačiai Rusijai, o ne Europos Parlamentui.

– Bet tos komisijos Čečėnijoje laukė tie žmonės, kuriems jau nėra ko ten tikėtis. Galima, žinoma, juoktis Briuselyje, bet Čečėnijoje dabar jau neliko Europos „ausų ir akių"...

– Tai visai kita šneka. Rusija. Neleidusi atvykti į tą regioną, Rusija nė kiek neįskaudino Europos Parlamento. Tai svarbu Čečėnijai. Ir Rusijai, bet ten jie šito nesupranta. O pačiam Europos Parlamentui – ne.

– Garsėjate kaip šiuolaikinis politikos Nostradamusas. Ar Kremlius ryšis sunaikinti Maschadovą?

– Žinoma. Jie dabar jo ieško ir nori nužudyti. Bet Europa ir į tai šiandien nesureaguos. Maschadovo sunaikinimas padarys praktiškai negalimus bet kokius susitarimus dėl ugnies nutraukimo Čečėnijoje, o visi čečėnų mėginimai sukurti valstybingumą taip pat baigsis. Rusijai tai reikš amžinai pūliuojančią žaizdą Pietuose, su kuria niekas nieko negali padaryti. Protingas žmogus neleidžia, kad susidarytų tokios situacijos. Jis visaip mėgina nukreipti konfliktą į kokią nors civilizuotą vagą. Rusija šiandien apie tai visiškai negalvoja ir elgiasi visiškai absurdiškai. Beprotiška politika, vykdoma dėl artimiausios trumpalaikės naudos, visiškai

nesiskaitoma su didžiulių gyventojų masių interesais. Dėl šios priežasties tai yra nusikalstama politika. Reikia mokėti susitarti su žmonėmis, su jais galima susitarti, kol jie dar gyvi.

– Kodėl, Jūsų nuomone, Europa, kuri gyvena turėdama ne tik trumpalaikių tikslų, visiškai nesirūpina, pavyzdžiui, tuo, kad būtų išsaugoti karo nusikaltimų Čečėnijoje liudininkai? Ir kad ateityje turėtų galimybę sudaryti tarptautinį tribunolą, analogišką tam, kuris teisė Miloševićių?

– Miloševićius Hagoje yra neteisėtai. Gal jis ir nusipelno kartuvių, bet jam iškelti kaltinimai kelia juoką. Visa tai buvo naujųjų Europos dešiniųjų, kurie tuo metu stengėsi įsitvirtinti Europoje, darbas. NATO operacija prieš Serbiją buvo nusikaltimas pagal JTO definicijas. Jokio pagrindo ta operacija neturėjo ir buvo šlykštus naujo elito įsitvirtinimo Europoje politinis aktas. Niekas nekovojo už tai, kad Miloševićius būtų pasodintas į kalėjimą, o karo nusikaltimai atskleisti, – jie paprasčiausiai išgalvojo nusikaltimus. Jie sakė, kad mažiausiai 500 tūkstančių žus dėl Miloševićiaus valdymo, jeigu mes neįsikišime. Bet kai sukeltos dulkės nusėdo ir kapus atkasė, ten rado šešis tūkstančius žmonių palaikų, beje, iš abiejų pusių, įskaitant ir NATO vykdyto bombardavimo aukas. Tai buvo tik politinė operacija. O juk isteriką sukėlė tik todėl, kad įvykius būtų galima prilyginti holokaustui. Nusikalstamas istorinio pavyzdžio panaudojimas. Manipuliacija. Šiandien mes apie tai kalbame: pasaulis išėjo iš proto taip, kaip plaktukas nuslydo nuo koto. Yra idiotų čia. Yra idiotų ten. Negalvokite, kad šiandien situacija yra juoda ir balta. Juoda ir balta ji buvo mano jaunystės laikais: komunistai ir demokratai, ir buvo aišku, kas yra taikos priešas.

– O kokia situacija dabar? Pilka?

– Visa – mėšlina. Šiandien turime reikalų su įvairiais mėšlo atspalviais.

– Kokia, Jūsų nuomone, bus antrojo Čečėnijos karo pabaiga?

– Jei tik apskritai bus tokia pabaiga. Vienas iš pačių galimiausių scenarijų yra tai, kad jokios pabaigos nebus. Visa tęsis dešimtmečius. Nuolatos atsiras naujų nusivylusių jaunų žmonių grupių, kurios vykdys beprasmiškus teroro aktus, aukodamos savo gyvybes dėl kažkokių principų, bet tų aktų poveikis bus nulinis. Geriausias scenarijus būtų karo veiksmų nutraukimas dabar – paprasčiausiai nutraukti juos, net nesvarbu, kad šian-

dien negalima išspręsti politinių klausimų. Viską sustabdyti – ir ieškoti pačių mažiausių vietos socialinių problemų sprendimų.

– Tai kodėl Europa tokia neaktyvi Čečėnijoje netgi šiuo socialiniu aspektu? Humanitarinių organizacijų, dirbančių šiame regione, nepalyginamai mažiau nei buvo, pavyzdžiui, Balkanuose.

– Pasaulinis kontekstas toks: musulmonai mums – teroristai, yra tautos – draugai ir yra tautos – priešai. Liko tik „globalinis karas su terorizmu" – politinė koncepcija. Šiame kontekste nė vienas praktiškas politikas šiandien nieko padaryti negali: tiktai užsikimšti ausis ir laukti.

– Baisu klausytis. Juk būtent Jūs – tas žmogus, kuris ir senais, kur kas sunkesniais laikais, neužsikimšdavote ausų, nesėdėdavote kamputyje kažko laukdamas.

– Kalbu ne apie save, o apie pasaulį. Aš kaip tik neužsikemšu ausų. Šiuo metu aš konfliktuoju su Europos isteblišmentu. Esu iš tų, kurie pasisako prieš Europos Sąjungą. Mėginu sukurti didelę koaliciją siekdamas ją sugriauti. Mano atrodo, kad Europos Sąjunga mažai kuo skiriasi nuo Tarybų Sąjungos. Kol kas jie dar neturi GULAGo tipo darinių, bet užuomazgų jau yra, jau yra areštuotų už politinius pokštus. Pavyzdžiui, Britanijoje. Pajuokavo vienas žinomas televizijos laidų vedėjas. Apsilankęs kaimo mugėje, jis pasakė, kad norėtų turėti tokias tokias pilietines teises, kokios suteikiamos nėščiai vienakojei negrei, turinčiai problemų dėl narkotikų. Pas mus viešpataujantis politinis korektiškumas jau pasiekė absurdo lygį – pokštininką areštavo. Ir nors parlamentas atsisakė priimti įstatymą dėl „neapykantos kalbų" (*hate speech* – 70 straipsnis) – atsisakė todėl, kad sukilo mūsų komikai, pareiškę, kad jie liks be darbo, jei bus uždrausta juokauti. Bet pagal grafiką toks įstatymas turi būti priimtas visoje Europos Sąjungoje! Mes įžengiame į totalitarinį jos istorijos etapą. Daugelis mano senų draugų dabar juokiasi: taip, tu įstrigai sąstingyje, užsimanei pakariauti. Bet patikėkite, aš šito visiškai nenoriu, esu senas žmogus, mielai leisčiau dar likusias dienas su savo katinu sode, aš gyvenime padariau viską, ko siekiau. Bet negalima gyventi taip, kaip gyvename šiandien.

– O kaip gyventi padoriam žmogui dabartinėje Rusijoje?

– Rusijoje padoriam žmogui gyventi neįmanoma. Visi padorūs veržiasi iš ten ir, kai tik gali, išvažiuoja. Visi tie, kurie pasilieka, pasilieka todėl,

kad negali išvažiuoti. Aš kalbu apie bendrąją situaciją, ir mano atsakymas negali būti kitoks. Tačiau pasilieka kai kurios asmenybės, pajėgios protestuoti. Kalėjime sėdi Andrejus Dereviankinas, kurį visi jau užmiršo, bet šis žmogus savo gimtajame Saratovo srities mieste Engelse prie karinės bazės iškėlė plakatą su užrašu: „Nutraukit karą Čečėnijoje!" Už tai gavo keletą metų kalėjimo. Tai yra pozicija, kuri man suprantama. Kai gyvenau Rusijoje, negarbingoje aplinkoje, aš taip pat žinojau, kad mano vieta kalėjime, ir, kai mane areštavo, buvau laimingas.

BEREZOVSKIS

Berezovskis – antra po Bukovskio naujosios rusų politinės emigracijos Britanijoje persona – ašigalis. Čia jis gerai jaučiasi, su visais bičiuliaujasi. Už nugaros, tėvynėje, liko demono, bet genijaus šlovė. Bet dabar: jeigu Abramyčius (taip jį už akių vadina Londone) ką ir primena, tai linksmą žvirblį šviesiomis (kreminės spalvos švarkas) plunksnomis.

Vis dėlto įžeisti ištremtą oligarchą gali visi, o suprasti – ne kiekvienas. Kokia ta jo praeitis? Manipuliavo Jelcinu. Sukosi Čečėnijoje. Darė pinigus naftos versle. Su „Žigulių" automobiliais. „Aeroflote". Ir štai atėjo Vladimiro Putino eilė. Putinas – pagrindinis Boriso Berezovskio projektas. Būtent į jį Berezovskis investavo kaip į ateitį ir – pralošė. Šis faktas, be abejo, sumenkina jo, kaip demono, bet genijaus įvaizdį. Ir kelia gailestį: jo projektas „antrasis Rusijos prezidentas" sėdi sau Kremliuje, o Abramyčius – „Lanesborough" viešbutyje. Žinoma, tai yra prašmatnus viešbutis, *l'hôtel-de-luxe*, be to, dar ir mieste *de-luxe,* ir Haid Parkas po langais, ir vienatvė nekamuoja – čia, „Lanesborough" viešbutyje, paprastai apsistoja mūsų patys pačiausieji, ir juos galima sutikti ant slenksčio ir be apsaugos – ir oligarchą Deripaską, dėvintį džinsus ir basą ryte, ir Potaniną, ir Abramovičių, ir jų žmonas, ir jų vaikučius. Be to, tame „Lanesborough" viešbutyje yra „Library" baras – vieta visų laikų ir tautybių isteblišmentui. Ir krėslai šitame „Library" bare tokie pat kaip Ermitaže už virvelės, skirtumas tik tas, kad čia ant jų sėdėti galima, kad ir kojas užsikėlus. Tokie patys, bet čia ne Kremlius.

– *Kodėl savo tremties vieta pasirinkote būtent Britaniją?*

– Atsitiktinai. Čia buvau, kai sužinojau, jog Generalinė prokuratūra rengiasi mane areštuoti dėl „Aeroflot" bylos. Tada ir nusprendžiau pasilikti.

Bet tai ne vienintelė priežastis. Metus gyvenau Prancūzijos pietuose ir, nors ten nuostabus klimatas, dirbti buvo sunku – aplinka atpalaiduoja. Britanijoje – atvirkščiai. Be to, ir čionykštis klimatas man labai tinka. Vienintelis dalykas, kurio man čia trūko – sniego. Bet praeitą savaitę pasnigo – pirmą kartą per penkiolika mėnesių. Ir aš pasijutau žymiai ramesnis. Man yra tekę gyventi Prancūzijoje, Vokietijoje, Amerikoje, ir, jeigu reikėtų pasirinkti, kur, jeigu ne Rusijoje, gyventi, tai čia jaučiuosi patogiausiai. Yra dar vienas dalykas – tai pats Londonas. Superinternacionalinis miestas. Čia tave palieka ramybėje, tačiau ir tau neleidžia kišti nosies į kitų reikalus, todėl, nežiūrint į visą mano padėties sudėtingumą – juk aš esu rakštis Rusijos valdžiai, – nebuvo nė vieno karto, kad man bent užsimintų, jog esu nepageidaujamas. Vis dėlto mano buvimas šiek tiek neaiškus: lig šiol negavau leidimo nuolat gyventi, laukiu Britanijos užsienio reikalų ministerijos sprendimo jau daugiau kaip metus ir tai kelia šiokį tokį diskomfortą. Bet įsivaizduoju priešingą situaciją: aš – Britanijos pilietis ir aršus Blairo priešininkas (aš čia juk vykdau kampaniją prieš Rusijos valdžią ir neslepiu šito), atvykstu gyventi į Rusiją, o Blairo ir Putino santykiai labai geri, ir Blairas sako: „Volodia, ten pas tave sėdi vienas subjektas, jis yra man toks galvos skausmas, atsiųsk jį čionai." Esu įsitikinęs, kad jau kitą dieną būčiau įkištas į narvą surakintas antrankiais, ir prašymas būtų patenkintas. Todėl, kad Rusija nėra teisinė valstybė ir ten nėra jokios žmogaus teisių apsaugos. Ir ne tik užsienio piliečių, bet, ir tai svarbiausia, savo pačių piliečių. Britanija, atvirkščiai, – šalis, kurioje įstatymas ypač gerbiamas kaip įstatymas. Kitas svarbus aspektas yra tas, kad visi čia esantys žmonės – Zakajevas, Litvinenka – atsidūrė čia ne savo laisva valia. Ir jie nori sugrįžti į Rusiją – tai yra svarbu. Į Ameriką reikia skristi dešimt valandų, labai toli ir ryšius palaikyti nelengva, o čia – gyvenimas informaciniame Rusijos lauke. Į Ameriką išvyksta tie, kurie nenori sugrįžti. Beje, ir praeitame amžiuje žmonės atostogauti važiuodavo į Paryžių, o emigruodavo – į Londoną.

– Kaip vertinate dabartinę Europos poziciją Čečėnijos krizės atžvilgiu – jau po to, kai buvo iškelta „Zakajevo byla", ir tai reiškia, kad ta taikaus proceso linija, kuri vystėsi Europoje per jį, sustabdyta? Ar Europa nori sustabdyti tą karą?

– Iš pradžių pakalbėkime apie tai, kokį vaidmenį Čečėnijos įvykiai vaidina politinei ir visuomenės nuomonei Vakaruose. Sakykime tiesiai, nelabai

reikšmingą. Yra daug savų problemų. Problema numeris vienas – Irakas: bus ten karas ar nebus? Bet apibendrindamas pasakysiu: požiūris stipriai pasikeitė ne Rusijos naudai. Prisidėjo ir Zakajevo areštas, ir tokie efemeriniai įvykiai kaip Putino pasisakymai spaudos konferencijoje apie apipjaustymą. Keista apie tai kalbėti, bet gyvo žmogaus, Zakajevo, likimas ir neišsilavinusio žmogaus ištarta kvaila frazė ant visuomenės nuomonės svarstyklių čia sveria apytikriai vienodai. Putino žodžiai buvo paprasčiausias barbariškumas, o į barbariškumą čia reaguojama labai jautriai – Vakarai ilgai klausinėjo: „Kas jūs, misteri Putinai?“, o dabar, po Briuselio, ši tema jau išsemta. Ir tai sutapo: „Zakajevo byla“, tiesą sakant, ir išvedė Putiną iš kantrybės, argumentai išseko, Danijos sprendimas jį įsiutino ir t. t. Tai štai, svarbiausių Vakarų laikraščių puslapiuose pradėjo mirgėti antraštės, lyginančios Putiną su Miloševićiumi. „Kokią teisę mes turime priimti Putiną? Tiesti jam raudoną kilimą? Valstybiniam nusikaltėliui?“ Iki „Zakajevo bylos“ tokio tono Europoje nebuvo. Nors Europos šalių vyriausybės visą laiką stengiasi išsaugoti santykius su Rusija, tai yra suprantama žiūrint iš pragmatiškų pozicijų, reikalinga Rusijos parama būsimame Irako kare, bet staiga pagilėjo plyšys tarp aukščiausių Europos valdžios veikėjų racionalaus elgesio ir opozicinės pakraipos politikų, apie Putiną ir Rusiją pradėta kalbėti aštriai. Ir, savaime suprantama, atsirado pastebima takoskyra tarp viršutinio ešelono ir visuomenės nuomonės, kurią, kaip įprasta, išreiškė žurnalistų bendruomenė. Rezultatas – po Zakajevo arešto pasikeitė požiūris į karą Čečėnijoje. Karo baigčiai tai neturėjo lemiamos reikšmės, bet buvo labai svarbu. Nes sprendimą vis tiek priims Rusijos federalinė valdžia. Čia aš noriu tik pacituoti Zakajevą. Kartą jis pasakė: „Rusija turi teisę pradėti karą su Čečėnija. Ir turi teisę tą karą baigti.“

– Ką reiškia „ne lemiamos, bet svarbios reikšmės“?

– Tai reiškia, kad nauja Europos pozicija rimtai erzins Rusijos valdžią ir nuolatos stums ją priimti sprendimą vis primindama šią rakštį. Putinas juk labai liguistai reaguoja į išpuolius jo adresu, ir todėl ta terminija, kurią Vakarai pradėjo vartoti jo adresu, žlugdo jį iš vidaus. Nesuprasdamas pretenzijų esmės, jis priima viską asmeniškai. Juk Vakarų reakcija į jį asmeniškai ir visuomenės nuomonė apie jį – vienas iš svarbiausių Putino atramos taškų. Po Briuselio ir Zakajevo atvejo Putino

Vakaruose jau niekada nelaikys savu žmogumi, nes pamatė, kad jam svetimos pamatinės Vakarų visuomenės idėjos, jis jomis netiki. Vakaruose dabar manoma, kad jis yra veidmainis. Juk atsitikimas su Zakajevu – visiškai akivaizdus. Zakajevas – viena iš šviesiausių asmenybių Čečėnijoje. Vis dėlto išdrįsiu tą pasakyti – žinau tai ne iš nuogirdų. Aš Čečėnijoje vedžiau sunkiausias derybas, ir man nė karto nekilo abejonių, kad Zakajevas nori taikos ir siekia to konstruktyviai. Ir Vakaruose Zakajevo vaidmuo akivaizdus – nėra nė vieno fakto, liudijančio, kad jis nori tęsti karą, bet yra daugybė faktų, kurie rodo, jog jis nuosekliai gynė taikios šių skerdynių pabaigos idėją.

Aš įvertinau jau beveik praėjusių metų rezultatus ir manau, kad 2002 metai buvo Rusijai patys nuostolingiausi po 1991-ųjų, kai subyrėjo Tarybų Sąjunga. Mūsų pralaimėjimams įvardyti neužteks vienos rankos pirštų. Pagrindinis įvykis – kokybiškai pasikeitė situacija Čečėnijoje. Iki 2002 metų buvau tikras, kad mes galime patys susitarti dėl taikos tarp kariaujančių pusių, bet dabar jau nebe. 2002-ieji tapo lūžio metais: abiejų pusių neapykantos lygis pasiekė tokias aukštumas, kad be tarptautinių tarpininkų, taip pat ir išorinių ir jėgą naudojančių, šito konflikto mums jau nepavyks išspręsti. Man atrodo, kad pats didžiausias Rusijos praradimas – šalis prarado valstybingumą ta prasme, kad be išorinės jėgos pagalbos jau nesugeba išspręsti savo vidinio konflikto. Galima pasakyti, kad Rusija patyrė triuškinamą pralaimėjimą antrajame Čečėnijos kare, ir šis pralaimėjimas yra žymiai reikšmingesnis už pralaimėjimą pirmajame Čečėnijos kare. Tas pralaimėjimas slypi būtent ten, kad mes praradome savo valstybingumą.

Antras politinis Rusijos pralaimėjimas – Kaliningradas. Nereikėjo taip kvailai ir ilgai visko aiškintis dėl skridimų, važiavimų, greitųjų traukinių – reikėjo rūpintis integracija į Europą. Mes turėjome pasakyti: taip, priimame variantą su vizomis, bet tik kad turėtume garantijas, jog nustatytu laiku visa Rusija pateks į Šengeno zoną. Šitoks pokalbis neįvyko dėl vienos paprastos priežasties – per daugelį šimtmečių susiformavusio politinio rusų elito nepasitikėjimo savo jėgomis. Rusija negali patikėti, kad galima orientuotis į tai, kas vyks po penkerių, dešimties metų. Rusija netiki savo jėgomis. Mes norime būti Europos dalis – ir šito bijome.

Postsovietinėje erdvėje – taip pat visiškas krachas. Nepriklausomų Valstybių Sąjungos kaip bendros ekonominės ir politinės bendrijos jau

nėra – tai jau faktas. Amerikiečių kariuomenė yra Gruzijoje ir Vidurinėje Azijoje. Baltijos šalys – NATO narės. Santykiai su Baltarusija tiktai gedo. Kalbant apie mūsų tolimąsias sienas, pats ryškiausias pavyzdys yra Irakas. Mes jį prarandame, mes žengėme labai didelį žingsnį šalin nuo Irako prarasdami ir politinę, ir ekonominę įtaką tame regione. Prisimenu 2002 metų žaidimus. 40 milijardų sutartis šen ten... Tikras mulkinimo antpirščiais žaidimas! Kremliuje sėdi šuleriai! Jie galvoja: nutrauksime 40 milijardų sutartį, ir amerikiečiai nelįs į Iraką arba mums sumokės.

Be viso šito, Rusija patyrė didelių moralinių nuostolių. Dauguma Vakaruose vis labiau linkę tikėti, kad Rusija nėra demokratinė šalis. Eina ne liberaliu keliu, o tiesiog priešinga linkme, griaudama pagrindinius demokratinio valstybingumo mechanizmus.

Štai ir viskas. Šia „optimistine“ gaidele įrašo juosta ėmė ir pasibaigė. Laikas grįžti į Maskvą. Kartais netgi genijai (demonai) klysta, o jeigu jau kartą susipainiojo, tai kur garantijos, kad taip neatsitiks dar kartą? Kad ir kaip ten yra iš tikrųjų, tačiau Londone velniškai laisvai galvojasi. Čia jums ne Kremlius.

TARNYSTĖ BEPROTYBEI, ARBA KERŠTO ĮSTATYMAS

2004 m. kovo 18 d.

Paskutinės paros informacija: laiškas, grasinantis teroristiniais aktais, pristatytas paštu į Prancūzijos ministro pirmininko priimamąjį, buvo pasirašytas teroristų, 2002 metų rudenį užgrobusių miuziklą „Nord-Ost“ vadeivos Movsaro Barajevo, ir laiške jis prisistato kaip organizacijos „Alacho tarnai“ vadovas.

Kita informacija – remiantis anoniminiais informacijos šaltiniais iš FST: su Prancūzijoje rengiamais sprogdinimais yra susijusi Rusijos FST, tuo tikslu į Rusijos Federacijos pasiuntinybės teritoriją prieš kurį laiką diplomatiniu paštu buvo įvežta 200 kilogramų sprogmenų, ten jie dabar ir saugomi.

Kas tai? Juk Barajevas tikrai negyvas, nors sklando daugybė versijų, kad „jam leido išeiti“ iš „Nord-Ost“. O diplomatinis paštas tikrai negali „perdirbti“ dviejų centnerių bjaurasties, kurią surasti išmokyti viso pasaulio pasienių šunys.

Tai – tarnystė beprotybei, tiesiog beprotystė. Šiuolaikinė, sparčiai besivystanti liga – kai norinčių įvykdyti teroro aktą ir kam nors už ką nors atkeršyti vis daugiau ir daugiau. Net jeigu manytume, kad šiuo metu dėl Ispanijos įvykių daugelio psichiškai nesveikų ir stipriai morališkai traumuotų žmonių sveikatos būklė pablogėjo (visiškai šito atmesti negalima). Šios ligos gydymo prognozės labai pesimistiškos ir neguodžia. Beprotystė ateity tik plis.

Pirma, plintant islamofobijai, musulmonai paverčiami atstumtaisiais ir bet kuriai progai pasitaikius daromas spaudimas musulmoniškajam pasauliui (ir apskritai visam, ir bet kuriuo vietiniu lygiu), kad tai jis „dėl visko kaltas“. Ir kuo daugiau mes – juos, tuo daugiau jie – mus. Tai seniai seniai žinomas keršto įstatymas.

Antra, kuo toliau, tuo labiau akivaizdus tarptautinės koalicijos šalių specialiųjų tarnybų nemokšiškumas, neefektyvumas ir melagingumas. Kaip žinoma, kuo daugiau teroro aktų, tuo daugiau specialiosios tarnybos reikalauja lėšų ir įgaliojimų, taip pat ir teisės taikyti neteisėtus poveikio būdus. Motyvacija – būtinumas sugriebti už uodegos eilinę „Al Qaeda“ šaką. Bet tos šakos vis nesugriebia, o po eilinio teroro akto ir vėl viskas kartojasi: reikalavusieji papildomų lėšų ir papildomų įgaliojimų neatsistatydina, nors savo pareigų neatliko (Ispanija – išimtis), atvirkščiai – reikalauja ordinų. Ir toliau suraukę kaktas apsimeta, jog daro kilnų darbą.

O juk norinčiųjų ką nors susprogdinti nė kiek nemažėja. Atvirkščiai, jų skaičius auga. Be to, vis mažiau kas tiki mitu, kad štai pagausime bin Ladeną ir tada jau gyvensime ramiai. Vis daugiau tų, kurie jau negali negalvoti, kad specialiosioms tarnyboms labai naudingas visas tas šurmulys dėl tarptautinio terorizmo, ir jos pačios, tai yra specialiosios tarnybos, tampa neatimama viso šito veiksmo – lyg ir kovos, lyg ir terorizmo – dalimi.

Taigi, pasirodo, gyvename laikais, kai nevalstybinis terorizmas tapo neatsiejamai susijęs su valstybiniu terorizmu, jie papildo vienas kitą ir kartu krinta ant mūsų galvų. Tuo pat metu esame visiškai bejėgiai ir prieš savas specialiąsias tarnybas, ir prieš vis augantį skaičių norinčiųjų kam nors atkeršyti. Už tikėjimą. Už save. Už savo šalį. Už savo įsitikinimus. Už daug ką galima keršyti šiame gyvenime.

Taip ir bėgame ratu. Visuotinė teroro aktų baimė skatina specialiųjų tarnybų savivaliavimą. Tos, atrodytų, daro tai, ką reikia, bet tuo pat metu – daro tai, ką nori, vadinasi, iš tikrųjų nieko nedaro. Jų siautėjimas

sukelia naujus teroro aktus. Todėl mes vėl girdime – reikalaujama išskirtinių įgaliojimų, leidimo taikyti pasirinktinę, tai yra neteisėtą, prievartą ir pan. Kuo šiomis aplinkybėmis gali pasitikėti žmogus? Niekuo. Visuotinis šiuolaikinis nepasitikėjimas valdžia tik didina beprotystę.

Spręskite patys: atrodytų, kad idėjos apie FST pėdsaką, vedantį prie būsimų sprogimų ir diplomatiniu paštu įvežtų į Paryžių sprogmenų, kvailumas akivaizdus. Galima netgi pasijuokti – ko tik neprisigalvoja internete! Bet tarp kliedesio internete ir mūsų stovi įvykiai Katare. Ten Docho mieste Rusijos specialiųjų tarnybų darbuotojai susprogdino Rusijos priešą Zelimchaną Jandarbijevą [anksčiau ėjo Čečėnijos Respublikos Ičkerija prezidento pareigas]. Vykdytojai nesugebėjo panaikinti pėdsakų, juos sugavo ir dabar jie prisipažino įvykdę politinę žmogžudystę.

Viskas. Sprogimas Katare įrodo – ir tai jau ne vien žurnalistų versija, – kad Rusija sugrįžo į Tarybų Sąjungą ta prasme, kad praktikuoja politinį terorizmą ne tik savo šalies viduje, Čečėnijoje, bet žudo visur, kur tik nori. Po Jandarbijevo nužudymo iš „diplomatinių sprogmenų“ idėjos šaipytis beprasmiška.

Dabar žmonės žino, kad „mūsiškiams“ ką nors susprogdinti Prancūzijoje – tik technikos, o ne leistinumo klausimas. Kitas reikalas, kad vieni mūsų šalyje su Putino atėjimu susijusią politinio terorizmo liniją palaiko, o kiti kategoriškai ją neigia. Bet tai jau detalės. Svarbiausia, kad ryšys su FST (arba GRU) realus. Todėl, kad leidžiama viskas.

Tai reiškia, kad vėl iškyla tas pats klausimas: kuo tikėti? Kuo pasitikėti einančiam į metro, lipančiam į elektrinį traukinį, garlaivį, lėktuvą, savo namuose užmingančiam žmogui?

Niekuo. Šitas nepasitikėjimas, visų pirma, nušluos vyriausybes, kurios „pasėjo“ tą nepasitikėjimą. Būtinai. Bet, antra, tas nepasitikėjimas, kaip žinoma, veda tiesiai į idėjinį radikalizmą. Kai vieni, kad užsimirštų, eina pas skustagalvius, kiti – tampa miuridų sekėjais, treti... Negalima pasakyti, ką rytoj pagimdys smegenys, užkrėstos beprotyste.

Pasaulis privalo sustoti ir susitarti dėl bendro išgyvenimo, o ne dėl naikinimo koalicijų. Beprotystės lenktynės, kurių liudininkai mes esame, anksčiau ar vėliau atves mus prie šito. Visas klausimas – kiek dar prireiks aukų, kad taip atsitiktų.

CHAOSĄ GRUZIJOJE KREMLIUS REMIA NEŠVARIAIS PINIGAIS

2004 m. rugsėjo 20 d.

Kaip žinoma, iškart po Beslano košmaro ponai Putinas ir Rusijos Federacijos gynybos ministras Ivanovas nesugalvojo nieko originalesnio, kaip tik pamėgdžioti Bushą ir jo artimiausius ponus, ir pažadėjo smogti prevencinius smūgius į teroristų bazes ir į pačius teroristus, kad ir kur tie būtų. Visiems tapo aišku: kalbama apie Gruziją, kuri, nušalinusi Ševardnadzę*, vis labiau kratėsi Kremliaus kontrolės. Dar tiksliau – kalbama apie Pankisio tarpeklį prie pat Čečėnijos.

Kodėl Kremlius taip nekenčia būtent Gruzijos? Kodėl Gruzija taip aršiai priešinasi Kremliaus kontrolei? Ir kodėl Kremlius taip liguistai reaguoja į Gruzijos pasipriešinimą? Kas tokio yra šioje šalyje ir jos pirmuosiuose asmenyse, kad Kremlius galvoja apie galimybę pabombarduoti šios šalies teritoriją? Ar Rusijos karas prieš Gruziją yra dėsningas mūsų užsienio politikos rezultatas? O gal momentinis atsitiktinumas, pagimdytas vidinių Kremliaus politinių poreikių? Beslano įvykių potrauminis sindromas gal?

Ieškodami atsakymų į šituos klausimus nuo paprastų dalykų eisim prie sudėtingų, turėdami galvoje, kad daugelio tarptautinių kataklizmų (o Rusijos ir Gruzijos karas – būtent tokia katastrofa) pirminių priežasčių reikia ieškoti paprastuose dalykuose, esančiuose paviršiuje.

Žinoma, Saakašvilis – berniukas pirmūnas. Be to, dar gražuolis ir viso pasaulio žurnalistų numylėtinis. O pirmūnus, gražuolius ir svetimus numylėtinius Putinas jau seniai iš savo aplinkos pašalino. O dabar – apie „jų“ dvarą: ką gali matyti ir girdėti Putinas bei jo artimiausias ratas, kai susitinka su Saakašviliu?

Susitikimas su Gruzijos prezidentu prasideda nuo pokalbio su jo vyriausiuoju patarėju.

– Danielis Kuninas, – prisistato jis angliškai švytėdamas tikra amerikietiška šypsena, lyg jūs būtumėte jo geriausias draugas. Jis labai simpatiškas ir labai jaunas, be švarko, kaklaraištis nukrypęs į šoną, marškinių rankovės atraitotos. Rusiškai Danielis nekalba, nors ir yra, kaip pasirodo, anarchisto

* Tarybų Sąjungos užsienio reikalų ministras 1985–1990 m., M. Gorbačiovo bendražygis. Vėliau – Gruzijos prezidentas, nušalintas 2003 m. lapkritį per Rožių revoliuciją.

Bakunino ainis. Įvertinkite likimo žaismingumą: Bakunino šeima emigracijoje atmetė skiemenį „Ba“, kad nekristų į akis revoliucinė praeitis, ir štai Kuninas – Gruzijos prezidento patarėjas, Amerikos pilietis, gaunantis atlyginimą iš tos valstybės departamento. Atlyginimo šaltinis – ne paslaptis, Danielis pats apie tai pasakoja, ir gana linksmai: kaip „Miša“ pats jį pakvietė būti vyriausiuoju patarėju, ir jis iš principo buvo linkęs sutikti, bet iš karto viską sustatė į vietas – elgetiškas atlyginimas, kurį gali jam pasiūlyti Gruzija, nepriimtinas. „Miša“ ėmė ir išrūpino jam atlyginimą Valstijose.

Danielis, reikia pripažinti, yra labai įtakinga figūra Gruzijos valstybinėje kanceliarijoje, čia visi dabar kalba angliškai, – dabar tai *comme-il-faut*, privaloma, taip pat, kaip carų rūmuose buvo būtina kalbėti prancūziškai. Ir pats prezidentas Michailas, ir ministras pirmininkas Zurabas Žvanija, ir parlamento pirmininkė Nino Burdžanadzė, ir gynybos ministro pavaduotojas Vasilis Sicharulidzė ir, savaime suprantama, užsienio reikalų ministrė Salomė Zurabišvili norėtų duoti interviu angliškai – be abejo, tai jų teisė, jeigu jiems taip patogiau.

Galima įsivaizduoti, kaip jaučiasi į šią primygtinio vakarietiškumo atmosferą patenkę žmonės iš Putino administracijos, visą Nepriklausomų Valstybių Sąjungą įpratę matyti prie savo kojų.

– O kokia kalba kalbatės su savo šefu? – klausiu Bakunino palikuonio.

– Paprastai angliškai, – lengvai ir linksmai, kaip viską, ką jis daro, atsako Danielis. – Tiktai per derybas, kai reikia, kad niekas mūsų nesuprastų, gruziniškai. Aš mokiausi privačiai. Anksčiau dirbau Gruzijoje NVO (NGO – *Non-Governmental Organization*).

NVO – visuomeninės nevalstybinės ir nevyriausybinės organizacijos.

– Tai iš NVO – tiesiai į vyresniuosius Gruzijos prezidento patarėjus?

– Mūsų valstybinėje kanceliarijoje dabar visi iš NVO, – juokiasi Danielis.

Biurokratinis aparatas, sudarytas iš visuomenininkų? Galima tiktai įsivaizduoti, ką jaučia mūsų prezidentas valstybininkas, nekenčiantis visų tų „NVO“, kai jam tenka kontaktuoti su šia nauja gruziniška valdininkija. Ir tada, kai šis amerikietiškas jaunuklis Kuninas-Bakuninas Putino akivaizdoje kažką patarinėja gruzinų ir anglų puskalbe šitam neprijaukintam Michailui Saakašviliui.

– Ką reiškia būti Gruzijos prezidento amerikiečiu padėjėju? – paklausiau Danielio.

Jis atsakė:

– 24 valandas per parą siūlyti naujas idėjas. Ryte, dieną, vakare. Turėti dešimtį variantų ir pasiūlymų kiekvienu Mišą dominančiu klausimu.

Šiandieninio oficialaus Tbilisio diagnozė: amerikietiško tipo darboholiška vadyba, to pavidalo vadyba, kokią matome amerikietiškuose filmuose. Hamburgeriai, jokios subordinacijos, visi linksmi, optimistiški ir mėgstantys gyvenimą. Visiškai į Vakarus orientuota vadyba. Be jokių niuansų. Jokio Šiaurės Vakarų vairininko, jokio politinio nenuspėjamumo, į kurį įklimpę Kremliaus dvariškiai. Saakašvilio laikų Gruzija – akivaizdi antibizantija. Antibiurokratija. Antihierarchija. Antikolonija, neigianti metropoliją. Kremliuje – viskas atvirkščiai. Neosovietinis bizantiškumas. Archihierarchija. Nostalgiški jausmai imperijos atžvilgiu, pavirtę realiais žingsniais siekiant pajungti ir nupirkti kolonijas (paskutinis pavyzdys – 800 milijonų dolerių dovana Ukrainai ir Baltarusijai už „sąjungiškumą"). Provokacijų politika.

Michailas Saakašvilis žavus, vis šypsosi, yra tiesus ir tiksliai reiškia savo mintis:

– Mes paklausėme rusų: „Ką mes darome ne taip? Kodėl jūs mūsų nemylite? Mes pažadėjome Pietų Osetijoje mokėti pensijas ir algas valstybės tarnautojams. Argi tai blogai?" Rusai nieko neatsakė. Ir prasidėjo provokaciniai susišaudymai. Pas mus dislokuoti amerikiečių kariškiai, ir mes galime įrodyti, kad esame disciplinuoti. Mes sakome: „Mes nenorime ginkluoto konflikto", o rusai didina jėgą. Bet mes neleisime, kad pasikartotų tai, kas įvyko 1992 metais [keturi Karo tarybos nariai, tarp jų E. Ševardnadzė, pavartojo jėgą], – tie įvykiai sustabdė mūsų reformas. Mes norime padaryti Gruziją patrauklią. Argi tai blogai? Vis dėlto labai sunku atsakyti, ko iš mūsų nori Rusija. Visi Rusijos veiksmai Gruzijoje neracionalūs. Mes paprašėme tarptautinės bendruomenės organizuoti konferenciją Pietų Osetijos klausimu – dėl statuso, dėl politinio Pietų Osetijos klausimo sprendimo. JTO, Europos saugumo organizacija, Europos Sąjunga palaikė šią idėją. Rusai atsisako.

– *Kada paskutinį kartą kalbėjotės su Putinu?*

– Aš skambinau – manęs su juo nesujungia. Išsiunčiau Putinui du laiškus. Atsakymo negavau. (Trumpas, spontaniškas susitikimas įvyko tik rugsėjo 16 dieną Astanoje, NVS viršūnių susitikime.).

– Kokia buvo Jūsų reakcija į Ramzano Kadyrovo, Putino čečėnų favorito, pareiškimą pasiųsti į Pietų Osetiją tūkstančius savo kovotojų – padėti „išspręsti problemą"?

– Fuck him!

Tuo ir baigėme. O dabar apie tai, kas Gruzijos prezidento kabinete nebuvo išreikšta konkrečiais žodžiais ir pasiūlymais ir kuo nustebino Michailas Saakašvilis. Jis be galo myli savo tautą. Kalbėjo apie šešiolikos kariškių žūtį kaip apie katastrofą: „Kai žuvo 16 žmonių, aš turėjau priimti sprendimą". Ir jis priėmė sprendimą: atitraukti gruzinų padalinius nepavojingu atstumu. Kad nežūtų dar daugiau Gruzijos kariškių.*

Aš išėjau sukrėsta. Sukrėsta kontrasto: pas mus gali žūti ne 16, o 16 tūkstančių kariškių, bet niekas neprivers prezidento gelbėti likusių atitraukiant juos nepavojingu atstumu. Ir kaltos dėl to ne Rusijos platybės, ne jos gyventojų milijonai, o sielos mililitrai. Šita Saakašvilio meilė savo tautai ir yra, jei teisingai suprantu, pagrindinė Putino, įsikalusio sau į galvą mintį atgaivinti imperiją ir dėl šio tikslo negailinčio gyvybių, problema. Akivaizdžiai sukama imperijos atgaivinimo link, todėl kolonijos privalo būti paklusnios, ir kas ne su mumis, tas – prieš mus. Tai – iracionali Kremliaus ir Tbilisio kovos priežastis. Toliau – racionalios, t. y. finansinės ir ekonominės, priežastys.

Kokie yra šiuo metu Rusijos interesai už Kaukazo kalnų? Už ką turėtų kovoti Putino biurokratija šiame regione? Visų pirma, Rusija siekia tvirtinti Kaukaze vadinamąją „krikščioniškąją ašį" (osetiškąją) kaip atsvarą „musulmoniškai papilvei" (Čečėnija, Ingušija, Karačiajų Čerkesija, Kabarda-Balkarija, Dagestanas, Adygėja). Kaip šios ašys susidarė – supran-

---

* 2004 metų vasarą Gruzijos valdžia pamėgino užkirsti kelią kontrabandai Rokio tuneliu Gruzijos ir Rusijos pasienyje. Iš pradžių jie užėmė tunelį ir pradėjo jį kontroliuoti, bet iškart suskambėjo Pietų Osetijos nacionalistiniai lozungai: mes, supraskit, esame nepriklausomi. Bet Gruzijos valdžia puolimą tęsė ir vieną gražią dieną uždarė Ergneto turgų. Rokio tunelio mafija pasijuto priešinfarktinės būsenos – nėra kur realizuoti kontrabandos. Tada ypač pravertė „tautų apsisprendimo teisė" – Pietų Osetija apie šią teisę klykte klykė, o Rusija ją atvirai palaikė. Prasidėjo karas. Jis tęsėsi nuo rugpjūčio 12 iki 21 dienos. Kai žuvo 16 gruzinų kariškių, Saakašvilis atitraukė savo būrius iš anksčiau užimtų aukštumų, kad gruzinų kaimai būtų apsaugoti nuo apšaudymo. (Citatos iš Anos Politkovskajos straipsnio „Pasalūniškas karas", pirmojo iš trijų, parašytų po jos komandiruotės į Cchinvalį, Suchumį ir Tbilisį.)

tama, bet toks poreikis yra, ir tai reiškia, kad yra prasmė neišleisti iš savo regos lauko Pietų Osetijos – mažyčio žemės lopinėlio, kurį nuo Šiaurės Osetijos skiria Kaukazo kalnai.

Su Abchazija susijęs kitas klausimas – tas žemės ruoželis Juodosios jūros pakrantėje labai reikalingas Rusijos Federacijai, nes suteikia Rusijai sausumos kelią į Armėniją, vienintelį likusį strateginį Kremliaus partnerį už Kaukazo kalnų (visus kitus išvaikė), kur dar neįžengė JAV.

Suprantami ir Cchinvalio bei Suchumio interesai – jie neturi kur dėtis. Cchinvalis neslepia, kad nori susijungti su Vladikaukazu, o šito niekaip nepadarysi be Maskvos. Suchumis savo ruožtu nemato galimybės sugrįžti į Gruzijos sudėtį, tai reiškia, kad reikia prie ko nors prisišlieti, o pats patikimiausias petys – Maskva.

Iš tikrųjų visi šie tarybiniai „užšaldyti konfliktai" šiandien pavirto tikromis „juodosiomis skylėmis". Nors politiniame pasaulio žemėlapyje abi šios teritorijos pavaizduotos kaip suverenios Gruzijos dalys, ir Abchazija, ir Pietų Osetija *de facto* – tai zonos be mokesčių, be skaidrių biudžetų, be teisėtų valdžios organų, be biudžeto išteklių ir panašiai, tuo teisėta teritorija iš principo skiriasi nuo neteisėtos.

Kam Kremliui reikalingos „juodosios skylės"? Vidiniam naudojimui, visų pirma. Kad būtų paprasčiau paleisti į apyvartą „juoduosius pinigus" kur reikia, visokioms juodosioms schemoms organizuoti ir pan. Pas mus tik žodžiais kovojama už įstatymo valdžią – ir toliau palaikomos tos teritorijos, kurias bet kuriuo momentu galima panaudoti kaip nekontroliuojamos pinigų masės įliejimo arba, atvirkščiai, išsunkimo vietas. Savotiškas slaptų operacijų ir pavedimų zonas, kai nereikia niekam dėl nieko atsiskaityti ir nereikia pasirašyti jokių dokumentų.

Rusiška politika kaip ir anksčiau – juodųjų grynųjų pinigų politika. Be jų nieko nebūna ir niekas neįvyksta. Juodieji grynieji pinigai – tai visų mūsų valdžios šakų ir organų formavimo principas. Žaidžiant tokius žaidimus gyvybiškai būtinas dirbtinai palaikomas chaosas vietoj griežtai apibrėžtų normų ir tvarkos.

Turėti tokių „juodųjų skylių" už savo valstybės ribų – nieko patogiau nesugalvosi. Be to, jos yra žymiai patogesnės už ofšorines kompanijas: ten laikui bėgant kas nors ką nors vis dėlto suuos, reikia išsisukinėti ir formuoti daugiapakopes priedangos struktūras, o tai reiškia, kad informacijos nutekėjimo galimybė yra didelė. Abchazijoje ir Pietų Osetijoje viso šito nereikia.

Kad galėtume palyginti ir geriau suprastume: Tarybų Sąjungoje „juodųjų skylių" vaidmenis vaidino kai kurie Afrikos režimai – Politinis biuras pateikdavo juos kaip „nacionalinio išsivadavimo" judėjimus, kišdavo ten partijos pinigus ir vykdė savo finansines operacijas. Rusijoje gana ilgai tokią vidinę „juodąją skylę" vaidino Čečėnija, kurioje tyčia nebuvo kuriama normali bankinė sistema (ir lig šiol nesukurta). Bet Čečėnija yra šalies viduje, ir tai yra minusas, niekada negali žinoti, kada užgrius formalus patikrinimas, žiūrėk, staiga iššoks iš kur nors koks sąžiningas prokuroras, be to, Ramzano Kadyrovo ir jo draugužių apetitai vis didyn.

Šiuo klausimu Abchazija ir Pietų Osetija kol kas neapvylė. Čia galima viskas, ko negalima niekur kitur. Čion galima vežti pinigus, ginklus ir narkotikus – tai ir vyksta. Galima jų ir atsikratyti – šitai taip pat atsitinka. Jokios apskaitos ir kontrolės. Viso labo tik pašerk nereiklius vietinius režimus ir pastoviai varyk „Rusijos piliečių gynimo" propagandą. Viskas.

Pirmos savo kadencijos metu Putinas taip prispaudė Ševardnadzę, kad tas, tarybinis oligarchas, puikiai žinantis, kaip ir kodėl funkcionuoja tokios „juodosios skylės", pasidavė ir atidavė rusų „juodųjų pinigų" zonoms trečdalį Gruzijos teritorijos. Atėjus į valdžią naujam prezidentui, „reikalas" sušlubavo: Saakašvilis beveik iš karto paskelbė „užšaldytų konfliktų" iškonservavimo politiką – ir tuojau pat tapo Rusijos priešu Nr. 1. Adžariją, kuri vis dėlto mažiau darbavosi Maskvos labui, o didesne dalimi – savo kunigaikštuko Abašidzės naudai, Putinas atidavė Saakašviliui daugiau ar mažiau ramia širdimi, bet dėl Cchinvalio ir Suchumio „juodųjų skylių" paskelbė karą.

Tokie mūsų valdžios užkalnės žaidimai reikalauja griežtai nubausti bombardavimu vakarietį prezidentą Saakašvilį, kuris šiandien atvirai „fuckina" senąją metropoliją ir orientuojasi į Jungtines Valstijas. Mes gi, Rusijos žmonės, dėl tos rusiškos politikos sparčiai prarandame gerą kaimynę Gruziją. Kiekvieną dieną ir kiekvieną valandą. Nors esame absoliučiai suinteresuoti artimais draugiškais santykiais.

Galima padaryti vieną išvadą – dabartinė Rusijos administracijos vykdoma dviejų gruziniškų teritorijų aneksijos politika neturi nieko bendra su strateginiais ir apskritai kokiais nors protingais Rusijos interesais Kaukaze.

Pabaigai – apie meilę. Protingi žmonės XXI amžiuje neverčia savo mylimų piliečių lieti kraujo. Bėdos prasideda tuomet, kai piliečiai nemylimi. O valdžia lieka chroniškais trejetukininkais.

2005 m. liepos 4 d.

Į laikraščio „Novaja gazeta“ klausimus atsako garsus rusų sinologas, profesorius Vilia Gelbrasas. Liepos mėnesį Paryžiuje vykusioje tarptautinėje saugumo konferencijoje jis perskaitė sensacingą pranešimą apie kinų migraciją Rusijoje.

Vilia Gelbrasas – ekonomikos profesorius, istorijos daktaras, vienas iš žymiausių Rusijos sinologų, Maskvos valstybinio universiteto, Azijos ir Afrikos instituto dėstytojas, dirba mokslinį tiriamąjį darbą Rusijos mokslų akademijos Pasaulio ekonomikos ir tarptautinių santykių institute. Daugiau kaip dviejų šimtų mokslinių darbų autorius. Paskutinės profesoriaus knygos: „Kiniška Rusijos realybė“ (2001) ir „Rusija globalinės kinų migracijos sąlygomis“ (2004).

– Parašėte dvi fundamentalias knygas apie kinų migraciją Rusijoje. Kokia yra jų pagrindinė idėja?

– Kalbos apie kinų migraciją (kad Kinija jau vos neužgrobė visos Rusijos) girdimos jau seniai. Su studentais atlikome du didelius šios temos tyrimus. Pirmą kartą, 2001 metais, tuo požiūriu tyrėme Maskvą, Vladivostoką, Chabarovską ir Usurijską (tai vietos, kuriose iš traukinių išlipa didžioji dalis atvykusių prekiauti kinų, iš ten jie išsisklaido po turgavietes). Šio tyrimo medžiaga tapo pirmos knygos pagrindu.

Antrą kartą pasirinkome Irkutską ir vėl Maskvą, Vladivostoką, Chabarovską. Irkutskas mums buvo įdomus, nes migrantai ten jau apsigyvenę. Be to, mums į rankas pateko vienas iš kinų planų, kuris buvo apsvarstytas Kinijos komunistų partijos politinio biuro posėdyje kaip svarbi idėja. Irkutskui tame plane skirtas specialus vaidmuo. Pagal tą planą per Amūro sritį turėjo būti organizuojamas kinų apgyvendinimas visoje Rusijos teritorijoje. Kontroliuodami prekių srautą, sutelkę ją savo rankose svarbiausiuose punktuose palei Sibiro magistralę iki pat Maskvos, kinai turi didinti savo įtaką. Irkutskas kinams svarbus tuo, kad yra tarpinis prekių ir žmonių judėjimo iš Kazachstano į Altajų ir Buriatiją punktas. Tyrimo metu Irkutske jau buvo Kinijos konsulatas.

Knyga išėjo įdomi. Mes aprašėme kinų verslumo Rusijoje situaciją – ką jie daro su pinigais, kaip pinigai keliauja į Kiniją, kaip iš Kinijos

atgabenamos prekės, kaip Rusijoje šios prekės virsta pinigais. Remiantis šiais duomenimis, buvo parašytas ir išsamesnis nei knygoje specialus pranešimas Jungtinių Tautų Organizacijai.

– Kiek pinigų mes šiandien atiduodame Kinijai per šias schemas? Už kokią sumą šiandien perkame iš kinų?

– Manau, kad kalbėti apie tai, kiek perkame ir kiek parduodame, būtų ne visai tikslu. Į šią sritį giliai įsismelkusi šešėlinė veikla ir atvirosios vagystės.

– Pačių kinų?

– Ne, mūsų, susijusi su kinų prekyba. Pavyzdžiui, europinėje šalies dalyje pasirodė kinų delegacijų, kurios derasi dėl miškų kirtimo. Ar Sibire nėra miškų? Pasirodo, kad palei Sibiro geležinkelius kinai taip iškirto miškus, kad rizikuojame likti visai be maumedžių.

– Kinai vertina maumedžius?

– Tai labai vertinga mediena. Maumedžiai kvepia visą laiką. Gyventi iš maumedžių pastatytame name – malonumas.

– Juk ne dėl kvapo kinai jį perka?

– Iš maumedžių jie gamina viską. Perdirba viską – ir aliejų, ir sėklas, ir kankorėžius. Savo miškų jie jau nekerta. Ekologiniu požiūriu, jeigu miškai sudaro mažiau nei 12 procentų šalies teritorijos, tai kataklizmai neišvengiami. Miškais apaugusi vos 13 procentų Kinijos teritorijos, todėl ten dažnos liūtys ir potvyniai. Taip yra todėl, kad kažkada „suvalgė“ miškus.

– Ar tą planą, apie kurį kalbėjote, politinis biuras patvirtino?

– Tai neaišku. Ten daug kas slapta. Mano draugai Kinijoje patarė apskritai nieko nekalbėti šia tema. Bijojo informacijos nutekėjimo. Bet dabar aišku, kad yra antras planas dėl įsismelkimo per Cheichę į Blagoveščenską ir per Siuifenchę – į Amūro kraštą ir toliau. Cheichė ir Siuifenchė – dideli gyvenamieji punktai. Plane numatomi ir migrantų, ir prekių srautai. 1998–1999 metais, netgi 2000-aisiais šie srautai buvo stichiniai, o dabar stambios kinų įmonės siunčia žmones su tiksliomis prekių realizavimo instrukcijomis.

– Ar tai jau politika?

– Iš pat pradžių tai buvo politika. Dabar, kaip sako kinai, jeigu vyriškis Rusijoje veda moterį, jam už tai sumoka.

– Kas moka?

– Vyriausybė. Už tai, kad įleido šaknis mūsų teritorijoje. Savąja gimstamumo planavimo politika (palikdami po vieną vaiką ir pirmenybę teikdami berniukams) kinai pažeidė natūralią lyčių reprodukciją. Kai kuriuose rajonuose pastebimas gigantiškas vyrų perteklius. 40–50 milijonų vyrų neturi nė mažiausios galimybės kada nors susituokti su moterimi. Todėl vadovybė dabar ieško paliatyvų.

– Kiek padidėjo nuolat Rusijoje gyvenančių kinų skaičius, palyginti su 2001 metais?

– Šito nustatyti neįmanoma, nes kinų imigracija – kaip plazma. Ji nuolatos didėja ir mažėja. Manau, kad dabar jų yra pusė milijono ar daugiau. Karštos galvos teigia, kad kinų Rusijoje dabar 2–3 milijonai, bet aš manau, kad taip teigti dar per anksti.

– Ar suprantate jį – tą šiuolaikinį pas mus apsigyvenusį kiną?

– Pas mus atvažiuoja daugiausia miestiečių. Nes jie yra labiausiai apsišvietusi gyventojų dalis.

– Ką reiškia „apsišvietęs" pagal kinus?

– Pas mus atvykęs kinas dažniausiai sugeba pasirašyti. Moka skaityti ir skaičiuoti. Tai – sumanus žmogus, greitai susivokia turguje. Valstiečių pas mus – labai nedaug. Tai žmonės, kuriuos pakviečia specialiai, pavyzdžiui, daržovėms auginti.

– Ar jie visiškai neraštingi žmonės?

– Sunku pasakyti. Kiniškas pasaulis organizuotas taip, kad vyresnysis turi teisę kalbėti už visus.

– O kas yra vyresnysis?

– Tas, kas surinko brigadą. Niekas be jo su jumis nekalbės. Mums teko išeikvoti daug jėgų, kad žmonės sutiktų patys užpildyti anketas. Pirmieji

tyrimai sužlugo dėl to, kad brigadininkas pats užpildė visas anketas ir jos visos buvo vienodos. Žemės ūkyje ir statybose brigadininko viešpatavimas neribotas. Prekyboje kitaip. Brigadininkas yra prižiūrėtojas. Dabar labai dažnai Maskvoje ir Nižnij Novgorode kinai samdo ukrainiečius ir rusus prekiauti. Prastesnė prekė – stovi ukrainiečiai, geresnė – rusai. O virš jų – kinas prižiūrėtojas.

– Tie vyresnieji – tai mafijozai?

–Pasakyti, kad visi be išimties yra mafijozai, būtų neteisinga. Yra daug darbštuolių, kurie krauju ir prakaitu užsidirba duoną. Mafijozai tiesiogiai verslu neužsiima. Pagal seną kinų tradiciją jie saugo prekeivius už tam tikrą mokestį.

– Jie – „stogas"?

– Susitaria su mūsų milicija, muitine. Jų rūpestis – pervežti per sieną prekes.

– Ar kinai samdo mūsiškių „stogus"?

– Žinoma. Mūsų milicininkų kinai neatstumia. Aš mačiau. Pateiksiu vieną ryškų pavyzdį. Jeigu atkreipsite dėmesį į mūsų spaudą, pamatysite, kad skaičiai apie Rusijos ir Kinijos prekybos apimtis pateikiami remiantis Kinijos statistikos duomenimis. Ar mes neturime savos statistikos? Esmė tame, kad kinų skaičiai didesni už mūsiškius. Prekės perėjo sieną, ir jų iškart padaugėjo. Padaugėjo milijardais dolerių. Daug milijonų kartų kasmet. Ir šitaip metų metais.

– Iš kur atsiranda šitas skirtumas?

– Iš šešėlinės apyvartos. Tai parsidavėliškas ūkis. Mūsų muitinės viršininkas ponas Vaninas prabilo apie tai, kad reikia įvesti tvarką muitinėje. Taigi greičiau tai ne kiniška mafija, o mūsiškė. Todėl geresni ir svetimi statistiniai duomenys. Kinai apskaičiuoja ir pilkąją, ir juodąją apyvartą. Antra aplinkybė – kokie kieno skaičiai ir kokios kieno problemos – susijusi su tuo, kad kinai pas mus plėtoja tokius verslus, kokių mūsiškiai nė įsivaizduoti negali. Pavyzdžiui – rinkti varlių kiaušinėlius. Kinijoje jie labai vertinami. Kinai labai išradingai išspaudžia juos kilogramais.

– *Kaip suteikiama licencija gaudyti mūsų varlytes?*

– Liaukitės, kokia dar licencija!

– *O kokius dokumentus kinai rodo pasienyje?*

– Nežinau, ką jie ten rodo, bet taigoje jie gyvena atskirai, slapčia. Ir melžia varles. Tai labai žiaurus brakonieriavimo būdas, kuris mums dar atsilieps.

– *Miškai, varlės, santuokos su rusėmis – tai tos naujos Kinijos politikos, kuri vadinama „išeiti išorėn", rezultatai?*

– Taip. Tai pradėta 1996–1997 metais, siekiant užvaldyti pasaulinę rinką. Buvo pasitelkti visi akademiniai institutai, taip pat ir gamtos mokslų. Nutarta, kad daryti geologinius tyrimus yra labai brangu ir ilgai trunka, kinams reikėjo padaryti ką nors labai greitai ir taip, kad galėtų pakeisti situaciją šalyje. Jie nusprendė veržtis į pasaulinę rinką pigiomis prekėmis milijardiniais kiekiais. Ir jiems pavyko.

– *Kodėl kinams reikėjo „išeiti išorėn"?*

– Dauguma Kinijos žmonių – valstiečiai. Visais laikais jie buvo šaltinis kažkam lobti. Bet daugiau kaip 500 milijonų Kinijos valstiečių dabar – visiškai prastai. Po XVI suvažiavimo 2000 metais pasikeitė šalies valdžia; ji padarė išvadą, kad nacija nesuteikia impulso gamybai augti. Kinija – tai 20 procentų žemės gyventojų, bet gamybą jie mažai veikia, nes yra neturtingi. Apie 80 procentų valstiečių uždirba mažiau kaip vieną dolerį per dieną. Apie 60 procentų – mažiau kaip pusę dolerio per dieną. Ko toks žmogus gali norėti rinkoje? Ar jį domina produkcijos atnaujinimas? Ne. Buvo apskaičiuota, kad nacionaliniame žemės ūkyje reikia palikti 150–170 milijonų valstiečių, o 250–300 milijonų reikia ištraukti iš kaimų. Kur juos dėti? Taip prasidėjo Kinijos plėtimosi epocha – „išeiti išorėn". Valstiečiams buvo leista išeiti iš kaimų – Kinijoje tai prilygo revoliucijai. Visuose miestuose ir provincijose, dirbančiuose eksportui, dabar yra ištisi miesteliai, kuriuose gyvena prekes gaminantys valstiečiai. Todėl tos prekės beveik nieko ir nekainuoja. Atsirado naujas migracinis reiškinys: Kinija pradėjo lyg skilti į dvi dalis. Viena dalis juda mūsų sienų link – link Sincziano. Kita – pajūrio link.

– *Juda fiziškai?*

– Taip, ten – darbas ir pajamos. Bet čia lieka giminės žemė, visiškai jos mesti jie negali. Būdinga tai, kad tam tikra dalis vis tiek pasilieka gimtinėje, o tie, kurie išvyko, vis tiek lanko savo giminės žemę. Mes vis dar labai prastai išmanome Kinijos šeimų ir žmogiškųjų santykių pagrindus. Yra šeimų, kurios prieš 100–150 metų išvyko į Vakarus ar Ameriką, bet per Naujuosius metus privalo sugrįžti į namus. Pas mus, Rusijoje, giminės ryšiai po revoliucijos buvo greitai sunaikinti, o ten ne.

•

– *Kur šiandien yra tie 250–300 milijonų valstiečių, kurie turėjo būti iškelti iš kaimų?*

– Visur ir niekur. Kas kur. Fokusas toks, kad dauguma netapo sėsliais gyventojais. Dalis jų gaudo mūsų varles.

8. KITOKIA ANA

[Ana Politkovskaja buvo apibūdinta kaip „plieninė“. Ji tokia nebuvo, ji buvo dalykiška. Šie straipsniai atskleidžia jos žmogiškumą, jautrią sąžinę, pasiryžimą įsigilinti į nežinomus dalykus ir žurnalistės apgailestavimą, kad jos tėvynė nėra ta vieta, kurioje norėtųsi gyventi.]

AISTRA ANT PIRŠTŲ GALIUKŲ PEREINA Į DREBULĮ. JUDĖJIMAS – MEILĖS FORMA

2000 m. kovo 30 d.

Londone, lydimas anšlagų, paprastai santūrios publikos aikčiojimų, atodūsių ir aimanų, įvyko pasaulinio garso šou „Tango dviem“ („Tango Por Dos“, meno vadovas, kolektyvo įkūrėjas ir nepakeičiamas pirmasis solistas – pritrenkiantis šokėjas iš Buenos Airių Miguelis Angelis Zotto). Britanijos sostinėje, teatre „Peacock“ Karaliaus kelyje, gastroliuojanti trupė rodė dviejų dalių spektaklį „Argentinietiškasis tango“. Beveik trys valandos užburiančio veiksmo scenoje – ir nė vieno žodžio, tik muzika, šokis ir temperamentas. Ir spektaklio finale visa salė, pilna šitų superracionalių, pragmatiškų ir netgi apatiškų anglų, iš susižavėjimo netvėrė savo kailyje. Mokėkite gyventi – ir išgyvensite.

Taigi, scenoje aistra ir nieko daugiau. Aistrą išreiškia šešios poros. Savaime suprantama, jokio sekso, kuris skirtas mūsiškiams neišmanėliams, kol kas dar nesugebantiems atskirti aistros nuo lovos. Visi šokėjai

vidutinio amžiaus žmonės. Ne kūdikystė, ne senatvė, ne klimakso kančios. Tai reiškia, kad žino, kas yra praradimai, kas yra atradimai, kas yra viltys. Aistra graži ir temdanti protą. Niekas negriežia dantimis, neplėšo nuo savęs drabužių, nekramto lūpų, netgi nerėkia. Aistra – užsimiršimas. Svarbiausia, kad tos aistros scenoje tiek daug, kad kartas nuo karto – ir tai buvo akivaizdu – kai kurios poros tyliai atsistodavo, išeidavo iš salės ir nesugrįždavo. Žinovai ir nuolatiniai lankytojai tikino, kad žmonės nori pasimėgauti savo pačių aistra, jie išeina, kad mylėtų vienas kitą. Londone sklando legendos, kad taip būna visada: „Argentinietiškojo tango" gastrolių metu vyrai ir moterys, pamatę tuos šokius, kuriuose nėra jokio *topless*, jokio striptizo ir nieko į tai panašaus, nė užuominos į pleibojiškumą, – tai štai, žmonės tiesiog neištveria savo vietose iki finalinės scenos, jie geidžia to paties, bet savo, ir realaus ir amžino buvimo kartu. Iš scenos liejasi toks galingas libido krioklys, kad, jeigu nesi marmurinis, tai tiesiog nerasi sau vietos: susižavėsi bent jau savo kaimynu, jeigu atėjai į spektaklį vienas, nors porą valandų fantazuosi esąs genialus meilužis ar nuostabi meilužė, kuriems viskas galima.

Negalvokite, kad šis spektaklis – tai kažkoks reginys gurmanams, rinktiniams žmonėms arba tokių reginių žinovams. Nieko panašaus, viskas labai paprasta, netgi primityvu. Šešios poros šoka – šoka tango. Tai, kas tinka puotos salei, tai, kas vyksta kaimo šokių aikštelėje (Argentinoje, be abejo), tai, ką galima pamatyti pajūrio kavinėje grojant paprastam orkestrui. Ir taip toliau. Tiesą sakant, nieko daugiau. Svarbiausias dalykas spektaklyje yra ne tai, ką poros šoka, o tai – kaip jos tai daro. Kiekviena moteriška ląstelė kvėpuoja geismu, ir ši ląstelė nepradings metro stotyje, troleibuse, mūsų girtose kavinėse ir užeigose. Tai yra tas geismas, kurį kiekvienas šalia atsidūrusio vyro atomas išmokytas persekioti kaip laimę, nors ir trumpalaikę, beveik neapčiuopiamą.

Pasikartosiu: „Tango dviem" – tai argentinietiškas šou ir to paties pavadinimo įmonė. Ją 1989 metais įkūrė Miguelis Angelis Zotto ir Milena Plebs (jie buvo geriausi to meto tango šokėjai Argentinoje). Tada Zotto ir Milena mylėjo vienas kitą. Beveik dešimt metų gatroliuodami po visą pasaulį, jie savo jausmus išliedavo scenoje per neįsivaizduojamos išraiškos jėgos pa ir šokio judesius.

Argentinoje porą vadino „mūsų Romeo ir Džuljeta". Jie susitiko 1985 metais. Milena tada buvo jau įžymi balerina, be to, puikiai išsilavinusi

mergina iš geros šeimos. Zotto nusileido jai viskuo – jis buvo aktoriaus mėgėjo sūnus ir nebuvo populiarus. Kas jį mokė? Niekas, tiktai „pats gyvenimas“. Ir gatvių bei Buenos Airių naktinių klubų tango.

Būtent tada Milena nusprendė, kad Zotto yra tiesiog žavus ir bus nuostabus tango šokėjas. Ji nutraukė balerinos karjerą. Metė iššūkį šeimai ir draugams, su daugeliu žmonių nustojo bendrauti, kad tik galėtų likti su Zotto ir gastroliuoti su juo po pasaulį šokdama argentinietiškąjį tango. Galiausiai jie abu, išgyvendami savo pačių meilę scenoje, priešais žiūrovus, iš tikrųjų tapo legendiniu duetu ir buvo karūnuoti kaip žanro karalius ir karalienė. Kas matė Mileną ir Miguelį šokančius, pasakojo, kad liepsna, įsiplieksdavusi jų šokyje, ir nuo jos skriejančios žiežirbos kai kuriems žiūrovams sukeldavo širdies priepuolį.

Prieš trejus metus Zotto ir Plebs išsiskyrė. Zotto pareiškė trokštąs vienatvės, o Milena pasakė, kad daugiau niekada nešoks, nors pasiūlymai pylėsi iš visų pusių. Pora išsiskyrė, kai Zotto atsisakė turėti kūdikį su Milena, kuriai tuo metu buvo jau 36 metai, dėl karjeros sumetimų ir dėl asmeninių priežasčių (Zotto iš principo nenori apsunkinti savęs šeima ir vaikais).

Buvo ir kitko. 1992 metais Zotto prarado tėvą, kuris skausmingai mirė nuo vėžio. Plebs vėliau prisipažino, kad ji dar tada, nežinia kodėl, pajuto: tai ir yra jų pačių finalo pradžia. Taip, ji ir toliau rūpinosi kenčiančiu Migueliu, bet staiga pastebėjo, kad ne ji viena šluosto nepaguodžiamojo ašaras. 1995 metais Milena suprato: be tango, jie nebeturi apie ką kalbėtis.

Milena Plebs – nuostabus žmogus. Ji įsitikinusi, kad tango, aistros šokį, gali šokti tik įsimylėjėliai, visa kita yra profanacija, ir žiūrovas nepatikės aistros jėga. Štai Milenos žodžiai: „Kai myli vyrą, tai ir yra tango. Tango reiškia buvimą kartu, viltį turėti kūdikį. Dabar, kai visa tai su Zotto jau praeityje, aš nebenoriu šokti.“ Plebs gyvena Buenos Airėse, dėsto choreografiją, kartais pati pastato kokį nors spektaklį. Ir nešoka. Ir nepagimdė.

Įdomu, kad Zotto lig šiol vadina save dideliu ir nepataisomu romantiku, jis net ir be Milenos toliau šoka, ir tai daro puikiai, jam nebūtina mylėti savo partnerės sukantis su ja tango sūkuryje. Ką gi, tokie jau tie vyrai – Zotto. Bet tokios ir tos moterys – Milena.

Šio pasaulinio garso šou atlikėjai niekada nebuvo atvykę į Rusiją. Nemanau, kad tai atsitiktinumas. Juk Zotto įtraukė į savo šokio verpetą visą žemės rutulį, be to, net ne vieną kartą. Šou matė net tokiose nesvetingose aistroms šalyse kaip Kinija, Tailandas ir dar vienas Dievas žino kokiose

vietose, gerokai nutolusiose ir nuo protestantiškosios kultūros, ir nuo europietiškų salonų, ir nuo argentinietiškų kavinių, ir nuo Lotynų Amerikos realijų. Kodėl šio aštraus gėrimo taurė vis dėlto aplenkė Rusiją?

Meilės pas mus, be abejo, yra, netgi daug. Bet visiškai nėra aistros kultūros. Taip, apie ją daug kartų rašė Dostojevskis, Leskovas, Tolstojus ir kiti. Ir mirtis, ir ašaros... Deja, visa tai beveik nieko nereiškia buitiniu, be abejo, požiūriu XX amžiaus antrosios pusės žmonėms, tai yra, mums visiems. Mes įpratome mylėti tyliai – tai reiškia, suprasti iki dugno. Dar gailėti nelaimingųjų ir alkoholikų, prasigeriančių dėl savo sielų teršalų. Įgudome kartu su mylimuoju ar mylimąja kurti rojų skurde. Laukti metų metus. Kojas plauti ir vandenį gerti. O štai aistros kaip trumpalaikės viską deginančios ugnies – špygą! Mes negabūs nei aistringam mėnesiui (tegu nors vienam vieninteliam, bet saldžiam, kankinančiam ir gundančiam beprotybe), nei aistringam išsiskyrimui, kai krūpčioja visas kūnas ir akivaizdu, jog tai išsiskyrimas, – todėl išsiskirkime skrisdami! Pamėginkite, dėl įdomumo, pasiūlyti savo kavalieriui išsiskirti meilės santykių viršūnėje. Su siaubu atšoks. Jeigu jau skiriamės, tai reiškia skyrybas su apdulkėjusių rakandų išsivežimu.

Todėl, kad mūsų protarybinė meilė – tai tik kapstymasis savyje, o ne geismas pasiimti iš partnerio visą laimę, net jeigu tai būtų paskutinės tos laimės valandos, ir atiduoti mainais jam tiek pat, net jeigu rytoj pagalvė šalimais bus neišvengiamai tuščia. „Aistra" mūsų stiliumi – tai kelionė iš taško „A" į tašką „B". Taške „A" pasibučiavome. Taške „B" pjauname per pusę sofą. Didelė sėkmė, jei ta kelionė – tiesi linija. Siaubas, jei ji kreiva, o taip dažniausiai pasitaiko. Ką ir kalbėti – visi mes, kiekvienas puikiai tai žinome.

Gal mūsų aistros poreikį surijo būsto klausimas? Būna ir taip. Vis dėlto aistra reikalauja ne tik kvadratinių metrų, juk negalima galvoti, kaipgi juos, nelemtuosius, pasidalyti, jei iškiltų toks reikalas. Aistra būtinai reikalauja pinigų, o mūsų vyrai per dešimtmečius menko būtent todėl, kad vis labiau skurdo. Ir netgi tuomet, kai paskutiniu metu praturtėjo, puolė prie prostitučių arba paprasčiausiai lengvai prieinamų moterų, į striptizų klubus ir masažo salonus. Kur tik nori, bet tik ne į aistrą.

O jau šie paskutinieji metai buvo visiškai pražūtingi tokiam reiškiniui kaip aistra! Sekdama paauglius ir reketininkus visa likusi visuomenės dalis netgi perėmė žodį „dulkintis". Jeigu kažkokius žmones sieja kažkokie

santykiai, vadinasi, jie „dulkinasi“ (ir patys taip sako, ir jų aplinka). Mūsų poros daugiau jau nesigaili, nekviečia, neverkia – jos dulkinasi. Bankininkai dulkinasi, jų vaikai dulkinasi, buvę inžinieriai dulkinasi, benamiai valkatos dulkinasi, muzikantai ir poetai taip pat. Kur jau čia rasi vietos aistroms? Kur jau čia mums paskutiniosios išsiskyrimų kančios, linkstantys keliai, jeigu pasitaikė atsitiktinai susitikti? Ne, ne tas dabar galvoj. Kad tik suspėjus pasidulkinti. O jeigu jau užvaldė aistra, mūsų vyriškio, įgudusio būtent pasidulkinimuose, atsakymas bus pritrenkiamas: „Nestumk manęs į sunkią padėtį. Mes juk suaugę žmonės.“

Mūsų kultūroje reikia arba slėpti, arba tramdyti savo aistras, ir tuomet žmonės links prie tavęs. Šlykštu! Be to, dar reikia būti kukliam. Nepretenduoti. Neišsidirbinėti. Neišsiskirti. Ir tuomet laimė ateis kaip tik tą akimirką, „kai jos visai nelauki“. Veidmainystė! Kliedesys! Jausmai atveriami tiktai šeimoje, ir tai tik tokiais laimingais atvejais, jei yra kam įvertinti tokį atvirumą.

Mes, moterys, taip pat „geros“. Mums tiek nedaug tereikia. Bet, kaip jau seniai pastebėta, kokie vyrai, tokios ir jų moterys. O ne atvirkščiai.

Na kam mums, pasakykite, tokie argentinietiški tango dviem? Niekam nereikalingas jaudulys be prasmės.

„Ėjo Viešpats išmėginti žmones meile...“ Taip rašė Jeseninas. Jis gerai jautė aistrą. Ši eilutė čia tinka todėl, kad spektaklio „Tango dviem“ programėlėje didelėmis raidėmis išspausdinta Isadoros Duncan citata. O kieno dar galėtų būti? Ji ir tango suprato, ir Jeseniną, ir viską viską. Mes nepaveldėjome. Jei būsite Londone, užeikite pailsėti nuo Rusijos į „Peacock“ teatrą. Tie, kas pavėluos, bet vis tiek norės savo kailiu patirti svetimos beprotiškos aistros smūgius, gali tai padaryti Milane, Turine ir Lione. Balandžio mėnesį „Tango dviem“ gastroliuos ten.

Bet ne Maskvoje.

LAIMĖ PARYŽIUJE

2000 m. birželio 1 d.

Apie Paryžių jau tiek daug pasakyta, kad gėda prisijungti prie šio choro. Bet nieko nepadarysi: labai norisi. Šio miesto magija tokia stipri, kad tavo liežuvis, prakeiktas slaptų vidinių protrūkių atskleidimo instrumentas,

pats savaime atsiriša užgoždamas protą. Ir traukia sušukti – koks laimingas ir tu ten buvai. Tegu netgi banaliai, nuvalkiotais štampais, tegu mėgdžiodamas kitus – pačius genialiausius ir didžiausius šioje planetoje, – vis tiek labai norisi tai išsakyti.

Taigi, Paryžius. Gegužės pabaiga. Žydi kaštonai. Penkios paros – mano. Ir tik mano.

Atvykimo į Paryžių priežastis – knygos, kurią sudarė reportažų iš Čečėnijos ir Ingušijos, paskelbtų laikraštyje „Novaja gazeta“ nuo 1999-ųjų rugsėjo iki 2000 m. balandžio, rinkinys. Pasakysiu: tai malonu. Todėl, kad iš anksto stato mūsų nuolatinius skaitytojus nuo Čiukotkos iki Kaliningrado į prioritetinę padėtį palyginti su paryžiečiais, visų ir visokių madų šioje planetoje įstatymų leidėjais. Leidykla, atkreipusi tokį malonų dėmesį į laikraštį „Novaja gazeta“ (žinoma, ne pati, o paraginta Aleksandro Ginsburgo, buvusio kalinio ir disidento, dabartinio paryžiečio, žmogaus teisių gynėjo ir Solženycino draugo), taigi, maža to, kad ta leidykla yra labai garsi Paryžiuje, populiari, didelė, ji dar ir pavadinta estetiškai ir žaismingai, nuteikia ausis grožiui. „Rober Liafon“ („Robert Laffont“), ir viskas. Pora žodžių, keturi sklandžiai persiliejantys skiemenys – ir klausa jauti Prancūziją. Ir dvigubas „r“ yra. Ir švelni lyg lelija „lia“, kurios garsas „l“ skrenda į pasaulį lengvai ir pakiliai ir susilieja su minkštutėle „a“, tapdamas ypatingu „lia“ – fonetiškai artimu bedančių vaikų dainelei „lia lia lia“.

Impozantiškas „Robert Laffont“ bus tik ryte. Pirmoji naktis Paryžiuje praėjo kavinėje. Kurgi dar? Bet kaip išsirinkti geriausią perlą iš daugybės pabertų brangakmenių? Niekaip. Paryžiuje, laisvės ir lengvabūdiškumo mieste, yra tik vienas kelias – pirmyn ir kur kojos neša. Taigi, pati pirmoji kavinė, į kurią visiškai atsitiktinai („Gal čionai užeinam?“ – „Ai, ne, daug žmonių!“ – „Gerai. Tuomet dešiniau šia gatve.“ – „Patinka?“ – „Sėskimės.“) pavyko įnerti, pasirodo, pavadinta „Išrinktasis“. Prancūziškai – „Le Select“.

Atsitiktinis pasirinkimas buvo puikus. Čia ir yra garsiojo Monparnaso širdis. Ir Monparnaso rajono, ir Monparnaso bulvaro. Taigi ir viso pasaulio meno elito prieglauda ir poilsio vieta. Netrukus tai ir pasitvirtino.

Jeigu žinotum, kur nugriūsi, iš anksto ką nors pasitiestum. Nepastebėdama aplinkinių žmonių linksmumo ir liūdesio, prie kaimyninio stalelio triukšmingai linksminosi grupelė nerūpestingų chrestomatinių paryžiečių – pusiau artistų, pusiau dailininkų, įvairaus amžiaus, su amžinųjų

studentų požymiais. Praėjimai salėse siauručiai, baldai seni – interjerai užkonservuoti, jautiesi lyg būtum atsidūręs XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje. (Keisti istorinių Paryžiaus kavinių interjerus griežtai draudžiama – jos yra Paryžiaus dvasios muziejai.)

Bet užkonservuota ten, pasirodo, ir atmosfera. Mergina dailininkė, pasipūtėlė, kaip ir visos paryžietės, bet tuo pat metu ir įkaušusi, geisdama patirti laimę su atokiau sėdinčiu jaunuoliu dailininku, ėmė energingai brautis link jo istoriškai siaurais praėjimais ir apvertė ant mūsų stalelio butelį su vandeniu. Vanduo, žinoma, pasipylė – į rankinę, ant drabužių, ant batelių. O ką ši laisva Monparnaso paukštelė? Ši išrinktoji?

Ogi nieko, tiesą sakant. Moterys Paryžiuje tokios išdidžios, galvas užverčia aukščiau stogų, bet tuo pat metu gana prieinamos. „Mūsiškė" meniška panelė maloniai, bet ne itin, suburkavo „pardon" ir netrukus pasiekė laimę, dėl kurios ir atskrido čionai, susijungė su savo Pierre. O gal naujuoju Derainu, Matisse'u ir t. t.

Jūs supratote, kad vardų parinkimas ne atsitiktinis? Kad Derainas, Matisse'as, taip pat Picasso, Costeau, Maxas Jacobas, Henry Milleris, Scottas Fitzgeraldas ir pats Hemingway'us sėdėdavo prie tų pačių stalelių, čia, kur mus apipylė vandeniu XXI amžiaus Monparnaso avangardistai.

Na ko dar reikia buvusiam tarybiniam žmogui, kad pasijustum laimingas? Šią gyvenimo minutę – nieko, išskyrus „penktojo taško" prisilietimą prie nušiurusio krėslo, kurį trynė ir vargšės ankstyvojo Hemingway'aus, nesiskiriančio su kokteiliu, kurį gali užsisakyti ir tu, kelnės! Išrinktasis – jis, išrinktasis – tu.

„Le Select" kavinės oficiantai – jau pagyvenę žmonės. Yra ir visai senų. O kokie išdidūs! Netgi palyginti su išdidžiaisiais paryžiečiais. Kviesk – neprisikviesi, jei tu dar ne Picasso. Bet lyg tyčia – visai nenorėjau pasipiktinusi pašokti iš vietos ir pasišalinti nesulaukusi pasipūtusio padavėjo. Kažkodėl viską atleidi ir supranti, kodėl jis tapo toks elitinis, o tu dar tik tampi toks.

Galų gale padavėjas teikiasi nusileisti iš aukštybių iki tavęs, pirmą kartą čionai užklydusio ir dar nenugalėjusio Monparnaso. Pagaliau atneša atsigerti senų seniausiai užsakyto vandens. Savaime suprantama, trečiojo dešimtmečio stiliaus taurėje. Storiausioje, prasčiokiškoje, nė nekvepiančioje aristokratiškumu, skelbiančioje vieną vienintelį gyvenimo principą „kad ne iš karto sudužtų". Labai jau audringa liaudis čia renkasi. Pirktų

plono stiklo taures – iš skolų neišbristų dėl siautulingo lankytojų būdo. Kai kurie klientai tapo Nobelio premijų laureatais, geriausiais iš geriausiųjų, šio pasaulio pasididžiavimu.

Bet stiklinių irgi gaila. Trumpiau sakant, trinkteldamas stikline į stalą, „išrinktasis“ oficiantas į nenuolatinį klientą nė nepažvairuoja. Šalia sėdinti kompanija – „jo žmonės“. Jie – savi, garsiai kvatojasi, koketuoja, maivosi vienas prieš kitą, nors vienas atneša kavos, o kitas už ją sumoka. Mane aptarnautis padavėjas tik vos teikiasi.

Jis pasipūtęs, bet ne piktas. Netgi iš dalies atleidžia man už tai, kad Monparnase aš esu niekas. Keistas jausmas apima stebint šį seną paryžietišką padavėją: tu gėdini save už tai, kad gaudai jo abejingą žvilgsnį, džiaugiesi, kai pastebi, jog jis tau atleido, tave pagauna stiprus noras tuojau pat pašokti ir bėgti paskui „žydrąją paukštę“, bent jau valandai išsiskirti iš minios ir būtinai tapti didvyriu. Sakoma, kad Monparnasas šitaip veikia visus. Ne mes pirmieji, ne mes čia ir paskutiniai.

Lik sveikas, „Le Select“, labai jau tu išdidus! Bet ir mes – ne bet kas. Kitą rytą mūsų dienotvarkėje – Paryžiaus užkariavimas. Prasidėjo išankstinis knygos pristatymas. Kaip viskas vyko? Žvėriškai. Mūsiškėms visuomeninių ryšių tarnyboms tokie dalykai nė nesisapnavo: nuo ankstyvų pusryčių iki pat vėlyvos vakarienės – spaudos konferencijos, interviu, kviestinės vakarienės, pristatymai, pokalbiai. Vakare jau visai užkimau. Nuo pat ryto – taip pat. Suktinis kažkodėl knyga susidomėjusių žurnalistų, kurių dalis netgi suspėjo prieš interviu ją perskaityti. Darbotvarkė griežčiausia: iš vieno interviu vietos tiesiog į kitą – ir jokių nukrypimų nuo leidyklos iš anksto sudarytos programos. Tarp susitikimų su žurnalistais – orientacinis pokalbis su leidėja Malcy Ozonna (ji rengė knygą) apie tai, ko jokiu būdu negalima pamiršti pasakyti tos ar kitos informacijos priemonės atstovui. Marie Gigault iš „Le Monde“ – viena. Thierry Brandtui iš prancūziško šveicarų laikraščio „Le Latin“ – kita. Žurnalui „Elle“ – trečia...

Vis dėlto pasiutęs ritmas nesunaikina emocinio vektoriaus. Kriokliais liejasi malonūs žodžiai, meilė, šiluma, garbinimas, pagarba. Teigiamas cunamis. Gyvenimas, staiga suvoktas kaip laimė, o tu jai esi pasiekiama – seniai pamirštas jausmas tėvynėje. Už darbą – pas mus dėl jo esame ne mylimi, o nekenčiami.

Knygos pristatyme dalyvaujantys prancūzų intelektualai nesupranta, kodėl aš atrodau vis labiau sutrikusi nuo visos tos gerumo karuselės.

„Argi pas jus ne taip būna, kai kas nors ką nors parašo ir išleidžia knygą?“ – „Pas mus niekaip nebūna.“ – „Tikrai? Argi knyga rusiškai neišleista?“ – „Žinoma, ne.“

Nustebę. Trūkčioja pečiais. Pirmą kartą žvairuoja nepasitikėdami – netiki. Aš neaiškinu. Kam? Tai smulkmenos. Ir išplėtusi akis dairausi aplink stebėdama svarbiausią dalyką – kaip apsirengusios paryžietės?

Tereikia dešimt minučių pastovėti ir pasistumdyti kur nors Madlen aikštėje, kad suprastum, jog atsakymo į šį klausimą paprasčiausiai nėra. Paryžiaus esmė yra ta, kad moterys rengiasi taip, kaip nori. (Vyrai taip pat.) Ir galvoja taip, kaip pačios pageidauja. Ir dažosi taip, kaip ryte užsigeidžia. Toks gyvenimas vadinamas laisve. Gyveni lyg dainuodama: taip, kaip nori.

Viena detalė: išėjo taip, kad prieš vykdama Paryžių šių eilučių autorė tik labai trumpam užsuko į Maskvą. Pirmasis Prancūzijos sostinėje finišavusio maršruto punktas buvo Ingušija ir Čečėnija, pabėgėlių stovyklos, prieškalnės, miškai, labai norintys grįžti namo kareiviai, verkiantys alkani žmonės, tėvynės gyvenimo siaubas. Kur visi gyvena taip, kaip pavyks. Kaip išgyvens. Todėl ir „mano“ Paryžius atrodo kaip saldus nevietinis patiekalas. Taip būna po pelynų arbatos – ir vienas saldainiukas atrodo kaip medaus kilogramas po įsismelkusio kartaus skonio.

„Kodėl tu nemiegi? Paryžius trukdo man...“ Kartais niūniuojame po nosimi tokią dainelę, per kibią rusišką rutiną braudamiesi į šviesą. Žinote, nepasitvirtino. Labai gerai miegojau Paryžiuje. Pirmą kartą per visus karo mėnesius. Be migdomųjų ir drebulio. Todėl, kad niekas nešaukė ant manęs, nebakštino, nesakė man, kad esu išdavikė. Visi – mylėjo. Visi – dievino. Ir Jums to linkiu.

Tokia buvo paryžietiška laimė. Privačios nuosavybės teise priklausanti vienai rusų žurnalistei, kuri išdrįsta dar ir kalbėti apie tai. Laimė ši dviguba, nes iki tol teko pasakoti apie kitokius dalykus. O knygelė, apie kurią kalbėjome, birželio 4 dieną pateks į Paryžiaus knygynus. Leidėjai ją taip ir pavadino: „Kelionė į pragarą. Čečėnijos dienoraštis. Rusų žurnalistė drįsta liudyti“.

Nedidelis post scriptum

Kartu su laikraščio „Novaja gazeta“ straipsnių apie Rusiją Čečėnijos karo metu rinkiniu Prancūzijoje birželio pradžioje išeina dar viena knygelė ta pačia tema.

Pavadinta skambiai: „Chienne de guerre“ – „Šuniškas karas“, kai kas sako, kad galima išversti dar griežčiau. Knygos autorė – Paryžiaus žurnalistė Anne Nivat. Manoma, kad mūsų knygos, nors ir pasakoja apie tą patį, nelabai panašios. Bet dabar kalba apie ką kita – apie paraleles. Ar atsitiktinai abi knygos išleidžiamos vienu metu? Prancūzai tikino: visiškai atsitiktinai. Sunku patikėti. Norėdama patvirtinti savo žodžius, papasakosiu jums vieną istoriją.

Anne Nivat – ne tik drąsi prancūzų žurnalistė. Anne Nivat – Georges'o Nivat, dabar jis Ženevos universiteto profesorius, labai žinomas Prancūzijoje slavistas, duktė. O Georges'as Nivat – ne šiaip slavistas, o tas žmogus, kuris septintojo dešimtmečio pradžioje, atvažiavęs stažuotis į Maskvą, apsilankė Olgos Ivinskajos, paskutinės Boriso Pasternako meilės, namuose. Georges'as jos namuose ne šiaip arbatą gėrė, bet įsimylėjo Ivinskajos dukrą Iriną. Netgi persikėlė pas juos gyventi, o būsimąją santuoką palaimino pats Pasternakas. Dar daugiau, Pasternakas ir Georges'as daug laiko praleisdavo drauge, kalbėdavosi. Pasternakas padėjo Georges'ui įsigilinti į rusišką gyvenimą, tokį turtingą išbandymų. Vėliau Georges'ą brutaliai išgrūdo iš mūsų šalies – atitinkami organai pasistengė. O Irina? Ji atsidūrė lageryje tolimame mordvių krašte.

Pamažu Georges'o ir Irinos santykiai nutrūko. Iš pradžių vedė jis. Prancūzijoje. Ir pradėjo gimusius vaikus auklėti protestantizmo ir rūstaus asketizmo dvasia. Maža Anne Nivat kopinėjo su tėvu po kalnus – taip ją mokė gyventi sukandus dantis. (Praeis mažiau kaip trisdešimt metų ir karštojoje Čečėnijoje jai labai pravers tėčio Georges'o pamokos. Ji šliaužios po Čečėnijos kalnus puikiai mokėdama sukąsti dantis.) Bet sugrįžkime prie tos praeito amžiaus vidurio meilės istorijos. Sužinojusi apie Georges'o vedybas Prancūzijoje ir Irina pamilo politinį kalinį iš kaimyninės vyriškosios zonos.

Taigi, Georges'o ir Irinos santuoka, palaiminta Pasternako, neįvyko. Bet ši meilė, globojama tada jau ligoto poeto, gyvavo. Kur, kaip manote? Maskvoje, viename iš Potapovo skersgatvio namų. Tame pačiame skersgatvyje, kuriame yra mūsų redakcija. Tas namas yra ir dabar, ir butas išliko.

Mūsų pasaulis keistas ir susijęs į visumą net labiau, nei galime įsivaizduoti pačiuose drąsiausiuose sapnuose. Paryžius ir Maskva – labai arti ir beveik tas pat.

BUSHAS IR VĖJO ATNEŠTI. SOSTINĖS KOVOTOJAI UŽ GERESNĘ TAUTOS DALIĄ SUSITIKO SU AMERIKOS PREZIDENTU JO PRAŠYMU

2002 m. gegužės 25 d.

Ne vien Kremliui galima mėgautis bendravimu su Bushais. Štai ir mus, daugiau kaip šimtą įvairiausios socialinės ir politinės orientacijos žmonių, oficialiai pavadintų „visuomenės, parlamento ir religiniais Rusijos lyderiais“, taip pat pakvietė pabendrauti su Amerikos prezidentu. Gegužės 24 dieną 14.45 val. Maskvos laiku, iškart po prašmatnių prezidentinių pietų vienoje iš Kremliaus pokylių salių. Susitikimas įvyko Spaso rūmuose – garsiojoje JAV pasiuntinio rezidencijoje Senajame Arbate.

Aukštuomenės sambūris tuo ir geras, kad niekas niekam niekuo nėra įsipareigojęs. Vieni pasilinksminimai. Bushai užtruko Kremliuje ir baisingai vėlavo, tačiau Spaso rezidencijoje taip pat nebuvo nuobodu. Iš pradžių visus pralinksmino atvykęs Dešiniųjų jėgų sąjungos lyderis Borisas Nemcovas – jo veidas buvo toks pritrenkiamai šviesiai šokoladinės spalvos, jog užtemdė netgi Matvijenko. Valentiną Matvijenko, Rusijos vyriausybės vicepremjerę, vis labiau mutuojančią į aukštuomenės liūtes. Spaso rezidencijoje Matvijenko, žėrinti Karibų ir Seišelių tonais, atrodė puikiai.

– Bet aš – iš Sočio, – paskubėjo atsakyti Nemcovas. – Pavasarį visuomet ten važiuoju.

Pusantros valandos prabėgo šnekučiuojantis ir valgant estetiškai nepriekaištingus sumuštinius. Busho vis nebuvo, bet nervingumo nesijautė.

Neskubiai vaikštinėjo Amerikai amžinai dėkingi judėjų funkcionieriai. Jiems meiliai šypsojosi puošnūs Rusijos musulmonų vadovai. Įplaukė savimi patenkinti Maskvos patriarchato santykių su visuomene skyriaus vadovai. Visi visutėliai. Vienas paskutiniųjų pasirodė Glebas Pavlovskis – nepatenkinta išraiška, pagrindinis mūsų prezidento slaptasis patarėjas.

Tai sukėlė tylų niršulį. „Jo čia neturėtų būti...“ – nuvilnijo virš padengtų stalų. Turėta galvoje, kad, pakvietęs „visuomenės, parlamento ir religinius lyderius“, Bushas norėjo pabendrauti su, švelniai šnekant, ne Putino šalininkais. „Tikriausiai nusipirko kvietimą“, – iš ausies į ausį raminamai nušlamėjo per minią. „Ir už kiek?“ – tyliai tylutėliai, tik judindami lūpas, politinių gelmių žinovų klausė naujokai. „Maždaug už penkis tūkstančių dolerių“, – nepastebimai artikuliuodami dūsavo žinovai.

Prie didelio padėklo su vaisiais susibūrę kukliai apsirengę patys žymiausi Rusijos žmogaus teisių gynėjai – Olegas Orlovas, Tatjana Kasatkina („Memorialas“) ir Svetlana Ganuškina („Pilietinė pagalba“) – liūdnai svarstė antrojo Čečėnijos karo eigą. Už trijų žingsnių nuo jų apie tą patį kalbėjosi pagal paskutinę Paryžiaus madą dekoruoti „liaudies atstovai“ – Michailas Margelovas ir Dmitrijus Rogozinas, Federacijos tarybos ir Dūmos tarptautinių komitetų vadovai. Jie uoliai vaidino, kad nepastebi žmogaus teisių gynėjų, ir svarstė, kada jiems vėl reikės važiuoti į Strasbūrą ginti Rusijos nuo priešiškų žmogaus teisių gynėjų antpuolių.

Pagaliau pakvietė į išpuoštą salę. Iš garsiakalbių sklido bravūriškai iškilminga simfoninė muzika, panaši į tą, kuri palydi į skrydį kosmonautus.

Taigi prezidentas jau netoli ir laukiama jo kalbos. Visi pradėjo sėstis į vietas. Vietų išdėstymo tvarką pakomentavo Javlinskis: „Mus susodino taip, kad arčiausiai Busho – labiausiai persekiojami“. Tikra teisybė: Pavlovskiui atiteko vieta toli gale, o laikraščiui „Novaja gazeta“ teko vieta trečioje eilėje, o jų buvo maždaug trisdešimt. Tarp Javlinskio iš dešinės ir Rusijos mormonų vadovo iš kairės, priešais – tik plati Jevgenijaus Kiseliovo nugara ir mūsų judėjai, musulmonai bei katalikai, susėdę į pirmąsias eiles, kitaip sakant, užėmę „režimo labiausiai persekiojamų“ asmenų vietas.

Nuaidėjo trumpa komanda ir mus apsupo. Išeiti jau nebus galima, netgi į tualetą ar parūkyti. Mums paaiškino populiariai: sėdėsime, kol prezidento kortežas išvažiuos iš Spaso rezidencijos. Atsisukęs nugara į podiumą, veidu į publiką, atsistojo amerikiečių apsaugos vyrukas, jo akys vienu metu žiūrėjo į visas keturias puses. „Al Qaedos“ ieško“, – išstūmė Javlinskis.

Praėjo dar pusvalandis. Galų gale už portjerų kažkas sušlamėjo ir juodai apsirengę vyrai įnešė keletą „juodųjų lagaminėlių“. Pasirodo, kad taip įprasta – suklaidinti galimą priešą, kad nežinotų, kuris iš jų yra tas „lagaminėlis Nr. 1“.

Toje grupėje buvo ir Condoleezza Rice, visagalė prezidento patarėja nacionalinio saugumo klausimais, vilkinti ne itin gerai pasiūtomis juodomis kelnėmis ir geltonu švarkeliu, juodais apvadais įrėmintomis įsivaizduojamomis kišenėmis ir apvedžiotais tikrais skvernais. Bet be stilingos šukuosenos. O mūsų Matvijenko, beje, pažmonyse sau to niekuomet neleidžia.

„Štai ir Kondo Liza Petrovna“, – kažkur už nugaros ištarė Margelovas iš Federacijos tarybos. Jų toks jumoras.

Tada pristatė Laurą Bush, valstybės sekretorių Coliną Powellą ir pasiuntinių porą – Lisą ir Alexanderį Vershbow. Į priekį išėjo Laura, išdidi ir rami, netgi be rankinės, apsivilkusi pilku kostiumėliu baltomis sagomis ir avinti atviromis juodomis basutėmis. Powellas atsisėdo ir užsikėlė koją ant kojos, bet, ačiū Dievui, viskas baigėsi gerai: skirtingai nei mūsų vyriškių, amžinai mūvinčių per trumpas kojines, Powello kojinės buvo tikrai ilgos. Tik jis pats buvo kažko suirzęs ir nepatenkintas dėbčiojo į „rusų lyderius". Užtat žavingai šypsojosi Lisa Vershbow, o JAV pasiuntinys geraširdiškai žvilgčiojo į visus iš padilbų.

Galų gale įvyko. Nepastebimai išniro šokolado spalvos trijų dalių eilute vilkintis afroamerikietiškas gražuolis – asmeninis prezidento apsaugininkas. Beveik iškart po jo – pats Bushas, atsipalaidavęs, išsišiepęs ir paraudęs. Atsisėdo į krėslą pačios didžiausios valstybės atstovo poza, užmetė koją ant kojos (dėkui Laurai, mūvėjo laaabai ilgas kojines). Labai greitai gavo žodį, pradėjo ne nuo atsiprašymų už daugiau kaip dviejų valandų pavėlavimą, o nuo pasažo apie savo žmoną, kuri kažkada buvo politika visiškai nesidominanti kaimo bibliotekininkė, o dabar, štai, yra tokio didelio politiko žmona.

Dar maždaug pusvalandį kalbėjo apie laisvę ir visuotines vertybes. Powellas periodiškai raukėsi, Condoleezza sėdėjo nutaisiusi neperprantamą miną, „juodieji lagaminėliai" pašnibždom kalbėjosi apie kažką akivaizdžiai buitinėmis temomis, užtat pirmoji ledi klausėsi vyro visoms pirmosioms ledi įskiepyta poza: nugara tiesi, galvutė šiek tiek pakelta, pasukta į vyrą trim ketvirčiais, veide – per daugelį metų patvirtintos pastovios ir nesutrikdomos ramios meilės ir susižavėjimo išraiška. Visą pusvalandį.

Vienintelis dalykas, ką ji sau leido – retkarčiais nervingai palinguoti dešine koja, kai jai, atrodo, kažkas neįtiko vyro kalboje.

O Bushui tribūnoje tikriausiai patiko. Jis tik retkarčiais paskersuodavo į pagalbininkų padėtus lapelius ir daugiausiai kalbėjo lyg ir pats savo žodžiais. Baigęs kalbėti priėjo prie mūsų spausti rankų. Šiek tiek keistokai: kol persimesdavo keliais žodžiais su vienu, jau tiesdavo ranką kitam taip, lyg šis pats ją turėtų pagriebti. Paprastas žmogus.

Busho ranka, beje, buvo tvirta ir nedrėgna, o tai malonu. Todėl mūsų „lyderiai" tirpo iš laimės. Beveik visi. Stovėjo su iš anksto ištiestomis rankomis.

Rankų spaudimo ceremonija tęsėsi dar pusvalandį, prezidentas su svita išėjo, mus pralaikė dar 15 minučių ir tada paleido į visas keturias puses.

LIGOTAS ŠUO DIDELIAME MIESTE

2005 metų rugsėjis

Praeitą vasarą padvėsė mūsų šuo. Labai labai senas. Penkiolikmetis ištikimas dobermanas Martynas – ilgaamžis pagal dobermanų normas. Martynas buvo nuostabus šuo, ištikimai saugojo mus ilgus pertvarkos, suirutės, totalinio banditizmo ir pirminio kapitalo kaupimo, dabartinio laisvių žlugimo metus, kai saugumo jausmas vėl dingo. Jo saugomi jautėmės lyg būtume apsupti minios asmens sargybinių: savuosius jis dievino, žmones, turinčius blogų kėslų, išsiaiškindavo akimirksniu ir nuvarydavo šalin be jokių kompromisų, bet kąsti – neįkando niekam. Martyno akyse mes barėmės, ne visada gražiai taikėmės, susieidavome ir išsiskirdavome. Bet mylėjo jis mus be galo, iki alpulio. Netarnavo mums tik paskutines keturiasdešimt penkias savo gyvenimo minutes – kai atsigulė ir prarado sąmonę. Tada jau mes jam tarnavome: laikėme rankas po jo širdimi, kol ji liovėsi plakti.

Pusę metų kankinomės – gyvenimas be šuns atrodė lyg egzistavimas be įsiūtos po oda nuolat veikiančios meilės kapsulės. Paaiškėjo: Martynas buvo stipriai veikiantis narkotikas. *Perpetuum mobile*, gaminantis džiaugsmą, visada nukreiptą į tave. Netgi mirdamas nepamiršo retkarčiais pramerkti akių ir pavizginti trumpos uodegos galiuko. Po jo mirties pas mus apsigyveno du katinai ir nuostabi papūga. Neturėjome kuo skųstis, bet supratome – nors jie ir labai mieli, bet be šuns – tikras dvasinis stygius.

Ir štai vaikai internete aptiko nuostabų pasiūlymą. Į Martyną nepanašus – mums tai buvo esminis dalykas. Ir neilgaplaukis, tai irgi svarbu, mes taip įpratome. Trečia, draugiškas, kiek galima spręsti iš pateiktos informacijos. Bladhaundo šuniukas. Kas žino: tai basetas ilgomis kojomis, amžinai liūdnomis akimis ir ilgomis ausimis.

Važiuojame pas veisėją. Ji be perstojo kartoja: „Tai tiesiog stebuklingas patinėlis. Geriausias vadoje.“ „Geriausias“ šlapinasi be perstojo – tik pažvelgia į mus, ir šlapinasi. Bet be galo švelnus, gerinasi: prašau, paimki-

te, mane. Tai ir nulėmė: labai jau prašė. – „Keturių mėnesių. Dar turi teisę šlapintis“, – nesiliaudama tarškėjo šunų veisėja.

Namuose pavadinome Van Gogu vietoj idiotiško Hagardo vardo, kurį jam prilipino šunų veisėja. Pradėjome gyventi kartu. Labai greitai išaiškėjo, kad Van Gogas ne šiaip sau „visą laiką šlapinasi“, jis – šlapimo mašina. Labai keista: vos tik pamato vyriškį – iškart bala. Ką gi, vyrų (išskyrus savuosius) į namus nekviesdavome, tikėjomės, kad ši bėda tuoj tuoj praeis. Kilstelti balsą bent pustoniu – ne, ne iki riksmo, o tik šiek tiek – apie tai nė kalbų būt negalėjo, iškart bala. Vos tik padaro balutę, iškart pradeda lakstyti apimtas siaubo, slėptis ir, kas baisiausia, laižyti ją, kad nieks nepastebėtų. Pasivaikščioti? Kaip paaiškėjo, gatvės Van Gogas nekentė, gatvėje jam viskas buvo bjauru, pati maloniausia pasivaikščiojimo akimirka – grįžimas į laiptinę, liftą, butą. Vos tik įžengdavome pro namų duris, uodega iškart žvaliai pakildavo į viršų. Mūsų namai akivaizdžiai tapo jo tvirtove, kurios jis geidautų niekada nepalikti, jam geriau visai niekur iš namų neišeiti.

Veterinarijos klinikoje mums pasakė, kad jis yra ne keturių, o penkių mėnesių amžiaus, ir pasiūlė mums susimąstyti, kodėl veisėja „sumažino“ jo amžių.

– O kodėl?

– Kad jį paimtumėte. Suaugusių šunų žmonės imti nenori, nes suaugusius kažkas kažko išmokė, ir nėra garantijų, kad išmokė gerų dalykų.

Tai buvo tiesa. Be to, veterinarai rado Van Gogo šlapimo pūslėje smėlio. Smėlio paieškos kainavo daugiau kaip dvylika tūkstančių rublių. Dar du tūkstančius kainavo antibiotikai. Todėl, kad įsisiautėjo uždegimo procesas. Gydytojas pareiškė, kad toks jauno šuns sveikatos sutrikimas (smėlis ir akmenys šiaip – labai brandaus amžiaus žmonių ir gyvūnų liga) – tai žiauraus ėdalo taupymo padarinys, taip daro daug šiandienių veisėjų ir prekeivių. Augančius šuniukus reikia gerai maitinti, bet jie šeria kuo tik pasitaiko, pažeidžia medžiagų apykaitą, bet svarbiausia yra atsikratyti šuniuko parduodant apkvailintam pirkėjui. Vaidina meilę, aiškino gydytojas, o iš tikrųjų – veislinių gyvūnų priešai, sugadina šuniukus visam laikui. Vi-sam lai-kui. Tai buvo pirmoji užuomina. Dar paaiškėjo, kad Van Gogas griebiasi mūsų kaip skęstantysis šiaudo. Jis vis labiau bijojo. Siaubas ir pašalinių baimė augo kartu su juo – jis vis stambėjo, o siekis pasislėpti už mūsų, saviškių, tapo maniakiškas. Įsivaizduokite sceną: prisiartina kas

nors, eina gatve pro šalį, o jis slepiasi už mano nugaros. Stambus šunėkas galingomis letenomis. Neloja, nestaugia – tik žiūri į svetimą žmogų su tokiu siaubu, kad net ir mus apima baimė.

Mes supratome: jis bijo, kad jį kas nors paims. Ir bijo vyrų. Vadinasi, vyrai jį nuskriaudė. Ir vyrai tapo priešais. Vi-sam lai-kui.

Taigi situacija aiškėja: mums atiteko šuo, turintis nemažų psichikos problemų. Ar gali būti kas nors blogiau? Ne mūsų sargas, o mes jo sargai?

Skambinu veisėjai: kokia šuns praeitis? Skambinu ne pretenzijų reikšti – noriu žinoti, kaip padėti šuniui ir sau pačiai. Veisėja pasiduoda: prieš mus šuns du kartus atsisakė, o kas ten buvo, kai šunį paėmė, ji už tai neatsako. Bet ten jį mušė. Mušė vyrai. Dar gąsdino. Paskui jo atsisakė, grąžino.

Aišku: reikia ieškoti zoopsichologų ir dresuotojų, kurie dirba ne su grupėmis, o individualiai. Radome zoopsichologų, imančių 50 dolerių už vieną vizitą – ir tai buvo patys pigiausi zoopsichologai. Už 50 dolerių išklausėme tokių patarimų: išeiti atostogų, išvykti į gamtą, pailsėti, pakeisti butą, aplinką, miestą, šalį. Vieno vizito metu visų patarimų nepasiūlydavo. Kiekvienas patarimas – 50 dolerių.

Och! Misija materialiai buvo neįvykdoma. Visiškai.

Kreipėmės į dresuotojus. Penkis šimtus rublių per valandą kainuojanti Katia iš firmos lyg ir „Protingas šuo“, lyg ir „Geras draugas“ pareiškė, kad dirba tiktai su „elito šunimis“ (ne su elitiniais šunimis, o su turtingų žmonių šunimis), jos dienotvarkė perpildyta. Vis dėlto laiko rado. Buvo septynios valandos ryto. Katia atvažiavo, bet buvo dar apsnūdusi, susikišo rankas į kelnių kišenes ir pradėjo man komanduoti: eik ten – daryk tai. Ir nieko elitinio – viskas lygiai taip pat, kaip parašyta pačiose primityviausiose bendrosios dresūros knygelėse.

Likus 15 minučių iki pratybų pabaigos, Katia, nors ir antiglobalistės išvaizdos – juodas megztinis, dideli demisezoniniai batai, bandana, – gana globalistiškai pareikalavo duoti 500 rublių, paniekinamai papūtė lūpytes išgirdusi pastabą, kad būtų neblogai dar 15 minučių padresuoti šunį, pademonstruoti metodus, būdus ir t. t. Daugiau mes nesimatėme. Kam? Antroji ir trečioji dresuotojos pasirodė visiškai identiškos pirmajai dėl pratybų kokybės, nors taksa buvo didesnė – 700 ir 900 rublių už tą pačią ne visą valandą.

Daugiau mėtyti pinigų nebebuvo prasmės, juo labiau, kad Van Gogo šlapimo pūslė reikalavo tūkstančių. Gyvenimas ėjo. Van Gogas ir toliau bi-

jojo visko, o aš jį nuo visko saugojau. Nuo vyrų, nepažįstamų daiktų, garažų durų girgždėjimo kieme, automobilių stabdžių cypimo ir vėl nuo vyrų...

Van Gogui augant problemų daugėjo. Norėdami patekti į šunų aikštelę, turėdavome kirsti intensyvaus eismo gatvę, perėja be šviesoforo. Tai reiškia – nardyti tarp automobilių, kurie neįpratę sumažinti greičio prieš „zebrą". Priartėjęs prie perėjos Van Gogas krisdavo ant žemės, ir aš jį arba nešdavau, arba tempdavau lyg roges tarp automobilių – 40–50 kilogramų gyvo svorio. Vienas toks pasivaikščiojimas ten ir atgal per perėją – ir kraujospūdžio šoktelėjimas garantuotas. Bet šuo, kurio bloga medžiagų apykaita, turi smėlio ir socializacijos bėdų, tiesiog privalo pabėgioti su savo padermės atstovais!

Viskas baigėsi tuo, kad aš įsodindavau Van Gogą į savo „dešimtuką" ir veždavau per kelią. Aikštelėje jis bailiai bėgiodavo tarp kitų šunų, nelabai noriai su jais žaisdavo, bet kartais vis dėlto pasiausdavo. Pajuda, apsiuosto, pripranta, bet pagrindinis jo užsiėmimas – stovėti nuošaly prie tvoros ir liūdnai žiūrėti į mūsų „dešimtuką". Vos tik atidarydavau automobilio dureles, Van Gogas vikriai šokdavo ant užpakalinės sėdynės. Važinėtis arba paprasčiausiai sėdėti automobilyje jis, pasirodo, nepaprastai mėgsta. Maža uždara erdvė, kur visas pasaulis atitvertas ir yra tik jis bei jo šeimininkė, Van Gogui pati maloniausia pasaulyje. Jis tuojau pat nusiramina, su malonumu stebi pasaulį pro langą, jo žvilgsnis ramus, prispaudžia ausį prie užpakalinio stiklo, taip gali ir užmigti – visos baimės praeity. Iš automobilio jis iššoka ir bėga tiesiai į laiptinę, bėgte iki lifto, greičiau greičiau į butą ir... Štai viskas ir puiku: mano namai – mano tvirtovė.

Mano kraujo spaudimas normalizavosi. Bet ką daryti toliau? Veterinarai kalba jau be užuominų: užmigdykite. Draugai bičiuliai taip pat: kam toks vargas? Juk šuo – ne žmogus. Atiduok kur nors. Bet tai tik inteligentiška kalbos figūra, reiškianti tą patį – „užmigdyk". Kas dar su juo terliosis be tų, kurie visa širdimi prisirišo prie šio nekalto ilgaausio sutvėrimo liūdnomis akimis.

Niekas. Ligotų šunų dalia dideliame mieste, jei šeimininkai neturi daug pinigų vaistams ir veterinarams, – užmigdymas. Pasaulis žiaurus kuo nors nuskriaustiems žmonėms (invalidams, našlaičiams, ligoniams), žiaurus ir gyvūnams. Savaime suprantama – kitaip ir būti negali. Iki kokio laipsnio mes sužvėrėjame dėl didelių pinigų, pradedi suprasti, kai už pavadėlio vediesi ligotą šunį. Aš nesu išprotėjusi šunų mylėtoja, kurių klanas

toks pat didelis, kaip ir šunų nekentėjų. Išprotėjusias šunų mylėtojas nuo kitų žmonių skiria viena esminė savybė: jos myli šunis labiau už žmones. Kad ir kaip ten būtų, žmones aš myliu labiau už šunis.

Bet aš nepratusi palikti šunų. Šitas gyvas sutvėrimas neištvertų – padvėstų be manęs. Jis juk visiškai nuo manęs priklauso, iki paskutinio savo ilgo šilkinio ausies plaukelio. Kaip ir nuo bet kurio kito žmogaus, į kurio rankas likimo valia buvo pakliuvęs. Tokią didelę ir vis augančią pamestų šunų – Van Gogo brolių – kastą taip pat sukūrė turtuolių pasaulis. Jie perka vangogus tik kaip žaisliukus – pažaidė, nepatiko, išspyrė, dar gerai, jei ne į gatvę išmeta, o grąžina tiems, iš kurių pirko. Nėra nei pinigų vertės, nei gyvos sielos, atvertos tau visos iki pat galo, vertės.

Suprantu, ką galima į tai atsakyti: ne visi piniguočiai tokie blogi, ne visi veterinarai yra tikri gydytojai. Žinoma. Tik kodėl mūsų kiemuose laksto pulkai išmestų veislinių šunų?

Vėl vakaras. Pasuku raktą duryse – ir... Van Gogas lekia manęs pasitikti iš visur ir visada. Kad ir kaip skaudėtų pilvą, nors ir kaip kietai miegotų, kad ir ką ėstų... Meilės amžinojo variklio šaltinis. Visi paliks, visi pasišiauš prieš tave, o šuo mylėti nesiliaus.

Pasiimu jį, vedu į automobilį, nuvežu per kelią ir šokinėju šalia jo, kad jis pašokinėtų su kitais šunimis, rodau, kaip reikia su jais žaisti, kartu su juo einu į kliūčių ruožą, kad jis nugalėtų savo baimę, prieinu prie svetimų vyrų, imu juos už rankos ir glostau Van Gogo ausis, įtikinėju, jog vyrai nebaisūs.

KAS MATYTI PASAULIO PAKRAŠTY

2006 metų birželis

Neseniai su reikalais lankiausi Australijoje – dalyvavau tradiciniame Sidnėjaus rašytojų festivalyje, nesusilaikiau ir nusprendžiau truputį pakeliauti kaip turistė. Nesusilaikiusi dabar negaliu tylėti. Taigi, čia yra turistiniai įspūdžiai. Ne daugiau.

Tokios koplyčios ir karinio laivyno bazės aš niekada nemačiau. Nors ir koplyčių, ir karinių bazių mačiau nemažai. Man pasakė: nepaprastai įdomus kulto pastatas, bet karinėje bazėje. Tiesa, bazė – australiška, sena, bet vis tiek bazė. Privažiuoju kontrolės postą. Įsitempiu: esu pripratusi, kad

kontrolės postas iš principo nieko gero nežada, toliau neleidžia, o jeigu ir praleidžia, tai tik su sargyba.

Punkte sėdi linksmas įdegęs karininkas. Pažiūrėjęs į pasus, jis nebaksnoja automatu į nugarą: eikit iš čia. Jis džiaugiasi, kad kažkas kažką jo bazėje domina. „Ar norite pamatyti koplyčią? – klausia. – Žinote, kur eiti? Norite važiuoti automobiliu? Prašom."

Mostelėjęs ranka kažkur sau už nugaros, įleidžia. Sudemokratėjusio tarybinio piliečio smegenys – mano smegenys – negali suvokti tokio nerūpestingumo ir atsainumo: kaip taip įsileidžia nepatikrintą automobilį, net į bagažinę nepažiūrėjo, – į karinę bazę? O jeigu automobilyje yra sprogmenų? Pas mus net į „Lužnikus" dabar įvažiuojama po patikrinimo, net jeigu atvykai paprasčiausiai pasivaikščioti, atsipalaiduoti, pauostyti gėlyčių. Neatidusis australų karininkas pusiau gulėdamas budėtojo krėsle kažką švilpauja, ir jo bioritmai akivaizdžiai nesutampa su mano požiūriu.

Štai, pagaliau ir koplyčia. Štai koks paveikslėlis. Australija, kaip žinoma, yra pasaulio kraštas, toliau beveik nieko nėra. Ši karinio laivyno bazė stovi pačiame pasaulio galo gale – ant įstabios uolos – pusiasalio, išsikišusio į Ramųjį vandenyną. Kabo virš jo. O ieškomoji koplyčia – pačiame šito galų galo gale. Įeini į koplyčią – sklendi virš vandenyno. Ir tai dar ne viskas. Galinė koplyčios siena, ta, kuri už altoriaus, visa stiklinė. Todėl žvelgiant į altorių atrodo, jog meldiesi atviram vandenynui ir aukštam aukštam mėlynam dangui virš jo. Malda Ramiajam ir Didžiajam – išgelbėk, Dieve. Karinio jūros laivyno bazė pastatyta, žinoma, ne žiopliams, o tiems, kurie išplaukia į jūrą, kartais – visiems laikams.

Ši koplyčia tinka bet kuriam tikėjimui. Visiems ir kiekvienam. Ir tai teisinga, nes bangoms visiškai nesvarbu, ką priimti. Raudonplaukius, geltonus, garbanotus, kumpanosius – Ramusis yra visaėdis.

Žinoma, ši koplyčia priklauso kokiai nors konfesijai, aš netgi numanau kuriai, bet kai stovi priešais altorių su vaizdu į pasaulio kraštą, atrodo, jog ši vieta – pagoniška. Visos išgalvotos tarpinės stotelės tarp žmogaus ir gamtos (tikėjimo tipas, toks ar anoks kryžius, ar apskritai jo nėra ir t. t.) dingsta. Jos beprasmiškos: tu kalbiesi su jūra, nors pagal seną įpratimą vadini ją Aukščiausiuoju. Tu jo prašai nepasiimti tavęs. Ir daugiau jokios filosofijos. Nė mažiausios užuominos apie paplitusią naujausios istorijos didžiąją klaidą: atseit, mes – pasaulio valdovai, mes viską įveikiame.

Koplyčia labai paprasta, nedaug daiktų. Dvi sienos permatomos: be galinės sienos, stiklinis ir fasadas. Todėl jeigu apsisuki aplink savo ašį, atrodo, kad skrendi dangumi kartu su šia į vandenyną besiveržiančia uola. Viduje stovi suolai su pagalvėlėmis, išsiuvinėtomis kažkokiomis karinio jūrų laivyno regalijomis ir ženklais. Ant sienų – iš jūros negrįžusiųjų vardai. Kryžius.

Norėjau paklausti karininko kontrolės poste, kurio tikėjimo ši koplytėlė. Bet apsigalvojau: netaktiškas klausimas. Kuo čia dėtas kuris nors konkretus tikėjimas? Linksmasis karininkas atsisveikindamas pamojavo, ir vizitas į karinį objektą baigėsi. Aš nekeliaklupsčiauju prieš Vakarus dėl to, kad pas juos viskas yra geriau, nes švariau. Bet gryna teisybė, kad pas juos žymiai dažniau nei pas mus viskas kažkaip žmoniškiau.

Sidnėjus – miestas lyg mišinys ir todėl atrodo keistas (jeigu lankeisi dar kur nors). Jo centras – iš vienos pusės tikras Londonas. Iš kitos – Niujorkas. Centrinis miesto kvartalas, kuriame yra įžymioji Operos teatro kriauklė, šiuolaikinis pasaulio stebuklas, atvira kriauklės puse žvelgia į įlanką. Šis rajonas primena Niujorką. Akmeninės džiunglės, dangoraižiai su siauromis gatvėmis. Ne itin jauku, visiškai urbanizuota, pastatų linijos visokiam skoniui.

Bet tai „Niujorkas“ tik išoriškai. Kai pradedi skaityti gatvių pavadinimus, pradedi stebėtis. Viskas kaip Londone: čia yra Haid Parkas, Karaliaus kryžkelė – stotis ir prie jos esantis nedidelis mikrorajonas. Yra ir Padingtonas, netgi Oksfordo gatvė – taip pat labai ilga. Tai Londono gatvių ir miesto taškų pavadinimai. Tik šiek tiek vietinės egzotikos. Pavyzdžiui, Karaliaus kryžkelės stotis yra Vulumulu (*Woolloomooloo*) rajone, londoniečiams šis aborigeniškas žodis ir košmariškame sapne neprisisapnuotų.

Aborigenų, beje, nesimato. Vulumulu yra, o aborigenų, vietinių Australijos gyventojų, nėra. Net dieną su žiburiu nesurasi.

Australija, priminsiu, atsirado ne iš gero gyvenimo ir ne geram gyvenimui. Kažkada Britanijoje nusikaltėliams ėmė trūkti kalėjimų – buvo kriminogeninis pakilimas, ir Londone sugalvojo, kad nusikalstamo pasaulio elementus reikia išgrūsti į kokią tolimą salą, iždą eikvojant tik jūros transporto priemonėms, o jau ten jie tegu išgyvena patys – kaip sugeba (ideologija panaši į mūsų Sachalino salą carizmo laikais).

Kapitonas Cookas gavo tokį savo valdžios užsakymą. Ir įvykdė jį. Į jo atrastą tolimąją žemę patraukė laivai su nuteistaisiais. Negeruolius ten išsodindavo, ir jų išgyvenimas tapdavo tik jų reikalu. Tačiau toje saloje buvo kitokių žmonių, mažai panašių į kapitoną Cooką – tamsiaodžių, kalbančių kažkokia keista kalba. Juos pavadino aborigenais ir, prilyginę gyvūnams, pradėjo negailestingai naikinti. Vėliau į naują britanišką salą pradėjo kviesti ir bajorus – jaunesniuosius lordų sūnus. Už menkus skatikus jiems duodavo milžiniškas Australijos teritorijas, kad jas dirbtų. Bet aborigenai manė, kad žemė motinos gamtos valia priklauso jiems, o ne jaunesniesiems lordų sūneliams.

Britų diduomenės atžalos pradėjo žudyti tuos, kurie stengėsi apginti savo žemes. Kartais įsivyraudavo paliaubos, ir aborigenės gimdydavo vaikus nuo lordų atžalų ir juos aptarnaujančio britų personalo. Maišyto kraujo vaikus buvo įprasta iš aborigenių atimti ir auklėti kaip britus.

Žinoma, tie laikai jau seniai praėjo, ir šiuolaikiniai australiečiai stengiasi užglostyti savo protėvių – užkariautojų istorinę kaltę. Neatrodo, kad jiems tai gerai sekasi: Sidnėjuje taip ir nepavyko pamatyti nė vieno aborigeno. Žmonės sakė: reikia palaukti, retkarčiais vienas senas aborigenas groja dideliu aborigenišku pučiamuoju instrumentu didžeridu (*didgeridoo*) centrinėje prieplaukoje.

– Vienas?

– Vienas.

Vakarai vis bėgo, bet net ir tas Vienas nepasirodė. Vakarais kinų muzikantai grojo aistringą Lotynų Amerikos muziką. Ji liejosi ir užpildė turistų parduotuvėles išilgai prieplaukos – ten tai buvo apstu visokių aborigeniškų niekučių: bumerangų, gaminių iš kengūrų odos, tapinių tradiciniais dažais pagal tradicinius motyvus. Prie šių suvenyrų kabojo jų gamintojų, besišypsančių aborigenų, nuotraukos. Tų nuotraukų buvo tiek daug ir taip niekur nesimatė jokių gyvų aborigenų, kad nejučia į galvą lindo negeros mintys: tie dailininkai numirė, ar ką?

Pagrindinėje Sidnėjaus paveikslų galerijoje yra nuolat veikianti aborigenų meno paroda – apytikriai 200 darbų. Apima istorinį periodą nuo praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio iki šių dienų. Kai jau nėra jokių žiaurių užkariautojų, o jų palikuonys stengiasi atpirkti protėvių nuodėmes. Vis dėlto labiausiai paplitęs aborigenų kūrybos siužetas – kaip užkariautojai žudo čiabuvius. Kitas siužetas: aborigenų giminių geneologiniai

medžiai, įrodantys jų teisę į savo žemes. Aborigenai piešia maniera, nepanašia į jokią kitą pasaulyje: viskas pavaizduota lyg žiūrėtum iš viršaus, lyg matytum daug daug vietovės planų. Taip pat ir kengūros – suplotos, lyg mirusios, išdarinėtos kokio nors mėsininko. Ir tokie pat driežai. Ir koalos. Ir patys aborigenai.

Jeigu stovėsi centrinėje prieplaukoje ir lauksi aborigeno, grojančio savo didžeridu, tai pamatysi stebėtiną vaizdą. „Baltosios apykaklės“, londoniško-niujorkiško Sidnėjaus centro gyventojai verslininkai, pasipila į šį centrą būtent iš prieplaukos. Žmonės čia ryte vyksta į darbą, o vakare grįžta į namus nedideliais keltais ir vandens tramvajais. Atplaukia toks keltas ryte į centrinę prieplauką ir pasipila iš jo „juodieji kostiumai“ su nešiojamaisiais kompiuteriais, lyg būtų atvykęs metro traukinys. Juk miestas išsidėstęs prie įlankos. Pakrantėse gyvena, centre – dirba. Prie įlankos keliai siauri ir sausakimši, o Ramiajame vandenyne kamščių dar kol kas nebūna. Keltas – pigi transporto priemonė ir visuomet atvyksta laiku.

Įsėdau, žinoma, į tą keltą, ir jis išplaukė savo maršrutu. Pirmas sustojimas – dar centre, *the Rocks* („Uolos“). Taip pavadintas rajonas. Čia yra taškas, kurį pirmasis atrado kapitonas Cookas. Štai ir jis pats stovi – statula prie jo namelio, mažyčio, pastatyto iš rausvai kreminio vietinio smiltainio. Toliau kelto maršrutas eina per miegamųjų rajonų prieplaukas. „Tokia ir tokia gatvė“ – o pasirodo, kad tai ne gatvė, o prieplauka. Rožinė gatvė... O tai, pasirodo, – pirsas. Ir lentelė visai kaip mūsų autobusų stotelėse. Ir stogas nuo lietaus.

Aplink „miegamuosius“ pirselius – į uolas įaugę neaukšti namai, parduotuvėlės ir visiškai laukinė gamta. Dešimt minučių keltu – ir tu jau „Niujorke“ su jo alinančiu ritmu. Vėliau, grįždamas į namus, medituoji žiūrėdamas į už borto skriejantį vandenį, bangų blyksnius, žuvėdras, jūros putas, ir sieloje tampa lengviau. Manau, kad psichoterapeutai Sidnėjuje – ne pati reikalingiausia profesija, miesto gyventojai turi vandenyną ir juo nutiestas pagrindines miesto transporto arterijas. Nereikia nieko statyti ir taisyti, taisyti ir taisyti. Ką darytų Lužkovas, jei būtų Sidnėjaus meras?

Keltu, beje, galima nuplaukti ir į teatrą (yra tokia prieplauka), ir į muziejų, ir į kolonijinio stiliaus gubernatoriaus rezidenciją.

Mažas keltas plaukia ir į zoologijos sodą. Sidnėjaus zoologijos sodo pavadinimas – Taronga. Kas jis toks, tas Taronga? Arba kas tai? Niekas iš vietinių gyventojų negalėjo atsakyti į šį mano klausimą. Tiek to.

Svarbiausia, kad aš pamačiau echidną – žvėrelis kaip žvėrelis, tylus ir kuklus, ilganosis ir glotnus. Gal nelabai dailus, bet ir mes, žmonės, ne visi esame Belvederio apolonai. Ir kodėl pas mus sakoma: „tu ne motina, o echidna“? Ilgai stebėjau australiškosios echidnos įpročius – taip ir nesupratau. Ji paprasčiausiai uostė savo ilga nosimi viską aplink ir niekam nelinkėjo bloga.

Tarongoje, suprantama, daug koalų. Jos atrodo kaip maži meškiukai, beveik visas kailis pilkas, bet rusvo atspalvio. Beveik visą laiką miega (20 valandų per parą, kaip parašyta lentelėje) medžiuose nepatogiomis pozomis: sprandą atremia į vieną šaką, „penktąjį tašką“ į kitą, visas kitas kūnas kabo. Bet miega saldžiai – vadinasi, joms patogu. Kaip svarbu niekam neprimesti savos komforto sampratos.

Ir, aišku, kengūros. Kokia Australija be kengūrų? Kengūros, deja, pasirodė šiek tiek piktokos, tikriausiai iš baimės – žiūri labai įtariai. Leidžiama įeiti į voljerą, jos vaikštinėja su mumis, beviltiškais dvikojais, bet nelabai arti. Kartu su kengūromis Tarongoje gyvena paukštė emu – įžūli gražuolė. Prisiartino ir tuoj pat kaptelėjo nedidukės lopetos dydžio snapu į pakaušį – jos snapas mano pakaušio aukštyje. Akivaizdžiai prašė lesalo, bet visos lentelės Tarongoje šaukte šaukia: nešerti! Todėl su emu išsiskyrėme ne kaip pačios geriausios draugės.

Labai gražūs Sidnėjaus zoologijos sodo kakadu – ryškūs, spalvingi ir draugiški, erelio dydžio. Tačiau geriausieji kakadu gyvena Sidnėjaus centro krantinėje – didžiuliai, balti, juodais įdurais. Būriais juda nedideliu atstumu (nuo vieno didžiulio medžio ant kito, apsukui operos teatrą), nuolat pykstasi kaip mūsiškės varnos ir žmonės jiems nerūpi.

Štai ir viskas. Į lėktuvą. 22 valandos gryno skrydžio, daugiausia virš jūrų ir vandenynų. Su dviem tarpinėmis stotelėmis – Singapūre ir Dubajuje. Daugiau kaip para kelionės iki Maskvos – gana sunkus išbandymas. Bet nesigailiu. Pabuvoti pasaulio pakrašty, kai gerai žinai, kad jis yra, – labai sveika. Geri skiepai nuo diegiamo didžiavalstybiškumo. Na kokia gi mes pasaulio bamba, jeigu iš mūsų skrendi parą, o pasaulis vis dar nesibaigia.

9. PASKUTINIAI STRAIPSNIAI

[Paskutiniuose savo straipsniuose Ana Politkovskaja toliau kritikuoja Jelcino ir Putino, kurie pradėjo karą Čečėnijoje, brutalumą. Straipsnyje „Žudikų paktas“ ji plačiau ir giliau nušviečia klausimą, kuris, jos nuomone, yra svarbus ir daug paaiškinantis.]

ŽUDIKŲ PAKTAS

2006 m. rugsėjo 28 d.

Neseniai Stokholme įvyko konferencija, skirta, be kita ko, ir Šiaurės Kaukazo problemoms. Dalyviai – politologai, žurnalistai, žmogaus teisių gynėjai. Publikuojame konferencijoje skaityto pranešimo fragmentus.

Tyrėjas Vacha Ibrachimovas, Čečėnija:

Daugelis Čečėnijos gyventojų čečėnų būrių „veiklą“ vertina žymiai blogiau už anksčiau veikusių vadinamųjų federalų „darbus“. „Tie – rusai, betgi šitie – savi, kaip jie gali šitaip su mumis elgtis?“ – šitokį pusiau klausimą pusiau teiginį ne kartą girdėjau iš žmonių lūpų. Ir vis dėlto kritiškai kadyrovininkus vertinantys, jų nekenčiantys žmonės nenorėtų grįžti į laikus prieš 3–4 metus, kai šalyje visiškai ir vienvaldiškai šeimininkavo rusų kariškiai ir specialiųjų tarnybų darbuotojai.

Kodėl? Dėl vienos paprastos priežasties: promaskvietiškų būrių nariai, patys būdami čečėnų tautybės, nesiremia etniniu principu. Jų priešai – ne

etniniai čečėnai ir netgi ne tikrieji separatistai, o konkrečios šeimos ir žmonės, su kuriais jie turi asmeninių sąskaitų. Todėl galima teigti, kad daugelio kadyrovininkų, jamadajevininkų, kakijevininkų ir į juos panašių dalyvavimas kare federalinių jėgų pusėje – ne politiškai motyvuotas sprendimas. Tai patogus būdas išspręsti asmenines problemas padedamiems valstybės, garantuojančios jiems saugumą ir gelbstinčios nuo materialinio pobūdžio klausimų.

Šių būrių nariai yra įsivėlę į žmonių grobimą, žudo ir kankina, žiaurumu jau seniai prilygo „mirties eskadronų" – rusų specialiųjų tarnybų – kadriniams karininkams, bet vis dėlto jie veikia pasirinktinai. Jiems patiems ir federalinei valdžiai (beje, federalinė valdžia čia antroje vietoje) nepriešgyniaujančių gyventojų jie paprastai neliečia.

Kas yra šie būriai, kas juos sudaro? Valdžios struktūrų įkvėptos visuomenės informavimo priemonės tų būrių narius apibūdina kaip buvusius smogikus, kurie suvokė „pasipriešinimo tąsos beprasmiškumą" ir perėjo į Rusijos pusę. Šis teiginys toli gražu neatitinka tikrovės.

Viena Rusijos politikos sudedamųjų dalių šiame regione yra kraujo kerštas. Šis paprotys čečėnų visuomenėje išlikęs iki šių dienų ir iki paskutinio meto vaidino, be kita ko, ir stabilizuojantį vaidmenį. Nužudyti žmogų – tam ryždavosi net ne kiekvienas kriminalinis nusikaltėlis. Šitokį nusikaltimą įvykdę ir atleidimo negavę žmonės yra pasmerkti. Vienintelė išeitis jiems – kur nors išvykti. Valstybės silpnėjimo laiku jie burdavosi į grupes ir persekiodavo savo persekiotojus. Kai kuriais Maschadovo valdymo metais veikusias ir nemažai rūpesčių jam kėlusias ginkluotas grupes taip pat sudarė persekiojamieji dėl kraujo keršto.

Rusijos vyriausybė nusprendė remtis tokiais žmonėmis. Didelė dabartinių Čečėnijos jėgos struktūrų dalis sukurta žmonių, anksčiau įvykdžiusių žmogžudysčių ir žmonių pagrobimų. Pavyzdžiui, Movladžio Baisarovo grupuotė rusų kariaunai perėjo tarnauti iškart po respublikos teritorijos užgrobimo. Grupuotės vadas anksčiau buvo kriminalinio nusikaltėlio, recidyvisto Ruslano Labazanovo gaujos, Čečėnijos jėgos struktūrų sunaikintos 1994 metais, narys. Tarpukario metu jis kartu su parankiniais pasižymėjo žmonių grobimu dėl išpirkos.

Vienas iš pirmųjų į federalinės valdžios pusę perėjo Suleimanas Jamadajevas. Prokuratūros duomenimis, jo grupuotė taip pat grobė žmones. Vėliau ji buvo legalizuota kaip Gudermeso rajono komendantūros specialioji

kuopa. Jos pagrindu buvo sukurtas batalionas „Rytai“ ir įtrauktas į Rusijos Federacijos gynybos ministerijos 42-osios motorizuotosios šaulių divizijos sudėtį. Į tą pačią diviziją įtrauktas ir Saido Mahomedo Kakijevo batalionas „Vakarai“. Šis žmogus – taip pat Ruslano Labazanovo būrio narys ir buvo kaltinamas dėl kriminalinių nusikaltimų ir teroro aktų.

Civiliai gyventojai labiausiai skundžiasi dėl vadinamųjų kadyrovininkų veiklos. Šie ginkluoti būriai „išsivystė“ iš Achmato Kadyrovo saugumo tarnybos pajėgų, būriams lig šiol vadovauja buvę jo asmens sargybiniai. Be to, buvę asmens sargybiniai šiuo metu užima visus svarbiausius Čečėnijos postus. Ruslanas Alchanovas, pavyzdžiui, yra vidaus reikalų ministras, o Adamas Demilchanovas – premjero pavaduotojas jėgos struktūrų klausimais. Iš pradžių šioje grupuotėje buvo kelios dešimtys žmonių, daugiausia – buvusio šalies muftijaus Kadyrovo vyresniojo giminaičiai ir jo gimtojo kaimo gyventojai. Struktūrai plečiantis, ją papildė iš pogrindžio išlindę kriminalinių gaujų nariai. Kadyrovo dalinių pagrindą sudarė vadinamieji „antiteroristiniai centrai“. Vėliau jie buvo įtraukti į Rusijos Federacijos jėgos struktūras kaip batalionai „Pietūs“, „Šiaurė“, 2-asis milicijos patrulinės tarnybos pulkas ir kt. Juose yra žmonių, įvykdžiusių žmogžudysčių ir pagrobimų. Iš jų buvo paskirti vadai, jiems buvo patikėtas naujokų verbavimas.

Mairtupo kaimo gyventojo Lemos Salmanovo istorija yra tipiška. 2002 metais jis savo kieme nušovė du kaimynus, pagal išankstinį susitarimą atėjusius pinigų už parduotą krovininį automobilį. Nužudytųjų giminaičiai paskelbė Lemai kraujo kerštą. Bet nusikaltėlį užstojo valdžia: jį paskyrė kaimo kadyrovininkų būrio vadu, o vėliau – Kurčialojaus rajono antiteroristinio centro vadovu. Gavęs praktiškai beribę valdžią, jis pradėjo persekioti kraujo kerštą paskelbusius žmones ir artimiausius jų giminaičius, visus, kas bent jau hipotetiškai galėjo jam keršyti. Kai kurie persekiojamieji išėjo pas smogikus, kiti slapstėsi pas pažįstamus. Žmones, suteikusius prieglobstį, taip pat baudė: mušė, kankino, žudė. Į konfliktą buvo įtrauktos kelios šeimos. Kai kurie epizodai žiniasklaidos priemonėse buvo pateikti kaip kova su „teroristais“. 2005 metais, Rusijos milicijos dieną, Lema Salmanovas, žmogus, kuris prieš pusę metų nušovė savo seną antros eilės dėdę, mėginusį jį, Lemą, apraminti, vyriausybės buvo apdovanotas medaliu.

Šis žmogus iki šiol yra vienas iš įtakingųjų Kadyrovo būrių vadų. Kodėl jis reikalingas Rusijos valdžiai? Juk jo veiklos rezultatas – tai jo pa-

ties, o ne valstybės, priešų lavonai, dar ir dešimtys į kalnus pas smogikus išėjusių žmonių.

Atrodo, kad būtent taip pasireiškia čečėnizacijos, sumanytos siekiant supriešinti čečėnus, neleisti konfliktui užgesti, paversti jį pilietiniu karu, esmė. Suprantama, kad tokios politikos vykdytojams naudingiausia remtis tais, kurie yra kartą nusikaltę ir nusikals vėl ir vėl. Kraujo keršto Čečėnijoje uždrausti niekas nesirengia, persekioti už nusikaltimą galima ir po daugelio metų, o tai nusikaltėlius susieja su Rusijos valdžia žymiai stipriau už bet kokius ideologinius įsitikinimus.

Tokia politika sprendžia ir grynai propagandinius uždavinius. Pavyzdžiui, vietinių gyventojų kariavimas federalų pusėje leidžia daryti pareiškimus, kad pats konfliktas neturi separatistinio pagrindo.

Čečėnų visuomenėje visada buvo žmonių, besiskelbiančių respublikos išlikimo Rusijos sudėtyje šalininkais. Jie sukūrė organizuotų judėjimų ir ginkluotų būrių. Pavyzdžiui, Bislanas Gantamirovas nuo 1990 m. pradžios vadovavo šimtams žmonių, kovojančių su separatistais. Antrojo Čečėnijos karo pradžioje, dar prieš įsteigiant Achmato Kadyrovo saugumo tarnybą, kai kuriuose Čečėnijos rajonuose susikūrė ginkluoti savanorių būriai, kurių dėka Rusijos kariuomenė be ypatingų nuostolių užėmė kalnuotąją respublikos dalį.

Tačiau šių būrių nariai ir vadai atsisakė dalyvauti kariniuose valymuose, atsisakė grobti ir žudyti. Pabrėždami savo lojalumą Rusijos valdžiai, savanoriai vis dėlto buvo pasiryžę ginti gyventojus, taip pat ir nuo kariškių.

Nuo 2000 m. bandoma atsikratyti „nepatikimų" sąjungininkų. Pavyzdžiui, Vedeno rajono savanorių būrį iš pradžių paleido, o tada daugumą buvusių būrio narių arba pagrobė, arba nužudė. Buvo sunaikinta Šatojaus rajono komendantūros kuopa, kurios pagrindą sudarė žmonės, dėl idėjinių priežasčių pasirinkę Rusijos vėliavą. Priežastis – atsisakymas įsilieti į batalioną „Vakarai", sudarytą daugiausia iš kriminalinių nusikaltėlių.

Kitais žodžiais tariant, čečėnizacija – tai ne šiaip sau įgaliojimų perdavimas struktūroms, sudarytoms iš vietos gyventojų, o išaukštinimas, legalizavimas tų žmonių, kurie buvo pasirengę dalyvauti baudžiamosiose operacijose prieš savo tautiečius. Taigi čečėnizacija – tai karo plėtimo kursas. Tokios politikos rezultatas yra maskvietiškų darinių vykdyto genocido pakeitimas Maskvos palaikomų ir vadovaujamų kriminalinių ir pusiau kriminalinių vietos gaujų teroru.

DVIEJŲ PASKUTINIŲJŲ ANOS STRAIPSNIŲ FRAGMENTAI

Redakcijos pastaba

Žmonės mūsų klausia, ar Anos Politkovskajos nužudymas yra susijęs su jos rengiamu straipsniu kankinimų klausimais, apie kurį ji kalbėjo spalio 5 dieną, ketvirtadienį, „Laisvės" radijo laidoje prieš dvi dienas iki mirties. Pateikiame dviejų straipsnių, kurių mūsų apžvalgininkė nepabaigė, fragmentus.

Pirmame tekste yra kankinimų liudininko pasakojimas, kurį patvirtina ir medicininė ataskaita. Kitame – vaizdo įrašas, kurio pagrindu taip pat turėjo būti sukurtas straipsnis. Politkovskajai atsiųstoje kompaktinėje plokštelėje (prašome asmenį, perdavusį šią plokštelę, su mumis susisiekti) yra nežinomų žmonių kankinimo įrašas. Įrašo autoriai yra patys kankintojai, iš visko sprendžiant, priklausantys vienai Čečėnijos jėgos struktūrų.

KAIP NUSTATOMI TERORISTAI

„Novaja gazeta", Nr. 78, 2006 m. spalio 12 d.

Kiekvieną dieną prieš mano akis – dešimtys aplankų. Tai nuteistųjų „už terorizmą" baudžiamųjų bylų kopijos.

Kodėl rašau žodį „terorizmas" kabutėse? Todėl, kad didžioji šių žmonių dalis – tiesiog apšaukti teroristais. „Priskyrimo prie teroristų" praktika 2006 m. ne tik sunaikino galimybę realiai kovoti su terorizmu, bet ir padidino norinčiųjų atkeršyti – potencialių teroristų skaičių. Kai prokuratūra ir teismai dirba ne pagal įstatymą bausdami nusikaltėlius, o vykdydami politinį užsakymą kuria malonią Kremliui antiteroristinę statistiką, bylos kepamos lyg blynai.

„Savanoriškų prisipažinimų" konvejerį kuo puikiausiai aprūpina geri „kovos su terorizmu" rodikliai Šiaurės Kaukaze.

Štai ką man parašė grupės nuteistų jaunų čečėnų motinos:

> *Iš esmės šios pataisos kolonijos nuteistiems čečėnams tapo koncentracijos stovyklomis. Jie diskriminuojami nacionaliniu pagrindu. Jų neišleidžia iš vienučių ir baudžiamųjų izoliatorių.*

Dauguma arba beveik visi areštuoti pagal sufabrikuotas „bylas", be įrodymų. Gyvendami nežmoniškomis sąlygomis, nuolat žeminami, jie pradeda neapkęsti visų ir visko. Juk tai yra visa armija, kuri sugrįš pas mus ir parsineš sugriautus likimus ir iškreiptas vertybes...

Sakau atvirai: aš bijau jų neapykantos. Bijau todėl, kad ji išsilies per kraštus. Anksčiau ar vėliau. Ir atsakyti už tai turėsime mes, o ne tie tardytojai, kurie juos kankino. „Padarytųjų teroristų" bylos – tai laukas, kuriame kaktomušomis susiduria du ideologiniai požiūriai į „kontrteroristines operacijas Šiaurės Kaukaze": ar mes, pasitelkę įstatymą, kovojame su neteisėtumu? Ar „jų" neteisėtumą trankome „mūsų" neteisėtumu?

Susidaužia išskeldami žiežirbas, pavojingas ir dabar, ir ateityje. Tokio „padarymo teroristu" rezultatas – nenorinčių su tuo taikstytis skaičiaus didėjimas.

Neseniai Ukraina pagal Rusijos užklausą išdavė čečėną Beslaną Gadajevą. Jį rugpjūčio pradžioje areštavo Kryme, ten jis gyveno turėdamas pabėgėlio statusą. Štai eilutės iš jo 2006 m. rugpjūčio 29 d. laiško:

Kai mane išsiuntė iš Ukrainos į Grozną, įvedė į kabinetą ir paklausė, ar aš žudžiau Salichovų šeimos narius, Anzorą ir jo draugą, rusą sunkvežimio vairuotoją. Aš prisiekiau, kad nieko nežudžiau ir nepraliejau niekieno kraujo, nei ruso, nei čečėno. Jie griežtai pasakė: „Ne, tu žudei." Aš vėl pradėjau tai neigti. Kai antrą kartą pasakiau, kad nieko nežudžiau, jie iškart pradėjo mane mušti. Iš pradžių man du kartus kumščiu trenkė į dešinės akies sritį. Kol dar nebuvau atsigavęs nuo tų smūgių, jie surietė mane ir uždėjo antrankius iš priekio, o tarp kojų įkišo vamzdį, kad negalėčiau judinti rankų, nors jau buvau surakintas. Tada jie pakėlė mane, tiksliau, tą vamzdį, kuris prie manęs buvo pritvirtintas, ir pakabino ant dviejų spintelių 1 metro aukštyje.

Kai mane pakabino, prie rankų mažųjų pirštelių pritvirtino laidus. Po poros sekundžių mane pradėjo krėsti elektros srovė, tuo pat metu mane daužė guminėmis lazdomis, kur tik pataikydami. Neištvėręs skausmo, pradėjau šaukti tardamas Aukščiausiojo vardą ir maldaudamas jų liautis. Kad negirdėtų, kaip šaukiu, jie užmovė man ant galvos juodą maišą.

Gerai neprisimenu, kiek laiko tai tęsėsi, bet nuo skausmo pradėjo temti sąmonė. Pamatę, kad prarandu sąmonę, nuėmė nuo galvos maišą ir paklausė, ar kalbėsiu. Aš pasakiau, kad kalbėsiu, nors nežinojau, ką jiems sakyti. Aš taip atsakiau, kad nors trumpam liautųsi kankinti..

Tada jie nukabino mane, ištraukė vamzdį ir bloškė ant grindų. Tarė: „Kalbėk." Aš atsakiau, kad neturiu ką jiems pasakyti. Už tai jie tuo vamzdžiu trenkė man vėl į dešinės akies sritį. Nuo smūgių nukritau ant šono ir, būdamas mažai sąmoningas, jaučiau, kaip mane per visur daužo. Mane vėl pakabino ir vėl pakartojo ankstesnius kankinimus. Kiek tai tęsėsi, neprisimenu, ant manęs vėl ir vėl pylė vandenį.

Kitą dieną jie mane išmaudė, kažkuo tepė veidą ir kūną. Maždaug apie pietus pas mane atėjo civiliniais drabužiais apsivilkęs operatyvinis darbuotojas ir pasakė, kad atėjo žurnalistų ir man reikės prisipažinti įvykdžius tris žmogžudystes ir apiplėšimą. Pagrasino, kad jeigu nesutiksiu, kankinimus pakartos. Sakė, kad pažemins mane seksualinio pobūdžio patyčiomis. Aš sutikau. Po to, kai daviau interviu žurnalistams, jie, vėl prigrasinę šitomis patyčiomis, privertė mane pasirašyti parodymus, jog visas tas mušimų žymes patyriau mėgindamas pabėgti.

Beslaną Gadajevą ginantis advokatas Zauras Zakrijevas „Memorialo" centro darbuotojams pareiškė, kad Grozno rajono vidaus reikalų skyriuje jo ginamojo atžvilgiu buvo taikomas fizinis ir psichologinis smurtas. Kaip matyti iš advokato pareiškimo, jo ginamasis faktiškai prisipažino 2004 m. įvykdęs plėšikišką teisėsaugos organų darbuotojų užpuolimą. Tačiau Grozno rajono vidaus reikalų skyriaus darbuotojai nusprendė išgauti iš jo prisipažinimą ir dėl kelių nusikaltimų Čečėnijos Respublikos Grozno rajono Senųjų Atagų kaime, kurių jis nepadarė.

Advokatas teigia, kad ginamojo kūno sužalojimas yra žiaurios prievartos rezultatas. Grozno miesto ikiteisminio tyrimo izoliatoriaus, kuriame šiuo metu laikomas B. Gadajevas, medicinos punkte buvo surašytas medicininės apžiūrios aktas, kuriame užfiksuota daugybė mušimo požymių, taip pat randų, įbrėžimų, mėlynių pavidalo kūno sužalojimų, pažymėta, kad Gadajevo šonkauliai yra sulaužyti, jis skundžiasi vidaus organų skausmais.

Dėl šiurkščių žmogaus teisių pažeidimo faktų advokatas išsiuntė skundą Čečėnijos Respublikos prokurorui. [...]

Čia Politkovskajos tekstas nutrūksta. Jis nepabaigtas. Redakcija aiškinasi, kokie epizodai liko neaprašyti.

* * *

Vaizdo įraše matyti: numanoma, kad vienos čečėniškos jėgos struktūros darbuotojai pagrobė ir kankina du jaunus vyrus. Vienas iš pagrobtųjų sėdi automobilyje plūsdamas krauju (matomas prie aukos ausies styrantis peilis). Kitas, iš visko sprendžiant, išmestas iš automobilio ant asfalto. Pačių budelių nematyti, girdima tik čečėnų kalba (melchų tarmė) pramaišiui su rusiškais keiksmažodžiais.

Pažodinis tekstas:

– Putinas pasakė: „Žiūrėkite", sako: „Iš visų pusių."

– Jis dar susivokia! (Paniekinamai kreipiasi į auką kaip į moteriškos giminės atstovę.) Šita niekaip nemiršta, [...], kad ją kur... Ožys... Pederastas, iškruštas. Pažiūrėkite, koks gražus. Kankinuosi, kai tavęs nematau.

– Kvėpuok, broluži, kvėpuok, kad tave kur. Vardan Dievo, sakau tau, sakau...

– Baigta su juo, a? Baigta?

– Taip, nusibaigė.

– Mes dingstam. Čia!

– Ei, judinkite subines, užimkite poziciją, užimkite poziciją, atidžiai stebėkite vietovę.

10. PO SPALIO 7 DIENOS

IŠTRAUKOS IŠ UŽSIENIO SPAUDOS

ABC, Ispanija

Išsklaidyti abejones dėl to, ar žmogžudystė nebuvo iš anksto suplanuota, galima tik vienu būdu: išaiškinti įvykdyto nusikaltimo aplinkybes, sulaikyti už jį atsakingus asmenis ir priversti juos stoti prieš teismą, kad atsakytų už tai, ką padarė. Jeigu Rusijos visuomenė nepareikalaus aukščiausios bausmės tiems, kurie finansiškai rėmė ir organizavo šį nusikaltimą, bus galima teigti, kad Rusijai gresia rimtas pavojus.

Nužudę Aną Politkovskają, jie ne tik atėmė moters gyvybę, bet ir pasiuntė žinutę visai šaliai grasindami kiekvienam, pasirengusiam daryti tai, ką ji darė. Politkovskaja sumokėjo savo gyvybe, bet būtent Rusijos visuomenė užmokės savo laisve, jeigu dabar nesugebės drąsiai sureaguoti.

„The Chicago tribune“, Jungtinės Amerikos Valstijos

Ji daugiau nei bet kuris kitas rusų žurnalistas rašė apie taikių Čečėnijos gyventojų, kuriuos išvarydavo iš namų, kankindavo ir kartais be ilgų svarstymų nužudydavo rusų kariškiai ir promaskvietiškos čečėnų pajėgos, padėtį.

Jai grasino abi konflikte dalyvaujančios šalys – ir čečėnų smogikai, ir rusų kariškiai. 2001 m. Ana išskrido į Vieną, sulaukusi vieno rusų karininko, įsiutusio dėl straipsnių, kuriuose aprašė jo karinius nusikaltimus, grasinimų.

2004 m., kai skrido į Beslaną rašyti apie situaciją, susijusią su įkaitų pagrobimu, Politkovskaja sunkiai susirgo lėktuve išgėrusi arbatos. Ji ir daugelis žmonių įsitikinę, kad ją apnuodijo.

„Pirmą kartą per kelerius metus Rusijos žurnalistikai buvo suduotas smūgis į pačią širdį“, – „Interfaksui“ pareiškė Rusijos žurnalistų sąjungos generalinis sekretorius Igoris Jakovenka. „Tragedijos, įvykusios mūsų profesinėje gildijoje, ištaisyti niekaip negalima, nes nėra ir nebus kitos Anos Politkovskajos.“

„El Correo“, Ispanija

Rusijos institucijos pirmiausia privalo tirti nepateisinamą Anos Politkovskajos žmogžudystę, jeigu tarptautinei bendrijai, reikalaujančiai išaiškinti nusikaltimo aplinkybes, nori parodyti, kad Rusijos teisėsauga sugeba pakilti iki demokratijos, kurią, Rusijos žodžiais tariant, ji gina, viršūnės. Būtina paaiškinti, kas ir už ką nušovė žmogaus teisių ir nepriklausomos spaudos gynėją prie jos namų slenksčio tuo metu, kai ji buvo pranešusi apie iškilusią grėsmę savo gyvybei ir rengė straipsnį apie kankinimus Čečėnijoje.

„Le Figaro“, Prancūzija

Ana Politkovskaja nužudyta. Vadinasi, garsi žurnalistė, kurios pesimizmas, daugelio mūsų ekspertų laikytas perdėtu, turint galvoje Rusijos ekonominio augimo tempus, buvo teisi? Pasirodo, mūsų svarbiausias strateginis partneris Vladimiras Putinas nesugebėjo sugrąžinti „didžiosios šalies“ į normalaus gyvenimo vėžes? Jau kelintą kartą suvokiame, kad geidžiamus dalykus laikėme realiais.

„The Guardian“, Didžioji Britanija

Baugu, kad trapi nepriklausoma Rusijos spauda pražus be savo talismano...

Politkovskaja buvo liberaliosios opozicijos herojė...

Jos pagrindinis priešas buvo Putinas – žmogus, susikrovęs politinį kapitalą Čečėnijoje kariaujančios rusų kariuomenės krauju. Politkovskaja jo nekentė už „cinizmą, už jo rasizmą, jo melą, už nekaltų žmonių, žuvusių jo pirmosios kadencijos metu, mirtį“...

Akivaizdus paradoksas: nors Politkovskajos mirtis tapo lyg ir perspėjimu nepriklausomai spaudai, kad bet koks nepritarimas baudžiamas mirtimi, tokių aštrių komentarų laikraščiuose nebuvo jau labai seniai. Be to, kritiški ne tik opoziciniai leidiniai, tokie kaip „Kommersant“ ir „Novaja gazeta“, bet ir Kremliui palanki spauda. Paprastai lojalus valdžiai laikraštis „Komsomolskaja pravda“ netgi parašė apie sąmokslo teoriją, pagal kurią Politkovskajos nužudymas yra dalis kompleksinio plano, siekiančio patvirtinti Putiną antikonstitucinei trečiai prezidento kadencijai.

„The Independent“, Didžioji Britanija

Ana turėjo tiek drąsos, kiek mes net įsivaizduoti negalime, ir jos mirtis turi tapti eiliniu Putino laikų Rusijos valstybės nežmogiškumo, kurį ji taip raiškiai vaizdavo, priminimu.

„International“, Prancūzija

Ana Politkovskaja buvo Rusijos sąžinė. Šalyje, kurioje vis labiau įsigali baimė, autocenzūra ir cinizmas, ši žurnalistė sugebėjo išsaugoti pilietinę drąsą. Tuo metu, kai dauguma Rusijos žiniasklaidos priemonių linkusios tylėti, Politkovskajos dėka laikraštis „Novaja gazeta“ tapo viena iš paskutinių žodžio laisvės atramų. Esminės nuostatos, kurių ji principingai laikėsi, pastato ją greta tarybinių disidentų Aleksandro Solženicyno ir Andrejaus Sacharovo.

„Libération“, Prancūzija

Žurnalistų žudikų nebaudžiamumas ir Čečėnijos gyventojų kankintojams suteikiama apsauga vėl pripratins rusų liaudį tylėti ir bijoti.

Ana Politkovskaja norėjo priversti galvoti tuos, kurių noras žinoti viršijo baimę. Atėjo laikas paklausti Europos politikų, į kieno teiginius jie pasirengę įsiklausyti. Vladimiro Putino ar Anos Politkovskajos?

„The New York Times“, Jungtinės Amerikos Valstijos

Jos nužudymas tapo simboliu to, kuo virto Rusija, tačiau jis tik paskutinis

ilgoje eilėje. Jai buvo 48-eri, o laisvė atvirai ir kritiškai rašyti apie naujosios Rusijos valdžios veiksmus, kuria remdamasi ji dirbo postsovietinėje Rusijoje, yra žymiai jaunesnė. Ir, atrodo, tokia pat trapi.

Anos Politkovskajos laidotuvės parodė šiuolaikinei Rusijai būdingą prarają, atsivėrusią tarp tų, kurie yra valdžioje, ir visų kitų. Su velione atsisveikinti atėjo jos giminės ir artimieji, kolegos ir politikai (nors beveik visi – iš valdžios periferijos) ir nemažai užsienio diplomatų, tarp jų ir Jungtinių Valstijų pasiuntinys Williamas J. Burnsas – tų šalių vyriausybės pasmerkė Politkovskajos žudikus žymiai garsiau nei Putinas ar bet kas kitas iš aukščiausiosios Rusijos valdžios sluoksnio.

„Le Nouvel Observateur", Prancūzija

Jos kandi pozicija niekada nepatiko Kremliui, bet ji buvo viena labiausiai gerbiamų šalies žurnalistų, be to, daugelio užsienio premijų laureatė.

Ekstremaliosios žurnalistikos centro direktorius Olegas Panfilovas: „Kiekvieną kartą, kai iškildavo klausimas, ar Rusijoje yra sąžiningų žurnalistų, beveik visada pirmiausia į galvą ateidavo Politkovskajos vardas."

„The Observer", Didžioji Britanija

Keturiasdešimt aštuonerių Ana Politkovskaja buvo nuolatinė Kremliaus kritikė, ir jos nužudymas mes įtarimo šešėlį ant saugumo tarnybų ir promaskvietiško Čečėnijos režimo...

Antologijoje „Kitas dangus", kurią išleisti kitais metais rengiasi Anglijos PEN, prieš politinį persekiojimą kovojanti rašytojų grupė, Ana Politkovskaja numatė tragiškus vakarykštės dienos įvykius: „Visai neseniai Prezidento administracijos vadovo pavaduotojas Vladislavas Surkovas aiškino, kad yra priešų, kuriuos atvesti į protą galima įkalbinėjimais, ir yra nepataisomų priešų, su kuriais kalbėtis beprasmiška ir kuriuos būtina paprasčiausiai „pašalinti" iš politinės arenos. Štai jie ir stengiasi manęs ir panašių į mane atsikratyti."

Ana Politkovskaja sakė, kad Čečėnijos ministras pirmininkas Ramzanas Kadyrovas prisiekė ją nužudyti...

Sprendžiant iš visko, ją mėgino nunuodyti 2004 metais, kai ji skrido į Beslaną. Toby'is Eady'is, jos literatūrinis agentas Londone, interviu

leidiniui pasakojo, jog neseniai kalbino Aną Politkovskają išvykti iš Rusijos, bet ji atsakė, kad neišvyks iš Rusijos tol, kol Putinas bus valdžioje.

Nekyla abejonių, kad žurnalistė buvo nužudyta dėl savo griežtų komentarų Čečėnijos klausimais...

„El Pais“, Ispanija

Aną Politkovskają, kaip ir visus Rusijos valdžią kritikuojančius žurnalistus (jų liko dabar jau labai mažai), gąsdindavo visos instancijos, oficialios ir pusiau oficialios, ją nuolatos vadindavo priešu, ypač Putino įsteigta marionetinė Čečėnijos vyriausybė. Egzistuoja tik dvi tikėtinos žmogžudystės versijos: ji buvo įvykdyta Rusijos centrinės valdžios arba jos čečėniškojo varianto įsakymu pasitelkus saugumo tarnybas (tai labiau tikėtina) arba tai galėjo padaryti žmonės, užkrėsti valdžios platinama nacionalistine ideologija.

Putinas Čečėnijos kraujo praliejime ieškojo teisėtumo, kurio pagrindu sukūrė naują autoritarinį režimą, ir dabar visos valdžios gijos (vykdomosios, teisminės, įstatymų leidžiamosios, taip pat ekonominės ir visuomenės informavimo priemonių) susieina ne šiaip Kremliuje, o tiesiai prezidento kabinete.

Tai ir yra Rusija, kurią Putinas stato pasitelkdamas naftą kaip strateginį ginklą, kad priverstų gerbti savo didelę šalį padedamas Vakarų lyderių, nuplaunančių visus jo nusikaltimus mainais į energetinius išteklius.

Priežastis, kurią privačiuose pokalbiuose man nurodė politiniai veikėjai, tiek kairieji, tiek ir dešinieji, gana objektyvi – Rusijos baimė. Tarybų Sąjunga buvo sulėtinto veikimo bomba, kurios sprogimas galėjo apversti visą pasaulį. Putinas sugebėjo įvesti tvarką ir išvengti chaoso.

Kas kelia didesnę grėsmę Vakarams – chaosas, kurio, kaip kalbama, Putinui pavyko išvengti, ar jo sukurtas autoritarinis režimas, kuris, kaip dabar jau žino visas pasaulis, turi naftos ir masinio naikinimo ginklų?

Ir štai rezultatas: nepatogių žmonių žudymas vardan caro ir tėvynės.

Kai įdiegiamas abejingumas ir baimė, kai viskas pateisinama kova su priešu, o politika, teisminė valdžia ir pinigai susitelkia vieno žmogaus rankose, demokratija silpsta, ir samdiniai jaučiasi laisvai. Ir jei pradedama žaisti, kaip tai dabar vyksta pasaulyje, etninio vientisumo doktrinomis ir visuotinio unitarizmo apologija, nukrypimai gresia visiems. Politkovskaja

priminė mums tai milijoną kartų, bet niekas rimtai jos nesiklausė. Ji mirė. Ir Rusija stipriai serga.

„Die Tageszeitung“, Vokietija

Akimirksniu jis vėl iškilo prieš akis: nenuspėjamos ir nesuprantamos Rusijos įvaizdis. Ana Politkovskaja, nepalenkiama žurnalistė, vidury baltos dienos buvo nušauta savo namo laiptinėje. Ir štai visas pasaulis nustebęs trina akis. Kas vyksta Rusijoje, kurioje pradėtas kritiškų žurnalistų medžioklės sezonas? Argi tai ne stabilumo atrama, besivystančios demokratijos ir ekonominio klestėjimo šalis, apie kurią visam pasauliui skelbia Kremliaus pasiuntiniai ir gerai apmokamų visuomeninių ryšių agentūrų atstovai?

PILIEČIŲ IR OFICIALIŲ ASMENŲ UŽUOJAUTOS IR ATSILIEPIMAI

„Novaja gazeta“, 2006 m. spalio 23 d.

Alu Alchanovas, Čečėnijos Respublikos prezidentas

Rusijos žurnalistika patyrė didelę netektį. Tragiška Anos Politkovskajos žūtis – tai ne tik sukrėtimas Rusijos visuomenei, bet ir smūgis Rusijoje vykstantiems demokratiniams procesams. Taip pat ir viešumui – vienam iš svarbiausių šalies laimėjimų. Ne visada sutikdavome su Anos Politkovskajos požiūriu į situaciją Čečėnijos Respublikoje, bet mes visi suprantame, kad kritika – gyvybiškai svarbus elementas, atsvara totalitarizmui ir asmens kulto stiprinimui prie valdžios vairo. Mes labai gerbiame Anos Politkovskajos profesionalumą, pilietinę drąsą, jos principinę poziciją, taip ryškiai atsispindinčius jos publikacijose. Nuoširdžiai užjaučiu Anos Politkovskajos gimines, artimuosius ir kolegas.

Ana, maskvietė studentė

Sekmadienį, praėjus 9 dienoms po Anos Politkovskajos nužudymo, aš uždegiau žvakę ir išjungiau šviesą. Mačiau ją mitinguose tik du kartus, bet Ana Politkovskaja tapo man labai artimu žmogumi.

Artiomas, Maskva

Mačiau ją vieną kartą parduotuvėje Miasnickajos gatvėje. Pasirodė, kad ji kažkokia mano pažįstama, o paskui supratau – tai Ana Politkovskaja. Kažkodėl laikiau ją artimu žmogumi. Kai ją nužudė, pajutau, kad smogta buvo kažkur labai arti manęs. Ana, aš niekuomet Jūsų nepamiršiu. Putinai, aš niekuomet šito neužmiršiu, kad ir ką ten tu veblentum.

Ruslanas Auševas, Tarybų Sąjungos didvyris, Karių internacionalistų komiteto pirmininkas

Anksčiau laiko iš gyvenimo pasitraukė talentinga žurnalistė, ryški ir nepaprasta asmenybė, kompromisų nepripažįstanti kovotoja už tiesą ir teisingumą, kurios reportažai išsiskyrė ypatingu turiningumu ir drąsa. Tai praradimas, kurio niekas neatstos.

Karlas Bildtas, Švedijos užsienio reikalų ministras

Jos kova už žmogaus teises ir laisves buvo svarbi darbo už geresnę Rusiją ir geresnę Europą dalis. Aš nuoširdžiai tikiuosi, kad Rusijos valdžia sutelks visas jėgas, kad kaltieji būtų areštuoti ir būtų išaiškinta nusikaltimo potekstė.

Vladimiras Bukovskis, disidentas, Kembridžas

Ji buvo didvyriškas žmogus, daug rašė apie karą ir jo aukas. Buvo plačiai žinoma Vakaruose. Jos nužudymo priežastys akivaizdžios. Negalima jų ieškoti dalykinių interesų ar verslo srity – ji tokių interesų neturėjo. Vienintelis jos priešas buvo korumpuota rusiška sistema, kuri tikriausiai ją ir nužudė.

George'as Bushas, Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas

Kaip ir daugelis rusų, amerikiečiai šokiruoti ir labai nuliūdę dėl žiauraus Anos Politkovskajos – bebaimės tyrėjos žurnalistės, labai gerbiamos Jungtinėse Valstijose ir Rusijoje, – nužudymo. Mintimis ir maldomis esame kartu su jos šeima ir draugais.

Ana Politkovskaja gimė Jungtinėse Valstijose tarybinių diplomatų šeimoje. Ji nuoširdžiai rūpinosi savo šalimi. Ji viešino žmonių teisių pažeidimus ir korupciją, ypač Čečėnijoje, ji metė iššūkį savo tėvynainiams – ir, be abejo, mums visiems, – kad, sutelkę visą savo vyriškumą ir valią, kiekvienas asmeniškai ir visa visuomenė kovotume prieš blogį ir sunaikintume neteisybę.

Mes reikalaujame, kad Rusijos vyriausybė atliktų ryžtingą ir kruopštų tyrimą, kad prieš teismą stotų tie, kurie atsakingi už jos nužudymą.

Jacques'as Chiracas, Prancūzijos prezidentas

Užuojautos laiškas Verai Politkovskajai ir Iljai Politkovskiui [dukrai ir sūnui]

Gerbiamoji ponia Politkovskaja,
Gerbiamasis pone Politkovski,

niekšingas Anos Politkovskajos nužudymas sukrėtė mane lygiai taip pat, kaip sukrėtė visus prancūzus ir visus laisvosios spaudos gynėjus. Būdamas Rusijos ir rusų draugas, aš žinau, kaip stipriai Jūsų šalį sujaudino šita niekšinga ryžtingos žurnalistės, kurios profesionalumas ir narsa buvo visuotinai įvertinti, ypač už Čečėnijos situacijos tyrimus, žmogžudystė.

Jūs žinote, kad Prancūzija labai rūpinasi tuo, kad būtų įvykdytas teisingumas, kad Jūsų mamos žudikai būtų nustatyti ir nubausti.

Dėl Jūsų daliai tekusių tragiškų išbandymų noriu pareikšti Jums savo pačią nuoširdžiausią užuojautą ir išreikšti pačią didžiausią pagarbą Anos Politkovskajos atminimui.

Prašau Jūsų, gerbiamieji ponia Politkovskaja ir pone Politkovski, priimti mano užuojautą Jums ir Jūsų artimiesiems.

Su jauduliu ir užuojauta tragiško išbandymo metu –

Jacques'as Chiracas

Terry Davisas, Europos Sąjungos generalinis sekretorius

Aš sukrėstas to, kas įvyko, ir stipriai susirūpinęs dėl Anos Politkovskajos žūties aplinkybių. Ji buvo išskirtinės drąsos ir ryžto žurnalistė. Čečėnijos

konflikto aprašymuose Rusijos visuomenei ir visam pasauliui ji pateikė nepriklausomą nuomonę apie į konfliktą įtrauktų paprastų žmonių likimus. Mes praradome balsą, kuris turėtų būti girdimas bet kurioje iš tikrųjų demokratiškoje visuomenėje. Labai svarbu, kad šios žmogžudystės aplinkybės būtų ištirtos pačiu kruopščiausiu būdu.

Bertrandas Delanoë, Paryžiaus meras

Mane labai sujaudino šlykšti žmogžudystė, kurios auka tapo Ana Politkovskaja. Šiai „rūsčiai moteriai", kaip ji save vadino, buvo grasinama, bet ji niekada nepasiduodavo ir nesitraukdavo, išsaugojo sugebėjimą piktintis ir ryžtą skleisti informaciją.

Nicola Duckworthas, Tarptautinės amnestijos programų Europoje ir Azijoje direktorius

Mes sukrėsti, nuliūdę ir pasipiktinę dėl žmogaus teisių gynėjos ir žurnalistės Anos Politkovskajos nužudymo. Esame įsitikinę, kad ji buvo nužudyta dėl savo žurnalistinės veiklos. Rusija prarado labai drąsią ir atsidavusią žmogaus teisių gynėją, kuri bebaimiškai kovojo prieš smurtą ir neteisybę, nenuilsdama gynė teisingumą. Mes raginame Rusijos valdžią kruopščiai ir objektyviai ištirti jos nužudymą, tyrimo rezultatus paskelbti visuomenei, o nusikaltėlius teisti pagal tarptautinės teisės normas.

Zainap Gašajeva

Ana man buvo labai artimas ir brangus žmogus, mes dažnai susitikdavome Čečėnijos karo metu ir gerai viena kitą supratome. Buvome kartu, kai rusų kariškiai ją sulaikė Chotūnų gyvenvietėje. Ji paliko ryškų pėdsaką žmonių, su kuriais jai teko tuomet susitikti, atmintyje. Atleisk man, Ana, taip skaudu, taip sunku patikėti, kad Tavęs jau nebėra, bet niekas neuždraus ir toliau Tave mylėti.

Thomas Hammarbergas, Europos Tarybos komisaras žmogaus teisių klausimais

Ana Politkovskaja buvo viena iš labiausiai matomų žmogaus teisių gynėjų šių laikų Rusijoje. Ji nepaliaudama tyrė žmogaus teisių pažeidimus

Šiaurės Kaukaze ir suteikė galimybę visam pasauliui geriau suprasti šį uždarą regioną. Aš ją gerai pažinojau ir labai gerbiau, o žinia apie jos mirtį mane labai nuliūdino ir papiktino. Ji – didelis praradimas Rusijai ir visam kovos už žmonių teises judėjimui. Ne visi pritardavo jos požiūriui, bet niekam nekilo abejonių dėl jos profesionalumo, narsos ir asmeninio suinteresuotumo išsiaiškinti tiesą. Politkovskajos nužudymas rodo gilią žodžio laisvės ir žurnalistų saugumo Rusijoje krizę. Rusijos Federacijos vyriausybė neskyrė reikiamo dėmesio ankstesnių pasikėsinimų į jos gyvybę ir grasinimų jai tyrimui. Dabar niekas neatleis Rusijos valdžiai, jeigu ji nepasistengs ištirti jos mirties aplinkybių ir nubausti tuos, kurie įvykdė šį šlykštų nusikaltimą.

Ramzanas Kadyrovas, Čečėnijos ministras pirmininkas

Man visiškai netrukdė Politkovskajos straipsniai, jie nedarė įtakos mano darbui ir mano veiklai, bet, atvirkščiai, padėjo ir aš neturėjau jokios priežasties jos persekioti. Ji buvo moteris, ir aš niekuomet nepulčiau taip žemai, kad keršyčiau moteriai. Net jeigu kur nors sprogsta dujų balionas, iškart ieškoma čečėniškų pėdsakų, mes prie to jau pripratome, bet manau, kad šitos nepagrįstų kaltinimų praktikos reikia atsisakyti.

Garis Kasparovas

Ana – viena iš nedaugelio, kurių laisvas balsas skambėjo Rusijos spaudoje, ji buvo bebaimė žurnalistė, plačiai žinoma dėl reportažų apie vyriausybės žvėriškumus Čečėnijoje. Anos pažįstami žinojo, kokia ji buvo jautri. Ji stipriai išgyvendavo kitų žmonių kančias ir išliedavo šią užuojautą savo darbe. Ji rinko dokumentus apie rusų saugumo pajėgų nusikaltimus Šiaurės Kaukaze, apie Ramzano Kadyrovo ir kitų Kremliaus statytinių regione žiaurumus. Ji nepaliaujamai tyrė tai, ką vyriausybė slėpė apie teroro aktus „Nord-Ost“ ir Beslane, kur žuvo šimtai taikių gyventojų. Ji ėmėsi pačių kebliausių istorijų, pačių skaudžiausių temų. Savo pavyzdžiu ji įkvėpdavo kitus, nes jos nebuvo galima įbauginti, ji niekada neparašė nė vienos eilutės, kuria pati iki galo netikėjo. Šeštadienį, 54-ojo prezidento Vladimiro Putino gimtadienio dieną, Ana Politkovskaja buvo nužudyta. Žudikai nemėgino nuslėpti nusikaltimo esmės, nemėgino pavaizduoti ką

nors kitą, o ne politinę žmogžudystę. Netgi tie politikai, kurie visada puldavo Politkovskajos reportažus ir mėgindavo sumenkinti jų svarbą, šią žmogžudystę vadina politine.

Nadežda Kevorkova, laikraščio „Novaja gazeta" specialioji korespondentė: gyventi kaip kareiviui

Nužudyta pati garsiausia pasaulyje rusų žurnalistė. Tiesą sakant, vienintelė garsi paties garsiausio pasaulyje šiuolaikinio rusiško laikraščio žurnalistė. Besidomintys mūsų šalimi jauni užsieniečiai sužino apie mūsų šalį iš Anos Politkovskajos, o ne Michailo Leontjevo, Julijos Latyninos, Sergejaus Dorenkos arba Oksanos Robski knygų. Jau pasakyti skambūs žodžiai apie tai, kad suduotas smūgis į pačią Rusijos žurnalistikos širdį, kad profesija, žodžio laisvė, net sąžiningų žmonių gyvybė yra pavojuje. Visa tai melas.

Tokios mirties reikia nusipelnyti. Kremliaus gyvenimo apžvalgininkai, prezidentinių susitikimų aprašinėtojai, kompromisų nepripažįstantys vyriausybės kritikai, griežti ekonominės politikos demaskuotojai, aukštuomenės kronikų reporteriai – profesinis cechas vienas, o likimai skirtingi.

„Gyveno kaip kareivis ir žuvo kaip kareivis", – pasakė jos bendradarbis. Daugiau nieko negalėjo pasakyti.

Tie, kurie ją gerbė, mylėjo ir gynė, negali nieko pasakyti, nes veido raumenys nebejuda. Visų kitų veido raumenims viskas gerai. Vieni „raumenys" iškabino plakatus, kiti – kalbėjo žodžius apie „nepakeičiamą praradimą".

Laikraštyje „Novaja gazeta" niekada neatmetė Politkovskajos reportažų. Išskyrus vienintelį kartą – tai buvo balandžio 1-osios ir, atrodo, jubiliejinis numeris.

Septynerius metus laikraščio vyriausiasis redaktorius Dmitrijus Muratovas spausdino viską, ką parašė jo nesukalbama ir kompromisų nepripažįstanti žurnalistė. Cecho kolegos spjaudydavosi jai praėjus, pildavo ją purvais, svarstydavo apie psichinį polinkį aprašinėti žiaurumus. Ir stilius ne tas, ir frazės nekokios, ir humoro mažoka.

Televizijos kanalų NTV, TV 6 ir „Maskvos aido" laidose ji buvo retas svečias. Ji nemėgo apibendrinimų ir nesibaigiančių svarstymų apie vahabitų internacionalą bei „Al Qaeda" pinigus. Jai girdint negalima čečėnų arba kareivių pavadinti žvėrimis, Čečėnijos – skyle, o Rusijos – kekše.

Muratovas buvo jos akmeninis petys, gynėjas ir nuo savų, ir nuo svetimų.

Kodėl? Todėl, kad ši moteris „perėjo“ savomis kojomis visus savo reportažus. Todėl, kad pas ją kiekvieną dieną ėjo žmonės. Jos bijojo valdininkai. Todėl, kad valdininkai tikėdavo ja, netgi tada, kai ją keikdavo. Todėl, kad *zindanai*, bausmių vykdymo duobės, iš tikrųjų buvo, ji juos rado. Todėl, kad jos nebuvo galima papirkti arba įbauginti, nors jai būdavo baisu – ir ne kartą. Todėl, kad į Čečėniją ji nuvažiavo ne pirmojo Čečėnijos karo metu, kai tik tingus sostinės žurnalistas ten neužklysdavo. Ji matė antrąjį Čečėnijos karą, kurio pradžią Čubaisas ir Nemcovas pavadino Rusijos visuomenės konsolidacija ir armijos atgimimu.

Jai nešė fotografijas ir kadrus su žvėriškais vaizdais, nuo kurių vyrams darydavosi bloga. Jos klausdavo: kam rašote, juk vis tiek nėra jokios reakcijos. Ji atsakydavo, kad jos pareiga – rašyti, ji atlieka tą pareigą.

Ji buvo su pažemintaisiais. „Šio pasaulio galingieji“, tiek saviškiai, tiek ir svetimi, jai buvo vienodai šlykštūs. Ji neturėjo iliuzijų, kodėl su ja susitiko Brzezinskis arba žmonės iš Valstybės departamento. Jos reportažas apie tai, kaip Bushas ir Rice pasiuntinybėje priėmė „garbiuosius Rusijos demokratus“, parašytas geriausių politinių satyrų stiliumi ir dvasia.

Netiesa, kad reakcijos nebuvo. Kažkada vyresniojo Kadyrovo pakalikas neištvėręs apmaudžiai šūktelėjo sostinės ir vietiniams žurnalistams: „Štai Politkovskaja rašo taip, kad ja tiki, o jūs...“ Ir niekinamai numojo ranka.

Michailas Chodorkovskis

Anos draugai ir šeimynykščiai! Priimkite gilią užuojautą.

Marina Kosteneckaja, buvusi SSRS liaudies deputatė iš Latvijos (1989–1991), Ryga

Nežinau, ar stačiatikių bažnyčia kanonizuos Aną Politkovskają, ar ne, bet man tai ir nesvarbu. Man Ana – šventoji. Ji man ir dabar gyva. Dažnai atsiverčiu jos atminimui skirtą tinklalapį ir susipažįstu su žmonėmis, kurie galvoja ir jaučia tą patį, ką ir aš. Su šiais žmonėmis mane Ana vis dar dosniai supažindina. Šie žmonės padeda išgyventi, o tai reiškia, kad būtent Ana padeda garbingai eiti dar likusį likimo skirtą gyvenimo kelią.

Ačiū Jums, Ana, už tai, kad Jūs esate tarp mūsų. Nei Putinas, nei jo pakalikai, nei Kremliaus orientacijos „kolegos žurnalistai" nesugebėjo Jūsų nužudyti. Šiame nepaskelbtame garbės prieš negarbingumą kare Jūs visiems laikams likote nugalėtoja. Tebūnie palaimintas Jūsų vardas!

Vytautas Landsbergis, Europos Parlamento narys, Lietuva

Nužudė Aną Politkovskają.

Ji stovėjo pasiaukodama, tvirtai ir žiūrėjo tiesiai į akis naujam, tai reiškia atgimstančiam, rusiškam fašizmui. Nužudyti ją mėgino ir anksčiau. Ji kovojo už pažemintuosius ir įžeistuosius, prieš melą ir despotiškumą. Kuo mažiau lieka tokių kovotojų, tuo skaisčiau šviečia nakty jų pavyzdys ir girdimas aiškus balsas, toks nemalonus riebioms ausims. Negalime čia nutylėti apie Rusijos demokratų silpnumą ir Vakarų demokratų abejingumą, visi prisidėjome prie šios mirties. Bet kas dabar Rusijai padės užpildyti šią naują atsivėrusią spragą?

Kažkada Galina Starovoitova bendražygiams rusų demokratams pasakė: „Jeigu vyrai bijo, tai žmones ves moteris." Ir nuvedė 1991 metais Maskvoje, nekreipdama dėmesio į ginkluotos valdžios perspėjimus, šimtatūkstantinę minią su šūkiu „Laisvę Lietuvai!" Vėliau ją nužudė tokiu pat būdu, laiptinėje. Ir užsakovų vėl nesuras. Bet ar atsiras vyrų, sugebančių apginti spindinčią padorumo ir laisvės žvaigždę? Tai būtų garbingas atsakymas.

Lietuvos vardu – užuojauta žuvusiosios už teisybę šeimai ir paskutiniams Rusijos demokratams.

Jevgenija Liozina, studentė

Ana Politkovskaja. Aš mačiau ją tik keletą kartų, bet niekada asmeniškai su ja nebendravau. Jauna, graži moteris. Gimusi 1958 metais (tais metais gimė ir mano mama). Labai susitelkusi ir pasitikinti savimi. Tokių žmonių kaip ji negali pamiršti, nes asmenybę pamatai iškart, kai susitinki pirmą kartą. Tokie žmonės visiems laikams lieka atmintyje. Kaip ir daugelis, aš suprantu, kad ši žmogžudystė buvo įvykdyta todėl, kad Ana Politkovskaja nedavė ramybės tiems, kurie mūsų šalyje pažeidžia tiesos įstatymus.

Aš dar jauna ir, žiūrėdama į šią didvyrišką moterį, noriu nugyventi savo gyvenimą garbingai, kaip ji. To siekiant, kaip suprantu, reikia būtinai

būti kiek galima arčiau tiesos. Tiesa, be jokios abejonės, visuomet buvo ir liko Anos Politkovskajos pusėje.

Žudo arba, tiksliau, „užsako" nužudyti tuos, kurių bijomasi. Tie, kurie mūsų šalyje atėjo į valdžią pasinaudodami antičečėniška propaganda, visada pasiryžę veržtis į „išvietes" ir žudyti įsivaizduojamus priešus, labiau už viską pasaulyje bijo pagarsintos tiesos, kuo tos jų kalbos baigėsi. Jie bijo tiesos apie Beslaną ir „Nord-Ost", apie taikių gyventojų nužudymus, kankinimus, karinius valymus, apie ilgametį karą. Mes visi (kaip ir jie) žinome, kad paskutiniais metais tiesą apie tai kalbėjo visų pirma laikraščio „Novaja gazeta" žurnalistė Ana Politkovskaja. Kalbėjo, kas ypač svarbu, – suprantamai ir profesionaliai. Kalbėjo taip, kad buvo išgirsta. Ją girdėjo ir Rusijoje (kaip visada, tie, kurie turėjo ausis, kad išgirstų), ir už jos ribų (nesenos kelionės į Londoną metu man buvo keista visų knygynų lentynose matyti Anos Politkovskajos knygas: ten jos yra bestseleriai, jos ten žinomos!). Ir tai, žinoma, erzino. Erzino tuos, kurie pradėjo karą Čečėnijoje ir jį vis kursto! Tiesa, kurią Ana nuolat kalbėjo, jiems badė akis, tiems, kurie nuolat mums melavo, mėgindami, kaip visada, elgtis su mumis kaip su kvaileliais!

Manyje dabar kiekvieną dieną auga gėda už mūsų šalį ir mus visus – jos piliečius. Man gėda gyventi šalyje, kurios valdžia neturi nei sąžinės, nei proto, visų pirma todėl, kad suprantu, jog kiekviena tauta yra verta savo valdžios.

Kita vertus, kai prisimenu, jog Rusijoje dar yra tikrų žmonių – tokių kaip Ana Politkovskaja, – manyje auga viltis. Tokios žvaigždės įsižiebia lyg atsitiktinai, gal tik kartą epochoje, ir mus supančioje tamsoje akis rėžia nuo jų sklindanti neįprasta šviesa. Vis dėlto tikrai žinau, kad, kartą sutikus tokią žvaigždę ir suvokus jos reikšmę, jau negalima gyventi kaip anksčiau. Todėl šitoks susitikimas padaro tamsą pernelyg gniuždomai akivaizdžią, o nuo tokios žvaigždės sklindanti šviesa įstringa atmintyje visiems laikams, tampa amžinu siekio objektu. O gal net ir pavydo!

Liuba, „Nord-Ost"

Ania su „Nord-Ost" tragedija buvo susijusi bambagysle kaip naujagimis su motina. Visus ketverius metus ji buvo „Nord-Ost" ruporu, palaikė mus, toje dujų kameroje praradusius gimines ir artimuosius, padėjo nelygioje

kovoje su meluojančia valdžia. Jos neįleisdavo į „Nord-Ost“ bylos teismo posėdžius, jos bijojo Basmanajos rajono tardytojai ir teisėjai – bijojo jos tiesos ir nesukalbamumo. Kokia baisi yra tiesa apie nusikaltimus su jais susijusiems, jeigu prireikė kulkos, kad ją nuslėptų. „Ką mes leisime jiems rytoj?“ – klausė Ana, kai susirinkdavome paminėti tragedijos metinių. Deja, mes vėl pavėlavome, mes leidome nužudyti Anią, turbūt pačią ištikimiausią draugę tų, kuriuos ji mėgino išgelbėti stengdamasi perkalbėti teroristus, ji pagirdė sultimis vaikus ir suaugusius, valdžios pasmerktus baisiai mirčiai. Per kitas metines spalio 26 dieną jos nebus – mes tapome našlaičiais.

Žmogaus teisių gynimo centras „Memorialas“

Tuo beveik neįmanoma patikėti. Mes visi jaučiame, kad praradome brangų žmogų. Ana Politkovskaja buvo žymiai didesnė žmogaus teisių gynėja už daugelį tų, kurie pasivadina šiuo žodžiu. Čečėnijoje dirbančių žmonių problemas ji jausdavo stipriai ir tikrai, lyg savas. Dabar jau galima pasakyti: Kaukaze Ana Politkovskaja nuolatos dirbdavo su „Memorialo“ darbuotojais, važinėdavo su jais po respubliką, nakvodavo jų namuose. Ji nuolat remdavosi „Memorialo“ surinkta medžiaga – kartais su nuorodomis į tai, kartais ne, kad nieko „nepakištų“. Pati atrodė lyg „užkerėta“. Toks buvo jos principas: publikuoti viską nepaisant galimų pasekmių. Sustabdyti ją galėjo tiktai kulkos. Ar sugebės tos kulkos sustabdyti jos reikalą? Dabar tai jau priklauso nuo gyvųjų.

Angela Merkel, Vokietijos kanclerė

Būtina surasti kaltuosius, kad turėtume galimybę gyventi demokratijos sąlygomis.

*Niotkuda**

Visiškai nesuvokiamas tuštumos, praradimo, bejėgiškumo jausmas. Baisu gyventi šalyje, kurią valdo šiurkštumas ir barbariškumas. Baisu, kad nieko negalima pakeisti. Man 20 metų. Studijuoju žurnalistiką. Dažnai skaitydavau Politkovskajos straipsnius. Tiesą sakant, ir laikraštį tą pirkdavau

* Liet. k. „Iš niekur“ (red. past.).

tik dėl jos straipsnių. Nežinau, koks būsiu žurnalistas, bet būtinai seksiu Anos Politkovskajos pavyzdžiu. Šviesus jos atminimas!

Ursula Plassnik, Austrijos federalinė užsienio reikalų ministrė

Tai šlykštus ir niekingas nusikaltimas. Per daug žurnalistų nužudymų Rusijoje neatskleista. Jeigu Rusija nori būti demokratinė ir teisinė šalis, tai negalima bauginti nepriklausomų žurnalistų arba užčiaupti jiems burnų. Demokratinių vertybių sistema negali egzistuoti be žiniasklaidos priemonių laisvės ir jų reiškiamos kritikos.

Polina, Didžioji Britanija

Dieve, kaip sunku širdyje! Kaip baisu! Aš studijuoju žurnalistiką Didžiojoje Britanijoje. Perskaičiau Anos knygą „Putino Rusija“. Kaip gaila, kad šios knygos nėra namie, Rusijoje, nes mano artimieji nelabai gerai moka anglų kalbą. Kai išgirdau naujieną, daugelis draugų užsieniečių mane ramino, kad ji prisiėmė smūgį, kad savo mirtimi sujaudino pasaulio visuomenę, kad dabar visuose laikraščiuose apie Rusiją rašoma su neapykanta, bet kaip paaiškinti niekada čia negyvenusiems žmonėms, kad mūsų šalyje niekam nerūpi, ką galvoja visuomenė. Nuoširdžiai tikiuosi, kad mano draugai yra teisūs. Kaip išreikšti šį skausmą ir baimę ir kas bus netekus tokios žurnalistės kaip Ana Politkovskaja? Ilsėkitės ramybėje.

Rusų stačiatikių bažnyčios šventikas

Labai gaila, kad sąžiningam žmogui taip mažai vietos dabartinėje Rusijoje. Aš mažai domėjausi politika, galvojau, kad tai ne mano reikalas. Dabar suprantu, kad Ana darė viską, kad pragaras netriumfuotų mūsų šalyje. Ačiū Jai, ji atvėrė man akis į daugelį dalykų. Meldžiuosi už Jos sielos ramybę.

Vladimiras Putinas, Rusijos Federacijos prezidentas

[Drezdenas, 2006 m. spalio 10 d., bendra spaudos konferencija su Vokietijos kanclere Angela Merkel]

Taigi, jei leisite, aš taip pat pasakysiu keletą žodžių šia tema. Visų pirma noriu pabrėžti, jog, kad ir kas įvykdė šį nusikaltimą, kad ir kokie buvo tai padariusių žmonių motyvai, mes privalome konstatuoti, kad tai buvo šlykštaus žiaurumo nusikaltimas. Ir, savaime suprantama, už jį neturi būti, neturi likti nenubausta. Motyvai gali būti patys įvairiausi. Taip, tikrai, ši žurnalistė buvo aštri dabartinės Rusijos valdžios kritikė. Bet aš manau, kad žurnalistai turėtų žinoti, bent jau ekspertai puikiai tai supranta, jog jos įtaka politiniam Rusijos gyvenimui labai nereikšminga. Ji buvo žinoma žurnalistų, teisių gynėjų rate, Vakaruose. Pakartosiu, jos įtaka politiniam gyvenimui šalyje buvo minimali. Ir tokio žmogaus nužudymas, žiaurus moters, motinos nužudymas pats savaime nukreiptas prieš mūsų šalį, prieš Rusiją, prieš dabartinę Rusijos valdžią. Ši žmogžudystė pati savaime atneša Rusijai, valdžiai ir Rusijoje, ir Čečėnijoje, kurioje ji paskutiniu metu dirbo, žymiai didesnę žalą nei jos publikacijos. Šis faktas absoliučiai akivaizdus visiems Rusijoje. Bet, kartoju, kad ir kas tie žmonės, kad ir kokiais motyvais vadovavosi, jie – nusikaltėliai. Juos reikia surasti, demaskuoti ir nubausti. Mes padarysime dėl to viską, kas būtina.

Valstybės sekretorės Condoleezzos Rice interviu laikraščiui „Novaja gazeta"

Condoleezza Rice: Dėkoju Jums. Norėčiau pradėti nuo to, kas mane labai liūdina – nuo žiauraus Anos Politkovskajos nužudymo. Ji buvo daugelio žmonių herojė.

Ana Politkovskaja buvo viso geriausio, kas susiję su nepriklausoma žurnalistika, simbolis. Ji norėjo sužinoti tiesą ir pasiekti teisingumą, kad ir kokią kainą už tai reikėtų sumokėti. Aš noriu Jums pasakyti, Ilja, kad pasaulis prarado žmogų, kuris buvo visiems labai svarbus simbolis. Jūs praradote motiną. Tai ypač skaudu. Vis dėlto jos reikalas ir toliau gyvuoja, laikraštis „Novaja gazeta", kuriame dirbo Ana, taip pat atstovauja geriausioms nepriklausomoms informacijos priemonėms.

Reikia pabrėžti, kad nepriklausomos spaudos vaidmuo yra labai reikšmingas bet kuriai visuomenei, ypač pasirinkusiai demokratinio vystymosi kelią. Reikšmingas ne tik todėl, kad yra svarbus demokratinės visuomenės vertybinis veiksnys.

Nepriklausoma spauda reikalinga, kad demokratinėje valstybėje atitinkamai funkcionuotų vyriausybė. Kad vyriausybė tautai atsakytų už savo veiksmus, tautai reikalinga informacija. Šią informaciją gali gauti ir ją tautai gali perteikti tiktai nepriklausoma spauda. Nepriklausoma spauda vaidina labai svarbų vaidmenį visur ir visada: ir kalbant apie kovą su korupcija, ir apie kritišką vyriausybės politikos svarstymą, ir mėginant vyriausybei perteikti tai, kas jaudina šalies gyventojus.

Aš norėjau pasakyti, kad mes palaikome Jūsų darbą ir tikimės, kad jį tęsite, nes suprantame, kokį svarbų vaidmenį nepriklausomos visuomenės informavimo priemonės vaidina Rusijoje, nors ir žinome, kad tai, ką jūs darote, yra labai nelengva...

Dmitrijus Muratovas: Ponia valstybės sekretore, šį darbą, žinoma, galima tęsti, bet per paskutinius šešerius metus tai yra jau trečias keistas praradimas mūsų laikraštyje. 2002 metais žuvo Igoris Domnikovas: jį nužudė samdyti žudikai ir dabar vyksta jų teismas. Nužudytas už profesinę veiklą. Žmogžudystę užsakė korumpuotas valdininkas – vienos Rusijos srities gubernatoriaus pavaduotojas. Prieš trejus metus paslaptingai žuvo „Novaja gazeta" vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas, Dūmos deputatas, Kovos su korupcija komisijos vadovas Jurijus Ščekočichinas. Ši byla vis dar neištirta. Ar ne per didelė profesinės veiklos kaina?

Condoleezza Rice: Tai, apie ką Jūs papasakojote, – bendras skausmas. Aš žinau apie šias paskutiniųjų šešerių metų tragedijas. Mes pareiškėme Rusijos vyriausybei, kad per paskutiniuosius kelerius metus įvykdytas žmogžudystes – tas, kurias Jūs paminėjote, taip pat ir kitų žurnalistų žmogžudystes – būtina ištirti, ir tokius nusikaltimus vykdantys žmonės turi žinoti, kad jiems reikės už tai atsakyti.

Į Jūsų klausimą labai sunku atsakyti abstrakčiai, nes žinau, kad visa tai Jūsų asmeninis skausmas, didžiulė netektis. Bet, jeigu pažvelgtume į istoriją, padarytume išvadą, kad įvairiose šalyse žmonės aukojosi dėl savo principų. Už labai svarbų reikalą. Šie praradimai niekada nebūna beprasmiai, nes laisvė galų gale nugali.

Žurnalistų, ypač užsiimančių tyrimais, profesija tikrai yra labai pavojinga. Pati jų darbo esmė reikalauja pranešti žmonėms tiesą apie tai, kas įvyko iš tikrųjų. Todėl dėl savo veiklos jie įgyja priešų. Juk kalbama apie

žmones, kurie gali daug prarasti, jeigu tiesa iškils į paviršių. Bet demokratija negali funkcionuoti be tokių žurnalistų tyrėjų.

Nemanau, kad mano žodžiai galėtų Jus asmeniškai paguosti. Vis dėlto noriu pasakyti, kad šios žmogžudystės sukėlė rezonansą visame pasaulyje, visame pasaulyje žmonės nepaprastai išgyvena ir reikalauja, kad būtų atlikti tyrimai, o kaltieji nubausti. Noriu pakartoti: jūs ne vieniši savo kovoje.

„Novaja gazeta“: Ką Jums reiškia sąvoka „jaučiantis politikas“? Ar labai svarbu politikui išgyventi stiprius jausmus? Gerumą, atvirumą?

Condoleezza Rice: Man atrodo, jog labai svarbu, kad politika užsiimantys žmonės patirtų tuos jausmus, apie kuriuos Jūs kalbate. Kad jie tikrai jaustų užuojautą žmonėms. Ir, tai yra ypač svarbu, rimtai vertintų principus. Todėl, kad aš labai dažnai matau, kokią įtaką, kokį poveikį politinis veikėjas gali padaryti žmonių gyvenimams. Dėl šios priežasties politikui labai svarbūs jausmai, padedantys suprasti kitų žmonių jausmus. Manau, kad politikams labai svarbu, ypač demokratinėse visuomenėse, neprarasti ryšio su žmonėmis. Su liaudimi. Su tais, kam jie atstovauja.

Mūsų šalies prezidentas Bushas labai dažnai lanko mokyklas, kuriose bendrauja su mokiniais, lanko senus žmones senelių prieglaudose. Be kitų priežasčių, jis nori sužinoti, kaip vyriausybės politika veikia šių žmonių gyvenimą. Aš žinau, kad tokie vizitai prezidentui daro labai didelį poveikį.

Vis dėlto galiausiai politikas privalo vesti žmones paskui save, o ne būti pats vedamas. Būtent todėl žmonės, politiniai vadovai, dažnai priima sunkius sprendimus. Kartais šie sprendimai gali būti nepopuliarūs. Tačiau žmonės laukia iš politikų būtent šito – rimtų sprendimų. Jeigu politikai priimtų tik lengvus sprendimus, šitai galėtų daryti bet kas. Tam, kad priimtum sunkius sprendimus, reikia turėti ypatingų savybių. Noriu pasakyti, kad žaviuosi tais žmonėmis, kurie užsiima politika ir yra pasirengę užsiversti ant pečių sunkių sprendimų naštą, bet – bendram labui.

„Novaja gazeta“: *Tai reiškia, kad politika – ne verslo atmaina?*

Condoleezza Rice: Ne, tai tarnybos forma. Politikai renkasi kitas vertybes nei kitų profesijų žmonės.

Dmitrijus Muratovas: Vakar susipažinome su organizacijos „Reporteriai be sienų“ tyrimų („Pasaulio spaudos laisvės indeksas 2005“) medžiaga. Iš jos sužinojome, kad Rusija užima 138-ą vietą pasaulyje pagal žodžio laisvės lygį. Bet Jungtinės Amerikos Valstijos užima 137-ą vietą pagal įvykių atspindėjimą Irake. Kas tai – žurnalistų autocenzūra ar valstybinė politika? Baimė ar patriotizmas?

Condoleezza Rice: Tai, be jokios abejonės, nėra valstybės politika. Aš nuolatos žiūriu žinias per televiziją ir turiu pasakyti, kad žurnalistai kartais labai griežtai pasisako prieš Jungtinių Valstijų vyriausybės politiką. Beje, būtent Jungtinių Valstijų spaudoje pirmą kartą pasirodė pranešimai apie liūdnus įvykius Abu Graibo kalėjime. Todėl, nors ir nežinau, apie kokį būtent tyrimą jūs kalbate, manau, kad Jungtinių Valstijų spauda stengiasi pranešti apie tai, ką mato, ir stengiasi tai daryti tiksliai. Todėl, kad spaudos laisvė reiškia ir didelę atsakomybę.

Kartais Amerikos spauda iš tikrųjų susilaiko nuo pranešimų. Kalbu apie tokias situacijas, kai amerikiečių kareivių gyvybei gali grėsti pavojus. Tuomet laikraštis arba žurnalas gali apsispręsti: jeigu dėl to gali žūti žmonių, nepranešti apie kokias nors aplinkybes. Tačiau Jungtinių Valstijų vyriausybė negali uždrausti, sakykime, laikraščiui „The New York Times“ atsisakyti kokios nors publikacijos. Tik pats laikraštis gali padaryti tokį sprendimą.

Zoja Jerošok, Andrejus Lipskis, Dmitrijus Muratovas, Ilja Politkovskis

Jelena Romanova, filologė, vertėja

Iš uždengto grotelėmis radijo imtuvo, pastatyto gatvėje prie kažkokios parduotuvėlės, iki manęs atskriejo reportažo nuotrupos. „Prie laiptinės milicija, Greitosios pagalbos automobiliai... Žurnalistai laukia, kol išneš Anos Politkovskajos kūną...“ Sustoju, apsidairau aplink, žiūri į žmonių veidus. Atrodo, lyg nieko neatsitiko. O gal jie neišgirdo? Bėgu namo, įsijungiu „Maskvos aido“ kanalą. Sustingstu tarpduryje. Prieš aštuonerius metus patyriau tokį patį šoką išgirdusi apie Galinos Starovoitovos nužudymą. Toks pats tuštumos jausmas. Tik dabar ši tuštuma labiau primena vakuumą, kuriame negalima nei gyventi, nei kvėpuoti.

Einu prie metro stoties nusipirkti laikraščio „Novaja gazeta“. Prieš mane stovintys keli žmonės taip pat perka kažkokius spaudos leidinius. Su viltimi dirsteliu per petį. Ne. Žurnalas blizgiu viršeliu su kryžiažodžiais, „Sport“, „Vedomosti“, „Mir kriminala“. Susigūžiu nuo šalčio. Nejauku mano mieste, vieniša. O dabar dar ir baisu. Žiūriu į ramiai vaikštinėjančias mamytes su vaikų vežimėliais. O joms ar nebaisu? Turbūt ne. Tikriausiai jos šventai tiki, kad gyvenimas šalyje pagerėjo, kad nepaliaujamai auga pajamos vienam šalies gyventojui, kad mūsų valstybė pati geriausia ir galingiausia pasaulyje. Dėl demokratijos pas mus taip pat viskas gerai, tik demokratija čia kažkokia ypatinga, mūsiškė, suvereni, neturinti nieko bendra su vakarietiška. Iš išsivysčiusio socializmo – į suverenią demokratiją. Praeis nedaug laiko ir nupūsime dulkes nuo senų istorijos vadovėlių, o dabartiniai vaikai per patriotizmo pamokas dainuos šiek tiek pataisytą tarybinį himną ir po mažojo Volodios (tik dabar ne Lenino, o Putino) portretu iškilmingai prisieks ištikimybę savo didžiajai šaliai ir mokysis skųsti vienas kitą.

Kur dabar visi tie, kurie palinkę prie radijo imtuvų užgniaužę kvapą klausėsi deputatų pranešimų Pirmajame deputatų suvažiavime, kurie rinko parašus už Sacharovo Konstituciją ir džiaugėsi Berlyno sienos nugriovimu? Mano jaunystės metai sutapo su perestroikos metais. Mes užsimiršdami skaitėme „Daktarą Živago“, „Gulago archipelagą“, Dudincevo „Baltus drabužius“... Argi aš tuomet galėjau pagalvoti, kad labai greitai pradėsime riedėti atgal, atgal į tarybinio režimo laikus, bet šiek tiek padailintus abejotinomis vartotojiškos visuomenės vertybėmis, klerikalizmu ir fašizmu? Tada demokratizacijos procesas atrodė neįveikiamas. Iš tikrųjų viskas įvyko kitaip. Kokia trumpa mūsų atmintis. Mes vėl norime apynasrio, norime represijų, norime gulagų. Istorija mūsų nieko neišmokė.

Šiandien man gėda būti ruse. Dėl Čečėnijos, antigruziniškų kampanijų ir „rusiškų maršų“. Gėda būti stačiatike. Todėl, kad bažnyčia net nepamėgino apginti brolių gruzinų, ir todėl, kad ji niekada nekanonizuos Anos Politkovskajos, kuri vietoj jos, bažnyčios, guodė ir užstojo bejėgius. Gėda būti peterburgiete. Todėl, kad du šimtai į Politkovskajos atminimo mitingą atėjusių žmonių – tai netgi mažiau, nei posovietiniu metu nužudyta žurnalistų. Ir dar todėl, kad Peterburgo teismuose išteisindavo „ne rusų“ žudikus. Ką daryti? Tikriausiai lieka tik viena: būti žmogumi. „Ne lenkti

galvą prieš laikmetį, o būti savo laikmečio protu – būti žmogumi", kaip praeitame amžiuje tokiais pat niūriais laikais rašė poetė Sofija Parnok.

Šiandien keturiasdešimtoji gedulo diena, ir aš vėl uždegsiu žvakes. Ana Politkovskaja rado savyje jėgų ir narsos būti žmogumi. Ar rasiu jų aš?

Vladimiras Ryžkovas, Dūmos deputatas

Aš sukrėstas. Tiesiog netelpa galvoje. Politkovskaja buvo tikriausiai viena garsiausių žurnališčių ne tik Rusijoje, bet ir visame pasaulyje. Už žurnalistinę veiklą ji apdovanota daugybe tarptautinių premijų. Pagal reikšmę šis nusikaltimas prilygsta Jurijaus Ščekočichino ir Vladislavo Listjevo nužudymams.

Motyvai man visiškai aiškūs. Visus šiuos metus Ana Politkovskaja domėjosi Čečėnija, Beslanu, „Nord-Ost", t. y. temomis, tokiomis nemaloniomis šalies vadovybei, FST, armijai. Bet kuri iš šių struktūrų galėjo būti nusikaltimo užsakovė. Aš, atvirai sakau, netikiu, kad nusikaltimas bus atskleistas, nes Anos mirtimi buvo suinteresuoti kaip tik tie žmonės, kurie turi vykdyti tyrimą. Tikiuosi, kad įvyks stebuklas ir žudikus suras.

Rusija vis pavojingesnė šalis nepriklausomiems žurnalistams, opoziciškai nusiteikusiems politikams. Niekas iš mūsų neapdraustas nuo tokio atsitikimo.

Michailas Saakašvilis, Gruzijos prezidentas

Ji buvo viena iš didžiausių mūsų šalies draugų. Paskutiniais metais ji parašė labai gerų straipsnių apie Gruziją. Rusijoje atsirado daug padorių žmonių, išreiškusių protestą dėl jos nužudymo. Tai pirmas toks gausus precedentas, aš dėkoju šiems žmonėms ir žaviuosi jais.

Genadijus Selezniovas, Dūmos deputatas

Kartu su laikraščio „Novaja gazeta" kolektyvu gedžiu dėl Anos Politkovskajos, kuri buvo mums ir aukšto lygio profesionali žurnalistė, ir sąžiningas žmogus, ir gera draugė, žūties. Man teko bendrauti su Ana, ir aš žinau, kad ji buvo tikra mūsų šalies pilietė. Juk visiškai aišku, kad ją nužudė už tiesą, už sąžinę, už norą pakeisti mūsų gyvenimą į gera.

Liza Umarova (dainininkė) sielvartaujančių čečėnų ir ingušų vardu

Spalio 7 dieną niekšingas, ciniškas ir bailus šūvis iš už kampo į tą, per kurios plunksną mes matėme tiesą. Ana Politkovskaja! Šį gražų, išdidų vardą mes, čečėnai ir ingušai, visada tardavome su tokia pagarba ir susižavėjimu, kaip netarėme nė vieno vardo bent jau paskutinius 50 metų. Ji buvo Rusijos garbė ir sąžinė, niekas tikriausiai taip ir nesužinos, kur slypėjo jos fanatiškos narsos ir meilės savo darbui šaltinis. Dirbo taip, kaip niekas kitas iš dabar gyvų jos kolegų. Ji taip mylėjo Rusiją, kad atsisakė pasiūlymo gyventi ir dirbti Amerikoje, saugoma, taikiai ir ramiai. „Aš dar reikalinga laikraščiui „Novaja gazeta", – pasakė ji. Šios šventos musulmonams Ramadano šventės metu mes, čečėnai ir ingušai, meldžiamės už Jus, už Jūsų sielą. Mes paskirsime savo gyvenimus reikalui, kurį Jūs pradėjote. Pakeisti Jūsų neįmanoma, bet mes stengsimės kovoti už geresnį gyvenimą Rusijoje taip pat, kaip ir Jūs.

Rusijos žurnalistų sąjunga

Ji išgyveno per dešimtis komandiruočių į Šiaurės Kaukazą. Ir štai – savo namo laiptinėje, prie lifto... Išskirtinės narsos ir nepalenkiamumo žmogus, ji buvo ir išliko pavyzdys, kaip bet kokiomis sąlygomis žurnalistai gali (ir privalo – manė pati ir reikalavo iš kolegų) rašyti remdamiesi tiktai savo sąžine, nekreipdami dėmesio į aplinkybes ir joms nepaklusdami. Ji, kaip ir jos kolega Ščekočichinas, „buvo neišranki pasirinkdama priešus". Kuo stipresni, niekšingesni ir kerštingesni buvo tie jos priešai, tuo beatodairiškiau ir aršiau ji juos puolė. Kovodama dėl to, kas jai atrodė teisinga, Ana nesileido į jokius kompromisus, ji įrodinėjo savo tiesą visiems, kas ją skaitė arba jos klausėsi. Už tai jos nekentė, jai grasino, ją nuodijo; vieną kartą – tikrąja šio žodžio prasme.

Šiandien, kai mes privalome pasiekti, kad žudikai ir žmogžudystės užsakovai būtų surasti ir nubausti, prisiminkime, apie ką rašė Politkovskaja: „Nord-Ost", Beslanas, žmonių grobimai ir kankinimai Čečėnijoje, žmogaus teisių pažeidimai, valdžios savivalė ir nusikaltimai. Pasakykime tiesiai: už nieką daugiau jos nužudyti negalėjo. Todėl taip svarbu, kad atsakymą į klausimą „kas?" visuomenė gautų ir galėtų pati padaryti išvadas.

Sergejus Uralskis, Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo Teismų departamento Juridinio skyriaus konsultantas, buvęs teisėjas

Reiškiu gilią užuojautą dėl Anos Politkovskajos nužudymo... Išeina, išeina, išeina... O valdžia žada surasti, susekti, teisti, įvertinti. Ir ant jų veidų – sielvarto kaukė. Ne sielvartas, o būtent kaukė. Kaukės... Jų daug. Šiandien štai pats Rusijos Federacijos generalinis prokuroras apsiėmė asmeniškai kontroliuoti tyrimą. O ką tai reiškia – „asmeniškai"? Kodėl „kontroliuoti", o ne „prižiūrėti"? Kodėl ne atskirai, kolektyviškai, kartu, o gal dar koks nors kitoks būna tas „kontroliavimas"? O ar tai kada nors kuo nors padėjo? Ar padės? O kam taip smulkintis, kodėl J. A. Čaika tiesiog pats negalėtų imtis darbo? Imtų ir iškeltų baudžiamąją bylą dėl žmogžudystės. Tegu suranda, o ne kontroliuoja. Kur jau. Per daug rūpesčių jiems...

Kankinimai. O jie be kankinimų jau nebegali. Na kaip be kankinimų „ištirti" ir perduoti bylą į teismą? O kai teisiamieji sako, kad juos kankino – fiziškai, šalčiu, badu, pasityčiojimais, tai atsako – šie nusikaltėliai šmeižia mūsų sistemą, juodina ją kartu su žurnalistais.

Jie net įsivaizduoti negalėjo, kad ši trapi moteris pasakys „ne" kankinimams kalėjimuose. Jie net pagalvoti negalėjo, jog Rusijoje dar liko neabejingų! Todėl ją ir nužudė.

Visuomeninė organizacija „Beslano balsas"

Sunku, nepakenčiama kalbant apie ją sakyti – buvo... Mes gedime kartu su visu pasauliu. Rašytojos, žurnalistės gyvenimas nutrūko pačiame kūrybinių jėgų žydėjime. Narsi, drąsi Ana gyveno savo gyvenimą – be kompromisų, o Kaukazo tautoms ji buvo dar ir viltis. Trapi, išoriškai beginklė, beribės narsos jėga ji daugeliui Kaukazo gyventojų, paprastiems žmonėms, norintiems gyventi taikoje, buvo viltis. Ji buvo ruporas, iš jos visuomenė sužinodavo apie nežabotą valdžios savivalę prieš savo bendrapiliečius.

Ana buvo ne tik žinoma žurnalistė, bet ir žmogaus teisių gynėja, visos Rusijos visuomenės pasididžiavimas. Šio nusikaltimo motyvai – jos didvyriškumas ir tyra sąžinė. Rusijoje už buką valdžios politiką turi sumokėti teisių gynėjai.

Nekyla jokių abejonių, kad tai yra politinė žmogžudystė. Ana paprasčiausiai negalėjo būti abejinga, nors tikriausiai geriau nei kas kitas suprato, kad ir jos nepasigailės. Neatsitraukė, puolė gelbėti Beslano vaikų ir tikriausiai daugelį jų būtų išgelbėjusi, jeigu jos nebūtų apnuodiję. Tada Beslane taip pat išsigando jos drąsos.

Ji dalyvavo tiriant Beslano, „Nord-Ost" tragedijas, demaskavo nusikaltimus Čečėnijoje, Ingušijoje, Dagestane. Visų rūšių valdžia bijojo šio demaskavimo, juk Anos nebuvo galima nutildyti.

Kas išdrįso įvykdyti šią baisią piktadarybę?

Kad ir kaip ten būtų, Anos Politkovskajos nužudymas – tai valdžios savivalės ir jos amoralios politikos, vis labiau atskleidžiančios savo tikrąją esmę, rezultatas. Ištirti šią piktadarystę ir paskelbti žudikų vardus yra teisėsaugos organų garbės reikalas.

Bet jeigu šis nusikaltimas nebus atskleistas, jeigu šis nusikaltimas nebus ištirtas, o žudikai nestos prieš teismą, tai bus aišku, kam ši žmogžudystė buvo naudinga. Garsūs nusikaltimai, kurie susiję su valdžia, beveik niekada neištiriami ir neatskleidžiami, toks visiškas valdžios neatsakingumas ir sukelia tokius nusikaltimus.

Visuomeninė organizacija „Beslano balsas" reiškia užuojautą Anos Politkovskajos giminėms ir artimiesiems, visiems, kas ją pažinojo ir kartu su ja dirbo, laikraščio „Novaja gazeta" kolektyvui.

Ana visada liks mums nuostabaus tyrumo ir didelės drąsos pavyzdys.

Lechas Wałęsa, „Solidarumo" steigėjas, Nobelio taikos premijos laureatas (1983), Lenkijos prezidentas (1992–1995)

Aš nebuvau asmeniškai pažįstamas su Ana Politkovskaja, bet girdėjau apie jos veiklą. Veiklą žurnalistės, nenuilstamai ginančios nelaisvų žmonių teises, saugančios tiesą ir žodžio laisvę. Ji žinojo, kad rizikuoja už tai sumokėti aukščiausiąją kainą. Jos nužudymas – tai baisus nusikaltimas, tai prievarta prieš laisvą žodį. Jos nužudymas – dėmė ant laisvojo pasaulio atstovų garbės, taip pat – ir ant manosios. Todėl visi žmonės privalo reikalauti, kad visi kaltieji būtų suimti, taip pat būtų nustatyta, kas slypi už šio šlykštaus nusikaltimo.

Kalbėdami su Rusijos valdžia, laisvojo pasaulio žmonės neturėtų diskutuoti tik apie naftą, dujas ar kosmoso nugalėjimą. Jie turi kalbėti ir apie

laisvės užtikrinimo problemas, toleranciją ir pagarbą kito žmogaus pažiūroms. Tai reikia daryti bent jau todėl, kad ateity tokie nusikaltimai nepasikartotų.

Aš meldžiuosi už Aną Politkovskąją lenkiškai senos maldos žodžiais: „Amžiną atilsį duok jai, Viešpatie". Kada nors mes susitiksime kitame, geresniame, pasaulyje.

Grigorijus Javlinskis, „Jabloko" partijos lyderis

Partija „Jabloko" Anos Politkovskajos nužudymą laiko politiniu. Už šį nužudymą politiškai tiesiogiai atsakinga šalies vadovybė, praktikuojanti savo politinių oponentų fizinį sunaikinimą. Jos žurnalistika buvo ne žodžio, o reikalo, poelgio profesija. Už faktų ir liudijimų apie valdžios bei valdžios vardu vykdomus nusikaltimus paskelbimą jos nekentė ir nesidrovėjo atvirai apie tai kalbėti. Jos pastangos atsidurti karštuose taškuose, kad galėtų įsikišti, padėti, papasakoti tiesą, sukeldavo aktyvų pasipriešinimą. Jai neleido nuvykti į Beslaną 2004-ųjų rugsėjo mėnesį. Kur jos neleido dabar, mes kol kas nežinome. Mums ji šito jau nepapasakos. Ji buvo labai garsi, visame pasaulyje garsi politikos srities žurnalistė. Už tokią žmogžudystę atsakingas pats prezidentas. Už garsaus, nusipelniusio, opozicinių pažiūrų žurnalisto nužudymą valdžia atsako tiesiogiai. Praradusi tokią žurnalistę, Rusija tapo dar viena galva žemesnė.

Jegoras Jeremejevas, Omskas

Omsko valstybinio universiteto Fizikos fakulteto studentų vardu reiškiu užuojautą šeimai, kolegoms ir visiems Aną Politkovskają pažinojusiems žmonėms. Kreipiuosi į Anos kolegas su dideliu prašymu tęsti jos darbą, rašyti ir sakyti tiesą apie mūsų gyvenimą.

Viktoras Juščenka, Ukrainos prezidentas

Ukrainoje su giliu sielvartu ir susirūpinimu žmonės sutiko žinią apie žinomos žurnalistės ir teisių gynėjos Anos Politkovskajos nužudymą. Priimkite mano nuoširdžią užuojautą dėl šios nepataisomos netekties. Ukrainoje prisimins Aną Politkovskają kaip didvyrišką moterį ir profesionalę, gynusią

aukštus demokratijos idealus ir žodžio laisvę. Tikiuosi, kad kaltieji, įvykdę šį baisų nusikaltimą, bus surasti ir pelnytai nubausti.

Achmedas Zakajevas, Čečėnijos Respublikos Ičkerija užsienio reikalų ministras

Čečėnijos liaudis pasipiktino išgirdusi apie niekšišką Anos Politkovskajos, bebaimės paskutinių metų čečėnų kančių liudininkės, nužudymą. Vedama žmogiškos užuojautos ir profesinės pareigos jausmo, Ana niekuomet nepasiduodavo baimei ar oficialiai antičečėniškai isterijai. Ji buvo viena iš kelių rusų žurnalistų, kurie sistemingai, metai po metų, demaskuodavo nusikaltimus prieš žmoniškumą, rusiškos karo mašinos vykdomus prieš beginklius Čečėnijos Respublikos gyventojus.

Šios didžios rusų moters, kartu išgyvenusios čečėnų tautos tragediją ir padariusios viską, ką galėjo, kad atskleistų teisybę pasaulio bendruomenei, atminimas amžinai išliks mūsų širdyse, ir ateis tas laikas, kai bus įamžintas Čečėnijos Respublikoje.

„NOVAJA GAZETA“ LAIKRAŠČIO KOLEGŲ, ŠEIMOS NARIŲ IR DRAUGŲ PRISIMINIMAI

Anos mamą išrašė iš ligoninės

„Novaja gazeta“, 2006 m. lapkričio 16 d.

[Anos mamą Raisą Mazepą paguldė į ligoninę prieš pat jos vyro mirtį. Prezidento reikalų valdybos Klinikinės ligoninės chirurgijos skyriuje ją rengė operacijai.]

– Dvi dienas slėpėme jos vyro mirties faktą, – prisimena chirurgijos skyriaus vedėjas Aleksandras Altuninas. – Tada nusprendėme pasakyti, prieš tai suleidome jai raminamųjų. Ji iškentė skausmą labai oriai, netgi sutiko likti ligoninėje. Mes padarėme sudėtingą operaciją. Raisa Mazepa kentėjo nuo anemijos, teko leisti daug vaistų, stiprinamųjų skysčių, kraujo pakaitalų. Ji laikėsi gerai. Dukros nuolatos ją lankė. Ir staiga šitokia žinia...

Kai sužinojome apie Anios nužudymą, Raisos Mazepos palatoje išjungėme televizorių ir telefoną. Pirmą dieną dukros mirtį giminės nuo jos slėpė, bet suvokė, kad ilgai tai tęstis negalės: reportažų apie žmogžudystę buvo visose žinių laidose. Bet kuriuo metu Raisa Mazepa galėjo išeiti į koridorių, pamatyti įjungtą televizorių arba užkalbinti kokį nors pacientą.

– Man paskambino Jura ir Lena (Raisos Mazepos žentas ir duktė) ir sako: „Tikriausiai reikia pasakyti“, – prisimena Aleksandras Altuninas. – Aš pasikviečiau kardiologą, padarė kardiogramą, įsitikinome, kad širdies veikla normali. Ryte suleidome raminamųjų. Atėjo duktė Lena su vyru. Netekties skausmą Raisa Mazepa fiziškai ištvėrė gerai – gal todėl, kad mes iš anksto suleidome raminamųjų. Aš kalbėjausi su ja praėjus dienai po žmogžudystės. Ji laikėsi stoiškai, pasakojo apie save, savo darbą Jungtinėse Valstijose. Tada pasakė, kad dukters mirtis jai – lyg smūgis į nugarą.

Raisą Mazepą išrašėme iš ligoninės, kai ji jautėsi gerai, vaikščiojo tvirtai, giminės išsiuntė ją į reabilitacijos kliniką. Šiuo metu ji sėkmingai sveiksta po operacijos.

– Per visą ligoninėje praleistą laiką savo sielvarto ponia Raisa neparodė nė karto, – prisimena Aleksandras Ivanovičius. – Ji yra santūri ir labai narsi.

Aleksandras Politkovskis

Bendravimas per maldą

Viešpatie, padaryk mane Tavo taikos įnagiu,
Kad aš neščiau meilę ten, kur yra neapykanta,
Kad aš atleisčiau ten, kur skriaudžiama,
Kad aš suvienyčiau ten, kur pykstamasi,
Kad aš sakyčiau tiesą ten, kur viešpatauja paklydimas,
Kad aš iškelčiau tikėjimą ten, kur slegia abejonės,
Kad aš žadinčiau viltį ten, kur kankina neviltis,
Kad atneščiau šviesą į tamsą,
Kad žadinčiau džiaugsmą ten, kur liejasi sielvartas.

„Neišleisti Marinos Cvetajevos laiškai“. Nuo jų viskas prasidėjo. Aš, Žurnalistikos fakulteto studentas, sėdėjau mokinukės Anos buto virtuvėje ir, kol bendrakursiai kažką šventė, kartu su ja nagrinėjau poetės tekstų

punktuacijos voratinklį. Profesorius Rozentalis apie tokius dalykus paskaitose nekalbėdavo. Uždraustą knygą iš Amerikos atvežė jos tėvas, JTO darbuotojas.

Ir štai ji, sekdama vyresnės sesers Jelenos pėdomis, jau Žurnalistikos fakultete. Aš – keturaukštis Maskvos bastūnas, baigęs jaunimo darbo mokyklą, savo pirmuosius pinigus užsidirbęs dar vaikystėje už atsitiktinius darbus, nuveiktus tarp apsilankymų konservatorijoje su mama. Ji – baigusi specialiąją mokyklą, gyvenanti pagal literatūrinės klasikos taisykles. Audringas romanas. Iškart – ištikimybės žodžiai. Laiškų kupina vasaros praktika. Kartokas jos sandalo kvepalų aromatas. Studentiškos vestuvės vieno kambario „chruščiovkiniame" bute. Ant makaulės – kepurė su gėle, maišelyje butelis degtinės ir juodos duonos kampas. Taip jaunikis atvyko savo nuotakos. Diplomatų šeima humoro nesuprato. Po to – socialistinis skurdas ir naujo gyvenimo gimimo džiaugsmas.

Kai gimė sūnus, draugai studentai pakomentavo: „Šaunuolis! Bus kam ryte alaus sulakstyti." Prisimenu, kaip Maskvos vaistinėse ieškojau vaistų nuo pilvo dieglių.

Vėliau gimė dukra. Valio! Vera.

Vėliau, jau mokykloje, nacionalistiškai neramus debilas mokytojas su skystute barzdele per piešimo pamokas kabinėjosi prie dukters dėl pavardės. Namuose konfliktas. Aš noriu pamokyti mokytoją smūgiu į marmūzę. Ania įsitikinusi, kad tai netinkamas metodas, ir aršiai gina mokytojo smegenis. Namų konflikte nugalėjo humanizmas. Mes ilgai kalbėjomės su Vera: tu nesi tos tautybės, apie kurią jis kalba, bet nereikia žemintis ir tai neigti. Patirk viską pati.

Ana baigė universitetą. Žinoma, cvetajeviškas pasišventimas ir puiki diplominio gynyba. Studentiško romano šleifas dingo – nusistovi santykių punktyrai. Santuokinių ir profesinių. Mano pirmoji komandiruotė į Rustavio miestą televizijos siuntimu. Pirmo gyvenime darbinio teksto kančios. Vakaras. Ana vaikams seka savo vaikystės pasaką apie ištvermingą alavinį kareivėlį arba iš manosios vaikystės – apie Gavrošą. Suguldžiusi vaikus, padeda man. Rašom: „Taip mitą apie septynmylius batus žmogus iš dalies įkūnijo į vidaus degimo variklio idėją". Tai ji apie motociklų lenktynes. Kliedesys, bet prisimenu visą gyvenimą, gal todėl, kad ne pats parašiau. Į eterį pateko. Gerceno gatvės buto virtuvėje vėliau šaipydavomės iš savęs, kai tai prisimindavome.

Butas jau mūsų. Ten atsiranda Zolis Dzeusas Smailas. Paprasčiau – visiškai nedobermaniškas dobermanas Martynas. Mūsų beprotiškame bute užauga šuo – lojantis, bet švelnus lyg katė, kažkokiu savo šunišku pojūčiu aptinkantis negausius priešus. Kai jam buvo pusantrų metų, Ana tiesiog išplėšė jį iš mirties nagų, kas dvi valandas leisdama vaistus. Mano draugai pasiūlė atgabenti šunį pas juos, į vaikų ligoninę, įkišti kateterį į veną ir nesikankinti. Ana pasipiktinusi: „Mes su Saša kelsimės paeiliui, bet taip niekada nepasielgsime".

Santykiai su mano motina buvo sudėtingi. Žinoma, mes šeimyniškai pykdavomės, dažniausiai – dėl auklėjimo. Daktaras Spokas – Anos biblija. „Išmokyti plaukti anksčiau nei vaikščioti" ir panašiai. Didžiausias nesutarimų šaltinis – vaikų priežiūra. Aplink miesto centre – tik elitiniai vaikų darželiai. Vaikų ten įtaisyti neįmanoma. Aš tuomet buvau sporto redakcijos jaunesnysis redaktorius. Priėmė mane kaip Rytų kovos menų specialistą, bet devintojo dešimtmečio pradžioje viską uždraudė. Keičiu kursą į turizmą ir sveikatos priežiūrą. Žieminei avalynei nėra pinigų. Rytais kieme bėgioju po sniegą basas. Po tokios treniruotės kojos nešąla keliaujant į darbą Ostankino TV centre. Vaikai paskui mane: slogos, kosuliai, nervai, kivirčai.

Po gana audringų vakarų rašau naktimis virtuvėje. Visai neblogus tekstus. Ji pradeda pavyduliauti darbui. Labai nori pati rašyti. Už šimto metrų nuo namų – laikraščio „Gudok" redakcija. Užeik! Grįžta pasibaisėjusi. Vyriausiasis redaktorius pasiūlė pradėti straipsnį žodžiais: „Kaip gyveni, geležinkelieti?" Taip rašyti negalima! Ir ašaros vakarais nuo pilkumos voratinklio.

Ji stebisi, kad rašau tik darbui, o sau – nė vienos eilutės. Pasakoju, kaip kariuomenės mokomajame dalinyje seržantas iš mano spintelės paėmė mano dienoraštį ir mėgiamą knygą „Stiklo karoliukų žaidimas", kurią savo didžiai nuostabai radau garnizono bibliotekoje. Visai grandžiai garsiai buvo perskaitytas mano dienoraštis, bet, žinoma, ne knyga. Dabar, aiškinu Anai, visos mano mintys yra viduje, ir joks pašlemėkas su antpečiais jose knaisiotis negali. Nuo tada nemačiau jos dienoraščių. Dienoraščiu tampa straipsniai. Parašyti apie tai, ką galvoja, o ne apie tai, už ką moka pinigus. Tai ir yra asmeninis dienoraštis.

Namuose dažnai būna svečių: aplink teatrai, konservatorija. „Aš taip pat esu savarankiškas kūrybinis vienetas!" Tai ji sako pro ašaras, bet su

šypsena. Šią frazę iš kažkokios žurnalistikos studijų knygos prisimena visi, kas lankėsi mūsų namuose Gerceno gatvėje, bet tada niekas nenutuokė, kad tai jos būsimasis autorinis principas.

Teatrų scenas aplink mūsų namus ji gerai ištyrinėjo. Visos draugės ir kaimynės atmintinai išmoko Bronajos gatvės teatro spektaklio „Luninas, arba Žako mirtis" tekstą. Pavyduliauju spektakliui – nenuėjau pažiūrėti nė karto. Bet dekabristų idėjos namuose aptarinėjamos audringai. Ypač – jų žmonų.

Marina Goldovskaja, mano dėstytoja iš Žurnalistikos fakulteto, Amerikai kuria filmą „Laisvės skonis" apie mūsų šeimą. Mano dabartiniam džiaugsmui, filme rodoma daugiausia Ana. Marina kelis kartus prašė leidimo parodyti jį Rusijoje. Ana visada buvo prieš. Mūsų draugai tą filmą vertina savotiškai. Aš ten lyg tėvynę gelbstintis Čiapajevas ant perestroikos barikadų. Ji – lyg sviedinius tempianti ir užnugarį ginanti Anuška kulkosvaidininkė. Amerikietiškajai auditorijai – pats tas, ko reikia, bet čia – nepatogu dėl netyčinio dalyvavimo reformatorių mele. Tame filme savo likimu nepatenkinta „kulkosvaidininkė" pirmą kartą viešai kalba apie skyrybas. Beje, mūsų abiejų mėgstamiausia filmo „Čiapajevas" scena – psichinė ataka. Eina baltagvardiečiai. Į juos pliekia kulkosvaidžiu. „Gražiai eina." Atsakymas – prasčiokiškas: „Inteligentai..."

Svečiuose mano herojai. Artiomas Tarasovas kažką pasakoja apie mazutą. Nelabai suprantame tas schemas, vakarais dviese kalbame apie šalį, naftos perteklių, dėl kurio viskas persivers aukštyn kojomis. Tai jau pastebima: „demokratai" savo pavargusius kaulus jau kelia į elitinį Rubliovkos rajoną. Vis arčiau prie stališkų vietų. Korumpuotieji gauna valstybinius apdovanojimus, Ania patiria šoką matydama, kaip Vysockio sūnus Vladimiro Vysockio vardu apdovanoja Nikolajų Aksenenką. Jėgos struktūros jubiliejus švenčia tiktai Kremliuje. Nusikalstamumas didžiulis, o farai už pinigus tų, kurie vakarais bijo išeiti į gatvę, kurpia televizijos laidas apie tai, kaip sėkmingai jie doroja banditus. Kuo blogiau vieniems, tuo geriau kitiems. Galimas daiktas, kad pasisotinimas nafta – atokvėpis mums, kitaip mylimo vadovo portretukai kabėtų jau ne pas kiekvieną valdininką, o kiekviename name. Ana sako: „Gerai, kad Martynui dar vaikystėje prikirpo uodegą. Todėl nesivaiko jos taip, kaip tai darome mes." Ir toliau kalbamės apie valdininkų, šnekančių apie kovą su korupcija, žmonų savarankiškus verslus.

Pirma tikra Anos pergalė – programoje „Vzgliad“ („Požiūris“). Aš buvau jos pasaulio įnagis. Mes su Volodia Mukusevu sugrįžome iš Minsko, kur uždirbome pinigų susitikdami su televizijos žiūrovais. Ana išverčia mano striukės kišenes prieš skalbimą. „Tu tai skaitei?“ Raudonu rašalu, moteriška rašysena – SOS signalas apie Baltarusijos vaikų hematologijos centrą. „Tai juk raštelis tau po tavo komandiruočių į Černobylį! Reikia skambinti tuojau pat!“ Ana reikalauja. Po savaitės vėl vykstu į Minską. Neryškūs mėgėjiškos kameros kadrai. Tokią kamerą galima nepastebimai įsinešti bet kur – tiesa yra slepiama. Informaciją krapštyte iškrapštom. Tėvų ašaros.

Kai Andrejus Razbašas sumontuos siužetą, kuris apskries ir visą Europą, būsiu jau kitame šalies krašte. Per trumpą laiką surinkti milijonai. Vėliau Ana kasmet reikalaus, kad vykčiau į „inspekcinę“ komandiruotę į Minską, tada – į Vokietiją, kurioje jau mokosi mūsų gydytojai. Vaikų ligoninėje apsilanko Gorbačiovo žmona. Po kelerių metų centro gydytojai jau ne mūsiškiai, bet hematologijos centras – geriausias Rytų Europoje. Ania laiminga, kad situacija pasikeitė iš esmės. Iki parodyto siužeto daugiau kaip 80 procentų vaikų mirdavo. Po kelerių metų – apytikriai tiek jų išgyvena. Kiti procentai – remisija.

Ji sėdi mano automobilyje sutrikusi ir sušalusi prie namo, kuriame ką tik nužudė Vladą Listjevą. Mes niekada artimai nesibičiuliavome. Tačiau prieš metus Ana surengė prašmatnią vakarienę mūsų namuose, prie stalo susirinko „draugai“. Žmonių daug. Tai dar vienas mėginimas sujungti tai, kas byra į dalis.

Kovo 8-oji – proga abejotina. Vladas negeria, išvažiuoja pasveikinti moterų tiesioginiame eteryje. Sugrįžta. Visi pasisotinę ir gerutėliai. Ana užuodžia lengvą pinigų dvoką. „Jūs nė karto nepaminėjote Ivano Kivelidžio*. Jis davė pinigų tavo telekompanijai. Šitaip jūs ilgai neištempsite.“ Tais pat metais žavusis Ivanas mirs.

Čia, automobilyje, nei aš, nei ji dar nesuprantame, kad ateity laukia naftos verslo žiemos miegas, kad žiniasklaidos priemonės – žavus spermatozoidas, žūstantis brangiame natūralių ir nelabai natūralių monopolijų prezervatyve.

---

* Ivanas Kivelidis – bankininkas, „Rosbiznesbank“ banko valdybos pirmininkas (1949–1995). 1995 m. rugpjūčio 1 d. apnuodytas savo darbo kabinete (nuodų buvo įdėta į telefono ragelį). Rugpjūčio 4 d. mirė ligoninėje.

Komandiruotėse dažnai išgirstu: „Koks bebaimė jūsų bendrapavardė dirba laikraštyje „Novaja gazeta". Žinoma – džiaugiuosi, kad ją supranta. Supranta jos principus. Nelaimės signalai. Namuose – tai maišelyje prie durų padėti kažkokie perdirbti pistoletai, tai gaisrinis čiaupas palėpėje virš mūsų buto atsukamas iki galo. Tai jau skirta jai.

1996 metais nuo „baksų" jau dvokia. Paslaptinga „Xerox" popieriaus dėžė. Už Rusijos ribų pasistačiusieji namus tvirtina, kad jų namai – Rusija. Ania užsiėmusi senų žmonių iš Grozno gelbėjimu ir grįžusi iš komandiruotės pasakoja, kad mano buvęs bičiulis, o dabar stambus valdininkas, ilgai laukė su vaizdo kameromis prie koridoriaus, kuriuo turėjo išvežti senius, ilgai laukė, bailys, toje vietoje, kur nešaudė, kad galėtų nufilmuoti save – mieląjį gelbėtoją. Ir parodyti visai šaliai. Anios džiaugsmui, jam tai nepavyko. Bet visur – šlykštus voratinklis. Neįgalaus alkoholiko pergalė: dar ne viską padalijo. Ji visada su Dostojevskiu. Jei remsiesi apgaule ir melu, net tik laikinai, nerasi tiesos. Tai ir įrodė mūsų naujausioji istorija.

Neišsivertėme be „šeimos rangos". Ji pirmoji šalyje tiria totalitarinių sektų veiklą ir gauna unikalios vaizdo medžiagos. O aš rengiu programą šia tema projekte „Politinis biuras". Kartu darome neguodžiančią išvadą. Mūsų valstybė – pati didžiausia sekta. Už gyventojų pinigus valstybė tiems patiems gyventojams plauna smegenis. Labai nedaugelis sugeba nereaguoti į šias šiukšles. Daug ginčijamės. Mūsų rinka – tai individo godumas. Ji įsitikinusi, kad godumas yra valdomas, kad žmogus vertingas savaime. „Savarankiškas kūrybinis..." Aš – valdomas individas. Genetinė vergo atmintis. Jokio skirtumo – ar su šviesos signalais ir apsauga prestižiniame automobilyje, ar benamis valkata – prestižiniame sąvartyne. Ana kunkuliuoja, bet sutinka. Pernelyg gerai išstudijavo totalitarinių sektų patirtį. Laikraštininkai labiau gilinasi į temą už televizijos laidų autorius. Todėl pergalė ne visada tenka man.

Tingios televizijos žvaigždės dažnai naudojasi jos tekstais, netgi nesivargindamos sukeisti žodžių. Mūsų namuose – spaudos centras, čia kiekvieną savaitę rengiame įdomias analitinių programų su jos tekstais peržiūras. Jai liūdna – ne todėl, kad vagia, o todėl, kad gęstančios žvaigždės nepalieka dienoraščių.

Kai susiruošiau į savo mėgstamą Kamčiatką, Ana panoro vykti kartu. Dirbame lygiagrečiai. Tiriame liūdnus privatizacijos rezultatus. Ji at-

lieka savo tyrimą. Televizijai reikia daugiau laiko nei laikraščiams. Ana išskrenda savo gimimo dieną. Kamčiatkos draugai prieš skrydį oro uoste padengia stalą. Sveikiname. Tai bus pats ilgiausias tavo gyvenime gimtadienis! Skrendi kartu su laiku!

Man kartais atrodo, kad ji greitesnė už laiką. 1991 metų rugpjūtis. Mes su visa šeima Svetlogorske. Naktimis gurkšnojame su Jura Ševčiuku. Jis dainuoja savo naujas dainas. Rytais įkalbinėjame moteris įstoti į mūsų naują partiją „Pagirios". Ania sugalvoja mums aukščiausią partinį titulą – „septintosios dienos pagiriotojas". Linksmai išnyksta atostogos. „Lenkomo" teatre 17 dieną sezono atidarymas – Grigorijaus Gorino pjesė „Atminimo malda", mūsų sūnus Ilja paskutinėje scenoje griežia smuiku. Su Ilja išskrendu į Maskvą ir atsiduriu pučo centre. Laimingas, kad Ania su dukryte yra toli, Ilja – pas jos tėvus. Visi saugūs. Po paros iš jos tėvų sužinau, kad ji jau Maskvoje ir pasirengusi eiti prie barikadų ginti demokratijos. Bet viskas pasibaigia greitai ir be didelių aukų. Iš visur liejasi Ševčiuko daina „Paskutinis ruduo". Pasirodo – ne paskutinis. Viskas tik prasidėjo. Bizniu pavirs viskas: valstybės valdymas, karas, moralė, rinkimai, medicina, švietimas. Tikriems „septintosios dienos pagiriotojams" apsauga tik pradėjo pilstyti gėrimus Baltųjų rūmų rūsiuose.

Dar keleri metai. Po eilinio pučo vienas aukšto rango valdininkas prašo manęs atvykti prie ministerijos. Ministras pats išeina į gatvę, perduoda dokumentus ir perspėja: „Būk atsargus. Pasisakei prieš šaudymus? Viskas prasidėjo." Namuose įkalbinėju Aną įteisinti savo amerikietišką pilietybę, ji ten gimė. Audringai prieštarauja. Kaip ir visada, tiesą sakant. Amerika jai nelabai patinka nuo pat mūsų kelionės ten 1991 metais. Bet ji pritaria man, kai parėjusi iš mokyklos dukra pasako, kad su ja liovėsi kalbėtis keli draugai. Visuomenė suskilo į savus ir svetimus. Tik vėliau emocijos aprims ir įsijungs smegenys, supras, kad – apmovė! Mane pašalino iš eterio, Ana psichuoja. Bet nuo tada, kaip įprasta Rusijoje, mūsų telefonas skamba vis rečiau. Mėginu paaiškinti vaikams, kad jų pavardė yra nelabai tinkama. Nesupranta. Atvirkščiai – šiek tiek pučiasi. Supras vėliau. Jau pirmo kontakto su „sąžiningais" farais metu. Vaikai kaip nors netyčia prasitars motinai, o ji užvirs lyg garvežys.

Net košmariškame sapne negalėjau įsivaizduoti, kad kūno karste pilietybė gali tapti „patriotų" pretenzija ir baimingo „suverenų" veikimo mina. Tačiau jos knygos, kaip kažkada „Nepublikuoti Marinos Cvetajevos

laiškai", žinomos civilizuotam pasauliui, bet kurių nėra mūsų knygynų lentynose, jokio ryšio su jos pilietybe, žinoma, neturi.

Pagrindiniu investuotoju, šalies gavėju ir dalintoju tampa gerai saugoma tvirtovė sostinės centre. Dabar jau Ana pasakoja man, kaip muilo burbulai kovoja dėl teisės turėti blyksinčius švyturėlius ant savo automobilių, o jeigu juos atima, tai tik su „demokratiniu" triukšmu. Įžymiųjų smegeninė jau nepradeda dirbti, kol koks nors besmegenis omonininkas per ją netrinkteli.

Kartu gyvenome 21 metus. Aš pralaimėjau. Skiriamės. Gyvenimas nuolatiniame griaustinių fronte baigiasi. Tai aš kažkada ją pakviečiau gyventi tame fronte. Tai aš kaltas, kad žaibai ir griaustiniai nuo šiol teks kitiems. Mes išsiskiriame, bet neįteisiname skyrybų, kad kolegoms dobermanams, atidirbantiems šeimininkams už pinigus, nenumestume dar vieno preteksto. Ir taip visko pakanka. Į teismą kreipiamasi retai, rašo tiesą, bet aptaško purvais.

Ją kviečia į Eilatą, forumą, skirtą amžių kaitai. Mūsų paskutinė kelionė. Lydžiu ją. Autobuse gidas, buvęs mūsiškis, tarybinis, pasakoja, kad Judas viso labo tiktai vaidino iš anksto parašytą pjesės rolę. „Tai skiedžia", – juokiasi Ana. Į diskusiją neįsitraukiame.

Važiuojame per šventas vietas. Stačiatikių Kalėdos. Betliejiškas lietus. Stovime su Ana prie šventovės. Visus prašo pasitraukti: maskvietiški švyturėliai. Pasivaideno? Įsispraudžiame į pastatą. Ne. Ten, šventovės viduryje, krėsluose lyg teatre sėdi: Jelcinas, Čubaisas ir Arafatas. Priešais juos lyg spektaklis prasideda apeigos. Meldžiasi už nuodėmių atleidimą? Kažkoks visuotinis kliedesys! Pasibaisėję išeiname ir per lietaus ošimą girdime saldų balsą. Pasigirdo? Ne. Einame į aikštę. Dar vienas miražas! Jis! Iš mūsų jaunystės. Kaip ištvermingasis alavinis kareivėlis po sceną blaškosi permirkęs Demis Roussos. Priešais jį beveik tuščia aikštė. Joje nėra naujųjų rusų. Tiktai keli žydai. Ir niekas nerenka dolerių, kaip pas mus tėvynėje. „Goodbye, my love, goodbye." „Tyčiojasi", – šnabžda Ana. Mus apsupa emigrantai su skėčiais ir pradeda klausinėti apie perestroiką.

Norėjome pasikalbėti be jų ir be perestroikos. Keisti šeimyninę punktuaciją teko vėliau. Pasirodo, kad atprasti vienam nuo kito yra taip pat sunku, kaip pakęsti vienas kitą viename bute.

Viešpatie, mano Dieve, padaryk taip, kad ne mane guostų, o aš guosčiau,
Kad ne mane suprastų, o aš suprasčiau kitus,
Kad ne mane mylėtų, o aš kitus mylėčiau,
Nes kas duoda – tas gauna,
Kas pamiršta save – tas suranda,
Kas atleidžia – tam bus atleista,
Kas miršta – tas pabunda amžinajam gyvenimui.

Dažnai skaitau šią senovinę maldą (pagal archivyskupą Joaną). Perskaičiau ir spalio 7 dienos rytą.

O po kelių dienų – gedulingas atsisveikinimas šventyklos ankštybėje. Šventikas pasakė paskutinius atsisveikinimo žodžius, ir kažkas atsitiko: pajutau, kaip ji ir vėl aiškinasi santykius. Ir toks ilgesys apėmė, kad, prisiminęs jos moteriškų nuoskaudų ašaras, nesugebėjau netgi prieiti prie karsto, kaip reikalauja ritualo formalumai. Ar tai narsaus alavinio kareivėlio dienoraštis... Ar tai vaikštinėjantis kur užsigeidžia Gavrošas, priverstas nakvoti didžiulio dramblio viduje... Savarankiškas kūrybinis vienetas. Cvetajevos kilpa. O vakare prisiminiau pirmuosius maldos žodžius: „Paversk mane Tavo taikos įnagiu“. Nustebau. Pavardė mano, maldą šnabždėjau aš, o Jo griausmingos taikos įnagiu buvo padaryta ji. Vadinasi, vis dėlto ne be reikalo tada deklamavau jai, dar mokinukei...

Savarankiškas kūrybinis vienetas
Jelena Morozova

MLAN (Maša – Lena – Ana) – ši nuostabi sąjunga, atšventusi savo 40 metų gyvavimo jubiliejų, subyrėjo 2006 metų spalio 7 dieną. „Makarovo“ pistoletu iššautos kulkos pataikė į taikinį – į sąjungos centrą – Anią.

Mes draugavome nuo vaikystės. Draugavome ne prieš kažką, kaip neretai atsitinka šiais laikais, o todėl, kad paprasčiausiai buvome viena kitai artimos. Draugystė, ypač sena, – gyvas organizmas. Mes, kaip molekulės ląstelėje, tai traukdavome viena kitą, tai atitoldavome, tai gyvuodavome autonomiškai, kad vėl suartėtume. Vis prašėme Anios, kad ji parašytų apie mus, juk mums tiek visko įdomaus nutikdavo, gyvenimas pateikdavo tokių siužetų, kad galėtų pavydėti serialų autoriai. Vis dėlto ji rimtai mūsų prašymo nevertino. Sakė, štai, pasensiu, su anūkais namuose sėdėsiu, tada

ir pagalvosiu. Paskutinį dešimtmetį namie pasėdėti jai taip ir nepavyko. Ji periodiškai dingdavo iš mūsų jaukaus, sureguliuoto gyvenimo Maskvos centre ir kaip stalkeris vėl ir vėl sugrįždavo į kitą, baisų, gyvenimą, kur karas, žūstantys žmonės, kur skausmas ir kančios. Ji skrisdavo ten, kad padėtų, gelbėtų, suteiktų viltį, atkovotų teisybę. Gelbėdamos savo šeimų ramybę, mes sąmoningai nenorėjome įsileisti šio karo į savo širdis. Mes sakydavome Anai, kad ji gyvena tik vieną kartą, kad ji privalo pagalvoti apie savo pačios vaikus ir tėvus, kad negalima šitaip rizikuoti gyvybe. Ana netgi nemėgindavo ginčytis. Ji manė, kad jos pareiga yra palengvinti kitų žmonių kančias. Mūsų tradicinių linksmų susibūrimų nuotraukose jos akys paskutiniais metais liūdnos. Tas kitas gyvenimas jos niekada nepaleisdavo, niekada neleisdavo jai sugrįžti mūsiškį, maskvietišką.

Ania buvo absoliučiai įsitikinusi pasirinkto gyvenimo kelio teisingumu – kovos dėl teisingumo, silpnųjų ir nuskriaustųjų interesų gynimo teisumu. Taip gyvena šventieji, bet, kaip žinoma iš istorijos, neilgai, deja. Daugiau ji nieko neparašys. Todėl mes parašysime apie ją.

Mintis susiburti į sąjungą mums kilo tada, kai susikibusios rankomis eilinį kartą nušokome nuo garažo stogo į pusnį (manau, kad pasaulyje jau nėra garažų savininkų, tokių pakančių vaikams). Prieš kelis mėnesius pradėjome mokytis 1B klasėje, visos buvome lyderės, ir vaikiška intuicija, matyt, pašnibždėjo mums, kad geriau bus susivienyti, sukurti branduolį, o ne kovoti viena su kita už lyderės poziciją naujajame kolektyve. Mūsų trijulė traukė bendraklasius lyg magnetas. Mes buvome orientuotos į gerus darbus, ne veltui augome auklėjamos Ovsejevos, Gaidaro (vaikų rašytojo) apysakų ir apsakymų apie pionierius didvyrius.

Pirmasis mūsų geras darbas – padėti amžinam dvejetukininkui vardu Vova gerai pasiruošti kontroliniams darbams ir ištaisyti gėdingus pažymius. Susitikome pas Anią. Ji pasiūlė nuostabų skatinimo būdą: už kiekvieną skaičiavimo klaidą Vova turėjo suvalgyti kelis saldainius „Spanguolė cukruje“. Saldainiai greitai baigėsi, klaidos neišnyko. Kitą dieną Vova neatėjo į mokyklą. Pasirodė, kad jam negalima valgyti saldumynų. Jį baisiai ir ilgam išbėrė.

Kiekvieną dieną į mokyklą žingsniuodavome pro stendą „Jų ieško milicija“. Ir jis įkvėpė mus žygdarbiams. Kelias dienas sekiojome paskui įtartiną žmogų, kuris gyveno kažkur mūsų kiemuose. Galimas daiktas, kad jis iš tikrųjų turėjo kriminalinės patirties: didžiąją dienos dalį pra-

leisdavo vietinių alkoholikų bendrijoje arba be tikslo bastėsi gatvėmis. Buvome nuoširdžiai įsitikinusios, kad susekėme baisų kenkėją ir kad tėvynė mūsų nepamirš. Vėliau visą gyvenimą vis prisimindavome, kaip milicininkai susodino mus į motociklo priekabą ir mes degančiomis akimis ir suplazdančiais pionierių kaklaraiščiais važinėjome po kiemus ieškodami mūsų „objekto". Taip ir nesužinojome, apie ką su juo kalbėjo milicija, bet dar daug metų mūsų įtariamasis, pamatęs mus, pereidavo į kitą gatvės pusę.

Mokykloje mokėmės gerai, buvome nepakeičiamos klasės „žiburėlių" organizatorės, leidome sienlaikraštį, vasario 23 dieną pirkdavome dovanas berniukams Tarybinės armijos dienos proga, dalyvavome saviveikloje. Gyvenome pagal principą „priešų pykčiui, mamos džiaugsmui". Ana buvo pirmūnė visus dešimt mokslo metų. Prieš kontrolinius darbus ir rašinius bendraklasiai stumdydavosi stengdamiesi atsisėsti arčiau jos suolo, nes tai garantuodavo gerą pažymį. Jeigu Ania ateidavo ryte į klasę ir pasakydavo, kad uždavinio išspręsti nepavyko, tai mes būdavome absoliučiai tikri, kad to uždavinio apskritai negalima išspręsti. Ania sėkmingai mokėsi muzikos mokykloje, ji turėjo žymiai mažiau laisvo laiko nei bendraklasiai žaisti kieme. Nuo pat vaikystės ji žinojo, kas yra disciplina ir darbas.

Paauglystės metais išryškėjo Anos charakterio bruožai, kurie vėliau tapo jos asmenybės pagrindu: ji visiškai negalėdavo pakęsti neteisybės, jai neegzistavo autoritetai, ji visuomet atvirai sakydavo tiesą ir negalvodavo apie pasekmes. Ania galėjo tėkšti pažymių knygelę ant stalo, jeigu mokytojas, jos nuomone, sumažino pažymį; gindama mokinio, su kuriuo mokytojai neteisingai pasielgė, interesus, ji galėjo ginčytis su mokyklos direktoriumi, o jo net ir mokytojai prisibijojo. Ji buvo maksimalistė visur ir visada. Kai ginčydavosi, jos skruostus išmušdavo raudonos dėmės, ji galėjo būti labai griežta. „Pasiutusi", – juokaudavome. Iš pradžių pykdavome dėl tokio užsispyrimo, bet vėliau paprasčiausiai nusprendėme nebekreipti į tai dėmesio ir stengėmės ginčuose jai nusileisti arba pakeisti temą, kad Ania vėl neužvirtų kaip virdulys. Šį įprotį išlaikėme visą gyvenimą.

Netrukus mūsų draugės pilietinis aktyvumas perėjo į kitą lygį. Ania pradėjo mąstyti apie tuomet šalyje gyvavusios išsivysčiusio socializmo visuomenės teisingumą, liguistai reaguodavo į veidmainystę, kuri buvo kiaurai persmelkusi visą brežnevinę visuomenę. Mes nuoširdžiai stebėjomės, kodėl ji nori pakeisti taisykles, o ne gyventi pagal tas taisykles

kaip dauguma. Juk visiems buvo aišku, kad tai yra beviltiškas reikalas, o ji nuoširdžiai nesuprato mūsų abejingumo ir nenoro tobulinti visuomenę. Jau patys pirmieji jos straipsniai buvo aštrūs ir aktualūs. Pagrindiniu savo žurnalistinės veiklos motyvu ji laikė būtinumą ištaisyti situaciją, apie kurią rašė, surasti ir nubausti kaltininkus.

Mes augome, brendome. Ania pirmoji ištekėjo, pirmoji, būdama dar visai jaunutė, tapo mama. Jos tėvai jaudinosi, kad ji taip anksti užsivertė ant savo pečių šeimyninio gyvenimo buitinius sunkumus. Niekuomet nepamiršiu, kaip ji atvažiavo pas mus į vasarnamį pailsėti vedina sūneliu, nešina metukų amžiaus dukryte, taip pat sulankstomu vaikišku vežimėliu, vaikų puodeliais ir drabužėliais, maistu ir knygelėmis. Ir visa tai ji atsigabeno be automobilio. Iš pradžių važiavo metro ir autobusu, tada priemiesčio traukiniu ir, galiausiai, iki vasarnamio atėjo pėsčia. Ne kiekviena jauna motina sugebėtų įveikti tokį kelią. Bet Ania apskritai nebijojo sunkumų. Kad greičiau sutaupytų pinigų vaikų pianinui, ji įsidarbino papildomai – valytoja savo gyvenamojo namo pirmame aukšte buvusioje ateljė. Greitai instrumentas buvo nupirktas ir tarnavo ne vien kaip garsų skleidimo priemonė, bet ir kaip knygų lentyna, rašomasis stalas, lyginimo lenta, stovas papūgos narveliui. Pradedančiųjų žurnalistų šeima tada gyveno itin kukliai. Gamindama nesibaigiančius pusryčius pietus vakarienes, skalbdama ir tvarkydama namus, užsiimdama su vaikais muzika, piešimu, bendrojo lavinimo dalykais, Ania periodiškai pasišiaušdavo. „Aš – savarankiškas kūrybinis vienetas“, – sakydavo. Vis dėlto laiko kūrybai praktiškai nelikdavo, rašyti ji galėjo tiktai naktimis, kai vaikai jau būdavo suguldyti į lovas, o namų ruoša baigta.

Juokais sakydavome: kuo sunkesnės gyvenimo aplinkybės, tuo geriau Ania atrodo. Ji buvo graži ir tarsi patvirtino šovinistinį vyrišką teiginį, kad „sunkumai puošia moterį“. Problemos niekada neišmušdavo jos iš vėžių. Ji mokėjo akimirksniu sukaupti valią, susitelkti lyg sportininkas prieš šuolį ir pulti į kovą su eiline problema.

Visą gyvenimą Ania buvo labai nereikli buičiai. Jai taip ir neužteko nei laiko, nei pinigų įrengti savo naują butą Lesnaja gatvės name – tai šis adresas liūdnai pagarsėjo. Ji rengėsi skoningai, bet kukliai. Buvo abejinga papuošalams ir brangiems drabužiams. Jos mėgiamo juodo krepšio, kurį vežiodavosi į visas dažnas keliones į Čečėniją, rankena buvo apvyniota lipniąja juosta ir prireikė didelių pastangų priversti ją nusipirkti naują. Jos

mėgiamų „Žigulių“ šone žiojėjo neaiškios kilmės skylė, bet keisti automobilio ji nenorėjo. Ji mėgdavo „įsisavinti“ naujus patiekalus ir kruopščiai, žingsnis po žingsnio, sekdavo visus recepto punktus. Deja, gaminti sau ji neturėdavo laiko ir tingėdavo tai daryti. Vieninteliai produktai jos namuose – medus, sūris, bandelės ir arbata.

Visas mūsų gyvenimas tekėjo viena kitos akyse, bet mums taip ir liks paslaptis, kaip Aniai pavykdavo egzistuoti iškart dviejuose pasauliuose: mums ir daugeliui moterų įprastame gyvenime ir tiriamosios žurnalistikos pasaulyje, rašyti daugiausia apie skaudžiuosius taškus, apie visas visuomenės netobulumo apraiškas, jausti svetimą skausmą kaip savą, iš visų jėgų stengtis nors vieną žmogų padaryti šiek tiek laimingesnį. „Taikiame“ gyvenime Ania daug laiko skirdavo savo vaikams, buvo tikra jų draugė ir patarėja. Ji dažnai užbėgdavo pasisvečiuoti, mes sėdėdavome virtuvėje, gerdavome arbatą ir plepėdavome apie viską pasaulyje, stengdamosi neliesti to, kito, gyvenimo. Ania buvo nuostabi pašnekovė. Ji mokėjo vaizdingai pasakoti ir mokėjo įdėmiai klausytis. Į ją visuomet galėjome kreiptis pagalbos. Kai aš pagimdžiau sūnų, ji paliko į jos gimtadienio šventę susirinkusius svečius ir atbėgo į gimdymo namus perduoti man sveikinimo raštelį (mobiliųjų telefonų tada nebuvo). Ania negalėdavo pakęsti neryžtingumo ir glebumo. Vertino asmeninę laisvę. Ji buvo labai sudėtingas žmogus, mes visada suvokėme, kad šalia mūsų – asmenybė.

Ania buvo... Negaliu priprasti prie būtojo laiko šiame sakinyje. Praradimo skausmą dar teks išgyventi. Kol kas atrodo, kad Ania išskrido į eilinę komandiruotę, kad atsakiklis pasakys jos mėgstamą frazę: „Labas, tai Ania Politkovskaja, gyvenu kitapus gatvės. Paskambink.“

Deja, paskambinti jai dabar neįmanoma, bet mintimis vis kreipiamės į ją. Mums taip trūksta tavęs, Ania.

Sąžininga moteris
Zoja Jerošok, laikraščio „Novaja gazeta“ apžvalgininkė

Nebuvome draugės, bet mūsų pokalbiai trukdavo ilgai. Dažniausiai taip nutikdavo, kai Ana sugrįždavo iš komandiruočių. Ji pasakodavo apie žmones – savo herojus. Pasakodavo labai smulkiai ir labai santūriai.

Jos darbo kabinetas buvo visos šalies priimamasis. Ten paprastai sėdėdavo „patekęs į bėdą“ žmogus. Ania jo klausydavosi valandų valandas,

klausinėdavo, traukdavo iš bėdos, sugrąžindavo atgal į gyvenimą. Redakcijoje aš mačiau ją tiktai dirbančią. Niekuomet nepastebėjau jos tiesiog geriančios kavą bare arba šiaip sau su kuo nors plepančios.

Ania buvo tyra, sąžininga ir bebaimė žurnalistė. Absoliučiai nesavanaudiška ir išskirtinė. Per septynerius darbo laikraštyje „Novaja gazeta" metus parašė daugiau kaip 500 straipsnių. Pagal daugiau kaip keturiasdešimt straipsnių buvo iškeltos baudžiamosios bylos arba pradėti patikrinimai.

Anios žodžių svarumas visiškai kitoks nei šiaip pačių geriausių puikiai surikiuotų žodžių. Jos žodžiai atmeta šešėlius. Tikriausiai todėl, kad juose yra jėgos. Gelbstinčios arba demaskuojančios. Daugiau – gelbstinčios. Nors parašė daugybę kritinių straipsnių. Todėl, kad Ania visuomet atsimindavo, kam ji rašo. Ir apie ką. Straipsnių „apie nieką" ji nerašė.

Ana Politkovskaja – tai „atvirų nervų" žurnalistika, kurioje viskas ne lengva ir paprasta, o rimta ir atsakinga. Labai aiški ir raiški žurnalistika. Jokio lengvabūdiško „apsvaigimo mūšyje", linksmo pasiryžimo susiremti. Greičiau – tragiškas to neišvengiamumo suvokimas. Ania daug rašė apie Čečėniją. Bet aš manau, kad jos tema buvo eiliniai žmonės iš paprasto gyvenimo. Mūsų numylėtoje tėvynėje į šiuos žmones jau seniai žiūrima net ne kaip į bandą (banda vis dėlto yra kažkas gyva), o kaip į medžiagą, į materiją. Daugelis su tuo susitaikė. Ania nesusitaikė.

Naumas Koržavinas parašė šiuos žodžius: „Nejaugi įstatymas – tai beprotiškos varžybos dėl to, kas ką paaukos visuotinės gerovės labui?" Kažkada mūsų šalyje buvo suorganizuotos tokios varžybos. Tai buvo ligos užkratas. Pasternakas pasakė: „Aš prie varguolių visąlaik linkau. Bet pagedau aš nuo tada, kai laiko palietė mane liga, paniekinusi skausmą, miesčionių, optimistų svaigulys." Optimistai čia yra tie, kurie išlieka žvalūs svetimų nelaimių akivaizdoje. Tai tie, kurie galvoja, kad gyventi galima ir taip. Kad šitaip gyventi – reiškia būti laikmečio aukštumoje. Nors visi mes esame lygūs Dievo akyse. Netgi patys nelygiausi iš mūsų – labai lygūs.

Beje, Ania niekuomet nesimėgaudavo nepaprastumu. Ir ištikimybės pačiai sau kulto ji taip pat nekūrė. Absoliučiai nuoširdi. Be pigaus sentimentalumo. Be „mielo saldumo". Vis dėlto negalėjo susitaikyti su mintimi, kad yra žmonių, kurių negaila. Žmonių – atliekų. Kai vienos tautos vardu žudė kitą tautą, Ania nesitrynė tarp „išsisukinėjančių tylinčiųjų". Jos pasipriešinimo blogiui forma buvo atvirumas. Ji atvirai nekentė blogio ir at-

virai aukštino gėrį. Niekuomet ir dėl nieko nesiderėjo su žmogėdromis.

Ji kentėjo dėl to, kad buvo sunaikinti realūs ryšiai tarp žmonių. Kad tautą skirsto į tautybes. Arba – į turtingus ir vargšus.

Ania nešė ant savo pečių (ir savyje) naštą, kurios nepakeltų ir šimtai žurnalistų. Gyvenimas ją padarė ryžtingą. Išmokė dirbti greit ir veiksmingai. Ir tik žmonių labui. Bejėgiškiausių ir labiausiai pamirštų pusėje.

Ania nebuvo inteligentijos žvaigždė. Ir inteligentijos ji neidealizavo. Dėl to, kad paprasti žmonės iš paprasto gyvenimo neįsiliejo į naujarusių (neskurdžią) realybę, Ania kaltino ne tik valdžią, bet ir visus tuos, „kurie tiesiogiai nieko nesprendė, bet buvo tik solidarūs". Vis dėlto netgi tokio mažmožio kaip solidarumas liaudis (beveik visa liaudis) iš inteligentijos nesulaukė. Liaudis liko nepastebėta. „Liko už mūsų užuojautos ribų", – kažkada griežtai suformulavo Koržavinas.

Ania kovojo su socialinio teisingumo demagogija. Ji žinojo: teisingumas ne įsteigiamas ir ne pasiekiamas. Teisingumas uždirbamas. Ji ir dirbo. Kartais vienui viena. („Tarp sočių, išpraustų elito atstovų būdama bijau, kad tik netapčiau jais, kad likčiau savimi.")

Ania dirbo savo pačios atkariautoje teritorijoje. Laikėsi nuo visų atokiai, bet ieškojo supratimo. Kad ir neteisingo.

Nesistengė nieko perrėkti. Paprasčiausiai siūlė žmonėms girdėti ir suprasti vienas kitą. Kankinosi stengdamasi rasti visuomenės ir individo tarpusavio supratimo trupinėlį.

Ania buvo labai rusiška žurnalistė. Šiandien pseudopatriotai springsta iš pasiutimo aptarinėdami Anios amerikietiškąją pilietybę. Jų netenkina tas faktas, kad Ania, kaip diplomatų duktė, gimė Amerikoje. Nesiruošiu su niekuo ginčytis. Pasakysiu tik tai, kad Ania mylėjo Rusiją. Rusija buvo jos gyvenimas. O patriotizmas ir yra meilė. Ne nacionalinis egoizmas. Ir ne būdas įsitvirtinti. (Kai Anai siūlė emigruoti, ji pasakė: „Aš dar reikalinga laikraščiui „Novaja gazeta.")

Kažkada Ania papasakojo man apie vieną Čečėnijos šeimą. Kartą naktį atėjo uniformuoti žmonės ir išsivedė jų šešiolikmetį sūnų. Tėvai ilgai jo ieškojo. Nerado. Paskui jų namą subombardavo. Jie pabėgo. Klajojo po visą Vidurio Rusiją. Gyvendavo kažkokiuose rūsiuose. Jie prarado viską. Netgi šeimos nuotraukas.

Galiausiai jie atėjo pas Anią norėdami papasakoti apie sūnų. Apie tai, koks jis buvo. Ką mylėjo. Kokias knygas skaitė. Kaip šypsojosi.

Ania apie visa tai parašė. Tada jie vėl atėjo pas ją. Padėkojo. Viskas, kas liko jiems iš sūnaus, – Anios straipsnelis. Jis kabo įrėmintas ir įstiklintas ant sienos. „Svarbu nors ką nors išsaugoti – nors laikraščio popieriuje", – pasakė Aniai tėvai.

Ji padarė daugiau nei tiesiog įvykdė savo pareigą.

Kas nužudė Aną ir kodėl?

Viačeslavas Izmailovas, laikraščio „Novaja gazeta" karo apžvalgininkas

Čečėnijoje neteisėtai susidorota su tūkstančiais žmonių. Ne mūšio lauke. Daugelis iš nužudytųjų jokių sąsajų su smogikais neturėjo.

Kapitono Lapino ir jo parankinių iš Chantų-Mansių autonominės apygardos jungtinio milicijos būrio, komandiruoto į Grozno Spalio rajono vidaus reikalų skyrių, aukos mirė nuo kankinimų. Ulmano gaujos kariuomenės žvalgybos kovotojai sušaudė ir sudegino čečėnų gyvenvietės Dajaus mokytojus, 160-ojo tankų pulko vadas pulkininkas Budanovas išprievartavo ir nužudė septyniolikmetę čečėnų mergaitę...

Baudžiamosios bylos šiems niekšams su antpečiais buvo iškeltos ne dėl Anos Politkovskajos publikacijų, bet būtent laikraštyje „Novaja gazeta" jos paskelbti faktai sukėlė didelį atgarsį visuomenėje. Aš neabejoju tuo, kad visi tie lapinai, budanovai ir ulmanai, taip pat ir jų šalininkai, progai pasitaikius, galėjo susidoroti su Ana Politkovskaja. Bet tik progai pasitaikius. O tokios progos, manau, jie neturėjo. Vis dėlto šias žmogžudystės versijas, taip manau, net po, kai tyrimas jas išnagrinės, reikia prisiminti.

Ana rašė apie kankinimus, žmogžudystes ir žmonių grobimus Čečėnijoje. Šiais klaikiais nusikaltimais susitepę visų jėgos struktūrų – VRM, FST, GRU – atstovai, taip pat kadyrovininkai, baisarovininkai (Movladžio Baisarovo, pavaldaus FST), jamadajevininkai (Sulimas Jamadajevas – karo žvalgybos bataliono „Rytai" vadas), kokijevininkai (Saidas Mahomedas Kokijevas – karo žvalgybos specialiosios paskirties bataliono „Vakarai" vadas).

Be to, kad įtarimus nukreiptų nuo savęs, bet kuri iš šių struktūrų galėjo naudotis savo konkurentų ir netgi priešų metodika. Visi šie grobikai ir žudikai taip mėtė pėdas ir taip „žaidė" vienas kito naudai, jog kartais ir patys negalėjo susigaudyti, kas iš tikrųjų pagrobė arba nužudė tą ar kitą žmogų.

Vis dėlto Ana atliko ir išskirtinių savų tyrimų. Jie buvo pateikti talentingomis publikacijomis ir nuvainikuodavo naujuosius „Rusijos Didvyrius“. Tos publikacijos smogė, kaip sakoma, tiesiai į „dešimtuką“, pažeisdamos gyvo „didvyrio“, spekuliuojančio sudievinto mirusio „didvyrio“ atminimu, kriminalinį biznį.

Iki 2004 m. gegužės 9 dienos Kadyrovų šeimos galimybės turtėti buvo dar ribotos. Artimiausios Ramzano aplinkos atstovai tada važinėjosi ne mersedesais ir ferariais kaip dabar, o 1999 metų laidos žiguliukais ir „dešimtukais“.

Po Achmato Chadži mirties Ramzanui Kadyrovui atsirado žymiai daugiau galimybių. Visų pirma jis iškart tapo pirmuoju premjero pavaduotoju, ir ministras pirmininkas Abramovas iš esmės atsidūrė po jo padu. Antra, jis sukūrė Achmato Chadži Kadyrovo fondą – struktūrą, skirtą daugiamilijoninėms sumoms plauti. Faktiškai visiems respublikos gyventojams – nuo viešbučių valytojų iki aukščiausiųjų valstybės tarnautojų, įskaitant net ministrus, nuo eilinių milicijos darbuotojų iki vyriausiųjų respublikos VRM pareigūnų ir t. t. – Kadyrovas jaunesnysis ir jo parankiniai uždėjo duoklę.

Savo publikacijoje „Ramzanas Kadyrovas – Čečėnijos pasididžiavimas“ („Novaja gazeta“, Nr. 42, 2006 m. birželio 5 d.) Ana įrodė, kad Kadyrovo fondas daugiausia kaupiamas iš reketuojamų čečėnų pajamų. Atsisakantys mokėti geriausiu atveju yra atleidžiami iš darbo. Verslininkas-reketininkas Kadyrovas jaunesnysis tapo pačiu turtingiausiu žmogumi Čečėnijoje. Jis ir jo aplinkos žmonės dabar važinėja brangiais užsieniniais automobiliais, statosi rūmus Čečėnijoje ir už jos ribų, perka brangius butus Maskvoje.

Ana papasakojo, kaip Kadyrovo įvaizdį formuojantys žurnalistai Čečėnijoje kuria mitą apie tai, jog respublika atkuriama iš asmeninių Ramzano Kadyrovo ir jo fondo lėšų. Ana nurodė, kad iš 27 objektų tik 6 finansuojami iš nebiudžetinių šaltinių. Visi kiti – iš tų milijardų, kuriuos Rusijos Federacija išskyrė iš savo biudžeto.

2000 metais Kadyrovas tapo vyriausybės ministru pirmininku ir, kaip sakoma, žindo dvi motinas – valstybės biudžetą ir savo fondą, formuojamą nusikalstamu būdu.

Aprašydama fondo finansuotą Čečėnijos gražuolių konkursą, Ana rašė: „Kai žiuri paskelbė pirmosios gražuolės vardą ir daugelis merginų gavo dovanų po automobilį, Gudermeso restorane įvyko iškilminga vakarienė.

Atvažiavo ir jaunasis Kadyrovas su keliomis dešimtimis sargybinių. Nugalėtojoms buvo liepta šokti prieš jį su jo apsaugininkais. Vykstant šokiams, tie apsaugos darbuotojai, kurie nešoko, Kadyrovo įsakymu svaidė į paneles kupiūras. Šimtadolerines ir tūkstantrublines.

Praeis metai – viskas pranyks, ir atmintis nenorės išsaugoti nė pėdsako visų šitų „šimtadienių" ir „ištikimybės reikalui priesaikų". Bet kaip gyvens šitos mergaitės, 2006 metų gegužę šliaužiojusios po restorano grindis? Jauni žurnalistai, siūlę savo parašus po publikacijomis „Kadyrovas – taikdarys"? Kai Centorojuje buvo nukankinti šimtai žmonių. Negaliu įsivaizduoti."

Tokio demaskavimo mafija neatleidžia.

Aš prisimenu, mes kalbėjomės

Galina Mursalijeva, laikraščio „Novaja gazeta" apžvalgininkė

Prisimenu, kalbėjomės su Ania apie mūsų laikų herojus. Po dviejų tragiškų įvykių. Armijoje buvo žiauriai sužalotas eilinis Andrejus Syčiovas, o jo vienmetis iš Maskvos, dvidešimtmetis Aleksandras Kopcevas, žalojo kitus pats – atėjo į sinagogą su peiliu rankose, užpuolė ir sužalojo besimeldžiančius žmones. Ania rimtai tyrė pirmosios tragedijos aplinkybes, o aš – antrąjį likimą, taip pat savotiškai dramatišką. Aptarėme fenomeną: ji man papasakojo apie tai, kad eilinio Syčiovo mamai žmonės iš visų šalies kampelių siunčia pinigų, o aš jai – kad Kopcevo mamai žmonės taip pat siunčia pinigų. Šis temos posūkis ją labai sudomino: tie, kurie ją pažinojo, negali neprisiminti, kaip ji sugebėdavo įsigilinti į temos esmę, įsijausti į ją – tai galėjai pajusti tiesiog fiziškai. Visa savo esybe palinkusi į priekį, šiek tiek palenkusi galvą, viena ranka parėmusi smakrą, antra pridengusi kaktą – šitaip ji atrodydavo sėdėdama prie stalo ir įtemptai mąstydama.

– Štai kas, vadinasi, yra šalies herojai, – pasakė ji.

– Na, taip, – sutikau aš, – jeigu atmesime išorinį blizgesį – aukštuomenės kroniką, šou verslą, tai lieka tiktai tie berniukai. Dviejų mūsų šalies siaubų – „diedovščinos" ir ksenofobijos – simboliai. Masių sąmonėje jokiems kitiems herojams nėra vietos.

Pagalvojusi Ania atrėžė:

– Tai reiškia, kad jų ir nėra.

Ir aš su ja sutikau.

Prisimenu, pasakiau jai, jog dabar nebegali būti sensacijų, gyvuojančių nors tris dienas. Ji mostelėjo ranka:

– Nė vienos dienos neištveria.

Kažkas labai patetiškai ir taip labai reikšmingai šiandien sako: „Su Ana Politkovskaja, kurios darbas buvo pati ilgiausia naujosios istorijos sensacija, su laisvos, nepriklausomos žurnalistikos simboliu ir, be abejo, su tikra heroje, tu kalbėjaisi apie tai, kad negali būti ilgalaikių sensacijų? Kad herojai gali būti tiktai tie, kurie sukelia arba gailestį, arba agresiją? Tu kalbėjai su ta, kurios vardu bus pavadintos gatvės?" Na, aha...

Tik nederėjo tokie žodžiai Anai, kai ji dar buvo gyva, visiškai jai netiko. Ji paprasčiausiai būtų nusikvatojusi tiesiai į veidą pasakiusiajam tokius prakilnius žodžius jai, o gal tiesiog nusisuktų praradusi bet kokį susidomėjimą pašnekovu – pagal nuotaiką.

Aš žinojau, kad ji turėjo tų „bronzinių dėžučių" su apdovanojimais, žinojau ir tai, kad jų nė karto neatidarė. „Drabužių" iš pagyrų ji ne tik kad nenešiojo, ji jų net nepasimatavo, tai buvo ne jos stilius.

Be abejo, žinojau, su kuo kalbuosi. Aš juk viską mačiau – žmonių srautą, iš visos šalies plūstantį pas ją kaip paskutinę viltį pasiekti teisingumą. Suvokiau, ką ji daro, kaip visą laiką rizikuoja. Bet juk šitaip būna – paprastai kalbiesi darbo klausimais, tuo metu netgi mintyse negali mąstyti kažkaip kitaip, juo labiau, kad ji niekada nekalbėdavo apie save kaip apie „bronzinę". Tiesiog kalbiesi su kolege kasdieniška, paprasta, buitiška, kabinetine kalba. Mes paprasčiausiai pernelyg arti viena kitos sėdėjome – stalai vienas prie kito. Septynerius metus.

Prisimenu, kaip ji sugrįždavo su pačiais prestižiškiausiais pasaulio apdovanojimais. Nei iškilmių, nei džiūgavimų – nusivylimas. Štai sėdi prie akių prisitraukusi laikraštį, skaito savo tekstą. Aš įeinu ir iškart:

– Ania, sveikinu, tai – super.

– Bet jie nieko nenori suprasti. Jie nesiklauso! Jiems visiškai neįdomu. Tai – ne super, Galia.

– Bet tai pergalė?

– Ne!

Aš iš pradžių nesuprasdavau: kaip tai? Kodėl jie skiria apdovanojimus, kaip jie galėjo atrinkti ir įvertinti, jeigu net nenorėjo suprasti? Na gerai, tegu ir ne pergalė, bet juk toks apdovanojimas yra parama, ar ne?

– Taip. Bet tai žurnalisto, o ne jo darbo parama. Jie ne tik įsikišti ir padėti, bet ir gilintis į niekąnenori!

Jeigu jos vietoj būtų kas nors kitas, būčiau nusprendusi, jog visa tai – poza. Bet štai sėdi žmogus ir tokiu pavargusiu, liūdnu balsu sako – viltys žlugusios! Tie, nuo kurių priklauso likimai, tie, kurie galėtų pakeisti situaciją, nenori žengti nė žingsnio. Ką jau ten Rusija, pasaulis – ir tas nuo jos tenori tik atsipirkti...

Nepakeliamą naštą vis tiek teks nešti jai vienai, štai sušelpė ir „palaimino" jos kelionę, o patys tuo tarsi nusiplovė rankas – aš būtent taip ją supratau.

Buvo dar ir kitų žmonių – visas tuntas, kurie Rusijoje buvo lyg ir jos pusėje. Aš kalbu ne apie tuos, kurie Anios nekentė, su jais viskas aišku, kam apie juos ir kalbėti. Netgi ne apie tuos, kurie jos nemėgo – tai irgi nelabai svarbu. Buvo dar ir tokių ne per labiausiai ją mėgusių: jie jaudindavosi kiekvieną kartą, kai Anai atsitikdavo kas nors baisaus. Kai ji pateko į nelaisvę Čečėnijoje, kai ją apnuodijo lėktuve pakeliui į Beslaną – jie susirūpindavo. Bet kai viskas pasibaigdavo, – sumenkindavo įvykio reikšmę. Stovėjo greta ir todėl „turėjo teisę" šaudyti iš pasalų. Stovėjo greta nieko neveikdami ir žiūrėjo į žmogų, užsivertusį ant savo pečių naštą, be abejonės, net tūkstančiui žmonių tokią sunkią, kad nešdami stenėtų. Stovėjo šalia ir menkino tos naštos reikšmę.

– Ji gyvena lyg morge, – kartą man pasakė vienas labai įtakingas politikos technologas, – normalus žmogus negali gyventi nesibaigiančių mirčių sraute ir be perstojo jas aprašinėti.

– Normalus žmogus negali nejausti, kad prieš jo akis dalis šalies virsta morgu. Negali tam nesipriešinti – kiek tik leidžia jėgos. Ir juo labiau negali taip susitapatinti su morgo gyvenimu, kad vaikščiotų po jį su pyragaičiu rankoje, – pasakiau jam, – ir tai iš tikrųjų – nesibaigianti tema. Kas yra normalesnis: tas, kuris šaukia, kai jam skauda? Ar tas, kuris apsimetinėja: „Jūs teisingai darote, man visai neskauda, net džiugina! Užminkite dar ir ant šios kojos, prašau, užminkite, nes..." Tiesiog todėl, kad valia ir valdžia yra jūsų rankose.

Normalaus žmogaus valia ir valdžia, nejaugi? Tai yra nenormalu! Pasaulis apvirtęs aukštyn kojomis, bet net kabant galva žemyn norisi būti tarp padorių žmonių. Nekęsti Anios – nepadoru. O štai šiek tiek nemėgti – tai lyg išsaugoti veidą. Kažkas slypi tame „šiek tiek ne...", galimas daiktas,

tai žmonių, kažkur giliai savyje trokštančių gyventi kaip padorūs žmonės, savijauta. Jie taip stengėsi gyventi kaip geri žmonės, bet kažkodėl gyveno ir nebuvo geri. O Ania gyveno ir buvo. Ir tai – ne pasakėlė.

Prisimenu, kaip kartą aptarinėjome kažkokį daugiaserijinį filmą apie specialiosios paskirties būrį. Pokalbis buvo nekonkretus, tarp kitų darbų, – abi kažką spausdinome, buvome užsiėmusios darbu, tik replikavome. Apie melagingos romantikos, dosniai paskanintos rasizmu ir agresija, niekšiškumą. Pateikiame pavyzdžių, jų dabar jau nebeprisimenu. Ir iškyla klausimas: ką jie, štai tokio produkto kūrėjai, už tai gaus?

– Nieko, tik pinigų ir premijų, – sakau aš, įsmeigusi akis į ekraną.

– Paniekos jie sulauks, – sako Ania su tokiu įsitikinimu, jog net pasisuku į ją ir nepatikliai ir pašaipiai žvilgteriu: nejaugi ji šneka rimtai? Tiki tuo?

– Jie sulauks paniekos! – karštai pakartoja Ana.

Ją tiesiog labai teisingai išauklėjo. Žinoma, mums visiems vaikystėje buvo paaiškinta, kas yra gera ir kas bloga. Bet suaugę nusimetėme tą sunkią naštą. Kas visą, kas tik šiek tiek. Kas laukan – į šiukšlyną, kas vidun – į sąmonės rūsį arba palėpę. Nagi paprasčiausiai todėl, kad su tais moraliniais svarmenimis sunku gyventi, ypač tada, kai kiti jau seniai jų atsikratę. Yra pečių neslegiantys „gerumo" atributai – cinizmas, pavyzdžiui, skepticizmas, yra nepakeičiamas instrumentas – sąmojis. Su juo būsite priimtas į „moraliai padorių žmonių visuomenės" ratą. Paleidai kandžią frazę, net neparemtą jokiais realiais darbais, – tema išspręsta. Šaunu, prašmatnu.

Šis klausimas yra labai senas, senų seniausiai suformuluotas: „Būti ar atrodyti?" Jeigu antra – gyvensi ilgai. O Anią nužudė.

Prisimenu, kaip pirmą kartą tai išgirdau. Lig šiol smegenyse lyg svetimkūnis stirkso: „Nužudė". Lyg galvoje blykčiotų raudona bėganti raidžių juosta, skauda, neduoda ramybės, pjauna, slegia: „Anią nužudė. Nužudė Anią. Anią..." Didelio gaisro, apimančio didesnį nei galiu suvokti plotą, pojūtis. Prisimenu pirmąsias valandas – pajuodusius draugų veidus, veiklius tardytojus, televizijos kameras. Kol atsakinėji į klausimus, jautiesi lyg vaikščiotum su laistytuvu, gesini, gelbsti tai, kas dar neišdegė iki galo. Kažkokie bruožai... Keiti akcentus, kuriuos jau ėmė ir sudėjo taip, kad tiesiog šoki piestu: „Ne, – sakai, – kaip? Kokia dar „geležinė ledi", jūs paprasčiausiai neskaitėte jos kūrinių! Nenuilstantis kareivis – kas? Ania? Įėjusi į kabinetą, ji neklysdama atspėdavo mano kvepalų pavadinimą.

Koks, po galais, kareivis? Ji gražiai, stilingai rengėsi, buvo nepaprastai atsidavusi mama."

Mūsų vaikai augo ne mūsų akivaizdoje, o „mūsų abiejų ausyse". Kai sėdi greta septynerius metus nedideliame kambarėlyje, sužinai visas kolegės vaikų ligas, vargus, džiaugsmus, susižavėjimus ir laimėjimus, o ji – tavųjų vaikų.

Ania labai pagarbiai ir rūpestingai elgėsi su savo vaikais, o kai su jais kalbėdavosi, balse atsirasdavo santūraus švelnumo. Net jei neišgirsdavau vardo, iš balso galėdavau atspėti, su kuriuo ji kalbasi. Jei kas nors nesisekdavo, balse girdėdavosi toks aštrus skausmas. Ir toks triumfuojantis pasididžiavimas, jei būdavo priežastis.

– Galia, mano sūnaus atlyginimas dabar du kartus didesnis už mano!

Juokaujamu tonu. Štai kas darosi... O akyse – pasididžiavimas: „Aš sulaukiau šito, valio, mano vaikas jau visai suaugęs žmogus, dėl jo galiu būti rami. Viskas gerai!"

Na štai...

Prisimenu, kaip ji mėgo kavą, į redakciją atsinešė kavavirę. Po apnuodijimo pakeliui į Beslaną ji nebegalėdavo valgyti to, ką mėgo. Aš neprisimenu, kad ji ką nors valgytų. Neprisimenu, kad ką nors gertų. Atrodė, kad ji maitinasi oru ir darbu. Aš netikiu, kad žmogus gali netikėtai numirti. Jokių netikėtumų. Tiesiog mums taip yra paprasčiau – jeigu paties mirties fakto nėra, manome, kad viskas dar ne taip jau blogai... Mes išeikvojome rūpinimosi ja išteklius, o tada ir atsitiko: vos tik liauniesi rūpintis – ir atsitinka.

Ji buvo sudirgusi, išsekusi. Vis dažniau ašarotomis akimis. Bet paguosti ją buvo stebėtinai lengva. Kartą, labai seniai, aš atradau šį būdą ir tiesiog begėdiškai vėliau juo naudodavausi. Ją buvo galima paguosti kaip vaiką – nukreipti jos dėmesį kitur. Kai Ania būdavo tokios būklės, tai beprasmiška ginčytis su ja arba ką nors patarti. Reikėdavo išklausius lyg netyčia papasakoti ką nors juokinga. Ir štai, nors ašaros dar teka, bet ji jau šypsosi savo atvira, nuoširdžia šypsena. Ir juokas užkrečiantis, tie, kurie ją pažinojo, prisimena, kaip ji mokėdavo juoktis.

Ania buvo labai gyva. Tikra.

Ania buvo? Aš prisimenu frazę: „Jis bailys. Jis nužudys tą, kurio bijo..." Ji nekęsdama ištraukdavo į šviesą, į teismą. Jie iš pasalų, prispaudę prie sienos lifte – Anią nužudė!

Manęs visai nedomina bailių likimas, aš žinau jį iš anksto. Aš tikiu hipoteze, kad mes gyvename kelis gyvenimus. Man labai patiko vienas pasakojimas, neprisimenu, kur perskaičiau, apie tai, kad sąžinė labai trukdo gyventi šioje žemėje. Juk tiesa – sunku su ja, dėl jos kyla visos bėdos – svarmenys, kitaip nepasakysi. Jos lyg ir visai nereikia – jokios naudos iš jos, tiktai problemos. Bet jeigu pripažintume, kad motinos įsčios embrionui yra kitas pasaulis, o mes įsivaizduojame, kaip jis ten gyvena su mažomis rankytėmis ir kojelėmis, gali kilti klausimas: kam jos reikalingos ten, kitame gyvenime? Tik trukdo. Ir neprireikia iki pat gimimo, bet jeigu gimtų be jų – nelaimė, invalidas. Gal sąžinė mums – žemiškiems embrionams – lygiai toks pat organas?

Ania kitame pasaulyje gimė absoliučiai normali, tobula.

Ir jie ten keliaus, išgamos.

Aš atsimenu...

Sveikas šuo dideliame mieste

Pėdsekys šuo Van Gogas Politkovskajos šeimoje atsirado daugiau kaip prieš dvejus metus. Šunelis kėlė problemų, jam reikėjo ne tiek ėdalo ir skiepų (na, ne tik jų), kiek meilės – visa apimančios ir nesavanaudiškos. Meilėje jis tiesiog maudėsi ir pats neliko skolingas – labai pamilo šeimininkus ir prie jų prisirišo.

Ania papasakojo pritrenkiančią šuns istoriją, kuri apibūdino ją kaip žurnalistę ir žmogų ne mažiau nei reportažai ir tyrimai spalvotame laikraščio „Novaja gazeta" numeryje 2005 metų rugsėjį. Perspausdinome tą straipsnį praėjus dviem dienoms po tragedijos Lesnaja gatvėje. Skaitytojai atsiliepė skambučių lavina: kas nutiko šuneliui?

Redakcijos prašymu apie Van Gogą pasakoja Anos Politkovskajos duktė Vera:

Šuneliui viskas gerai, Van Gogo nuotaika, atrodo, normalizavosi. Iš pradžių, žinoma, jis elgėsi nelabai adekvačiai, bet dabar jaučiasi žymiai geriau. Pirmą savaitę po spalio 7 dienos vis lyg laukdavo kažko, nenoriai ėsdavo, nežaidė savo žaislais. Kas turi šunį, supras, ką tai reiškia.

Šiuo metu Van Gogas gyvena normalų šunišką gyvenimą. Pas veterinarą lankomės pagal grafiką. Tą sakau norėdama pabrėžti, kad jis šiuo

metu sveikas ir gydymas jam nereikalingas. Dar mažą mama jį juk tiesiog iš duobės ištraukė. Mums visiems rankos nusviro, mes nežinojome, ką daryti, o mama jį slaugė. Šiandien Van Gogas sveikatos problemų ir elgsenos nukrypimų neturi. Nors žmonių, ypač vyrų (jie jį, dar mažą šunelį, tikriausiai mušdavo), šiek tiek prisibijo ir dabar.

Van Gogas gyvena pas mus ir mėgaujasi visais normalaus šuns normalaus šuniško gyvenimo malonumais. Mes su juo seni draugai: kai mama išvykdavo į komandiruotes, Van Gogą palikdavo man. Todėl mus seniai sieja abipusė meilė. Niekas jo nepažino geriau už mamą ir mane.

Savo įpročių Van Gogas atsisakyti neketina: tereikia palikti prieangyje batus be priežiūros – ir su avalyne galima atsisveikinti. Labiausiai mėgsta odinius pusbačius. Neseniai, negalėdamas prisikasti prie tokių „delikatesų“, sudraskė savo mėgiamą žaislą. Anksčiau jį atnešdavo parodyti tiems, kurie apsilankydavo mūsų namuose ir kurių jis nebijojo. Tai buvo toks ritualas: „Aš pasitikiu jumis ir tikiu, kad nebus jokių nemalonumų.“ Ritualo atsisakyti negalima, ieškosime mėgstamo žaislo pakaitalo.

Su Van Gogu dirba instruktorius, jis mums padeda – ypač tada, kai auklėjant šunį reikia pasiekti tam tikrų rezultatų, o mes nežinome kaip. Ankstesnių Van Gogo problemų visiškai nebeliko. Pėdsekys bladhaundas yra, žinoma, medžioklinis šuo, bet mes prieš dvejus metus šunelį paėmėme turėdami tik vieną tikslą: kad šeimoje gyventų draugas.

ANOS POLITKOVSKAJOS APDOVANOJIMAI

2000

Sausis. Maskva. Rusijos žurnalistų sąjungos premija „Auksinė plunksna“ už straipsnius prieš korupciją.

2001

Sausis. Maskva. Rusijos Federacijos konkurso „Žurnalistai prieš korupciją“ premija. Rusijos žurnalistų sąjunga, Soroso fondas.

Specialioji Rusijos žurnalistų sąjungos premija už gerus darbus ir gerą širdį. Už pagalbą senelių namams Grozne. Bombardavimų metu Ana suorganizavo niekam nereikalingų senelių evakuaciją į saugias vietas.

Vasaris. Maskva. Konkurso „Auksinis gongas 2000“ laureatės diplomas ir bronzinė deivės Iridės statulėlė už straipsnius iš Čečėnijos.

Balandis. Vašingtonas. Pirmoji Artiomo Boroviko premijos už tiriamąją žurnalistiką laureatė. Premijos steigėjai – Jungtinių Valstijų kompanija CBS ir Tarptautinis spaudos klubas (*Overseas Press Club*). Premiją įteikė Pulitzerio komitetas. Už išsamią Čečėnijos karo kroniką.

Liepa. Londonas. Pasaulinė premija už žurnalistiką žmogaus teisių gynimo tema (*Award for Human Rights Journalism*). Aukščiausiasis Žmogaus teisių gynimo organizacijos „Amnesty International“ apdovanojimas. Už straipsnius apie kankinimus Čečėnijoje ir ilgametį žurnalistinį darbą Čečėnijos Respublikoje.

2002

Londonas. Didžiosios Britanijos žurnalo „Index on Censor ship“ premija už drąsiausią žodžio laisvės gynimą (*Most Courageous Defence of Free Expression*).

Spalis. Los Andželas. Tarptautinio moterų žiniasklaidos fondo apdovanojimas už drąsą ir Krištolinė paukštė, simbolizuojanti laisvę. [Nebuvo įteikta asmeniškai Anai, nes ji turėjo grįžti į Maskvą dėl „Nord-Ost“ įkaitų pagrobimo]. Už darbą pavojingomis ir sudėtingomis sąlygomis ir straipsnius apie karą Čečėnijoje.

Gruodis. Maskva. Kasmetės Andrejaus Sacharovo premijos už drąsią ir veiksmingą žurnalistiką laureatė. Už nuolatinį Čečėnijos gyventojų teisių ir laisvių gynimą ir drąsą atskleidžiant karo nusikaltimus.

2003

JAV. Laikraščio „Time“ Europos didvyrių nominacija.

Vasaris. Viena. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos premija „Už žurnalistiką ir demokratiją“. Už narsią profesinę veiklą, žmogaus teisių ir žiniasklaidos laisvės gynimą, už publikacijas apie žmogaus teisių padėtį Čečėnijoje.

Spalis. Berlynas. Laikraščio „Lettre International“, fondo „Aventis“ ir Goethe's instituto įsteigta tarptautinė Uliso premija už literatūrinio reportažo meniškumą. Už Prancūzijoje išleistą knygą „Tchéchénie, le déshonneur russe“.

Lapkritis. Darmštatas. Vokietijos PEN centro prizas ir Hermanno Kesteno medalis. Už drąsą rengiant reportažus Čečėnijoje.

2005

Sausis. Stokholmas. Olofo Palme's fondo tarptautinė premija (kartu su Liudmila Aleksejeva ir Sergejumi Kovaliovu). Už drąsą ir orumą rengiant reportažus sudėtingomis ir pavojingomis sąlygomis.

Balandis. Leipcigas. „Sparkasse“ žiniasklaidos fondo premijos „Už žiniasklaidos laisvę ir ateitį“ laureatė. Už indėlį į spaudos laisvę.

Spalis. Niujorkas. Northcote'o Parkinsono fondo [dabar Traino fondas] Pilietinės narsos premijos laureatė. Už nepalaužiamą pasipriešinimą blogiui asmeniškai labai rizikuojant. [Johnas Trainas yra Maskvoje nužudyto amerikiečių žurnalisto Paulo Klebnikovo uošvis.]

2006

Spalis [po mirties]. Tiziano Terzani tarptautinė literatūros premija. Už ypatingą Anos Politkovskajos, savo gyvybe sumokėjusios už piktnaudžiavimo jėga kritiką, moralinę narsą.

Gruodis. Nacionalinės Italijos reporterių sąjungos suteiktas Metų reporterės vardas Anai Politkovskajai, kuri „žuvo gindama savo teisę sakyti tiesą visuomenei ir žmonių teisę gauti teisingą ir laisvą informaciją".

Atviros Rusijos fondo kasmetinio žurnalistikos konkurso premija.

Specialus Artiomo Boroviko komiteto apdovanojimas „Už drąsą".

2007

Paryžius. UNESCO ir Guillermo Cano pasaulinės spaudos laisvės premija. „Ana Politkovskaja parodė neįtikėtiną drąsą ir atkaklumą aprašydama įvykius Čečėnijoje tada, kai visas pasaulis nusisuko nuo šio konflikto. Jos pasišventimas ir bebaimiškas tiesos siekis tapo aukščiausiu žurnalistinio darbo etalonu ne tik Rusijoje, bet ir visame pasaulyje. Iš tikrųjų Anos drąsa ir pasišventimas buvo toks nepaprastas, kad mes pirmą kartą nusprendėme UNESCO ir Guillermo Cano pasaulinės spaudos laisvės prizą suteikti po mirties."

Liepa. Vašingtonas, Kolumbijos apygarda. Nacionalinis spaudos klubas, Johno Aubuchono spaudos laisvės apdovanojimas. „Ana Politkovskaja, kurios mirties baimė niekada nesulaikė nuo darbo ir nepaprastų reportažų apie konfliktą Čečėnijoje, nusipelnė, kad ją prisimintų ir gerbtų už jos drąsą ir atsidavimą žurnalistikai."

Rugsėjis. Vašingtonas, Kolumbijos apygarda. „Spotlight Press Freedom", Nacionalinio demokratijos rėmimo fondo Demokratijos apdovanojimas. „Visą savo Rusijos žurnalistės karjerą Ana buvo atvira žmonių teisių ir niokojančio karo Čečėnijoje nutraukimo advokatė."

Spalio 7 diena. Pirmasis Anos Politkovskajos apdovanojimas „pagerbti moterims, ginančioms žmogaus teises karų ir konfliktų zonose" buvo įteiktas Natalijai Estemirovai, „artimai Anos draugei ir kolegei, bebaimei žmogaus teisių gynėjai ir nepriklausomai žurnalistei, dirbančiai Čečėnijoje žmogaus teisių gynimo organizacijoje „Memorialas".

Šį prizą įsteigė organizacija „Moterys kare" su Nobelio taikos premijos laureatų Maireado Maguire'o, Betty Williams, Jody Williams, Shirin Ebadi, Wangari Maathai, Rigobertos Menchú Tum ir arkivyskupo Desmondo Tutu, taip pat Jelenos Boner, Tatjanos Jankelevič, prezidento Václavo Havelo, Haroldo Pinterio, Zbigniewo Brzezinskio, André Glucksmanno, Glorios Steinem, Sergejaus Kovaliovo, Terry Waite'o, CBE, Susan Sarandon, Alek-

sejaus Simonovo, Gillian Slovo, Bernardo Henri Lévy, Mareko Edelmano (vienintelio išgyvenusio Varšuvos geto sukilimo lyderio), Elisabeth Rehn, Mariane'os Pearl, Adamo Michniko, Asmos Jahangir, sesers Helenos Prejean, Arielio Dorfmano, Vanessos Redgrave, Michaelio Cunninghamo, Evės Ensler, Johno Sweeney, Jonathano Schellio, Noamo Chomsky, Marinos Litvinenko, Liudmilos Aleksejevos, Desmondo O'Malley'aus, Anne Nivat, Victoro Fainbergo, lordo Franko Juddo, lordo Nicolaso Rea, lordo Anthony Giddenso, lordo Naziro Ahmedo, baronienės Shirley Williams, baronienės Molly Meacher, sero Nigelio Rodley, profesorės Yakin Erturk, Anos sesers Jelenos Kudimovos, Natašos Kandic, Caroline'os McCormick, sesers Maryos Grathwohl, Heidi Bradner, Meglenos Kunevos, Elizabeth Kostovos, Esther Chavez, Johno D. Panitzos, Dubravkos Ugresic, Katrinos van den Heuvel, Victoro Navasky, Aidano White'o, Holly Near, Elizabeth Frank ir daugelio kitų pagalba.

Natalija Estemirova pasakė:

„Aš didžiuojuosi priimdama Anos Politkovskajos apdovanojimą ir vertinu tai, už ką kovojo Ana. Šis apdovanojimas be galo svarbus man ir mano kolegoms, nes suteiks galimybę tęsti mūsų darbą Čečėnijoje: ginti žmogaus teises ir toliau padėti šio karo aukoms.

Laisvė nėra kažkas, jums padovanota. Laisvė gyvuoja tik tuomet, jei jaučiatės laisvi viduje. Ana buvo absoliučiai laisvas žmogus.

Norėčiau pasakyti europiečiams: prašau nepamiršti, kad Čečėnija taip pat yra Europoje. Žinokite, kad mes esame tokie pat žmonės kaip ir jūs, mes norime to paties, ko norite ir jūs. Ir neignoruokite mūsų kančių mainais už pigią naftą bei dujas. Nėra tokios kančios, kurią sulaikytų uždaros durys ir kuri galiausiai nepaliestų mūsų visų. Prašau, atsistokite ir apginkite mūsų gyvybes bei žmogaus orumą, nes taip pasielgdami jūs apginsite ir save."

[2009 m. liepos 15 d. Natalija Estemirova buvo pagrobta ir nužudyta Čečėnijoje.]

TRUMPAS ŽINYNAS*

ASMENYS:

Alchanov, Alu: Čečėnijos prezidentas, išrinktas 2007 m. rugpjūčio mėnesį. 2007 metų vasarį V. Putino atleistas iš pareigų.

Basajev, Šamil: vyriausiasis čečėnų smogikų vadas nuo 1994 metų, kai Rusija įsiveržė į Čečėniją. Rusijos bombardavimų metu žuvo 11 jo šeimos narių, po to jis tapo negailestingu kovotoju. Kaltinamas įkaitų pagrobimo miuziklo „Nord-Ost" metu ir 1-ojoje Beslano mokykloje organizavimu. Abu aktus Rusijos vyriausybė nutraukė kruvinomis pasekmėmis. Žuvo per sprogimą 2006 m.

Berezovskij, Boris: tapo oligarchu Jelcino eros metu ir sukūrė žiniasklaidos imperiją, kuri siekė Jelcino perrinkimo, bet subyrėjo į valdžią atėjus Putinui, nes kovojo prieš karą Čečėnijoje ir rėmė Rusijos liberalus bei demokratus. Dabar gyvena Londone. Apkaltino Putiną už artimo bendražygio Aleksandro Litvinenkos nužudymą.

Chodorkovskij, Michail: buvęs turtingiausias Rusijos oligarchas, banko „Menatep" ir naftos kompanijos „Jukos" steigėjas. Rėmė demokratines opozicines partijas ir siūlė skaidraus vakarietiško verslo praktiką. Nepakluso V. Putino režimui, 2003 metais buvo areštuotas už mokesčių mokėjimo pažeidimus ir nuteistas devynerius metus kalėti.

Dudajev, Džohar: politikas, kuris, siekdamas tapti Čečėnijos Respublikos Ičkerijos prezidentu, surengė referendumą 1991 metais ir iškart po to

* Duomenys pateikiami iš angliško knygos leidimo.

paskelbė nepriklausomybę nuo Tarybų Sąjungos. Jis koordinavo Čečėnijos karines pajėgas pirmojo Čečėnijos karo metu ir skatino smogikų operacijas po karo. Achmatas Chadži Kadyrovas, kurį jis paskelbė Ičkerijos muftijumi, paskelbė Rusijai džihadą. Dudajevas žuvo 1996 m. balandžio mėnesį nuo rusų raketų, kai buvo susektas skambutis iš jo mobiliojo telefono.

Fridinskij, Sergej: Šiaurės federalinio regiono prokuroras, atsakingas už nepavykusį mėginimą išduoti Rusijai Achmedą Zakajevą.

Gorbačiov, Michail: paskutinis Tarybų Sąjungos Komunistų partijos generalinis sekretorius (1984–1990) ir pirmasis Tarybų Sąjungos prezidentas (1990–1991). Jo pastangos demokratizuoti komunistinį režimą prisidėjo prie režimo žlugimo.

Gryzlov, Boris: artimas V. Putino sąjungininkas ir vidaus reikalų ministras (2001–2003). Nuo 2003 m. – Dūmos pirmininkas.

Javlinskij, Grigorij: nepavykusios 1990 metų programos, kaip per dvejus metus pereiti iš komunistinės ekonomikos į laisvosios rinkos ekonomiką, autorius. 1995 m. vienas iš „Jabloko" partijos, kuri vėliau mėgino nušalinti B. Jelciną, steigėjų. Atsisakė dalyvauti 2004 m. prezidento rinkimuose, apkaltinęs Putiną, kad suklastojo 2003-iųjų m. rinkimų rezultatus, dėl kurių „Jabloko" partija nepateko į Dūmą.

Jelcin, Boris: pirmasis Rusijos Federacijos prezidentas (1991–1999). Jam pavyko uždrausti Komunistų partiją Rusijos Respublikoje ir sugriauti Tarybų Sąjungą, kurią pakeitė Nepriklausomų Valstybių Sandrauga. Manoma, kad pradėjo Pirmąjį Čečėnijos karą norėdamas savo valdžią sutvirtinti armijos parama. 1999 m. valdžią perdavė Vladimirui Putinui, norėdamas pergudrauti priešininkus, pretendavusius į prezidento postą 2000 metais.

Kadyrov, Achmat: promaskvietiškas Čečėnijos muftijus, vėliau „prezidentas", nužudytas po dalyvavimo antrojoje V. Putino inauguracijoje.

Kadyrov, Ramzan: kovojo prieš Rusiją pirmojo Čečėnijos karo metu (1994–1996). Antrojo Čečėnijos karo metu, 1999 m., pakeitė kursą ir pra-

dėjo remti Rusiją. Po pasikėsinimo į jo tėvą Achmatą Kadyrovą paskirtas ministru pirmininku. Vadovauja sukarintosioms pajėgoms.

MASCHADOV, ASLAN: vyriausiasis Čečėnijos karo vadas pirmojo Čečėnijos karo metu; 1997 metais išrinktas prezidentu, Kremliuje pasirašė taikos sutartį su Jelcinu, bet nesugebėjo išlaikyti vienybės – neišvengė visuomenės skilimo į pasaulietiškuosius nacionalistus ir islamiškuosius fundamentalistus. 2005 metais nužudytas FST pajėgų akivaizdžiai dėl to, kad siekė užmegzti derybas dėl taikaus konflikto sprendimo. Jo kūnas nebuvo perduotas šeimai palaidoti.

MIRONOV, SERGEJ: nuo 2001 m. Rusijos Dūmos aukštesniųjų rūmų – Federacijos tarybos – pirmininkas. Nuo 2003 m. „Rusijos gyvenimo" partijos lyderis, ji 2006-aisiais susiliejo su „Rodinos" ir Rusijos pensininkų partijomis į Teisingumo partiją, kuriai ir vadovauja. V. Putino šalininkas.

PAMFILOVA, ELA: Dūmos deputatė nuo 1990 m. ir kandidatė į prezidentus 2000 m. Prezidento pilietinės visuomenės kūrimo ir žmogaus teisių komisijos pirmininkė.

PUTIN, VLADIMIR: atsistatydino iš tarnybos KGB turėdamas papulkininkio laipsnį. Vadovavo FST (1998–1999) ir po B. Jelcino 2000 m. tapo Rusijos Federacijos prezidentu. Perrinktas 2004 metais. Kadencija pasibaigė 2008 m., dabar yra ministras pirmininkas*.

SAAKAŠVILI, MICHAIL: Gruzijos 2003 metų „Rožių revoliucijos", privertusios atsistatydinti Eduardą Ševardnadzę įtarus, kad rinkimų rezultatai suklastoti, lyderis. 2004 metais tapo Gruzijos prezidentu. Sėkmingai sumažino separatistinę konfrontaciją Adžarijoje ir Abchazijoje, bet dar neišsprendė didelių problemų Pietų Osetijoje.

SURKOV, VLADISLAV: iškiliausias Kremliaus ideologas, nuo 1990 m. užėmė svarbius postus „Menatep" ir „Alfa" bankuose. ORT televizijos kanalo viešųjų ryšių direktorius (1998–1999). V. Putino administracijos vadovo pavaduotojas. Manoma, kad V. Surkovas, pats pusiau čečėnas, yra pagrindinis Ramzano Kadyrovo ir karo Čečėnijoje, čečėnizacijos rėmėjas Kremliuje.

* 2012 m. vėl išrinktas Rusijos Federacijos prezidentu (red. past.).

Zakajev, Achmed: Čečėnijos Respublikos Ičkerijos vyriausybės ministras pirmininkas, pasipriešinimo didvyris pirmojo Čečėnijos karo metu, 1996 m. Čečėnijos atstovas taikos derybose, kurios baigėsi Rusijos kariuomenės išvedimu, vėliau ministro pirmininko pavaduotojas, užsienio reikalų ministras ir ministras pirmininkas. Antrojo Čečėnijos karo pradžioje (1999) buvo sužeistas. 2000 m. A. Zakajevas išvyko iš Čečėnijos ir tapo įžymiausiu A. Maschadovo vyriausybės atstovu Vakarų Europoje. 2003 m. gavo politinį prieglobstį Jungtinėje Karalystėje ir dabar gyvena Londone.

Ziazikov, Murat: Ingušijos, kuri ribojasi su Čečėnija ir turi su ja daug etninių saitų, Respublikos prezidentas. Devintajame dešimtmetyje dirbo KGB, išrinktas prezidentu (su didele FST pagalba) 2004 m.

Žirinovskij, Vladimir: tiesmukas populistas ir politikas ultranacionalistas, Rusijos liberalų demokratų partijos lyderis. Komentuodamas buvusio KGB karininko Aleksandro Litvinenkos nunuodijimą Londone 2006 m. pasakė, kad „išdavikas privalo būti sunaikintas bet kokiu būdu“.

ORGANIZACIJOS:

Dešiniųjų jėgų sąjunga: 1999 metais iš grupės smulkių partijų sukurta liberali partija, siekianti laisvosios rinkos reformų ir aštriai kritikuojanti Putino vykdomą demokratinių laisvių apribojimą. Per 2003 metų rinkimus oficialiai gavo 4 procentus rinkėjų balsų ir nepateko į Dūmą, nes tam būtina surinkti 5 procentus. Plačiai pasklido įtarimai, kad taip atsitiko dėl Kremliaus sukčiavimo rinkimų metu.

Dūma: Rusijos parlamentas, kuris pagal B. Jelcino Konstituciją 1993 m. pakeitė Aukščiausiąją Tarybą. 450 renkamų deputatų.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (OSCE): didžiausia pasaulyje saugumo siekianti tarptautinė organizacija, kuri 1999 m. pareikalavo Čečėnijos klausimą sureguliuoti politiniais metodais, todėl Rusija šią organizaciją vertina su vis didesniu įtarumu.

Europos Sąjungos Parlamentinė Asamblėja (PACE): seniausia tarptautinė parlamentinė asamblėja, sudaryta iš demokratiškai išrinktų narių

ir veikianti pagal tarptautinę sutartį. Jos rekomendacijos žmogaus teisių klausimais Europoje yra ypač svarios.

FST (**Federalinė saugumo tarnyba**): dabartinė valstybės vidaus saugumo tarnyba, anksčiau buvusi Federalinė kontražvalgybos tarnyba.

„**Jabloko**“: liberali partija, sukurta 1995 metais dėl nesutarimų demokratinėje stovykloje; pasisako prieš spaudos laisvės ir demokratinės politikos praktikos apribojimus, palaiko Rusijos įsiliejimą į Europos Sąjungą, kovoja prieš karą Čečėnijoje ir ragina konstituciniais būdais panaikinti V. Putino režimą.

KGB (**Valstybės saugumo komitetas**): tarybinė slaptoji policija, 1991 m. įsivėlė į nepavykusį antigorbačiovinį pučą ir buvo pervadinta Federaline kontražvalgybos tarnyba.

Liberalai demokratai: pirmoji 1989 m. įregistruota opozicinė partija po Komunistų partijos monopolio panaikinimo. Vladimiro Žirinovskio vadovaujama rėksminga nacionalistinė partija keistu pavadinimu. Manyta, kad ją subsidijavo Jelcinas siekdamas sumažinti komunistų įtaką.

Nepriklausomų Valstybių Sandrauga: įkurta 1991 m. iš laisva valia į ją įstojusių buvusių Tarybų Sąjungos valstybių, išskyrus Gruziją ir Baltijos šalis – Estiją, Latviją ir Lietuvą.

OMON (**Specialiosios paskirties milicijos padalinys**): pirmą kartą buvo įsteigtas 1979 m. siekiant apsaugoti 1980 metų Maskvos olimpines žaidynes nuo teroristų išpuolių. Vėliau tarnavo kaip masinių neramumų slopinimo policija, šios organizacijos padalinių yra kiekviename Rusijos Federacijos teritoriniame vienete.

Rusijos Federacija: nuo 1991 metų – TSRS paveldėtoja.

„**Vieningoji Rusija**“: 2001 metais Kremliaus sukurta partija Putinui paremti; turi konstitucinę deputatų balsų daugumą Dūmoje.

KITA:

Čečėnija: kraštas rytinėje Šiaurės Kaukazo dalyje, kurio dauguma gyventojų musulmonai sunitai. Didžioji dalis Čečėnijos ekonominio potencialo buvo sunaikinta dviejų karų metu kartu su daugybe kariavusių ir civilių gyventojų. Rusijos vyriausybės teigimu, nuo 2000 m. ekonomikos rekonstrukcijai buvo išleisti du milijardai JAV dolerių, tačiau Rusijos ekonominės stebėsenos agentūros mano, jog išleista buvo ne daugiau kaip 350 milijonų dolerių.

Dagestanas: piečiausia Rusijos dalis Šiaurės Kaukazo kalnuose. Etninės įvairovės kraštas.

Gruzija: pirmoji nepriklausomybę nuo Rusijos paskelbusi respublika iškart po TSRS žlugimo. Separatistines problemas Abchazijoje ir Pietų Osetijoje kursto Rusija. Gruzija turtinga gamtinių išteklių, patraukli turistams ir garsi vyndaryste. Šalis kovoja su ekonomikos vystymąsi stabdančia korupcija.

Ingušija: joje gyvena įvairių brolijų musulmonai sunitai. Ingušijoje daug karo pabėgėlių iš Čečėnijos. Gyventojų yra pusė milijono, 77 proc. yra ingušai, 20 proc. čečėnai, 1,2 proc. rusai.

„Rožių revoliucija“: protesto akcijos Gruzijoje, prasidėjusios 2003 metų pabaigoje po parlamento rinkimų ir trukusios iki 2004-ųjų pradžios. Prezidento Eduardo Ševardnadzės nesugebėjimas susidoroti su separatizmo problemomis ir visur prasismelkusi korupcija lėmė jo pralaimėjimą Michailui Saakašviliui. Ševardnadzė pasiskelbė nugalėjęs, bet buvo priverstas pripažinti savo pralaimėjimą po to, kai Saakašvilio šalininkai užėmė parlamento pastatą nešini rožėmis kaip nesmurtinės kovos ženklais, o specialieji ginkluotieji padaliniai prisijungė prie protestuotojų. 2004 m. sausio mėnesį rinkimai buvo surengti iš naujo, ir Saakašvilio partija triuškinamai nugalėjo.

Ukraina: paskelbė nepriklausomybę nuo Maskvos 1991 metais, bet lėtai įgyvendino laisvosios rinkos reformas; labai priklauso nuo Rusijos ener-

getinių išteklių, kuriais ši manipuliuoja politiniais tikslais. 46 milijonus Ukrainos gyventojų sudaro 78 proc. ukrainiečių ir 17 proc. rusų.

Vahabizmas: Saudo Arabijoje, Katare ir Vakarų Irake dominuojanti islamo atmaina, itin griežta tikėjimo ir religinės praktikos klausimais. Daug rusiškai kalbančių arabų vahabitų atvažiavo į Čečėniją pirmojo Čečėnijos karo pabaigoje. Rusijos vyriausybei tai buvo proga pavaizduoti Čečėniją kaip islamiškojo fundamentalizmo placdarmą.

2006 m. spalį nužudyta Rusijos žurnalistė Ana Politkovskaja šiandien tapo tikra XXI a. ikona, simbolizuojančia tiesų žodį ir bekompromisę laikyseną prievartos, žudynių bei karų pasaulyje. Pradėjusi rašyti Rusijos valdžiai itin nemaloniomis Čečėnijos karo temomis, ji nepabūgo įvairiausių grasinimų ir pilietiškai drąsiais straipsniais toliau plėšė melo šydą nuo grobuoniškos Putino Rusijos, prisidengusios karo prieš terorizmą mitu. Rašė, kol ją pakirto samdyto žudiko kulka...

Knygoje „Tik tiesa, nieko daugiau“ surinkti geriausi ir aktualiausi A. Politkovskajos straipsniai, 1999–2006 m. publikuoti laikraštyje „Novaja gazeta“. Šiose publikacijose žurnalistė preciziškai užfiksavo žvėrišką civilių Čečėnijos gyventojų kankinimą ir žudynes, drąsiai aprašė įkaitais paimtų „Nord-Ost“ miuziklo žiūrovų dramą bei analizavo ne mažiau žiauresnės įkaitų tragedijos Beslane priežastis.

Ryškų A. Politkovskajos portretą papildo jos kolegų ir artimųjų prisiminimai, oficialių asmenų užuojautos, ištraukos iš užsienio spaudos bei interviu su žymiais politikais – L. Jospinu, T. Blairu, G. W. Bushu – fragmentai.

www.kitosknygos.lt

